

Humanistinen tiedekunta
Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto
Helsingin yliopisto

Periytyminen ja lainautuminen

Marin ja permiläisten kielten sanastontutkimusta

Niklas Metsäranta

Akateeminen väitöskirja, joka Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan
suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi Porthanian salissa PIII
lauantaina 12. joulukuuta klo 11

Helsinki 2020

Ohjaaja: Janne Saarikivi

Esitarkastajat: Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio)
Sándor Csúcs

Vastaväittäjä: Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio)

Tätä työtä on tukenut Koneen Säätiö, Suomalais-Ugrilainen Seura ja Helsingin yliopiston humanistinen tiedekunta

© Niklas Metsäranta

ISBN 978-951-51-6869-6 (nid.)
ISBN 978-951-51-6870-2 (PDF)

Painopaikka Unigrafia Oy
Helsinki 2020

Abstract

The focus of this dissertation is on etymology and lexicon of Mari and Permic languages (Udmurt and Komi), two branches of the Uralic language family spoken presently in Central Russia. Using the etymological method, my aim is to study the development of their respective lexicons – often intertwined in etymological research – both from the point of view of inheritance and intra language family borrowing. In addition, several other topics related to this aim are discussed in length, these include historical word derivation and (Indo-)Iranian loanwords in Mari and especially in Permic.

The reconstructed earlier stages of Mari and Permic languages, Proto-Mari and Proto-Permic, both contain several hundreds of words of unknown origin. Basic etymological research into this vocabulary has been wanting in recent years and in this dissertation an attempt is made to explain some of these words through inheritance by presenting etymologically valid cognates in other Uralic languages. As a result several dozen new etymological comparisons for Mari and Permic words arise. Taking a fresh look at inherited vocabulary is also done in order to determine what can be regarded as regular phonological development as assessing loanwords within the language family has to be done against what is thought to be regular in inherited Uralic vocabulary. Historical phonologies written on Mari and Permic are based on outdated data and thus contain several assertions about the historical phonology of these languages that cannot be maintained. An updated list of Uralic cognates in Mari and Permic is compiled and based on this list a brief overview of their historical phonology is provided in the dissertation.

Along with inheritance, borrowing within the Uralic language family is the other main topic of this study. This dissertation examines critically two proposed historical loanword layers: Proto-Permic loanwords in Mari and Proto-Finnic loanwords in Permic. The assumed Proto-Permic loanword layer in Mari is shown to be of heterogeneous origin, consisting mostly of erroneous comparisons. A few words in Mari can be regarded as borrowings from Permic but even in these cases borrowing from Proto-Permic has to be rejected and instead a more recent Proto-Udmurt chronology can be established. With the help of (Indo-)Iranian loanwords in Permic, a more nuanced chronology of sound changes in Permic is formulated. After comparing Proto-Finnic loanwords in Permic against this newly acquired chronology, they are mostly deemed doubtful. A new (Indo-)Iranian loan etymology is also proposed for several dozen Permic words.

Many of the new etymologies proposed for Mari and Permic rely on analyzing the words as historical derivatives. Because of this a significant portion of the dissertation is dedicated to examining this possibility in detail. The dissertation also discusses general questions concerning etymological research and Uralic lexicon.

Esipuhe

Olen käyttänyt leijonanosan aikuiselämästäni sanojen alkuperän tutkimiseen. Etymologisen tutkimustyön parhaimpia puolia ovat epäilemättä ne ohikiitävät hetket, kun sanakirjoja lukiessaan tähdet asettuvat linjaan, ja sitä huomaa löytäneensä tai ainakin luulee löytäneensä yhteyden sanojen väliltä, jota kukaan muu ei ole ennen huomannut. Välillä ensihuuma muuttuu pettymykseksi, kun tarkemmin etymologisia sanakirjoja selailtuaan tajuaa, ettei todellisuudessa olekaan löytänyt mitään uutta, vaan on tomuttanut esiin vain jonkin vanhan pölyisen jo E. N. Setälän tai Yrjö Wichmannin esittämän rinnastuksen. Toisinaan kun löydöstään ryhtyy kirjoittamaan auki, murenee se käsiin. Välillä kun saapuu horisontissa häämöttäneen keitaan ääreen, saa ilokseen huomata, ettei kyseessä ollutkaan kangastus. Silloin voi täydentää vesivarastot ja jatkaa matkaa eteenpäin. Tässä työssä esittelen suurelle yleisölle todelliseksi uumoilemani keitaat ja ehkä muutaman kauniin kangastuksenkin.

Permiläiset kielet valikoituivat tutkimuskohteekseni jo varhain opiskelujeni alussa, joskin oikeastaan täysin sattumalta, ensimmäinen suomalais-ugrilaisella laitoksella käymäni kielikurssi kun oli komin kurssi. Mari kasvoi permiläisten kielten kylkeen edetessäni graduvaiheeseen. Koen vuosien tutkimuksen jälkeenkin monin tavoin, että olen vasta saanut polkaistuksi koneen käyntiin ja aion viettää aikaa näiden kielten sanaston parissa vielä jatkossakin.

Väitöskirjaprojekti on ollut pitkä ja toisinaan uuvuttavakin. En koskaan oikeastaan epäillyt sitä, etteikö väitöskirjani lopulta valmistuisi. Viipyilevän luonteeni takia siihen kuitenkin meni joitain vuosia tavoiteltua pidempään. Olen aina ollut innostuneempi löytämään uutta kuin saattamaan loppuun jo aloittamiani asioita. Toivon hartaasti, että humanistisissa tieteissä on tulevaisuudessa tilaa myös kaltaisilleni viipyilijöille. Kiire ja etymologia sopivat huonosti yhteen.

Sekavien kielikuvien ja jaarittelun jälkeen on aika lausua kiitos kaikille niille, jotka ovat minua väitöskirjatyöni aikana auttaneet. Suurin kiitos kuuluu itsestään selvästi opettajalleni ja ohjaajalleni professori Janne Saarikivelle, jonka äännehistorian kursseilla reilu kymmenen vuotta sitten rakkauteni etymologiaan ensi kertaa leimahti. Sen lisäksi, että hänen roolinsa on ollut keskeinen urapolkuni valinnassa, on hän lukenut väitöskirjakäsikirjoitusta eri vaiheissaan – silloinkin kun luettavaa oli varsin vähän – ja antanut monia kullannarvoisia neuvoja ja parannusehdotuksia. Kiitän häntä koko sydämelläni kaikesta saamastani kannustuksesta vuosien varrella.

Tahdon kiittää lämpimästi myös väitöskirjani esitarkastajia, professori Sándor Csúcsia ja professori Luobbal Sámmol Sámmol Ántea, joka on lisäksi suostunut toimimaan vastaväittäjänäni. Molemmat ansaitsevat suuren kiitoksen antamistaan huomioista, jotka ovat oleellisesti parantaneet työni lopputulosta.

Lausun kiitoksen professori Riho Grünthalille, joka on jaksanut olla kiinnostunut väitöskirjani etenemisestä ja on näin vienon myötätuulen lailla jouduttanut sen valmistumista. Kiitän dosentti Petri Kalliota, joka on säännöllisesti ilmestynyt työhuoneeseeni tuomaan kuulumisia.

Kiitän kollektiivisesti koko Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaista laitosta. Erikseen haluan kiittää Sampsa Holopaista, joka jakaa intohimoni etymologiaan ja jonka kanssa olen kuluttanut lukemattomia tunteja aiheesta keskustellen. Hän on myös monien yhdessä toteuttamiemme hankkeiden ehdoton menovesi ja käyttövoima. Olen häneltä saanut myös monia väitöskirjaa koskevia parannusehdotuksia, joista suuri

kiitos. Suuri kiitos kuuluu niin ikään huone- ja hanketoverilleni Juha Kuokkalalle, jota vasten olen saanut pallotella monia mieltäni askarruttaneita kysymyksiä. Yhteinen kiitos vielä muille ”Helsingin etymologisen seurakunnan” jäsenille: Santeri Junttilalle, Iloa Kiviselle ja Juho Pystyselle. Tahdon lämpimästi kiittää myös Alexander Pustyakovia ja Kristina Yuzievaa, jotka ovat auliisti tarjonneet apuaan, kun olen tarvinnut äidinkielen marin kielikorvaa. Kiitän erinäisistä keskusteluista ja riennoista vuosien varrella Niko Partasta, Alexandra Kellneriä, Laura Horváthia, Markus Juutista ja Norman Langerakia. Monet yliopiston ulkopuoliset kaverit ovat vuosien saatossa kaikonneet, poikkeuksena ystäväni Jussi Reikko, jolle ilomielin lausun näin kiitoksen. Tutkimuksen tekeminen syömättä on havaittu mahdottomaksi, joten kunnia ja kiitos työn valmistumisesta kuuluu mitä suuremmissa määrin myös väitöskirjatyötäni taloudellisesti tukeneille tahoille, Koneen Säätiölle, Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle ja Helsingin yliopiston humanistiselle tiedekunnalle.

Suurimassa kiitollisuuden velassa olen perheelleni. Kiitän sydämellisesti äitiäni Päiviä ja isääni Perttiä sekä sisaruksiani Neijaa, Nellaa, Nestoria ja Niiariikkaa. Suuri kiitos myös isoäidilleni Irmalle, enolleni Arille sekä suvun pienelle muusalle, sisarentyttärelleni Femmille.

Helsingissä lauantaina 14.11.2020
Niklas Metsäranta

Sisällysluettelo

Abstract	III
Esipuhe	IV
Sisällysluettelo	VI
Lyhenteet	XIII
1 Johdanto	1
1.1 Tutkimusaihe	1
1.2 Tutkittavat kielimuodot sekä niiden ajallinen ja areaalinen konteksti	2
1.3 Tutkimuskysymykset	3
1.4 Aineisto	6
2 Metodit	8
2.1 Sanavertailu	8
2.2 Etymologia	8
2.2.1 Etymologisen tutkimuksen valmistelu	9
2.3 Äänneasu	11
2.4 Sanan rakenne ja sananmuodostus	14
2.5 Merkitys	18
2.5.1 Merkitysparalleelit	19
2.5.2 Merkityksenmuutoksen päätyyppejä	26
2.5.2.1 Laajeneminen	26
2.5.2.2 Kaventuminen	27
2.5.2.3 Metafora	28
2.5.2.4 Metonymia	28
2.5.2.5 Synekdokee	29
2.5.3 Merkityksenmuutoksen syitä	30
2.6 Levikki	31
3 Äännehistoria	35
3.1 Kantaauralin konsonanttijärjestelmä	35
3.2 Kantaauralin vokaalijärjestelmä	35
3.3 Kantaauralin kehitys kantamariin	36
3.3.1 Sananalkuiset konsonantit	36
3.3.2 Sanansisäiset konsonantit	37
3.3.3 Konsonanttiyhtymät:	39
3.3.4 Denasalisaatio marissa	43
3.3.4.1 Kantaauralin *-mp-yhtymä marissa	43
3.3.4.2 Kantaauralin *-nč-yhtymä marissa	50
3.3.4.3 Kantaauralin *-nt-yhtymä marissa	54
3.3.4.3.1 Kantamarin *-nd-	54
3.3.4.3.1.1 *kandaŋs(k)ə '8' & *ĩndaŋs(k)ə '9'	55
3.3.4.3.1.2 *kində 'leipä; vilja'	56
3.3.4.3.1.3 *ku/ũndem 'alue, seutu'	57
3.3.4.3.1.4 *kãnde- 'tuoda, kantaa'	58
3.3.4.3.1.5 *mĩndər 'hyväntuulinen, iloinen'	59
3.3.4.3.1.6 *lãndaka 'pieni alanko, notko'	60
3.3.4.3.1.7 *pũndaks 'pohja'	62
3.3.4.3.1.8 *pãndə 'varsi; keppi, sauva; pensas'	62
3.3.4.3.1.9 *pãndaks 'parta'	66
3.3.4.3.1.10 *šĩnde- 'panna, asettaa'	67
3.3.4.3.1.11 *šãndə 'kusi, sonta'	67
3.3.4.3.1.12 *ãndak 'aikaisin; ensin; alussa'	68
3.3.4.3.2 Kantamarin *δ	68

3.3.4.3.2.1	*jāḍa- 'kysyä, pyytää'	70
3.3.4.3.2.2	*jīḍaṅ '(jousen) jänne'	70
3.3.4.3.2.3	*kūḍala- 'kiirehtiä ratsastaen, juosta (nelijalkaisista eläimistä)'	71
3.3.4.3.2.1	*lūḍə 'sorsa, ankka'	71
3.3.4.3.2.2	*lūḍä- 'pelätä'	71
3.3.4.3.2.3	*piḍä- 'sitoa'	73
3.3.4.3.2.4	*piḍälä- 'puolustaa'	73
3.3.4.3.2.5	*sūḍä- 'raivata'	77
3.3.4.3.2.6	*āḍar 'oksainen, lehtevä'	77
3.3.4.3.3	Kantamarin *-t	78
3.3.4.3.3.1	*kūt 'pituus, pituussuunta, -pituinen'	78
3.3.5	Ensitavun vokalismit	79
3.3.5.1	Kantamarin *ä ja *a	79
3.3.5.2	Kantamarin *e	79
3.3.5.3	Kantamarin *i	80
3.3.5.4	Kantamarin *ü	80
3.3.5.5	Kantamarin *å	80
3.3.5.6	Kantamarin *o	81
3.3.5.7	Kantamarin *u	81
3.3.5.8	Kantamarin *ī	81
3.3.5.9	Kantamarin *ū	81
3.3.5.10	Kantamarin *ü	82
3.3.6	Toisen tavun vokalismit	82
3.3.6.1	Zhivlovin malli	86
3.4	Kantauralin kehitys kantapermiin	89
3.4.1	Sananalkuiset konsonantit	89
3.4.2	Sanansisäiset konsonantit	90
3.4.3	Konsonanttiyhtymät	91
3.4.4	Ensitavun vokalismit	93
3.4.4.1	Keskikantapermi	94
3.4.4.2	(Myöhäis)kantapermi	96
3.4.4.2.1	Kantapermin *a	96
3.4.4.2.2	Kantapermin *å	97
3.4.4.2.3	Kantapermin *ä	98
3.4.4.2.4	Kantapermin *i	99
3.4.4.2.5	Kantapermin *j	99
3.4.4.2.6	Kantapermin *o	100
3.4.4.2.7	Kantapermin *ɔ	102
3.4.4.2.8	Kantapermin *e	102
3.4.4.2.9	Kantapermin *ɛ	102
3.4.4.2.10	Kantapermin *ɔ	102
3.4.4.2.11	Kantapermin *ɔ₂	104
3.4.4.2.12	Kantapermin *u	104
4	Periytyminen	105
4.1	Marin uudet ja uusvanhat rinnastukset	105
4.1.1	Kantamarin *iṅə 'poikanen'	105
4.1.2	Kantamarin *jo 'loitsu'	106
4.1.3	Kantamarin *ku(j)a- 'olla sukupuoliyhteydessä'	108
4.1.4	Kantamarin *kār- 'särkeä, tehdä kipeää'	109
4.1.5	Kantamarin *pelä- 'palaa'	110
4.1.6	Kantamarin *piḍälä- 'puolustaa'	113
4.1.7	Kantamarin *pokšəm 'halla; aamupakkanen; kuura, huurre'	113
4.1.8	Kantamarin *pūrde- 'asettaa ympärille'	114
4.1.9	Kantamarin *seṅä- 'penkoa, tonkia, etsiä läpikotaisin'	115

4.1.10	Kantamarin *šūr 'sivu, kylki, reuna'	117
4.1.11	Kantamarin *uwe- 'ahmia'	119
4.1.12	Kantamarin *wie- 'suoristua'	119
4.1.13	Kantamarin *üḡəšə 'rauhallinen'	120
4.1.14	Kantamarin *ürä- 'hämmästyä, olla hämmästyksissä'	121
4.2	Etymologia täsmennyksiä	122
4.2.1	Kantamarin *pokte- 'ajaa takaa; ajaa (karjaa)'	122
4.2.2	Kantamarin *porə/*purə 'hyvä'	123
4.3	Permiläisten kielten uudet ja uusvanhat rinnastukset	123
4.3.1	Kantapermin *bir- 'loppua, päättää'	123
4.3.2	Kantapermin *čeg 'pylväs; puunaula'	124
4.3.3	Kantapermin *jəma 'noita(-akka)'	126
4.3.4	Kantapermin *jäd- 'sakeutua, hyytyä (verestä); kuolla; jäykistyä'	129
4.3.5	Kantapermin *kut- 'ottaa t. saada kiinni'	129
4.3.6	Kantapermin *lom- 'palaa'	130
4.3.7	Kantapermin *loz 'sininen'	132
4.3.8	Kantapermin *mjr 'kanto'	135
4.3.9	Kantapermin *məg 'syy, aihe; asia'	136
4.3.10	Kantapermin *näd 'järki, äly, ymmärrys'	137
4.3.11	Kantapermin *pol'i 'kupla, rakko'	138
4.3.12	Kantapermin *sot- 'polttaa'	138
4.3.13	Kantapermin *šjl- 'laulaa'	141
4.3.14	Kantapermin *tjm- 'tukkia tie, asettaa este'	142
4.3.15	Kantapermin *tu- 'lisääntyä, nousta (vesi)'	143
4.3.16	Kantapermin *vetäs 'verkko'	145
4.3.17	Kantapermin *vo-/və- 'tulla, saapua'	146
4.3.18	Kantapermin *vot- 'kerätä, poimia (sieniä, marjoja)'	147
4.3.19	Kantapermin *vät- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa'	147
4.4	Etymologia täsmennyksiä	149
4.4.1	Kantapermin *kol- 'yöpyä'	149
4.4.2	Kantapermin *mjk- 'änkyttää'	149
4.4.3	Kantapermin *pi- 'kiehua'	150
4.4.4	Kantapermin *pil- 'kylpeä'	155
4.4.5	Kantapermin *poḡ '(loppu- t. alku)pää'	156
4.4.6	Kantapermin *sijl 'silava, rasva'	156
4.4.7	Kantapermin *šin(m) 'silmä'	157
4.4.8	Kantapermin *šul 'antura'	157
4.4.9	Kantapermin *toj 'tie'	158
5	Indoiranilaiset lainat	160
5.1	Esipermin esi-indoiranilaiset lainasanat	160
5.2	Varhaiskantapermin (indo)iranilaiset lainasanat	160
5.2.1	Uusia lainaetymologioita	163
5.2.1.1	Vkprm. *ba(n)ča/ə 'luhistua'	163
5.2.1.2	Vkprm. *dāra 'palttina', *dārām 'paita'	164
5.2.1.3	Vkprm. *gapa 'kuoppa' 'kuoppa, hauta'	164
5.2.1.4	Vkprm. *jača 'hankikanto, talvitie'	165
5.2.1.5	Vkprm. *marka 'maho'	166
5.2.1.6	Vkprm. *marta(-) 'mitta; mitata'	167
5.2.1.7	Vkprm. *māntā- 'aikoa, olla lähdössä, aikeissa'	169
5.2.1.8	Vkprm. *tara/ə- 'jäykistyä (kylmästä)'	170
5.2.2	Täsmennyksiä iranilaisiin *ä-lainoihin	171
5.2.2.1	Vkprm. *gānā 'karva'	171
5.2.2.2	Vkprm. *pārā 'vanha'	172
5.3	Keskikantapermin iranilaiset lainasanat	172

5.3.1	Uusia lainaetymologioita.....	175
5.3.1.1	Kkprm. *ada/ə 'oras'.....	175
5.3.1.2	Kkprm. *arta/ə 'sielu, henki(olento)'.....	177
5.3.1.3	Kkprm. *ćirka 'kirves'.....	178
5.3.1.4	Kkprm. *dara 'reuna; terä'.....	179
5.3.1.5	Kkprm. *duš ² 'laiska'.....	180
5.3.1.6	Kkprm. *gara ² 'kiuas, uuni'.....	181
5.3.1.7	Kkprm. *gara ³ - 'vuori'.....	183
5.3.1.8	Kkprm. *gara ⁴ - 'kurkku'.....	184
5.3.1.9	Kkprm. *garta 'kotipaikka'.....	185
5.3.1.10	Kkprm. *garə- 'itkeä'.....	186
5.3.1.11	Kkprm. *gur- 'karkea, vahva, suuri'.....	187
5.3.1.12	Kkprm. *irda 'avoin, aukea paikka, kenttä, aukea'.....	188
5.3.1.13	Kkprm. *jarta 'aviopuoliso'.....	189
5.3.1.14	Kkprm. *pada 'karja'.....	189
5.3.1.15	Kkprm. *raza 'terttu; kukka'.....	190
5.3.1.16	Kkprm. *sara- 'sekoittaa'.....	191
5.3.1.17	Kkprm. *vara 'lahja, kyky'.....	192
5.4	Myöhäiskantapermin iranilaiset lainasanat.....	193
5.4.1	Uusia lainaetymologioita.....	195
5.4.1.1	Mkprm. *gar- 'tiukasti kierretty', *gart- 'punoa, kerää'.....	195
5.4.1.2	Mkprm. *kar 'kaupunki, pesä'.....	195
5.4.1.3	Mkprm. *pak- 'kiehua kuiviin'.....	196
5.4.1.4	Mkprm. *tug 'tupsu'.....	196
5.4.2	Täsmennyksiä myöhäiskantapermin iranilaislainoihin.....	198
5.4.2.1	Mkprm. *art 'järjestys'.....	198
5.4.2.2	Mkprm. *ku/ūci 'koiranpentu'.....	198
5.4.2.3	Mkprm. *saj 'varjo, suoja, paikka jnk takana'.....	199
5.5	Permilaisten äänteenmuutosten kronologiaa.....	199
5.5.1	Soinnillisuus.....	199
5.5.2	Denasalisaatio.....	200
5.6	Esimarin indoiranilaiset lainat.....	203
5.7	Esimarin iranilaiset lainat.....	204
5.7.1	Uusia lainaetymologioita.....	204
5.7.1.1	Kantamarin *mirće- 'sairastella, riutua, kuihtua'.....	204
5.8	Kantamarin iranilaiset lainat.....	205
5.8.1	Uusia lainaetymologioita.....	206
5.8.1.1	Kantamarin *iryə 'poika'.....	206
6	Kielikunnan sisäinen lainautuminen.....	208
6.1	Mariin ja permiin rajoittuvat etymologiset rinnastukset.....	208
6.1.1	Kma. *ištər 'jalkarätti', kprm. *jštīr 'jalkarätti' (UEW: 827).....	208
6.1.2	Kma. *juž ' kylmä ilma, viileä tuuli', kprm. *juz 'raikas, viileä' (UEW: 637).....	208
6.1.3	Kma. *jāda- 'kysyä' ja kprm. *ju- 'kysyä' (UEW: 632).....	208
6.1.4	Kma. *kas/škə 'pilaantunut', kprm. *kuž 'suolainen, hapan?' (UEW: 640).....	209
6.1.5	Kma. *kelðe 'nuotta' ja kantapermin *kält- 'kalastaa nuotalla' (UEW: 649).....	209
6.1.6	Kma. *kiñe 'hamppu', kprm. *kän 'id.' (UEW: 651).....	209
6.1.7	Kma. *kiže- 'jäättyä', kprm. *kăž- 'jäättyä' (UEW: 648).....	210
6.1.8	Kma. *kukšə 'kuiva', kprm. *kəš 'kuiva' (UEW: 670).....	210
6.1.9	Kma. *kăč 'poikittain, poikki, yli', kprm. *keč(č) 'yli' (UEW: 642).....	210
6.1.10	Kma. *lūye- 'sekoittaa, alustaa taikinaa', kprm. *laj- 'vaivata (taikinaa)' (UEW: 696).....	210
6.1.11	Kma. *lūškəðə 'löysä', kprm. *līškīd 'antelias, armelias' (UEW: 694–695).....	211
6.1.12	Kma. *lūlpə 'leppä', kprm. *ləpu/lolpu 'leppä' (UEW: 688).....	211
6.1.13	Mari lūs 'havu', kprm. *līs 'havu' (UEW: 691).....	212

6.1.14	Kma. *lūste- 'lypsää', kprm. *līst- 'id.' (UEW: 691).....	212
6.1.15	Kma. *mūčə- 'mätäs', kprm. *muč 'mätäs' (UEW: 704).....	212
6.1.16	Kma. *mūde- 'peittää maalla', kprm. *mud- 'kaivaa' (UEW: 700).....	212
6.1.17	Kma. *mūškər 'vatsa', kprm. *mīš(k) 'selkä' (UEW: 703).....	212
6.1.18	Kma. *nolɣə 'jalava', kprm. *nulo 'jalava' (UEW: 715).....	213
6.1.19	Kma. *nūštəla- 'alustaa, vaivata taikinaa', kprm. *naʒ- 'vaivata, alustaa' (UEW: 706).....	213
6.1.20	Kma. *oʒə 'ori', kprm. *uʒ 'ori' (UEW: 607).....	213
6.1.21	Kma. *pūndaks 'pohja, maa', kprm. *pidās 'pohja, maa' (UEW: 740–741).....	214
6.1.22	Kma. *pāse- 'lisääntyä (rikkaruoho, hyönteiset)', kprm. *pušji- 'versoa' (UEW: 725).....	214
6.1.23	Kma. *reyeh(č)ə 'sammal', kprm. *rəj 'sammal' (UEW: 744).....	214
6.1.24	Mari rəʒ 'sirous', kudm. *ʒeč 'hyvä' (UEW: 744).....	215
6.1.25	Kma. *rūm- 'hämärä', kprm. *rām 'hämärä' (UEW: 747).....	215
6.1.26	Kma. *sim(ə) 'musta', kprm. *sīn-, *sim 'ruoste' (UEW: 758).....	215
6.1.27	Kma. *šua- 'hapata, käydä', kprm. *šu- 'hapata' (UEW: 789).....	215
6.1.28	Kma. *sūngalta- 'kaatua, sukeltaa', kprm. ?*s/zuŋ- 'sukeltaa' (UEW: 765).....	216
6.1.29	Kma. *šu/ūwəks 'palje, nahkasäkki', kprm. *šepjś '(nahka)säkki' (UEW: 776)...	216
6.1.30	Kma. *šūdər 'varttinä, akseli', kprm. *zā 'akseli, varsi' (UEW: 757).....	217
6.1.31	Kma. *süre- 'purkaa, ratkoa', kprm. *sār- 'purkautua' (UEW: 769).....	217
6.1.32	Kma. *šūrtə 'lanka, rihma', kprm. *šärt (UEW: 785).....	217
6.1.33	Kma. *sāpsar 'puu, jonka oksat on karsittu lyhyiksi, tikkaina käytetty puu', kprm. *sīrs 'oksainen napapuu (heinäkeossa)' (UEW: 768).....	217
6.1.34	Kma. *šāptər 'herukka', udm. <i>suter</i> , komi <i>setər</i> 'id.' (UEW: 751–752).....	218
6.1.35	Kma. *tuɣe- 'särkeä, rikkoo', kprm. *tīj- 'hävittää, rikkoo' (UEW: 800).....	218
6.1.36	Kma. *tūɣər 'paita', kprm. *dāra 'palttina', *dārām 'paita' (UEW: 797).....	218
6.1.37	Kma. *tūšte- 'neuvoa', kprm. *diš- 'oppia, harjaantua' (UEW: 801–802).....	219
6.1.38	Kma. *tūr 'ranta, reuna, laita', kprm. *dər 'reuna; terä' (UEW: 795).....	219
6.1.39	Kma. *upš 'lakki, hattu', kprm. *uʒ 'lakki' (UEW: 720).....	219
6.1.40	Kma. *weryə 'munuainen', kprm. *värk 'id.' (UEW: 817–818).....	219
6.1.41	Kma. *wiš 'avoin', kprm. *vis(k) 'välijoki' (UEW: 823).....	220
6.1.42	Kma. *wūrde-/urde- 'pitää, kasvattaa (eläimiä); elättää', kprm. *verd- 'kasvattaa, hoitaa; syöttää' (UEW: 825).....	221
6.1.43	Kma. *wūryeŋə 'kupari', kprm. *īrgän 'kupari' (UEW: 628).....	221
6.1.44	Kma. *wäps 'verkko', kprm. *vetās 'verkko' (UEW: 820).....	222
6.1.45	Kma. *ūškoʒ 'härkä, sonni', kprm. *āš(k) 'sonni, härkä' (UEW: 806).....	224
6.1.46	Kma. *ūžə- 'kutsua', kprm. *uʒ- 'id.' (UEW: 629).....	225
6.1.47	Kma. *āžnə 'ennen', kprm. *woʒ 'aikaisin, varhain' (UEW: 605).....	225
6.1.48	Kma. *ādar 'oksainen', kprm. *o/əd 'oras' (UEW: 607).....	225
6.1.49	Kma. *ānce- 'katsoa', kprm. *aʒʒ- 'nähdä' (UEW: 607).....	225
6.2	Kantasuomalaiset lainasanat kantapermissä.....	226
6.2.1	Komi <i>bol'</i> 'kupla', udm. <i>pul'i</i> 'rakko; kupla'.....	227
6.2.2	Komi <i>bur'na</i> 'suuri haapapuusta koverrettu astia, laari', udm. <i>ber'no</i> 'myllyn tuutti, oluenpanosammio'.....	228
6.2.3	Udm. <i>dongi-</i> 'työntää, tyrkätä, sysätä'.....	228
6.2.4	Komi <i>jš-</i> 'olla kiihtynyt, vallaton'.....	229
6.2.5	Komi <i>ko'tir</i> 'joukko, poikue, perhe'.....	232
6.2.6	Kprm. *kīskj- 'vetää'.....	232
6.2.7	Kprm. *kiś- 'kypsyä'.....	233
6.2.8	Kprm. *kək- 'kuokkia'.....	234
6.2.9	Kprm. *kopir 'köyristynyt, koukistunut'.....	235
6.2.10	Udm. <i>inmar</i> 'jumala'.....	236
6.2.11	Kprm. *juk 'kasa'.....	238

6.2.12	Kprm. *lja 'hiekkä'	239
6.2.13	Kprm. *mo/ɔʒ 'ystävätär'	240
6.2.14	Udm. <i>ped-</i> 'ulkopuoli'	241
6.2.15	Komi <i>vot-</i> 'kerätä, poimia (sieniä, marjoja)'	241
6.2.16	Kprm. *vargVs 'kuriton; viekas'	243
6.2.17	Kprm. *vāž 'vanha'	244
6.2.18	Kprm. *vun- 'unohtua'	245
6.3	Kantapermiläiset lainasanat marissa	246
6.3.1	Mari <i>čak</i> 'lähellä, liki; tiheä, tiivis'	247
6.3.2	Mari <i>čoya</i> 'luuton, ruodoton liha'	248
6.3.3	Mari *jāktə 'vähäoksainen puu; mänty'	248
6.3.4	Mari *kerðə 'miekkä'	250
6.3.5	Mari *kīl 'kahva, kädensija; side; soittimen kieli'	250
6.3.6	Mari <i>kəl'čak</i> 'miekkasärki'	252
6.3.7	Mari *kāš/skə 'vuolas'	252
6.3.8	Mari *kār 'tiukaksi kierretty'	253
6.3.9	Mari <i>lače</i> 'kontti'	253
6.3.10	Mari *lakemä- 'jäädä, tarttua kiinni puuhun'	253
6.3.11	Mari *luðə 'harmaa'	254
6.3.12	Mari *lūye- 'sekoittaa (taikinaa)'	254
6.3.13	Mari *lūðä- 'pelätä'	254
6.3.14	Mari *lūste- 'lypsää'	254
6.3.15	Mari *moɣər 'ruumis; puoli'	255
6.3.16	Mari *müde- 'peittää (vaatteella, maalla)'	255
6.3.17	Mari *nūyəðə 'sakea, kiinteä'	256
6.3.18	Mari *nūmala- 'kantaa'	256
6.3.19	Mari <i>nöšlem</i> 'piestä, lyödä'	257
6.3.20	Mari <i>nuyə</i> 'kivennuoliainen'	258
6.3.21	Mari <i>pañe</i> 'lusikka'	258
6.3.22	Mari *pičire- 'puristaa'	260
6.3.23	Mari *piž 'kinnas, lapanen'	260
6.3.24	Mari <i>poš</i> 'merta'	261
6.3.25	Mari *pūrña 'kori, koppa'	261
6.3.26	Mari *reyen(č)ə 'jäkälä'	262
6.3.27	Mari *rūm- 'hämärä'	262
6.3.28	Mari <i>suña</i> 'eräs lintu'	265
6.3.29	Mari *šūyə 'kaarnakuoriainen'	266
6.3.30	Mari *šāndaš 'harja, häkilä'	266
6.3.31	Mari <i>šormâč</i> 'suitset, ohjakset'	267
6.3.32	Mari <i>šošö</i> 'koiranheisi'	267
6.3.33	Mari *tiləčə 'kuu, kuukausi'	267
6.3.34	Mari *tūš 'siemen, jyvä'	268
6.3.35	Mari <i>tūs, tūjūs</i> 'tuohiastia'	268
6.3.36	Mari <i>wake-</i> 'oksetuttaa'	269
6.3.37	Mari *würt 'niisi'	269
6.3.38	Mari *wārəš 'harjanne, harju'	270
6.3.39	Mari *wāš 'vastaan'	270
6.3.40	Mari *ürðəž 'sivu; kylki'	270
6.3.41	Mari *ürt 'sielu, henki'	271
6.3.42	Mari *ūmša 'suu'	272
6.3.43	Mari *āðar 'oksainen, lehtevä'	273
7	Tulokset	274
7.1	Äännehistorialliset tulokset	274
7.1.1	Marin äännehistoria	274

7.1.2	Permin äännehistoria	275
7.2	Sanastohistorialliset tulokset.....	275
7.2.1	Periytyminen.....	275
7.2.2	(Indo)iranilaiset lainat permissä.....	278
7.2.2.1	Kerrostumat	278
7.2.2.2	Merkitys permiin johtaneiden ääntenmuutosten suhteelliselle kronologialle	280
7.2.2.3	Uudet lainaetymologiat	281
7.2.3	Kielikunnan sisäinen lainautuminen	282
7.2.3.1	Mariin ja permiin rajoittuvat etymologiset rinnastukset.....	282
7.2.3.2	Kantasuomalaiset lainasanat kantapermissä	286
7.2.3.3	Kantapermiläiset lainasanat marissa	289
7.3	Metodiset tulokset	292
7.4	Jatkotutkimuksen näkymiä	294
	Lähteet.....	295
	Liite 1	311
	Marin perintösanasto	311
	Kur. *a-a.....	311
	Kur. *a-ə.....	312
	Kur. *e-ə.....	313
	Kur. *e-ä.....	313
	Kur. *ɛ-a.....	314
	Kur. *ɛ-ə.....	314
	Kur. *i-ə	315
	Kur. *i-A	316
	Kur. *o-a.....	316
	Kur. *o-ə.....	317
	Kur. *u-a.....	318
	Kur. *u-ə.....	318
	Kur. *ü-ə.....	319
	Kur. *ü-ä.....	320
	Kur. *ä-ə.....	320
	Kur. *ä-ä.....	321
	Liite 2	323
	Permiläisten kielten perintösanasto.....	323
	Kur. *a-a.....	323
	Kur. *a-ə.....	324
	Kur. *e-ə.....	325
	Kur. *e-ä.....	327
	Kur. *ɛ-a.....	328
	Kur. *ɛ-ə.....	329
	Kur. *i-ə	330
	Kur. *i-A	330
	Kur. *o-a.....	331
	Kur. *o-ə.....	332
	Kur. *u-ə.....	334
	Kur. *u-a.....	336
	Kur. *ü-ə.....	337
	Kur. *ü-ä.....	338
	Kur. *ä-ə.....	338
	Kur. *ä-ä.....	340

Lyhenteet

al. = alaani	vi. = viro
alb. = albania	viE = eteläviro
arm. = armenia	võ. = võro
av. = avesta	iran. = irani(lainen)
balt. = baltti	isl. = islanti
bašk. = baškiiri	kbalt. = kantabaltti
bulg. = bulgarian kieli	kbsl. = kantabaltoslaavi
engl. = englanti	kgerm. = kantagermaani
enM = metsäenetsi	kie. = kantaindoeurooppa
fa. = farsi (persia)	kii. = kantaindoirani
gt. = gootti	kiran. = kantairani
hnt. = hanti	kkprm. = keskikantapermi
DN = Demjanka	kma. = kantamari
E = etelähanti	kmd. = kantamordva
I = itähanti	koib. = koibaali
Irt. = Irtyš	komi
J = Jugan	J = komijažva
Kaz. = Kazym	P = komipermjakki
Kond. = Konda	S = komisyrtääni
KoP = Konda (Paasonen)	Iž. = Ižma
Kr. = Krasnojarsk	Le. = Letka
Ni. = Nizjam	LL = Luza-Letka
P = pohjoishanti	Lu. = Luza
O = Obdorsk	Peč. = Pečora
Sur. = Surgut	Pr. = Prup
Sy. = Synja	Skr. = Syktyvkar
V = Vah	Sys. = Sysola
Vj. = Vasjugan	SysK = Keski-Sysola
VK = Ylä-Kalymsk	SysY = Ylä-Sysola
VVj. = Vah-Vasjugan	Ud. = Udora
ims. = itämerensuomi	Vyč. = Vyčegda
ink. = inkeroinen	VyčA = Ala-Vyčegda
ka. = karjala	VyčY = Ylä-Vyčegda
li. = liivi	koss. = kantaosseetti
liv. = livvi	kprm. = kantapermi l. permiläinen
ly. = lyydi	kantakieli
se. = seto	krd. = kurdi
sm. = suomi	krksl. = kirkkoslaavi
va. = vatja	ksa. = kantasaame
ve. = vepsä	ksam. = kantasamojedi
En. = Enarvi	kskiran. = keski-irani
Jä. = Järvid'e	ksl. = kantaslaavi
La. = Ladva	ksm. = kantasuomi
Ši. = Šimjärvi	kudm. = kantaudmurtti
Vi. = Vilhala	kur. kantaaurali

lat. = latina
 liet. = liettua
 lur. = länsiurali (ims.-sa.-md.)
 mari
 B = Vašinga (Birsk)
 BJ = Starajaš (Birsk)
 BJp = Krasnyj Ključ (Birsk)
 ČČ = Čichajdarovo (Joškar-Ola)
 CK = Kükš-nur (Joškar-Ola)
 CÜ = Üšüt'-tür (Tšeboksary)
 Č = Kugo-Molamas (Tšeboksary)
 ČN = Smincy (Tšeboksary)
 I = itämari
 JO = Otjukovo (Jaransk)
 JP = Pokšta (Jaransk)
 Jšk. = Joškar-Ola
 JT = Turšo-mučakš (Jaransk)
 K = Kozmodemjansk
 L = länsimari
 Lu = luoteismurteet
 M = Malmyž (yleisesti), M =
 Starinonenger (MNySz)
 MK = Karmankino (Malmyž)
 MM = Mamakovo (Malmyž)
 Mm = Morki
 Mmu = Mari Ušem
 Ms = Sernur
 N = niittymari
 Ob = Birsk
 Ok = Bolšoj Kil'mez
 Oka = Kaltasy
 Okr = Krasnoufimsk
 P = Sarsi (Krasnoufimsk)
 V = Arba (Vetluga)
 Vo = Volgan murre
 UJ = Srednij Jadykbiljak (Uržum)
 UP = Petrušin (Uržum)
 US = Nižnjaja Sjuksa (Uržum)
 USj = Sabu-jal (Uržum)
 Up = Upša
 mav. = myöhäisavesta
 mat. = matori
 taig. = taigi
 md. = mordva
 E = ersämordva
 M = mokšamordva
 mengl. = muinaisenglanti
 mia. = muinaisindoaarja (sanskrit)
 mir. = muinaisiiri

miran. = muinaisirani
 misl. = muinaisislanti
 mkma. = myöhäiskantamari
 mkprm. = myöhäiskantapermi
 mkr. = muinaiskreikka
 mksl. = muinaiskirkkoslaavi
 mliet. = muinaisliettua
 mn. = muinaisnorja
 mns. = mansi
 E = etelämansi
 I = itämansi
 KondA = Ala-Konda (KU)
 KondK = Keski-Konda (KM)
 KondY = Ylä-Konda (KO)
 L = länsimansi
 LozA = Ala-Lozva (LU)
 LozK = Keski-Lozva (LM)
 LozY = Ylä-Lozva (LO)
 P = pohjoismansi
 Pel. = Pelymka
 So. = Sosva
 T = Tavda
 VagE = Etelä-Vagilsk (VS)
 VagP = Pohjois-Vagilsk (VN)
 mp. = muinaispersia
 mprm. = muinaispermi
 mprs. = muinaispreussi
 mru. = muinaisruotsi
 mturk. = muinaisturkki
 munk. = muinaisunkari
 mys. = muinaisyläsaksa
 ngan. = nganasani
 nen. = nenetsi
 T = tundranenetsi
 nru. = nykyruotsi
 oss. = osseetti
 D = digor
 I = iron
 pahl. = pahlavi (keskipersia)
 pksm. = pohjoiskantasuomi
 pl. = puola
 prm. = permi, permiläiset kielet
 pšt. = paštu
 sa. = saame
 E = eteläsaame
 In. = inarinsaame
 Ko. = koltansaame
 Ki. = kiltinäsaame
 Lu. = luulajansaame

P = pohjoissaame
 Pi. = piitimensaame
 T = turjansaame
 U = uumajansaame
 selk. = selkuppi
 Ke. = Ket
 N = Narym
 Ta. = Taz
 TaA = Ala-Taz
 Ty. = Tym
 sgd. = sogdi
 skyt.-srm.-al. = skyytti-sarmaatti-
 alaani
 slvk. = slovakki
 slvn. = sloveeni
 sm.-prm. = suomalais-permiläinen
 sm.-volg. = suomalais-volgalainen
 srm. = sarmaatti
 srm.-al. = sarmaatti-alaani
 taig. = taigi
 tat. = tataari
 tok. = tokaari

A = tokaari A
 B = tokaari B
 tšuv. = tšuvassi
 udm. = udmurti
 B = beserman
 G = Glazov
 J = Jelabuga
 JI = Jelabuga (Islentjev)
 K = Kazan
 M = Malmyž
 MU = Malmyž-Uržum
 Lo = lounaismurteet
 S = Sarapul
 šoš. = šošma
 U = Ufa
 urs. = ursygurt
 ukr. = ukraina
 unk. = unkari
 ven. = venäjä
 vbolg. = volganbolgaari
 vkprm. = varhaiskantapermi
 vksm. = varhaiskantasuomi

1 Johdanto

1.1 Tutkimusaihe

Tämän tutkimuksen kohteena on maantieteellisesti uralilaisen kielikunnan keskellä sijaitsevien kieliharojen – permiläisten kielten ja marin kielen – sanasto- ja äännehistoria. Tavoitteenani on etymologisen tutkimuksen metodein tutkia sanaston alkuperää periytymisen ja kielikunnan sisäisen lainautumisen näkökulmasta samalla selvittäen, löytyykö oletukselle pitkään jatkuneista marin ja permiläisten kielten kontakteista tukea sanastosta. Tutkimuksessani keskeisiä aiheita ovat myös uralilainen historiallinen sananjohto sekä marin ja erityisesti permiläisten kielten (indo)iranilaiset lainasanat. Luonnollisesti sivuan työssäni myös yleisiä uralilaiseen kantakieleen rekonstruoitavan sanaston ja etymologisen tutkimuksen kysymyksiä.

Marin ja permiläisten kielten sanastoa tutkitaan tässä teoksessa sekä periytymisen että kielikunnan sisäisen lainautumisen näkökulmasta. Arkeologisen evidenssin perusteella marilais-permiläisten kontaktien on esitetty kestäneen vuosisadalta ennen ajanlaskun alkua n. ensimmäisen vuosituhannen puoliväliin (Bereczki 1994: 12–13). Kielellisten kriteerien perusteella on esitetty, että kontaktit olisivat jatkuneet vähintään 700-luvulle (mp). Pitkäkestoiisiin kontakteihin viittaa myös se, että mari ja permiläiset kielet jakavat perinteisten etymologisten lähteiden mukaan n. viisikymmentä yhteistä perintösanaa. Varhaisista kontakteista kertoo lisäksi marin kantapermiläisenä pidetty lainasanakerrostuma, joka koostuu niin ikään n. puolesta sadasta sanasta (Bereczki 1992). Esitän tutkimuksessa eriävän näkemyksen permiläisten kielten ja marin sanastollisista suhteista ja osoitan, että ilman laadullista etymologista analyysia pelkät lähdekirjallisuudessa esiintyvät luvut eri kerrostumiin kuuluvista sanamääristä ovat parhaimmassakin tapauksessa vain viitteellisiä.

Marin kantapermiläisen lainakerrostuman ohella tutkimuksessa tarkastellaan kantapermin kantasuomalaisia lainoja (Saarikivi 2018), jotka muodostavat ajoitukseltaan ja tutkimuksellisesti lähtöasetelmaltaan verrannollisen ryhmän. Tutkimukseni käsittelee laajalti myös marin ja permiläisten kielten eri-ikäisiä iranilaisia lainasanoja. Näiden käsittelyä erityisesti permiläisten kielten osalta puoltaa se, että ne muodostavat permiläisten kielten merkittävimmän lainakontaktin ja tarjoavat suhteellisen ajoituksen monille permiläisten kielten ääntenmuutoksille, mitä voidaan hyödyntää myös muiden kantapermiläisiksi ajoitettujen lainasanakerrostumien tarkastelussa. Sanastontutkimuksessa kokonaiskuvan hahmottaminen on oleellista.

Marin ja permiläisten kielten äännehistoriat (Bereczki 1994; Csúcs 2005) on kirjoitettu *Uralisches etymologisches Wörterbuchin* (UEW) sanastomateriaalin pohjalta. Käsitukset marin ja permiläisten kielten uralilaiseksi luettavasta perintösanastosta on näiden teosten jälkeen muuttunut, ja uusi aineisto vaatii myös äännehistoriallisten mallien päivittämistä. Kielikunnan sisäisiä lainoja, kuten mitä tahansa lainasanoja, arvioidaan äänteellisesti suhteessa perintösanastoon, joten sen läpikäyminen on keskeistä tutkimuksen näkökulmasta riippumatta. Olen koonnut marin ja permiläisten kielten perintösanaston liitteeksi tutkimuksen loppuun (ks. Liite 1 & 2).

Periytymisen tutkimisessa lähtökohtanani on havainto, että merkittävä osuus sekä kantamariin että kantapermiin palautuvasta sanastosta on alkuperältään tuntematonta (ks. tarkemmin kohta 1.3). Tämän sanaston tutkimuksella on useampi tavoite. Ensinnäkin sanojen alkuperän selvittäminen on aina etymologisen tutkimuksen keskeisin tehtävä. Toinen tavoite liittyy äännehistorian selittämiseen. Äännehistorialliset mallit perustuvat tiettyyn aineistoon. Todellinen testi mallien toimivuudesta ei ole, että ne selittävät aineiston, johon ne pohjautuvat vaan, että niitä soveltamalla voidaan löytää uusia rinnastuksia. Tutkimalla alkuperältään tuntematonta sanastoa periytymisen näkökulmasta, voidaan testata äännehistoriallisten mallien toimivuutta.

1.2 Tutkittavat kielimuodot sekä niiden ajallinen ja areaalinen konteksti

Marin kieli koostuu joukosta läheisesti toisiaan muistuttavia murteita. Perinteisessä murrejaottelussa mari jaetaan tavallisesti kahteen päämurteeseen, niitty- ja vuorimariin tai itä- ja länsimariin (Bereczki 1994: 18; Kangasmaa-Minn 1998: 219). Tässä tutkimuksessa noudatetaan hienosyisempää murresanakirjoissakin esiintyvää jaottelua, jossa länsimari jaetaan edelleen varsinaiseen länsimariin ja luoteismurteisiin (Bereczki 1994: 20–21), itämari puolestaan niittymariin, keskimurteeseen ja Volgan alueen murteeseen sekä varsinaiseen itämariin, josta erotetaan edelleen Vjatkan (Malmyž ja Uržum) ja Ufan alamurteet (mts. 24–28). Joškar-Olan (Upšan) murre edustaa länsi- ja itämarin siirtymämurretta. Käytän murteista seuraavanlaisia lyhenteitä (suluissa on marin murresanakirjoissa käytetyt lyhenteet (MNySz: 13–15; TschWb: VIII–IX):

- I = itä (MNySz: B BJ BJp M MK MM P UJ UP US USj; TschWb: Ob Oka Okr Ok)
- Jšk./Up = Joškar-Ola/Upša (MNySz: JT CČ; TschWb: Mup)
- Lu = luoteismurteet (MNySz: JO V; TschWb: NW)
- L = länsi (MNySz: K = KA KJ KK KM KN KŠ; TschWb: W₁, W₂)
- N = niitty (keski) (MNySz: CŮ UJ; TschWb: Ms Mm Mmu)
- Vo = Volga (MNySz: CK Č ČN; TschWb: Mwo)

Murteiden pohjalta rekonstruoitu kantakieli – kantamari – on kielimuotona suhteellisen nuori. Kantamari voidaan lainasanojen perusteella ajoittaa n. vuoteen 1200. Tšuvassista (kantatšuvassista t. keskibolgaarista) mariin omaksutut lainat ovat osallistuneet muutamiin perintösanastossakin tapahtuneisiin äänteenmuutoksiin, joten lienee perusteltua olettaa, että mari muodosti tšuvassikontaktien alkamisen aikoihin vielä yhtenäisen kielimuodon. Marissa ei perinteisen näkemyksen mukaan ole 1200-lukua vanhempia bolgaarilainoja ja tiiviiseen kontaktiin marin ja tšuvassien esi-isät ovat sattuneet vasta mongolivalloitusta seuranneiden väestöliikkeiden myötä (Bereczki 1994: 14–16). Maria puhutaan nykyisellään kolmella alueella, länsimaria Volgan länsirannalla, niittymaria Volgan pohjoispuolisella metsävyöhykkeellä ja itämaria Baškiriassa (Saarikivi tulossa: 38). Marin historiallisesta puhuma-alueesta on erimielisyyttä. Osa tutkijoista olettaa, että marin puhuma-alue on siirtynyt kohti itää

ja pitää todennäköisenä, että maria on historiallisesti puhuttu nykyisen Nižni Novgorodin ja Tšuvassian alueella (Saarikivi tulossa: 40–41). Marin puhuma-alueita on pyritty sijoittamaan myös Volgan-Kaman alueelle lähelle kantapermin puhuma-alueita, josta marit olisivat mongolien ajamina siirtyneet kohti länttä (Agygási 2019: 255–258)

Permiläisiä kieliä ovat komi ja udmurtti (Riese 1998: 249). Komi jakautuu kolmeen päämurteeseen, komisyrjääniin, komipermjakkiin ja komijažvaan (Bartens 2000: 9). Komisyrjääni jakautuu edelleen alamurteisiin, joiden väliset äänteelliset erot ovat pieniä. Udmurtin dialektologiassa päämurteiksi erotetaan tavallisesti pohjois-, etelä- ja keskimurteet sekä beserman (Kelmakov 2003: 50). Komi ja udmurtti ovat permiläisen kantakielen eli kantapermin tytärkieliä. Volganbolgaarilainat painottuvat permiläisissä kielissä levikiltään udmurttiin ja komipermjakkiin, mistä on päätelty, että kantapermiläinen kausi on ollut päätökseensä lainojen omaksumisen aikaan 800–900-luvulla komisyrjääniin alettua siirtyä kohti pohjoista (Rédei & Róna-Tas 1983: 3). On hyvä huomata, että volganbolgaarilainat muodostavat rajapyykin permiläisten kielten maantieteellisen hajautumisen alkamiselle, mutta kielellisesti volganbolgaarilainojen voidaan todeta omaksutun kielimuotoon, joka on jo läpikäynyt kaikki permiläisiin kieliin johtaneet ääntenmuutokset (denasalisaation osalta ks. kohta 5.5.2). Useimmat permiläisille kielille tyypilliset ääntenmuutokset ajoittuvatkin selvästi 800-lukua varhaisemmiksi. Kantapermin historiallisesta puhuma-alueesta ei ole täyttä varmuutta, mutta udmurtin nykyisen puhuma-alueen on perinteisesti ajateltu olevan jossain määrin päällekkäinen sen kanssa. Paleolingvistiseen evidenssiin perustuen puhuma-alue on pyritty sijoittamaan Alakamalle nykyiseen Tatarstaniin (Saarikivi tulossa: 47).

1.3 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni pyrkii vastamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Mitkä sanat marissa ja permiläisissä kielissä ovat perintösanastoa? Missä määrin periytyminen selittää alkuperältään tuntematonta sanastoa?
2. Mikä on mariin ja permiläisiin kieliin rajoittuvan sanaston alkuperä?
3. Mitä permiläisten ääntenmuutosten kronologiasta voidaan päätellä erikikäisten indoiranilaisten ja iranilaisten lainasanojen perusteella? Mikä on esipermistä kantapermiin johtaneiden ääntenmuutosten suhteellinen kronologia?
4. Onko permiläisissä kielissä kantasuomalaisia lainoja?
5. Onko marissa kantapermiläisiä lainoja? Miten permiläisiä lainoja marissa voidaan ajoittaa?
6. Mitä johtopäätöksiä marin ja permiläisten kielten historiasta voidaan tehdä sanaston perusteella?

Viimeisin koko uralilaisen kielikunnan kattava etymologinen sanakirja on *Uralisches etymologisches Wörterbuch* (UEW) (1988–1991). Sanakirja palauttaa uralilaiseen kantakieleen varmat ja epävarmat rinnastukset yhteenlaskettuna 423 (284+148) sanaa. Suomalais-ugrilaisen sanaston koko on 626 (419+207) ja suomalais-permiläisen kantakielen 287 (197+90) sanaa (UEW III: 274). Metodisesti UEW on ongelmallinen.

UEW:n tapaa vedota epäsäännöllisenä pidettyjen äännekehitysten osalta satunnaisiin, ns. sporadisiin kehityksiin, on pidetty metodisesti jopa esinuoogrammaattisena (Zhivlov 2014: 113–114). UEW:n edustamaa tutkimusasennetta on kuvattu myös ”etymologiseksi optimismiksi”, jonka mukaan klassisissa lähteissä esitetyt rinnastukset ovat lähtökohtaisesti oikein, jos ei ole välitöntä syytä ajatella niiden olevan väärin (Aikio 2013a: 2). Lähestymistapaa on pidetty lähtökohtaisesti virheellisenä.

UEW:n toimitustyön aikana on julkaistu kaksi merkittävää uralilaista äännehistoriaa ja sanastoa käsittelevää teosta, Janhunen 1981 ja Sammallahti 1988. Äännehistoriallisen viitekehityksensä osalta kyseiset teokset nojaavat huomattavasti UEW:ta johdonmukaisemmin ääntenmuutosten säännöllisyyteen. Tiukentunut äännehistoriallinen viitekehitys on johtanut kantakieliin rekonstruoitujen sanavartaloiden määrän vähenemiseen (Saarikivi 2007: 325–327). Uralilaiseen kantakieleen näissä tutkimuksissa on rekonstruoitu n. 130 sanavartaloa (Janhunen 1981: 265; Sammallahti 1988: 536–541), suomalais-ugrilaiseen kantakieleen 259 (Sammallahti 1988: 541–551) ja suomalais-permiläiseen 142 sanavartaloa (mts. 552–554). Uralilaiseen kantakieleen rekonstruoitavien sanavartalojen määrä on sittemmin ollut taas kasvussa, osittain etymologisen perustutkimuksen ansiosta (mm. Aikio 2002, 2006a, 2013b, 2014a, 2014b, 2015a, Saarikivi 2007), osittain taksonomiakäsitysten muuttumisen vuoksi.

Uudempi tutkimus on joka tapauksessa jättänyt ilman alkuperän selitystä joukon sanastoa, jota kutsun tässä yhteydessä *orposanastoksi*. Yhtenä alkuperän selitysmahdollisuutena on pidetty kielikunnan sisäistä lainautumista (Saarikivi 2007: 325–326). UEW:n sanastomateriaalin on todettu myös pitävän sisällään suuren määrän ”etymologista roskaa”, joka koostuu niin satunnaisesti toisiaan muistuttavista sanoista kuin keskinäisistä lainoista (Ponarâdov 2012: 90–91). Kappaleessa 6.1 käyn läpi levikiltään marilais-permiläisen orposanaston ja puntaroin eri alkuperän selityksiä.

Kielikunnan sisäistä lainautumista etymologisena selittäjänä käydään läpi tarkastelemalla kahta kantapermiläiseksi t. yhteispermiläiseksi ajoitettua lainasanakerrostumaa, marin kantapermiläistä lainasanakerrostumaa (ks. kohta 6.3) ja permiläisistä kielistä esitettyjä eri-ikäisiä itämerensuomalaisia lainoja (ks. kohta 6.2). Marin kantapermiläisten lainojen osalta päälähteen muodostaa Berczki 1992. Tämä muodostaa oikeastaan ainoan tutkimuksen, jossa tutkimuksen keskiössä on ollut marin permiläiset lainat, monissa lähteissä lainautuminen on esitetty sivuhuomiona. Marin kantapermiläisten lainaetymologioiden kannalta huomionarvoinen on myös Rédei 1986, jossa monet aiemmin yhteiseen kantakielivaiheeseen saadut iranilaiset lainat on analysoitu marissa permin kautta saaduiksi. Yksittäisiä lainaselityksiä esiintyy myös äännehistoriaa käsittelevissä artikkeleissa, Aikio 2014c, 2015b, Zhivlov 2014. Permiläisten kielten itämerensuomalaisten lainojen osalta päälähteen muodostaa Saarikivi 2018. Tutkimukseni rajautuu kantapermiläisen tason lainoihin. Tutkimuksessa ei siis pääsääntöisesti käsitellä esimerkiksi marin udmurttilaisia lainoja tai komin myöhempiä itämerensuomalaisia lainoja.

Kappaleessa 5 käsitellään permiläisten kielten (indo)iranilaisia lainoja. Näiden lainojen käsittelyyn on useampi syy. Ensinnäkin permiläiset kielet ovat koko erilliskehityksensä ajan olleet kontaktissa iranilaisten heimojen kanssa, ja eri-ikäiset iranilaiset lainat tarjoavat näin vertailukohdan myös muille esihistoriallisille lainasanakerrostumille. Iranilaisissa lainoissa heijastuvista lainasubstituutioista saadaan osviittaa kantapermiin johtaneiden ääntenmuutosten suhteellisesta

kronologiasta. Toisekseen on kantapermin sanastosta huomattava osa edelleen alkuperältään tuntematonta. Tämä sanasto sisältää selvästi edelleen varsin huomattavan määrän eri-ikäisiä iranilaisia lainoja, tässä tutkimuksessa esitänkin permiläisistä kielistä kymmeniä uusia iranilaisia lainasanoja.

Marin murre-sanakirja *Tscheremissisches Wörterbuch* (TschWb) sisältää 4666 perussanaa, joista alkuperältään tuntemattomia on noin yksi kolmasosa eli 1575 (33,7%) (Saarinen 2010: 337–339). Marin alkuperältään tuntemattoman sanaston määrää selittää ainakin osittain marilaiseen sanastoon keskittyvien etymologisten tutkimusten puute (mls. 339). F.I. Gordeev aloitti marin kielen etymologisen sanakirjan laatimisen 1970-luvun lopulla, mutta kyseinen työ kattaa vain aakosvälin A–D eikä se ole metodeiltaan tieteellinen (mls. 336). Marista on sittemmin ilmestynyt kaksi etymologista sanakirjaa, Gábor Bereczkin kalmannoksena julkaistu *Etymologisches Wörterbuch des Tscheremissischen (Mari) – Der einheimische Wortschatz* (2013) sekä V. I. Veršininin *Марий мут-влакын кушеч лиймашум (этимология мутер)* (2017–2018). Nämä eivät ole mainittavasti kohentaneet marin sanaston etymologisen tutkimuksen tilannetta. Bereczkin etymologinen sanakirja on lähinnä mariin rajattu toisinto UEW:sta. Selvästi virheelliset rinnastukset on siivottu pois, joukkoon on lisätty Bereczkin marin sanoille esittämiä permiläisiä lainaetymologiatulkintoja, ja yksittäisiä rinnastuksia on kommentoitu marin osalta kattavammin, mutta UEW:ssa esiintymätöntä sanastomateriaalia kirja ei juurikaan sisällä. Veršininin sanakirjasta on todettava, että teos olisi epäilemättä hyötynyt tiukemmasta metodisesta viitekehyksestä. Monet sana-artikkelit ovat pikemmin sanavertailuja kuin varsinaisia alkuperän selityksiä.

Marin sanaston alkuperän tutkimus on tilanteessa, jossa marilähtöiselle etymologiselle tutkimukselle on laajojen murre-sanakirjojen (MNySz, TschWb) julkaisemisen myötä nyt todennäköisesti paremmat edellytykset kuin koskaan. Lisäksi aineisto sisältää suuren määrän alkuperältään tuntematonta sanastoa, jolle ei ole esitetty minkäänlaista alkuperän selitystä etymologisessa lähdekirjallisuudessa. Marin uudemmatkaan etymologiset sanakirjat eivät enimmäkseen ole ottaneet tätä sanastoa käsittelyynsä, vaan ovat tyytyneet kokoamaan yhteen entuudestaan tunnetut rinnastukset.

Marin alkuperältään tuntemattoman sanasto pitää sisällään monia semanttisesti keskeisiä ja marin murteissa laajalevikkisiä sanoja kuten *jülem* 'palaa', *šokšo* 'kuuma', *šinčem* 'tietää', *šošo* 'keväät' ja *üðâr* 'tyttö' (Saarinen 2010: 339). Pienelle joukolle tuntematonta alkuperää olevista sanoista on myöhemmin esitetty vastineita muista uralilaisista kielistä. Sanat kma. *jime- 'puutua', *jücke- 'nyppiä, kiskoa', *nünčək 'taikina', *lüdə- 'pelätä', *píce- 'pitää', *südə- 'raivata' (Aikio 2014b) ovat paljastuneet aikaisemmalta tutkimukselta huomaamatta jääneiksi perintösanoiksi. Periytyminen on alkuperältään tuntemattoman sanaston koon huomioiden edelleen varteenotettava alkuperän selitysvaihtoehto. Monet kantamariin palautuvista sanoista ovat lisäksi äänteellisiltä, fonotaktisilta ja semanttisilta ominaisuuksiltaan sellaisia, että kuuluminen perintösanastoon on täysin mahdollista, esim. *kelyə 'syvä', *kičək 'silmu, (siemen)kota', *kurəm 'elinikä', *küp 'suo', *küt 'pituus', *küksə 'korkea', *lokte- 'pilata taialla', *lũkta- 'viedä, poistaa', *peleḁä- 'kukkia, kukoistaa', *pokšəm 'halla; aamupakkanen; kuura, huurre', *pukše- 'syöttää', *seŋä- 'penkoa, tonkia, etsiä läpikotaisin', šola- 'keittää, kiehua', *ürä- 'hämmästyä', *ürḁä- 'lihoa, paksuta' jne. Tässä tutkimuksessa esitetään uusi alkuperän selitys kaikkiaan reilulle tusinalle marin sanalle. Suurin osa näistä alkuperän selityksistä on rinnastuksia eli marin sana

selitetään osaksi uralilaista perintösanastoa esittämällä sille säännöllinen vastine yhdestä tai useammasta sukukielestä.

Komin sanaston alkuperää on Venäjällä puhuttavista uralilaisista kielistä tutkittu etymologisesti kenties kaikkein eniten (Ponărădov 2013: 100). Permiläisten kielten etymologisen tutkimuksen kannalta merkittävin teos V. I. Lytkinin ja E. S. Guljaevin toimittama komin kielen etymologinen sanakirja *Крапкийй этимологический словарь коми языка* (1970), jonka 2. täydennetty painos on julkaistu 1999. Kokonaiskuvan kantapermiin rekonstruoitavasta sanastosta tarjoaa Csűcs 2005, jossa listataan kantapermiin palautuva sanasto. Listauksessa esitetään udmurtin ja komin murremuodot, sanojen merkitykset sekä kanta- ja esipermiläinen rekonstruktio. Perintösanaston osalta listaus noudattaa UEW:ssa esitettyjä näkemyksiä sanojen iästä ja esipermiläisistä rekonstruktioasuista.

Listan pohjalta kantapermiin palautuvan sanaston kooksi on laskettu 1554 (Csűcs 2010: 277). Kun luvusta vähennetään epävarmoiksi katsotut etymologiat, saadaan kantapermin sanaston kooksi 1388, josta kolmasosa, n. 500 sanaa, on alkuperältään tuntematonta (mls. 281). Monet kantapermin alkuperältään tuntemattomista sanoista edustavat marin tavoin kielen keskeistä sanastoa, kprm. *gər- 'vuori', *gu- 'kuoppa, hauta', *gärd 'punainen', *iz 'kivi', *jil- 'lisääntyä', *kät- 'märkä', *loz 'sininen', *mjl'- 'yliäämä; jäädä yli', *mög 'syy, aihe, teko', *mäd- 'aikoa', *näd 'järki, äly, ymmärrys', *pelis 'airo, mela', *pet- 'mennä ulos, poistua', *pot- 'haljeta, mennä halki', *šet- 'antaa', *vo/*və- 'tulla, saapua' jne. Huomattava joukko kantapermiin palautuvasta alkuperältään tuntemattomasta sanastosta on potentiaalista perintösanastoa.

Pelkästään mariin ja permiläisiin palautuvan alkuperältään tuntemattoman sanaston suuri määrä ja keskeisyys sekä oleellisen etymologisen tutkimuksen vanhentuneisuus osoittavat, että molempien kielihaarojen etymologiselle perustutkimukselle, joka ottaa huomioon niin periytymisen kuin lainautumisen, on edelleen tarvetta. Maria ja permiläisiä kieliä koskevat äännehistorian esitykset, Bereczki 1994 (mari), Csűcs 2005 (permi) on kirjoitettu UEW:n sanastoaineiston pohjalta, joten on ilmeistä, että sanaston uudenlainen selittäminen vaatii myös päivitettyä äännehistorian esitystä.

1.4 Aineisto

Vakiintuneen etymologisen vertailumateriaalin osalta pääsanastolähteen muodostaa *Uralisches etymologisches Wörterbuch* (1988), mutta monia siinä esitettyjä rinnastuksia ja rekonstruktioita on korjattu heijastamaan nykyistä käsitystä säännöllisestä kehityksestä ja äännevastaavuuksista. UEW:n jälkeen on julkaistu monia kantaauralin vokalisemia käsitteleviä artikkeleita, (Zhivlov 2014, Aikio 2015b), joiden sisältämä aineisto on soveltuvalta osin otettu huomioon. Tutkimuksessa on hyödynnetty lisäksi laajalti sekä komin kielen etymologista sanakirjaa (KESKJ) että marin etymologista sanakirjaa (Bereczki 2013).

Tutkimuksessa esitetyt uudet rinnastukset, sikäli kun ne eivät esiinny edellä mainituissa etymologisissa lähteissä, pohjaavat marin ja permiläisten kielten murren- ja kanta- permiin. Marin murren- ja kanta- permiin *Tscheremissisches Wörterbuch* (TschWb) ja *Mari nyelvjárás szótár* (MNySz) ovat olleet tutkimukselle tässä suhteessa korvaamattoman arvokas lähdemateriaali. Komin murren- ja kanta- permiin viitattu

teos on *Сравнительный словарь коми-зырянских диалектов* (SSKZD), jonka tietoja on verrattu *Syrjänisches Wortschatzin* (SyrjWsch) ja *Syrjänischer Wörterbuchin* (SyrjWb) sanastomateriaaliin. Udmurtin murremuodot perustuvat *Wotjakischer Wortschatzin* (WotjWsch) tietoihin. Permiläisten kielten leksikologista tutkimusta epäilemättä rajoittaa, ettei udmurtista ole käytössä yhtä kattavia murremateriaaleja kuin komista.

Uusia rinnastuksia on etsitty vertaamalla permiläisten kielten ja marin sanoja sukukielten murremateriaaliin ja etymologisiin sanalistoihin. Uusien rinnastusten etsimisessä käytössä ovat olleet pääsääntöisesti *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache* (DeWoS), *Mordwinisches Wörterbuch* (MordWb), *Samojedischer Wortschatz* (SW), *Suomen murteiden sanakirjan verkkoversio* (SMS), *Suomen sanojen alkuperä* (SSA), *Wogulisches Wörterbuch* (WogWb) sekä *Yhteissaamelainen sanasto* (Lehtiranta 1989).

Semanttisten paralleelien etsimisessä on pääosin hyödynnetty erityisesti käytettävissä olleita uralilaisten kielten ja indoeurooppalaisten kielten etymologisia sanakirjoja (Abaev 1958–1989, Adams 2013, Beekes 2010, Cheung 2007, Derksen 2008; 2015, de Vaan 2008, ESIJ, EWAia, Kroonen 2013, LägLoS, LIV, Rey ym. 1992, SSA). Käytössä ovat olleet myös polysemiatietokanta DatSemShift sekä koleksifikaatietietokanta CLICS. Täydellinen lista lähteistä löytyy teoksen lopusta. Johto-opillisia kysymyksiä on murreaineistojen lisäksi lähestytty käänteissanakirjojen avulla, näistä keskeisimpinä mainittakoon marin käänteissanakirja (Luutonen ym. 2002), komin käänteissanakirja (Lav & Luutonen 2012) ja udmurtin käänteissanakirja (Nasibullin & Dudorov 1992).

2 Metodit

Tämä kappale käsittelee etymologisen tutkimuksen metodeja, peruseriaatteita ja lähtöoletuksia.

2.1 Sanavertailu

Ihmiset vertailevat mielellään osaamiensa kielten sanoja. Maallikon on täysin mahdollista tehdä etymologisesti oikeellisia havaintoja sanojen alkuperästä ja suhteista. Etymologiseen tutkimukseen perehtymätönkin todennäköisesti pystyy huomaamaan yhteyden udmurtin *ljmj* 'lumi' ja suomen *lumi*-sanan tai marin *kol* 'kala' ja suomen *kala*-sanan välillä. Perustellessaan sanojen rinnastamisessa maallikko saattaa vedota äänteelliseen samankaltaisuuteen ja merkitysten yhtenevyyteen. Vaikka maallikon järkeily ei lähtökohtaisesti eroa paljoakaan etymologisen tutkimuksen ensiaskeleista, on tässä pelkkään samankaltaisuuteen perustuvassa vertailussa omat ongelmansa. Ensinnäkin vertailtaessa sanoja pelkän samankaltaisuuden perusteella tullaan liittäneeksi yhteen valtava joukko sanoja, jotka muistuttavat toisiaan puhtaasti sattumalta, mutta mikä pahempaa näitä sattumalta toisiaan muistuttavia sanoja ei ole mahdollista erottaa oikeista rinnastuksista. Toisekseen samankaltaisten sanojen vertailu ei ota huomioon kielten muuttumista. Sanojen äänneasut ja merkitykset voivat muuttua siinä määrin, että toisiaan vastaavat sanat eivät vuosituhansien päästä enää missään määrin muistuta toisiaan, mistä klassinen esimerkki on suomen *ydin* ja unkarin *velő*, jotka eivät etymologisesta yhteenkuuluvuudesta huolimatta jaa yhtään samaa äännettä. Muitakin vastaavia sanapareja on mahdollista esittää, esim. komi *vis* 'jolma, kanava' ja mansin *äyt* 'joen yläjuoksu, välijoki', jotka palautuvat säännöllisesti yhteiseen kantauralin *wiksa-asuun (Aikio 2015a: 1–2). Pelkkä pinnalliseen samankaltaisuuteen vetoaminen ei näin ollen voi millään tavoittaa kaikkia etymologisesti yhteenkuuluvia sanoja niiden äänneasun tai merkitysten eriydyttyä tietyn rajan yli. Selvästi pelkkä sanavertailu ei siis vielä täytä tieteellisyysmittareita. Mikä siis tekee etymologiasta tiedettä ja sanavertailusta hauskan harrastuksen?

2.2 Etymologia

Etymologian metodiikkaa käsitellään usein osana historiallis-vertailevaa metodologiaa eikä sitä useimmiten olekaan tarpeen erottaa siitä, sillä tutkimuskysymykset ja metodit ovat osin päällekkäisiä. Etymologian metodiikkaa käsitteleviä perusteoksia ovat Seebold 1981 ja Durkin 2009.

Etymologia pyrkii vastaamaan kysymykseen sanan alkuperästä. Sukukielet palautuvat yhteiseen *kantakieleen*, jonka piirteitä historiallis-vertailevalla metodilla pyritään selvittämään vertailemalla keskenään nykykieliä. Sanojen alkuperää tutkii etymologia ja sanastoa historiallinen leksikologia. Sukukielten sanat, jotka palautuvat yhteiseen kantakieleen ovat toistensa *etymologisia vastineita*. Etymologisiksi

vastineiksi voidaan todeta sanat, joissa samat segmentit toistuvat ennalta-arvattavasti aina samoissa asemissa ja satunnaisen samankaltaisuuden mahdollisuus voidaan näin sulkea pois. Säännöllistä ja toistuvaa samankaltaisuutta kutsutaan *äännevastaavuudeksi*.

Kokonaisuutena yhteiseen kantakieleen palautuvat sanat muodostavat *perintösanaston*. Perintösanastoa on tyypillisesti kielen perussanastoa. Perintösanasto on kielen kaikkein vanhinta ainesta, jonka voidaan lähtökohtaisesti olettaa läpikäyneen kaikki kielihaaraa koskeneet ääntenmuutokset. Perintösanasto muodostaa tästä syystä tärkeän vertailukohdan myös lainasanojen ikäämisessä.

Etymologisen metodin pohjana on sanojen systemaattinen vertailu. Etymologisessa tutkimuksessa kiinnitetään huomiota sanan kolmeen perusominaisuuteen: äänneasuun, merkitykseen ja levikkiin. Alkuvaiheessaan etymologinen tutkimus on samalta näyttävien ja samaa merkitsevien sanojen rinnastamista vailla täsmällistä äännehistoriallista tietoa (K. Häkkinen 1983: 120). Kun etymologinen materiaali on saatu kerätty, muodostetaan materiaalista äännehistoriallinen malli, joka perustuu aineistossa toistuviin äännesuhteisiin. Äännehistoriallisen mallin paikkansapitävyyttä voidaan arvioida sen mukaan, kuinka hyvin se selittää aineiston. On hyvä kuitenkin ottaa huomioon se tosiasia, että paraskaan äännehistoriallinen malli ei todennäköisesti selitä aineistoa jäännöksettömästi. Uralistiikan piirissä harjoitetun etymologisen tutkimuksen perusongelma on ollut haluttomuus hylätä kerran esitettyjä rinnastuksia. Selvästi virheellisistäkään rinnastuksista ei päästä eroon, vaan ne kiertävät etymologisesta aineistosta toiseen. Sen sijaan, että olisi kyseenalaistettu vertailuaineiston yhteenkuuluvuus, on vikaa pyritty korjaamaan metodin puolella. Epäsäännöllisenä pidettyjen äännesuhteiden selittämisessä on vedottu ns. sporadisiin t. sanakohtaisiin äännekehityksiin, joka on menettelynä kestävä, sillä sen avulla metodi voidaan virittää selittämään mitä tahansa.

Etymologian ja äännehistorian tutkimuksen kannalta haastavin kysymys on usein, tarkastellaanko ongelmanratkaisun kannalta kaikkea relevanttia vertailuaineistoa vai vain sen osaa. Voidaan esittää äännehistoriallisesti tosia väitteitä, jotka tavoittavat vain osan kokonaiskuvasta, mikä on sitä todennäköisempää mitä vähäisempää joukkoa sanoja vertaillaan. On siis mahdollista tehdä äännehistoriallisesti tosi väite, esim. suomen *y*:tä vastaa komin *j*. Tämä on vertailumateriaalin perusteella totta, ks. kohta 3.4.4.2.5. Olisi kuitenkin virhe väittää, että komin *j*:tä vastaisi suomessa vain *y* ja komin *j* vastaakin toisinaan myös suomen *ie*:tä ja *u*:ta. Tämän vuoksi äännehistoriaa onkin tarpeen pyrkiä tarkastelemaan mahdollisimman kattavalla materiaalilla kokonaiskuva huomioiden.

2.2.1 Etymologisen tutkimuksen valmistelua

Etymologista tutkimusta käsittelevissä kirjoituksissa käsitellään yleensä vähänlaisesti tutkimuksen tekemistä käytännössä, joten olen koonnut tähän kappaleeseen muutamia etymologisen tutkimuksen perusedellytyksiä sekä listannut työvaiheita, joita etymologisten sana-artikkeleiden kirjoittamisessa on tässä työssä sovellettu.

Ennen kuin mitään varsinaista tutkimusta voi ryhtyä tekemään, on kannattavaa tutustua tutkimuskohteeseen. Kielten varsinaisen opiskelun lisäksi se tarkoittaa etymologiassa äännehistoriaan ja etymologiseen tutkimukseen perehtymistä sekä yleisen uralistiikan tasolla että kielihaarakohtaisesti. Tämä voi tapahtua lukemalla

sekä etymologisia sanakirjoja että kielistä kirjoitettuja äännehistoriallisia esityksiä. Äännehistoriallisia tutkimuksia lukiessa on hyvä kiinnittää huomiota siihen, mihin aineistoon kuvaukset perustuvat ja missä tutkimustilanteessa ne on kirjoitettu. Marin ja permiläisten kielten äännehistorialliset kuvaukset, Bereczki 1994, Csúcs 2005, esimerkiksi perustuvat osittain vanhentuneeseen aineistoon, joten niiden väitteisiin kannattaa suhtautua varauksella. Erityisesti permiläisten kielten vokaalihistoriasta on kirjoitettu paljon ja kantapermin vokaalijärjestelmästä on esitetty monia kilpailevia näkemyksiä, mm. E. Itkonen 1954, Lytkin 1964, Sammallahti 1988 jne. Tällaisissa tapauksissa varsinaisista rekonstruktioista voi muodostua tutkimukselle pikemminkin taakka kuin tutkimusta edistävä tekijä. Kilpailevista rekonstruktioista huolimatta eri kantapermin vokaalirekonstruktiot kuitenkin pohjautuvat rajattuun joukkoon komin ja udmurtin murteiden välillä toistuvia vokaalivastaavuuksia. Onkin mielekästä monissa tapauksissa painaa mieleensä kilpailevien vokaalirekonstruktioiden sijaan varsinaiset udmurtin ja komin murteiden välillä toistuvat vokaalivastaavuudet, joihin rekonstruktiot viime kädessä perustuvat. Vokaalivastaavuus udm. *u* ~ komiS SysY *J o* on kantapermissä ollut oppositiossa vokaalivastaavuuden udm. *u*, Lo *u*, B *ø* ~ komiS *o*, SysY *ø*, J *ú* kanssa riippumatta siitä rekonstruoidaanko taustalle itkoslaisittain kprm. **o* ja **ø* (E. Itkonen 1954: 267–277), lytkiniläisittäin kprm. **ø* ja **ö* (Lytkin 1964: 231–233) vai sammallahtilaisittain kprm. **o* ja **ü* (Sammallahti 1988: 524–534). Etymologiseen aineistoon tutustumisen tavoitteena on saavuttaa ymmärrys tutkittavien kielihäarojen äännehistorian kehityksen pääkohdista. Mitä yksityiskohtaisemmista äännehistorian kysymyksistä on kyse, sitä todennäköisempää on, että joutuu itse kokoamaan aineiston, jonka pohjalta kysymystä tarkastelee.

Etymologisten aineistojen lisäksi tutkimuksen kannalta oleellisia ovat myös näiden perustana olevat primaarilähteet eli uralistiikan tapauksessa erilaiset murresanakirjat. Marin laajat murresanakirjat, MNySz, TschWb, on julkaistu vasta 1990-luvun ja 2000-luvun aikana, oleellisesti esimerkiksi UEW:n julkaisemisen jälkeen (joskin murresanakirjojen pohjana olevat aineistot ovat ainakin osittain olleet UEW:n sanakirjan toimittajien käytettävissä) ja kuten johdannossa TschWb:n osalta todettiin, on kolmasosa tästä sanastosta alkuperältään tuntematonta, tosiasia mitä etymologinen tutkimus ei voi sivuuttaa. Murraineistojen tuntemisesta on monenlaista hyötyä. Ensinnäkin lukemalla murresanakirjoja saavutetaan summittainen käsitys tutkittavien kielten sanastosta kokonaisuutena, mitä pelkkiin sekundaarilähteisiin keskittymällä ei voi saavuttaa. Toisekseen primaarilähteissä esiintyy etymologiselle tutkimukselle relevanttia huomiotta jäänyttä aineistoa, jota ei saada tutkimuksen piiriin, mikäli aineistot kerätään uudelleen ja uudelleen etymologisessa tutkimuksessa jo entuudestaan esiintyvistä sanastosta.

Osa kokonaisuuden hahmottamista on kielen eri vaiheiden absoluuttinen ja suhteellinen ajoittaminen sekä maantieteellinen paikantaminen. Suhteellisen ajoittamisen kannalta oleellisia ovat kielten tunnetut lainasanakerrostumat, absoluuttisiin ajoituksiin tarvitaan useimmiten kielenulkoista tietoa. Permiläisten kielten esihistoriallisista vaiheista voidaan tehdä päätelmiä kielten lainasanakerrostumien perusteella. Kantapermiläisen kauden esimerkiksi katsotaan tulleen päätökseensä volganbolgaarilainojen omaksumisen aikaan, sillä vain n. 20 näistä ulottuu komisyryäänin murteisiin (Rédei & Róna-Tas 1983). Volganbolgaarien tiedetään historiallisista lähteistä siirtyneen Volgan alueelle 800-luvun kuluessa, joten kantapermin hajoamiselle saadaan näin likimääräinen absoluuttinen ajoitus.

Äännehistorian ja sanaston kokonaisuuden hahmottamisen lisäksi on ymmärrettävä sanojen morfologista rakennetta sekä diakronisella että synkronisella

tasolla. Morfologisen rakenteen tutkimisessa on tässä tutkimuksessa hyödynnetty erityisesti käänteissanakirjoja, udmurtin käänteissanakirjaa Nasibullin & Dudorov 1992, komin käänteissanakirjaa Lav, Enye & Luutonen, Jorma 2012 ja marin käänteissanakirjaa Luutonen ym. 2002. Sanan morfologiasta esitettyjä väitteitä on usein tarpeen tarkastaa käänteissanakirjan aineistoa vasten. Sanojen diakronisen analyysin kysymyksiä tarkastellaan tarkemmin kappaleessa 2.4.

Koko kielen murresanakirja on tutkimusaineistona tavallisesti liian laaja, niinpä aineiston kuratointi on useimmiten tarpeen. Sanokaamme, että tavoitteena on selvittää, onko marin yli tuhannen alkuperältään tuntemattoman sanan joukossa perintösanastoa. Koska tarkoituksena on tutkia nimenomaan perintösanastoa, voidaan aineistoa rajata asettamalla sille tiettyjä levikillisiä ja äänteellisiä kriteerejä. Sanasto voidaan rajata koskemaan kantamariin palautuvaa sanastoa, joka on äänteellisiltä ominaisuuksiltaan sellaisia, että kantamarin asu on johdettavissa kantaaurilalaisesta rekonstruktioasusta. Näin menettelemällä yli tuhannen sanan aineisto supistuu murto-osaan. On mahdollista, että näin menettelemällä menetetään myös muutamia suppealevikillisiä äänteelliseltä kehitykseltään epätyypillistä perintösanoja, mutta etuna on, että jäljelle jäävä tutkimusaineisto melko korkealla todennäköisyydellä on perintösanastoa.

Aineistoa voi koota myös äänteellisin, merkityksellisin tai johto-opillisin perustein. Esimerkiksi kantamarin ensitavun *ü:hyn palautuvien sanojen yhteen kokoaminen oli oleellinen vaihe kantamarin *ürä- (> I öra-, L örä- 'hämmästyä, hämmästellä, olla hämmästyksissä') -sanon alkuperän selityksen muodostumisessa (ks. kohta 4.1.14). Sana esiintyi kokoamassani kantamariin palautuvien alkuperältään tuntemattomien sanojen listassa, mutta huomion kiinnittyminen siihen, ja seurannut rinnastus kantasaamen *vuore- 'houria' -sanaan sai alkunsa vasta kun tarkastelin tarkemmin kyseisen kantamarin vokaalifoneemin taustaa. Monien tässä tutkimuksessa permiläisille sanoille esitettyjen iranilaislainaetymologioiden tausta on alun perin ollut rajatummassa permiläisten kielten sananalkuisten klusiilien alkuperää tarkastelleessa tutkimuskysymyksessä. Äännehistoriallisen kysymyksen pohtiminen on poikunut joukon lainaetymologioita (ks. 5.2, 5.3, 5.4), jotka osaltaan vastaavat alkuperäiseen tutkimuskysymykseen, mutta jotka eivät lähtökohtaisesti olleet osa kysymyksenasettelua. Etymologiseen tutkimukseen kuuluu monia näkymättömiä työvaiheita ja harhapolkuja, jotka eivät tavallisesti käy ilmi itse tutkimuksesta, joka keskittyy onnistumisten raportointiin.

2.3 Äänneasu

Kuvauksia äännevastaavuuksien toteamisesta, ääntenmuutosten tyypeistä ja kielellisestä rekonstruktiosta löytyy monista historiallis-vertailevaa metodologiaa esittelevistä johdatusteoksista (K. Häkkinen 1983; Anttila 1989; Hock 1991; Fox 1995; Campbell 2004). Sanojen vertailu äännetasolla perustuu olettamukseen ääntenmuutosten säännöllisyydestä. Tämän olettan arvo on siinä, että se antaa tutkimustyölle metodista tarkkuutta ja vähentää mielivaltaisiin väitteisiin nojautuvia päätelmiä (Ravila 1966: 38). Ääntenmuutoksen säännöllisyyttä on korostettu myös yhteyksissä, joissa on kritisoitu uralilaisten kielten äännehistorian tutkimuksessa vallinnutta tapaa turvautua ns. sporadisiin äännekehityksiin (Aikio 2014c: 142). Sporadisiin ääntenmuutoksiin vedotaan UEW:ssa sanastomateriaalin selittämisessä

taajaan. Sporadisuus voidaan määritellä satunnaiseksi sanakohtaiseksi tai sanajoukkokohtaiseksi ääntenmuutokseksi, *ad hoc* -muutokseksi, joka on muotoiltu selittämään säännöllisenä pidetystä äännekehityksestä poikkeava kehitys. Ongelma sporadiisiin ääntenmuutoksiin vetoamisessa on, että niiden avulla voidaan selittää käytännössä mikä tahansa äännesuhde, mikä on juuri sellaista mielivaltaa, jota tutkimuksessa tulisi välttää ja jota voidaan suitsia lähtemällä ääntenmuutoksen säännöllisyydestä.

Sporadiseen kehitykseen vetoamalla on pyritty selittämään sanat, joissa sukukielten enimmäkseen kur. *o:hon palautuvaa takavokaalia vastaa permiläisissä kielissä kantapermin tasolla illabiaalinen etuvokaali. Aineisto koostuu seuraavista rinnastuksista (Rédei 1984: 53–59):

1. udm. *bodj*, komi *bed* 'keppi, sauva' ~ sm. *ponsi*, mdM *ponda* 'keho, ruumis', mariI *wondo*, L *pandō* keppi, sauva; varsi, kahva, tanko', udm. *pud* 'pensas; varret'
2. udm. *dera* 'palttina', *derem* 'paita', komi *děra*, *děrem* ~ mariI *tuwâr*, L *tâγâr* 'paita'
3. udm. (Wied.) *ledj*- 'amentaa', *lědj*- 'raastaa, riipiä (villaa); vähentää, kaataa vähemmäksi', komi *lěd*- 'amentaa, latoa' ~ sm. *luoda*, saLu. *lāgnj̄t* 'nostaa', mariI *loŋa*-, L *loŋga*- 'pohtaa (hampunsiemeniä, marjoja, viljaa), pudistaa (päättään)', unk. *lóg*- 'riippua, roikkua, olla riipuksissa'
4. udm. *mog* 'mutkainen tie', komi *meg* 'veneen kaari, (joen) mutka' ~ saP *moaggi* 'koukkuinen esine; kampurajalka, länkisääri', ?hntV *māγəl*, DN *māχət* 'ympyrä, kehä; kaari, mutka', mnsLozY *muwəl*, Pel. *mūyēl*, *mowēl* 'ympärillä'
5. udm. *pil'j*- 'halkaista, lohkaista', komi *pel* 'osa' ~ saP *bodde*- 'irrottaa, erottaa; vapauttaa', msnT Pel. *pol*', KondA *pal* 'lastu, päre', ?unk. *fāj*- tehdä kipeää, särkeä'
6. udm. *pereš* 'vanha', komi *perj̄s* ~ saP *boaris*
7. udm. *suter* 'herukka', komi *seter* ~ mariI *šoptâr*, L *šaptâr*
8. udm. *šepj̄s* 'nahkasäkki', komi *šepj̄s* 'säkki' ~ mariI *šuwâš*, L *šuwâš* 'nahkasäkki'
9. udm. *war* 'orja, komi *veres* 'puoliso, aviomies', mprm. *ver* 'palvelija, orja' ~ sm. *orja*, saP *oarji* 'länsi, etelä', mdE *ur̄e*, M *ur̄ä* 'orja'
10. udm. *vordj*- 'kasvattaa, hoitaa', komi *verd*- 'ruokkia, syöttää' ~ mariI *ur̄de*-, Lu *wōrde*-, L *ur̄de*- 'pitää, kasvattaa (karjaa, eläimiä); elättää, huoltaa'
11. komi *vežer* 'ymmärrys' ~ mdE *važov* 'järkevä, viisas', mnsSo. *os* 'ymmärrys'

Permin sanat selitetään vetoamalla kantapermissä satunnaisesti vaikuttaneeseen illabiaalistumiskehitykseen, jonka on laukaissut sananalkuinen tai sanansisäinen labiaalinen konsonantti (mls 58–59). Selityksessä ei oteta millään tavalla kantaa siihen, miksi kaikissa samat äänteelliset ehdot täyttävissä sanoissa ei tavata vastaavaa kehitystä, esim. kur. *kopa 'iho' > kprm. *ku 'nahka, iho', kur. *worka- 'ommella' > kprm. *vur- 'ommella' ja kur. *pončə 'häntä' > kprm. *bož 'häntä'. Tietysti lähdeittäessä muutoksen satunnaisuudesta tarvetta selittää vastaesimerkkejä ei ole, sillä aineisto voidaan määritellä mielivaltaisesti. Yllä esitetyt rinnastukset ovat esimerkki siitä, kuinka satunnaisuuden salliminen johtaa keskenään yhteenkuulumattomien sanojen rinnastamiseen ja kuvitteellisen äännelain muotoiluun. Mikäli rinnastuksia lähestytään säännöllisyyden näkökulmasta, ei monia niistä yksinkertaisesti voida

hyväksyä. Säännöllisyyden vaatimus avaa kuitenkin myös uusia selitysmahdollisuuksia ja auttaa löytämään osalle sanoista niiden todelliset vastineet.

Esimerkiksi rinnastus udm. *dera* 'palttina', *derem* 'paita', komi *dera*, *derem* ja marin *tuwâr*, L *tôyâr* 'paita' -sanojen välillä on monella tapaa epäsäännöllinen. Sanat on palautettu yhteiseen *tok3-r3-asuun. Ensivavun vokaalin oletetaan permiläisissä kielissä satunnaisesti illabialistuneen *k:n edellä, vaikka illabialistumisen ehtona muuten on pidetty labiaalista ympäristöä. Marin sanan vokaaliedustus ei kuitenkaan palaudu säännöllisesti *o:hon, vaan *u:hun (ks. kohta 3.3.5.10), joten ei ole lähtökohtaisesti selvää, mihin *o:llinen rekonstruktio on alun perin perustunut. Lisäksi marin *γ:tä ei esiinny uralilaisessa perintösanastossa (ks. kohta 3.3.2). Permiläisten kielten sanoille voidaan esittää iranilainen lainaetymologia, jonka äännesuhteiden selittämiseksi ei tarvita satunnaisia äännekehityksiä, kprn. *dāra 'palttina', *dārām 'paita' < *dārā- ← kiran. *dār- 'pitää päällä (vaatteita)', vrt. oss. *dares* 'vaatteet', saka *hadarām* 'vaate(kappale)' (ks. kohta 5.2.1.2). Marin sanaa ei ole perusteita etymologisesti yhdistää permin sanaan.

Komin *veres* 'puoliso, aviomies', mprn. *ver* 'palvelija, orja' -sanan vokalisismi ei vaadi selitykseen satunnaista illabialisaatiota, jonka esiintyminen pelkästään komissa on äännekehityksen kantapermiläisen ajoituksen perusteella muutenkin epäjohdonmukaista. Rinnastus udmurtin *war* 'orja' -sanaan on virheellinen, sillä komin sanalle löytyy vokalismiltaan täysin odotuksenmukainen vastine yhdyssanan udm. *vorgoron* 'aikamies, ukko; mies' alkuosana esiintyvistä *vor*-sanasta (Zhivlov 2010: 168).

Udmurtin *pereš* 'vanha', komi *periš* ja saP *boaris* -sanoissa etu- ja takavokaalin vaihtelun selittää rinnakkaislainautuminen (ks. kohta 5.2.2.2). Myös rinnastuksen udm. *bodj*, komi *bed* 'keppi, sauva' ~ sm. *ponsi*, mdM *ponda* 'keho, ruumis', maril *wondo*, L *pandê* keppi, sauva; varsi, kahva, tanko', udm. *pud* 'pensas; varret' palauttaminen kur. *o:hon on perusteetonta, sillä sanueen ainoa kiistatta *o:hon palautuva jäsen, sm. *ponsi*, edustaa uralilaista *pončə 'häntä' -sanuetta (ks. kohta 3.3.4.3.1.8). Rinnastuksessa udm. *vordj*- 'kasvattaa, hoitaa', komi *verd*- 'ruokkia, syöttää' ~ maril *urde*-, Lu *wôrde*-, L *urde*- 'pitää, kasvattaa (karjaa, eläimiä); elättää, huoltaa' voi kyse yhtä hyvin olla labiaalistumisesta marissa (Aikio 2014c: 156) kuin illabiaalistumisesta permissä. Vaikka kaikille rinnastuksille ei löydy oitis parempaa säännöllistä alkuperän selitystä, ei tämä tee satunnaisiin äännesuhteisiin nojaavasta rinnastuksesta lähtökohtaisesti yhtään sen hyväksyttävämpää.

Sporadisuuudella selittäminen uralilaisessa etymologiassa juontaa juurensa siitä, että suhtautuminen etymologisten rinnastusten paikkansapitävyyteen on ollut UEW:seen kulminoituneen sanastontutkimuksen traditiossa liian sallivaa. Sen sijaan, että äännehistoriallinen tutkimus olisi määritellyt, mitkä äännevastaavuudet ovat säännöllisiä ja sen perusteella hylännyt epäsäännölliset etymologiat, on kaikki tai ainakin suurin osa rinnastuksista hyväksytty, jonka jälkeen on takaperoisesti pyritty kirjoittamaan säännöt, joiden avulla rinnastus kuin rinnastus voidaan selittää. Sanat eivät ole vastineita, jos ne on rinnastettu, vaan jos ne noudattavat säännöllisiä äännevastaavuuksia. Tämä perusajatus tuntuu uralistiikassa välillä unohtuneen.

Myös äänteellisesti epäsäännöllisiä asuja esiintyy. Mikäli vaatimus säännöllisyydestä viettäisiin äärimmilleen, pitäisi esimerkiksi permiläisten kielten sanat, udm. *likti*- 'tulla', komi *lok(t)*- 'tulla', J *lok(t)*-, hylätä suomen *lähteä*-sanan vastineina, sillä sanat ovat permissä vokalismiltaan epäsäännöllisiä (kantaauralin *ä:n kehitys permiläisissä kielissä, ks. Liite 2). Tämä ei ratkaisuna vaikuta mielekkäältä. Paljolti epäsäännöllisten muotojen sietäminen riippuu vastinesarjan kokonaislevikistä

ja muiden vastineiden säännöllisyydestä. Mikäli vastinesarja koostuu vain muutaman kielihaaran edustuksesta, on äänne-edustuksen oltava moitteetonta. Ei ole myöskään uusia rinnastuksia esitettäessä lähtökohtaisesti hyväksyttävää vedota äännekehityksen selittämiseen yksittäisiin poikkeamiin ellei uuden rinnastuksen löytäminen osoita äännekehitystä säännölliseksi jossain tietyssä ympäristössä.

2.4 Sanan rakenne ja sananmuodostus

Sananmuodostusta pidetään uralilaisen muoto-opin vähiten tutkittuna osa-alueena (Aikio tulossa a). Etymologinen tutkimus on keskittynyt johtamattomaan perusvartaloon. Etymologiset sanakirjat käsittelevät sananmuodostusta hyvin vähän, vaikka suuri osa perintösanastosta on säilynyt nimenomaan johdoksina. Johtaminen ja yhdistäminen mainitaan tärkeimmiksi uusia lekseemejä tuottaviksi prosesseiksi (K. Häkkinen 1983: 18; Kulonen 1996: 27). Etymologisen tutkimuksen luulisi olevan kiinnostuneempi keskeisimmistä sananmuodostusprosesseista. Sananmuodostukseen kuitenkin harvemmin paneudutaan syvemmälle kuin mahdollisten johdinainesten listaamiseen. Monia etymologisia sanakirjoja pitääkin lukea lähtien siitä oletuksesta, että varsinaisia etymologisia vastineita toisilleen ovat vain sanavartalo, ylijäävän kielennäyksen etymologisen suhteen jäädessä tarkemmin määrittelemättä.

Perusesityksiä kantaauralin johto-opista ovat Györke 1935 ja Lehtisalo 1936, jotka ovat metodeiltaan ja lähtökohdiltaan kuitenkin enimmäkseen vanhentuneita (kritiikistä Helinski 2009). Suppeampia yleiskuvauksia kantaauralin johto-opista löytyy lisäksi erinäisistä käsikirjoista, esim. Collinder 1960, Raun 1988. Näissä johto-opin käsittely koostuu tavallisesti kantaauraliin palautuvien johdinainesten listaamisesta ja nykykielten esimerkeistä. Mariin ja permiläisiin kieliin keskittyvistä historiallisen johto-opin kuvauksista mainittakoon marin osalta Galkin 1964, 1966 ja Bereczki 2002, permiläisten kielten osalta A. Kövesi 1965. Tuorein kokoava katsaus uralilaiseen sananmuodostukseen lienee Laakso 2015. Nämä esitykset tarkastelevat enimmäkseen uralilaista johto-oppia sellaisena kuin se heijastuu nykykielissä. Etymologisen tutkimuksen kannalta on kuitenkin oleellista tehdä ero synkronisen uralilaisen johto-opin ja kantaauralilaisen johto-opin välillä. Edellistä voidaan tutkia omana systeeminään irrallaan etymologisesta tutkimuksesta, jälkimmäistä puolestaan ei voida mielekkäästi erottaa etymologisesta tutkimuksesta ja sitä tulisikin tarkastella sen osana.

Kantaauralin johto-oppia ei lähtökohtaisesti voida tutkia tuntematta johtoprosessin kohteina olevia sanavartaloita tai johdinten funktiota. Voidaan kysyä, soveltuvatko sanat kuten. *šijərə 'hiiri' tai *wä/üdəmə 'ydin', jotka uralilaista sananmuodostusta käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Rédei 1975) usein mainitaan johdoksina, lainkaan kantaauralin johto-opin tutkimiseen. Sanathan on luettu johdoksiksi vain kolmitavuisen rakenteensa takia, muuten johtoprosessi on jo kantaauralilaisella rekonstruktiossa hämärtynyt. Kyseiset tapaukset näyttävätkin karkaavan johto-opillisesti kantaauralin taakse. Nimenomaan kantaauralin johto-opin tutkimuksen pitäisikin lähteä tapauksista, joissa sekä kantasana että johdin ja sen funktio ovat tiedossa.

Kantaauralin johto-oppia ei voida tutkia pelkästään vertailemalla synkronisia johdinaineksia toisiinsa, sillä sukukielten kohdalla ongelma ei ole niinkään samojen johdinainesten löytäminen vaan johtoprosessin itsensä ikäminen. On esimerkiksi hyvin vaikea sanoa, heijastavatko sm. *elämä* ja vuorimarin *əlem* 'asuinpaikka; elinikä'

yhteistä jo kantaauralilaista johdosta *elä-mä (← *elä-) vai ovatko sanat myöhempiä rinnakkaisia johdoksia yhteisestä kielellisestä materiaalista, vartalo kur. *elä- esiintyy sekä suomessa että marissa, ja johdin *-mA on molemmissa kielihäaroissa synkronisestikin produktiivinen. Toisinaan johtoprosessin rinnakkaisuus voidaan yhteisistä aineksista huolimatta päätellä äänteellisen tai semanttisen eroavaisuuden perusteella. Esimerkiksi suomen *jalas* (gen. *jalaksen*) -sanän ja marin I *jolaš*, Lu *jalakš*, L *jalaš* 'housut' -sanojen voitaneen merkityseron perusteella päätellä olevan rinnakkaisia muodosteita. Ei tosin ole täysin poissuljettua, etteivätkö suomen ja marin nykymerkitykset olisivat voineet kehittyä tahoillaan leksikaalistumalla aikaisemmasta yleisluontoisemmasta merkityksestä.

Kantaauralin johto-oppia olisi syytä tutkia osana etymologista tutkimusta. Huomion tulisi keskittyä tapauksiin, jotka voidaan sukukielten vertailun avulla analysoida johdoksiksi eli toisin sanoen tapauksiin, joissa pääsanana on alkuperältään tunnettu ja johon liittyy äännesultaan ja funktioltaan tunnistettava johdin. Kaikkien näiden ainesten ei tarvitse esiintyä samassa kielihäarassa, vaan kokonaiskuva voidaan rakentaa nimenomaan eri kielihäaroissa säilyneiden johdosten pohjalta. Jotta voidaan varmistua siitä, että kyse on nimenomaan kantaauralilaisesta johtoprosessista, tulisi tutkimuksen lähtökohtaisesti koskea ns. kivettyneitä johdoksia, joissa synkroninen johtoprosessi voidaan poissulkea äänteellisiin tai muin perustein. Valaiseva esimerkki kivettyneestä johdoksesta on sm. *kalma* 'kuolema; vainaja, ruumis', joka on deverbäalinen *-mA-johdos verbistä kur. *kalə- 'kuolla' (Janhunen 1992: 240–241)¹. *Kalma*-sanän on johdoksena nimenomaan palauduttava jo esikantasuomeen, sillä kur. *kalə-verbistä kehittyä ennen pitkää kantasuomen *koole- (muutos tunnetaan Lehtisen lakina, kur. *a > ksm. *oo / _Rə, R = m, n, l, r, δ, j) (Aikio 2012b; Pystynen 2018). Kantasuomen *koole- ei äänteellisesti enää sovi *kalma*-sanän kannaksi, ja johdosta kantasuomalaisesta verbivartalosta edustaa sm. *kuolema* < ksm. *koole-ma. *Kalma*-sanän tapauksessa johtoprosessi voidaan ajoittaa esikantasuomalaiseksi siitä syystä, että ääntenmuutos on vienyt kantavartalossa ja johdoksessa eri suuntiin. *Kalma*-sanalla on johdosvastine myös mordvassa, mdE *kalmo*, M *kalma* 'hauta', joten johdos voidaan palauttaa ainakin länsiuraliin, konsonanttivartaloisuuden perusteella mahdollisesti jo kantaauraliin. Jotta johtoprosessia voidaan pitää kantaauralilaisena, on johtosuhteelle oltava löydettävissä rinnakkaistapauksia, mikä ei *-mA-johdosten osalta ole ongelma. Pääsääntöisenä pyrkimyksenä on tässä tutkimuksessa ollut esittää koko johtoprosessille rinnakkaistapaus, mutta muutamassa tapauksessa olen joutunut tyytymään siihen, että ainekset itsessään on analysoitavissa johtimiksi (ks. kohta 4.1.7).

Ääntenmuutokset tai niiden puuttuminen ovat keskeisiä johtoprosessin ikää arvioitaessa. Udmurtin *kulem* 'kuollut, vainaja; kuolema' ja komin *kulem* 'kuolema' ovat suomen *kuolema*-sanän tapaan sekundaareja johdoksia. Ainekset itsessään ovat vanhoja, kantapermin *kul- 'kuolla' jatkaa kantaauralin *kalə-verbäi ja johdinaines udm. -em, komi -em on niin ikään uralilaisen *-mA-johtimen jatkaja, mutta johtoprosessi itsessään on vasta kantapermiläinen. Palautuminen suomen *kalma*-sanää vastaavaan kantaauralin *kal-ma-johdokseen voidaan poissulkea äänteellisiin perustein, sillä kur. *lm-yhtymää koskee ehdollinen ääntenmuutos kantapermin *n(m):ksi. Koska permiläisten kielten nykyasut eivät kyseistä muutosta heijasta, voidaan johdoksen olettaa olevan sekundaari, mihin viittaa myös johtosuhteen produktiivisuus.

¹ Janhusen ehdotuksen äänteellinen viitekehys on vanhentunut, mutta perusajatus johtosuhteesta on oikea.

Permiläisissä kielissä monet ensitavun vokaalimuutokset ovat riippuvaisia toisen tavun vokaalinlaadusta ja keskikonsonantistosta, mikä toisinaan auttaa johdosten ikäämisessä. Permiläisissä kielissä kur. *ä-ə-vokaalikombinaatiosta kehittyy kprm. *j. Kehitys koskee kuitenkin vain tapauksia, joissa keskikonsonantistossa on ollut *l (myös sekundaari *l < kur. *jð), *r tai *m (Aikio 2012: 240). Vartalovokaali on osa äänteellistä ehtoa, kur. *ä-ä:stä kehittyy säännöllisesti kprm. *ä. Kantapermin *kärt- 'sitoa' on selitetty johdokseksi uralilaisesta *kärə- 'kietoa, sitoa' -sanueesta (Aikio 2002: 18–20). Koska johtamattomasta *kärə-sanasta kehittyisi permiläisiin kielisiin säännöllisesti **kjr-, on johdoksen heijastettava jo esipermiläistä asua *kär-tä.

Permiläisissä kielissä on joukko perintösanoja, joissa sukukielet viittaavat alkuperäiseen *A-vartalaisuuteen, mutta permiläisten kielten vokalismit heijastaa *ə-vartaloiden edustusta, esim. kur. *penä 'koira' > mdE *piñe*, M *piñä*, kur. *penə 'koira' > kprm. *poni, kur. *koðwa > sm. *kotva* 'lyhyehkö aika, hetki', saIn. *kuáðfi* 'kokemakertojen väli verkoilla', kur. *koðwə- > kprm. *kəl- 'yöpyä', kur. *šilmä > sm. *šilmä*, saP *čalbmi*, kur. *šilmə > kprm. *šin(m). Vaihtelun voisi lähtökohtaisesti palauttaa jo kantauraliin tai sen esiintymiselle voisi etsiä äänteellistä ehtoa. Koska vaihtelu näyttää esiintyvän sanastossa varsin satunnaisesti, olen esittänyt näennäisen *ə-vartalaisuuden johtuvan siitä, että toisen tavun *j-aines on laukaissut samat muutokset kuin primaari toisen tavun *-ə. Permiläisten kielten sanat heijastaisivat näin alkuperäisiä johdos- ja taivutusmuotoja, *penä-j, *koðwa-jə, *šilmä-j (ks. kohdat 4.4.1 ja 4.4.7).

Aineisto, jolla kantauralin johto-oppia voitaisiin tutkia, on oikeastaan ollut jäsentämättömänä olemassa jo pitkään. Uralilaiseen *lukə- 'lukea, laskea' -sanueeseen esimerkiksi luetaan palautuvaksi sanat sm. *luke-*, vi. *luge-*, saP *lohka-*, Ko. *lookká-*, mdE *lovo-*, M *luvə-*, mari *luða-*, L *lōða-*, udm. *ljd*, *ljdžj-*, komi *ljd*, *ljd'd'i-*, J *lōd'd'i-*, ?hntTrj. *lōŋət-*, DN *tōŋət-*, O *luŋət-*, mnsKondA Pel. *lowənt-*, ?unk. *olvas-* (UEW: 253). Varsinainen johtamaton kantavartalo on säilynyt vain länsiuralissa, loput sanavartalon jatkajista sukukielissä ovat erilaisia eri-ikäisiä johdoksia. UEW:n mukaan udmurtin ja komin *d*, hantin *t* ja unkarin *s* ovat johtimia, mutta johdosten iästä tai näiden suhteesta toisiinsa ei mainita mitään. Koska monet johdoksista ovat nykykielen kannalta läpinäkyvyyttä, voitaneen olettaa, että osa johdoksista saattaa heijastaa jo kantauralilaisen tason johdoksia.

Esimerkiksi kantapermin sana *ljd 'luku, lasku' -sana ei ole synkronisesti läpinäkyvä, mikä johtunee enimmäkseen kantasanan katoamisesta. Tapauksissa, joissa sana edustaa kivettyntä johdosta voidaan ratkaisua hakea vertailemalla. Ottaen huomioon, että kantapermin *d palautuu aikaisempaan *nt-yhtymään, ja että sanan jatkaja on permiläisissä kielissä substantiivi, voitaneen lähteä siitä, että *d edustaa historiallista substantiivin muodostavaa johdinta. Kantauraliin voidaankin palauttaa deverbaalinen substantiivijohdin *-ntA, esim. kur. *elä- → *elä-ntä > saE *jielede* 'elämä', liv. *elāndy* 'eläminen, elämä, asuminen', nenT *jil'ēna* (Aikio tulossa a). Johtosuhde on äänteellisesti säännöllinen ja funktioltaan järkeenkäypä, joten kprm. *ljd edustanee esipermiläistä johdosta *lukə-nta 'luku, lasku' ← *lukə- 'lukea, laskea'. Kielenaineiksensa osalta vastaavaa johdosta edustaa sm. *luenta*, joskin se saattaa olla muodosteena sekundaari. Rinnakkaisia *ntA-johtimella muodostettuja hämärtyneitä johdoksia ovat permiläisissä kielissä myös kprm. *näd 'järke, ymmärrys' < kur. *näkə-ntä ← *näkə- 'nähdä', kprm. *tud 'tulva' < kur. *toxə-nta 'lisääntyminen, (veden)nousu' ← *toxə- 'lisääntyä, nousta (vedestä)' (ks. kohdat 4.3.10 ja 4.3.15). Historiallisesti samaa kur. *ntA-johdinta edustaa permiläisissä kielissä edelleen teonnimijohdin udm. *-et*, komi *-ed*, P *-et*, J *-et*, esim. kprm. *kärtä

'side' (> udm. *kerttet* 'side, nauha', komi *kerted* 'nauha, side') ← kprm. *kärt- 'sitoa', kprm. *kutäd' (> udm. *kutet* 'kapalo; patalappu; ripa, kädensija', komi *kutəd*) ← kprm. *kut- 'ottaa t. saada kiinni'. Ainesten (sanavartalon ja johtimen) vanhuudesta huolimatta lienee edellä mainittujen esimerkkien osalta kyse vasta kantapermiläisistä johdoksista. Alun perin deverbaalista johdosta edustaneesta sanasta on muodostunut permiläisissä kielissä sanueen perusjäsen, josta on myöhemmin uudelleen johdettu 'lukemista' ja 'laskemista' merkitsevä denominaalinen verbi kprm. → *ljd-j-.

Marin *luda*-sanakaan ei edusta johtamatonta uralilaista kantavartaloa *lukə-, vaan sanan *da*-aines on johdinta. Marin *-da* voidaan palauttaa kantaauralin asuun *ntə- (ks. kohdat 3.3.3 ja 3.3.4.3). Kun kantaauralissa lisäksi esiintyy *ntə-asuinen frekventatiivis-/imperfektiivisfunktioinen deverbaalinen johdin, voitaneen marin ja mansin sanat johtaa nimenomaan kantaaurilalaisesta johdoksesta *lukə-ntə-. Ei voida olla varmoja, onko marissa ja mansissa kyse yhteisen kantaaurilalaisen johdoksen säilymisestä vai myöhemmästä rinnakkaisesta johdoksesta. Selitys saattaisi jäädä tällaisenaan marin osalta yksittäiseksi, mutta nimenomaan palautuminen alkuperäiseen johtimelliseen asuun selittää eräässä toisessa uralilaisessa sanueessa esiintyvän näennäisen äänteellisen epäsäännöllisyyden. Kantaaurilalaisen *jaðə- 'kysyä' -sanana jatkaja on marissa *jaða-. Kantaauralin *ð katoaa marissa säännöllisesti, joten kantamarin *ð ei voi olla historiallisen *ð:n jatkaja. Marin *jaða-asu saa äänteellisesti säännöllisen selityksen, kun lähtökohdaksi otetaan alkuperäinen johdos, kur. *jaðə-ntə-.

Kantaauralin *lukə-sanaa voisi johto-oppi huomioiden jäsentää marin ja permiläisten kielten osalta esimerkiksi seuraavasti:

- kur. *lukə- 'lukea, laskea' > ksm. *luke-, ksa. *loke-, kmd. *lovə-
- → *lukə-nta 'luku, lasku' > kprm. *ljd 'id.' → *ljd-j-.
- → *lukə-ntə- > kma. *lū-ða-, ?kmns. *lowə-nt-

Etymologisissa sanakirjoissa esitettävien vastinesarjojen soisi sisältävän nykyistä enemmän johto-opillista informaatiota, sillä toisinaan historiallisen johto-opin tai sen yksinkertaisen oletuksen huomioiminen, että sanan jatkaja saattaa edustaa historiallista johdosta, tarjoaa varsin luonnollisen selityksen eräisiin näennäisiin äänteellisiin ongelmiin. Kantaauralin *a-a:n kehitys näyttää marissa vievän toisaalta vokaalivartaloihin, esim. kur. *sala- 'varastaa' > kma. *solə (> L *šolā* 'varas') ja toisaalta konsonanttivartaloihin, kur. *kala > kma. *kol. Tätä kahtalaisuutta on pyritty selittämään toisen tavun vokaalinlaadulla, kur. *a-a₁ > mari CVCə, kur. *a-a₂ > mari CVC (Zhivlov 2014) (tarkemmin ks. kohta 3.3.6.1). Marin *šolā* 'varas' -sanaa on pidetty kur. *sala-vartalon johtamattomana jatkajana (Bereczki 2013: 242), mutta merkitys huomioiden on mahdollista, että kma. *solə edustaa uralilaisella tekijännimijohtimella *-ja muodostettua johdosta *sala-ja. Vastaava johdos tunnetaan muistakin uralilaista kielistä, mdM *salaj*, ngan. *toljə* 'varas' (Aikio tulossa a). Kyseinen uralilainen tekijäjohdin ei ole marissa muuten säilynyt.

Uralilaiseen sananmuodostukseen liittyä edelleen monia avoimia kysymyksiä. Tässä tutkimuksessa erityisesti historiallisen johto-opin kysymysten pohdintaan on käytetty runsaasti tilaa. Tämä johtuu useammastakin syystä. Vertailussa on oleellista, että vertaillaan foneemeja tai äännesekvenssejä, jotka kuuluvat diakronisesti yhteen niin substanssiltaan kuin asemaltaan sanassa. Väärin hahmotettu sanarakenne estää löytämästä oikeaa vertailukohtaa. Esimerkkinä mainittakoon permiläisten kielten CVT-rakenteiset verbit (kprm. *kut- 'ottaa t. saada kiinni', kprm. *vət- 'kerätä, poimia

(sieniä, marjoja)', kprm. *vāt- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa'), joille on etymologisessa tutkimuksessa enimmäkseen etsitty vastineita sukukielten kaksitavuisista geminaatta-**tt*:hen palautuvista sanoista. Kantapermin **vot*-sanaan esimerkiksi on rinnastettu sm. *ottaa* sekä mansin *wāt*- 'pöimä, kerätä', sillä taustaoletuksena on ollut, että prm. *-t*-palautuu aiempaan geminaattaan. Johdoksellisuuden hahmottaminen on auttanut huomaamaan, että monet CVT-verbeistä palautuvat kolmitavuisen rakenteeseen ja ovat itse asiassa johdoksia tavallisista uralilaisista verbeistä (kprm. **kut*- 'ottaa t. saada kiinni' < **kokə-pta-* ← kur. **kokə*- 'tarkastaa pyydys', kprm. **vot*- 'kerätä, pöimä (sieniä, marjoja)' < **wexə-ptä-* ← kur. **wexə*- 'ottaa, tarttua', kprm. **vāt*- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa' < **wätä-ptä-* ← kur. **wätä*- 'kuljettaa, johdattaa, ajaa'), joilla ei ole ajateltu olevan vastineita permiläisissä kielissä tai joille on esitetty permiläisistä kielistä äänteellisesti mahdoton vastine.

Johdosten ja eri-ikäisten johtosuhteiden huomioiminen liittyy myös vertailumateriaalin kartuttamiseen. Varsinkaan uralilaisen kielikunnan länsipään kielten väliltä tuskin on löydettävissä suurta määrää johtamattomia perussanavartaloja. Johdoksina säilyneen ja esiintyvän sanaston osalta on marista ja permistäkin mahdollista edelleen löytää uusia aiemmalta tutkimukselta huomaamatta jääneitä vastineita.

Vertailun kohdentamisen lisäksi tavoitteena on omalta osaltaan edistää kantaauralin johto-opin hahmottelemista. Kantaauralin johto-oppi erotuksena uralilaisesta johto-opista kun on tutkimuskohteena edelleen monin tavoin *terra incognita*, johon liittyy monia avoimia kysymyksiä johdinaineksista itsestään niiden funktioon ja kombinoitumiseen. Tässä työssä esitetyt avaukset kantaauralin johto-opin tutkimuksen suuntaan toivottavasti toimivat jatkotutkimuksen innoittajana.

2.5 Merkitys

Äänneasun ja levikin tarkastelun lisäksi sanojen vertailussa yhtenä arviointikriteerinä käytetään merkitystä. Tässä kappaleessa tarkastelen merkityksen käyttöä etymologisessa tutkimuksessa, merkitysparalleleja sekä merkityksenmuutoksen perustyyppejä.

Äänne­muutoksen ja merkityksenmuutoksen oleellinen ero on siinä, että merkityksenmuutokset ovat sanakohtaisia, kun taas äänne­muutoksen kohteena on kielen koko leksikko tai ainakin ne sanat, jotka pitävät sisällään muutoksen alaisena olevan äänne­muutoksen ollessa meneillään. Kun äänne­muutos kerran havaitaan, sen voidaan olettaa tapahtuneen kaikissa asiaankuuluvissa asemissa. Merkityksenmuutosten sovellettavuus on selvästi rajallisempi. Voidaan esimerkiksi todeta, että uralilaisen **pesä* 'pesä' -sanueen vastine udmurtissa – *puz* – tarkoittaa muista sukukielistä poiketen 'munaa' ja 'kivistä'. Merkityksenmuutos 'pesä' > 'muna' itsessään ei sovellu selittämään kuin udmurtin sanan *puz* merkityksen kehityksen. Yleisesti ottaen merkityksenmuutoksilta kuitenkin puuttuu äänne­muutosten yleispätevyys ja niiden soveltuvuutta joudutaan usein harkitsemaan tapauskohtaisesti.

Merkitys on historiallis-vertailevan metodin aamunkoissa ollut keskeinen. Kun vertailuun ryhdytään, eikä äännelakeja vielä tunneta, ensimmäisenä askeleena on tavallisesti ollut rinnastaa oletettujen sukukielten perussanastoon kuuluvia samamerkityksisiä sanoja toisiinsa. Alkuvaiheessa on ollut perusteltua merkityksensä

puolesta rinnastaa kaikki uralilaisten kielten 'kynttä' tarkoittavat sanat esim. sm. *kynsi*, mdE *kenže*, mariI *küč*, hntV *könč*, nenT *xəda*, koib. *koda*. Samojedin sanat on listattu epävarmoina vastineina (UEW: 157; SSA: 464) vielä pitkään sen jälkeenkin, kun ne olisi ollut mahdollista sulkea pois äännehistorian tarkentumisen myötä. Kyse on tosiasiaa kahdesta alun perin eri sanueesta, suomalais-ugrilaiset kielet palautuvat asuun kur. *künčə, samojedikielten vastineet kantasamojedin asuun *kõtā (Aikio 2018: 80), joka heijastaa uralilaista rekonstruktioasua *kuta (Kassian & Zhivlov & Starostin 2015: 327).

Tutkimuksen edetessä on merkityksen rooli etymologiassa muuttunut. Keskeiseen asemaan on uralistiikassa (ja fennistiikassa) noussut äännehistoria, mikä on vaikuttanut etymologisen tutkimuksen painotuksiin. Vaikka etymologointi lähtökohtaisesti koostuukin kolmen tekijän – äänneasun, merkityksen ja levikin – arvioinnista, on äänneasu näistä usein käytännössä keskeisin ja muut tekijät alisteisia sille (Jarva 2003: 21). Merkityksen ja levikin rooli on varmistava: rinnastus voidaan hyväksyä, kun ne eivät ole selvässä ristiriidassa äänteellisten kriteerien kanssa (ml.).

Viime vuosina on alettu tekemään lisääntyvissä määrin semantiikan typologiaa, mikä on poikunut etymologisenkin tutkimuksen kannalta huomionarvoisia tietokantoja. Näistä merkittävimpiä lienevät merkityksenmuutoksia katalogioiva DatSemShift sekä käsittekimppuja esittelevä koleksifikaatietietokanta CLICS. DatSemShift sisältää tietokantamuodossa sellaista tietoa, jonka etymologit ovat perinteisesti etsineet sanakirjoista manuaalisesti. Se ei tarjoa tutkimukselle mitään radikaalisti uutta, mutta nopeuttaa tiedonetsintää huomattavasti. Koleksifikaation määrittelmää ja CLICSin sovellettavuutta etymologiseen tutkimukseen käsittelemme tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

2.5.1 Merkitysparalleelit

Huolimatta siitä, että merkitystä kuvaavien formaalien teorioiden muodostaminen on ollut haastavaa, ei tämä käytännössä juuri jarruta etymologista tutkimusta, jota tehdään pitkälti teoriasta riippumattomien merkitysparalleelin varassa. On kuitenkin tarpeen avata muutamia merkitysparalleeliin sekä merkitykseen ja sen muutokseen ja vertailuun liittyviä periaatteita, joita olen työssäni soveltanut. Lisäksi käyn esimerkin avulla läpi muutamia nykyiseen käytäntöön liittyviä puutteita sekä sitä mihin suuntaan tutkimusta voisi merkityksen osalta tulevaisuudessa viedä, vaikka tämä onkin tässä tutkimuksessa jäänyt vielä vähäisempään rooliin.

Merkityksen vertailua on etymologisessa kirjallisuudessa käsitelty käytännön tasolla vähänlaisesti. Merkityksen vertailun on esitetty koostuvan pääsääntöisesti kolmesta pääkohdasta (Aikio 2009: 19):

1. Kaikki asiaankuuluvien sanojen merkitykset tutkitaan ja mahdolliset merkityksenmuutokset selvitetään
2. Mikäli on tarpeen, oletettujen merkityksenmuutosten tueksi esitetään riippumattomia rinnakkaistapauksia
3. Mikäli on mahdollista, rekonstruoidaan konteksti, jossa merkityksenmuutos on tapahtunut

Aikio toteaa samassa yhteydessä, että mikäli sanojen rinnastaminen edellyttää huomattavaa (‘‘substantial’’) merkityksenmuutosta, on merkitysero voitava selittää

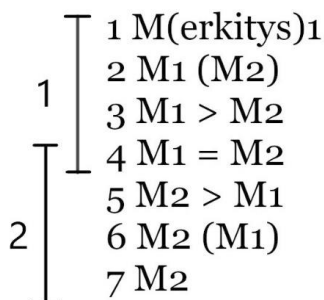
useamman verrannollisen rinnakkaistapauksen avulla tai on vähintään pystyttävä rekonstruoimaan konteksti, jonka puitteissa muutos on tapahtunut. Nyrkkisääntönä todetaan lisäksi, että mitä enemmän merkitykset eroavat sitä enemmän rinnakkaistapauksia ja muuta todistelua sen tueksi joudutaan esittämään, sillä monista epätavallisistakin merkityskehityksistä tunnetaan yksittäisiä esimerkkejä (ml.).

Lienee itsestään selvää, että tapauksissa, joissa verrattavien sanojen merkitykset ovat identtiset tai lähes identtiset, ei tarvetta esittää rinnakkaistapauksia ole. Edellä todettiin, että semanttinen rinnakkaistapaus on esitettävä, mikäli oletetaan merkityksen muuttuneen huomattavasti. Sanamuoto on kuitenkin varsin tulkinnanvarainen. Voisikin olla etymologisen tutkimuksen läpinäkyvyyden ja objektiivisuuden kannalta aiheellista esittää rinnakkaistapaus aina, kun merkityseroa esiintyy. Pitäisi myös miettiä, vaaditaanko etymologisilta rinnastuksilta rinnakkaistapauksia myös takautuvasti. On esimerkiksi äänteellisesti täysin aiheellisesti verrattu toisiinsa sanoja ksam. *pejwä 'lämpö' ja sm.-prm. *pājwä 'aurinko, päivä'. Rinnastuksen semanttinen puoli on selitetty epämääräisesti vetoamalla siihen, että aurinko ja sen saateilmiöt ovat kantauralin puhuma-aikaan ja myöhemminkin muodostaneet differentioitumattoman käsitekokonaisuuden (Janhunen 1981: 224). Tähän väitteeseen näyttää implisiittisesti liittyvän käsitys kantauralista jonkinlaisena primitiivisenä kielimuotona, mikä rikkoo yhdenmukaisuusperiaatetta. Myöhemmin sanueen merkitykseksi kantauraliin on kompromissinomaisesti rekonstruoitu 'aurinko, lämpö' (Aikio 2015b: 63). 'Aurinko' ja 'lämpö' tuntuvat intuitiivisesti kuuluvan samaan käsitekokonaisuuteen, mutta tieteellisenä perusteluna se on puutteellinen. 'Auringon' ja 'päivän' koleksifikaatiosta 'lämmön' kanssa ei löydy äkkiseltään esimerkkejä semanttisesta typologiasta (CLICS: s.v. SUN).

Semanttinen rinnakkaistapaus on uralistiikassa tavallisesti poimittu joko uralilaisista t. indoeurooppalaisista kielistä. Käytännön tasolla syy tähän on epäilemättä siinä, että kyseiset kielet ja näiden etymologinen tutkimus on tavallisesti tutkijalle kaikkein tutuimpia. Erityisesti indoeurooppalaisten kielten etymologisia sanakirjoja on myös tarjolla runsaasti, joten ei liene yllätys, että niiden osuus merkityksenmuutoksista kertovien rinnakkaistapausten joukossa on korostunut.

Merkityksenmuutosta ja rinnakkaistapaukselta vaadittuja ominaisuuksia ei ole etymologisessa tutkimuskirjallisuudessa määritelty kovinkaan tarkasti. Usein varsinaiseksi merkityksenmuutokseksi on luettu vain tapaukset, joissa yhdestä merkityksestä on selvästi kehittynyt kokonaisuudessaan toinen. Tämä näkemys on lähtökohdiltaan liian monoseeminen, sillä merkityksenmuutokseen kuuluu välttämättä polyseeminen välivaihe (Sweetser 1990: 9). Merkitystenmuutoksen moniportaisuus on lisäksi enimmäkseen jäänyt huomiotta. Esimerkiksi suomen *vaimon* ja viron *vaimun* 'henki, sielu; haltija, haamu' merkityssuhde saatettaisiin perinteisesti pyrkiä selittämään etsimällä rinnakkaistapaus merkityksenmuutokselle 'henki' > 'vaimo'. Rinnakkaistapauksia on kuitenkin mahdotonta löytää, sillä kyse ei todennäköisesti ole yhdestä yksittäisestä muutoksesta, vaan joukosta vähittäisiä muutoksia. Viron *vaimulla* on myös historiallinen merkitys 'maaorjuuden aikana moisiossa päivätyötä tehnyt talonpoikaisnainen' (SSA: 392). Suomen nykymerkityksen taustalla lienee jonkinlainen vastaava polyseeminen välivaihe esim. 'henki; työhön tullut (talonpoikais)nainen'. Täsmällisen merkityskulun rekonstruointi on hankalaa, sillä muutokseen selvästi liittyvää kulttuurista kontekstia ei tunneta riittävän tarkasti.

Merkityksenmuutos on monivaiheinen jatkumonomainen muutos, joka koostuu innovatiivisesta ja reduktiivisesta vaiheesta (Koch 2016: 24–26). Kaavamaisesti merkityksenmuutosta on kuvattu seuraavalla tavalla:

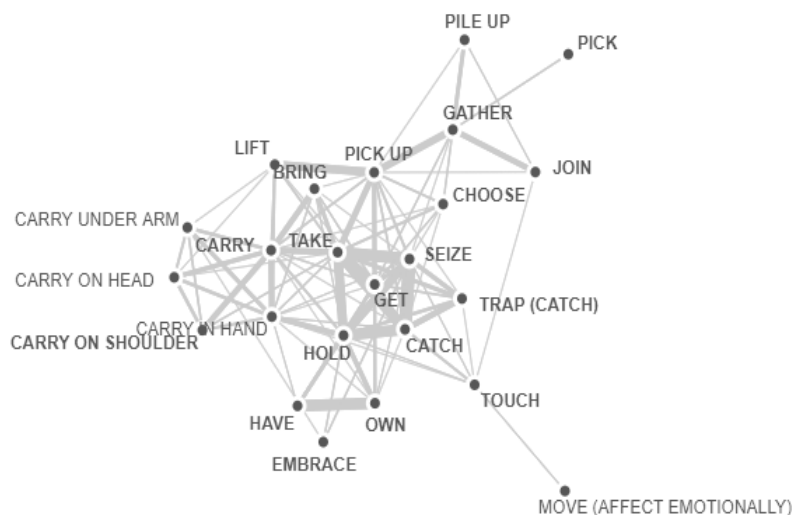
Kuva 1. Merkityksenmuutoksen prosessi (muokattu Koch 2016: 25).

Jana 1 (vaiheet 1–4) edustaa merkityksenmuutoksen innovatiivista osuutta, jana 2 (4–7) sen reduktiivista vaihetta. Merkityksenmuutoksen innovatiivisessa vaiheessa alkuperäinen merkitys saa rinnalleen uuden (ala)merkityksen. Uusi merkitys saattaa voittaa käyttöalaa ja myöhemmin jopa korvata alkuperäisen merkityksen. Kuten sanottua on etymologinen tutkimus perinteisesti keskittynyt etsimään rinnakkaistapauksia, joissa yhdistyy prosessin ääripäät. Reduktiivinen vaihe, lähtömerkityksen katoaminen, ei ole merkityksenmuutoksen mahdollisuutta pohdittaessa kuitenkaan välttämätön, sillä innovatiivinen ja reduktiivinen vaihe ovat periaatteessa toisistaan riippumattomia (Koch 2016: 26), joten polysemia ja sen kehittyminen riittävät osoittamaan oletetun merkityksenmuutoksen mahdolliseksi. Alkuperäisen merkityksen katoaminen saattaa hyvinkin olla seurausta muualla leksikossa tapahtuneista muutoksista.

Tämä merkityksenmuutoksen monivaiheisuus on hyvä pitää mielessä pohdittaessa eräitä tässäkin tutkimuksessa esitettyjä rinnastuksia. Olen kappaleessa 3.3.4.3.1.8 johtanut sm. *ponsi* '(työkalun tms.) varren pää, kädensija, varren paksunnos' -sanana uralilaisesta 'häntää' merkitsevästä *pončə-sanueesta. Rinnakkaistapausta, jossa merkitys 'varren pää' olisi kokonaan korvannut 'hännän' merkityksen ei löydy (osittain ehkä puhtaasti siitä käytännön syystä, että merkitys 'varren pää' on varsin spesifi, minkä vuoksi jo rinnakkaistapausten etsiminen on tavallista vaikeampaa), mutta 'häntää' merkitseviä sanoja kyllä käytetään metaforisesti tarkoittamassa erinäisten esineiden ja työkalujen häntämäisiä ulokkeita, venäjän *хвост* 'häntä'-sanaa esimerkiksi käytetään jokseenkin pontta vastaavasta kirveen peräosasta (ks. Kuva 3). 'Ulokemainen loppupää, peräpää, siimamainen jatke t. muodostelma' on niin ikään osa suomen *häntä*-sanana polysemiaa (SMS: s.v. *häntä*). Kantasuomen tasolla *ponsi* lieneekin ollut merkitykseltään polyseminen 'häntä; varren pää'. Merkityksen reduktiivinen vaihe eli varsinaisen 'hännän' merkityksen katoaminen lienee kantasuomessa ollut yhteydessä onomasiologiseen muutokseen, jossa *häntä* on vähitellen korvannut *ponnen* varsinaisessa 'hännän' merkityksessä. Nimenomaan innovatiivinen vaihe on merkityksenmuutoksen kognitiivisen todellisuuden kannalta merkitsevempi, sillä reduktiivinen vaihe on luonteeltaan selvästi satunnaisempi.

Polysemialle läheinen käsite, jota työssä lisäksi jonkin verran sivutaan ja jonka määrittelemiseen on näin ollen tarpeen, on koleksifikaatio. Koleksifikaatio lähtee liikkeelle sanojen jakamisesta ”semanttisiin atomeihin” tai alamerkityksiin ja tarkastelee maailman kielissä samalla leksiemillä ilmaistuja merkityksiä (François 2008). Kantavana ajatuksena on, että keskittymällä kielikohtaisen polysemian sijaan kielirajat ylittäviin yhdessä esiintyviin merkityspareihin ja -kimppuihin, voidaan merkityksenmuutoksistakin luoda typologisia yleistyksiä. Koleksifikaatio on ainutlaatuisten merkityskehitysten sijaan kiinnostuneempi maailman kielissä taajaan toistuvista merkityspareista ja merkitysten luomista verkostoista. Koleksifikaatietietokanta CLICSin aineisto kattaa tuhansia kieliä. Etymologisen tutkimuksen kannalta huomionarvoisia ovat erityisesti semanttiset verkostot, joita aineiston pohjalta on koostettu. Alla on esimerkkinä ’tarttumisen’ ja ’kiinnisaamisen’ kanssa yhdessä esiintyvät – koleksifioituvat – merkitykset.

Infomap SEIZE

Kuva 2. ’Tarttumisen, kiinnisaamisen’ kanssa koleksifioituvat merkitykset (CLICS: s.v. SEIZE)

Kuvion perusteella on varsin selvää, että tässä tutkimuksessa permiläisten kielten sanoille, udm. *kutj-* ’kaapata, ottaa (t. saada) kiinni, tarttua, siepata, tavoittaa’, komi *kut-* ’pitää kiinni, saada kiinni’ esitetty uusi rinnastus ’pyydystämistä’ merkitseviin

sanoihin, esim. sm. *kokea* 'tarkastaa pyydys, noutaa saalis pyydyksestä' (ks. kohta 4.3.5), on merkityksensä puolesta typologisesti tukevammalla pohjalla kuin perinteinen rinnastus, jossa sanoihin on liitetty hntV *kāt-* 'hiipiä', O *χāt-* 'liikkua toiseen paikkaan, siirtää (eteenpäin, taaksepäin, sivulle)', unk. *hat-* 'vaikuttaa; tunkea' '(muin.) osata; tunkeutua sisään; hallita' (UEW: 130–131).

Koleksifikaation on tarkoitus olla terminä neutraali, eikä ottaa kantaa merkityksenmuutoksen suuntaan, joten koleksifikaatio vaatii rinnalleen mahdollisesti perinteisempiä merkitysparalleleja, mutta sen osoittamien verkostojen avulla voidaan paljastaa vähemmän ilmeisiä merkityssuhteita, joiden etsiminen perinteisin menetelmin olisi hakuammuntaa. Verkostojen avulla on myös mahdollista rekonstruoida merkityksenkehityksille typologisesti uskottavia välivaiheita, joiden olemassaolo on etymologisessa tutkimuksessa perinteisesti jäänyt olettamuksen asteelle.

Semanttisena rinnakkaistapauksena eli merkitysparalleelina on käytännössä tavallisesti kahden tai useamman haaran vastineiden välillä havaittu merkityssuhde. Tätä suhdetta voitaisiin nimittää diakroniseksi polysemiaksi tai historialliseksi merkityksenmuutokseksi. Diakronista polysemiaa eli vastineiden välisiä merkityssuhteita on tässäkin työssä hyödynnetty monien rinnastusten semanttisen puolen perustelemissä. Rinnakkaistapauksia on haettu myös eri kielten synkronisesta polysemiasta. En näe diakronisen ja synkronisen polysemian soveltuvuudessa semanttiseksi rinnakkaistapauksiksi mitään periaatteellista eroa, sillä kuten edellä mainittiin merkityksenmuutokseen kuuluu välttämättä polyseminen välivaihe, minkä lisäksi innovatiivinen merkityksenmuutos (monimerkityksisyyden kehittyminen) ja reduktiivinen merkityksenmuutos (monimerkityksisyyden väheneminen) ovat toisistaan riippumattomia prosesseja. Diakroninen ja synkroninen polysemia ovat siis rinnakkaistapauksina lähtökohtaisesti yhtä valideja. Vaikka työssäni puhun erikseen koleksifikaatiosta ja polysemiasta, ne tarjoavat hyvin samantyyppistä todistusaineistoa ja ovat eri käsitteitä enemmän näkökulmansa kuin varsinaisen sisältönsä perusteella.

Etymologisen tutkimuksen tapa lähestyä merkitystä ei ole virheellinen, mutta sillä on muutama potentiaalinen sokea piste. Jos tarkastellaan rinnastuksia semantiikan osalta kaavamaisesti, jakautuvat ne selvästi kahteen päätyyppiin. Joko sanat ovat merkityksiltään siinä määrin yhtenevät, että merkitys on käytännössä sama, $M(\text{erkitys})_1 = M_2$, tai sitten merkitys on yhdessä tai useammassa kielessä tai kielihaarassa muuttunut yhdestä merkityksestä toiseksi, $M_1 > M_2$. Merkityksen vertailuun näyttää kuitenkin implisiittisesti liittyvän ajatus, että jokin vastinesarjan havaituista nykymerkityksistä edustaa alkuperäistä merkitystä. Tutkimuskirjallisuudessa ei käytännössä koskaan tule vastaan tapauksia, joissa vastineiden nykymerkitykset johdettaisiin jostain kolmannelta atesteimattomasta kantamerkityksestä. Merkitysparalleeliproseduurin toinen heikkous on, että se keskittyy liiaksi oletettuihin lähtö- ja kohdemerkityksiin. Mikäli jotain välittäviä merkityksiä sitten rekonstruoidaankin, eivät ne perustu vertailevaan tai typologiseen evidenssiin. Lisäksi merkitysten vertailussa ja rekonstruktiossa näkökulma on vahvasti monoseeminen.

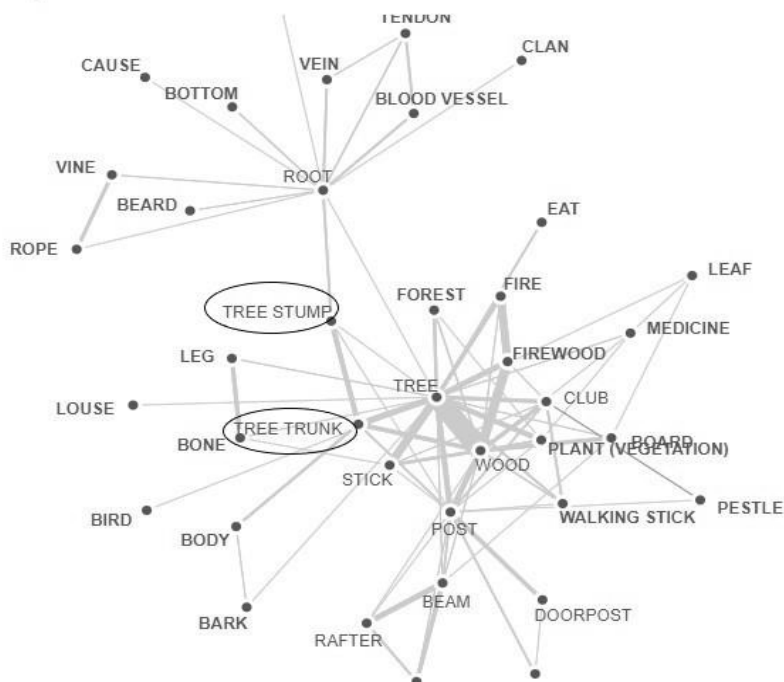
Havainnollistan asiaa esimerkillä. Olen kohdassa 4.3.8 pohtinut mahdollisuutta yhdistää sanat ksa. *muore 'puu' ja kprm. *mjr 'kanto'. Sanojen merkitykset eivät ole niin erinevät, etteikö niiden yhdistämistä voisi lähtökohtaisesti harkita. Siitä huolimatta, että merkityserot pyritään selittämään merkitysparalleleilla, usein näkee myös epämääräisempiä muotoiluja. Pidetään riittävänä selityksenä, että sanat kuuluvat

samaan semanttiseen kenttään tai että yhden merkityksen voi selittää toisesta metonymialla (ks. kohta 2.5.2.4) jne. Näin olisi mahdollista menetellä myös 'puun' ja 'kannon' osalta. Toisaalta sanat kuuluvat samaan semanttiseen kenttään, toisaalta 'puu' ja 'kanto' ovat metonymisessa yhteydessä toisiinsa. Selitykset jäävät kuitenkin epämääräisiksi, joten vakuuttavampaa olisi ehdottomasti esittää selvä merkitysparalleeli.

Kantauralissa 'puu' on mitä todennäköisimmin ollut *pa/uwə (Aikio 2015b: 66), joten lieenee kohtuullista olettaa, että saamen merkitys 'puu' on onomasiologinen uudennos eli merkitys on kehittynyt 'puuksi' jostain toisesta merkityksestä, jolloin permin merkitys 'kanto' olisi alkuperäisempi. Merkityksenkehitykselle 'kanto' > 'puu' ei näytä löytyvän selviä rinnakkaistapauksia, joskin 'puun' ja 'kannon' koleksifikaatiosta löytyy muutamia esimerkkejä, mulam *mai.4* 'kanto; puu', wichi *hal'o* 'kanto; puu' (CLICS: s.v. STUMP). Kantauralissa kuten missä tahansa luonnollisessa kielessä on toki voinut olla myös synonyymeja, jolloin sanan alkuperäinen merkitys olisikin lähempänä saamen merkitystä 'puu', mutta kuten merkityksenmuutoksen 'kanto' > 'puu' osalta, ei merkityksenkehitykselle 'puu' > 'kanto' löydy rinnakkaistapauksia. Todistelu saattaisikin monissa oloissa jäädä tähän.

Uskottavimmin merkitykset voitaisiin ehkä selittää lähtemällä 'puun' ja 'kannon' merkitysten sijaan jostain kolmannesta merkityksestä. Kun tarkastellaan tarkemmin 'puun' koleksifikaatiota maailman kielissä huomataan, että vaikka 'kannon' ja 'puun' merkitykset vain harvoin ilmaistaan samalla lekseemillä, on toisaalta 'puun' ja '(puun)runon' ja toisaalta '(puun)runon' ja 'kannon' koleksifikaatio siinä määrin yleistä, että niistä molemmista löytyy kymmenittäin esimerkkejä (ks. Kuva 1 alla). '(Puun)runon' merkitys näyttäytyy typologisen tiedon valossa eräänlaisena puuttuvana linkkinä 'kannon' ja 'puun' merkitysten välillä.

Subgraph TREE STUMP

Kuva 3. 'Puun' koleksifikaatio (muokattu CLICS: s.v. TREE).

Typologian näkökulmasta saamen **muore* 'puu' ja permin **mir* 'kanto' -sanojen merkitykset olisi perusteltua yhdistää rekonstruoimalla kantauraliin **morə* '(puun)runko'. Yllä olevan typologisen kuvion tarkastelu osoittaa sanojen semanttisen yhteyden, mutta ei merkityksenmuutoksen tyypillistä suuntaa. Kuva on siis edelleen täydennettävä osoittamalla rinnakkaistapauksin, että 'puun' ja 'kannon' merkitykset ovat johdettavissa 'rungon' merkityksestä. 'Kannon' merkityksen kehittymiselle 'rungon' merkityksestä löytyy rinnakkaistapaus slaavilaisista kielistä, vrt. ksl. **рънь* 'runko' > pl. *pień* 'runko, kanto' (Derksen 2008: 427). Kyseinen kantaslaavilainen sanue on sikäli mielenkiintoinen, että sanueen bulgarian jatkaja *pān* merkitsee sekä 'runkoa' että 'tukkia' (ml.). Juuri tämänkaltaisen polysemia 'runko, runko (rakennusaineena), tukki' näyttäisi tarjoavan selityksen saamen merkitykselle. Merkityksenkehitykselle 'runko (rakennusaineena), tukki' > 'puu' nimittäin löytyy rinnakkaistapaus, vrt. kgerm. **bagma-* 'palkki, puu' > engl. *beam* 'palkki, (katto)parru, niskahirsi', sks. *Baum* 'puu (kasvava); puomi' (Kroonen 2013: 47). Varsin uskottavasti voidaan siis hahmotella kuvio, jossa '(puun)rungon' merkitys on saanut rinnalleen toisaalta 'kannon' merkityksen (permi) ja toisaalta 'puun' merkityksen (saame). Mikään ei estä olettamista, että sana on ollut merkitykseltään polyseminen jo kantaaurallissa esim. '(puun)runko, runko (rakennusaineena)' t. '(puun)runko; kanto'.

Uralilaisista kielistä, joiden kirjalliset lähteet ovat nuoria, saadaan tietoa käytännössä vain rekonstruktioiteitse. Tästä syystä kovinkaan radikaaleja

merkityksenmuutoksia ei ole tavattu olettaa (K. Häkkinen 1983: 172). Uralilaisten kielten perintösanastoa vertailtaessa puhutaan tuhansista vuosista, joten varsin radikaalejakin merkityksenmuutoksia on voinut tapahtua. Vähittäistenkin muutosten kumuloituessa saattaa lähtö- ja kohdemerkitysten välinen semanttinen ero olla huomattava (Aikio 2009: 20). Mikäli yksikin semanttisen ketjun linkki katoaa saattaa merkistysten välisen suhteen ymmärtäminen jo vaikeutua huomattavasti, vaikka sanat kuuluisivat samaan semanttiseen kenttään, kuten on tilanne 'puun' ja kannon' osalta. Tätä hajanaista ja aukkoista kuvaa voidaan nähdäkseni pyrkiä täydentämään juuri typologisella tiedolla, sillä merkityksenmuutoksilla ja polysemialla on oma typologiansa. Koleksifikaatioverkostojen avulla voisikin tulevaisuudessa olla mahdollista kaivaa esiin sellaisiakin merkityksenmuutoksia, joiden yhteys ei ole ensisilmäyksellä ilmeinen, eikä sanat näin merkitystensä puolesta päädy tarkempaan vertailuun. Samaten verkostojen avulla voitaisiin paremmin ymmärtää merkityksenkehityksen välivaiheita ja reittejä. Kaiken kaikkiaan toivottavaa olisi, että merkityskriteeriä käytettäisiin etymologioinnissa enemmän myös omana itsenäisenä kriteerinään, sillä on todennäköistä, että suurin osa semanttisesti läpinäkyvistä rinnastuksista on jo päätynyt tutkimuksen haaviin, mutta semanttisesti läpinäkyvämmämpiä rinnastusten osalta tehtävää epäilemättä edelleen on.

2.5.2 Merkityksenmuutoksen päätyyppejä

Merkityksenmuutoksia voidaan luokitella monin tavoin. Yhtenä luokittelumahdollisuutena on vanhan ja uuden merkityksen vertaaminen tai tapahtuneen muutoksen kuvailu, jolloin on erotettu neljä päätyyppiä: laajeneminen, kaventuminen, metafora ja metonymia (Ravila 1975: 103–104). Hienosyisempiäkin jaotteluita tosin on mahdollista tehdä ja esitettyjä päätyyppejä voidaan jakaa alatyyppihin, metonymiasta voidaan esimerkiksi edelleen erottaa synekdokee omaksi alatyyppikseen (Campbell 2004: 252–265).

Näiden luokittelujen hyödyllisyys etymologiselle tutkimukselle on rajallinen (Anttila 1989: 148), sillä ne perustuvat tyypillisesti jo olemassa oleviin hyväksytyihin rinnastuksiin, joten näkisin niiden olevan pikemminkin tutkimuksen tulos kuin tutkimuksen varsinainen väline. Luokittelut ovat epätäydellisiä, ja merkityksenmuutos voi kuulua useampaan kuin yhteen kategoriaan (Campbell 2004: 254). Etymologisia aineistoja läpikäydessään on kuitenkin hyvä olla tietoinen tavallisimmista merkityksenmuutoksen tyypeistä.

2.5.2.1 Laajeneminen

Laajeneminen (*widening, generalization, extension, broadening*) on yksi merkityksenmuutoksen pääluokista (Ravila 1975: 103–104; Anttila 1989: 148; Hock 1991: 301; Campbell 2004: 254–255). Tyypillisiä esimerkkejä alkuperäisen merkityksen laajenemisesta ovat tapaukset, joissa tiettyyn yksittäiseen eläin- t. lintulajiin viittaavasta sanasta muodostuu yläkäsite. Englannin *dog* 'koira' viittasi alun perin yhteen tiettyyn koirarotuun, joka yleistyi tarkoittamaan kaikkia koirarotuja (Campbell 2004: 254). Vastaavanlainen laajenemistapaus voidaan esittää uralilaisista kielistä. Uralilainen **lunta* 'hanhi' on saamelaiskielissä laajentunut 'hanhesta' tarkoittamaan mitä tahansa 'lintua', saP *loddi* 'lintu', In. *lodde* 'id.' (UEW: 254).

Verbien puolelta esimerkkejä merkityksen laajenemisesta löytyy usein aistihavaintoihin ja kognitioon liittyvistä verbeistä, sm. *kokea*-verbien alkuperäisin merkitys lienee ollut vielä varsin konkreettinen ja tarkkarajainen 'tarkastaa pyydys, noutaa saalis pyydyksestä', esim. *Semmosel pitkäl haavil kokkita se katiska* (Kustavi), *mehän hoksimme että, että tuota, karhu täälä kans kulkee meilä, meilä kokemassa pyydyksiämme* (Kemijärvi). Myöhemmin sanaa on alettu käyttää myös muissa konteksteissa, ja sen merkitys on yleisluontoistunut, esim. *se meni riittä kokemmaan että joko se on kuiva* (Pudasjärvi), *piti kokkia vavala että oli kyllin syvä paikka, johon talvella verkot laskettiin* (Rovaniemi). Yleisluontoistumisen lisäksi *kokea*-verbille on kehittynyt myös abstrakteja merkityksiä 'joutua kestäämään (tuntemaan t. näkemään) jtk, tulla (oppimisen ja erehtymisen kautta) perehtyneeksi jhk, saada osakseen (vastoinkäymisiä, koettelemuksia)'. Verkkojen kokemisen sijaan nykyisin koetaankin useammin asioita.

2.5.2.2 Kaventuminen

Laajenemisen vastinpari on kaventuminen (*narrowing, restriction, specialization*). Kaventuminen on kielissä laajenemista yleisempää (Anttila 1989: 148). Tunnettuja esimerkkejä ovat, engl. *dēor* 'eläin' > engl. *deer* 'hirvi(eläin), kauris', engl. *hund* 'koira' > engl. *hound* 'ajokoira', engl. *steorfan* 'kuolla' > engl. *starve* 'näлкиintyä, nähdä nälkää' (Anttila 1989: 148; Campbell 2004: 255–256). Merkityksen kaventumia löytyy runsaasti myös uralilaisesta sanastosta. Kantauralin **merja* 'marja'-sanan jatkaja marissa, *mör*, on monissa murteissa kaventunut tarkoittamaan '(puutarha)mansikkaa', 'marjan' merkitystä tavataan lähinnä kielialueen länsipäässä.

Itämerensuomen *koira* 'Canis familiaris' on todennäköisesti kehittynyt nykymerkitykseensä alkuperäisen merkityksen ensin kavennuttua ja myöhemmin jälleen laajennuttua. *Koira*-sanan vastineilla on yleisluontoisen merkityksen 'uros, koiras' lisäksi tavallisesti spesifimpi jonkin tietyn eläinlajin koiraaseen viittaava merkitys, vrt. hntV *kar* 'porohärkä; ori; koiras', mnsPel. *kēr*, So. *χār* 'koiras; porohärkä', nenT *χora* 'koiras; hirvas'. Vastaavanlainen polyseminen välivaihe, jossa *koiralla* on itämerensuomessa ollut sekä yleisempi merkitys 'uros, koiras' että spesifimpi merkitys 'uroskoira' tuntuu loogisesti pakolliselta, sillä suora hyppäys 'uroksesta' 'koiraan' tuskin tulee kyseeseen. 'Uroskoirasta' merkitys olisi sitten laajentunut itämerensuomessa tarkoittamaan kaikkia lajin edustajia sukupuolesta riippumatta ja näin pitkälti syrjäyttänyt käytöstä vanhemman 'koiraa' merkinneen **penä(j)*-sanan.

Komin *pen-* 'olla sukupuoliyhteydessä (mies)' on kaventunut nykyiseen suppeaan merkitykseensä varmaankin jokseenkin samantapaisesta merkityskimpusta, joka tavataan sanan udmurttilaisella vastineella *ponj-* 'panna, asettaa; olla sukupuoliyhteydessä'. Tapaus on varsin hyvä esimerkki polysemian roolista merkityksenmuutoksessa. Polysemia on merkityksenmuutoksen esiaste ja edellytys. Kielelytmistä on joskus kuvattu toteamalla, että "kielet eriytyvät, kun kahta kieltä välittävät murteet häviävät" (Kulonen 2002: 107). Merkityksenmuutos vaikuttaa jossain määrin analogiselta, polysemia poikii varsinaisen merkityksenmuutoksen, kun rinnakkaiset t. "välittävät" merkitykset syystä tai toisesta katoavat.

Sanan käyttöalan kaventuminen on varsin tavallista lainatilanteessa. Savoijin murteen (frankoprovensaali) lainatessa standardiranskasta sanat *père* 'isä' ja *mère* 'äiti' siirtyivät omaperäiset *pâré* ja *mâré* koskemaan yksinomaan karjaa (Anttila 1989:

143). Germaaninen *äiti* on suomessa enimmäkseen syrjäyttänyt omaperäisen *emä*-sanalan ihmisäidin merkityksessä, mutta omaperäinen sana on edelleen käytössä puhuttaessa eläinäideistä.

2.5.2.3 Metafora

Metaforassa eli kielikuvassa on kyse samankaltaisuudesta (mts. 141). Ihmiskielet käyttävät metaforaa laajasti hyväkseen ja se onkin tärkeä merkityksenmuutosta ajava voima (Campbell 2004: 256). On ehkä hyvä erottaa toisistaan sanan käyttäminen metaforisesti ja varsinainen metaforaan perustuva merkityksenmuutos, vaikka ensin mainittu luonnollisestikin on edellytys jälkimmäiselle. Verbeillä *niellä* ja *nuolla* esimerkiksi on kuvaannollista käyttöä, *tuli nielee*, *liekit nuolevat*, metaforinen merkitys 'palaa' ei kuitenkaan kuulu kiinteästi osaksi sanojen merkitystä. Tavallaan varsinainen merkityksenmuutos tapahtuukin siinä vaiheessa, kun metafora hämärtyy. Länsiuralin *pala-'palaa' -verbi (> sm. *palaa*, saP *buollit*, mdE *paloms*) palautuu kantauralin tasolla 'ahnaasti syömistä' tarkoittavaan verbiin (vrt. obinugrin ja samojedin vastineet, hntVVj. *pulj*- 'hotkia, ahmia', mnsSo. *pül*- 'syödä, ahmia', unk. *fal* 'syödä, ahmaista, nielaista', nenT *pal'e*-, selkTa. *pōlj*- 'niellä' (Aikio 2015b: 55)). Merkityssuhde 'palaa' ~ 'syödä, ahmia, niellä' on selitetty juuri metaforisen käytön kautta, vrt. edellä *tuli nielee* (Janhunen 1981: 222). Metaforan avulla olen tässä tutkimuksessa selittänyt muun muassa rinnastusten, kma. *sejə- 'penkoa, tonkia, etsiä läpikotaisin' ~ kprm. *sij 'kammata' (ks. kohta 4.1.9) ja kur. *pončə 'häntä' > sm. *ponsi* '(varren) pää' (ks. kohta 3.3.4.3.1.8), merkityspuolen.

Ruumiinosametaforat ovat kielissä äärimmäisen tavallisia. Kantauralin *piŋə 'hammas' -sanaa on käytetty metaforisesti myös merkityksessä '(työkalun) hammasmainen uloke'. Metaforinen käyttö voi olla vanhaa, peräti kantauralilaista, sillä polysemiaa 'hammas; (työkalun) pii' esiintyy monissa uralilaisissa kielissä, udm. komi *piñ* 'hammas; (pirran, äkeen) pii', unk. *fog* 'hammas; (työkalun) pii', mutta se on voinut kehittyä kielihaaroissa myös erikseen. Vastaavanlainen polysemitilanne lienee vallinnut myös kantasuomessa, kunnes balttilaisen *hampaan* lainautuminen sai aikaan *piin* käyttöalan rajoittumisen työkaluihin (Ravila 1975: 106).

Ruumiinosametaforat tuottavat kieliopillista merkitystä (Heine & Kuteva 2002). Jos mietitään, millaisilla sanoilla voidaan ilmaista vieressä t. läheisyydessä olemista, paljastuu ruumiinosametaforien läpitunkeva yleisyys niiden lähteenä, *korvalla*, *kupeessa*, *kyljessä*, *poskessa*, *rinnalla*. Metafora tuottaa polysemiaa. Esimerkiksi udmurtin *vijj* 'juuri' -sanassa alkuperäinen merkitys on saanut rinnalleen metaforisen merkityksen 'suku'.

2.5.2.4 Metonymia

Metonymia on määritelty merkityksenmuutokseksi, jossa uusi merkitys läheisesti assosioituu vanhaan merkitykseen (Campbell 2004: 257). Metonymiamuutoksina voitaneen pitää esimerkiksi tapauksia, joissa merkitys 'syödä' on kehittynyt alun perin 'puremista' merkitsevästä verbistä, kur. *purə- 'purra' > ksa. *porə- 'syödä' > saE *bārredh* 'syödä (eläimistä)', saP *borrat*, In. *purrād*, kur. *kačka- 'purra' > kma. *kâčka- 'syödä' > mariI *kočka*-. Ruuan pureskelu luonnollisestikin on syömisen kannalta keskeinen toiminto.

'Tappamisen' merkitys kehittyi usein metonymisesti aikaisemmista merkityksistä 'lyödä' 'iskeä' t. 'hakata'. Verbi *tappaa* on perusmerkitykseltään² sama kautta itämerensuomen, verbivartalon vastine mordvassa *tapams* 'lyödä, polkea, hakata rikki; hienontaa (kaalia, perunaa); piestä' (SSA: 269–270) edustanee merkitykseltään alkuperäisempää kantaa. Polysemiaa, joka kattaa merkitykset 'lyödä' ja 'tappaa' löytyy maailman kielistä runsaasti, liet. *káuti* 'murhata; hakata, piestä' (Derksen 2015: 234), mia. *han-* 'lyödä, lyödä kuoliaaksi, tappaa' (EWAia: 800), sks. *schlagen* 'lyödä, iskeä' ~ engl. *slay* 'surmata, lyödä kuoliaaksi' (Kroonen 2013: 452).

Metonymia selittää hyvin merkityssuhteen kuten komi *vor* 'kaukalo, ruuhi' ~ udm. *er* 'uoma'. 'Kaukalo' ja 'uoma' ovat topologisesti samankaltaisia, pitkänomaisia, avoimen puoliympyrän mallisia ja tavallisesti veden täyttämiä. Samankaltaisuus on taustalla myös *muna*-sanalle tavallisessa polysemiassa 'muna; kives' (SSA: 178). Metonymiaa yhdistää metaforaan analogia, mutta toisin kuin metaforalta, metonymialta puuttuu selvän kielikuvan luonne, 'kaukalo' ei ole metafora 'uomalle' eikä toisin päin.

Metonymiasta voitaneen puhua myös merkityksenkehityksessä 'aita, aitaus' t. 'linna' > 'kylä, kaupunki', joka on kielissä tavallinen, kur. *woča 'aita, aitaus' > hntV *wač*, DN *woš*, O *was* 'kylä, kaupunki' (UEW: 577–578). Balttilaisten kielten sanojen, liettuan *gar̃das* 'aita, aitaus, pilttuu', latv. *gārds* 'sikolähti', vastineet slaavilaisissa kielissä ovat kehittyneet tarkoittamaan 'linnaa' ja 'kaupunkia', bulg. *grad* 'kaupunki, linnoitus', tšk. *hrad* 'linnoitus, linna', ukr. *hórod* 'kaupunki' (Derksen 2015: 164). Sama polysemia on läsnä myös kantasuomen *litna-sanana itämerensuomalaisissa jatkajissa, sm. *linna*, ve. *l'idn* 'kaupunki', va. *lidna* 'kaupunki', vi. *linn* 'kaupunki', li. *nīn* 'linna'.

Saamessa tapahtunut muutos *närə 'nenä' > ksa. *niere 'poski(pää)' > saP *nierra* 'poski' on esimerkki ruumiinosametonymiasta, jota tavataan muistakin kielistä, vrt. mengl. *cēace* 'leuka(luu)' > engl. *cheek* 'poski', lat. *maxilla* 'leuka' > espanja *mejilla* 'poski' (Campbell 2004: 258).

2.5.2.5 Synekdokee

Synekdokee muodostaa oikeastaan metonymian alatyypin, jossa osa siirtyy tarkoittamaan kokonaisuutta (Campbell 2004: 259–260). Osan käyttö kokonaisuudesta on tavallista puhuttaessa ihmisistä. Sen sijaan, että käytettäisiin kokonaisuuteen viittaavia sanoja kuten *ihminen* tai *henkilö*, käytetäänkin erilaisia ruumiinosia tarkoittamassa kokonaisuutta, tavallisia ovat esimerkiksi erilaiset kasvoihin: (*per*) *naama*, (*per*) *lärvi*, päähän: (*per*) *nuppi* tai nenään: (*per*) *nenä*, (*per*) *nokka* viittaavat sanat, tietyissä yhteyksissä voidaan puhua *silmäparista* (*esitystä seurasi 40 silmäparia*) tai *suusta* (*miehellä on kotona 4 suuta ruokittavana*). Kyse on edellä mainituissa tapauksissa tietysti viime kädessä synekdokee-käytöstä, eikä varsinaisesta merkityksenmuutoksesta.

² Muutamat *tappaa*-verbin suppealevikkiset merkitykset suomen murteissa 'oikaista (väärä puu (esim. sahaamalla t. lyömällä piilukirveellä; paik. PSatak PHäme, Pohjanm. ja ymp.))', 'loveta (puuta katkaisemisen helpottamiseksi; paik. hämmurt.)' tuovat mieleen erään toisen uralilaisen verbin kur. *čeppa- 'veistää, salvoa' > mm. mE *čapo-* 'hakata, veistää, salvaa', udm. *čupi-* 'hakata salvosta, salvoa, tehdä puuhun pilkka' (Aikio 2013b: 163–164; Aikio 2015b: 59). Uralilaiset sanahahmot *tappa- ja *čeppa- olisivat langenneet itämerensuomessa äänteellisesti yhteen, joten sanueiden sekoittuminen on täysin mahdollista.

Merkityksen muuttuminen osasta kokonaisuudeksi (*pars pro toto*) vaikuttaa päinvastaista tilannetta (*totum pro parte*) tavallisemmalla, joskin esimerkkejä jälkimmäisestäkin on mahdollista löytää, vrt. alussa mainittu tapaus udmurtissa, jossa 'pesä' > 'muna'. Yleisiä synekdokee-tapauksia ovat 'kieli (ruumiinosa)' > 'kieli (järjestelmä)', 'aurinko' > 'päivä', 'kuu' > 'kuukausi' (Anttila 1989: 147; Campbell 2004: 259). Näistä 'kieli (ruumiinosa)' > 'kieli (järjestelmä)' on hyvä esimerkki merkityksenmuutosten kuulumisesta useampaan ryhmään, sillä synekdokee vaatii seurakseen metaforaa, jotta konkreettisesta ruumiinosasta päästään abstraktiin järjestelmään, joka ihmiskieli on.

2.5.3 Merkityksenmuutoksen syitä

Merkityksenmuutosten luokittelut eivät kerro muutoksen syistä (Ravila 1975: 104; Anttila 1989: 148). Etymologinen tutkimus on siinä määrin pragmaattinen tutkimusala, että rinnastuksen tai lainaetymologian hyväksymiseksi on riittänyt merkitysparalleelin esittäminen, eikä varsinaisten syiden selvittämistä ole nähty tarpeelliseksi osaltaan todennäköisesti siksi, ettei vuosituhannen tai -tuhansien takaisien merkityksenmuutosten syiden selvittäminen ole mielekäästä tai mielekkäästi mahdollista.

Merkityksenmuutokset syyt voidaan jakaa kielen ulkoisiin ja sisäisiin tekijöihin. Ulkoiset ja sisäiset tekijät eivät sulje toisiaan pois. Kielenulkoisena syynä merkityksenmuutokselle voidaan pitää lainautumista. Lainautuminen vaikuttaa erityisesti nakertamalla alkuperäisen termin käyttöalaa. Edellä mainitussa *hammas-*esimerkissä lainautuminen aiheutti omaperäisen *pii*-sanana käyttöalan rajoittumisen. Samoin kävi omaperäiselle 'kaulaa' tarkoittaneelle *sepä*-sanalle, jonka niin ikään balttilainen *kaula* syrjäytti varsinaisen ruumiinosan nimityksenä. *Sepä* jäi elämään rekiterminä, 'reen ylöspäin kaartuva etuosa' ('reen kaula') (Ravila 1975: 105–106). Omaperäinen **äjmä* väistyi itämerensuomalaisista kielistä germaanisesta lainasanan **nekla* 'neula' (LägLöS: 297–298) tieltä joko kadoten kokonaan tai muuttuen merkitystään marginaalisemmaksi: sm. *äimä* 'iso särmikäs (nahkaompelu)neula'.

Materiaalisen kulttuurin muuttuminen aiheuttaa merkityksenmuutosta, johon viitataan tarkoitemuutoksena (*thing change, referent change, Sachwandel*) (Anttila 1989: 137). Esimerkkinä tästä on sm. *raha*, joka tarkoitti alun alkaen 'turkiseläimen nahkaa'. Nahat olivat tärkeitä kaupankäynnin välineitä, vaihtovälineiden muuttuessa *raha* ei sanana kadonnut, vaan siirtyi uuteen tarkoitteeseen (Ravila 1975: 105). Vastaava siirtymä vanhasta tarkoitteesta uuteen tavataan englannin sanassa *pen* 'kynä', jonka alkuperäinen merkitys oli 'sulka' (Anttila 1989: 137).

Merkityksenmuutosta aiheuttavat myös erilaiset tabut eli pyhäksi koettujen asioiden mainintakielto (Hock 1991: 293). Tabuiksi katsottuja asioita ei yleisesti ottaen käy lausuminen ääneen, joten kielellisesti tabu johtaa kiertoilmausten syntymiseen. Tabut ovat kulttuurisidonnaisia. Pohjois-Euraasian kielissä karhu on ollut tabueläin, mikä on aikaansaanut sen, että karhuun viitataan nykykielissä monenlaisilla tabuun perustuvilla kiertoilmauksilla, tunnettuja esimerkkejä ovat sm. *karhu*-sana (alun perin johdos sanasta *karhea*) monine synonyymeineen, *kontio*, *mesikämmen*, *otso* jne. sekä slaavilaisten kielten 'karhu', tšk. *medvěd*, ven. *медведь*, alun perin kirjaimellisesti 'hunajansyöjä'.

Vaikka kuoleman mainitseminen ei olekaan varsinaisesti kiellettyä, puhutaan kuolemasta usein eufemismeilla. Saamen 'kuolla'-verbi, esim. saE *jaamedh* 'kuolla;

puutua (ruumiinosa)', P *jápmi* 'kuolla; jähmettyä (elohopea)' on selitetty eufemismiksi (Saarikivi 2007: 337–338). Sanan vastineita ovat sm. *jämä*-vartaloon palautuvat verbijohdokset kuten *jämähtää* 'juuttua, jähmettyä paikalleen' tai *jämäntyyä* 'jähmettyä, kangistua, jäykistyä, sitkistyä, kovettua' (Koponen 2005: 155). Ei ole täysin varmaa, että kyseessä on eufemismi, sillä merkityksenmuutosta 'jähmettyä' > 'kuolla' voidaan pitää myös metonymiana, sillä kuolonkankeus – *rigor mortis* – on yksi kuoleman keskeisistä tunnusmerkeistä. Joka tapauksessa suomessa ja muissa kielissä käytetään kuolemasta moninaisia eufemismeja, sodassa kuoleminen sijaan *kaadutaan*, pitkään sairaana ollut *nukkuu pois* jne.

2.6 Levikki

Kolmas etymologisessa tutkimuksessa tarkasteltava sanan ominaisuus on sen levikki. Levikki on aikaisemmassa tutkimuksessa ollut ratkaiseva peruste sanan iän arvioimisessa (K. Häkkinen 1983: 205). Äänneasulla ja merkityksellä on etymologisessa tutkimuksessa levikkiä keskeisempi rooli, sillä levikki on pikemminkin etymologisen tutkimuksen tulos kuin sen lähtökohta (Aikio 2009: 21). Levikin käyttäminen mekaanisena ajoituskriteerinä on liittynyt läheisesti vallalla olleisiin taksonomisiin käsityksiin, ja esimerkiksi nykysuomen sanat on mekaanisesti palautettu siihen sukupuuhypoteesin mukaiseen kantakieleen, johon sanan tunnettu levikki oikeuttaa. Suomen *keski*-sanana levikki ulottuu permiläisiin kieliin, joten se palautuu mekaanisen ajoituksen perusteella suomalais-permiläiseen kantakieleen. Etymologisessa tutkimuksessa, joka pohjautuu pensasmalliin tai muuhun vastaavaan vähähierarkiseen taksonomiseen malliin, jossa kantaauralin ja kieliharojen välikantakielten (kantasuomi, kantamari, kantapermi jne.) väliin ei oleteta muita tasoja, on levikin merkitys sanojen ikäämisessä vähäpätöinen. Levikiltään huomattavankin aukkoiset rinnastukset palautetaan kantaauraliin olettaen, että ne muuten täyttävät perintösanastolle asetetut äänne- ja merkityskriteerit. Aukkoisuuden ei ole muutenkaan ajateltu voivan todistaa etymologiaa vääräksi, sillä sanojen katoaminen kielistä on lähtökohtaisesti aina täysin mahdollista (K. Häkkinen 1983: 204). Laajalevikkisten vastinesarjojen palautumista kantaauraliin voidaan pitää todennäköisempänä, sillä vertailumateriaalin määrän kasvaessa satunnaisten vastaavuuksien mahdollisuus vähenee.

Toisin kuin sanan äänneasu ja merkitys, saattaa käsitys sanan levikistä muuttua tutkimuksen edetessä. Levikki kielikunnan tasolla ei ole sanan muuttumaton ominaisuus. Tämän osoittavat mm. monet UEW:ssa levikiltään marilais-permiläisiksi ajoitetut sanat, joille on sittemmin löytynyt vastine sukukielistä tai jotka voidaan selittää johdoksiksi laajalevikkisistä uralilaisista sanueista: kma. *jāḍa- 'kysyä' ja kprm. *ju- 'kysyä', kma. *juḥ 'kylmä ilma, viileä tuuli' ja kprm. *juḥ 'raikas, viileä', kma. *kiḥe- 'jäätynä' ja kprm. *käḥ, kma. *kelde 'nuotta' ja kprm. *kält- 'kalastaa nuotalla', kma. *müde- 'peittää maalla' ja kprm. *mud- 'kaivaa'.

Sanan rajoituessa levikiltään kahteen maantieteellisesti läheiseen sukukieleen, on levikkiä käytetty sanan kantaauralilaisuuden hylkäämiseen, sillä sana on voinut lainautua sukukielten välillä tai lainautua näihin kolmannelle lähteelle (K. Häkkinen 1983: 205). Tästä syystä levikiltään itämerensuomeen ja saameen rajoittuvaa sanastoa ei palauteta uralilaiseen kantakieleen, vaikka sanojen palautuminen tähän olisi äänteellisesti ja semanttisesti mahdollista. Levikiltään mariin ja permiläisiin kieliin

rajoittuvien rinnastusten uralilaisuuden voisi samalla periaatteella hylätä. Muutaman marilais-permiläisen sanan uralilaista alkuperää olen pitänyt suppeasta levikistä huolimatta mahdollisena siksi, että a) sanojen fonotaktinen rakenne on uralilainen, b) sanat vastaavat toisiaan äänteellisesti perintösanastolle tyypillisellä tavalla ja c) ei ole selviä perusteita olettaa lainautumista kelihaarasta toiseen ja d) kuuluvat merkitykseltään perussanastoon. Tällaisia tapauksia ovat kma. *kukšə 'kuiva' ja kprm. *kəš 'kuiva' (< kur. *koksə, ks. 6.1.8), kma. *müčə- 'mätäs' ja kprm. *mu/ič 'mätäs' (< kur. *mo/učča, ks. kohta 6.1.15), kma. *nolɣə 'jalava', kprm. *nulo 'jalava' (< kur. *nalka, ks. kohta 6.1.18). Tämä ei vielä täysin aukottomasti todista, että sanat olisivat alkuperältään uralilaisia, mutta esimerkiksi tuore lainautuminen permistä mariin voidaan poissulkea, sillä perusteella, että marin sanat eivät ilmennä mitään permiläisiä kieliä koskeneista ääntenmuutoksista (kur. *ks > kprm. *s t. kur. *Rk > kprm. *R). Olen näissä tapauksissa pitänyt äänteellistä asua levikkiä merkitsevämpänä. Levikki ei perintösanastosta puhuttaessa ole luotettava kriteeri sanan ikäämisessä.

Levikkiä lainasanatutkimuksessa ovat käsitelleet (K. Häkkinen 1983; Koivulehto 1999a; Junttila 2015; Holopainen 2019). Levikkikriteeriä on lainasanatutkimuksen alkuaikoina käytetty lainasuunnan määrittelyssä ja ikäyksessä. Koko kielikunnan kattavaa levikkiä on pidetty merkinä sanan lainautumisesta jo yhteiseen kantakieleen (Junttila 2015: 230). Myöhemmässä tutkimuksessa levikkiä ei ole lainasanojen ikäämisessäkään pidetty yksin riittävänä. Laaja levikki voi olla seurausta myöhemmästä kielialueen sisällä tapahtuneesta lainautumisesta tai rinnakkaisesta lainautumisesta, suppea levikki taas voi johtua sanan katoamisesta, eikä suppea levikki näin ollen todista sanaa nuoreksi (Koivulehto 1999a: 208–209; Junttila 2015: 150–151).

Levikin ohittaminen mahdollistaa huomattavan varhaisiin ajoituksiin perustuvien lainaetymologioiden esittämisen yksittäisiin uralilaisiin kelihaaroihin rajoittuville sanoille, esim. udm. *burd* 'siipi; evä', komi *bord* 'siipi; sulka; evä; rysän sivuverkko' < esiprm. *pertä ← esi-ii. *petro- > mia. *pátra-*, *páttra-* 'siipi, sulka' (Koivulehto 1988: 43), mari *piða-*, L *piða-* 'sita' < kma. *piða- < esimari *pántə- ← kie. *b^hend^h- 'sita' (Aikio 2014c: 138), mdE *sire*, M *sirä*, *širä* 'vanha, ikääntynyt' < esimd. *serä ← vkiran. *dzer(h₂)o- > kiran. *dzara- > prs. *zar* 'vanhus' (Koivulehto 1999a: 221–222). Etymologisen tutkimuksen velvollisuus on esittää kaikki formaalisti korrekrit rinnastukset (Saarikivi 2007: 327) ja *mutatis mutandis* sama pätee myös lainaetymologioihin. Suppealevikkisten lainaetymologioiden paikkansapitävyyden arviointi on keskittynyt lainaetymologioiden formaalien edellytysten, äänneasun ja merkityksen, puntaroimiseen, ja päätynyt tavallisesti enimmäkseen kannattamaan kyseisiä lainaetymologioita (Holopainen 2019: 180–181; 228–229; Metsäranta 2018: 197).

On kuitenkin huomautettu myös todennäköisyyden roolista etymologisessa tutkimuksessa sekä tietäntyyppisen levikin korreloinnista sanan iän ja alkuperän kanssa (Aikio 2009: 21–22). Esimerkiksi jo suomen *jänkä* ~ *jänkkä* ja *ulku* -sanojen levikin rajoittuminen peräpohjalaismurteisiin tekee saamelaisen alkuperän todennäköiseksi, minkä lisäksi laina-alkuperään viittaa *jängän* osalta myös *nk* ~ *nkk* -vaihtelu. Suppealevikkisiä lainaetymologioita voidaan kritisoida siitä, että lainautuminen esimerkiksi varhaiskantairanista esimordvaan ei ole levikiltään mordvaan rajoittuvien sanojen alkuperän selitysten joukossa millään tapaa todennäköinen siitä huolimatta, että lainaetymologia on muodollisesti kelvollinen. Yhtenä ratkaisuna suppean levikin aiheuttamaan epätodennäköisyyteen on viilata

lainaetymologian ajoitusta. Marin *piďa-sanalle esimerkiksi on kantaindoeurooppalaisen ajoituksen sijaan ehdotettu kantairanilaista ajoitusta (Holopainen 2019: 197), mikä tosin mariin rajoittuvien iranilaislainojen vähäisyyden vuoksi (ks. kohdat 5.6, 5.7, 5.8) on ehdotuksena vain marginaalisesti parempi. Permiläisten kielten udm. *burd* ‘siipi; evä’, komi *bord* ‘siipi; sulka; evä; rysän sivuverkko’ -sanalle esipermiläistä todennäköisempi koti löytyy keskikantapermiin saadusta iranilaisesta lainasanakerrostumsta, johon palautuu parikymmentä muutakin sanaa (ks. kohta 5.3). Vanhojen indoeurooppalaisten lainojen suppealevikkisyyttä on osaltaan pyritty selittämään sanaston korvautumisella. Mordvan *serä-sanana vanhuutta on perusteltu sillä, että sen näyttää itämerensuomessa korvanneen *vanša (Koivulehto 1999a: 222). Ei ole kuitenkaan luotettavaa keinoa varmistua vastaavien väitteiden todenmukaisuudesta.

Levikkiiä voidaan tarkastella vertaamalla lainasanojen levikkiiä perintösanaston levikkiin. Mikäli lainautumisen oletetaan tapahtuneen kielten yhteisessä kantakielivaiheessa, olettaisi esimerkiksi vanhimman indoeurooppalaisen lainasanakerrostuman vastaavan ominaisuuksiltaan perintösanastoa, levikki mukaan lukien. On kiinnitetty huomiota siihen, että vanhimpien indoeurooppalaisten lainasanojen levikki poikkeaa merkittävästi perintösanaston levikistä (K. Häkkinen 1983: 217–235). Tilanne on epäsuhtainen erityisesti obinugrilaisissa kielissä, jotka näyttävät säilyttäneen perintösanastoa poikkeuksellisen hyvin ja vanhoja indoeurooppalaisia lainoja poikkeuksellisen huonosti. Yksittäisten sanojen osalta, esim. ‘mehiläinen’, merkitys saattaa olla katoa selittävä osatekijä, mutta kokonaisuudessaan selityksenä levikkisuhteen poikkeavuudelle perintö- ja lainasanojen välillä on, että osa sanoista on lainautunut indoeurooppalaisista kielistä uralilaiselle taholle vasta kantakielen hajoamisen jälkeen (mts. 229).

Ylläesitetyt huomiot koskevat levikkiiä lähinnä kantakielikontekstissa. Nuoremmissa ajallisesti ja paikallisesti rajatummissa kielikontaktitilanteissa, on odotuksenmukaista, että lainasanat painottuvat levikiltään siihen osaan kielialuetta, joka on ollut suorassa kontaktissa lainanantajaan. Mansin n. 300 komilaislainasta 85% esiintyy pohjoismansissa, näistä 135 yksinomaan siellä (Rédei 1970: 78–80). Itä- ja länsimansiin ulottuvien lainojen lainautumista pohjoismansin välityksellä pidetään mahdollisena. Kontaktikielten ollessa lähisukukieliä saattaa lainojen tunnistamiseksi olla käytettävissä vain vähän äänteellisiä ja semanttisia kriteerejä, jolloin levikistä saattaa muodostua keskeinen lainan tunnistuskriteeri, mikä on tilanne esimerkiksi viron rantamurteen suomalaislainojen tapauksessa (Björklöf 2018: 383–392).

Marin kantapermiläisiksi oletettujen lainojen joukossa (Bereczki 1992: 97–114) on levikiltään monenlaisia sanoja, osassa lainoja levikki on yleismarilainen, ja sanalle voidaan rekonstruoida kantamarilainen asu, esim. kma. *kīl > I N Up *kāl*, I (Ok) *kil'*, Vo *kīl*, Lu L *kāl* ‘kahva, kädensija, ripa; side, nauha, nyöri; (soittimen) kieli’ (mts. 98–99), osassa sanoja levikki on selvästi paikallisempi ja rajoittuu yksittäisiin murteisiin Vo (Č) *kāl'čak* ‘miekkasärki’ (mts. 99–100). Monilla kantapermiläisinä pidetyillä lainoilla on jatkaja vain komissa. Bereczkin esittämästä 41 kantapermiläisestä lainasta 19 ei ole vastinetta udmurtissa. Levikin tarkastelu ei kyseisen aineiston osalta kuitenkaan ole millään tapaa mielekästä, ennen kuin sanasto on muiden etymologisten kriteerien valossa analysoitu.

Permiläisten kielten tässä tutkimuksessa esitetystä noin 70 eri-ikäisestä iranilaisesta lainasanasta suunnilleen kolmasosalla on vastine vain komissa (ks. kohdat 5.2, 5.3, 5.4). Vain yhdessä tapauksessa iranilaisen lainan levikki rajoittuu udmurttiin, *šežj* ‘kaura’ < kprm. *sāz < esiprm. *sāsā ← kii. *sasyá- ‘viljelykasvi,

hedelmä’ (Munkácsi 1903: 375; Katz 2003: 215; Kümmel 2017: 280). Tähän levikkiepäsuhtaan saattaa kuitenkin olla syynä yksinkertaisesti komin murreaineistojen parempi saatavuus. Permistiikassa etymologisen tutkimuksen painopiste on keskittynyt komiin, mikä voidaan päätellä siitä, että ainoa permiläisistä kielistä julkaistu kattavampi etymologinen sanakirja on nimenomaan komin kielen etymologinen sanakirja (KESKJ). Komin on tosin todettu säilyttäneen perintösanastoakin udmurtia paremmin (Csúcs 2010: 277).

3 Äännehistoria

Tässä kappaleessa käydään lyhyesti läpi tässä työssä käytetty kantaauralin rekonstruktio ja mariin ja permiläisiin kieliin johtava äännekehitys. Koska konsonanttien äännekehitys on monissa tapauksissa riippuvainen sana-asemasta, käsitellään kehitys sanan alussa, vokaalien välissä sekä konsonanttiyhtymissä erikseen.

3.1 Kantaauralin konsonanttijärjestelmä

Kantaauralin konsonanttijärjestelmän on rekonstruoitu koostuvan seuraavista foneemeista: *m, *n, *ń, *ŋ, *p, *t, *k, *č, *s, *š, *ś, *ḡ, *ḡ', *l, *r, *w, *j ja *x (Aikio tulossa a: 7). Kantaauraliin palautetun konsonanttfoneemin laatu on muutamissa tapauksissa kiistanalainen, mutta koska tällä ei nähdäkseni ole vaikutusta säännöllisinä pidettyihin äännevastaavuuksiin, en koe näiden kysymysten tarkempaa tutkailua tässä yhteydessä aiheellisenä.

3.2 Kantaauralin vokaalijärjestelmä

Kantaauralin ensitavun vokalismin osalta tässä tutkimuksessa lähdetään seuraavanlaisesta kahdeksan foneemia käsittävästä vokaalijärjestelmästä (Aikio tulossa a: 5):

*i	*ü		*u
*e		*e	*o
*ä			*a

Taulukko 1. Kantaauralin ensitavun vokaalijärjestelmä.

Janhusen (1981) ja Sammallahden (1988) suppeaksi rekonstruoimaa vokaalifoneemi *i:tä merkitsen tässä tutkimuksessa *e:lla. Myös Aikio (tulossa a: 5) merkitsee kyseistä foneemia Janhusen ja Sammallahden tapaan *i:llä, vaikka toteaaakin, että kyse on saattanut olla välivokaalista, eikä puoliväljäkään foneettinen reaalistuma ole poissuljettu (IPA [ɪ] ~ [ə] ~ [ʌ] ~ [ɜ]). Ero on siis lähinnä notaatiossa. Perusteluna *i:tä väljemmän vokaalifoneemin rekonstruktiolle on, että kyseisen vokaalin jatka on länsiuralissa useimmiten – ja keskisissäkin uralilaisissa kielissä usein – langennut yhteen *a:n kanssa, minkä lisäksi on viitteitä siitä, että kyseisellä kantaauralin vokaalilla on substituoitu kantaindoiranilaista *a:ta (J. Häkkinen 2007: 60), jonka foneettinen reaalistuma lienee ollut lähinnä IPA [ə] t. [ʌ] (Lubotsky 2018: 1875).

Toiseen tavuun voidaan varmuudella rekonstruoida oppositio väljän vokaalin (*-A) ja tätä suppeamman vokaalifoneemin välillä. Tätä suppeampaa vokaalinlaatua on perinteisesti uralistiikassa rekonstruoitu *-e:llä, myöhemmin vokaaliharmonian mukaan määräytyvällä *i:lla tai *i:llä (Sammallahti 1988: 481). Tässä tutkimuksessa *A:n vastinparia on merkitty redusoituneella vokaalilla *ə, perustelujen osalta ks. Kallio 2012a.

Erityisesti monet kantauralista kantapermiin johtaneet vokaalimuutokset ovat kombinatorisia eli toisen tavun vokaalinlaatu on säädellyt ensitavun kehitystä, esim. kur. *o-a:sta kehittyy tyypillisesti kantapermin *u, kun kur. *o-ə:n jatkajana puolestaan tavataan enimmäkseen kprm. *o:ta (ks. kohdat 3.4.4.1, 3.4.4.2.12 ja 3.4.4.2.10). Sama toisen tavun vokaalinlaadun säätelemä kehitys toistuu myös kur. *e:n kohdalla, kur. *e-ə:stä kehittyy kprm. *o, kur. *e-ä:stä kprm. *ə (ks. kohdat 3.4.4.1, 3.4.4.2.6, 3.4.4.2.7). Vaikka toisen tavun vokaalinlaadulla ei aina olekaan ollut vaikutusta permin t. marin vokaaliston kehitykseen, saattaa ero näkyä muiden kielihaarojen edustuksessa ja säännölliseksi katsottavassa vastaavuudessa. Tästä syystä aineisto on järjestetty vokaalikombinaatioittain, kur. *a-a:ksi, *a-ə:ksi jne.

3.3 Kantauralin kehitys kantamariin

Tässä kappaleessa käsittelen pääpiirteissään kantauralin äännejärjestelmästä mariin johtaneen kehityksen. Monet kantauralista mariin johtaneista ääntenmuutoksista on oleellisilta osiltaan kuvattu jo aikaisemmin (Bereczki 1994). Koska tässä tutkimuksessa esitetyt käsitykset äännehistoriasta kuitenkin perustuvat osin eri aineistoon, käyn pääpiirteissään läpi kantauralista kantamariin johtaneet ääntenmuutokset. Aineistona on Liitteessä 1 listattu marin perintösanasto.

3.3.1 Sananalkuiset konsonantit

Sanan alussa ovat kantauralissa esiintyneet konsonantit *m, *n, *ń, *p, *t, *k, *č, *s, *š, *ś, *ṣ, *l, *w, *j (Aikio tulossa a: 7–8). Sananalkuinen konsonantti ei ole ollut erityisen herkkä muutoksille, ja kantauralista kantamariin johtanut äännekehitys koostuu vain muutamasta ääntenmuutoksesta. Sananalkuiset *m, *n, *p, *t, *k, *s, *š ja *l säilyvät kantamariin muuttumattomina.

Kantauralin *ń kehittyy kantamarissa *n:ksi muualla paitsi kantamarin *i:n edellä, jossa kehitys johtaa *j:ksi, esim. kur. *ńičkă- 'repiä, vetää' > kma. *jičke- 'nyppiä, repiä', kur. *ńă/elmă 'kieli' > kur. *jilmə 'kieli'. Nimenomaa kantamarin redusoitunut *i laukaisee sanan sisällä myös sitä seuraavan kur. *t:n affrikaation kma. *č:ksi.

Kantauralin *ś lankeaa yhteen kantauralin *š:n kanssa kantamarin *š:ksi. Kantauralin *s säilyy kantamariin, jossa se murteittain edelleen lankeaa niin ikään yhteen kantamarin *š:n kanssa. Kantamarin *s:n edustus on säilynyt erillään kantamarin *š:stä edustuksesta itämarin Vjatkan alueen alamurteessa (systemaattisimmin Malmyžissa, jossain määrin myös Uržumissa).

Kantauralin *č:n edustus sanan alussa on kahtalainen, osassa tapauksia affrikaatta säilyy, esim. kur. *čaŋa- 'iskeä' > kma. *čăŋe- 'hakata rakennuspalkkeja, loveta', kur. *čečă 'setä' > kma. *čüčə 'eno', kur. *čăkă- 'laittaa, panna sisään' > kma. *čie- 'pukea, pukeutua', osassa esimerkkejä tapahtuu kantamarissa deokklusio, jonka

ehdot eivät ole tiedossa, vrt kur. *čaša 'mallas, ohra' > kma. *šož 'ohra', kur. *čača- 'syntyä, kasvaa' > kma. *šâča- 'syntyä'.

Sananalkuinen *w enimmäkseen säilyy marissa. Kantamarin *u:n ja *ü:n etisessä asemassa tavataan tapauskohtaisesti kuitenkin myös katoedustusta:

kur.	kma.	I	N	Vo	Up	Lu	L
*woča- 'odottaa'	*wüče- 'odottaa'	wu-	wu-	wĩ-	wũ-	wǒ-	wê-
*wolə- 'olla'	*ũla- 'olla'	u-	u-	ũ-	ũ-	ǒ-, â-	ê-
*worka- 'ommella'	*ũrye- 'ommella, neuloa'	u-	u-		ũ-	ǒ-	ê-
*worka-ma	*wũryem 'vaate, vaatteet'	wu-	wu-	wĩ-	wũ-	wǒ-	wê-
*wosa 'kauppatavara'	*(w)ũžale- 'myydä'	u-	u-	ũ-	ũ-	ǒ-	wê-
*wuð'ə 'uusi'	*u 'uusi'	u	u	u	u	u	u

Taulukko 2. Sananalkuisen *w:n edustus kantamarin *u:n ja *ü:n etisessä asemassa.

Sananalkuisen puolivokaali *w:n katoa labiaalivokaalin edellä on pidetty yhtenä marin länsiuraliin yhdistävistä ääntenmuutoksista (J. Häkkinen 2007: 88). Koska kur. *o:sta kehittyi kantamarin redusoitunut *ü vain labiaalisen konsonantin viereisessä asemassa (Aikio 2014c: 157), on katoedustusta pidettävä marissa toissijaisena vasta kantamarin jälkeisenä muutoksena. Sekvenssistä kur. *waj- kehittyi säännöllisesti kantamarin *ü, kur. *wajǵə- 'hengittää' > kma. *ũǵə-šə 'rauhallinen' (uusi rinnastus, ks. kohta 4.1.13), kur. *wajə 'voi' > kma. *ü 'voi', jonka kehitys on mahdollisesti kulkenut välivaiheen *wü- kautta.

3.3.2 Sanansisäiset konsonantit

Sanan sisällä konsonanttiparadigmaan on kuulunut edellisessä kappaleessa mainittujen konsonanttien *m, *n, *ń, *p, *t, *k, *č, *s, *š, *ś, *ð', *l, *w, *j lisäksi *ŋ, *ð, *r ja *x (Aikio tulossa a: 7–8). Likvidoiden, *l:n ja *r:n edustus, on säilynyt ennallaan. Puolivokaalien ja *x:n osalta kehitys on sanan sisällä marissa johtanut yksinomaan katoon.

Nasaalit. Kantaauralin sanansisäinen *m säilyi marissa muuttumattomana. Katotapaukseksi tulkitun marin I *šuar*, L *šuer* 'huhmar' (Bereczki 1994: 43) palautumisesta esimarin *m:ään ei ole varmuutta. Ajatus perustuu marin ja sm. *huhmar*, mdE *čovar*, M *šovar* -sanojen rinnastamiseen. Sanueta on kuitenkin pidetty äänteellisen horjuvuuden vuoksi alkuperältään substraattilähtöisenä (Aikio 2015b: 45), eikä varmuutta marin sanan palautumisesta *-m:ään ole. Kantaauralin *n katoaa sanan sisällä säännöllisesti kantamarin *i:n ja *ü:n jäljessä *ə-vartaloissa, vanhastaan tunnettuja tapauksia ovat kur. *menə- 'mennä' > kma. *mie- 'mennä', kur. *nijnə 'niini' > kma. *ni, kur. *penə 'koira' > kma. *pi 'koira', kur. *tejnəš 'tiine' > kma. *tüəž 'tiine' (Aikio 2014b: 90–91). Tähän listaan voidaan lisätä kur. *wenə- 'venyä'

> kma. *wie- 'suoristua' (ks. kohta 4.1.12). Muiden vokaalien välissä kur. *n säilyy marissa.

Velaarinasaali *ŋ pääsääntöisesti säilyy: kur. *čaŋa- 'iskeä' > kma. *čāŋe- 'hakata rakennuspalkkeja, loveta', kur. *poŋə 'povi' > kma. *poŋəš 'povi', kur. *sāŋə- 'kammata' > kma. *seŋä- 'penkoa, tonkia; etsiä tarkkaan' (ks. kohta 4.1.9), kur. *šoŋə 'vaahto' > kma. *šoŋ 'vaahto', kur. *toŋə 'ydin' > kma. *toŋ 'ydin', kur. *tūŋə 'tyvi' > kma. *tūŋ 'tyvi; alku', kur. *wāŋəw 'vävy' > kma. *wiŋə 'vävy', kur. *āŋə- 'palaa' > kma. *eŋä- 'korventua'. Kahdessa tapauksessa on tuloksena marissa kato, kur. *piŋə 'hammas' > kma. *pū 'hammas', kur. *jāŋə 'jää' > *i 'jää'. Ehtoja muutokselle ei ole esitetty. Kyse on mahdollisesti samasta muutoksesta kuin edellisessä kohdassa. Kur. *ŋ on langennut yhteen *n:n kanssa esimarin *i:n jäljessä, kur. *piŋə 'hammas' > esimari *pinə > *piə > kma. *pū, kur. *jāŋə > esimari *jinə > *jiə > kma. *i. Yhteenlankeaminen on mahdollisesti kulkenut liudentuneen välivaiheen kautta, esim. *n-/-ŋ- > *-ń- > (*-j-) > kato.³

Klusiilit. Kantaauralin *p heikkenee marissa. Osassa esimerkkejä tavataan kantamarinin *w, osassa kato (Bereczki 1994: 41), esim. kur. *kopa 'kuori' > kma. *küwə 'ruumenet' > I *kuwo*, Vo *kūwo* ja kur. *repä- 'kettu' > kma. *rīwəž > I *rāwāž*, L *rəwəž*, kur. *šepä 'kaula' > kma. *šū > I *šūj*, L *šū*, kur. *šupa 'ohut, nopeasti kuluva' > kma. *šoe 'harva, ei tiheä' > I *šue*, L *šoe*. Aineistoa on mahdollisesti tulkittava siten, että yksi ja sama kehitys on tuottanut vokaalienvälisessä asemassa kur- *p:stä *w:n, joka on edelleen sananloppuiseen asemaan joutuessaan kadonnut, kur. *šepä 'kaula' > *šūw > kma. *šū. Muutosta on epäilemättä säädellyt toisen tavun vokaalin kehitys, jonka monet yksityiskohdat ovat edelleen avoinna. Kaikki tunnetut esimerkit kantaauralin *p:stä ovat kur. *A-vartaloita. Olen toisaalla varoen esittänyt ajatuksen, että kehitys kur. *ə-vartaloissa olisi johtanut kantamarinin *-p:hen, kur. *lāpə > kma. *lep 'aukile; aivot, ydin', sm. *lāpi* 'reikä, aukko' (Metsäranta 2020: 228–231).

Kantaauralin *t:n kehitys jakautuu kolmeen. Vokaalien välissä jatkaaja on kantamarinin *ð, esim. kur. *kota 'talo' > kma. *kuðə 'kesäkeittiö', kur. *šəta '100' > kma. *šūðə '100', kur. *wätä- 'kuljettaa, johdattaa, ajaa' > kma. *wiðe- 'viedä johonkin, johdattaa, kuljettaa'. Sananloppuisessa asemassa tavataan kma. *-t, esim. kur. *kätə 'käsi' > *kit 'käsi', kur. *pata 'pata' > kma. *pāt 'pata'. Kolmannen ehdollisen kehityskulun laukaisee edeltävä kma. *i ja se koskee *t:tä myös konsonanttityhtymissä, kur. *t > kma. *č / *ī_ (Aikio 2014b: 86–88), kur. *pitä- 'pitää' > kma. *piće- 'pitää kiinni', esimari *pitV > kma. *pićə 'liha' (← kiran. *pitu- (> ossI *fyd*, D *fid* 'liha', av. *pitu-* 'liha-ateria', ks. kohta 5.7), kur. *wittə '5' > kma. *wíc '5', kur. *kütə- 'sitoa' > kma. *kićke- 'valjastaa'. Affrikaation ehtona on pidetty edeltävää i:tä (Bereczki 1994: 37), mutta kantamarinin täysvokaali *i ei ole laukaissut muutosta, vrt. kma. *kit, joten ehdon on ollut oltava spesifimpi. Sanan sisällä kantamarinin *č:stä on kehittynyt edelleen z, vrt. kma. *piće- 'pitää kiinni' > I *pāze-*, I (Ok) *piže-*, L *pāze-* 'pitää kiinni'.

Kantaauralin yksittäis-*k katoaa marissa säännöllisesti sanan sisällä vokaalienvälisessä asemassa, kur. *čākä- 'laittaa, panna sisään' > kma. *čie- 'pukea, pukeutua', kur. *(j)ikā 'vuosi, ikä' > kma. *i, kur. *luka '10' > kma. *lu '10', kur. *lukə-ntə- 'laskea' > kma. *lū-ða- 'laskea, lukea', kur. *wākə 'voima' > kma. *wi 'voima'. UEW:n sanastomateriaalista on mahdollista löytää rinnastuksia, joissa kantamarinin *ɣ:n on oletettu voivan palautua *k:hon. Käytännössä kaikki esimerkit voidaan kuitenkin selittää toisin, esim. kma. *tūyər 'paita', kprm. *dāra 'palttina',

³ Kiitän tästä huomiosta esitarkastajana toiminutta Luobbal Sámmol Sámmol Ántea (Ante Aikio).

*däräm 'paita' (UEW: 797) on yksinkertaisesti virheellinen rinnastus (ks. 6.1.36, 5.2.1.2). Monia marin γ -sanoista on pyritty selittämään lainautumisella permiläisistä kielistä, esim. kma. *reyeh(č)ə 'sammal' ← komi *roj*, SysY *roj*, udm. *žuj* 'sammal' (Bereczki 1994: 31), mutta tämäkään tulkinta ei vakuuta (ks. 6.1.23). Kantamarin *iγə 'poikanen' -sanana olen selittänyt johdokseksi, kma. *i-γə 'poikanen' ← kma. *i 'vuosi' (ks. kohta 4.1.1). Johdin, joka palautuu kantaauralin *kA-ainekseen ei kuitenkaan heijasta alkuperäistä sanansisäistä asemaa, vaan muissa sana-asemissa (konsonanttiyhtymissä) säilynyt johdinaines on levinnyt sanan sisään johtoprosessin myötä uudelleen.

Affrikaatat ja sibilantit. Kantaauralin sanansisäinen affrikaatta *č säilyy, kur. *čača- 'syntyä, kasvaa' > kma. *šača- 'syntyä', kur. *čečä 'setä' > kma. *čūčə 'eno', kur. *kičə 'vastasatanut lumi; lumikide' > kma. *kič- 'vastasatanut lumi', kur. *woča- 'odottaa' > kma. *wūče- 'odottaa'. Sanansisäiset sibilantit tyypillisesti soinnillistuvat, muuten kehitys vastaa sananalkuista kehitystä.

Spirantit. Liudentumaton dentaalispirantti katoaa marissa niin vokaalienvälisestä asemasta kuin konsonanttiyhtymistäkin: kur. *aḍma 'uni', > *om(ə) 'uni', kur. *kuḍa- 'kutoa' > kma. *kue- 'kutoa', kur. *šoḍka 'vesilintu' > kma. *šue/*šoe 'sorsa', kur. *wāḍəmə 'ydin' > kma. *wim 'luuydin'. Tapaukset, joissa kur. *ḍ:tä näyttää marissa jatkavan kma. *ḍ, kur. *jaḍə- 'kysyä' > kma. *jāḍa-, *leḍə- 'pelätä' > kma. 'lūḍa- 'pelätä' heijastanevat alkuperäistä johdosta, esim. kma. *jā-ḍa- 'kysyä' < kur. *jaḍə-ntə- ← *jaḍə- 'kysyä', kma. *lū-ḍa- 'pelätä' < kur. *leḍə-ntə- ← *leḍə- 'pelätä', vrt. kma. *lūḍa- 'laskea, lukea' < kur. *lukə-ntə- 'laskea' ← *lukə- 'laskea' (ks. kohta 2.4).

Liudentuneen dentaalispirantin kahtalainen kehitys on ollut vanhastaan tiedossa (Bereczki 1994: 62), mutta äänteellisiä ehtona esiintymille ei ole esitetty. Nähtävästi äännekehitys on ollut riippuvainen alkuperäisestä vartalovokaalista. Kur. *A-vartaloissa *ḍ':sta kehittyy kma. *ḍ: kur. *kaḍ'a- 'jättää' > kma. *koḍe- 'jättää', kur. *kuḍ'a- 'nylkeä; kuoria' > kma. *kūḍaša- 'riisua, riisuutua', kur. *šoḍ'a 'sota' > kma. *šuḍala- 'kirota; torua', *ə-vartaloissa on kehitys johtanut katoon: kur. *kuḍ'ə- 'kutea' > kma. *ku(ji)a- 'olla sukupuoliyhteydessä' (ks. kohta 4.1.3), kur. *paḍ'ə- 'jäätää' → *paḍ'ə-kšo-ma > kma. *pokšəm 'pakkanen' (rinnastuksesta ks. kohta 4.1.7), kur. *šūḍ'ə 'puuhiili' > *šū 'hiili', kur. *wuḍ'ə 'uusi' > kma. *u 'uusi'.

3.3.3 Konsonanttiyhtymät:

Klusiilit *p, *t, *k ja affrikaatta *č ovat kantaauralissa voineet esiintyä geminaattoina, *pp, *tt, *kk ja *čč, mahdollinen lienee ollut myös geminaatta *mm (Aikio tulossa a: 14).

Klusiilit. Esimerkkejä kantaauralin *pp-yhtymän kehityksestä perintösanastossa ovat: kur. *appa- 'syödä ahnaasti' > kma. *uwe- 'ahmia' (ks. 4.1.11), kur. *əppə 'appi' > kma. *owə 'appi', kur. *koppala 'koppelo' > kma. *kūwəłə 'koppelo', kur. *koppə 'home' > kma. *küpe- 'homehtua', kur. *še/appa 'hapan' > kma. *šāpa 'hapan; kvassi'. Aineistossa jatkajana tavataan sekä kantamarin *w:tä että *p:tä. Kuvaa hämärtää ainakin osittain, että kma. *p on marissa toisinaan murteittain edelleen heikentynyt *w:ksi, esim. *šāpə > I šowo, N (Ms) šowə (TschWb: 708).

Kantaauralin geminaatta-*tt:n kehityksestä ainoita esimerkkejä ovat lukusanat '5' ja '6', joiden rekonstruointiin liittyy omat ongelmansa. Osa kielihaaroista kuitenkin viittaa geminaatta-*tt:hen, ja marissa jatkajana on *t, jota on edelleen '5'-sanassa

koskenut affrikaatio (ks. 3.3.2), kur. *kuttə '6' > kma. *küt '6', kur. *wittə '5' > kma. *wíc. Kantauralin *kk:n kehityksestä marista löytyy esimerkkejä vain suffiksaalisesta asemasta, esim. kur. *pälä-kkä 'puoli' > kma. *pelək 'puolikas' > L *pelək*.

Mari ei ole geminaatta-*čč:n rekonstruktion kannalta keskeinen kielihaara, sillä geminaatta- ja yksittäisaffrikaatta ovat marissa langenneet yhteen: kur. *keččə 'pilaantunut, pahanhajuinen' > kma. *káčə 'väkevä, kitkerä'. Nasaaligeminaatta *mm edustuu marissa *m:nä, josta ainoa esimerkki on kur. *tammə 'tammi' > kma. *tum(ə) 'tammi', joka ei tarjoa suoraa evidenssiä geminaatan rekonstruomiselle. Sanan vokalismi puhuu geminaatallisen rekonstruktion puolesta. Marissa kur. *a:sta kehittyä kma. *o t. *ā. Kehitys kur. *a > kma. *u koskee vain sanoja, joiden keskikonsonantiston jälkikomponentti on ollut labiaalinen (Zhivlov 2014: 125). Saman säännön avulla on selitetty kur. *šarwə 'sarvi' > *šur. Tässä tutkimuksessa esitetty rinnastus kur. *appa- 'ahmia' > kma. *uwe- perustuu samaan äänteelliseen ehtoon (ks. 4.1.11).

Geminaattakonsonanttien lisäksi konsonanttiyhtymät voidaan jakaa niiden alku- ja jälkikomponentin mukaan kolmeen pääryhmään: 1) kahdesta obstruentista, 2) sonorantista ja obstruentista sekä 3) kahdesta sonorantista koostuviin yhtymiin (Aikio tulossa a: 14). Ryhmien sisällä kehitys on marissa siinä määrin yhdenmukaista, että niitä voidaan tarkastella suurempana joukkona.

Kahden obstruentin yhtymät säilyvät marissa pääsääntöisesti konsonanttiyhtyminä:

- *pt: kur. *apta- 'haukkua' > kma. *opte- 'haukkua', kur. *eptə 'hius' > kma. *üp
- *kt: kur. *läktə- 'lähteä' > kma. *lektə- 'lähteä, tulla ulos', kur. *pakta- 'ajaa takaa' > kma. *pokte- 'ajaa takaa', kur. *sojə-kta- > kma. *šakte- 'soittaa', kur. *tektə 'kuikka' > kma. *toktə 'kuikka'
- *St: kur. *pistä- 'asettaa' > kma. *pište- 'asettaa'
- *tk: kur. *watka- 'kuoria (puuta)' > kma. *wátke- 'id.', kur. *kutkə 'muurahainen' > kma. *kütke 'muurahainen', kur. *kütke- 'sitoa' > kma. *kićke- 'valjastaa'
- *čk: kur. *kačka- 'purra' > kma. *káčka- 'syödä', kur. *nečkə 'märkä' > kma. *nečkə 'märkä', kur. *ničká- 'repiä, vetää' > kma. *jićke- 'nyppiä, repiä', kur. *kočka 'kotka' > *kučkəž 'kotka', kur. *pučkə 'putki' > kma. *püč 'putki'
- *Sk: kur. *askəl 'askel' > kma. *áškel 'askel', kur. *puskə- 'pistää' > kma. *püskəla- 'pistää', kur. *moškə- 'pestä' > kma. *müška- 'pestä'
- *pS: kur. *lupsa 'kaste' > kma. *lüps 'kaste', kur. *sapśa/ə 'keppimäinen esine' > kma. *sopś 'puola'
- *kS: kur. *meksa 'maksa' > kma. *moks 'maksa', kur. *ləksə- 'veistää' > kma. *lokšəncə- 'veistää', kur. *oksa 'oksa' > kma. *uks 'oksa', kur. *koksə 'kuiva' > kma. *kukšə 'kuiva', kur. *oksə- 'oksentaa' > kma. *uksəncə- 'oksentaa', kur. *soksə 'mato' > kma. *suks 'mato'

Muutamissa tapauksissa, joissa obstruenttiyhtymän jälkikomponentti katoaa kur. *eptə 'hius' > kma. *üp, kur. *pučkə 'putki' > kma. *püč 'putki' lienee kyse loppuheiton kautta absoluuttiseen sanan loppuun tulleen konsonanttiyhtymän yksinkertaistumisesta. Kyseisessä asemassa vain klusiili katoaa, mikäli jälkikomponentti on ollut jokin muu obstruentti ei vastaavaa yksinkertaistumista ole

tapahtunut, kur. *męksa 'maksa' > kma. *moks 'maksa', kur. lupsa 'kaste' > kma. *lűps 'kaste'.

Kantauraliin palautetaan seuraavat sonorantista ja obstruentista koostuvat yhtymät: *mp, *mt, *nt, *ņt, *ņk, *nč, *ņs, *mś, *ńś, *rp, *rt, *rk, *lt, *lk, *đk, *đ'k, *jt, *jk, *jč ja *jš (Aikio tulossa a: 14). Näiden yhtymien jatkajissa tavataan marissa enemmän edellistä ryhmää enemmän hajontaa. Kantauralin *mś-, *đ'k-, *jt-, *jč- ja *jš-yhtymien kehityksestä ei ole aineistossa esimerkkejä. Likvidaa seuraava klusiili heikkenee tavallisesti vastaavaksi spirantiksi:

- *rp: kur. *turpa 'turpa, huuli' > kma. *tűrwə 'huuli'
- *rt: esimari *kărtă > kma. 'kerđə 'miekkä' (ks. kohta 5.7), kur. *pirtă 'seinä' > kma. *pirdəž 'seinä'
- *rk: kur. *karkə- 'purra, olla pureva' > kma. *kăr-ž-, *kăr-št- 'tehdä kipeää' (ks. kohta 4.1.4), kar. *kărkə 'palokärki' > kma. *kirγə 'palokärki', kur. *ńerka 'rusto' > kma. *nűrγə 'rusto', kur. *purkə 'lumipyry' > kma. *pűrγəž 'lumipyry, lumimyrsky', *pűrγə-šte- 'pyryttää', kur. *worka- 'ommella' > kma. *űrye- 'ommella', *wűryem 'vaatteet', esimari *wărkă 'munuainen' > kma. *weryə
- *lt: kur. *keltă- 'sitoa; jännittää' > kma. *kildə 'sitoa, solmia, kiinnittää', kur. *kăltă- 'vetää nuottaa' (← *kălă- 'kahlata') > kma. *kelđə 'nuotta'
- *lk: kur. *ja/ęlka 'jalka' > kma. *jăl 'jalka', kur. *mălkə 'rinta' > *mel 'rinta', kur. *ńulka 'jalokuusi' > kma. *nűlγə 'jalokuusi, pihtakuusi', kur. *šelkă 'selkä' > kma. *šiləž 'ristiselkä', kur. *wělka- 'tulla alas, laskeutua' > kma. *wăle- 'laskeutua, vajota', kur. *wělke- 'valo' > kma. *wălyalte- 'loistaa; koittaa (päivä)'

Jostain syystä erityisesti *lk-yhtymään palautuvien sanojen joukossa tavataan pelkän heikkenemisen sijaan myös katoedustusta. Mikäli kato koskisi vain substantiiveja, voitaisiin se selittää vokaalin loppuheiton aiheuttamaksi, mutta joukossa on myös verbi, kur. *wělka- 'tulla alas, laskeutua' > kma. *wăle- 'laskeutua, vajota', jonka osalta kyseinen selitys ei ole lähtökohtaisesti todennäköinen.

Nasaalin ja obstruentin kehitystä on syytä tarkastella yhtymäkohtaisesti. Kantauralin *mt-yhtymää koskee likvidan ja klusiilin yhtymiä vastaava heikkenemiskehitys: kur. *amta- 'antaa' > kma. *omđe- 'täyttyä maidolla', kur. *kamtə 'kansi' > kma. *komđəs 'kansi', kur. *kumta 'leveä' > kma. *kűmđa 'leveä'. Kantauralin *ņs-yhtymän kehityksestä on vain yksi esimerkki, jonka perusteella sitä on koskenut epenteesi: kur. *joņsə 'jousi' > kma. *jăņež 'jousi'. Kur. *ńs-yhtymästä kehittyi kantamarin *ž: kur. *kuńśə- 'kusta' > kma. *kűža- 'kusta', kur. *kăńśă- 'kylmetä' > kma. *kiže-, kur. *onśa 'liha, osuus' > kma. *užaš 'osa, osuus'. Kur. *ņk-yhtymä säilyy: kur. *moņkə 'vartalo' > kma. *moņkər 'ruumis, vartalo; puoli' (> L *moņgâr*, I N Vo Up Lu *moγâr* 'ruumis' ← prm. (ks. kohta 6.3.15), kur. *peņka 'psykoaktiivinen sieni' > kma. *ponğə 'sieni', kur. *šăņkə 'kuiva oksa; sänki' > kma. *šeņğə 'kuiva oksa'.

Käyn kappaleessa 3.3.4 tarkemmin läpi kur. *mp, *nč ja *nt-yhtymiä koskeneen kehityksen, jonka yksityiskohtien läpikäymiseen ei ole tässä yleiskatsaukseksi tarkoitettussa osiossa tilaa. Kantauralin *mp-yhtymän on marissa perinteisesti ajateltu edustuvan kantamarin *mb:nä (Bereczki 1994: 42). Tämä ei ainakaan kur. *ə-vartaloiden osalta näytä pitävän paikkaansa. Kantauralin *mp-yhtymästä kehittyi *ə-vartaloissa säännöllisesti kma. *p, esim. kur. kur. *kumpə 'kukkula, mätäs' > kma.

*ku/ŭp 'suo', kur. *kur. *lāmpə'lāmmīn' > kma. *līp ~ *līwə, kur. *lēmpə 'lampi, suo' > kma. *lop 'notko, alanne', kur. *tumpə 'selkä' > kma. *tūp 'selkä'. Luotettavia kantaauraliin palautuvia esimerkkejä kehityksestä *A-vartaloissa ei ole (tosin denasalisaation on esitetty koskeneen *mp-yhtymää vartalovokaalista riippumatta, kur. *kompa 'aalto' > kma. *kowə 'id.' (Aikio 2014b: 83–84), ks. tarkemmin kohta 3.3.4.1).

Kantauralin *nč-yhtymä toisaalta säilyy, toisaalta yhtymän nasaalikomponentti katoaa (Berceczki 1994: 44–45). Tämän kahtalaisuuden määrittävä tekijä on sanan vartalovokaali. Kur. *ə-vartaloissa tuloksena on kato: kur. *kenčə- 'etsiä' > kma. *kičälä- 'etsiä', kur. *kūnčə 'kynsi' > kma. *kūč 'kynsi', kur. *pončə 'häntä' > kma. *pāč 'häntä'. Periaatteessa substantiivien kohdalla kyse voi olla myös fonotaktisesta rajoituksesta, joka estää sananloppuisten *nč-yhtymien esiintymisen. Kur. *A-vartaloissa säilymäedustus on tavallisin: kur. *ñe/anča- 'venyä' > kma. *nūnčək 'taikina', kur. *wanča- 'liikkua varoen' > kma. *wānče- 'mennä yli'. Tosin yksi vastaesimerkkikin aineistossa ilmenee: *kur. panča- 'avata' > kma. *pāča- 'avata'.

Kantauralin *nt-yhtymä noudattaa enimmäkseen vastaavanlaista toisen tavun vokaalinlaadun sanelemaa kehitystä: *ə-vartaloissa nasaaliaines katoaa: kur. *antə 'juuri; oksa' > kma. *ādar 'oksainen, lehtevä' (3.3.4.3.2.6), kur. *jāntəŋ 'jänne' > kma. *jīdāŋ 'jänne', kur. *kuntə 'pituus' > kma. *kūt 'pituus' (3.3.4.3.3.1), kur. *pintə- 'sulkea, panna kiinni' > kma. *piđälä- 'puolustaa' (ks. kohta 3.3.4.3.2.4), esimari *pāntə- 'sitoa' > kma. *piđä- 'sitoa' (ks. kohta 3.3.4.3.2.3), kur. *səntə- 'raivata (metsää)' > kma. *sūdä- 'raivata (metsää)' (ks. kohta 3.3.4.3.2.5). Katokehitystä tavataan myös *ntə-aineksisessä johtimessa: kur. *jađə-ntə- 'kysyä' > kma. *jā-đə- 'kysyä', kur. *leđə-ntə- 'pelätä' > kma. *lū-đä- 'pelätä', kur. *lukə-ntə- 'laskea' > kma. *lū-đə- 'laskea, lukea'. Ainoa selvä poikkeus tähän sääntöön on kur. *lunta 'hanhi' > kma. *lūdə 'sorsa, hanhi' (ks. kohta 3.3.4.3.2.1). Alkuperäisissä *A-vartaloissa nasaali säilyy: kur. *kanta- 'kantaa' > kma. *kānde- 'kantaa, tuoda', kur. *punta- 'pohja' > kma. *pūndaks 'pohja', kur. *səntə 'sontta' > kma. *sāndə.

Kantauraliin palautuvia kahden sonorantin yhtymiä ovat: *rm, *lm, *lŋ, *đm, *jm, *jn, *jŋ, *wn, *wŋ, *jr, *wl, *wđ, *rw, *lw, *đw, *đ'w, *jw, *rj, *lj, *wj (Aikio tulossa a: 14). Tätä listaa voitaneen jatkaa *wm-yhtymällä. Yhtymien *lŋ, *wŋ, *wn, *đw ja *đ'w ja *wj kehityksestä ei ole säilynyt marissa esimerkkejä. Puolivokaalin ja sonorantin yhtymissä puolivokaali tavallisesti katoaa:

- *jm: kur. *ājma 'neula' > kma. *im(ə) 'neula'
- *jn: kur. *niŋnə 'niini' > kma. *ni, kur. *tejnəš 'tiine' > kma. *tūəž 'tiine'
- *jŋ: kur. *wajŋə- 'hengittää' > kma. *ūŋə-šə 'rauhallinen'
- *wm: kur. *tāwmə- 'täyttyä' ← *tāwđ-mə- > kma. *temä- 'täyttyä' (ks. kohta 4.3.14)
- *jr: kur. *pejrə 'piiri, raja; ympäri' > kma. *pūr-đe- 'asettaa ympärille' (ks. kohta 4.1.8)
- *wl: kur. *kuwlə- 'kuulla' > kma. *kola- 'kuulla', kur. *towlə 'tuuli' > kma. *tul 'tuuli'
- *rw: kur. *šarwə 'sarvi' > kma. *šur 'sarvi', kur. *šurwa- 'työntää' > kma. *šure- 'työntää'
- *lw: kur. *pilwə 'pilvi' > kma. *pīl 'pilvi', kur. *polwə 'polvi' > kma. *pūl-wuj 'polvi', kur. *tālwə 'talvi' > kma. *tel(ə) 'talvi'

- *jw: kur. *kajwa- 'kaivaa' > kma. *koe- 'lapioida', kur. *ojwa 'pää' > kma. *wuj 'pää'
- *rj: kur. *mərja 'marja' > kma. *mür 'mansikka'
- *lj: kur. *neljä '4' > kma. *nīl '4', kur. *peljä 'korva' > kma. *pīləš 'korva'

Resonantin ja nasaalin yhtymiä säätelee vartalovokaali. Vartalovokaalin ollessa kur. *ə *lm-yhtymistä katoaa lateraali: kur. *kolməš 'kaarna' > kma. *kūməž 'koivun kaaran', kur. *ku/olmə '3' > kur. *kūm '3', *rm-yhtymistä taas nasaali: kur. *hūrmə 'ruohoa kasvava paikka, niitty' > kma. *nūr 'pelto'. Kantaauralin *A:n edellä *Rm-yhtymät puolestaan säilyvät: kur. *kūlmä 'kylmä' > kma. *kīlmə 'jäätynyt, jäinen', kur. *ñe/ālmä 'kieli' > kma. *jīlmə 'kieli', kur. *pa/ərma 'paarma' > kma. *pārmə 'paarma'. Poikkeuksena kur. *šīlmä 'silmä' > kma. *šin-ča, joka tosin on muutenkin läpinäkyvän johdos.

Kantaauralin *dm-yhtymän *δ katoaa marissa: kur. *aδma 'uni' > kma. *om(ə) 'uni'. Puolivokaalista ja *δ:stä koostuvien yhtymien osalta kehitys on hieman epäselvä, vaikuttaa kuitenkin siltä, että odotuksenmukainen jatkaja on kantamarin *ć, kur. *kejδə 'kevätilja' > kma. *kić-kə 'siemen, nuppu, silmu' (ks. kohta 4.1.1), kur. *täwδə 'täysi' > kma. *tić 'täysi'.

3.3.4 Denasalisaatio marissa

Seuraavassa kappaleessa tarkastellaan, millä ehdolla nasaalikomponentti säilyy tai katoaa marissa kantaauralin *mp, *nč ja *nt-yhtymiin palautuvissa sanoissa. Denasalisaatiota muistuttavaa äänteellistä edustumaa on käytetty keskeisimpänä yksittäisenä kriteerinä monen marin permiläisperäiseksi selitetyn lainan osalta (ks. kohdat 6.3.2, 6.3.11, 6.3.13, 6.3.15, 6.3.16, 6.3.17, 6.3.43), joten sen alkuperän selvittäminen on lainojen paikkansapitävyyden kannalta oleellista.

3.3.4.1 Kantaauralin *-mp-yhtymä marissa

Kantaauralin *-mp-yhtymän jatkajana marissa on pidetty -mb-:tä (Bereczki 1994: 42). Kehityksen tueksi on esitettävissä kaiken kaikkiaan vain kaksi esimerkkiä: I *šomba* 'tarvoin' ja L *jembəl* 'höylä'. Lisäevidenssiksi oletukselle tarjotaan pronomimuotoja, joissa *-mp- esiintyy johdinaineksena, vrt. I N Vo Jškr. *tembal*, L *tembəl* 'tännenpi' (mts. 42). Kantaauraliin palautuu suhteellisen vähän *-mp-yhtymän sisältäviä sanavartaloita, joten nykymariin asti säilyneiden vartaloiden vähäisyys ei sinällään ole yllättävää. Tarkastellaan kuitenkin hieman lähemmin esitettyä aineistoa ja sitä millaisiin johtopäätöksiin ne oikeuttavat. Lähtökohtaisesti vaikuttaa siltä, että äännehistoriasta tehty väite, ja väitteen tueksi esitetyt sanastoesimerkit ovat epäsuhdassa. Mikäli väite koskee äännekehitystä kantaauralista mariin, on sen tueksi esitettyjen sanojen niin ikään oltava palautettavissa kantaauraliin.

Marin *šomba* 'tarvoin' on poimittu Heikki Paasosen itämarin sanakirjasta (1948: 124). Samaa sanuetta edustanevat I (Ob₁, Oka, P, B) *šumba*, N (CÜ) *šomba* 'tarvoin', N (Ms) *ćomba* 'tarvoin' (TschWb: 731; MNySz: 2546). Murrelevikki painottuu itämariin (Ob₁, Oka, P, B), vaikka sana ei ole niittymarissakaan täysin tuntematon (Ms, CÜ). Perinteisessä etymologisessa kirjallisuudessa marin sanaa on rinnastettu sitä äänteellisesti ja semanttisesti muistuttaviin sukukielten sanoihin. UEW:ssa marin

sanalle on empien esitetty vastineiksi sm. *sompa* 'suksisauvan alapään rengas', ka. *sompa*, saP *soabbi* 'keppi, sauva, suksisauva' ja komi *zib*, *zib* 'tanko, salko' (UEW: 764). UEW:n esittämä rekonstruktio **sompa* pohjautuu lähinnä suomen ja saamen vastineisiin. Komin sana on äänteellisten seikkojen nojalla selvästi eri sana, eikä sen liittäminen ko. vastinesarjaan ole perusteltua. Suomen ja karjalan *sompa* puolestaan on mitä ilmeisimmin lainaa saamesta (Aikio 2009: 152–153).

Saamen ja marin sanat palautetaan kantaauraliin joko asussa **sampə* tai **sompa* (Zhivlov 2014: 144). Itämarin *šomba*-asun perusteella kantamariin rekonstruoidaan asu **sā/omba*. Kantamarin **s*:-:n rekonstruointi perustuu nähdäkseni saamen evidenssiin, sillä sana ei esiinny marissa niissä murteissa, joihin kantamarin **s*:-:n rekonstruktio tavallisesti nojaa (ks. kohta 3.3.1). Marin toisen tavun *-a on lisäksi perintösanastossa epäodotuksenmukainen (toisen tavun kehityksestä ks. kohta 3.3.6).

UEW:ssa todetaan, että marin sana voi vaihtoehtoisesti olla mordvan sanan E *čombo*, *čomba*, *čumbo*, M *čomba*, *šumba* 'kirkon määntä' vastine. Tätä näkemystä on kannatettu marin etymologisessa sanakirjassa (Bereczki 2013: 255), jonka mukaan marin sanan kuulussa mordvan sanan yhteyteen, on sanaan rekonstruoitava sananalkuinen affrikaatta *č-. Marin etymologisessa sanakirjassa sanan alkuperää on etsitty Volgan alueen kielistä, ja marin sanan käsittelyssä mainitaan tsuvassin onomatopoeettinen *čämpalt tu* 'polskahtaa, loiskahtaa, molskahtaa'.

Tsuvassin sanan ja äänteellisesti motivoidun alkuperän osalta saatetaan hyvinkin olla oikeilla jäljillä. Ersästä nimittäin löytyy niin ikään äänteellisesti motivoidulta vaikuttava *šombordoms*, *čombordoms*, *šumburdums*, *čumbordoms* 'polskahtaa, loiskahtaa, molskahtaa' (MordWb: 2243). Myös udmurtista tavataan *čombl'ak* 'polskis, molskis, loiskis', *čombjll'aski*- 'polskia, loiskia, molskia'. Huomionarvoinen on ehkä lisäksi mokšan *čombâl* 'tarvoin' (MordWb: 276). Marin N *šompâl* ja L *šombâl* 'latauspuikko' (TschWb: 704) ovat lainaa venäjän sanasta *уомнол*.

Marin sanan epätavallinen äännevaihtelu (č ~ š, u ~ o), perintösanastolle epätavallinen äännepiirre (toisen tavun täysvokaali -a), suppea levikki ja muissa Volgan alueen kielissä esiintyvät sitä läheisesti muistuttavat sanat viittaavat sanan suhteelliseen nuoruuteen ja mahdolliseen äänteellisesti motivoituun alkuperään. Myös useamman alkuperältään erilähtöisen sanueen kontaminoituminen on mahdollista. Tällä tietoa pidän kyseisen marin sanan palautumista kantaauraliin epätodennäköisenä.

Toinen säilymästä todistava esimerkkinä on L *jembâl* 'höylä' (Beke: 393; TschWb: 176), jota on verrattu ersämordvan sanaan *embel'* 'höylä' (Bereczki 1992: 91–92), joka kuitenkin mainitaan marin ei-uralilaista alkuperää olevien sanojen listassa. Lisäksi sanan levikki rajoittuu länsimariin, joten sitä ei voida varauksetta palauttaa edes kantamariin. Kumpakaakin väittämänsä tueksi esittämistä sanavartaloista ei voida uskottavasti palauttaa kantaauraliin, joten niiden perusteella ei näin ollen myöskään voida tehdä päätelmiä kantaauralista mariin johtaneista äännekehityksistä perintösanastossa.

Marissa -*mb*-aines esiintyy myös pronominiavartaloihin liittyvänä johtimena. Vastaavia tapauksia tunnetaan marista kaiken kaikkiaan viisi (Bereczki 2002: 214):

- N *kumbalne?* *kumbak(e)*, *kumbayâla*, *kumbalan*, *kumbačân* 'missä? mihin? minnepäin? mistä?' (MNYsz: 970)
- I N Vo Jšk. *tembal*, N *tâmbal*, L *tembâl* 'tällä puolella, tänneempi kohta'
- I N *tumbal*, Vo *tûmbal*, L *tembâl* 'tuonneimpana, tuolla kauempana oleva' (MNYsz: 2864)
- I N *umbal*, Vo Lu *ûmbal* 'tuonneempi' (MNYsz: 3247–3248)

— I *ümbäl*, I Vo *ümbäl*, I N Vo *ümbal* 'päällys, pinta, yläosa' (MNSz: 3311)

Ainekset, joista muodot koostuvat ovat eittämättä vanhoja. Yllä lueteltujen muotojen taustalta löytyvät uralilaiset pronominivartalot *ku- (~ ko) (UEW: 191), *tä- (~ te- ~ ti-) (UEW: 513), *to- (UEW: 526), *o- ~ u- (UEW: 332) ja *e- (UEW: 67) Marin -*mb*- edustanee uralilaista *-mpA- aineksista johdinta (Hakulinen 1979: 115–117). Kaikkein varhaisinta kantaa edustanee käyttö pronominivartaloissa, esim. sm. *jompikumpi*, *kumpainen*, saP *nubbi* (< *muu-mpA) 'toinen', ersä *ombo* 'toinen' (K. Häkkinen 2002: 86–87). Ainesten palautuminen kantauraliin ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että sanat muodostena olisivat yhtä vanhoja. Kantamariin voidaan palauttaa muodoista säännöllisesti vain *tembäl 'tällä puolella, tänneempi kohta' ja *ümbal 'tuonneempi', loput ovat joko liian suppealevikkisiä luokiteltaviksi kantamarilaisiksi tai siinä määrin epäsäännöllisiä, että niille ei voida esittää yhteistä kantamarilaista rekonstruktiota.

Muutamassa tapauksessa pronominivartalo ja *-mpA-johdinaines käyvät sukukielissä yksiin ja muoto voidaan teoriassa palauttaa kantauraliin asti, vrt. kur. *ku-mpa > sm. *kumpi* (gen. *kumman*) ~ N *kumbal*-, kur. *u-mpa > kmd. *ombə (> E *ombo*, M *omba*, *oma* 'toinen') ~ kma. *ümbal-'tuonneempi', kantaurali *tä-mpä-lä > saP *däbbil* 'täkempää, tänneempää (ohi)' ~ mari *tembal*. Vaikka pronominimuodot itsessään olisikin muodostettu vasta kantamarissa, ei johtimen uralilaisuudesta liene epäilystä. Ei voida olettaa, että johdin säilyy kielessä vuosituhansia ilman minkäänlaista leksikaalista pohjaa. Pronominiainekset viittavat siihen, että marissa kur. *mp-yhtymä ainakin joissain asemissa edustuu kma. *mb:nä.

Kantauralin *mp-yhtymän kehitystä voidaan tarkastella lähtemällä myös kantamarista. Kantamarin *-mb-yhtymään voidaan palauttaa ainakin seuraavat neljä sanaa:

- *kombə 'hanhi' > I *kombo*, L *kombə* (TschWb: 261)
- *lombə 'tuomi' > I *lombo*, L *lombə* (TschWb: 342)
- *rumbək 'muta, liete, sameus' > I *rumbək*, Up *rumbük*, Lu *römbök*, L *râmbək* (TschWb: 601)
- *šümbel 'sydänystävä, veli' > I *šümbel*, L *šümbel* (TschWb: 748)

Näistä *lombə ja *šümbel ovat alun perin yhdyssanoja. Kantamarin *lombə on sanoista kma. *lom 'tuomi' (< kur. *ḍ'ēmə) ja kma. *pu 'puu' (< *kur. *pa/uwə 'puu' koostuva hämärtynyt yhdyssana (Aikio 2014b: 83), vokaaliedustuksen perusteella muodostena mahdollisesti jo esimarilainen. Vastaavista aineksista koostuvia yhdyssanoja löytyy myös muista uralilaisista kielistä, vrt. sm. *tuomipuu* ja udmurtin *l'empu* 'tuomi', osa on epäilemättä myöhäisiä. Kantamarin *šümbel puolestaan on sanoista *šüm 'sydän' ja *pel 'puoli' koostuva yhdyssana. Kantamarin sanoilla *kombə ja *rumbək ei ole tunnettuja vastineita marin ulkopuolella. Kantamariin rekonstruoitavista *-mb-yhtymän sisältävistä sanoista kantamaria varhaisempiin kielenvaiheisiin ei siis voida palauttaa ainuttakaan.

Marista löytyy hyvin vähän leksikaalista evidenssiä sen puolesta, että kantauralin *mp-yhtymää jatkaisi marissa *mb*. Nytemmin onkin esitetty ajatus, jonka mukaan kantauralin *mp-yhtymästä kehittyisi säännöllisesti kantamarin *w (Aikio 2014b: 83–84). Kahdelle uralilaiselle sanueelle on esitetty marista vastineet, jotka edellyttävät muutosta kur. *-mp- > *-b- > kma. *-w- (ml.):

- *kompa 'aalto' > kma. *kowə > I *wüt-kowâ*, L *koe*, *ko*
- *lämpə 'lämmin' > kma. *liwə 'lämmin' > I *lewe*, L *liwə*

Uralilaisen *lämpə-sanueen rekonstruktioperustana ovat sm. *lämpi*: *lämpimä*-, mdE *l'embe*, M *l'ämbä* 'lämpö', ngan. *d'eñh'a* 'vaatteet', nenT *jempʷ*-, enM *d'ebis-* 'pukeutua', selkTa. *čempit-* 'vyöttää', kam. *d'ēm-* 'lämmetä (tr.)' (< ksam. *jämpə) (Aikio 2002: 13; Aikio 2014b: 83–84). Marin sana on UEW:ssa empien rinnastettu suomen ja mordvan sanoihin (s. 685). UEW:n kommenttiosuudessa todetaan, että marin sana voidaan liittää samaan yhteyteen vain, mikäli oletetaan kehitystä *mp > w. UEW mainitsee analogisesta kur. *nt > ma. δ -kehityksestä, mutta täsmällisten paralleelien puuttuessa ehdotukseen on suhtauduttu epäillen. Marin sanalle esitetty rinnastus ei itsessään ole uusi, mutta erona aikaisempaan on, että denasalisaatiokehitystä, *-mp- > *-b- > *-w-, pidetään marissa säännöllisenä.

Marin *liwə-sanana ja kur. *lämpə-sanana yhdistämisen edellytyksenä on, että kur. *mp > kma. *w -kehitystä voidaan pitää säännöllisenä. Tämä on pyritty todistamaan esittämällä marista äänteellinen rinnakkaistapaus. Marin I *wüt-kowâ*, L *koe*, *ko* 'aalto' -sanoja on esitetty uralilaisen *kompa 'aalto' -sanueen jatkajaksi (> hntI *kump*, mnsI *kop*, *kump* 'aalto', unk. *hab* 'kuuhu, vaahto, laine', nenT *χampa*, enM *kaba*, ngan. *konfu* ja selkTa. *qōmpi*). Marin sanan kantamarilaiseksi asuksi on rekonstruoitu *kowə. Länsimarista tavattavat muodot *ko*, *koe* eivät suoranaisesti heijasta kyseistä asua, joten *w:n on oletettu kadonneen epäsäännöllisesti. Sana kuitenkin esiintyy Volgan alueellakin muodossa *koe* (TschWb: 252). Merkillepantavaa on, että w:llinen asu *kowâ* tunnetaan vain niitty- ja itämarin rajalta Sernurista (Ms) (TschW: 252) sekä naapurialueelta Urzumista (UP USj US) (MNYsz: 810). Rekonstruoidun *kowə-asun murrepohja on näin ollen kapea. Lisäksi kantaauralin *o:sta kehittyä labiaalikonsonantin vieressä säännöllisesti kantamarin *ü, kur. *kopa 'kuori' > kma. *küwə > I *kuwo*, Vo *küwo* 'ruumenet', kur. *koppala 'koppelo' > kma. *küwəlcə > I *kuwəlcə*, Up *küwəlcə* (Aikio 2014a: 157), joten marin sanojen palautuminen uralilaiseen *kompa-asuun on kyseenalaista myös vokalismien kannalta siinäkin tapauksessa, että nimenomaan itämarin w:tä pidetään sanassa ensisijaisena, mihin ei tosin siihenkään ole pakottavaa syytä.

Marin *liwə ja kur. *lämpə-sanojen rinnastamiselle tarjottu rinnakkaistapaus, kur. *kompa > kma. *kowə on epävarmalla pohjalla, mutta marista löytyy sanoja, joiden huomioiminen tässä yhteydessä on aiheellista ja saattaa tarjota ratkaisun myös kysymykseen kantaauralin *mp-yhtymän kehityksestä marissa. Sanojen I *lewe* ja L *liwə* lisäksi marissa esiintyvät näitä äänteellisesti ja semanttisesti muistuttavat:

- I *lep*, L *lip* 'haalea, lauhkea, leuto', Vo *lep-lep*, Jšk. L *lip-lip* (MNYsz: 1216)
- N *lūp*, Vo *lūp* 'pilvinen; lämmin' (MNYsz: 1380)
- I N Vo *lāp*, I (UP) *lap*, L *lāp* 'lämmin' (MNYsz: 1229–1232)
- Vo *lāpka*, Jšk. *lāpka*, Lu L *lāpkä* 'heikko (tuuli); lauhkea (ilma); haalea (vesi)' (MNYsz: 1232)
- Vo *lūp*, Lu *lūp*, L *lip*, *lūp* 'melko lämmin' (TschWb: 358)

Tätä vyyhtiä ei voida purkaa mainitsematta tšuvassin sanoja *lēp* 'lämpimähkö (nesteistä)' (Ašmarin: 138) ja *lēpke* 'lämmin' (Ašmarin: 141). Tšuvassin *lēp*-sanaa on pidetty lainana vuorimarin sanasta *lip* (Bereczki 2013: 111). Päinvastaisiakin ajatuksia lainasuunnasta tosin on esitetty (Fedotov 1990: 200–201). Marin Vo *lāpka*, Jšk. *lāpka*, Lu L *lāpkä* puolestaan on lainattu takaisin mariin tšuvassin johdoksesta *lēpke*.

Bereczkin mukaan *-ka*-suffiksia esiintyy etupäässä tšuvassilainoissa. Marista tunnetaan kyllä myös muutamia tapauksia, joissa *-ka*-suffiksi liittyy vanhaan uralilaiseen vartaloon, vrt. kur. *koša > kma. *kužə > I kužu, L kužə 'pitkä' → I Vo Jšk. Lu kužaka 'pitkulainen, soikea' (länsimarissa esiintyy *-ikā*-suffiksilla johdettu variantti kužikā), kur. *kičV > kantamari *kič- 'vastasatanut lumi' > I kâčêka, L kâčakā 'vaikea-, raskaskulkuinen (rekitie)'. Selvä enemmistö *-ka*-pääteisistä sanoista on kantasanaltaan tuntemattomia, mutta äänteellisin perustein selvästi kantamaria nuorempia, vrt. niittymarin čatka 'siisti, tarkka', lajka 'äitelä', purka 'kuohkea, möyheä'. Toisinaan sanalla on selviä yhtymäkohtia muuhun sanastoon, mutta sanojen keskinäinen johtosuhde on epäselvä, vrt. tongâraka '(maaperä) kuiva, kova' rinnan ton-ton '(deskr.) kova, kiinteä, luja, jäykkä, kankea' ja tongata 'kova, kiinteä, luja'. Vanhemmissa lähteissä kyseistä suffiksia on pidetty uralilaisena deminutiivisuffiksina (Galkin 1966: 45), mutta johdinta tuskin voidaan pitää ikivanhana ottaen huomioon, että *a ~ ä*-vaihtelu ei palaudu kantamaria kauemmas. Vaikuttaa todennäköiseltä, että *-ka* on mariin tšuvassilainojen mukana kotoutunut suffiksi, jolla on turkkilaisella puolella kiistattomia vastineita (Fedotov 1990: 84). Äännesubstituutiosta tšuv. ě [ə] → mariI â, L ə on runsain mitoin esimerkkejä (Fedotov 1990: 154). Marin merkitykseen on ilmeisesti vaikuttanut äänteellisesti läheinen niin ikään tšuvassista lainattu N Vo Jšk. L lâpke 'hiljaa, rauhallisesti, lauhkeasti' (MNYsz: 1233) ← tšuv. lâpkā 'rauhallisesti, hiljaisesti' (Fedotov 1990: 200). Marin I N Vo lâp, L lap edustaa niin ikään takaisnlainaumaa tšuvassin sanasta lēp.

Marin *ü*:llisille muodoille, N lüp, Vo lüp 'pilvinen; lämmin', on kaksi mahdollista selitystä. Ne voivat olla rinnakkaisia lainoja tšuvassin sanasta lēp, äännesubstituutio tšuv. ě [ə] → mariI ü, Vo ü, L ə on varsin tavallinen (Räsänen 1920: 100). Labiaalistuminen voidaan selittää myös marin sisäiseksi kehitykseksi, sillä kantamarin *i:n labiaalistumisesta *ü*:ksi on muitakin esimerkkejä, vrt. kur. *lāmā 'rupi' > kma. *limə > I lümö, Vo lümö, Jšk. lümö, Lu lümü, L lim, kur. *wätä- 'vetää' > kma. *wide- > I wüde-, Vo Jšk. Lu L wide-. Labiaalistumisen epäsystemaattinen toteutuminen eri murteissa ja vastaesimerkit kuitenkin paljastavat labiaalistumisen nuoren iän.

Bereczkin mukaan tšuvassin lēp ja lüp 'lämmin' ovat eri-ikäisiä lainoja vuorimarista. Ašmarinin tšuvassin sanakirjassa mainitaan lisäksi lip 'haalea' (Ašmarin: 84), joka suppean murrelevikin (Березовие Олгаши, Шашкар, tšuvassin puhuma-alueen koillislaittaa) perusteella on myöhäinen laina vuorimarista. Edestakaisen lainautumisen selvittelyn jälkeen vyyhdistä jäävät jäljelle I lep, L lip 'haalea, lauhkea, leuto'. Itämarin *e*:llinen asu lienee lewe-sanan vaikutusta.

Vuorimarin lip voidaan periaatteessa palauttaa kantamarin asuun *lip 'haalea, lämpimähkö', jota edustavat riippuen labiaaliaalivokaalin tulkinnaasta mahdollisesti myös N lüp, Vo lüp Lu lüp 'pilvinen; lämmin'. Mikä siis on kma. *lip 'haalea, lämpimähkö' ja *liwə 'lämmin' -sanojen suhde? Esimarin *p:stä kehittyä sanansisäisessä asemassa kma. *w, joka sananloppuiseen asemaan joutuessaan edelleen katoaa (ks. kohta 3.3.2). Asua *lip ei siis voida johtaa äänteellisesti asusta *liwə olettamalla loppuheittoa, sillä tuloksena olisi oletettavasti **liw > **li. Kantamarin *liwə sen sijaan voidaan johtaa aikaisemmasta *p:stä vokaalienvälisessä asemassa. Kantamarin *lip on helpompi selittää primaariksi suhteessa *liwə-asuun, joskin sanojen yhdistämisen ongelmana on, että *liwə ei edusta selvästi johdosta. Adjektiivit ovat marissa monesti vokaalivartaloita silloinkin, kun äännekehitys substantiiveissa on johtanut konsonanttivartaloon, vrt. kur. subst.: *pučkə 'putki' > kma. *püč 'putki' ~ adj.: kur. *ñččkə 'märkä' > kma. *năčkə 'kosteaa, märkä', subst.: kur. *şənə 'suoni' > kma. *şün 'suoni, jänne' ~ adj.: kur. *ñerə 'heikko, pehmeä' >

kma. *nürə 'taipuisa, notkea'. Kur. *pa/era 'hyvä' on marissa vokaalivartalo *porə/*purə 'hyvä', vaikka kur. *a-a:han palautuvat nimiten muuten ovat melkein poikkeuksetta konsonanttivartaloita (ks. kohta 3.3.6). Sama epäodotuksenmukainen vokaalivartalaisuus toistuu myös kantamarin *kS-yhtymään palautuvissa sanoissa: yhtymään palautuvat substantiivit ovat enimmäkseen konsonanttivartaloita riippumatta toisen tavun vokalismin, adjektiivit poikkeuksetta vokaalivartaloita (ks. kohta 3.3.6.1). Tästä voitaneen päätellä, että adjektiivit sisältävät jonkinlaisen hämärtyneen johdinaineksen. Näyttääkin siis kma. *lip-sanana perusteella siltä, että säännöllinen äännekehitys on ollut kur. *lämpə 'lämmen' > kma. *lip 'haalea, lämpimähkö'. Voidaankin tarkastella, edustaisiko kur. *mp > kma. *p säännöllistä äännekehitystä. Alle on koottuna kaikki kantamariin palautuvat -p-loppuiset sanat:

- I Jšk. Lu L *kup*, Vo *küp* 'suo' < kma. *ku/üp (TschWb: 293)
- I N *lop* ~ I N Vo Up Lu L *lap*, L₂ *lapə* 'notko, alanne' < kma. *lop/*löp/*lap (TschWb 331; 344)
- I Jšk. Lu *lep*, L *lepə* 'perna' < kma. *lep(ə) (TschWb: 336)
- I N Jšk. Lu *lep* 'pehmeä liitoskohta kallossa (lapsilla), aukile' < kma. *lep (TschWb: 336)
- Vo *lūp*, Lu *lūp*, L *lip*, *lūp* 'haalea' < kma. *lip (TschWb: 358)
- I L *tup*, Vo Jšk. *tūp*, Lu *tōp* 'selkä' < kma. *tūp (TschWb: 828)
- I L *ūp* 'hiukset, tukka' < kma. *ūp (TschWb: 895)

Näistä sanuetta Vo *lūp*, Lu *lūp*, L *lip*, *lūp* 'haalea' < kma. *lip on käsitelty yksityiskohtaisesti edellä. Sana I L *ūp* 'hiukset, tukka' < kma. *ūp on palautettu uralilaiseen asuun *ēptə 'hiukset' (Aikio 2015b: 57).

Vastinesarjojen I N Vo Up Lu L *lap*, L₂ *lapə* 'notko, alanne' (TschWb: 331) ja I N *lop* 'notko, alanne' (TschWb: 344) suhde toisiinsa on monitulkintainen. Ne voidaan palauttaa yhteiseen kantamarilaiseen asuun *löp, mikäli oletetaan, että itämarin, Volgan ja Upšan *a*:lliset muodot ovat seurausta sanan lainautumisesta takaisin mariin tšuvassin sanasta *lap* 'notko, notkelma' (← länsimari *lap*) (Räsänen 1920: 249–250), mutta *a*:lliseen asuun palautuvat sanat voivat myös kokonaisuudessaan edustaa lainaa tšuvassista. Marin *lop*, joka on erotettavissa omaksi sanakseen, on UEW:ssa empien rinnastettu uralilaiseen *lampi-sanueeseen (s. 235). Samainen vastinesarja, sm. *lampi*, saP *luoppal* 'lompolo, lampi (jonka läpi virtaa puro t. joki)', nenT *limpəḍ* 'suo', ngan. *l'ūghə*, selkKe. *līm̐j* 'mutainen paikka', on viimeaikaisissa äännehistoriallisissa käsittelyissä palautettu uralilaiseen *lēmpə-asuun (Zhivlov 2014: 135; Aikio 2015b: 58). UEW:n mukaan marin sanan kuuluminen näiden yhteyteen on -p:n vuoksi epävarmaa, ja myöhemmät tutkijat eivät maria tähän yhteyteen ole liittäneet. Jos *-mp-yhtymän kehitystä -p:ksi *ə-vartaloissa pidetään äännelaillisenä, voitaneen marin *lop* johtaa edellä mainitusta uralilaisesta asusta *lēmpə. Kantauralin *ē edustuu marissa joissain tapauksissa kantamarin *o:na, vrt. kur. *ḍ'ēm(ə)-pa/uwə 'tuomipuu' > *ḍ'ēmpV > kma. *lombə > I *lombo*, L *lombə* 'tuomi', kur. *ēppə 'appi' > kma. *owə > Lu *owō*, L *owə*. Kehitys on mahdollisesti säännöllinen kahdesta labiaalikonsonantista koostuvan yhtymän edellä tai yleisesti esimarin umpitavussa. Myös marin *lop* voidaan vokalismin osalta lukea tähän joukkoon, mikäli sanan *a*:lliset muodot (I Vo Up Lu L *lap* 'notko, alanne') tulkitaan tšuvassilainoiksi. Mahdollisesti tšuvassin sana on alun perin lainaa marista, sillä aikaisempi *o on muuttunut tšuvassissa *a*:ksi (Fedotov 1990: 146). Fedotov luettelee lisäksi joukon tapauksia, joissa venäjän *o* on korvattu tšuvassissa ja tataarissa *a*:lla. Kaikissa Fedotovin

esimerkeissä venäjän *o* tosin on painoton. Uralilaista **lēmpə*-asuun palautuvaa vastinesarjaa voidaan tietyin varauksin täydentää marin vastineella *lop*.

Marin *lep* 'perna' sanaan on UEW:ssa rinnastettu saP *dāvdi* ~ *dādvi* 'perna', udm. *lup*, komi *lop(j)*, komiJ *lop*, hntTrj. *lāpātne*, Kaz. *lepātne*, unk. *lep* ~ ?nenT *rapsā* (s. 242). Oletettua vastinesarjaa on ilmeisen vaikea johtaa yksittäisestä kantaauralin asusta, mutta koska mikään haaroista ei viittaa alkuperäiseen *-mp-yhtymään ei sitä tässä yhteydessä käsitellä sen lähemmin.

UEW palauttaa kantaauraliin sanan **kumpa* 'aalto' (s. 203). Rekonstruktio perustuu vastinesarjaan sm. *kumpu*, *kumpua*-, saLu. *gābbā* 'pieni vuori keskellä metsää tai suota', P *gobbolaste*- 'nukkua veden pinnalla (hylje)', mdM *komba* 'suossa mätänevän kannon päälle syntynyt mätäs', E *kumboldo*- 'olla aaltoilevassa liikkeessä', M *kombāldā*- 'pulputa esiin, aallota, lainehtia, kuohuilla', udm. *gibed* 'humus, mullas; palanut lanta; turve', komiLe. *gibad* 'heinäniitty' Pr. *gibad*, *gubad* 'mätäs (suossa)', Vyč. *gibed* 'suomaa', Pr. Vyč. *gibal*- 'uida parvittain, niin että vesi väreilee ja syntyy pieniä laineita (kalat)', J *gobāl*- 'polskia (kalat)', hntV *kōmp*, DN O *χump* 'aalto', mnsT *kop*, KondA *χop*, Pel. *kup*, LozK *kump*, So. *χump*, unk. *hab* 'kuohu, vaahto, aalto', nenT *χampa*, enM *kaba*, ngan. *koŋhu*, selkTa. *qōmpj*. Sanueet on myöhemmissä lähteissä toisinaan erotettu kahdeksi eri sanueeksi:

— **kompā* 'aalto' > sm. *kumpua*- (!) ~ mdE *kumboldo*- ~ mariI *wūt-kowə*, L *koe*, *ko* ~ hntVVj. *kump*, mnsP *kup*, So. *χump*, unk. *hab*, nenT *χampa*, ngan. *koŋhu*, selkTa. *qōmpj* (Aikio 2013a: 12; Aikio 2014b: 83; Aikio 2015b: 60)

— **kumpə* 'kukkula, mätäs' > sm. *kumpu*, saLu. *gābbā*, mdM *komba*, udm. *gibed*, komi *gibad*, *gubad*, *gibed* (Aikio 2006a: 17; Aikio 2013a: 13)

Marissa esiintyy läheisesti uralilaista **kumpə*-sanuetta muistuttava I Jšk. Lu L *kup*, Vo *kūp* 'suo'. Kyseiset murretiedot on kerätty TschWb:stä (s. 293), jonka mukaan sanassa esiintyy redusoitunut vokaali vain Volgan murteessa. MNySz:stä redusoituneita muotoja löytyy sekä Volgan murteesta *kop* (CK Č) että luoteismurteista⁴ *kop* (JO V) (s. 1040). Näiden tietojen perusteella kantamarin redusoituneeseen vokaaliin palautuva rekonstruktioasu **kūp* 'suo' on mahdollinen siitä huolimatta, että kaikki reduktion kannalta oleelliset murteet eivät viittaa kantamarin **ū*:hun. Kantamarin **kūp* puolestaan voidaan täysin säännöllisesti johtaa uralilaisesta **kumpə*-asusta olettaen, että kur. *-mp-:stä kehittyi marissa -p. Semanttisestikaan marin sanan rinnastaminen ei tuota ongelmia, onhan komin vastine *gibed* 'suomaa' merkitykseltään siinä määrin läheinen.

Marin I L *tup*, Vo Jšk. *tūp*, Lu *tōp* 'selkä' < kma. **tūp* -sana on UEW:ssa rinnastettu udmurtin sanaan *tjbjr* 'selkä' ja unkarin sanoihin *top* 'sian reiden t. kinkun paksu osa' ['sertéscomb vagy sódar vastag húsa'], *tomp* 'naudan reiden tyvi' ['marhacomba töve'], *tompor* 'lonkka, lanne' ['Hüfte'], 'reisi' ['Hanke']; vanh. 'koipi' ['veralt. 'Schenkel'] (s. 538). UEW rekonstruoii vastinesarjan perusteella suomalais-ugrilaisen asun **tuppə*. UEW:n mukaan udmurtti ja unkari viittaavat kur. **u*:hun ja mari puolestaan **o*:hon. Mitään estettä alkuperäisen **u*:n rekonstruomiselle

⁴ Luoteismurteet on jaettu kolmeen alamurteeseen, Tonšajevon (тоншаевский), Šarangan (шарангский) ja Jaranskin (яранский) murteeseen (OFUJa: 14). TschWb:n luoteismurteen (NW) sanasto on kerätty L'umpanurin kylästä (TschWb: IV). Tämä on sikäli huomionarvoista, että kylä sijaitsee n. 40 kilometriä kaakkoon Šarangan kylästä. Šarangan murteella on muihin luoteismurteisiin verrattuna enemmän yhteisiä piirteitä länsimarin kanssa.

ei kuitenkaan marin perusteella ole, vaikka kantamarin **ü* tosin voidaan johtaa labiaalikonsonantin viereisessä asemassa sekä kantaauralin **u*:sta että **o*:sta (ks. kohta 3.3.5.10).

Rinnastuksen muotoilun ja UEW:n tarjoaman rekonstruktion ongelmana on konsonantismi. UEW rekonstruoi geminaatta *-pp-:n siitä huolimatta, että menettely luo enemmän ongelmia kuin ratkaisee. Udmurtin *-b-* on tunnetusti denasalisaation kautta syntynyt kantaauralin *-mp-yhtymästä (ks. kohta 3.4.3). UEW:n tarjoama selitys *ber* 'perä(osa), takaosa' -sanan aiheuttamasta sporadisesta soinnillistumisesta on epäuskottava. Unkarin *tomp-* ja *tompor-*sanojen *-m-* on niin ikään selitettävä sekundaariksi. Rekonstruktioita ei voi pitää kovinkaan onnistuneena, jos enemmistölle esitetyistä vastineista on keksittävä jonkinlainen erikoisselitys. Rinnastus ei kuitenkaan välttämättä itsessään ole kokonaisuudessaan väärin, vaikka sille annettu äännehistoriallinen selitys olisikin väärin.

Udmurtin asu voidaan johtaa kantaauralin *mp:llisestä asusta *tump-, vaikka alkuperäisen vartalovokaalin määrittäminen sen perusteella ei olekaan mahdollista. Myös kantamarin **tüp* 'selkä' voidaan udmurtin säännöllisyyteen perustuen tunnustellen palauttaa alkuperäiseen *mp-yhtymään. Unkarin *p*:lliset asut jäävät siis ainoiksi suoranaisesti geminaattaan viittaaviksi muodoiksi. Kumpikaan unkarin muodoista ei vastaa säännöllisesti udmurtia, joten unkarin sana on kielikunnan sisäinen laina tai kokonaan eri sana.

Marin **p*:hen palautuvien sanojen joukosta löytyy esimerkkejä kehityksestä kur. *mp > kma. *p:

- kur. *kumpə 'kukkula, mätäs' > kma. *küp > I Up L *kup*, Lu Vo *küp* 'suo'
- kur. *ləmpə 'lampi, suo' > kma. *lop > I *lop* 'notko, alanne'
- kur. *ləmpə 'lämmän' > kma. *lip > N *löp*, L *löp*, *lip* → I *lewe*, L *liwə*
- kur. *tumpə 'selkä' > kma. *tüp > I L *tup*, Vo Up *tüp*, Lu *töp*

Sukukielten vastineiden perusteella kyseiset sanat heijastavat enimmäkseen alkuperäisiä **a*-vartaloita, joten kehitystä kur. *mp > kma. *p voidaan pitää marissa säännöllisenä ehdollisena muutoksena. Vastaava toisen tavun vartalovokaalin sanelema kehitys toistuu myös **nč-* ja **nt-*vartaloissa, joita käsitellään alempana luvuissa 3.3.4.2 ja 3.3.4.3. Jää edelleen avoimeksi, mikä on kantaauralin *mp-yhtymän säännöllinen kehitys kur. *A-vartaloissa, mutta edellä käsiteltyjen pronominaalivartaloiden perusteella on mahdollista, että *A-vartaloissa yhtymä säilyy.

3.3.4.2 Kantaauralin *-nč-yhtymä marissa

Bereczkin mukaan (1994: 44–45) kantaauralin **nč* edustuu marissa *nč̌:nä* (~ *nč̌*): I (P BJp. MK) *künč̌e-*, I (B) *künč̌e-*, Jšk. Lu (JT V) *künč̌e-*, Lu (JO) *könč̌e-* 'kaivaa', I (B) *pünč̌ö*, I (UP USj. US) *pünč̌ö*, Lu (JO) *pünč̌ü*, L (K) *pənč̌ə* 'mänty'⁵. Soinnillinen *č̌* on /č̌/:n nasaalinjälkeinen allofoni (Alhoniemi 2010: 17). Esimerkkisanat voidaan

⁵ Murremuotoja on fonologistettu seuraavasti: niittymarin ja itämarin muotoja (P BJp. MK U C) [künč̌e-] = /künč̌e-/, B [künč̌e-] = /künč̌e-/, Joškar-Olan murretta ja luoteismurteita JT V [künč̌e-] = /künč̌e-/. Bereczkin länsimarin muotona esittämä K *pənč̌ə*, on MNySz:ssä merkitty luoteismurteen (V = Arba) muodoksi (s. 2070). Länsimarin muodon fonologistamisesta esimerkkinä K [nündžək] = /nündžək/ (MNySz: 1593).

palauttaa kantamarin asuihin *künče- 'kaivaa' ja *pŭnčə 'mänty'. Kantamarin *künče- ja mksm. *küntä- (> sm. *kyntää*) voidaan palauttaa yhteiseen kantauralilaiseen rekonstruktioasuun *künčä- 'kaivaa' (UEW: 663–664). Kaikki marin murteet viittaavat kantamarin n:liseen asuun *pŭnčə. Sukukielten vastineet kuitenkin edellyttävät kantauralilaista asua *pečə > sm. *petäjä*, saP *beahci*, mdE *piče*, M *pičä*, udm. *pužim*, komi *požem*, J *požəm* (UEW: 727). Permiläisten kielten -ž- voidaan palauttaa myös *nč:hen, kuten UEW:ssa huomautetaan, mutta tämä on läntisten kielten edustus huomioiden tarpeetonta. Marin kehitys on tulkittava epäsäännölliseksi. Kyse on lisäksi nähtävästi ainutlaatuisesta kehityksestä, joten syitä sen taustalla voidaan vain arvailla.

Kantauralin *nč-yhtymä esiintyy marissa myös č:nä (~č ~ ċ ~ č ~ c): I (P BJp. UP) *küč*, Lu (JO) *küč*, Lu (V) *küč*, L (K) *kəč* 'kynsi', I (P BJp. MK) *poča-*, I (B M) *poča-*, Lu (JO V) *paca-*, L (K) *pača-* 'avata' (Bereczki 1994: 45). Nasaalittomat muodot on selitetty huomauttamalla, että marissa ei esiinny sananloppuisia nasaalin ja affrikaatan yhtymiä. Vokaaliloppuiset muodot kuten I (M) *küčö* ovat Bereczkin mukaan pakosti sekundaareja. Nasaali on varsin ilmeisesti tippunut viimeistään kantamarissa, ja esimerkiksi 'kyntä' merkitsevät sanat voidaan ongelmitta palauttaa kantamarin asuun *küč 'kynsi'.

Perusolettamat *nč-yhtymän kehityksestä näyttävät sinällään pitävän paikkansa, mutta äännekehityksen kulkua voidaan edelleen tarkentaa. Tätä tarkoitusta varten on kuitenkin tarkasteltava suurempaa joukkoa sanastoa. Sanapari *künčə 'kynsi' ja *künčä- 'kaivaa' muodostaa kantauralin tasolla minimiparin, joten houkutteleva työhypoteesi olisikin olettaa, että *ə-vartaloissa kantauralin *nč on kehittynyt kantamariin tultaessa *č:ksi ja *A-vartaloissa puolestaan säilynyt. Kantamariin on palautettavissa ainakin kuusi *nč-yhtymän sisältävää sanaa:

- kma. *ănče- 'katsoa, katsella' > I *ońče-*, L *anže-*, *anče-* (TschWb: 457)
- kma. *jănče/a- 'tihkua, vuotaa' > I *jońče-*, L *janža-* (TschWb: 185)
- kma. *künče- 'kaivaa' > I *künče-*, Lu *künce-* (TschWb: 307)
- kma. *nünčə-k 'taikina' > I *nönčək*, L *nünčək* (TschWb: 423)
- kma. *pŭnčə 'mänty' > I *pŭnčö*, Lu *pŭnčü* (Tsch: 573)
- kma. *wănče- 'ylittää, mennä jnk yli' > I *wońče-*, L *wanže-*, *wanče-* (TschWb: 50)

Kantamarin *ănče-sanaa on UEW:ssa verrattu permiläisten kielten sanoihin udm. *adž-*, komi *ažži-* 'nähdä' (s. 607). Näennäisestä samankaltaisuudesta huolimatta sanat eivät voi olla vastineita (ks. kohta 6.1.49). Kantamarin ănče-sanalla ei näin ollen ole tunnettuja vastineita marin ulkopuolella, joten alkuperäisestä vartalovokaalista ei voida sanoa mitään pitävää. Kantamarin sanalle *jănče/a- ei ole tietävästi esitetty minkäänlaista etymologiaa, joten se on niin ikään alkuperältään tuntematon. Kantamarin muodot voidaan teoriassa palauttaa esimarin asuihin *anča- ja *janča-, äänteellisesti ne voivat mainiosti olla alkuperältään uralilaisia. Kuten edellä jo todettiin kantamarin *pŭnčə-sanan nasaali on syntynyt kantamariin sekundaaristi, ja sukukielten vastineiden perusteella sana palautuu kantauralin asuun *pečə. Näiden kolmen sanan perusteella vartalovokaalin vaikutuksesta konsonanttiyhtymän kehitykseen ei voida tehdä johtopäätöksiä.

Kantamarin *künče- palautuu uralilaiseen *künčä-asuun (ks. ed.). Kantamarin *nünčə-k on yhdistetty uralilaiseen vastinesarjaan saP *njuozzi-* 'muokata, takoa litteäksi; kaulita', udm. *nuža-* 'venyä', komi *nužal-*, hntI *hijč-*, E *ninč-*, P *niš-*, mnsP I

nũns-, E *nõnš*- (Aikio 2014b: 84–85). Mansin perusteella vastinesarja on tavallisesti rekonstruoitu kantaauralin asuun **ńanča*-. Kantamarin ensitavun **ũ* viittaa pikemminkin rekonstruktioasuun **ńenča*- (ks. kohta 3.3.5.4), mitä ei kuitenkaan ole pidetty esteenä rinnastukselle. Kantamarin **wńńče*- palautuu uralilaiseen **wanča*-asuun (UEW: 557). Sanan oletettu *A-vartalaisuus perustuu marin lisäksi saamen vastineeseen, vrt. saP *vázzí*- 'kävellä' (< ksa. **vāncē*-). Kantasaamen toisen tavun *-*ē* palautuu kantaauralin *A:han (kantasaamen ensitavun vokaalista ja samojedin vastineesta ks. Aikio 2002: 36–38).

Vaikuttaa siltä, että **nč*-yhtymän säilyminen marissa korreloi kantaauralin *A-vartalaisuuden kanssa:

- kur. **kũńčā*- > kma. **kũńčē*-
- kur. **ńa/ęńča*- > kma. **nũńčək*
- kur. **wanča*- > kma. **wńńče*-

Alustavasti oletamus vartalovokaalin vaikutuksesta konsonanttiyhtymän kehitykseen näyttää pitävän paikkansa. Seuraava askel on tarkastella tapauksia, joissa kantaauralin **nč* edustuu kantamarin **č*:nä, ja katsoa, korreloiko **ə*-vartalaisuus nasaalin kadon kanssa. Kymmenittäin sanoja palautuu kantamarin **č*:hen, mutta vain näiden neljän sanan voidaan esitettyjen vastineiden perusteella olettaa palautuvan uralilaiseen **nč*-yhtymään:

- kma. **kĩčälä*- 'etsiä' > I *kêčala*-, L *kəčälä*- (TschWb: 316)
- kma. **kũč* 'kynsi' > I *küč*-, L *kəč* (TschWb: 304)
- kma. **páč* 'häntä' > I *poč*-, L *pač* (TschWb: 519)
- kma. **pāča*- 'avata' > I *poča*-, L *pača*- (TschWb: 520)

Sekä kantamarin **kũč* että **páč* palautuvat uralilaisiin **ə*-vartaloihin. Kantamarin **kũč* palautuu uralilaiseen rekonstruktioasuun **kũńčə*⁶ (UEW: 157) ja kantamarin **páč* asuun **pončə* (UEW: 353). Alun perin **ə*-vartaloisissa substantiiveissa muutos kur. **nč* > kma. **č* on yksinomainen. Näiden edustus voidaan kuitenkin selittää myös fonotaksilla. Konsonanttiyhtymä **nč* ei ole ollut kantamarissa mahdollinen sananloppuissa asemassa. Kantamariin voidaan rekonstruoida myös kaksi verbiä, jotka vastineiden perusteella palautuvat alkuperäiseen **nč*-yhtymään, *kma. **kĩčälä*- 'etsiä' ja kma. **pāča*- 'avata'. Verbeihin fonotaktinen selitys sopii huonommin.

Marin I *kêčala*-, L *kəčälä*-sanoille on UEW:ssa esitetty vastineet permistä, udm. S *kučk*-, K *kuškj*- 'etsiä', G *kučkj*-, komiP *koššj*-, *košji*-, J *košši*-, ja obinugrista, hntV DN *kěńč*-, O *kās*- 'etsiä', mnsT *kāńš*-, *kāš*- 'rukoilla', KondA Pel. *kinš*-, So. *kins*- 'metsästää, jahdata, etsiä, rukoilla' (UEW: 145–146). UEW:n mukaan mari ja permiläiset kielet viittaavat kantaauralin **č*:hen, obinugri taas **nč*:hen. UEW rekonstruoii kantaauralilaiseksi asuksi toisen tavun vokaalin kannalta määrittelemättömät asut **kenčə*- ja **kečə*-. Mari voi teoriassa palautua aikaisempaan **č*:lliseen rekonstruktioasuun, mutta permiläisten kielten kannalta UEW:n esittämä rekonstruktioasu on mahdoton, sillä ainakin udmurtti selvästi viittaa aikaisempaan **čk*-yhtymään.

⁶ Aikion (2018b: 80) mukaan UEW:n esittämät samojedin vastineet palautuvat kantasamojedin asuun **kêťä*, joka ei ole rinnastettavissa kantaauralin asuun.

Hantin asujen V DN *kěňč-*, O *kăš-* pohjalta voidaan rekonstruoida kantahantin **kenč-*, kantahantin **e* on kantaauralin **e:n* säännöllinen jatkaja (vrt. kur. **menə-* 'mennä' > khnt. **men-* > V DN *měň-*, O *măň-* 'mennä' (UEW: 272), kur. **pelə-* 'pelätä' > khnt. **pel-* > V *pěl-*, DN *pět-*, O *păl-* (UEW: 370), kur. **perə* > khnt **per-* > V *pěrtäγ*, O *pərtä* 'takaisin' (UEW: 373) (Sammallahti 1988: 502–513). Mansin KondA Pel. *kinš-*, So. *kins-* viittaavat kantamansin **i:hin*, joka puolestaan on kantaauralin **e-ə*-kombinaation jatkaja (mts.: 504–506) (vrt. kur. **menə* > kmns. **min-* > T *min-*, KondA Pel. So. *min-*, *kur. **pelə* > kmns. **pil-* > T *pil'-*, KondA So. *pil-*, Pel. *pil-*, *pil'-*).

UEW:n mukaan marin *-la* on johdin. UEW:n sekvensointi vaikuttaa virheelliseltä. Johdinta sanassa edustaa *-Al-*, joka on funktioltaan joko deminutiivinen t. momentaaninen johdin (Alhoniemi 2010: 163). Johdoksen kantana oleva verbi ei ole marissa nähtävästi säilynyt, mutta ottaen huomioon, että *-Al-* on johtimena edelleen täysin produktiivinen, ei ole epäilystä, etteikö marin sana edustaisi alun perin kyseistä johdosta. Kantamariin voidaan rekonstruoida verbivartalo **kīč-* 'etsiä' (→ **kīčäl-* 'etsiskellä').

Kantamarin **i:n* palautumisesta kantaauralin **e:hen* on runsaasti esimerkkejä (Aikio 2014: 154). Ei ole mitään erityistä syytä olettaa, että konsonantismin kehitys olisi substantiiveissa ja verbeissä kulkenut eri tavalla ja voidaan olettaa, että kur. **nč* > kma. **č* -muutos on uralilaisissa **ə*-vartaloissa tapahtunut sanaluokasta riippumatta. Kantamarin **kīč*-asun taustalle voidaan siis rekonstruoida yhtä lailla kantaauralin **kenč*⁷-, josta voidaan johtaa myös kantahantin **kenč-* ja kantamansin **kinš-*. Kyseessä on siis UEW:ssa esitetyn rinnastuksen rehabilitaatio marin ja obinugrilaiden kielten osalta. Olennaisena erona kuitenkin on, että toisen tavun vokaalin kannalta määrittelemättömän **ɜ:n* sijaan rekonstruoidaan **ə*-vartalo, sillä marin säännöllinen selittäminen edellyttää sitä.

Kantamarin **pāčə-* 'avata' on UEW:ssa rekonstruoitu asuun **pančə-* ~ **pačə-* (s. 352). Marin lisäksi vastinesarjaan kuuluvat saLu. *buottsos* 'paljas, alaston', mdE M *panž-*, udm. *pužaltj-*, komi *puž-* 'kääriä ylös', hntVVj. *puñč-* ja mnsT *pōňš-*, So. *pūňš-*. UEW:n rekonstruoima **ə*-vartaloineen (**e*-vartaloineen) uralilainen asu **pančə-* näyttäisi olevan linjassa marin **nč* > **č* -kehityksen kanssa. Uudemmissa äännehistorian käsittelyissä vastinesarjan uralilaiseksi asuksi on kuitenkin rekonstruoitu **a*-vartaloineen **panča-* (Zhivlov 2014: 128; Aikio 2015: 55). Uuden länsiuralin vokalismia koskevan teorian mukaan kantaauralin **a-ə* edustuu kantasaamessa **oa-ē:na* ja kantamordvassa **u:na* (Aikio 2015b: 28–39), joten rekonstruktio **pančə-* ei niiden kannalta käy päinsä. Myös obinugrilaiset kielet viittaavat kantaauralin **a-a:han*, vrt. kur. **kala* > hntV *kul*, mnsT *kōl-*, So. *χūl-*, kur. **pata* > hntV *put*, mnsT *pōt*, So. *pūt*, kur. **wanča-* 'mennä yli' > hntV *unč-*, mnsT *onš-*, So. *uns-*. Permiläisten kielten perusteella alkuperäistä vartalovokaalia ei voida päätellä, sillä sekä kantaauralin **a-a* että **a-ə* edustavat joka tapauksessa kantapermin **u:na* (> udm. *u*, komi *u*). Kehitys kur. **panča-* > kma. **pāčə-* on esimerkkien joukossa poikkeuksellinen, muuten säilymäedustus, kma. **nč*, korreloi alkuperäisen **A*-vartaloisuuden kanssa, kato puolestaan **ə*-vartaloisuuden kanssa:

— **A*-vartalot:

⁷ Samasta vartalosta on johdettu mahdollisesti myös unk. *keres* 'etsiä', kur. **nč* > unk. *r* (Aikio 2018b: 79–83).

- kur. *künčä- > kma. *künče-
- kur. *ńa/ęńča- > kma. *nünčək
- kur. *wanča- > kma. *wānče-

- *ə-vartalot:

- kur. *kenčə- > kma. *kič-älä- 'etsiä'
- kur. *künčə > kma. *küč 'kynsi'
- kur. *pončə > kma. *páč 'häntä'

3.3.4.3 Kantaauralin *-nt-yhtymä marissa

Kantaauralin *-nt on marissa oletettu tavallisesti säilyneen (Bereczki 1994: 38): I Vo Jšk (P B J M U J J T) *kinde*, I Lu L (MK JO V K) *kində* 'leipä, vilja' ja I Vo (P B M U J) *šondo*, I (MK) *šondü*, I (UP USj. US) *šondə*, Lu L (JO K) *šandə* 'kusi'.

Tapaukset, joissa kantaauralin *-nt näyttää kehittyneen *δ*:ksi selitetään joko erikoiskehitykseksi tai poikkeukseksi. Kehitys *-nt > *δ* sanoissa, I (P B Jp.) *d'ədaŋ*, I (B) *jədaŋ*, I (MK) *d'idaŋ*, I (US) *jiədaŋ*, I (UP USj.) *idaŋ*, I N (M CÜ) *d'əraŋ*, Vo (CK Č) *jəraŋ*, Lu L (JO V K) *jədaŋ* 'jänne' ja I Vo Jšk. (P B UP Č J T) *šədaŋ*, I (M) *šidəŋ*, I (USj. US) *šiədaŋ*, Lu (JO V) *šədaŋ*, L (K) *šədaŋgə* 'vehnä', on selitetty seuraukseksi sananloppuisesta *ŋ*:stä. Marin I Vo (P B M U J) *luđo*, I Lu (UP JO) *luđə*, I Lu (MK V) *luđü*, L (K) *ləđə* 'sorsa' -sanaa pidetään täysin epäsäännöllisenä.

Marista on sittemmin löydetty lisää tapauksia, joissa *-nt:n jatkaajana esiintyy marissa *δ* myös muissa kuin *ŋ*:n etisissä asemissa. Marin I *šüda-*, L *šüdə-* 'raivata' -sanojen vastineiksi on esitetty saamen ja mordvan sanoja, saE *soedtedh* 'karsia, P *suoddat* 'paloitella (lihaa t. kalaa); raivata', mdE *sañde-* ~ *sañda-*, M *sandə-* ~ (epäs.) *señdə-* 'raivata' (Aikio 2014b: 89–90). Vastinesarja palautetaan kantaauralin asuun **seŋtə-*. Marin I *piđa-*, L *pidə-* 'sitoa' < kma. **piđa-* < esimari **päntə* -sanaa on esitetty lainaksi kantaindoeuroopan sanasta **b^hend^h*- 'sitoa' (Aikio 2014a: 138). Lainaetymologialle ei ole äänteellisiä tai semanttisia esteitä, joskaan muita mariin rajoittuvia kantaindoeurooppalaisia lainoja ei tunneta (jos niitä tosin on etsittykään). Näiden esimerkkien perusteella ehtona *-nt:n kehitymisessä *δ*:ksi ei voi olla seuraava *ŋ*. Alkuperäisen vartalovokaalin vaikutus *mp-yhtymien ja *nč-yhtymien kehitykseen vaikuttaa siinä määrin selvältä, että vastaavanlaisen kahtiajaon soveltumista *-nt-yhtymän kehitykseen lieenee aiheutta tutkailla.

3.3.4.3.1 Kantamarin *-nd-

- **indɨŋs(k)ə* '9' > I *indeš*, I (Malmyž) *indeš*, Jšk. *ŋdiŋəš*, Lu *ündiŋšə*, L *əndekšə*, *əndəŋkš* (TschWb: 160; MNySz: 332)
- **kändäŋs(k)ə* '8' > I *kandaš*, I (Malmyž) *kandas(e)*, Up *kandaŋəš*, Lu *kändəŋš*, L *kändäkš*, *kändəŋkš* (TschWb: 220; MNySz: 630)
- **kində* 'leipä; vilja' > I *kinde*, L *kində* (TschWb: 243)
- **ku/ündem* 'alue, seutu' > N *kundem*, *kündem*, Jšk. *kundem*, Vo *kündem* (TschWb: 293)
- **kānde-* 'tuoda; kantaa' > I *konde-*, L *kande-* (TschWb: 262)

- *lāndem 'kynns' > I *londem*, I (Oka) *lonđem*, I (Okr) *lomdem*, N (Mm₁) *loðem*, Lu *landem* (TschWb: 343)
- *lāndaka > L *landaka* 'pieni laakso, notkelma' (TschWb: 331)
- *mīndər 'tyytyväinen, iloinen' > Vo *mīndīr*, Up *māndār*, L *māndār* (TschWb: 406)
- *mūndəra 'kerä' > I *mundāra*, L *māndāra* (TschWb: 394)
- *mūndər 'kaukana' > I *mūndār*, L *māndər* (TschWb: 403)
- *pūndaks 'pohja' > I *pundaš*, L *pāndaš* (TschWb: 555)
- *pūndaš 'kanto' > I *pundāš*, Up *pūndūš* (TschWb: 556)
- *pāndaks 'parta' > I *pondaš*, L *pandaš* (TschWb: 530)
- *pānda 'varsi, pensas' > I *wondo*, Up *pondō*, Lu L *pandā* (TschWb: 49)
- *šīnde- 'panna, asettaa' > I *šānde-*, L *šānde-* (TschWb: 763)
- *šāndaš 'harja' > I *šondaš*, L *šandaš* 'harja' (TschWb: 705)
- *šānda > I *šondo* 'kusi', L *šandā* 'käymälä' (TschWb: 705)
- *āndak 'aikaisin; ensin; alussa' > I *ondak*, L *andak* (TschWb: 456)

Kantamariin voidaan palauttaa vajaa parikymmentä *nd-yhtymän sisältävää sanaa, joista noin puolelle on esitetty vastine yhdestä tai useammasta sukukielestä. Seuraavissa kohdissa tarkastellaan lähemmin esitettyjen rinnastusten uskottavuutta tavoitteena selvittää, korreloiko konsonanttiyhtymän säilyminen *A-vartalaisuuden kanssa.

3.3.4.3.1.1 *kandaŋs(k)ə '8' & *īndiŋs(k)ə '9'

Lukusanoille 'kahdeksan' ja 'yhdeksän' on eri lähteissä esitetty hieman toisistaan poikkeavia kantamarin asuja. Erkki Itkonen (1973: 338) on esittänyt, että marin 'kahdeksan' voidaan palauttaa kantamarin asuun *kändāksə, muita esitettyjä kantamarin rekonstruktioasuja ovat *kandaks ja *indeks (Bereczki 2013: 25; 43), *īndəŋšə (Aikio 2014a: 144). Murteissa esiintyvien muotojen yhteensovittaminen on haastavaa erityisesti jälkiosan suhteen. Itkonen ja Bereczkin rekonstruoimat kantamarin asut jättävät huomiotta muodot kuten Jšk. *kandaŋāš*, Lu *kändāŋš*, joiden *ŋ ei heijastu rekonstruktiossa millään tavalla. Marin sanat on rinnastettu läntisten sukukielten 'kahdeksaa' ja 'yhdeksää' tarkoittaviin sanoihin, sm. *kahdeksan*, *yhdeksän*, saP *gávcci*, *ovcci*, mdE *kavkso*, *vejkse*, M *kafksa*, *veḡksa*. Sanat on muodostettu lukusanojen *kaksi* ja *yksi* pohjalta, mutta kysymys sanan jälkiosan rakenteesta ja taustasta on kiistanalainen (K. Häkkinen 2004: 315–316; 1524).

Kahdeksan ja *yhdeksän* -sanojen on ehdotettu palautuvan alun perin sanaliittoon *kakta e-k-sä-n 'kahta ei ole' ja *ūkte e-k-sä 'yhtä ei ole' (E. Itkonen 1973: 336–339). Selityksen mukaan jälkiosa koostuu kieltoverbin vartalosta *e-* ja mediaalisen *t*. refleksiivisen taivutuksen tunnuksesta, jota voidaan verrata itämerensuomessa esiintyviin refleksiivisiin muotoihin esim. *heitä-k-sen* 'heitäytyy'. Muodon *kakta e-k-sä-n sananloppuinen *n* on tulkittu duaalin tunnukseksi. Duaalin *n* edustuu oletuksen mukaan myös marissa, jossa se on metateesin kautta heittynyt sanan sisään, varhaismari *kāktāksən > *kändāksə. Marin 'yhdeksän'-sanana *n* puolestaan perustuu todennäköisesti 'kahdeksan'-sanana analogiaan (Bereczki 2013: 25).

Ajatus, jonka mukaan *kahdeksan* ja *yhdeksän* -sanojen jälkiosana olisi indoeurooppalainen 'kymmentä' tarkoittava sana *deksan on peräisin Europaeukselta

(1853: 15). E.N. Setälä oli sitä mieltä, että -deksan < *-deksam on lainattu kantaindoeurooppalaisesta asusta *dekm̥ (Setälä 1912: 5–6 *apud* Parpola 1999: 198). Setälän esittämää äännesubstituutiota, kur. *ks ← kie. *k̥, on pidetty äänteellisesti mahdollisena (SSA: 271), ja Itkosen selitys on noussut vallitsevaksi etymologisissa standardilähteissä (UEW: 643; SSA: 271). Asko Parpola (1999: 198–199) ja Jorma Koivulehto (1999a: 224–225) ovat sitemmin muotoilleet uudelleen indoeurooppalaisen lainaselityksen. Heidän mukaansa sm.-volg. *-teksa on lainaa varhaiskantairanin asusta *deca 'kymmenen' (> kiran. *daca > av. *dasa*, mp. *daša*, kati (nuristan) *duc* = kantaindoarja *daća > mia. *daša*). Kyseinen selitys nojaa oletukseen, että liudentumaton dentaalinen affrikaatta *c voidaan rekonstruoida jo (varhais)kantairaniin ja, että tämän liudentumattoman affrikaatan luontevin lainasubstituutio on uralilaisella puolella ollut konsonanttiyhtymä *ks.

Bereczki (2013: 25; 43) pitää molempia selityksiä äänteellisesti hyväksyttävänä, mutta huomauttaa, että Koivulehdon malli ei tarjoa selitystä marin *n*:lle. Koivulehto selittää suomen *kahdeksan* ja *yhdeksän* sanojen loppu-*n*:n sanojen *seitsemän* ja *kymmenen* vaikutukseksi, mikä on marin kannalta luonnollisestikin epäkelpo selitys (sm. *seitsemän*-sanana vastine marissa on I *šām*, L *šam*, ja 'kymmentä' puolestaan ilmaistaan sanalla I L *lu*). E. Itkosen tarjoamaa selitystä on kutsuttu nerokkaaksi, mutta epäilyttävän monimutkaiseksi ja teoreettiseksi (Koivulehto 1999a: 224; Häkkinen 2004: 1524). Molempien selitysten (Itkonen vs. Parpola & Koivulehto) perusongelma marin osalta on itämerensuomilähtöisyys. Sukukielten evidenssiä ei ole pyritty sovittamaan yhteen, vaan ne on yksinkertaisesti johdettu itämerensuomen pohjalta tehdyistä rekonstruktioista. Bereczkin kantamariin rekonstruoimat asut *kandaks ja *indeks eivät kumpua vertailumateriaalista, vaan ne on varsin ilmeisesti sovitettu vastaamaan marista riippumattomia rekonstruktioasuja *kakteksan ja *ükteksä.

I. S. Galkin (1964: 103–104) on selittänyt marin *n*:n jäänteeksi akkusatiivin tunnuksesta. Hän hahmottelee marin muotojen kehityksen seuraavasti:

- *ikjm̥ + deksa > ikjmdexše > imdekše > indekše > indeše
- *kakjm̥ + deksa > kakjmdexše > kamdakše > kandakše > kandaše

Alkuperäinen akkusatiivin tunnus *-m* siis assimiloituu sitä seuraavaan *d*:hen. Askel askeleelta etenevä kehityskulku on ajatuksen tasolla täysin mahdollinen, mutta vailla luotettavaa vertailumateriaaliin perustuvaa pohjaa. Esi- ja kantamarissa *md-yhtymä on ollut täysin mahdollinen, joten oletetulta assimilaatiolta uupuu kielensisäinen motivaatio. Ei ole epäselvää, etteivätkö marin lukusanat *indj̥s(k)ə ja *kandj̥s(k)ə kantamarin tasolla palautuisi *nd-yhtymään, mutta sanojen esimarilaisen taustan arvioimisessa ajaututaan nopeasti umpikujaan.

3.3.4.3.1.2 *kində 'leipä; vilja'

Marin sanaan I *kinde*, L *kində* 'leipä; vilja' on epäroiden rinnastettu sm. *Köndös* 'maanviljelyksen jumala' sekä udm. *kjd* 'kaunat, akanat; leseet', komi *kjd* 'akana, kuori' (UEW: 681). Mikael Agricolan jumalainluettelossa mainitaan viidentenä maanviljelyksen jumalain joukossa *Köndös*: *Köndös* / *Huchtat ia Pellot teki* / *quin heiden Epeuskons näki* (Haavio 1959: 131). Nimen alkuperästä on esitetty eriäviä näkemyksiä. Uno Harva on liittänyt *Köndös*-nimen *Köntys*-nimiseen sadunomaiseen kaskenkaatajaan (Haavio 1959: 132). Haavion oman näkemyksen mukaan *Köndöksen*

taustalla on sana *köynnös*. *Köynnös*-sanuetta ei ole käsitelty yhdessäkään suomen etymologisessa sanakirjassa, mutta sana kuulunee semanttisin perustein jollain tapaa sm. *köysi*-sanan yhteyteen, jolloin mitään pakottavaa syytä lukea sitä marin ja permin sanojen vastineiksi ei ole.

Vokaalivastaavuus marin ja permilaisten kielten välillä on epäsäännöllinen. Kantamarin *i palautuu perintösanastossa *ä:hän (ks. kohta 3.3.5.3), kantapermin *j puolestaan palautuu kyseisessä asemassa joko *ü:hyn tai *u:hun (ks. kohta 3.4.4.2.5). Rinnastus on virheellinen, eikä se näin ollen tarjoa lisävalaistusta kur. *nt:n kehitykseen marissa.

3.3.4.3.1.3 *ku/ündem 'alue, seutu'

Marin *kundem* 'alue, seutu' on rinnastettu *kunta-asuun palautettuun uralilaiseen sanueeseen (Saarikivi 2005 *apud* Aikio 2006a: 15–17). Vastinesarjassa on perinteisesti liitetty yhteen sm. *kunta*, *kansakunta*, *kyläkunta*, *perhekunta* jne., vi. -*kond*, *perekond*, *hõimkond*, saP -*goddi*, *bearatgoddi* 'perhekunta', ?mdM *koñdä*, *kuñdä* 'ystävä, toveri', ?hntV *käntəyjay* 'hantit', DN *χántə*, O *χánti* 'hanti', mnsT *kānt*, KondA *χōnt*, Pel. *kōnt* 'sota, sotajoukko', unk. *had* 'sotajoukko' ~ ?en. *kode* 'heimo, suku' (UEW: 206). Pohjoissaamen -*goddi* esiintyy yksinomaan yhdyssanan osana itämerensuomen kanssa identtisissä yhteyksissä, minkä perusteella sanaa on epäilty lainaksi itämerensuomesta (Aikio 2006a: 15). Pohjoissaamen varsinainen vastine onkin *goddi* 'villipeura' (ml.). Saamen merkityksenmuutos 'metsästäjäjoukko' > 'metsästäjien saalis' selitetään tabulla. Mordvan liudennus on vailla selvää selitystä, ja hantin vastineen vokalisminkin on todettu olevan epäsäännöllinen.

UEW palauttaa kantauraliin myös toisen *kunta-asuisen sanueen, johon kuuluvat sm. *kuntia* 'raapia, penkoa, etsiä tarkoin, noukkia tarkkaan', saP *goddit* 'tappaa; saada saalista', mdE M *kunda-* 'tarttua, ottaa kiinni, ruveta; alkaa; pyydystää', mnsT *kant-*, KondA *χont-*, Pel. *kont-*, So. *χōnt-* 'löytää; nähdä', nenT *xanye-* 'metsästää', enM *kadaš* 'pyydystää, metsästää' (s. 207). Sanueiden on ehdotettu kuuluvan yhteen ja edustavan kantauralilaista nomen-verbunia, jonka nominaalisten ja verbaalisten jäsenten väliset merkityserot voidaan silloittaa 'metsästys'-käsitteen kautta (Aikio 2006a: 15–17). Sanueen nominaalisen jäsenen alkuperäiseksi merkitykseksi on rekonstruoitu 'metsästysjoukko' (Sammallahti 1988: 544). Merkitysten on oletettava tällöin eriytyneen kielihaaroissa jokseenkin seuraavasti:

- 'metsästysjoukko' → 'metsästyssaalis' → 'peura' (saamessa)
- 'metsästysjoukko' → 'heimo' → 'ihmisryhmä' (itämerensuomessa)
- 'metsästysjoukko' → 'sotajoukko' (ugrissa)

Rekonstruktion kannalta on ongelmallista, että alkuperäiseen *kunta-asuun viittaavat yksiselitteisesti vain pohjoisitämerensuomi ja saame (Aikio 2006a: 16–17). Virossa suomen *kunta*-sanaa vastaa o:llinen *kond* (gen. *konna*) '-kunta', *perekond* 'perhekunta', *hõimkond* 'heimokunta'. Samaa sanuetta saattaa edustaa myös sm. *kontu* 'tila maineen, maatila, asumus', mikäli semanttisen kehityksen oletetaan kulkeneen reittiä 'heimo, tiettyä aluetta asuttava ihmisjoukko' → 'maatila, tietyn joukon nautinta-alue'. Samankaltainen merkityksenmuutos on tapahtunut suomen *kunta*-sanassa, jonka nykymerkitys käsittää sekä tietyn hallinnollisen maa-alueen että sen piirissä elävät ihmiset.

Ottaen huomioon, että osa yhteen liitetystä sanoista viittaa *o:lliseen ja osa *u:lliseen lähtömuotoon, on päädytty rekonstruoimaan sekä *kunta että *konta. Rekonstruktioita *konta tukee aikaisemmin huomaamatta jääneet samojedin vastineet (Aikio 2006a: 17). Johtamatonta kantavartaloa edustavat kantasamojedin asuun *kântə palautuvat tundranenetsin *xan^o* 'uhrieläin' ja nganasanin *контə* 'id.'. Johdoksilla on 'tappamiseen' ja 'metsästämiseen' viittaavia merkityksiä, vrt. nenT *xanos-* 'murhata', enT *kodu'i* 'murhaaja', ngan. *kondüs-* 'murhata' (< ksam. *kântos-), ngan. *контəу* 'taitava metsästäjä', *контəд* 'saalis (ml.)'.

Toisenlaisiakin ajatuksia sanojen ryhmittelystä ja rekonstruktiosta on esitetty, mdE *kunda-*, M *kunda-* 'pyydystää', mnsSo. *χōnt-* 'löytää', *χōnt* 'sota, armeija', unk. *had* 'sotajoukko, armeija; sota', ksam. *kântə (vastineista ks. yllä) on liitetty yhteen kur. *kontə- 'metsästää, murhata' -sanueeksi (Zhivlov 2014: 140). Kyseisten sanojen palauttaminen yhteiseen *kontə-asuun on äänteellisesti perusteltua. Kantamordvan *u > E u, M u palautuu esimordvan *o:hon sekä *A- että *ə-vartaloissa (Aikio 2013a: 3), vrt. kur. *kota > mdE *kudo*, M *kud*, kur. *woča- 'odottaa' > mdE *učo-*, M *uč-*, *moškə- 'pestä' > mdE M *mušk-*, kur. *soksə 'mato' > mdE M *suks*. Sammallahden (1988: 513) mukaan kantaauralin *u:n säännöllinen jatkaja unkarissa on u, vrt. kur. *lunta 'lintu' > unk. *lúd*, *tumtə- > unk. *tud*. Kantaauralin *o:n madaltuminen a:ksi on unkarissa kuitenkin myös tavallista, kur. *kota > unk. *ház*, kur. *worka- 'ommella' > unk. *varr*, kur. *pončə 'häntä' > unk. *far* 'takapuoli'. Mansin vokalisismi voidaan niin ikään palauttaa kur. *o-ə:hon (Zhivlov 2014: 139–141). Kantasamojedin *kântə-asu palautuu täysin säännöllisesti kantaauralin *o-ə:hin (Janhunen 1981: 235–236), vrt. ksam. *mäsə- 'pestä' < kur. *moškə-, ksam. *pāncə 'helma' < kur. *pončə 'häntä'.

Kaikkia edellä mainittuja sanueita ei ole mahdollista yhdistää säännöllisen äännekehityksen puitteissa. Pidän oikeastaan ainoana perusteltuna ratkaisuna olettaa, että kyse on alun perin useammasta sanueesta. Omiksi sanueikseen erottuvat äänteellisesti ainakin kur. *kontə- 'metsästää; murhata' > mdE *kunda-*, M *kunda-* 'pyydystää', manSo. *χōnt-* 'löytää', *χōnt* 'sota, armeija', unk. *had* 'sotajoukko, armeija; sota', ksam. *kântə ja *kunta 'metsästysjoukko' > sm. *kunta*, sm. *kunta*, ka. *kunta*, ve. *kund*, viE *kund*, saP *goddi* 'peura'.

Marin *kundem* 'alue, seutu'-sanan yhdistäminen kur. *kontə-sanueeseen ei ole semanttisesti perusteltua. Marin kuuluminen *kunta-asuun palautuvien sanojen yhteyteen on sekin epävarmaa. Marin murre-edustus on varsin niukkaa ja viittaa eri kanta- ja esimarin asuihin Jšk. *kundem* viittaa kma. *u:hun (< *esimari *o, ks. kohta 3.3.5.7), Vo *kündem* puolestaan viittaa kantamarin *ü:hun (< esimari *u, ks. kohta 3.3.5.10). Myös semanttisesti rinnastus *kunta-asuun palautuviin sanoihin jää epävarmaksi, sillä marista ei tavata minkäänlaisia 'joukkoon' viittaavia merkityksiä. Sanueen alkuperä on marissa edelleen avoin kysymys.

3.3.4.3.1.4 *kānde- 'tuoda, kantaa'

Marin sana palautuu sanueeseen, johon kuuluvat sm. *kantaa*, saP *guoddit*, mdE *kando-*, hntVVj. *kantəm-* 'nostaa jtk selkäänsä', mnsPel. *kunt-*, LozA *χünt-* 'kantaa selässään', nenT *χana-*, ngan. *kontu-*, selkTa. *qenti-* < kur. *kanta- (UEW: 124; Aikio 2015b: 55). Sanan palautumisesta alkuperäiseen *A-vartaloon ei ole epäilystä, siihen viittaavat saamen ja itämerensuomen lisäksi esim. kantamansin *ü:llinen vokaaliedustus, joka palautuu kiistatta kur. *a-a:hen.

3.3.4.3.1.5 *mīndər 'hyväntuulinen, iloinen'

Marin murrenankirjoissa esitetyt näkemykset sanueen koostumuksesta eroavat lievästi. TschWb listaa yhden sanueen, johon kuuluvat Vo *mīndȳr*, Jšk. *māndār*, L *māndār* 'tyytyväinen, iloinen' (Jšk. L); lihava, paksu (Vo) (TschWb: 406). MNySz puolestaan jakaa sanueen kahtia, sanoihin N (CÜ) *mānder*, Vo (CK Č) *māndār* 'lihava, paksu, vahva (ihminen, eläin)', rinn. *māndra*, *māndāra* 'id.' ja L (K) *māndār* 'hyväntuulinen, iloinen' (s. 1435). Yllä mainittuun sanueeseen kuuluu epäilemättä myös niittymarin kirjakielen *мындыр* '1. vallaton, veitikka, huoleton, 2. lellitty, 3. laiska'. Kantamarin asuksi on rekonstruoitu *mīndər (Aikio 2014c: 146). Länsimarin takainen redusoitunut vokaali *ə* viittaa kantamarin *ī:n sijaan kantamarin *ū:hun (mts. 126). Länsimarin perusteella kantamarin rekonstruktio on ollut *mūndər. Tšuvassin *māntār* 'lihava' -sanaa pidetään lainana marista (Fedotov 1990: 309). Marin sana on alkuperältään tuntematon, mikä vaikeuttaa murre-edustuksen ensisijaisuuden arviointia ja äännekehityksen arviointia.

Indoeurooppalaisissa kielissä on sanue, joka äänteellisesti ja semanttisesti muistuttaa marin sanaa:

- kie. *mon-d^h₁-ro- > kbsl. *mondros (> liet. *mañdras* (murt.) 'ylpeä, ylimielinen, järkevä, iloinen, eloisa', *mandrūs*) > ksl. *mōdṛb (> ven. *мудрый* 'viisas', pl. *mudryj*)
- kie. *mṇ-d^h₁-ro- > kgerm. *mundra- 'eloisa' (> mys. *muntar* 'reipas, eloisa', sks. *munter*)

(Kroonen 2013: 376; Derksen 2015: 304–305)

Sana on indoeurooppalaisissa kielissä viime kädessä johdos verbistä *men- 'ajatella'. Liettuan sana on mahdollinen polonismi (Derksen 2015: 305). Mari sopii äänteellisesti lainaksi useammastakin indoeurooppalaisesta rekonstruktioasosta erityisesti, mikäli länsimarin edustus ja kantamarin *mūndər tulkitaan ensisijaisiksi:

- kie. *mon-d^h₁-ro- → esimari *montar > kma. *mūndər
- kgerm. *mundra- → esimari *muntar > kma. *mūndər
- ksl. *mōdṛb → kma. *mūndər

Sanan lainautuminen kantaindoeuroopasta t. kantagermaanista on epätodennäköistä, sillä muita vanhoja mariin rajoittuvia lainoja näistä kielimuodoista ei käytännössä tunneta. Marin sanan slaavilaisen alkuperän kannalta mahdollisia ovat ajoitukset ennen kantaslaavin nasaalivokaali *q:n oraaliutumista, nasaalivokaali q:n substitutiolle *un*:lla löytyy rinnakkaistapaus itämerensuomesta, sm. *suntio* ← mven. *sodija*. Slaavilaisissa kielissä sana kuitenkin tarkoittaa 'viisasta', joten slaavilainen alkuperä on marin sanan semantiikan kannalta epätodennäköinen.

Mari lienee viime kädessä lainaa indoeurooppalaiselta taholta. Mahdolliset epävarmuustekijät liittyvät äänteellisesti lainaoriginaaliksi sopivien lainasanakerrostumien olemassaoloon marissa. Kysymys on edelleen avoin, sillä marin sanastoa ei ole vanhempien indoeurooppalaisten lainasanakerrostumien osalta tutkittu tyhjentävästi. Tarkan lainaoriginaalin ja ajoituksen määrittelemisen

haastavuuden vuoksi lienee kuitenkin parasta jättää sana huomioimatta arvioitaessa vartalovokaalin suhdetta *nt-yhtymän äännekehitykseen.

3.3.4.3.1.6 *låndaka 'pieni alanko, notko'

Marin *landaka* 'pieni alanko, notko' -sanalla on länsimariin rajoittuva levikki. Sanan on suppealevikkisyydestään huolimatta ajateltu edustavan vanhaa uralilaista perintösanastoa. UEW:ssa siihen rinnastetaan sm. *lansi* 'alava maa', *lantea* 'alava', *lansea* 'syvä, alava', *lantu-* 'nääntyä, uupua', *lanto* 'alava maa, laakso', vi. *laas* 'kosteapohjainen tiheä lehto; korpi', saP *luovdi-* 'laskeutua mahalleen (eläin) t. polvilleen (ihminen), mdE M *lånd'a-* 'istuutua, kyyristyä', udm. *lud* 'pelto, aukea, lakeus', komi *lud* 'laidun, niitty', nenT *ləmdo*, enM *lodu*, selkKe. *lamduka* 'matala' (s. 235–236). Samojedin vastineet palautuvat kantaauralin tasolla *u:hun eivät *a:han, ne eivät lisäksi *mt-yhtymään palautuvina voi olla marin sanan vastineita, sillä *mt edustuu marissa *mδ:nä* (Aikio 2014b: 86). Saamen ja mordvan verbit edustavat äänteellisin ja semanttisin perustein niin ikään jotakin toista sanuetta. Suomen, marin ja permin sanojen uudeksi vastineeksi on esitetty nganasanin *lĩntə* 'tasanko, laakso' -sanaa, minkä perusteella sanat on palautettu uralilaiseen rekonstruktioasu *lẽntə-asuun (ml.). On lisäksi huomautettu, että vastinesarja saattaa sisältää useamman eri kantasanan (Zhivlov 2014: 144), mitä on syytä tarkastella lähemmin.

Vanhin kirjallinen atestaatio sanueesta suomessa on Jaakko Finnon virsikirjasta n. vuodelta 1580 asussa *lansa* 'notko, laakso. kuv. helvetistä, maailmasta': *An wältä pirun ansa, Ja heluetin alho lansä*. Muut *lansa*-esiintymät vanhasta kirjasuomesta ovat [*Eikö kaikki*] *Itcun wirras uiskele, Täsä työläs Surun lansas* (Aschelinius 1697: 5), [*Viina*] *syöxe wijmein ansaan, Helwetin alhon lansaan* (Wirsi-Kirja 1701 280:7) (VKS: s.v. *lansa*). *Lansa*-sanana *a*-vartalaisuuden taustalla on nähtävästi käyttö *ansa*-sanana riimiparina. Suomen *e*-vartaloisen *lansi* (g. *lannen*) 'alava maa' -asun ensiesiintymä on Lönnrotin sanakirjassa (1874–1880: 889). Sanaa ei tunneta itsenäisenä lekseminä suomen murteista, mutta se esiintyy yhdyssanojen alkuosana suppeahkolla alueella: esim. *lansivesi* '(seisova) kauttaaltaan jtk peittävä (tulva)vesi', levikki: SatE-P, osaksi HämP lounaiskulma, Mynämäki (SMS). Suomen murretietojen niukkuudesta huolimatta sana voidaan palauttaa mksm. asuun *lanci, sillä *lansi*-sanaa vastaa täsmällisesti vi. *laas* (g. *laane*) 'kosteapohjainen tiheä lehto; korpi' ja li. *lõntš* 'metsäinen alanko; korpi'.

Suomen murteissa esiintyvät niin ikään sanat *lanne* 'alava (kosteaa) maastonkohta, notkelma, painanne', *lanta* 'alava (tulva-aikaan veden peittämäksi jäävä) niitty tms. maa-alue; vesijättömaa', *lanto* 'maasta: tasainen; alava' ja *lantto* 'alava (vetinen) maastonkohta, notkelma, painanne; kuopalla oleva, keskeltä painunut'. SSA:ssa sanojen ajatellaan olevan *lansi*-sanana johdoksia (SSA: 45). Suomen *lanto*-sanaa vastaa võron *land* (g. *lannu*) '(kinnikasvanud) väike järv; lomp; madal vesine maa' ja liivin *land* 'lätäkkö'. Sana voidaan palauttaa vähintään myöhäiskantasuomeen, sillä se esiintyy itämerensuomen vanhimman oletetun murrerajan molemmin puolin. Myöhäiskantasuomalaiseksi asuksi voidaan rekonstruoida *lanto. Äännelaillisesti SSA:n oletus sanojen johtosuhteesta vaikuttaa epätodennäköiseltä, sillä mksm. jälkitavun *o:n oletetaan palautuvan *aw-yhtymään (Kallio 2012: 31–32). Ei voida olettaa johtosuhdetta mksm. *lanci → *mksm. *lanto, ja aikaisempikin johtosuhde vksm. *lanti → vksm. *lantaw vaikuttaa niin ikään epätodennäköiseltä. *Lanto* 'alava' -sanaa on pidetty *lanta* 'alanko' -sanana johdoksena (Hakulinen 1979: 174). *Lanto* kuitenkin palautuu levikin perusteella myöhäiskantasuomeen, *lanta* puolestaan

rajoittuu suomen murteissa suppealle alueelle Etelä-Satakuntaan ja Pohjois-Hämeeseen (Punkalaidun, Akaa, Luopioinen, Hauho). Koska mitään selvää johtosuhdetta ei ole mahdollista esittää, lienee perusteltua rekonstruoida myöhäiskantasuomeen kaksi erillistä sanuetta *lanci ja *lanto. Myöhäiskantasuomeen voitaneen palauttaa edelleen myös *landek > sm. *lanne* 'alava (kosteaa) maastonkohta, notkelma, painanne', vö. *lann*, *lannō*, se. *lannōh* (g. *landō*) 'liejukko, kurainen paikka'.

Sanoille sm. *lansi*, mariL *landaka* 'pieni alanko, notko', udm. *lud* 'pelto, aukea, lakeus', komi *lud* 'laidun, niitty') on esitetty germaaninen lainaetymologia, jonka mukaan ne olisivat lainaa (varhais)kantagermaanin sanasta *landa; vrt. mn. *land* 'maa', mru. *land*, engl. *land* (LägLoS: 168). Mikäli nganasanista esitetty vastine pitää paikkansa, ja uralilaisten kielten sanat palautuvat kur. *lęntə-asuun, on germaaninen lainaetymologia epätodennäköinen. Sanan vokalisismi kuitenkin on monitulkintainen. Itämerensuomessa kur. *a ja *ę ovat langenneet yhteen *a:ksi, joten itämerensuomen perusteella ei voida tehdä johtopäätöksiä sanan alkuperäisestä vokalisismista. Marin vokaalihistorian yksityiskohdissa on monia epäselvyyksiä, mutta tavallisesti kur. *ę:n jatkaja on marissa *ü (ks. kohta 3.3.5.4). Marin vokalismin selvittämisen kannalta on ongelmallista, että kantaauralin tasolla minimiparin muodostavat sanat, kur. *lęntə > kma. *lāndaka > L *landaka* ja kur. *sęntə- 'raivata' > kma. *südə- > I *šüdə*-, L *šüdə*-, ovat kehittyneet vokalismitaan (ja keskikonsontantistoltaan) eri tavoin, mikä viittaa siihen, että toinen esitetyistä rinnastuksista on virheellinen.

Länsimarin *landaka* on aivan ilmeinen johdos. TschWb:ssä ja MNySz:ssä esiintyy rinnakkainen johdos Lu L *landem* 'kuoppa talvisessa tiessä (Lu), notko, tasainen pieni laakso, notkelma (L)' (TschWb: 331), Jšk. Lu *londem* 'kuoppa (tiessä), L *landem* 'laakea tasainen vuorenselämä, notkelma, notko' (MNySz: 1283–1284). Sanojen perusteella voidaan rekonstruoida kantamariin *lāndem 'notko, notkelma', joka on hieman länsimariin rajoittuvaa *lāndaka-johdosta laajalevikkisempi. Marin murteissa esiintyy kynnystä tarkoittava sana, jonka muodot ovat osittain yhteneviä notkoa tarkoittavan sanueen kanssa. Muodot kuten I N Jšk. *londem* (Ob₁ Ms Mmu Mup), Lu *landem* 'kynnys' viittaavat kantamarin *nd-yhtymään, mutta itämarissa ja muuallakin tavataan keskikonsontantistoltaan selittämättömiä muotoja *lomdem*, *londem* (Ob₂), *lojdem* (Oka), *lomdem* (Okr P B M MM), *lomdem* (Ok), *loðem* (Mm₁ UJ Č ČN), *lamdem* (V) (MNySz: 1282; TschWb: 343). Nasaalittoman muodon *loðem* (Mm₁ UJ Č ČN) taustalla lienee sekoittuminen toiseen sanueeseen, vrt. *loðem* 'koverrus, lovi' (Mm_{1,2}) (TschWb: 340). Osa murteista viittaa kantamarin *lāndem 'kynnys' -asuun, osa *lāndem 'kynnys' -asuun. Muotojen keskinäistä ensisijaisuutta on vaikea ratkaista, ja on epäselvää kuuluvatko sanat *lāndem 'notko, notkelma' -sanan yhteyteen.

Varhaiskantasuomeen voidaan itämerensuomen vastineiden perusteella joka tapauksessa rekonstruoida kaksi sanuetta:

- vksm. *lanti > mksm. *lanci > sm. *lansi* (g. *lannen*) 'alava maa', vi. *laas* (g. *laane*) 'kosteapohjainen tiheä lehto; korpi', li. *lōntš* 'metsäinen alanko; korpi' ~ ksam. *lįntə > ngan. *lįntə* 'tasanko, laakso'
- vksm. *lantaw > mksm. *lanto > sm. *lanto* 'alanko, alava maa, laakso', vö. *land* (g. *lannu*) '(kinnikasvanud) väike järv; lomp; madal vesine maa', li. *land* 'lätäkkö'

On äänteellisesti täysin mahdollista johtaa marin ja permiläisten kielten sanat vksm. *lanta(w)-asua vastaavasta asusta. Kantamarin *å itsessään voi palautua sekä kantauralin *a:han, vrt. *kanta- > kma. *kânde- että *o:hon, vrt. *sonta > *šândə (ks. kohta 3.3.5.5). Kantapermin *u (> komi *u*, udm. *u*) voi palautua niin ikään useampaan esipermiläiseen vokaalikombinaatioon, mutta todennäköisimpiä vaihtoehtoja ovat kur. *a-a, *a-ə, *o-a ja *ɛ-a (ks. kohdat 3.4.4.1 ja 3.4.4.2.12). Koska marin sanalle voidaan esittää täysin kelpo kilpaileva rinnastus, ei rinnastus kur. *lɛntə > kma. *lândaka muodosta kiistatonta vastaesimerkkiä kur. *nt > kma. *d -muutoksen säännöllisyydelle *ə-vartaloissa.

Kur. *lanta(w) > vksm. *lanta-w > mksm. *lanto > sm. *lanto* 'alanko, alava maa, laakso', vö. *land* (g. *lannu*) '(kinnikasvanud) väike järv; lomp; madal vesine maa', li. *land* 'lätäkkö', kma. *lând- → *lândem 'notko, notkelma', *lândaka 'pieni alanko, notko', kprm. *lud 'pelto, niitty' > udm. *lud* 'pelto, aukea, lakeus', komi *lud* 'laidun, niitty' -asuun palautuvat sanat saattavat edelleen olla lainaa indoeurooppalaiselta taholta, mutta tällä ei marin äännekehityksen kannalta ole suurempaa merkitystä.

3.3.4.3.1.7 *pündaks 'pohja'

Ks. kohta 6.1.21.

3.3.4.3.1.8 *pândə 'varsi; keppi, sauva; pensas'

Marin sanue I *wondo*, N *pondâ*, Jšk. *pondö*, Vo *wondə*, Lu L *pandê* (TschWb: 49) 'varsi; keppi, sauva; pensas' on jaettu merkityksen perusteella kahtia (Wichmann 1914: 81–83). Marin sanoihin, jotka merkitsevät 'keppiä, sauva' t. 'vartta, kahvaa, tankoa' on rinnastettu udm. *bodj*, komi *bed* 'keppi, sauva'. 'Pensasta, (kasvin)vartta' merkitsevien marin sanojen vastine puolestaan on udm. U *pud*, MU J M G *pud* '(kasvin)varsi' (U J M), 'pensas' (MU J), 'varsi' (J G). Marin ja udmurtin sanojen yhteyteen kuuluvaksi esitetään myös komin yhdyssanassa *kapusta-pod* 'kaalinnaatti' esiintyvää *pod*-sanaa.

Vastinesarjaan on myöhemmin ehdotettu kuuluvaksi myös suomen sanaa *ponsi* '(työkälun tms.) varren pää, kädensija, varren paksunnos; tarmo, puhti' (Toivonen 1928: 111) ja mokšamordvan sanaa *pondä* 'ruumis, vartalo' (E. Itkonen 1956: 619–621). UEW:ssa liitetään yhteen sm. *ponsi*, mdM *ponda*, maril *wondo*, L *pandê*, udm. S J *pud* '(kasvin)varsi', MU G *pud* 'pensas' (MU), varsi (G)', S *bodj*, K *bodê* 'keppi, sauva; varsi, korsi, ruoko, G *bodj* 'paalu, keppi', komi ? Vyč. *pod*: *kapusta-pod* 'kaalinnaatti, -varsi', Sys. *bed*', VyčA *bed*, J *bed* 'keppi, sauva' (s. 734–735). Sammallahden (1988: 553) mukaan kyse on kahdesta eri sanueesta *pantV '(kukka)kimppu' ['bouquet'] > mari *paandë*, udm. *pud* ja *ponti 'varsi' ['shaft'] > sm. *ponsi*, mdM *ponda*, ma. *paandë*, udm. *pud*, komi *pod*.

Tähän yhteyteen liitetyt udm. *bodj*, komi *bed* 'keppi, sauva' -sanat voidaan äänteellisesti epäsäännöllisinä hylätä. Kantapermin *e palautuu tyypillisesti kantauralin *i-ä-vokaaliyhdistelmään (ks. kohta 3.4.4.2.8). Kantapermiläiseksi asuksi on rekonstruoitu *bedj, eikä sanalle oleteta vastineita permin ulkopuolella (Csúcs 2005: 322). Permin vokaalinkkehitystä sanassa on pyritty selittämään erityisellä labiaalikonsonanttien läheisyydessä tapahtuneella illabialisatiokkehityksellä sm.-prm. *po > kprm. *pe (Rédei 1984: 53–59). Esitettyyn kehityskulkuun liittyy monenlaisia

ongelmia, joista suurin on muutoksen epäjohdonmukaisuus. Muutos koskee milloin mitäkin labiaalivokaalia, useammassa tapauksessa illabialisatio koskee vain jompaakumpaa permiläistä kieltä, ja esimerkkien joukossa on myös muutama sana, joka ei millään rekonstruktiossa palaudu labiaalikonsonanttiin (kritiikistä lisää ks. kohta 2.3).

Ensisilmäyksellä vaikuttaa siltä, että *pontə-sanue on vastaesimerkki kappaleen alussa esitetylle olettamalle, jonka mukaan *nt-yhtymän säilyminen marissa korreloi *A-vartalaisuuden kanssa. Äänteellisiä perusteluja sanojen yhteenkuuluvuuden puolesta on edellä mainittujen tutkijoiden joukosta esittänyt vain E. Itkonen (1956: 619–620). Itkonen esittämissä äänteellisissä perusteluissa piilee ajalle ominainen tutkimusasenteellinen yksityiskohta, jonka huomioiminen on olennaista.

Mokšan sana *ponda* (*pondə-*) 'ruumis, vartalo' on alun perin yhdistetty suomen *pinta*-sanaan (Paasonen 1906: 120). Suomen *i-a*-sanoja vastaa mordvan *o*, esim. sm. *hiha* ~ md. *oža*. Semanttisesti etymologiaa on perusteltu toteamalla, että vastaavanlaista merkitysvaihtelua esiintyy muuallakin, vrt. sm. *hipiä*, ve. *hibj* (*hibjad*) 'ruumis', sm. *iho*, vi. *ihu* 'ruumis', va. *iho* 'ruumis'. Rinnastuksen paikkansapitävyyttä on epäilty äänteellisin perustein (E. Itkonen 1956: 619). Lyhyen *i:n jäljessä tavataan odotuksenmukaisen kantamordvan *-a:n sijaan kmd. *-ä, minkä vuoksi mokšan *pondä* 'ruumis, vartalo' -sanaa pidetään sm. *ponsi*-sanasta vastineena. Kehitystä *o > md. *o* on pidetty säännöllisenä alkuperäisissä *e-vartaloissa (E. Itkonen 1946: 305–307):

- M *jov* 'Mokša-joki' ~ sm. *joki*
- *jonks, jons* 'jousi' ~ sm. *jousi*
- E *kolmo*, M *kolmä* '3' ~ sm. *kolme*
- E *ovio, ofio*, M *oftä* 'karhu' ~ sm. *ohio*, vi. *ott* (gen. *ote*)
- E *olgo* 'korsi' ~ sm. *olki*
- E *nolgo* 'räkä' ~ sm. *nolki*
- E *ponggo*, M *pov, povä* 'povi' ~ sm. *povi*
- E *loksij, lokštim*, M *lokšti* 'joutsen' ~ sm. *joutsen*

Nyttemmin kehitys kur. *o-ə > md. *u* on tulkittu säännölliseksi muualla paitsi velaarinasaalet *ŋ:n edellä, jonka etisessä asemassa *o* säilyy (Aikio 2013a: 3). Nykyisen äännehistoriallisen tietämyksen valossa mdM *pondä* 'ruumis, vartalo' ei siis vastaa säännöllisesti sm. *ponsi*-sanaa.

Marin sanan, I *pondo*, L *pandə* osalta äänteellisenä perusteluna todetaan, että vokaalivastaavuus I *o*, L *a* palautuu kantamarin *â:hon, jonka palautumisesta *nd*-yhtymän edellä *o:hon voidaan esittää paralleelina vastinepari sm. *sonta* ~ maril *šondo*, L *šandə* (E. Itkonen 1956: 619–620), johon on kuitenkin todettava, että myös kantaauralin *a tulee marin osalta kyseeseen, vrt. kur. *kanta- > kma. *kânde-. Udmurtin *pud*-sanasta *u*:ta pidetään niin ikään suomen *o*:n säännöllisenä vastineena (ml.). Tutkimusasenteellinen yksityiskohta, johon edellä viitattiin, on (itämeren)suomikeskeisyys. Sukukielten evidenssiä ei pyritä sovittamaan yhteen, vaan sukukielten vokaali pyritään ensisijaisesti yhdistämään (itämeren)suomeen. Tämän menettelyn seurauksena on, että itämerensuomi näyttäytyy todellista säännöllisempänä ja sukukielet taas kääntäen todellista epäsäännöllisempinä. Mikäli vastinesarjaan kuuluu vastine itämerensuomesta, on itämerensuomen sana ns. valttia eli vastinesarjan perusteella esitetty rekonstruktio pohjaa aina ensisijaisesti sen edustukseen.

Sm. *potka*-sanaa (< *ponč(ə)-ka) on esitetty konsonanttivartaloiseksi johdokseksi uralilaisesta *pončə 'häntä' -sanueesta (2007: 336). Sanan käsittelyn yhteydessä todetaan, että *potka*-sanan taustan selvittelyä vaikeuttavan, että *pončə-sanueen rinnalla uralilaisissa kielissä esiintyy sitä läheisesti muistuttava *pontə-sanue. Johtamattomat kantasanat ovat langenneet itämerensuomessa äänteellisesti yhteen: vksm. *pončə/*pontə > kksm. *ponti > mksm. *ponci > sm. *ponsi*. Itämerensuomen vastineen rekonstruktiota ohjaava vaikutus on ilmeinen, kun verrataan tämän oletetun minimiparin jatkajia marissa ja udmurtissa:

- kur. *pončə 'häntä' > sm. *potka* (< *ponč-ka), mariI *poč*, L *pač* 'häntä', udm. *biž* 'häntä'
- kur. *pontə 'varsi' > sm. *ponsi* '(työkalun tms.) varren pää, kädensija, varren paksunnos; tarmo, puhti', mariI *wondo*, L *pandə* 'varsi; keppi, sauva; pensas', udm. *pud* '(kasvin)varsi; pensas'

Marissa kur. ensitavun *o:n jatkaja on molemmissa tapauksissa sentään sama, mutta nähtävästi toisen tavun *ə voi samoistakin lähtökohdista sekä säilyä että kadota. Udmurtissa taas saman ensitavun vokaalin jatkajana voi ilman näkyvää ehtoa olla joko *u* tai *i*. Lähtökohtana on kaikissa tapauksissa oltava äänteenmuutoksen säännöllisyys, joten vikaa onkin lähdeittävä hakemaan alkuoletuksista eli joko jompikumpi vastinesarja sisältää epävastineen tai jommankumman vastinesarjan pohjalta muodostettu rekonstruktio on virheellinen.

Ei ole varsinaisesti väärin väittää udmurtin *u*:n olevan suomen *o*:n vastine (E. Itkonen 1956: 620), mutta väite pitää paikkansa vain *a-vartaloiden osalta (ks. kohdat 3.4.4.1 ja 3.4.4.2.12) Kantaauralin *o-ə:n jatkajana ei udmurtissa koskaan tavata *u*:ta (ks. kohta 3.4.4.2.10), vaan *i* kuten uralilaisen *pončə-sanat jatkajassa. Udmurtin sanaa ei säännöllisesti voida johtaa *ə-vartalosta rekonstruktioasusta *pontə, vaan udmurtin *pud* viittaa vokalismin osalta pikemminkin *a-vartaloon lähtöasuun *ponta, mutta udmurtin osalta myös *panta/ə ja *penta ovat mahdollisia.

Kantamarin *a voidaan niin ikään johtaa *ponta t. *panta-asusta (3.3.5.5), jolloin keskikonsonantiston kahtalainen kehityskin saa luonnollisen selityksen, kur. *pončə > kma. *pāč > mal *poč*, L *pač* 'häntä', kur. *po/anta > kma. *pāndə > mal *wondo*, L *pandə* 'varsi; keppi, sauva; pensas'.

Udmurti ja mari viittaavat alkuperäiseen *A-vartaloon asuun. Suomen *ponsi*-sanaa ei voida minkään säännöllisen prosessin kautta johtaa samasta asusta. Ainoa äännehistoriallisesti kestävä johtopäätös onkin, että sm. *ponsi* ei ole marin I *wondo*, L *pandə* 'varsi; keppi, sauva; pensas' ja udmurtin udm. *pud* '(kasvin)varsi; pensas' -sanojen vastine. Suomen *ponsi*-sanalle on sitä paitsi mahdollista esittää äänteellisesti ja semanttisesti täysin tyydyttävä vaihtoehtoinen uralilainen alkuperän selitys.

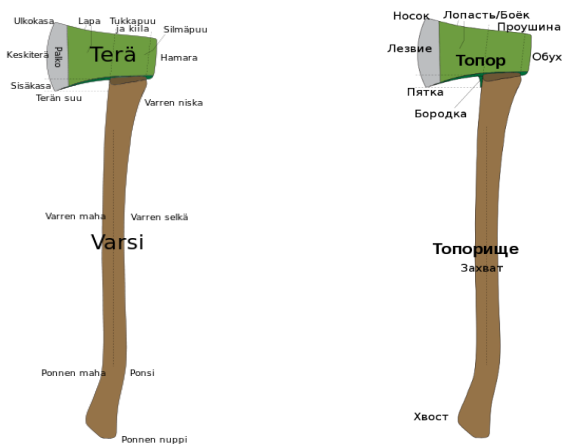
Sm. *ponsi* kuuluu jo esillä olleeseen uralilaiseen *pončə 'häntä' -sanueeseen. Suomen sanan liittäminen sukukielten 'häntää' merkitsevien sanojen yhteyteen ei ole rinnastuksena uusi (Setälä 1902: 225). Myöhemmin rinnastus hylättiin suomen (ja saamen⁸, saP *bozza* 'sulan kynä; sulka', saKo. *poʒʒ* 'höyhen, sulka') osalta ja suomen sana, kuten edellä todettiin, liitettiin sanojen mariI *wondo*, L *pandə* 'varsi; keppi, sauva; pensas', udm. *pud* '(kasvin)varsi; pensas' yhteyteen (Toivonen 1928:

⁸ Kantasaame *pončə > saE *baddse*, saPi *pattsa*, saP *bozza*, saIn *puzzâ*, saKo *poʒʒ*, saAk *ponts*, saKi T *poñʒ* (Lehtiranta 1989: 104–105). Kantasaamen *pončə palautuu esisaamelaiseen *punčə-asuun.

110–111). Äänteellisesti sm. *ponsi* palautuu täysin säännöllisesti kur. *pončə-asuun, *nč-yhtymissä, kuten muuallakin, kur. *č muuttui keskikantasuomeen tultaessa *t:ksi (Kallio 2007: 233–234). Muutos *ti > *ci koski myös *č:hen palautuvaa sekundaaria *t:tä (mls. 235), vksm. *ponči > kksm. *ponti > *mksm. *ponci > sm. *ponsi*, keskikonsonantiston kehityksen kannalta täsmällisen rinnakkaistapauksen muodostaa vksm. *künči > kksm. *künti > mksm. *künci > sm. *kynsi* (mts. 235). Sm. *o-i* (*o-e*-) palautuu niin ikään säännöllisesti kantauralin *o-ə:hin, vrt. kur. *oŋkə > sm. *onki* (gen. *ongen*), kur. *poskə > sm. *poski* (gen. *posken*). Suomen *e*-vartaloiset sanat ovat tyypillisesti kielen vanhinta sanastoa.

Semanttisesti sm. *ponsi*-sanan liittäminen pääsääntöisesti 'häntää' merkitsevien sanojen yhteyteen on vähemmän ilmeistä, mutta viime kädessä täysin perusteltavissa. Sanan itämerensuomalainen levikki on suppea, se esiintyy suomen lisäksi vain karjalassa: *ponsi* 'työkalun varren paksunnos, perä, kädensija, varren alapää; (terän) lape'. Sanan vanhin merkitys lienee ollut suomalle ja karjalalle yhteinen 'työkalun varren pää, varren paksunnos, kädensija'. Sanan vastineet eivät etäsukukielissä tarkoita yksinomaan 'häntää'. Perusmerkityksen rinnalla varsin tavallisia ovat erilaiset 1) takaosaan viittaavat merkitykset: komi (VyčA) *bež* 'häntä; veneen taka-, peräosa' (SyrjWsch: 13–14), mari johd. I *počela*, L *pačelä* 'toinen toisen perään, peräkkäin', hntV *poč* 'kantapää', Vj. 'niska', unk. *far* 'takapuoli, takamus; (laivan)perä, achteri' sekä erilaiset 2) (vaatteen) alareunaan ja helmaan viittaavat merkitykset: mariL *pač* 'häntä; helma, takin päärme' ['Saum (des Mantels)'] (TschWb: 519), nenT *pan* 'alareuna, helma', ngan. *хонтəə* 'helma; hame'.

Suomen murteista löytyy esimerkkejä *häntä*-sanana käytöstä merkityksessä 'jnk esineen t. laitteen uloke, ulkonema, kädensija, pitkä varsi, peräpää tms.', esim. *hännäks sanottiin nii siihen aikaa* kakkula-aisojen peräpuussa olevaa vetokoukku. *ohkaine häntä* (veistettiin) *sihem piilii*, nuoleen. Viht | *Hännästä* (= kädensijasta) *sen* (jnk lampun) *sopi pistää seinärakohon tai asettaa kiukahan kulumalle*. Ilm | *siin oli sittet tom mittane häntä siinä* oksavarstassa vartena. *jos vaan kovasime häntää* (= perää) *nostaa* terään tulee hioessa kierrettä. Urj. | "Tupakan häntä", imuke, holkki. *Melan hännästä piteli* koskenlaskija. Kuhmo. (SMS: s.v. *häntä*).

Kuva 4 Kirveen osat suomeksi ja venäjäksi (lähde: Wikipedia, sana-artikkelit sm. "Kirves", ven. "Топор").

Kirveen varren peräosasta käytetään venäjässä nimitystä *хвост*, jonka perusmerkitys on 'häntä'. Kaavakuvista nähdään, että kirveen osien nimityksissä erilaiset ruumiinosametaforat ovat itse asiassa varsin tavallinen nimeämisperuste: *varren maha*, *varren selkä*, *varren niska*, *terän suu*, ven. *носок* 'ulkokasa' (← *нос* 'nenä'), *бородка* ← *борода* 'parta' jne. Suomen nykymerkitys voidaan näin ollen selittää metaforisella käytöllä.

"Sanakohtalollekin" on itämerensuomessa selvä rinnakkaistapaus. Kantaurlin 'hammasta' merkitsevän *piŋə-sanueen jatkajat ovat itämerensuomessa siirtyneet hampaasta merkitsemään yksinomaan työkalun hammasta, sm. *pii* 'hammasmainen uloke; piikki (haravassa, kammassa, pirrassa)', ka. *pii* '(ahraimen, haravan, kamman) pii', ve. *pi* '(haravan, pirran) pii', va. *pī* '(äkeen, haravan) pii', vi. *pii* '(äkeen, kamman, pirran) pii' (SSA: 352). *Piin* syrjäytti balttilaisperäinen *hammas*, uralilaisen *pončə-sanan on 'hännän' merkityksessä syrjäyttänyt tuntematonta alkuperää oleva mksm. *häntä. Suomen *ponsi*-sana voidaan liittää osaksi uralilaista vastinesarjaa *pončə 'häntä' > sm. *ponsi* '(työkalun tms.) varren pää, kädensija, varren paksunnos', maril *poč* 'häntä', L *pač* 'häntä', udm. *biž* 'häntä, pyrstö, saparo', komi *bež* 'häntä, J *buiž*, hntV *poč* 'kantapää', mnsP *ponš*: *ponš-pun* 'pyrstösulka', unk. *far* 'takapuoli, takamus', *farok* 'häntä', nenT *pan*⁹ 'alareuna, helma', enM *pádde*, ngan. *хонтə* 'helma; hame', selk. *pōnčar* 'helma; reuna' (UEW: 353; Aikio 2006a: 23–24; 2018b: 79–83).

3.3.4.3.1.9 *pāndaks 'parta'

Kantamarin *pāndaks 'parta' voidaan rekonstruoida yhdistämällä MNySz:n ja TschWb:n murre tietoja. TschWb ei k:llisia varianteja tunne, mutta MNySz:n mukaan Joškar-Olassa (JT) esiintyy asu *pondakš* ja Jaranskin alueella (JP) *panda(k)š* (s. 1909). Malmyžin alamurteen (M MM UP) *pondas* puolestaan antaa aiheen olettaa sibilantin olleen kantamarissa liudentumaton *s. Marin I *pondaš*, L *pandaš* 'parta' -sanaa on esitetty johdokseksi sanueesta, jonka johtamatonta kantavartaloa edustaa sm. *pinta* (Paasonen 1906: 120). Marin sanaa verrataan sm. *pinta*-sanan lisäksi ersämordvan sanaan *pondakš* 'pörröinen, takkuinen'. Marin ja mordvan sanojen yhteenkuuluvuutta on epäilty, ja 'parta'-sana on selitetty johdokseksi marin I *pondo*, L *pandā* 'varsi; keppi, sauva; pensas' -sanasta (E. Itkonen 1956: 620–621). UEW:ssa todetaan, että marin sana ei äänteellisin eikä semanttisin perustein voi kuulua *pinta-asuun palautuvien sanojen yhteyteen (s. 730–731).

Johdosselitys on annetuista selityksistä varteenotettavin. Äänteellisesti se on täysin mahdollinen, kma. *pāndə 'varsi; keppi, sauva; pensas' → *pāndaks 'parta'. Johdin kma. *-aks⁹ (I -aš, Lu -akš, L -Aš) on marissa suhteellisen tavallinen johdin, vrt. Lu *jalakš* 'housut' ← *jal* 'jalka', *šūrakš* 'ryynit, suurimot' ← *šūr* 'keitto, liemi', *ruakš* 'taikina' ← *ru* 'hapatin, käyte; hiiva' (Galkin 1966: 19), joka esimerkkien perusteella ilmaisee johdoksen olevan pääsanaansa varten tai muuten kytköksissä siihen. Semantiikan kannalta verrannollisena voidaan pitää sanojen maril *tūška*, L *təškä*

⁹ Marissa on langennut yhteen alkuaan kaksi eri johdinta (Galkin 1966: 18–20; Alhoniemi 2010: 157), kantamarin *-aks ja *-aš

'joukko, lauma; murt. 'kimppu; pensas, puska; hiustupsu', udm. *tuš* 'parta', komi *toš(k)*, SysY *toš*, J *tüš* 'parta' (UEW: 795)¹⁰ merkityssuhteita.

3.3.4.3.1.10 *šinde- 'panna, asettaa'

Marin I *šānde-*, L *šānde-* 'panna, asettaa' -sanalle on esitetty vastine saamesta, vrt. saP *saddit* 'levittää (siipensä, purjeensa), pingottaa levälleen', In. *sadded* 'levittää (narua t. verkkoa)', Ki. *sg'ndeδ* (UEW: 759). UEW:ssa marin ja saamen yhteiseksi kanta-asuksi rekonstruoidaan *sintä-. Marin murremuodot (Ok UP USj. *šinde-*, M US UJ *šānde-*) viittaavat kantamarin *š:ään (< kur. *š- t. *š-) (ks. kohta 3.3.1), joten mari ja saame kuuluvat äänteellisesti yhteen vain, mikäli lähdetään rekonstruktioasusta *šintä-. Rinnastus voidaan siis äänteellisesti hyväksyä, mutta sanojen semanttinen suhde on epämääräinen.

Bereczki (2013: 230) toteaa kalmannoksessaan, että UEW:n esittämä etymologia on virheellinen. Hänen mukaansa marin sana on *t*-kausatiivijohdos sanasta I *šīńća-*, L *sānzā-* 'istuutua, istua' (MNySz. 7: 2395) < kma. *šīńća-. Äänteellisesti johdosuhde selitetään siten, että syntyneen konsonanttiyhtymän *ńct liudentunut affrikaatta on myöhemmässä vaiheessa fonotaktisista syistä heittynyt kokonaan pois (Bereczki 2013: 230). Annetulta selitykseltä uupuu tarkka äänteellinen rinnakkaistapaus, joskin kolmen konsonantin yhtymillä on selvästi ollut taipumusta yksinkertaistua marissa, vrt. *kuška-* 'kasvaa' → *kušte-* 'kasvattaa'.

Sekä rinnastukseen että johdoselitykseen liittyy omat ongelmansa, eikä kumpikaan niistä ole selvästi toista vakuuttavampi. Sikäli kun rinnastus saameen pitää paikkansa, tukee se ajatusta *nt-yhtymän säilymisestä juuri alkuperäisissä *A-vartaloissa.

3.3.4.3.1.11 *šāndo 'kusi, sonta'

Marin I *šondo* 'kusi, lanta, sonta', L *šāndā* 'käymälä' -sana on yhdistetty sm. *sonta*-sanaan jo varhain (Setälä 1902: 266). Marin ja itämerensuomen sanojen epävarmaksi vastineeksi on esitetty udm. S *zud* 'musta lieju (käytetty värjäämiseen)' (SKES: 1072), mutta tätä on UEW:ssa pidetty epävarmana suppean levikin ja merkityksen takia (s. 765). UEW palauttaa itämerensuomen ja marin sanat suomalais-volgalaiseen *sonta-asuun. Toisin kuin UEW:ssa esitetään, sanat palautuvat rekonstruktioasuun *šonta, mihin viittaavat marin Malmyžin murteen š:lliset muodot (Aikio 2015b: 62). Udmurtin *zud*-sana mahdollinen kuuluminen tähän vastinesarjaan voidaan väärän sibilantin perusteella tyystin hylätä.

Esitetyn *š:llisen rekonstruktion kannalta huomionarvoisia ovat sm. *sonta*-sanaan rinnastetut udm. *šed* 'musta, tumma, likainen' komi *šed* 'musta, likainen', J *šud* (Wichmann 1954: 103). Rinnastus on UEW:ssa hylätty vedoten permiläisten kielten sananalkuiseen š:ään, jonka ei ole uskottu säännöllisesti vastaavan *sonta-asuun

¹⁰ UEW esittää kysymysmerkillä marin ja permin sanojen yhteydessä lisäksi sanat, sm. *tāhkā* ~ mdE *t'ikše*, M *t'išā* 'ruoho, kasvi'. Sanojen merkityksissä ja äänneasuiissa on kiistämättä yhtäläisyyksiä, mutta niiden yhteensovittaminen on tästä huolimatta haastavaa. Suomi yksin viittaa ensitavun *ā:hän. Mordva viittaa esimordvan asuun *tekšā, mari esimarin asuun *teškV (marin *A* ei tyypillisesti edusta kantamaria vanhempaa vartalovokaalia), permiläisten kielet puolestaan edellyttävät esipermin asua *teškə t. *tekšə (*kS-yhtymät metatisoituvat permissä joka tapauksessa, mutta vokalismin perusteella kyseessä on alkuperäinen *ə-vartalo).

palautettuja suomen ja marin sanoja. UEW:ssa epäillään lisäksi rinnastettujen sanojen semanttista yhteenkuuluvuutta. Ilona Rauhala (2015: 283) on uralilaisten kielten ’mustaa’ merkitseviä sanoja käsittelevässä etymologisessa tutkimuksessaan pyrkinyt rehabilitoimaan rinnastuksen. Rinnastusta pidetään äänteellisesti ongelmattomana, ja merkitysero sovitetaan ’likaisuuden’ käsitteen avulla (mts. 289). Toisin kuin artikkelissa todetaan, ei permin sanojen vokalismin palaudu kur. *šonta-asuun. Kantauralin *o-a:n säännöllisenä jatkajana ei permiläisissä kielissä koskaan tavata ɛ:tä (Metsäranta 2017: 224–230). Permiläiset kielet voidaan palauttaa lähinnä esipermin *šontə-asuun (ks. kohta 3.4.4.2.10). Marin kannalta oleellista on kuitenkin, että permiläisissä kielissä esiintyy johdoksiksi analysoitavia sekundaareja *ə-vartalaita, joissa alkuperäinen *A-vartalovokaali ja johtimen *j-aines ovat kontraktoituneet *ə:ksi (ks. kohdat 4.3.1, 4.4.1, 4.4.7). Kprm. *šəd ’musta; likainen’ edustaneekin aikaisempaa adjektiivijohdosta *šonta-jə ’sontainen, likainen’ ← *šonta ’sonta, paska’. Vastaava johdos on esim. kur. *kala → *kala-jə ’kalaisa’ > saP *guol’lái* (Aikio tulossa a: 37).

3.3.4.3.1.12 *āndak ’aikaisin; ensin; alussa’

Marissa esiintyy adverbi I N *ondak*, Vo *ontak*, L *andak* ’aikaisin, aamuvaihain (I N), täsmälleen (I N L), aikaisemmin (I N Vo), ennen (N Vo), alussa (N L)’. Kyseisellä adverbilla on marissa monia temporaalisia merkityksiä. Sanalle ei tiettävästi ole esitetty etymologiaa, eikä sille löydy marista selvää kantasanaa.

Marin sana muistuttaa jossain määrin indoeurooppalaista *h₂ent- ’ete-’ -sanueen jatkajia, vrt.

- *h₂ent-o- > mia. *ānta-* ’loppu(pää); raja, reuna’
- *h₂ent-ió > kgerm. *andja- ’loppu, ääri’ > mn. *endir* ’loppu’, engl. *ende*
- *h₂ent-io- > mia. *āntya-* ’lopussa sijaitseva’, mkr. *ántios* ’jtk vasten’
- *h₂ent-is > kgerm. *andiz ’aikaisemmin’ > mn. *enn* ’mieluummin, kuin; taas’, mys. *enti* ’aikaisemmin’
- *h₂enti- (lok.) > lat. *ante* ’vastapäätä, lähellä, edessä, ennen’, mkr. *anti*

(Kroonen 2013: 27)

Kantamarin *āndak sopinee muodollisesti lainaksi useammastakin indoeurooppalaisen sanueen jatkajasta. Lainaoriginaaliksi sopii esim. kanta-arjan *anta- → esimari *anta- > kma. *āndak, vokalismin osalta ks. kohta 3.3.5.5). Marin toisen tavun *a* on epäodotuksenmukainen *a:n jatkaja, mutta koska sekvenssoinnista ei ole varmuutta, on mahdollista, että se on alun perin osa johdinainesta, kma. *ānd-ak. Adverbeissa esiintyy ainakin niittymarissa -ak-ainesta, vrt. *wik* ’suoraan’ → *wiy-ak* ’heti, suoraan, viipymättä’, *peš* ’hyvin, kovin, sangen, erittäin’ → *peš-ak*.

3.3.4.3.2 Kantamarin *ð

- *čüðə ’niukka, vähäinen’ > I *čüðə*, L *čəðə* (TschWb: 113)
- *jīðäŋ ’(jousen) jänne’ > I *jəðäŋ*, L *jəðäŋ* (TschWb: 203)
- *jāða- ’kysyä’ > I *joda-*, L *jada-* (TschWb: 179)
- *keðə ’sepelkyyhky’ > I *keðe*, L *käðə* (TschWb: 235)

- *kīḏal 'vyötärö' > I *kāḏal*, L *kāḏāl* (TschWb: 318)
- *kīḏež 'huone' > I *kāḏež*, L *kāḏež* (TschWb: 318)
- *koḏa- 'jäämä' > I *koḏa-*, L *koḏa-* (TschWb: 251)
- *koḏe- 'jättää' > I *koḏe-*, L *koḏe-* (TschWb: 251)
- *küḏakša- 'riisua' > I *kuḏaša-*, Lu *kāḏakša-*, L *kāḏaša-* (TschWb: 283)
- *küḏala- 'laukata, kiirehtiä' > I *kuḏala-*, L *kāḏala-* (TschWb: 282)
- *kuḏa 'jälkeläiset' > I *kuḏo*, L *kuḏā* (TschWb: 283)
- *kuḏa 'kesäkeittiö' > I *kuḏo*, L *kuḏā* (TschWb: 283)
- *küḏar 'teeri' > I *küḏār*, L *kāḏār* (TschWb: 305)
- *küḏarte- 'ukkostaa' > I *küḏārte-*, L *kāḏārtā* (TschWb: 305)
- *kāḏama 'törö' > I *koḏama*, L *kaḏama* (TschWb: 251)
- *liḏa '(vesi)ura' > I *liḏe*, L *liḏā* (TschWb: 337)
- *lüḏa- 'laskea' > I *luḏa-*, L *lāḏa-* (TschWb: 348)
- *luḏa 'harmaa' > I *luḏo*, L *luḏā* (TschWb: 350)
- *lüḏa 'sorsa' > I *luḏo*, L *lāḏā* (TschWb: 350)
- *lüḏa 'hiirenloukku' > I *lōḏō*, L *lüḏā* (TschWb: 346)
- *lüḏä- 'pelätä' > I *lüḏa-*, L *lüḏā-* (TschWb: 355)
- *lāḏak 'tuppi' > I *loḏak*, L *laḏak* (TschWb: 340)
- *lāḏa 'ontelo, koverrus' > I *loḏo*, L *laḏā* (TschWb: 340)
- *muḏa 'mustikka' > I *moḏo*, L *muḏā* (TschWb: 384)
- *müḏe- 'peittää' > I *müḏe-*, L *müḏe-* (TschWb: 401)
- *māḏa- 'leikkiä' > I *moḏa-*, L *maḏa-* (TschWb: 383)
- *nuḏa 'nuorempi sisko' > I *nuḏo*, L *nuḏā* (TschWb: 425)
- *oḏa 'udmurtti' > I *oḏo*, L *oḏā* (TschWb: 440)
- *piḏä- 'situa' > I *piḏa-*, L *piḏā-* (TschWb: 510)
- *pīḏälä- 'puolustaa' > I (Ok) *piḏala-*, N Up *pāḏala-* 'puolustaa, puolustella (esim. syytettyä), suojella, vapauttaa, pelastaa, sääliä' (TschWb: 579–580)
- *poḏala- 'syödä lusikalla' > I *poḏāla-*, L *poḏāla-* (TschWb: 522)
- *pūḏar- 'mennä rikki' > I *puḏār-*, L *pāḏār-* (TschWb: 549)
- *pūḏešta- 'särkä, haljeta' > I *puḏešta-*, L *pāḏešteš* (TschWb: 549)
- *rūḏe- 'kyniä' > I *rūḏe-*, L *arḏe-* (TschWb: 603)
- *rūḏa 'ydin' > I *rūḏō*, L *arḏā* (TschWb: 604)
- *rūḏāṅä- 'ruostua' > I *rūḏaṅa-*, L *arḏāṅeš* (TschWb: 603)
- *šīḏa 'viha' > I *šāḏe*, L *šāḏā* (TschWb: 757)
- *šuḏala- 'haukkua' > I *šuḏala-*, L *šuḏala-* (TschWb: 724)
- *šuḏa 'kasvi, heinä' > I *šuḏo*, L *šuḏā* (TschWb: 724)
- *süḏa- 'raivata' > I *šüḏa-*, L *šüḏā-* (TschWb: 741)
- *šüḏa '100' > I *šüḏō*, L *šüḏā* (TschWb: 741)
- *šüḏe- 'käskeä' > I *šüḏe-*, L *šüḏe-* (TschWb: 741)
- *šüḏar 'kehrä' > I *šüḏār*, L *šāḏār* (TschWb: 742)
- *šüḏäre- 'vetää, laahata' > I *šüḏāre-*, L *šāḏāre-* (TschWb: 742)
- *ūḏala- 'rukoilla' > I *uḏāla-*, L *āḏāla-* (TschWb: 862)
- *ūḏäre- 'haravoida' > I *uḏāre-*, L *āḏāre-* (TschWb: 862)
- *wiḏe- 'viedä' > I *wüḏem*, L *wiḏem* (TschWb: 63)
- *wāḏar 'utare' > I *wōḏar*, L *waḏar* (TschWb: 44)
- *wāḏa 'ilta' > I *wōḏo*, L *wāḏā* (TschWb: 44)

- *üde- 'kylvää' > I *üde*-, L *üde*- (TschWb: 888)
- *üðar 'tyttö' > I *üðar*-, L *əðar* (TschWb: 888)
- *åðar 'oksainen, lehtevä' > I N Up (Ms, Mmu Mup, USj UJ) *oðar*-, Lu (JO V) *aðar* (MNySz: 1638; TschWb: 440)

Kantamarin *ð:hen palautuvan sanaston määrää selittää luonnollisestikin äänteen monilähtöisyys. Suurin osa tapauksista edustaa *t:tä, joka on marissa vokaalien välisessä asemassa spirantisoitunut ð:ksi. Huomionarvoista on, että marin denasalisaatio voidaan selittää oikeastaan kaksiosaiseksi muutokseksi, jossa konsonanttiyhtymä *nt:n nasaaliaines katoaa, jonka jälkeen sanansisäiseen asemaan jäänyt *t lankeaa yhteen alkuperäisen yksittäis-t:n kanssa. Seuraavassa tarkastellaan, korreloiko nasaalin katoaminen marissa kantaauralin *ə-vartalaisuuden kanssa.

3.3.4.3.2.1 *jāðā- 'kysyä, pyytää'

Marin I *joda*-, L *jada*- 'kysyä, pyytää' -sanaan on vanhastaan rinnastettu udm. *jua*- 'kysyä', komi *juval*-, *jual*-, P *juvav*-, J *juál*- (KESKJ: 334; UEW: 632). Vastinesarjaa on vastikään jatkettu mansin sanoilla T *jäləmt*-, LozY *jölənt*- 'suostutella', KondA *jōlas*- 'kysyä jtk' (Aikio 2015b: 52), jotka palautetaan kantaauralin asuun *jāðə-.

Marissa dentaalispirantti katoaa säännöllisesti sekä vokaalinvälisessä asemassa että konsonanttiyhtymissä (ks. kohdat 3.3.2, 3.3.3). Koska näennäiselle säilymälle ei ole äännelaillista selitystä, epäilen kantamarin *jāðā-asun edustavan kma. *lūðā- 'lukea' -sanatavoin alkuperäistä kolmitavuaista rakennetta. Kma. *-ðā- voidaan äännelaillisesti palauttaa frekventatiiviseen tai imperfektiiviseen johdinainekseen kur. *ntə-, esim. kur. *pelə- 'pelätä' → kur. *pelə-ntə > saP *balad*- 'pelkäillä' (Aikio tulossa a: 39). Kma. *lūðā- 'kysyä' ja kma. *jāðə- 'kysyä' ovat siis muodollisesti johdoksia kur. *lukəntə- 'lukaista', *jāðə-ntə- 'kysäistä'. Perintösanan säilymisestä marissa nimenomaan frekventatiivijohdoksena on muitakin esimerkkejä, vrt. esim. kma. *kičälä- 'etsiä' ← kur. *kenčə- 'etsiä'.

3.3.4.3.2.2 *jīðāŋ '(jousen) jänne'

Marin I *jəðāŋ*-, L *jəðāŋ* '(jousen) jänne' -sanalla on vastineita itämerensuomesta samojediin, sm. *jänne*, saKo. *jeəddgōs* 'poron takajalan keskijänne', hntV *jōntəŋ*-, DN *jěntə*-, O *jinti* 'jousen jänne', mnsKondA *jantəŋ*-, Pel. *jantəw*-, *jantəŋ*-, So. *jāntew*-, unk. *ideg* 'hermo, (vanh.) jänne', nenT *jēn* (*jen^o*, *jen^o*) 'jousen jänne', ngan. *jenti* (UEW: 92; SSA: 257–258). Samojedin vastineet edustavat nähtävästi sanan johtamatonta kantavartaloa ja palautuvat kantasamojedin asuun *jəntə < kur. *jəntə (Janhunen 1981: 237), muissa uralilaisissa kielissä sana on säilynyt vain johdoksissa¹¹, mikä

¹¹ *Jänne*-muodon rinnalla tavataan murteissa SSA:n mukaan *jānsi* (kantasana), *jānti* ja *jännä*. SSA on merkinnyt *jānsi*-sanat kantasanaaksi. Murretiiedot ovat kuitenkin hajanaiset, *jānsi* s. *jālsi* 'jānteen' = jälttä keräämään | Pajuista otetaan kuorta parkiksi alkukesästä *jānnen aikana*. Hol | Välittelevä vastaus: *Myö täst ny lähetiä isä putkie poika jāntie ja muu pere muuramie. Täst joutas vaik jāntie*, mihin hyvänsä. Kauk | *mahla ku heittää juoksemast siis hää jo jānttää kazvattaa. kons petäjäjä jānttā koveraa painu siis otra kylvettii*. Kall (SMS: 583). Kyseessä tuskin on vanha uralilainen johtamaton kantasana, vaan pikemminkin kyse on *jālsi* ja *jänne* -sanojen kontaminaatiosta, mihin viittaa *jānsi*-sanat käyttö 'jälleen' merkityksessä.

vaikuttaa alkuperäisen vartalovokaalin määrittelemistä. Samojedin perusteella kyse on *ə-vartalosta, joten nasaalinkato korreloi marissa *ə-vartaloisuuden kanssa.

3.3.4.3.2.3 *küðala- 'kiirehtiä ratsastaen, juosta (nelijalkaisista eläimistä)'

UEW vertaa marin I *kuðala-*, L *kâðala-* 'kiirehtiä ratsastaen, juosta (nelijalkaisista eläimistä)' -sanaa (s. 679) komin sanaan Sys. P *kotert-*, komiJ *kótort-* 'juosta, virrata' (s. 679). Rinnastus ei voi äänteellisistä syistä pitää paikkaansa, komin sana edellyttää esipermiläistä *kettä-asua, joka on marin osalta mahdoton.

3.3.4.3.2.1 *lüðə 'sorsa, anka'

Marin I *luðo*, L *lâðə* 'sorsa, anka' -sanaan rinnastetaan UEW:ssa ?sm. *lintu*, ?vi. *lind* (g. *linnu*), saP *loddi* 'lintu', hntV *lont*, DN *tunt*, O *lont* 'hanhi', mnsT *lōnt*, Pel. *lunt* 'hanhi', LozA *lunt* 'villihanhi', So. *lūnt*, unk. *lúd* (akk. *ludat*) 'hanhi, villihanhi' < *lunta (s. 254). Itämerensuomen ensitavun *i* saattaa UEW:n mukaan olla syntynyt dissimilaation vaikutuksesta *luntu > *lintu, mutta pitää rinnastusta epävarmana. *Lintu*-sanan erikoiset vokaalisuhteet on selitetty pyrkimyksellä välttää haitallista homonymiaa *lumi*-sanana partitiivimuodon *lun-ta kanssa (Salminen 2010: 346). Selitys on mahdollinen, mutta väitettä on vaikea todentaa. Nähdäkseni *lintu*-sanana kuulumista *lunta-asuun palautuvien sukukielten vastineiden yhteyteen ei ole tyydyttävästi osoitettu toteen.

Marin sanan kuulumista *lunta-sanueeseen on nasaalin kadon perusteella epäilty (Bereczki 2013: 123). Marissa esiintyy *luðo* 'sorsa, anka' sanan rinnalla *luðo* 'harmaa'. Tšuvassin *kāvakal* 'anka, sorsa' on deminutiivijohdos sanasta *kāvak* 'sininen, sinertävä, harmaa'. Sanakirjassa tarjotun selityksen mukaan marissa on tšuvassin vaikutuksesta tapahtunut merkityksenmuutos 'harmaa' → 'sorsa, anka' (mts. 123). Kantamarin tasolla *luðo* 'sorsa, anka' (I *luðo*, Up *lūðə*, Lu *lōðə*, L *lâðə* < kma. *lüðə) ja *luðo* 'harmaa' (I *luðo*, Lu L *ludə* < kma. *luðə) muodostavat minimiparin ja ovat selvästi eri sanoja (Aikio 2014c: 127), mikä tekee oletetusta merkityksenmuutoksesta epätodennäköisen. Herää kuitenkin kysymys, josko sanojen ilmeinen johtosuhde tšuvassissa olisi marissa lähentänyt sanojen äänneasuja, ja marissa odotuksenmukainen **lündə olisi tästä syystä kadottanut nasaalielementtinsä.

Oletukselle, jonka mukaan denasalisaatio tapahtuu kur. *nt-yhtymässä marissa säännöllisesti vain *ə-vartaloissa, sana on ainoa selväksi vastaesimerkiksi tulkittavissa oleva tapaus. Säännöllistä selitystä sanan denasalisaatiolle ei ole. Yhtenä teoreettisena mahdollisuutena on, että sana on lainattu permiläisestä muodosta **ljd, mitä ei voida lainaoriginaalin puuttuessa luonnollisestikaan pitävästi todistaa. Yksittäisille vastaesimerkeille ei kuitenkaan tule antaa myöskään liikaa painoarvoa, eikä yksittäisten vastaesimerkkien olemassaolo todista äänteellisiä malleja vääräksi. Äänteellisten mallien jäännöksettömyys olisi kohtuuton vaatimus.

3.3.4.3.2.2 *lüðä- 'pelätä'

Marin I *lüðä-*, L *lüðä-* 'pelätä' -sanaan on vanhastaan rinnastettu komin *rod-* 'pelätä, arkailla' (Wichmann 1924: 203–204). Marin *r > l kehitykselle esitetty äänteellinen rinnakkaistapaus on maril *lōðə*, Ob *rūðə*, Lu L *lüðə* 'ansa (erityisesti hiiriä, jäniksiä ja pieniä lintuja varten)', jonka oletettuja vastineita ovat sm. *rita*, saKo *rāā* 'tt, komi *ri*.

Komi *-d-* ~ mari *-δ-* voi arvion mukaan palautua aikaisempaan **-t:-hen*, **-δ:-hen* tai **-nt:-hen*. Wichmann (1924: 204) esittää samassa yhteydessä, että komin ja marin sanojen vastine samojedissa on selkN *lër-mbak*, MO K *lër-mbaŋ*, NP *lèri-mbaŋ* 'pelästyä'. Sanojen oletetaan palautuvan lähinnä alkuperäiseen **-δ:-hen*.

Collinder (1955: 32) on jatkanut rinnastusta edelleen nenetsin sanalla *lõõri-* 'olla peloissaan, vapista pelosta'. E. Itkonen (1959: 64) puolestaan on huomauttanut, että marin ja komin sanat eivät vastaa toisiaan säännöllisesti. KESKJ:ssa komin *rod-* 'pelätä, arkailla', SysY *rod-* sanan vastineeksi esitetään epäröiden udm. *žudj-* 'joutua pulaan, joutua hämilleen', urs. *d'ud-* (s. 241). Samassa yhteydessä esitetään edelleen rinnastus mariin, joskin sanakirjan kirjoittajat ovat panneet merkkeille Collinderin ja Itkosen eriävät näkemykset rinnastuksen oikeellisuudesta.

Marin I *lüda-*, L *lüä-* 'pelätä' -sanaa on sittemmin esitetty lainaksi permiläisistä kielistä (Bereczki 1992: 101). Marin sananalkuisen *l* pyritään selittää vetoamalla *r ~ l* -vaihteluun *δ:n* edellä. Permiläisten kielten *-d-* palautuu **-nt-*yhtymään, jonka säännöllisenä jatkajana pidetään marissa *nd-*yhtymää, millä sanan lainautuminen permiläisistä kielistä perustellaan.

Permiläisen lainaetymologian pääsääntöisenä kompastuskivenä on marin *l:-*n selittävässä *r ~ l* -vaihtelussa. Mikäli tarkastellaan kaikkia niitä kantamariin palautuvia tapauksia, joissa *l* esiintyy *δ:n* edellä, huomataan, että mistään varsinaisesta vaihtelusta on turha edes puhua:

— **l-δ*

— **liδə* '(vesi)ura' > I *liδe*, L *liδə* (TschWb: 337)

— **lüä-* 'laskea' > I *lüda-*, L *lää-* (TschWb: 348)

— **luδə* 'harmaa' > I *luδo*, L *luδə* (TschWb: 350)

— **lüä* 'sorsa, ankka' > I *luδo*, L *lää* (TschWb: 350)

— **lüä-* 'pelätä' > I *lüda-*, L *lüä-* (TschWb: 355)

— **lüä* 'hiirenloukku' > I *lödö*, Ob₁ *rüdö*, Ob₂ *rüdö*, *lüdö*, Oka *rüdö*, L *lüä* (TschWb: 346)

— **läδak* 'tuppi' > I *loδak*, L *laδak* (TschWb: 340)

— **lää* 'ontelo, koverrus' > I *loδo*, L *lää* (TschWb: 340)

Kantamarin **lüä* 'hiirenloukku' on ainoa kantamariin palautuva sana, jonka murrevarianttien joukossa *r:*llisiä muotoja tavataan, lisäksi *r:*lliset muodot rajoittuvat itämarin puhuma-alueelle Baškiriaan, Birskin ja Kaltasyn alueelle. Kokonaisuudessaan rinnastuksen, kma. **lüä* 'hiirenloukku', sm. *rita*, saKo. *râä'tt*, komi *ri*, vokaalisuhteet ovat epäsäännölliset, eikä *r:*n alkuperäisyydellekään ole muita perusteita kuin olettaamus rinnastuksen oikeellisuudesta, mikä väijäämättä johtaa kehäpäätelmään. On liioittelua puhua muutaman epäsäännöllisen murremuodon perusteella vaihtelusta, ja vielä liioitellumpaa on rakentaa tämän pohjalta permiläinen lainaetymologia. Samaan vaihteluun perustuu eräs toinenkin permiläinen lainaetymologia marissa, mariI *luδo*, L *luδə* 'harmaa' ← komi *rud* '(tumman)harmaa' (Bereczki 1992: 101), mutta tämä ei muuta edellä esittämäni johtopäätöstä siitä, että marin *l:*ää ei ole syytä sanoissa palauttaa aikaisempaan **r:*ään.

Marin **lüä*-sanaan on nyttemmin rinnastettu jälleen kantasamojedin **lër(ə)-* ~ *nerə-* -sanaan, jonka jatkajia nykykielissä ovat nenT *léro-* 'olla peloissaan, pelästyä', *lerabta-* 'pelästyttää', selkTa *lërjimpj-*, Ke. *larjimpj-* 'olla peloissaan', kam. *nerē-*

'pelästyä', mat. *ner-* 'pelottaa' (Aikio 2014b: 85–86). Sanat palautetaan kantaauralin **leðə*-asuun. Marissa **ð* katoaa, joten mari saattaa kma. **lūðə*- 'laskea' ja kma. **jāðə*- 'kysyä' -sanojen tapaan heijastaa alkuperäistä johdosta **leðə*-ntə- (ks. kohta 3.3.4.3.2.1).

3.3.4.3.2.3 **piðä*- 'sitoo'

Marin I *piða-*, L *piðä-* 'sitoo' rinnastetaan UEW:ssa unkarin *fűz* 'pujottaa, nitaa, nivoa' -sanaan (s. 386–387). UEW hylkää marin ja unkarin osalta rinnastuksen sm. *pitää* ja mordvan E *ped'a-*, M *ped'ə-* 'liittyä, liimautua, tarttua, kiinni' -sanoihin. Sm. *pitää*-sanan vastine marissa onkin I *pêze-*, L *pəze-* 'pitää kiinni' < kma. **piçe-* < kur. **pitä-* (Aikio 2014b: 86–87). Kyseinen marin sana ilmentää äänteenmuutosta kur. **t* > kma. **ć* (vokaalien välissä edelleen > *z*) (ks. kohta 3.3.2).

Unkarin *fűz* 'pujottaa, nitaa, nivoa' ja marin I *piða-*, L *piðä-* 'sitoo' -sanat eivät vastaa toisiaan säännöllisesti. Marin sanalle on esitetty indoeurooppalainen lainaetymologia (Aikio 2014c: 138), jonka mukaan sana on lainattu kantaindoeurooppalaisesta **b^hend^h*- 'sitoo' -asusta jo esimariin, → **pāntə*-. Äänteellisesti marin sana voidaan johtaa esikantamarilaisesta **pāntə*-asusta olettaen, että nasaali katoaa **ə*-vartaloissa. Kantamarin ensitavun **i* on kantaauralin **ä*:n jatkajana suhteellisen tavallinen (Aikio 2014c: 154–155). Lainaetymologian tekee epävarmaksi kuitenkin muiden mariin rajoittuvien vanhojen indoeurooppalaisten lainojen puuttuminen.

3.3.4.3.2.4 **piðälä*- 'puolustaa'

Marin I (Ok) *piðala-*, N Up *pâðala-* 'puolustaa, puolustella (esim. syytettyä), suojella, vapauttaa, pelastaa, sääliä' (TschWb: 579–580) on vailla alkuperän selitystä. Morfologisesti sana on momentaaninen *-al*-johdos (Alhoniemi 2010: 163). Johdoksen kantasana ei ole säilynyt, mutta tämä ei anna osviittaa sanan iästä, sillä marissa esiintyy muitakin vain johdoksina säilyneitä kantaauraliin palautuvia sanavartaloita, esim. kma. **kīčälä-* 'etsiä' ← kur. **kenčə-* 'etsiä', kma. **kūrala-* 'kyntää' ← kur. **kurə-* 'kaivaa'.

Marin sanan vertailukohdaksi sopii uralilainen vastinesarja **pentə*- (UEW: 371), johon on liitetty udm. *podj-* 'sulkea, panna kiinni, asettaa mehiläispesä puuhun', komi *pəd-* 'sulkea, panna kiinni', J *pōd-nal-*, hntVVj. *pent-*, Trj. *pānt-*, DN KoP Kr. *pent-*, Kaz. *pent-*, Sy. O *pent-* 'sulkea, panna kiinni' (VVj. Kaz.), 'peittää' (VVj.), 'kadota pilvien taa (aurinko, kuu)' (Trj. DN Kr. Kaz. Sy. O) (DeWoS: 1179), mnsT *pent-*, KondA KondY VagP VagE LozK *pānt-*, KondK *pānt-*, Pel. *pēnt-*, LozA *pent-*, LozY So. *pant-* 'sulkea, panna kiinni' (WogWb: 603), unk. *fēd-*, *föd-* 'peittää, kattaa'

Kyseisen sanueen yhteyteen on soviteltu myös suomen sanaa *pinne* (olla *pinteessä* 'pulassa, puristuksissa') (Sammallahti 1988: 547). Sana esiintyy varsin laajalti suomen murteissa (ei VarsSm Verml Ink) (SSA: 369). *Pinteessä*-muodon rinnalla esiintyy muodot *pintelissä* (Jämsä, Juva, Junka) 'pulassa, pinteessä' ja *pinningissä* (Kiihtel.) 'niin kovassa työssä, ettei ehdi muuhun' (SKES: 568–569). Sanalla ei ole varmoja vastineita muualla itämerensuomessa. SSA:n esittämän arvion mukaan rinnastus etäsukukieliin tulee kyseeseen, jos oletetaan, että on ollut olemassa kantasana *pintää* 'panna kiinni'. Lönnrotin sanakirjan *pintää* 'pingottaa, puristaa' saattaa kuitenkin olla teorioitu, sillä sana ei esiinny murteissa (SSA: 369).

Uralilaisen rinnastuksen lisäksi suomen sanaan on verrattu germaaniseen 'sitoa'-sanueeseen kuuluvia sanoja, sks. *Binde* 'side' (Lönnrot 1874–1880: 51) ja ru. *binda* 'sitoa' (Hakulinen 1935: 195). On esitetty arveluja, että suomen *pinne*-sanaan ovat vaikuttaneet ruotsista lainatut *pinni*¹ 'puunaula, kengännaula (etup. länsimurt.)' ← nru. mru. *pinne* 'puikko, vaarna, puunaula, kengännaula', *pinni*² 'viikatteen t. sirpin hamara, hamaran vahvike t. särmä', *pinne* (g. *pinteen*) 'viikatteen hamara, viikatteen ja sirpin selkäpuolella oleva vahvikereunus', *pinsi* (g. *pinnen*) 'viikatteen, sirpin hamara' ← läh. ruots.-murt. (Suom.) *pinning* 'viikatteen t. sirpin hamara', *pinni*³ 'sahan terän jännitys, sahan pingotinlaitte t. pingotinlaitteessa oleva kiristyspulikka' ← nru. *pinna* 'kiinnittää, liittää tappien avulla; pingottaa päällisnahka lestille' t. *pinning* 'pingottaminen, pingotus jne', sm. murt. *pinninki* (Iitti) 'pingotettu asento, pingotus', (Vihti) 'ikkunan t. oven päällä oleva hirs, joka peittää ja sitoo aukon' ← nru. *pinning* 'pingottaminen, pingotus' ja *pinnata* 'pingottaa (et. nahka naulaamalla se levälleen, kiristää (nauhoja, soittimen kieliiä, vyötä)' ← nru. *pinna* (SKES: 568–569).

Suomen *pinteessä* 'pulassa, puristuksessa' -sanan alkuperää tuskin voidaan ratkaista yksinomaan semanttista kehitystä pohtimalla, sillä sekä sitomista että pingottamista tarkoittavat sanat tarjoavat uskottavan lähtökohdan. Sanalle tarjotut sukukielten vastineet merkitsevät enimmäkseen sulkemista ja peittämistä, mutta mahdoton ei liene ajatus, että kiinnipanemisesta olisi päästy nykymerkityksiin 'pulassa, puristuksessa'. Sm. *pinne*-sanan germaaninen alkuperä vaikuttaa todennäköisemmältä ottaen huomioon, että sitomista tarkoittavalle sanueelle on ilmeisesti rinnakkaiskehityksen tuloksena kehittynyt hyvin samantapaista käyttöä, vrt. engl. *in a bind* 'pulassa'.

Sammallahti rekonstruoi sanueen kantasuomalais-ugrilaiseksi asuksi *pintä-. Mikäli itämerensuomen *pinne* ja sen kantasanaksi oletettu *pintää* luetaan germaanilainoiksi, ei mitään erityistä syytä palauttaa sanaa juuri *A-vartalaiseen asuun ole. Permiläisten kielten vokalismin (udm. *o*, komi *e*) viittaa kantaauralin ensitavun *ä:hän (ks. kohta 3.4.4.2.3), joten sitä ei voida rinnastaa kur. *i:hin palautuviin asuihin.

Kantaauralin *i edustuu mansissa ja hantissa seuraavasti:

kur.	kmns.	T (E)	KondA (I)	Pel. (L)	LozY So. (P)	lähde
*ipsə 'maku, haju'	*ät	<i>ɛt</i>	<i>āt</i>	<i>ɛèt</i>	<i>at</i>	UEW: 83–84
*iskä- 'uskoa'	*äyt-	-	<i>äyt-</i>	-	<i>äyt-</i>	UEW: 76
*kirä- 'hakata, iskeä'	*kär 'leikata'	<i>kər-</i>	-	-	-	UEW: 666; Aikio 2015a: 12
*kiwə 'kivi'	*kāw	<i>kū</i>	<i>kāw</i>	<i>kəw</i>	<i>kāw</i>	UEW: 163–164
*minä 'miniä'	*mān	<i>min</i>	<i>mān</i>	<i>mɛn</i>	<i>mān</i>	UEW: 276
*nimə 'nimi'	*nām	<i>nem</i>	<i>nām</i>	<i>nɛm</i>	<i>nam</i>	UEW: 305
*piðə- 'korkea, pitkä'	*pāl-t	-	<i>pālt</i>	<i>pɛlt</i>	<i>palit</i>	UEW: 377–378
*pintə- 'sulkea, peittää'	*pānt-	<i>pent-</i>	<i>pānt-</i>	<i>pɛnt</i>	<i>pant-</i>	UEW: 371
*piŋə 'hammas'	*pāŋ(k)	<i>pɛŋ</i>	<i>pāŋk</i>	<i>pɛŋk</i>	<i>puŋk</i>	UEW: 382
*šikə 'hius, hiukset; letti'	*sāy	<i>sɛw</i>	<i>sāy</i>	-	<i>sāy</i>	UEW: 471 s.v. <i>sāne</i>

*šilmä 'silmä'	*säm	šem	šäm	šēm	sam, sām	UEW: 479
*šingərə 'hiiri'	*täṅkər	teṅkər	tāṅkər	teṅkər	tāṅkər	UEW: 500–501
*tiwä 'tyven, tyyni'	*täw	tüwə̃/è t	tāwət	tə̃w't	tāwant	UEW: 525–526
*wiðə- 'hakata; tappaa; pyydystää'	*äl-	el-	āl-	ə̃el-	al-	UEW: 566–567
*wiksə 'välijoki'	*äyt	-	-	-	äyt	Aikio 2015a: 1–2
*wittə '5'	*ät	ε̃t	āt	ε̃ε't	at	UEW: 577

Taulukko 3. Kantaauralin *i:n kehitys mansissa.

kur.	khnt.	I (VVj.)	E (Irt.)	P (Kaz.)	lähde
*imə- 'imeä'	*äm-	em-	em-	-	UEW: 82–83
*ipsə 'maku, haju'	*äpəL	ewəl	epət	εpəl	UEW: 83–84
*iskä- 'uskoa'	*äγəL-	öγəl-	ewət-	ewəl-	UEW: 76
*kiwə 'kivi'	*käγ	köγ	kew	kew	UEW: 163–164
*minä 'miniä'	*mäñ	meñ	meñ	meñ	UEW: 276
*nimə 'nimi'	*näm	nem	nem	nem	UEW: 305
*piðə- 'korkea, pitkä'		pəl-	pət	pəl	UEW: 377–378
*pilwə 'pilvi'		pələṅ	pətəṅ	pələṅ	UEW: 381
*pintə- 'sulkea, peittää'	*pänt-	pent-	pent-	pənt-	UEW: 371
*piṅə 'hammas'	*päṅk	pöṅk	peṅk	peṅk	UEW: 382
*sikə 'hius, hiukset; letti'	*säγ	söγ	sew	sew	UEW: 471 s.v. säṅe
*šilmä 'silmä'	*säm	sem	sem	sem	UEW: 479
*šingərə 'hiiri'	*Läṅkər	löṅkər, jöṅkər	teṅkər	leṅkər	UEW: 500–501
*tiwä 'tyven, tyyni'	*täwən	teγən	tewen	tewən	UEW: 525–526
*wiðə- 'hakata; tappaa; pyydystää'	*wäL-	wel-	wet-	wel-	UEW: 566–567
*wittə '5'	*wät	wet	wet	wet	UEW: 577

Taulukko 4. Kantaauralin *i:n kehitys hantissa.

Kuten taulukoista havaitaan, voidaan obinugrilaisten kielten perusteella päätellä ainoastaan, että kantamansin *pänt- 'sulkea, panna kiinni' ja kantahantin *pänt- 'sulkea, peittää' palautuvat kantaauralin tasolla ensitavun *i:hin, toisen tavun vokaalin laadusta ne eivät anna osviittaa. Kantahantin *ä voi periaatteessa palautua myös kantaauralin *ä:hän.

Kantaauralin *i edustuu unkarissa seuraavasti:

— kur. *imə- 'imeä' > m.-unk. *em-* 'imeä', *emlő* 'rinta, nisä' (UEW: 82–83)

- kur. *kiwə 'kivi' > unk. *kő* (*köve*-)(UEW: 163)
- kur. *miñä 'miniä' > unk. *mēny* 'miniä, (m-unk.) morsian, nuori nainen, vastanainut' (UEW: 276)
- kur. *nimə 'nimi' > unk. *név* (UEW: 305)
- kur. *pilwə 'pilvi' > unk. *félhő, félleg* (UEW: 381)
- kur. *piŋə 'hammas' > unk. *fog* (UEW: 382)
- kur. *piðə- 'korkea, pitkä' > unk. *fél, föl* 'ylös(päin), ylhäälle, korkealle, pystyyn' (UEW: 377–378)
- kur. *şikə 'hius, hiukset; letti' > unk. *sző- ~ szöv-* 'kutoa' (UEW: 471)
- kur. *šilmä 'silmä' > unk. *szēm* (UEW: 479)
- kur. *šiŋə- 'hiiri' > unk. *egér* (UEW: 500–501)
- kur. *wittə '5' > unk. *öt* (UEW: 577)
- kur. *wiðə- 'hakata; tappa; pyydystää' > unk. *öl-* 'tappaa' (UEW: 566–567)

Vaikka *ē* on jatkajana ehkä odotuksenmukaisin, se ei ole yksinomainen kantaauralin *i:n jatkaja unkarissa. Osassa tapauksia kehitys on selvästi ehdollista. Kantaauralin *wi-alkuiset sanat edustuvat unkarissa säännöllisesti *ō:nä*, *ō* on samoin odotuksenmukainen kantaauralin *i:n jatkaja sanansisäisen *w:n ja *k:n edellä. Unkarin *fēd-, fōd-* 'peittää, kattaa' voidaan joka tapauksessa ongelmitta johtaa kantaauralin *i:stä, mutta kuten obinugriilaisten kielten kohdalla, ei unkarin vokalismien perusteella voi päätellä toisen tavun vokaalin laatua. Äänteellisesti ugrilaisten kielten ja marin sanat voidaan sovittaa yhteen lähtemällä uralilaisesta *ə-vartaloisesta rekonstruktioasusta kur. *pintə- 'sulkea, peittää'.

Merkitysten 'sulkea' ja 'peittää' koleksifikaatio on maailman kielissä huomattavan yleistä (CLICS-tietokannassa esimerkkejä on 44 kielestä, esim. hausa *rufe* 'peittää, sulkea', havaiji *pani* 'peittää, sulkea', telugu *muuyu* 'peittää, sulkea', CLICS: s.v. COVER), joten kyseinen polysemia voi varsin helposti palautua jo uralilaiseen kantakieleen, joskaan mikään ei estä olettamasta sen kehittyneen vasta myöhemmin. Polysemian iän ratkaiseminen ei ole rinnastuksen kannalta erityisen oleellista, sillä marin merkitykset 'puolustaa, puolustella (esim. syytettyä), suojella, vapauttaa, pelastaa, sääliä' voidaan luontevasti selittää periaatteessa kummasta tahansa merkityksestä. Rinnakaistapaus merkityksenkehitykselle 'sulkea' > 'puolustaa, suojella' löytyy germaanisista kielistä. Saksan *schützen*-verbin merkitys on vielä muinaisyläsaksassa ollut 'padota, estää' (Kluge 2011: 830), josta pääasiallinen nykymerkitys 'suojella, suojata, puolustaa' on kehittynyt, esim. *das Land vor dem Feind schützen* 'puolustaa maata viholliselta'. Saksan *schützen*-verbin vastineita ovat hollannin *schutten* 'lukita, teljetä', alasaksan *schütten* 'sulkea, teljetä' ja englannin *shut* 'sulkea'. 'Estämisen' ja 'puolustamisen' koleksifikaatiosta on niin ikään varsin runsaasti esimerkkejä, esim. havaiji *ālai*, prai *pəŋ kan* (CLICS: s.v. DEFEND), samoin merkityksenmuutoksesta 'estää' > 'puolustaa', vrt. kgerm. *warjan- 'estää, ehkäistä' > mn. *verja-* 'puolustaa, vartioida', fääri *verja* 'puolustaa, suojella, peittää' (Kroonen 2013: 574).

'Peittämisen' ja 'puolustamisen' merkitysyhteydestä on niin ikään monia esimerkkejä. Edellä mainitun germaanisen *warjan-sanueen vastine muinaisindoarjassa on *vṛṇōti* 'peittää, pysäyttää' (ml.). 'Peittäminen ja 'puolustaminen' limittyvät monissa sanueissa 'suojassa ja turvassa pitämisen' kautta, esim. sm. *suoja* → *suojata* 'viedä suojaan, korjata talteen; pitää suojassa, puolustaa, suojella, varjella, hoitaa; kätkeä; piilottaa; varata, panna säästöön', *suojella* (SSA:

214). Merkitysyhteys 'peittämisen' ja 'suojaamisen' välillä on tietysti suhteellisen ilmeinen, onhan peittäminen usein se käytännön toimi, jolla esimerkiksi ulkona säilytettäviä tavaroita suojataan.

3.3.4.3.2.5 *südə- 'raivata'

Marin I *šüda-*, L *šüdə-* 'raivata' -sanaan on rinnastettu saE *soedtedh* 'karsia (puun oksia), raivata', saP *suoddat* 'leikata, paloittaa (lihaa t. kalaa), raivata', mdE *sañd'e- ~ sañd'a-*, M *sañd'ə- ~ señd'ə-* 'raivata' (Aikio 2014b: 89–90). Saamen ja mordvan sanat palautetaan UEW:ssa rekonstruktioasuun *santi- (s. 751). Bolšoj Kil'mezin (Malmyž) alueen muodon *šüda-* perusteella kantamarin muodon voidaan olettaa olleen *südə- ja palautuvan saamen ja mordvan tavoin liudentumattomaan *s-:ään (Aikio 2014b: 89). Sanojen vokaalisuhteet voidaan selittää olettamalla sanojen palautuvan *e:hin. Tapauksia, joissa kur. *e:stä kehittyä kantamarin *ü tunnetaan kymmenkunta (Aikio 2014c: 155). Toisen tavun *ə:hin viittaavat Aikion mukaan saamen *e, marin *ä samoin kuin mordvan liudentunut keskikonsonantisto. Nasaalin kato korreloi sanassa alkuperäisen *ə-vartalaisuuden kanssa.

3.3.4.3.2.6 *ădar 'oksainen, lehtevä'

UEW:ssa marin I N *oðar*, Lu *aðar* 'oksainen, lehtevä' < kma. *ădar (TschWb: 440; MNySz: 1638) -sanana vastineiksi esitetään udm. *ud* 'itu, oras', komi *od* 'keväinen vehreys niityillä, taimi' (s. 607). Marin sanaa on pidetty ensin udmurtilainana (Bereczki 1977: 71) ja myöhemmin kantapermiläisenä t. kantaudmurtilaisena lainana (Bereczki 1992: 105). Permiläisperäisyys nojaa ajatukseen, jonka mukaan *nt-yhtymän säännöllinen jatkaja on marissa *nd, joten vastaavuus ma. *δ* ~ prm. *d* on selitettävä lainautumisella. Permiläisten kielten vokalismit, udm. *u* ~ komi *o*, palautuu perintösanastossa *e:hen, minkä Bereczki panee merkille ja toteaa, että sanan takavokaalisuus marissa viittaa suhteellisen myöhäiseen lainautumisajankohtaan. UEW:ssa marin ja permin sanat palautetaan yhteiseen *ant3-asuun, joka on selitetty lainaksi indo-iranilaisesta sanasta *and^has (> mia. *andhas-* 'zur Somapressung verwendeter Spross').

Marin ja permiläisten kielten sanoille on esitetty vastineet saamesta ja mordvasta, saKo. *vuä'd'd*, Ki. *vueñd*, T *vjeñde* 'juuri (erit. köyden valmistuksessa käytetty männyn juuri)' (< ksa. *oantē), johd. Pi. *ăătties*, Lu. *oattes* (gen. *oaddása*) 'puun pääjuuri', Ko. *vue'ddes* (gen. *vuäd'daz*), Ki. *vuenðes* (gen. *vuañdas*), T *vjeñdes* (gen. *oañdaz*) 'erit. puun juuri' (< ksa. *oantēs: *oantāse), mdM *t'išä-unda* (mon. *t'išət-untt*) (< kmd. *-undə), johd. E *undoks*, M *unks* 'juuri' (< kmd. *undəks) (Aikio 2018a: 8). Saamen ja mordvan sanat on perinteisestikin rinnastettu (UEW: 719), mutta marin ja permin sanoja ei ole aikaisemmin liitetty samaan yhteyteen. Sanat palautetaan joko kantauralin asuun *onta t. *antə.

Permiläisten kielten sanat eivät palaudu säännöllisesti kumpaankaan esitettyyn kantauralin rekonstruktioasuun. Olen esittänyt permiläisten kielten sanalle vaihtoehtoisen iranilaisen lainaetymologian, ks. tarkemmin kohta 5.3.1.1. Vartalo-vokaalin ja nasaalin kadon korrelaation tutkimisen kannalta on valitettavaa, että uralilaisia rekonstruktioasuja *onta ja *antə ei voida saamen ja mordvan edustuksen perusteella erottaa toisistaan. Mikäli nasaalin katoa kuitenkin pidetään marissa säännöllisenä nimenomaa alkuperäisissä *ə-vartaloissa, voidaan sanua marin

perusteella palauttaa kantauralin asuun *antə 'juuri; oksa'. Marin *δ*:llisyyttä ei myöskään tällöin ole tarpeen selittää sanan permiläisyydellä.

3.3.4.3.3 Kantamarin *-t

Edellisessä luvussa käsitellyt tapaukset ovat joko johdoksia tai verbejä. Tästä syystä tarkastelu koskee vain uralilaisen *nt-yhtymän edustusta sanansisäisessä asemassa. Mikäli *nt-yhtymän kehitys noudattaa sananloppuisessa asemassa *nč-yhtymistä tuttua kehitystä, voidaan tehdä oletamus, jonka mukaan kur. *nt edustuu sanan lopussa kma. *t:nä. Vastaavanlaisia tapauksia ei tunneta, mutta toisaalta niitä ei nähtävästi ole etsittykään. Alle on koottuna kantamarin johtamattomat *t:hen päätyvät sanat, joista suurin osa edustaa kantauralin *-t-tä:

- *w/pât 'luotilanka, siima, verkko' > I Vo Up *wot*, Lu L₂ *pat*, L₁ *wat* (TschWb: 55)
- *wüt 'vesi' > I N *wüt*, Vo Up Lu *wüt*, L *wət* (MNYsz: 248; TschWb: 65)
- *jüt 'yö' > I N U *jüt*, Vo *jüt*, Lu L₁ *jət*, L₂ *jət* (MNYsz: 597; TschWb: 200)
- *kit 'käsi' I N U Lu L *kit*, Vo *kīt* (MNYsz: 801; TschWb: 245)
- *kut '6' > I N Lu L *kut* (MNYsz: 1066; TschWb: 300)
- *küt 'pituus, pituussuunta, -pituinen' > I N *kut*, Vo Up *kūt*, Lu *kōt*, L *kât* (MNYsz: 1068; TschWb: 300)
- *müt 'sana, puhe' > I N *mut*, Up Vo *mūt*, Lu *mot* (MNYsz: 1505; TschWb: 400)
- *pât 'pata' > I N *pot*, Lu L *pat* (MNYsz: 1932; TschWb: 538)

Ei ole mielekästä kiistää tunnettuja *t:hen palautuvia tapauksia kuten *wüt < *wetə 'vesi' tai *kit < *kätə 'käsi', mutta muutamaan etymologialtaan tuntemattomaan tai epätyydyttävään kantamariin palautuvaan sanueeseen oletusta voisi koettaa soveltaa ja tätä kautta etsiä sanoille huomaamatta jääneitä vastineita tai lainaetymologiaa. Yksi tällainen nähtävästi löytyykin.

3.3.4.3.3.1 *küt 'pituus, pituussuunta, -pituinen'

Marin I N *kut*, Vo Up *kūt*, Lu *kōt*, L *kât* 'pituus, pituussuunta, -pituinen' -sanalle ei etymologisessa kirjallisuudessa ole esitetty alkuperän selitystä. Sana voidaan palauttaa kantamarin asuun *küt 'pituus, pituussuunta, -pituinen'. Monet sanan johdoksista palautuvat niin ikään jo kantamariin *kütla 'ympäristö, seutu' > I N *kutla*, Up *kūtla*, Lu *kōtla* L *kâtla* 'ympäristö, seutu', *küδ/təks 'pituus' > I *kutās*, Up *kūtūs*, Lu *kōdōks*, L *kādās* (TschWb: 301).

Varteenotettavana vertailukohtana lähtöoletus huomioiden voidaan pitää kantasamojediin rekonstruotua sanaa *kuntə 'pitkä, pituus' > nenT *xun^o* 'pituus' (SW: 77–78). Kantasamojedin *u-ə heijastaa säännöllisesti kantauralin *u-ə:tä (Janhunen 1981: 236). Marin ja samojedin muodot voidaan palauttaa yhteiseen kantauralilaiseen asuun *kuntə. Semanttisesti rinnastus ei perusteluja kaipaa, ovathan merkitykset marissa ja samojedissa lähestulkoon identtiset.

3.3.5 Ensitavun vokalisismi

Tässä tutkimuksessa sovelletun kantamarin ensitavun vokaalirekonstruktion pohjana on (Aikio 2014c). En näe tarpeelliseksi kommentoida muita esitettyjä kantamarirekonstruktioita. Näiden osalta ohjaan lukijan tutustumaan edellä mainittuun artikkeliin, jossa aikaisempien rekonstruktioiden puutteet tulevat nopeasti ilmiselviksi. Ensitavuun rekonstruoidaan kantamarissa seuraavanlainen kahdeksasta täysvokaalista ja kolmesta redusoituneesta vokaalista koostuva yhdentoista vokaalifoneemin järjestelmä:

kantamari	I	I (M, Ok)	Vo	Up	Lu	L
*ä	a	a	a	a	ä	ä
*e	e	e	e	e	e	e, ä
*i	i, e	i, e	i, e	i, e	i, e	i, e
*ü	ü, ö	ü, ö	ü, ö	ü, ö	ü, ö	ü, ö
*a	a	a	a	a	a	a
*å	o	o	o	o	a	a
*o	o, u	o, u	o, u	o, u	o, u	o
*u	u	u	u	u	u	u
*ī	ə, i	i	ə	ĩ	ə	ə
*ũ	ũ	ũ	ũ	ũ, ü	ũ	ə
*ū	u	u	ũ	ũ	ō	ô

Taulukko 5. Kantamarin ensitavun vokaalien edustuminen marin murteissa.

3.3.5.1 Kantamarin *ä ja *a

Kantamarin *ä:llä ja *a:lla ei ole perintösanastossa selvää lähdettä. Etymologisesta lähdekirjallisuudesta löytyvät rinnastukset kuten kma. *wāl 'pintapuoli' (~ sm. *pääli*, unk. *fél*), kma. *käje- 'mennä' (~ sm. *käydä*), kma. *kär 'tiukaksi kierretty' (~ sm. *kierä*, saP *gierr* 'kierre, sykkyrä') (Bereczki 1994: 88) ovat virheellisiä. Kantamarin *ä:hän palautuvan sanaston joukossa on mm. monia tsuvassilainoja, kma. *äwä 'äiti' < tsuv. *aBa*, kma. *äyā 'aura' < tsuv. *aGa* (Räsänen 1920: 74), mikä osaltaan viittaa vokaalifoneemien suhteelliseen nuoruuteen. Marin kantapermiläisiksi ehdotettujen lainojen joukossa on monia kma. *ä:hän ja *a:han palautuvia etymologioita, ks. 6.3, joiden osalta permiläisyyden osoittaminen on kuitenkin jäänyt puolittiehen.

3.3.5.2 Kantamarin *e

Kantamarin *e edustuu länsimarissa ä:nä velaarin ja *r:n edellä (kur. *ä-vartaloissa) (Aikio 2014c: 135–140; 143). Kantamarin *e palautuu marin perintösanastossa yksiselitteisesti kur. *ä:hän: kur. *läktə- 'lähteä' > kma. *lektä- 'lähteä, tulla ulos', kur. *lämə 'liemi' > kma. *lem 'keitto, liemi', kur. *pälä 'puoli' > kma. *pel(ə) 'puoli', kur. *tälwä 'talvi' > kma. *tel(ə) 'talvi' (lisää esimerkkejä, ks. Liitteet). Vaikka kantamarin *e palautuu yksiselitteisesti kur. *ä:hän, on kur. *ä:n kehitys kantamariin monimutkaisempi kuvio, sillä kantaauralin *ä:stä kehittyy kantamarin *e:n lisäksi taajaan myös kantamarin *i. Tämän foneemihalkeaman ehdot eivät ole

tiedossa, mutta aineisto jakautuu sen osalta selvästi kahtia. Lisäksi kantaauralin *ä:tä koskee muutama ehdollinen äänteenmuutos: kur. *jä- > kma. *ji-: kur. *jäntəŋ 'jänne' > kma. *jiðəŋ 'jänne', kur. *jämä- 'jähmettyä, puutua' > kma. *jime- 'puutua, sokeutua' sekä mahdollisesti kur. *äjə > kma. *ü: kur. *säjə 'märkä, mätä' > kma. *sü 'märkä, mätä'.

3.3.5.3 Kantamarin *i

Kantamarin täysvokaali *i palautuu perintösanastossa pääsääntöisesti kur. *ä:hän: esim. kur. *kärə- 'kääriä, sitoa' > kma. *kirä- 'pujottaa', kur. *käto 'käsi' > kma. *kit 'käsi', kur. *wəŋəw 'vävy' > kma. *wiŋə 'vävy', kur. *wätä- 'kuljettaa, johdattaa, ajaa' > kma. *wiðə- 'viedä johonkin, johdattaa, kuljettaa' (lisää esimerkkejä ks. Liite 1). Kantaauralin *ä:n ja *i:n edustus on langennut yhteen CV-tyypin sanoissa, kur. *(j)ikā 'vuosi, ikä' > kma. *i, kur. *wākə 'voima' > kma. *wi 'voima', johtuen ilmeisesti siitä, että kantamarin redusoitunut *i ei kyseisessä asemassa ole ollut fonotaktisesti mahdollinen (Aikio 2014c: 130). Kantamarin *r:n etisessä asemassa kma. *i madaltuu e:ksi (mls. 137–138).

3.3.5.4 Kantamarin *ü

Kantamarin *ü edustuu marissa pääsääntöisesti ü:nä, mutta r:n etisessä asemassa tavataan kauttaaltaan ö (mls. 131–135). Kantamarin *ü:n selkein yksittäinen lähde perintösanastossa on kur. *ē, esim. kur. *mərja 'marja' > kma. *mür 'mansikka', kur. *ñerə 'heikko, pehmeä' > kma. *nürə 'taipuisa, notkea', kur. *şənə 'suoni' > kma. *sün 'suoni, jänne', kur. *şəta '100' > kma. *şüðə '100' (lisää esimerkkejä ks. Liite 1). Myös kantaauralin *waj- tuottaa säännöllisesti kantamarin *ü:n, esim. kur. *wajŋə- 'hengittää' > kma. *üŋə-şə 'rauhallinen' (ks. kohta 4.1.13), kur. *wajə > kma. *ü 'voi'. Koska kantamarin *ü ja *ü (< kur. *ü) eivät pääsääntöisesti ole langenneet yhteen ja niillä selvästi on eri esimarilainen lähde, lienee *ü:n kantamarilainen foneettinen reaalistuma labiaalisena etuvokaalina suhteellisen tuoreen kehityksen tulosta.

3.3.5.5 Kantamarin *ä

Kantaauralin *a:n, *o:n ja *e:n edustusta on jossain määrin vaikea erottaa toisistaan marissa, mikä viittaa siihen, että vokaalit ovat tietyissä asemissa langenneet yhteen esimarissa. Kantamarin *ä voi perintösanastossa palautua näihin kolmeen vokaaliin. Joitain trendejä jakaumassa selvästi on, esimerkiksi *č:n etisessä asemassa esiintyy säännöllisesti kantamarin *ä, kur. *čača- 'syntyä, kasvaa' > kma. *šäča- 'syntyä', kur. *kačka- 'purra' > kma. *käčka- 'syödä', kur. *ñəčkə 'märkä' > kma. *näčkə 'kosteä, märkä', samoin *nC-yhtymien edellä: kur. *kanta- 'kantaa' > kma. *kände- 'kantaa, tuoda', kur. *pončə 'häntä' > kma. *páč 'häntä', kur. *şonta 'sonta' > kma. *šändə 'paska', kur. *wanča- 'liikkua varoen' > kma. *wănče- 'mennä yli'. Myös vokaalienvälisen *j:n edellä on kur. *a:sta ja *o:sta tuloksena kma. *ä, esim. kur. *kaja- 'sarastaa' > kma. *käja- 'olla näkyvissä, ilmestyä', kur. *şojə-hta- > kma. *šäkte- 'soittaa'.

3.3.5.6 Kantamarin *o

Kantamarin *o palautuu pääsääntöisesti *a:han, esim. kur. *amta- 'antaa' > kma. *omde- 'täytyä maidolla', kur. *apta- 'haukkua' > kma. *opte- 'haukkua', kur. *kalə- 'kuolla' > kma. *kole- 'kuolla', kur. *kama 'iho, kuori' > kma. *kom 'kuori', kur. *kað'a- 'jättää' > kma. *koðe- 'jättää', kur. *sala- 'varastaa' > kma. *soləšta- 'varastaa', kur. *śalə 'suoli' > kma. *šol(ə) 'suoli'. Velaarinetisessä asemassa myös kehitys kur. *e:sta kma. *o:ksi on säännöllinen, vrt. *meksa 'maksa' > kma. *moks 'maksa', kur. *peŋka 'psykoaktiivinen sieni' > kma. *poŋgə 'sieni', kur. *ləksə- 'veistää' > kma. *ləksəncə- 'veistää', kur. *tektə 'kuikka' > kma. *toktə 'kuikka'. Velaarinasaaali on myös estänyt muuten säännöllisen kehityksen kur. *o:sta kma. *u:ksi, vrt. kur. *moŋkə 'vartalo' > kma. *moŋkər 'ruumis, vartalo; puoli', kur. *poŋə 'povi' > kma. *poŋəš 'povi'.

3.3.5.7 Kantamarin *u

Kantamarin *u palautuu perintösanastossa pääasiassa kur. *o:hon, esim. kur. *kočka 'kotka' > kma. *kučkəž 'kotka', kur. *kota 'kota, talo' > kma. *kuðə 'kesäkeittiö', kur. *oksə- 'oksentaa' > kma. *uksəncə- 'oksentaa', kur. *ora(-p/wa) 'orava' > kma. *ur 'orava' (lisää esimerkkejä, ks. Liite 1). Lisäksi kur. *a:sta kehittyy kma. *u kun keskikonsonantiston jälkikomponentti on labiaalinen, kur. *śarwə 'sarvi' > kma. *šur 'sarvi', kur. *tammə 'tammi' > kma. *tum(ə) 'tammi' (Zhivlov 2014: 125). Lisäesimerkkinä muutoksesta esitän kantamarin *uwe- 'ahmia' -sanaa kantaauralin *appa- 'syödä ahnaasti' -sanueen jatkajaksi (ks.kohta 4.1.11).

3.3.5.8 Kantamarin *i

Kantaauralin *i ja *e ovat langenneet pitkälti yhteen kantamarin *i:ksi, vrt. kur. *e > kma. *i: kur. *elə- 'elää' > kma. *ile- 'elää, asua', kur. *keltə- 'sitoo; jännittää' > kma. *kildə 'sitoo, solmia, kiinnittää', kur. *neljä '4' > kma. *nil '4', kur. *peljä 'korva' > kma. *pələš 'korva', kur. *i > kma. *i: kur. *kirə- 'lyödä, hakata' > kma. *kire- 'lyödä', kur. *pilwə 'pilvi' > kma. *pīl 'pilvi', kur. *pitə- 'pitää' > kma. *pice- 'pitää kiinni', kur. *wittə '5' > kma. *wíc '5'. Myös kehityksestä kur. *ü > kma. *i on esimerkkejä: kur. *külmə 'kylmä' > kma. *kilmə 'jäätynyt, jäinen', kur. *kütə- 'sitoo' > kma. *kické- 'valjastaa'. Lisäesimerkkejä kohdasta Liite 1.

3.3.5.9 Kantamarin *ü

Kantamarin *ü:llä on perintösanastossa kaksi selvää lähdettä, kur. *e ja kur. *ü, kur. *e > kma. *ü: kur. *čečə 'setä' > kma. *čüčə 'eno', kur. *kerə 'kuori' > kma. *kür 'niini, kaarna', kur. *werə 'veri' > kma. *wür 'veri' ja kur. *ü > kma. *ü: kur. *künčə 'kynsi' > kma. *küč 'kynsi', kur. *künčə- 'kaivaa' > kma. *künče- 'kaivaa', kur. *tünə 'tyvi' > kma. *tünj 'tyvi; alku' (lisäesimerkkejä ks. Liite 1).

3.3.5.10 Kantamarin *ü

Kantamarin redusoituneella *ü:lla on perintösanastossa kaksi selvää lähdetä. Toisaalta redusoitunut *ü palautuu kantaauralin *u:hun, esim. kur. *kunsə- 'kusta' > kma. *küža- 'kusta', kur. *lumə 'lumi' > kma. *lüm 'lumi', kur. *lupsa 'kaste' > kma. *lūps 'kaste', kur. *muna > kma. *münə 'muna' (lisää esimerkkejä ks. Liite 1). Toinen päälähte on kur. *o labiaalikonsonantin viereisessä asemassa (Aikio 2014b: 88–89; 2014c: 157), esim. kur. *kopa 'kuori' > kma. *küwə 'ruumenet', kur. *moškə- 'pestä' > kma. *mūška- 'pestä', kur. *woča- 'odottaa' > kma. *wūče- 'odottaa'. Näiden kronologia voitaneen tulkita siten, että esimarin *o on labiaalikonsonantin viereisessä asemassa langennut yhteen *u:n kanssa, jonka jälkeen *u on säännöllisesti redusoitunut. Kahta erillistä reduktiota tuskin on taloudellista olettaa.

3.3.6 Toisen tavun vokalismi

Tässä kappaleessa tarkoitukseni on kuvata pääpiirteissään toisen tavun vokalismin kehitys kantaauralista kantamariin. Kaksitavuiset nominit jakaantuivat kantamarissa vartalotyypin mukaan kolmeen ryhmään: 1) vokaalivartaloihin *CVCə, 2) konsonantivartaloihin *CVC ja 3) sekatyypin, jossa osa murteita viittaa vokaalivartaloon ja osa konsonantivartaloon (Bereczki 1994: 121). Kantamarin toisen tavun redusoitunut vokaali on säilynyt osassa itämaria (UP USj. MK) sekä luoteis- ja länsimarissa, muualla se edustuu vokaaliharmonian mukaisena täysvokaalina. Keskikonsonantiston kato on marissa johtanut myös yksitavuisiin CV-vartaloihin *kiwə > kma. *kü, joita en ole tähän tarkasteluun sisällyttänyt. Olen myös jättänyt johdokset tarkastelun ulkopuolelle (ainoat selvät poikkeukset tähän pyrkimykseen ovat jo kantaaurallisissa johdoksina esiintyneet kur. *aḏma 'uni' > kma. *om(ə) ja kur. *həlmə 'kieli' > kma. *jilmə 'kieli', kur. *hərka 'rusto' > kma. *nürə 'rusto').

— *A-vartalot:

- *a-a: kur. *aḏma 'uni' > kma. *om(ə) 'uni', kur. *ja/əlka 'jalka' > kma. *jāl 'jalka', kur. *kala 'kala' > kma. *kol 'kala', kur. *kama 'iho, kuori' > kma. *kom 'kuori', kur. *pa/əra 'hyvä' > kma. *porə/*purə 'hyvä', kur. *pa/ərma 'paarma' > kma. *pārmə 'paarma', kur. *pata 'pata' > kma. *pāt 'pata'
- *e-ä: kur. *čecə 'setä' > kma. *čūčə 'eno', kur. *neljä '4' > kma. *nīl '4', kur. *həlmə 'kieli' > kma. *jilmə 'kieli', kur. *pečə 'mänty' > kma. *pūnčə 'mänty', kur. *terä 'reuna, sivu; ranta; terä' > kma. *tūr 'laita, reuna, sivu; ranta'
- *e-a: kur. *mexsa 'maksa' > kma. *moks 'maksa', kur. *merja 'marja' > kma. *mūr 'mansikka', kur. *hərka 'rusto' > kma. *nürə 'rusto', kur. *peŋka 'psykoaktiivinen sieni' > kma. *poŋgə 'sieni', kur. *šəta '100' > kma. *šūdə '100'
- *o-a: kur. *kopa 'kuori' > kma. *küwə 'ruumenet', kur. *kota 'kota, talo' > kma. *kuḏə 'kesäkeittiö', kur. *močča 'mätäs' > kma. *mūčə 'mätäs', kur.

*oksa 'oksa' > kma. *uks 'oksa', kur. *ora 'orava' > kma. *ur 'orava', kur. *šonta 'sonta' > kma. *šāndə 'paska'

— *u-a: kur. *juma 'jumala' > kma. *jūmə 'jumala', kur. *lunta 'hanhi' > kma. *lūdə 'sorsa, hanhi', kur. *lupsa 'kaste' > kma. lūps 'kaste', kur. *muna > kma. *mūnə 'muna', kur. *mura 'huuto; laulu' > kma. *mūrə 'laulu', kur. *nūlka 'jalokuusi' > kma. *nūlyə 'jalokuusi, pihtakuusi', kur. *puna 'karva' > kma. *pūn 'karva', kur. *turpa 'turpa, huuli' > kma. *tūrwə 'huuli'

— *ü-ä: kur. *külma 'kylmä' > *kilmə 'jäätynyt, jäinen'

— *ä-ä: kur. *jāwrä 'järvi' > kma. *jer, kur. *kämä 'kenkä, saapas' > kma. *kem 'saapas', kur. *lāmā 'rupi' > kma. *lim(ə) 'rupi', kur. *pālā 'puoli' > kma. *pel(ə) 'puoli', kur. *šānā 'sieni' > kma. *šin 'taula', kur. *sārñā 'saarni' > kma. *šertnə, kur. *sārā 'suoni' > kma. *ser 'verisuoni', kur. *šāšnā 'tikka' > kma. *šištə 'tikka', kur. *tālwa 'talvi' > kma. *tel(ə) 'talvi', kur. *wārkā 'munuainen' > kma. *weryə, kur. *ājmā 'neula' > kma. *im(ə) 'neula', kur. *āskā 'kiila' > kma. *iskə 'kiila'

— *ə-vartalot:

— *a-ə: kur. *čāšə 'mallas, ohra' > kma. *šož 'ohra', kur. *šalə 'suoli' > kma. *šol(ə) 'suoli', kur. *šarwə 'sarvi' > kma. *šur 'sarvi', kur. *tammə 'tammi' > kma. *tum(ə) 'tammi'

— *e-ə: kur. *kerə 'kuori' > kma. *kūr 'niini, kaarna', kur. *mekšə 'mehiläinen' > kma. *mükš 'mehiläinen', kur. *werə 'veri' > kma. *wūr 'veri', kur. *wetə 'vesi' > kma. *wūt 'vesi'

— *e-ə: kur. *ēppə 'appi' > kma. *owə 'appi', kur. *ēptə 'hius' > kma. *ūp, kur. *lēmpə 'lampi, suo' > kma. *lo/āp 'notko, alanne', kur. *ñęčkə 'märkä' > kma. *nāčkə 'kosteä, märkä', kur. *ñęlə 'nuoli' > kma. *nūlə 'nuoli', kur. *ñęrə 'heikko, pehmeä' > kma. *nūrə 'taipuisa, notkea', kur. *šęmə 'suomu' > kma. *šūm 'suomu', kur. *sęnə 'suoni' > kma. *sūn 'suoni, jänne', kur. *šęrə '(taka)reuna' > kma. *šūr 'sivu, kylki', kur. *tęktə 'kuikka' > kma. *toktə 'kuikka'

— *i-ə: kur. *nimə 'nimi' > kma. *lūm 'nimi', kur. *pilwə 'pilvi' > kma. *pīl 'pilvi', kur. *wittə '5' > kma. *wíc '5'

— *o-ə: kur. *kowsə 'kuusi' > kma. *koz, kur. *koksə 'kuiva' > kma. *kukšə 'kuiva', kur. *pončə 'häntä' > kma. *pāč 'häntä', kur. *polwə 'polvi' > kma. *pūl-, kur. *soksə 'mato' > kma. *suks 'mato', kur. *sorə 'sormi, vaaksa' > kma. *so/ār, kur. *šonjə 'vaahto' > kma. *šonj 'vaahto',

— *u-ə: kur. *kulmə '3' > kma. *kūm '3', kur. *kuntə 'pituus' > kma. *kūt 'pituus', kur. *kutkə 'muurahainen' > kma. *kūtkə 'muurahainen', kur. *kuttə '6' > kma. *kūt '6', kur. *lumə 'lumi' > kma. *lūm 'lumi', kur. *pučkə 'putki'

- > kma. *pūč 'putki', kur. *tuktə 'poikkipuu' > kma. *tūktə 'tukikaari (veneessä)', kur. *tulə 'tuli' > kma. *tul 'tuli', kur. *tumpə 'selkä' > kma. *tūp 'selkä'
- *ū-ə: kur. *kūnčə 'kynsi' > kma. *kūč 'kynsi', kur. *sülə 'syli(mitta)' > kma. *sül(ə) 'syli(mitta)', kur. *tūŋə 'tyvi' > kma. *tūŋ 'tyvi; alku'
- *ä-ə: kur. *kärkə 'palokärki' > kma. *kirə 'palokärki', kur. *kätə 'käsi' > kma. *kit 'käsi', kur. *lāmə 'liemi' > kma. *lem 'keitto, liemi', kur. *mälkə 'rinta' > kma. *mel 'rinta', kur. *närə 'nenä' > kma. *nir 'nenä, kuono, nokka', kur. *sälə 'rasva' > kma. *sel 'rasva', kur. *šāŋkə 'kuiva oksa; sänki' > kma. *šəŋgə 'kuiva oksa'

Aineisto koostuu yhteensä 44 kantaurlin *A-vartalosta ja 47 *ə-vartalosta. Kantaurlin *ə:n kehitys on marissa ollut selvästi suoraviivaisempaa, sen jatkajana on n. kolmessa tapauksessa neljästä kantamarin konsonanttivartalo. Osaltaan kehitys lieene ollut riippuvainen sanan rakenteesta, kahden klusiilin yhtymissä esimerkiksi ei konsonanttivartaloita tavata, kur. *kutkə 'muurahainen' > kma. *kūtə 'muurahainen', kur. *təktə 'kuikka' > kma. *toktə 'kuikka' ja kur. *tuktə 'poikkipuu' > kma. *tūktə 'tukikaari (veneessä)'. Myös sanaluokalla on saattanut olla osuutta asiaan, sillä samanrakenteisissakin sanoissa substantiivit ovat todennäköisemmin konsonanttivartaloita, vrt. kur. *pučkə 'putki' > kma. *pūč 'putki', kur. *səŋə 'suoni' > kma. *sūn 'suoni, jänne', adjektiivien ollessa vokaalivartaloita, vrt. kur. *həčkə 'märkä' > kma. *nāčkə 'kosteä, märkä', kur. *həŋə 'heikko, pehmeä' > kma. *nūrə 'taipuisa, notkea'. Tästä voidaan ehkä päätellä, että adjektiivit sisältävät jonkinlaisen hämärtyneen johdinaineksen.

Kantaurlin *A-vartaloiden kehittymisessä on selvästi enemmän hajontaa. Aineisto jakautuu seuraavasti: vokaalivartaloita on 23, konsonanttivartaloita on 16 ja sekavartaloita 5. Kun aineistoa tarkastellaan ensimmäisen ja toisen tavun yhdistelmänä on mielenkiintoista huomata, että kaikkein huomattavin hajonta kantamarin vartalotyypissä vallitsee alkuperäisistä labeista vokaaleista koostuvissa yhdistelmissä kur. *a-a ja *ä-ä. Kantaurlin suppeaan vokaaliin palautuvissa sanoissa (*u-a & *ü-ä, *i-ä sanoista ei edustavia esimerkkejä) on kehitys vokaalivartaloksi selvästi odotuksenmukaisempaa, vaikka näidenkin joukossa esiintyy kantaurlin tasolla minimipareja edustaneissa sanoissa käsittämättömä hajontaa vokaali- ja konsonanttivartalon välillä: kur. *muna > kma. *mūnə 'muna', kur. *puna 'karva' > kma. *pūn 'karva'. Kuten *ə-vartaloissa myös *A-vartaloissa on kehitys osin riippuvainen konsonanttikeskuksesta, *Rm-yhtymät esimerkiksi ovat yksinomaan vokaalivartaloita kur. *kūlmə 'kylmä' > *kīlmə 'jäätynyt, jäinen', kur. *nēlmə 'kieli' > kma. *jīlmə 'kieli', kur. pa/ərma 'paarma' > kma. *pārmə 'paarma'. Selvää on, että mikään yksittäinen muutos ei selitä toisen tavun vokaalin kehitystä, vaan kyse on monimutkaisesta sarjasta muutoksia, mitä on mahdollisesti edelleen hämärtänyt vartalotyyppien sekaantumat.

Verbit jakaantuvat marissa tunnetusti kahteen erilliseen konjugaatioon, I konjugaatioon eli -am-konjugaatioon ja II konjugaatioon eli -em-konjugaatioon (Alhoniemi 2010: 106). Am-konjugaation taivutusmuodoissa tavataan konsonanttivartaloita, -em-konjugaatiossa vastaavissa muodoissa esiintyy redusoitunut vokaali. Kahden konjugaation tausta on jo kantaurlin vartalovokaalissa,

-em-konjugaation verbit palautuvat enimmäkseen kantaauralin *A:han ja am-konjugaation verbit *ə:hən (Ravila 1938).

— ***A-vartalot:**

— ***a-a:** kur. *amta- 'antaa' > kma. *omðe- 'täyttyä maidolla', kur. *appa- 'syödä ahnaasti' > kma. *uwe- 'ahmia', kur. *apta- 'haukkua' > kma. *opte- 'haukkua', kur. *čāča- 'syntyä, kasvaa' > kma. *šāča- 'syntyä', kur. *čāṇa- 'iskeä' > kma. *čāṇe- 'hakata rakennuspalkkeja, loveta', kur. *kačka- 'purra' > kma. *kāčka- 'syödä', kur. *kaja- 'sarastaa' > kma. *kāja- 'olla näkyvissä, ilmestyä', kur. *kajwa- 'kaivaa' > kma. *koe- 'lapioida', kur. *kanta- 'kantaa' > kma. *kānde- 'kantaa, tuoda', kur. *kara- 'kaivaa' > kma. *kāre- 'kovertaa, kaivaa', kur. *kaḍ'a- 'jättää' > kma. *koðe- 'jättää', kur. *pakta- 'ajaa takaa' > kma. *pokte- 'ajaa takaa', kur. *panča- 'avata' > kma. *pāča- 'avata', kur. *šara- 'paskantaa' > kma. *šāra- 'paskantaa', kur. *wanča- 'liikkua varoen' > kma. *wānče- 'mennä yli'

— ***e-ä:** kur. *elä- 'elää' > kma. *īle- 'elää, asua', kur. *keltä- 'sitoa; jännittää' > kma. *kīlðe- 'sitoa, solmia, kiinnittää'

— ***e-a:** kur. *wēlka- 'tulla alas, laskeutua' > kma. *wāle- 'laskeutua, vajota'

— ***i-ä:** kur. *kirä- 'lyödä, hakata' > kma. *kīre- 'lyödä', kur. *pistā- 'asettaa' > kma. *pīšte- 'asettaa', kur. *pitā- 'pitää' > kma. *pīče- 'pitää kiinni'

— ***o-a:** kur. *śoma- 'väsyä' > kma. *šūma- 'väsyä', kur. *woča- 'odottaa' > kma. *wūče- 'odottaa', kur. *worka- 'ommella' > kma. *ūrye- 'ommella'

— ***u-a:** kur. *kuḍa- 'kutoa' > kma. *kue- 'kutoa', kur. *luma- 'lumota' > kma. *lūme- 'taikoa', kur. *puna- 'punoa' > kma. *pūne- 'punoa', kur. *puwa- 'puhaltaa' > kma. *pue- 'puhaltaa', kur. *sula- 'sula' > kma. *sūle- 'sulaa', kur. *śurwa- 'työntää' > kma. *šure- 'työntää'

— ***ü-ä:** kur. *künčā- 'kaivaa' > kma. *kūnče-

— ***ä-ä:** kur. *čākā- 'laittaa, panna sisään' > kma. *čie- 'pukea, pukeutua', kur. *jāmā- 'jähmettyä, puutua' > kma. *jīme- 'puutua, sokeutua', kur. *kālā- 'kahlata' > kma. *kelā- 'kahlata', kur. *kānsā- 'kylmetä' > kma. *kiže-, kur. *śālā- 'leikata' > kma. *šelā- 'pilkkua', kur. *wātā- 'kuljettaa, johdattaa, ajaa' > kma. *wiðe- 'viedä johonkin, johdattaa, kuljettaa'

— ***ə-vartalot:**

— ***a-ə:** kur. *kalə- 'kuolla' > kma. *kole- 'kuolla', kur. *nalə- 'nuolla' > kma. *nūle- 'nuolla', kur. *saxə- 'saapua; saada' > kma. *šoa- 'tulla, saapua'

— ***e-ə:** kur. *menə- 'mennä' > kma. *mie- 'mennä', kur. *wenə- 'venyä' > kma. *wie- 'suoristua'

- ***ę-ə**: kur. ***ęrə**- 'olla sekaisin (mielentilasta)' > kma. ***ürä**- 'hämmästyä, olla hämmästyksissä', kur. ***ęəntə**- 'raivata (metsää)' > kma. ***südə**- 'raivata (metsää)'
- ***i-ə**: kur. ***pisə**- 'pysyä' > kma. ***pižä**- 'pysyä'
- ***o-ə**: kur. ***moškə**- 'pestä' > kma. ***müşka**- 'pestä', kur. ***wolə**- 'olla' > kma. ***wūla**- 'olla'
- ***u-ə**: kur. ***kunśə**- 'kusta' > kma. ***kūža**- 'kusta', kur. ***kuwlə**- 'kuulla' > kma. ***kola**- 'kuulla', kur. ***kuḏ'ə**- 'kutea' > kma. ***ku(j)a**- 'olla sukupuoliyhteydessä', kur. ***nusə**- 'kaapia (nahkaa)' > kma. ***nūze**- 'hangata, kaapia, raapia', kur. ***purə**- 'purra' > kma. ***pūra**- 'purra', kur. ***ujə**- 'uida' > kma. ***iä**- 'uida'
- ***ü-ə**: kur. ***kütəkə**- 'sitoa' > kma. ***kīćke**- 'valjastaa'
- ***ä-ə**: kur. ***käjə**- 'kiehua' > kma. ***küa**- 'kiehua, kypsyä', kur. ***kärə**- 'kääriä, sitoa' > kma. ***kirä**- 'pujottaa', kur. ***läktə**- 'lähteä' > kma. ***lektä**- 'lähteä, tulla ulos', kur. ***ñälə**- 'niellä' > kma. ***nelä**- 'niellä', kur. ***päntə**- 'sitoa' > kma. ***piḏä**- 'sitoa', kur. ***säjə**- 'kammata' > kma. ***señä**- 'penkoa, tonkia; etsiä tarkkaan', kur. ***äjə**- 'palaa' > kma. ***eñä**- 'korventua'

Vaikka aineistossa esiintyy yksittäisiä poikkeamia, on korrelaatio *am*-konjugaation verbien ja kantaauralin **ə*-vartaloiden välillä tästä aineistosta laskettuna n. 75%, *em*-konjugaation verbien ja kantaauralin **A*-vartaloisuuden välinen korrelaatioluku on samaa luokkaa. Kantaauralin vartalovokaalin lisäksi mikään yksittäinen tekijä ei yhtä selvästi selitä konjugaatioiden taustaa.

3.3.6.1 Zhivlovin malli

Mikhail Zhivlov (2014) on esittänyt kantaauralin toisen tavun vokalismista näkemyksen, jonka mukaan kur. **a*-a ja **ę*-a -kombinaatiot edustaisivat kukin alun perin kahta eri vastinesarjaa. Perustelu lähtee liikkeelle kantahantista, jossa tavataan kahtalaista edustusta. Kur. **a*-a tuottaa kantahantissa joko **ā*:n tai **ū*:n/**ī*:n (**ū* sananalkuisesti ja labiaalikonsonanttien jäljessä, muuten **ī*), kur. **ę*-a tuottaa kantahantiin samat vokaalit, joskin distribuutio on hieman erilainen (**ū* labiaalikonsonanttien jäljessä, **ī* muuten). Kantahantissa on esiintynyt tiettyjen taivutus- ja johdinainesten laukaisema ablaut-vaihtelu, jonka seurauksena väljä vokaali supistuu, esim. kur. **kanta*- 'kantaa' > khnt. **kāntəm*- → **kīnt* 'kantokori' (deverbaalinen nollasuffiksi). Ablaut on siis ainakin näennäisesti houkutteleva selitys kahtalaisuudelle, jossa väljä ja suppea vokaali vaihtelevat. Monesti suppea ablaut-aste **ū* t. **ī* kuitenkin esiintyy hantissa sanoissa, joissa tuskin voidaan olettaa olleen ablautin laukaisevaa taivutus- t. johdinainesta, esim. kur. **kala* > khnt. **kūl*, kur. **pata* > khnt. **pūt*, kur. **męksa* 'maksa' > khnt. **mūyəl* (Zhivlov 2014: 117–121). Koska hantista ei näytä löytyvän vaihtelulle selitystä, Zhivlov päättelee, että kyse saattaa olla kantahantia vanhemmasta ilmiöstä.

Zhivlov päätyy kytkemään hantiin mielestään verrannolliset vaihtelut marista, unkarista ja samojedista ja jakaa kur. *a-a ja *e-a -kombinaatiot tällä perusteella kahdeksi toisen tavun vokaalinlaadultaan eriäväksi vastinesarjaksi:

- *a-a₁ & *e-a₁ > mari CVCə-substantiivit, khnt. väljät vokaalit, unk. *á*, ksam. toisen tavun **ǎ*
- *a-a₂ & *e-a₂ > mari CVC-substantiivit, khnt. suppeat vokaalit, unk. *a*, ksam. toisen tavun **ə*

Koska kahtalaisuus oletettavasti edustuu marin vertailumateriaalissa, olen katsonut aiheelliseksi tarkastella sitä yksityiskohtaisemmin. Zhivlovin vertailumateriaali koostuu seuraavista sanoista:

- *a-a₁
- *aǎma₁ 'uni' > kma. *omə
- *sala₁- 'varastaa' > kma. *solə 'varas'

- *a-a₂
- *jalka₂ 'jalka' > kma. *jǎl
- *kala₂ 'kala' > kma. *kol
- *kama₂ 'kuori' > kma. *kom
- *pata₂ 'pata' > kma. *pât

- *e-a₁
- *peŋka₁ 'psykedeelinen sieni' > kma. *pongə 'sieni'
- *šeta₁ '100' > kma. *šüðə

- *e-a₂
- *ela₂ 'ala-' > kma. *ül-
- *meksa₂ 'maksa' > kma. *moks

Ensisilmäyksellä Zhivlovin hypoteesi näyttää pitävän paikkansa, vertailumateriaali jakautuu marissa kahtia sen osalta, säilyykö sanan vartalovokaali marissa vai ei. Lähemmän tarkastelun perusteella en kuitenkaan ole vakuuttunut siitä, että marin muodot vaativat selityksekseen uuden vokaalifoneemin rekonstruoimista kantauraliin.

Kur. *aǎma 'uni' -sana on palautettu kantamariin vokaalivartalona, *omə (Zhivlov 2014: 119). Marin murreaineisto kuitenkin on ristiriitaista, osa murteista viittaa vokaalivartaloon *omə (I N *omo*, *omə*), osa konsonanttivartaloon *om (Lu L *om*). Mariin palautuu joukko vastaavanlaisia tapauksia, eikä vaihtelun murrejakauma ole aina täysin johdonmukainen, vrt. I N *ime*, *imə*, Lu *imə*, L *im* 'neula', I N *tele*, *telə*, Lu *telə*, L *tel* 'talvi', I N *ožo*, *ožə*, Lu *ož*, L *ožə*, *ož* 'ori'. Vokaalivartalo on voinut varsin helposti syntyä sekundaaristi taivutusmuotojen sidevokaalin reanalyysin kautta, joten sen pitäminen ilman muuta ensisijaisena on kyseenalaista.

Kur. *sala- 'varastaa' -sanan jatkaja kma. *solə 'varas' perustuu vain marin länsimurteessa tavattavaan sanaan *šolə* 'varas' (vebivartalo on marissa yleisempi johdoksessa *soləšta- 'varastaa'). Kur. *sala- on hyvinkin voinut olla kantauralin tasolla nomen-verbum, kuten erilaiset nominaaliset muodot osoittavat, esim. sm. *sala*.

Sanan lukeminen säilymätapaukseksi on ongelmallista siksi, että ei voida olla varmoja siitä, että muoto ei sisällä johdinmorfologiaa. Uralilaisen verbin perusmerkitys 'varastaa' ja marin merkitys 'varas' huomioiden pitäisin mahdollisena, että marin sana edustaa tekijäjohtimella *-ja muodostettua johdosta, kur. *sala-ja 'varas' > kma. *solə.

Kma. *ül- on postpositiivartalo, johon sijapäätteet liittyvät, esim. *ülän 'alas, alhaalle; alla, alhaalla', *üləc 'alta; alhaalta', *ülək 'alle; alhaalle', *ülnə 'alla; alhaalla'. Marin *ül-* on postpositiosarjalle yhteinen aines, ei itsenäisenä esiintyvä sanamuoto. Konsonanttivartalaisuus saattaa sitä paitsi olla peräisin jo kantauralista, onhan sanalla konsonanttivartaloisia muotoja muuallakin, vrt. sm. *alla* (< *al-na), *alta* jne.

Kur. *męksa-sanank kehitys ei ole toisen tavun vokaalin osalta diagnostinen siitä syystä, että kaikki kantauralin *kS-yhtymän sisältävät substantiivit ovat vartalovokaalista riippumatta marissa konsonanttivartaloita:

- *męksa > kma. *moks
- *mekšə 'mehiläinen' > kma. *mükš
- *oksa 'oksa' > kma. *uks
- *sokšə 'mato' > kma. *suks

Kantamariin rekonstruoivat *kS-substantiivivartalot ovat niin ikään kaikki konsonanttivartaloita, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta:

- *jükc/sə 'joutsen' (TschWb: 198)
- *mekš 'laho kohta' (TschWb: 376)
- *piks 'nuoli' (TschWb: 512)
- *pükš 'pähkinä' (TschWb: 572)
- *seks 'sappi' (TschWb: 669)
- *sıks 'savu' (TschWb: 681)
- *šokš 'hiha' (TschWb: 698)
- *wakš 'mylly' (TschWb: 25)

:

Kantauralin toisen tavun vokalismista *kS-yhtymien konsonanttivartalaisuus ei tällä perusteella kerro mitään. Kantauraliin ja kantamariin palautuvissa adjektiiveissa vokaalivartalo puolestaan on yksinomainen: kma. *kukšə 'kuiva' (< kur. *koksə), kma. *küksə 'korkea', kma. *šokšə 'kuuma', kma. *šükšə 'kulunut'. Kato- ja säilymäedustus ei noudata sanaluokkakajakoja yksin *kS-yhtymissä, vaan sitä esiintyy marissa laajemminkin, muita esimerkkejä ovat kur. *ñęčkə 'märkä' > kma. *năčkə > I *nočko*, L *načkə* (vrt. kur. *pučkə 'putki' > kma. *püč), kur. *ñęrə 'heikko, pehmeä' > kma. *nürə > I *nörö*, L *nörə*, kur. *lämpə 'lämmen' > kma. *lip > L *lip*, *liwə > I *lewe*, L *liwə*. Tämä sanaluokkakajako noudattava kahtalaisuus mielestäni viittaa siihen, että adjektiivit sisältävät hämärtyneen johdinaineksen.

3.4 Kantaauralin kehitys kantapermiin

Tässä kappaleessa käyn pääpiirteissään läpi äännejärjestelmän kehityksen kantaauralista kantapermiin. Käyn läpi sekä kantapermiin johtaneet konsonantti- että vokaalimuutokset. Suurin osa kantaauralista kantapermiin johtaneista konsonanttimuutoksista on tiedossa (Csúcs 2005), mutta muutamien muutosten ajoituksesta esitän tässä tutkimuksessa eri-ikäisiin iranilaisiin lainoihin perustuvan eriävän mielipiteen. Lisäksi aikaisemmat äännehistoriat perustuvat osittain etymologisen tutkimuksen sittemmin hylkäämään sanastomateriaaliin, joten päivitetty äännehistorian kuvaus on sikälikin perusteltu.

3.4.1 Sananalkuiset konsonantit

Kantaauralissa ovat sananalkuisessa asemassa esiintyneet konsonantit *m, *n, *ń, *p, *t, *k, *č, *s, *š, *ś, *ḍ, *l, *w, *j (Aikio tulossa a: 7–8). Kattava kuvaus äännekehityksestä kantaauralista kantapermiin on (Csúcs 2005), joka on monilta osin edelleen käyttökelpoinen. Sen ja tämän kuvauksen materiaalissa ja tulkinnoissa on kuitenkin myös eroja. Kaikki tässä esitetyt äännekehitykset pohjautuvat viime kädessä kohdasta Liite 2 löytyvään permiläisten kielten uralilaisten perintösanojen listaan.

Resonantit. Kantaauralin sananalkuiset nasaalit ovat säilyneet kantapermiin lähes muuttumattomina. Sananalkuinen *n- on liudentuneen keskikonsonantiston edellä assimiloitunut kprm. *ń:ksi, kur. *neljä '4' > kprm. *nol', kur. *nijnə 'niini' > kprm. *ńiń. Kantaauralin *w:n jatkaja on kantapermissä frikatiivi *v-. Kantaauralin *ḍ lateralisoituu permiläisissä kielissä *l':ksi, joskin kehitys sananalkuisessa asemassa perustuu yksittäiseen rinnastukseen, kur. *ḍ'əmə 'tuomi' > kprm. *l'əm.

Klusiilit. Sananalkuiset klusiilit pääsääntöisesti säilyvät muuttumattomina kantapermiin. Joukossa perintösanoja tavataan permiläisissä kielissä kuitenkin soinnittoman klusiilin sijaan vastaava soinnillinen klusiili: kur. *künčə 'kynsi' > kprm. *gǫž, kur. *pončə 'häntä' > kprm. *bož 'häntä', kur. *tǫŋə 'tyvi' > kprm. *dǫŋ. Mikään säännöllinen kehitys ei selitä soinnillistumista. Lukumääräisesti olisi perusteetonta puhua edes tendenssistä, sillä esimerkiksi n. 60 sanan joukosta *k soinnillistuu *g:ksi vain muutamassa sanassa. Soinnillisten klusiilien on selitetty syntyneen kantapermissä ensin denasalisaation myötä sanansisäisessä asemassa ja levinneen sieltä satunnaisesti myös sananalkuiseen asemaan (Bartens 2000: 36; Csúcs 2005: 154–158). Olen perintösananaston osalta samaa mieltä soinnillistumisen satunnaisuudesta, mutta olen eri mieltä soinnillisuuden alkuperästä ja ajoituksesta, näiden osalta ks. kohta 5.5.1.

Affrikaatta ja sibilantit. Sananalkuiset sibilantit säilyvät sellaisinaan kantapermiin. Affrikaatta *č säilyy niin ikään kantapermiin: kur. *čəppa- 'leikata, loveta' > kprm. *čup-, kur. *čəŋə 'savu' > kprm. *čǫŋ. Kur. *č-č-:stä kehittyä useimmissa komin murteissa č: kur. *čača- 'syntyä' > kprm. *čuž- > udm. *čǫžǫ-vǫžǫ* 'sukulainen', komi *čuž-* 'syntyä, kasvaa', kur. *čečə 'setä' > kprm. *čəž > udm. *čuž(-murt)* 'eno', komi S SysY J *čož* 'eno'.

3.4.2 Sanansisäiset konsonantit

Sanansisäisessä asemassa kantaauralin konsonanttiparadigmaan ovat kuuluneet *m, *n, *ń, *p, *t, *k, *č, *s, *š, *ś, *δ', *l, *w, *j lisäksi *ŋ, *ð, *r ja *x (Aikio tulossa a: 7–8).

Nasaalit. Sanansisäiset nasaalit *m, *n ja *ń säilyvät. Esimerkki, jonka mukaan kur. *n voisi edustua permissä myös *m:nä, udm. *pumel'* 'verso', komi *ponel'*, *pomel'* (Csúcs 2005: 133) on nähdäkseni virheellinen (ks. kohta 4.4.5). Kantaauralin *ŋ:n edustuksessa on permiläisissä kielissä selittämätöntä hajontaa. Osassa tapauksia esiintyy udmurtin murteissa vieläkin *ŋ*:llistäkin edustusta. Näihin sanoihin voitaneen rekonstruoida kantapermiin *ŋ: kur. *čəŋə 'savu' > kprm. *čəŋ, kur. *səŋə 'kammata; soutaa' > kprm. *səŋ- 'kammata', kur. *təŋə 'tyvi' > kprm. *dəŋ. Osaltaan kehitykseen on nähtävästi vaikuttanut vokaaliympäristö. Kantapermin *o:n jäljessä tavataan *m: kur. *oŋə 'suu' > kprm. *oŋ, kur. *toŋə 'paikata' > kprm. *dŋm-. Kantapermin *i:n jäljessä lieene *ŋ langennut yhteen *ń:n kanssa jo varhain, kur. *piŋə 'hammas' > kprm. *piń. Täysin epäsäännölliseltä näyttää sanojen kur. *jəŋə 'jää' ja *poŋə 'povi' kehitys.

Klusiilit. Sanansisäiset klusiilit ovat kantapermiin tultaessa kadonneet niin johtamattomissa sanavartaloissa kuin johdoksissakin. Esimerkkejä kur. *k:n kadosta: kur. *jəkə 'joki' > kprm. *ju, kur. *kokə-pta- 'tarkastaa pyydys, saalis' > kprm. *ku-t- 'ottaa t. saada kiinni' (ks. kohta 4.3.5), kur. *lukə-nta 'luku(määrä)' > kprm. *ljd 'luku(määrä)', kur. *ńukəśə 'soopeli, näätä' > kprm. *ńiz, kur. *ńukə 'nyt, jo' > kprm. *ńi 'jo', kur. *ńəkə-ntə 'näkeminen' > kprm. *ńəd 'järke, ymmärrys' (ks. kohta 4.3.10), kur. *şikə 'hius' > kprm. *ši 'karva, hius', kur. *sükəś 'syksy' > kprm. *sizjil, kur. *šokə- 'sanoa, puhua' > kprm. *šu-, kur. *wəkə 'voima' > kprm. *vi. Velaariklusiilin kehityksestä kprm. *j:ksi ei ole perintösanastossa esimerkkejä, joten siihen perustuvia permiläisiä lainaetymologioita marissa on syytä epäillä (ks. kohdat 6.1.23 ja). Kantaauralin *t katoaa säännöllisesti: kur. *kota 'kota, maja' > kprm. *ko₂-, kur. *metə 'mesi' > kprm. *mā, kur. *śeta '100' > kprm. *śo '100', kur. *wätä-ptä- 'kuljettaa, johdattaa, ajaa' > kprm. *vāt- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa' (ks. kohta 4.3.19). Kur. *p:n kadon osoittaa perintösanastossa kur. *śepə 'kaula' > kprm. *śies 'länget'.

Affrikaatta ja sibilantit. Kantaauralin *č-affrikaatasta kehittyy sibilantti ja se lankeaa sanan sisällä yhteen *š:n kanssa. kur. *čača- 'syntyä' > kprm. *čuž-, kur. *čašə 'mallas, ohra' > kprm. *čuž 'mallas', muita esimerkkejä *č:n deokklusiosta: kur. *keča- 'ymmärtää; osata' > kprm. *kuž- 'osata', kur. *muča 'sairaus; heikkous' > kprm. *miž 'taudinhenki', kur. *pečə 'mänty' > kprm. *pož. Sibilantit *s ja *ś soinnillistuvat vokaalienvälisessä asemassa.

Spirantit. Kantaauralin liudentunut spirantti *δ' lateralisoituu kantapermin liudentuneeksi *l':ksi, kur. *kaδ'a- 'jättää' > kprm. *kol'-, kur. *oδ'a 'raaka, liha' > kprm. *ul' 'kosteaa; raaka', kur. *wuδ'ə- 'uusi' > kprm. *vil'. Kantapermin *l' ei palaudu yksinomaan liudentuneeseen dentaalispirantiin vaan sen lähteenä on myös kur. *lj-yhtymä: kur. *neljə '4' > kprm. *nol'. Liudentumaton dentaalispirantti katoaa vokaalinvälisessä asemassa: kur. *jaδə- 'kysyä' > kprm. *ju- 'kysyä', kur. *kuδa- 'kutoa' > kprm. *ki-, kur. *wiδə- 'hakata; tappaa; pyydystää' > kprm. *vi- 'tappaa'.

Sanansisäisten puolivokaalien kehityksessä on selvä ero, kur. *w katoaa, kur. *j puolestaan yleensä säilyy, joskin kur. *-ajə ja *-oŋə-sekvenssit supistuvat kprm. *j:ksi: kur. *kajə 'ruoho, korsi, vihne' > kprm. *ki, kur. *koŋə-ra 'koiras' > kprm. *koŋə-ra

'koiras', kur. *sojə- 'soida' > kprm. *sj-l- 'laulaa' (ks. kohta 4.3.13). Likvidat *l ja *r säilyvät kantapermiin muuttumattomina, udmurtissa kantapermin *r affrikoituu.

Kantauralin *x. Kantauralin *x:n täsmällinen foneettinen laatu on kiistanalainen. Perinteisesti kyseistä elementtiä on vokaalien välissä merkitty velaarifrikatiivi *ɣ:llä (IPA [ɣ]), jota tuoreempikin tutkimus pitää sen nykyjatkajat huomioiden edelleen yhtenä mahdollisuutena (Aikio tulossa a: 10). Permiläisissä kielissä kyseinen elementti joka tapauksessa katoaa, eivätkä permiläiset kielet tarjoa tarkempaa osviittaa sen foneettisesta laadusta. Yksittäinen esimerkki *x:n kehityksestä kprm. *j:ksi, kur. *wixə- 'ottaa, kantaa' > kprm. *vaj- 'ottaa' (Csúcs 2005: 146) on vokalismiltaankin epäodotuksenmukainen, joten sitä voidaan pitää virheellisenä rinnastuksena. Säännöllistä kehitystä kadoksi edustavat: kur. *jexə- 'juoda' > kprm. ju- 'juoda', kur. *mexə 'maa' > kprm. *mu, kur. *saxə- 'saapua, saada' > kprm. *su- 'saapua, saada kiinni', kur. *toxə-nta 'vedennouseminen' > kprm. *tud 'tulva' (← kprm. *tu- 'lisääntyä, nousta (vedestä)' < kur. *toxə- 'lisääntyä, nousta (vesi)') (ks. kohta 4.3.15), kur. *wexə- 'ottaa, tarttua' > kprm. *vo-/və- 'tulla, saapua' (ks. kohta 4.3.17), kur. *wexə-ptä- 'ottaa, tarttua' > kprm. *vət- 'kerätä, poimia' (ks. kohta 6.2.15).

3.4.3 Konsonanttiyhtymät

Aineistossa esiintyvien muutamien esimerkkien perusteella voidaan yleisesti ottaen todeta, että geminaattaklusiileista, *pp, *tt ja *kk, kehittyy kantapermiin vastaava yksittäisklusiili, kur. *čəppa- 'leikata, loveta' > kprm. *čup- 'salvoa, tehdä lovi', kur. *mukka 'puhua epäselvästi, änkyttää' > kprm. *mjk- 'puhua epäselvästi', kur. *sekka 'sakka' > kprm. *suk, kur. *säppä 'sappi' > kprm. *säp. Kantapermin *t ei pääsääntöisesti palaudu *tt:hen, vaan *pt-yhtymään niin sanavartaloissa kuin johdoksissakin. Poikkeuksen muodostavat lukusanat '5' ja '6', kur. *wittə '5' > kprm. *vit. Kur. *čč:tä jatkaa kprm. *č: kur. *küččə 'silmukka' > kprm. *kič.

Kahdesta obstruentista koostuvat yhtymät edustuvat permiläisissä kielissä seuraavasti:

- *pt: kur. *apta- 'haukkua' > kprm. *ut- 'haukkua', kur. *kokə-ptä- 'tarkastaa pyydys, saalis' > kprm. *ku-t- 'saada kiinni' (ks. kohta 4.3.5), kur. *wexə-ptä- 'ottaa, tarttua' > kprm. *vət- 'kerätä, poimia' (ks. kohta 6.2.15), kur. *wiðə-ptä- 'pyydystää' > kprm. *ve-t-äs 'verkko' (ks. kohta 6.1.44), kur. *wätä-/ptä- > kprm. *vät- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa' (ks. kohta 4.3.19).
- *kt: kur. *əkta- 'ripustaa' > kprm. *oktj-, kur. *läktə- 'lähteä' > kprm. *IVkt- 'tulla', kur. *tektə 'kuikka' > kprm. *toktj 'kuikka' (rajoittuu komissa Udoralle), kur. *tuktə 'poikkipuu' > kprm. *tijk, kur. *äktä- 'leikata' > kprm. *äktj-
- *St:
- *tk: kur. *kütə- 'sitoa' > kprm. *kijtj- 'valjastaa'
- *čk: kur. *kočka 'kotka' > kprm. *kuč, kur. *nička- 'repiä' > kprm. *nečk-, kur. *pučka 'putki' > kprm. *pič(k-) 'sisus'
- *Sk: kur. *aska/il 'askel' > kprm. *oškjl, kur. *iskä- 'uskoa' > kprm. *eskj-, kur. *keskə 'ristiselkä, keski(osa)' > kprm. *kos(k), kur. *käskə- 'käskeä' > kprm. *käs-, kur. *soskə- 'pureskella' > kprm. *soškj-

- *pS: kur. *ipsə 'haju' > kprm. *is 'haju', kur. *kupsa- 'sammuttaa' > kprm. *kjs 'sammuttaa', kur. *küpsə 'kypsä' > kprm. *kjs- 'kypsyä', kur. *lupsa 'kaste' > kur. *ljs
- *kS: kur. *koksə 'kuiva' > kprm. *kqs, kur. *męksa 'maksa' > kprm. *mus(k-), kur. *mekšə 'mehiläinen' > kprm. *moš(k), kur. *oksə- 'oksenta' > kprm. *oski-, kur. *seksa 'Pinus sibirica' > kprm. *sus 'kataja', kur. *säksä 'lika, epäpuhtaus' > kprm. *säs, kur. *wiksə > kprm. *vis(k) 'kanava; väli'

Sonorantin ja obstruentin yhtymät:

- *mp: kur. *limpä- 'lentää' > kprm. *leb- 'lentää', kur. *tumpə 'selkä' > kprm. *tjb-
- *mt: kur. *amta- 'antaa' > kprm. *ud- 'antaa juoda', kur. *kamtə 'kansi' > kprm. *kud 'koppa, kori'
- *nt: kur. *küntə 'savu' > kprm. *kjd, kur. *lukə-nta 'luku(määrä)' > kur. *ljd 'luku(määrä)', kur. *ləntə/*lanta 'lansi, alava maa' > kprm. *lud 'pelto, aukea', kur. *näkö-ntä 'näöntä' > kprm. *näd 'järki, ymmärrys', kur. *punta- 'pohja' > kprm. *pid-, kur. *sənta-jə 'sontainen, paskainen' > kprm. *šed 'musta', kur. *toxə-nta 'vedennouseminen' > kprm. *tud 'tulva'
- *ŋt: -
- *ŋk: kur. *jäŋkä 'jämkä' > kprm. *jäg-/ *jeg-, kur. *meŋkä (< *men-kä) > kprm. *məg 'syy, aihe; asia' (ks. kohta 4.3.9), kur. *moŋkə 'ruumis, vartalo' > kprm. *mığär, kur. *waŋkaw t. *weŋkaw > kprm. *vug 'kädensija'
- *nč: kur. *panča- 'avata' > kprm. *puž- 'kääriä ylös', kur. *künčə 'kynsi' > kprm. *giž, kur. *na/ənča- 'venyä' > kprm. *nuž-, kur. *pončə 'häntä' > kprm. *bož 'häntä', kur. *wanča- 'liikkua varoen' > kprm. *vuž- 'mennä yli', kur. *wančaw 'juuri' > kprm. *vuži 'juuri'
- *ŋs: -
- *ńs: kur. *kuńsə- 'kusta' > kprm. *kiž 'kusi', kur. *kāńsə- 'jäähtyä' > kprm. *káž-
- *rp: kur. *turpa 'huuli; turpa' > kprm. *tjrp 'huuli'
- *rt: kur. *kär-tä- 'sitoa' > kprm. *kärt- 'sitoa, solmia'
- *rk: kur. *karkə- 'olla pureva' > kprm. *kur- 'karvas, katkera; purra', kur. *kärkə 'palokärki' > kprm. *kjr, kur. *purkə- 'pyry(ttää)' > kprm. *pjr- 'pyry(ttää)', kur. *worka- 'ommella' > kprm. *vur- 'ommella', kur. *terka 'kurki' > kprm. *turi
- *lt: esiprm. *käl-tä- 'kalastaa nuotalla' > kprm. *kält-
- *lk: kur. *kulkə- 'kulkea' > kprm. *kjl- 'kulkea virrassa', kur. *mälkə 'rinta' > kprm. *mjl, kur. *nulka 'jalokuusi, pihtakuusi' > kprm. *ńjl, kur. *šelkaw 'salko, paalu' > kprm. *sul 'jalas', kur. *tulkə 'nuotta' > kprm. *tjl, kur. *tulka 'sulka' > kprm. *tjl, kur. *ulkə 'riuku, salko' > kprm. *jl, kur. *ulka- 'ulko-; kauka-' > kprm. *jl- 'kauka-'
- *ðk: kur. *šoðka 'sotka' > kprm. *sul
- *ð'k: kur. *koð'ka 'henki' > kprm. *kul' 'paha henki; taudinhenki'
- *jt: -
- *jk: -
- *jč: -
- *jš: ?kur. *kajšo 'sairas' > kprm. *kiž 'sairaus, kuolleena syntynyt lapsi'

Kahden sonorantin yhtymät:

- *rm: -
- *lm: kur. *külmä 'kylmä' > kprm. *kīn(m) 'kylmä, jäinen', kur. *šilmä-j 'silmä' > kprm. *šin(m) 'silmä'
- *lq: -
- *dm: kur. *aðma 'uni' > kprm. *un(m) 'uni'
- *jm: kur. *tejmə- 'pehmeä; olla pehmeä' > kprm. *tom 'nuori', kur. *äjmä 'neula' > kprm. *(j)em 'neula'
- *jn: kur. *nijnə 'niini' > kprm. *nīn 'niini'
- *jq: -
- *wn: kur. *lowna (?*loxna) '(keski)päivä' > kprm. *lun 'päivä'
- *wq: -
- *jr: kur. *pejrə 'piiri, raja; ympäri' > kprm. *borj 'piennar'
- *wl: kur. *kuwlə- 'kuulla' > kprm. *kīl- 'kuulla', kur. *lewle 'henki' > kprm. *lolj 'henki, sielu', kur. *towlə 'tuuli' > kprm. *təl 'tuuli'
- *wδ: *owδəmə 'uudin, vuodeverho' > esiprm. *olmə > kprm. *on(m) 'vuodeverho'
- *rw: *šarwə 'sarvi' > kprm. *šur 'sarvi'
- *lw: kur. *pilwə 'pilvi' > kprm. *pil 'pilvi', kur. *tolwa 'kiila' > kprm. *tul 'nalkki, kiila', kur. *tälwə 'talvi' > kprm. *tāl 'talvi'
- *δw: *koδwa-jə- 'yöpyä' (← *koδwa 'kotva') > kprm. *kol- 'yöpyä'
- *δ'w: -
- *jw: kur. *kajwa- 'kaivaa' > kprm. *koj- 'heittää'
- *rj: kur. *arja- 'revetä' > kprm. *or- 'katketa, revetä', kur. *kerjä- 'pyytää' > kprm. *kor- 'pyytää'
- *lj: kur. *neljä '4' > kprm. *nol' '4', kur. peljä 'korva' > kprm. *pel' 'korva'
- *wj: -

3.4.4 Ensitavun vokalismin

Kantauraliin rekonstruoidun ensitavun vokalismin osalta ks. kohta 3.2. Vokalismin kehitys kantauralista kantapermiin on ollut siinä määrin monimutkaista, että monista rekonstruktioyrityksistä huolimatta mikään kantapermiin rekonstruoiduista vokaalijärjestelmistä ei ole saavuttanut kiistatonta kannatusta. Oman näkemyksensä kantapermin vokaalijärjestelmästä ovat esittäneet mm. E. Itkonen 1954, Lytkin 1964, Harms 1967, Rédei 1969, Korenchy 1974, Sammallahti 1988, Zhivlov 2014. Kokoavan katsauksen kantapermin vokaalirekonstruktion tarjoaa Csúcs 2005. Vaikka kantapermiin rekonstruoitavien vokaalien määrästä ja laadusta onkin esitetty eriäviä mielipiteitä, perustuvat rekonstruktiot silti rajattuun määrään komin ja udmurtin välisiä vokaalivastaavuuksia, joiden kantauralilainen taustakin on usein suhteellisen hyvin tiedossa kantapermiläisten vokaalifoneemien ja niiden muodostaman järjestelmän määrittämisen haasteista huolimatta. Esitän tässä kappaleessa oman tähän tutkimushistoriaan ja indoiranilaiseen lainasanaevidenssiin pohjaavan näkemykseni.

3.4.4.1 Keskikantapermi

Kantauralista kantapermiin johtaneissa vokaalimuutoksissa ei ole kyse yhden järjestelmän muuttumisesta toiseksi, vaan useammasta toinen toistaan seuranneesta välivaiheesta. Kaikkein kattavimmin näitä välivaiheita on pyrkinyt rekonstruoimaan (Sammallahti 1988), mutta esitetyt välivaiheet eivät ainakaan eksplisiittisesti perustu vertailevaan aineistoon, vaan edustavat enemmänkin yritystä hahmotella mahdollinen reitti pisteestä A (kantaurali) pisteeseen B (kantapermi), kur. *e-ä:n esimerkiksi oletetaan esipermin ensivaiheessa labiaalistuneen *ö:ksi ja myöhemmissä vaiheissa takaistuneen *o:ksi (Sammallahti 1988: 525–526), kur. *pesä 'pesä' > esiprm. I *pösä > III *pösa > IV *posa > kprm. *poz. Marista on esitetty ainakin yksi esipermiläinen laina, joka näyttäisi vahvistavan esipermiläisen välivaiheen vokaalin olleen laadultaan pyöreä etuvokaali, udm. *urdes* 'kylki, sivu' < kprm. *ordäs < esiprm. *ördäs 'sivu, kylki' → kma. *ürðəž 'sivu, kylki' (Aikio 2014c: 137), ks. kohta 6.3.40. Olen näiden yksittäisten lainojen todistusarvon suhteen epäileväinen ja esitänkin iranilaisten lainasanojen perusteella varsin erilaista kehityskulkua kantauralin *e-ä:stä kprm. *o:ksi.

Olen tässä työssä käyttänyt kantauralin ja kantapermin välivaiheesta nimitystä keskikantapermi. Keskikantapermi on kantauralin ja kantapermin vokaalijärjestelmien väliin rekonstruoimani välivaihe, johon voidaan nähdäkseni palauttaa muutamia muutoksia, jotka ovat vaikuttaneet enemmän esipermiläisen vokaalijärjestelmän kompositioon kuin vokaalifoneemien laatuun.

Kantauralin *a-a, *a-ə, *e-a ja *o-a ja ovat langenneet edustukseltaan pitkälti yhteen myöhäiskantapermin *u:ksi:

- *a-a > kkprm. > *o > mkprm. *u:
- *aδma 'uni' > *un(m) 'uni'
- *amta- 'antaa' > *ud- 'antaa juoda ja syödä'
- *apta- 'haukkua' > *ut- 'haukkua'
- *kala- 'kalastaa verkolla' → *kala-ma > *kulām 'verkko'
- *kana- 'kaivaa' > *kun- 'kaivaa'
- *panča- 'avata' > *puž- 'kääriä ylös'
- *wančaw 'juuri' > *vužj 'juuri'
- *a-ə > kkprm. > *o > mkprm. *u:
- *jaδə- 'kysyä' > *ju- 'kysyä'
- *kalə- 'kuolla' > *kul- 'kuolla'
- *kamtə 'kansi' > *kud 'koppa, kori'
- *śarwə 'sarvi' > *śur 'sarvi'
- *saxə- 'saapua, saada' > *su- 'saapua, sada kiinni'
- *e-a > kkprm. > *o > mkprm. *u:
- *e-la- 'ala-' > *ul- 'ala-
- *keča- 'ymmärtää; osata' > *kuž- 'osata'
- *meksa 'maksa' > *musk 'maksa'

- *śelkaw 'salko, paalu' > *śul 'jalas'
- *o-a > > kkpr. *o > mkpr. *u:
- *kočka 'kotka' > *kuč 'kotka'
- *ora(-p/wa) 'orava' > *ur 'orava'
- *śoma- 'väsyä' > *śum- 'olla nälkäinen'
- *worka- 'ommella' > *vur- 'ommella'
- *wosa 'kauppatavara' > *vuz- 'tavara; myydä'

Yhteenlankeaminen mkpr. *u:ksi lienee edennyt välivaiheen kautta, jonka rekonstruoin keskikantapermin *o:ksi. Kyse voi olla itse asiassa useammastakin yhteenlankeamisesta, esim. *ę-a on hyvinkin voinut langeta ensin yhteen *a-a:ksi ja myöhemmin supistua kkpr. *o:ksi. Koska yhteenlankeaminen ei ole koskenut kantaauralin *o-ə ja *ę-ə -sanoja, lienee kur. *o-ə:ta koskenut jo keskikantapermissä jonkinlainen laadullinen muutos, esim. keskivokaalistuminen *ɔ:ksi (Sammallahti esittää, että *o:sta kehittyy *ə-vartaloissa ei-takainen esiprm. *ō (s. 525), mahdollisesti sama laadullinen muutos on *o-ə-sanojen lisäksi koskenut palataalin ja *rj-yhtymän etistä *o.ta vartalotyypistä riippumatta:

- *koška- 'kuiva' > kkpr. *kɔškə- > mkpr. *kɔś- 'kuivua'
- *koškə 'koski' > kkpr. *kɔškə 'koski' > mkpr. *kɔśk
- *orja 'orja' > kkpr. ?*wɔfə > mkpr. *wɔr 'orja, palvelija'

Kur. *a-a ei ole langennut kkpr. *o:ksi palataalin ja *rj-yhtymän edellä, vaan on säilynyt kkpr. *a:na:

- *aja- 'ajaa, paeta' > kkpr. *ajə- > mkpr. *oj- 'ajaa takaa'
- *aňə 'käly' > kkpr. *aňə > mkpr. *oň-a 'vanhemman veljen vaimo'
- *arja- 'revetä' > kkpr. arə- > mkpr. *or- 'katketa, revetä'
- *kað 'a- 'jättää' > kkpr. *kal'ə- > mkpr. *kol' - 'jättää'
- *sarja 'palkki' > kkpr. *sarə > mkpr. *sorj 'tanko, orsi'

Kur. *a:n ja *ę:n langettua *a-vartaloissa yhteen keskikantapermin *o:ksi on kur. *e:stä kehittynyt kkpr. *a. Kantaauralin *e:n on tavallisesti ajateltu kehittyneen takavokaaliseksi pyöreän labiaalisen välivaiheen kautta, kur. *e-ä > esiprm. *ö-ä > *ö-a > *o-a > kpr. *o / kur. *e-ə > esiprm. *ö-i > *ü-i > kpr. *ü (Sammallahti 1988: 525–534). Tässä esitetty ajatus välivaiheen ”a-maisuudesta” perustuu ennen kaikkea iranilaisten lainasanojen evidenssiin. Permiläisten kielten vanhimmassa (indo)iranilaisessa lainasanakerrostumassa heijastuu iran. *a perintösanaston tavoin mkpr. *u:na, mikä viittaa siihen, että kyseiset lainat on omaksuttu esipermiin ennen kantapermiin johtaneiden vokaalimuutosten alkamista (ks. kohta 5.2). Permiläisistä kielistä on vanhastaankin esitetty tapauksia, joissa iranilaista *a:ta heijastaa uralilaisessa perintösanastossa *e-ä:hän (> udm. *u*, komi *o*, SysY *o*, *J o*) ja *e-ə:hin (> udm. *u*, Lo *u*, B *ə*, komi *o*, SysY *ɔ*, *J ü*) palautuvat vokaalivastineet, esim. udm. *dumj-* 'situa, köyttää, kytkeä', komi *dom*, *J dom* 'lieka, side' < kpr. *dom 'lieka, side; sitoa' ← iran. *dāma (Rédei 1986: 67–68). Tapauksia on ollut vain muutamia, joten kyseisen vokaalisubstituution sisältäviä sanoja ei ole tunnistettu omaksi

kerrostumakseen. Olen tässä tutkimuksessa esittänyt permiläisistä kielistä tusinan verran uusia vastaavan vokaalisuhteen sisältäviä iranilaisia lainasanoja, esim. kkpr. *ada/ə 'oras' ← iran. *ādu- 'vilja, jyvä', kkpr. *gara² 'kiuas, uuni' ← iran. *gārja 'kivikasa', kkpr. *garta 'kotipaikka' ← iran. *gauθra 'alku-, syntyperä' (ks. kohta 5.3), jotka osoittavat, että kyse on erillisestä kerrostumasta, jonka vokaalisubstituutio nähdäkseni parhaiten selittyy olettamalla, että kehitys kur. *e:stä kantapermin labiaalisiksi takavokaaleiksi on kulkenut kkpr. *a:n kautta, kur. *e-ä > kkpr. *a-a > mkpr. *ə ja kur. *e-ə > kkpr. *a-ə > mkpr. *o.

Kantauralin *ä-ə edustuu *l(k), *r(k) ja *m:n edellä permiläisissä kielissä j:nä (Aikio 2012: 240), sama kehitys koskee myös muita esipermin resonanteja, *j:tä, *w:tä, *n:ää, *ŋ:ää sekä sekundaaria esipermin *l:ää ja (< kur. *jδ):

- kur. *čāŋə 'savu' > kpr. *čjŋ 'savu'
- kur. *kälə 'kieli' > kpr. *kjl 'kieli, puhe, sana'
- kur. *kärkə 'palokärki' > kpr. *kjr 'palokärki'
- kur. *lāmə 'liemi' > kpr. *ljm 'liemi'
- kur. *mälə 'mieli' > kpr. *mjł 'mieli, ajatus'
- kur. *mānə- 'vapautua, pelastua' > kpr. *mjn- 'irtautua, vapautua'
- kur. *nājδə 'tytär, tyttö, neiti' > kpr. *njł 'tyttö, tytär'
- kur. *nälə- 'niellä' > kpr. *njł- 'niellä'
- kur. *närə 'nenä' > kpr. *njr 'nenä, nokka, kuono'
- kur. *pājə- 'kiehua' > kpr. *pj- 'kiehua'
- kur. *pärə 'pieni pala, päre' > kpr. *pjɾ-ig 'muru'
- kur. *sälə 'rasva' > kpr. *sjł 'silava, rasva'
- kur. *sāŋə- 'kammata, soutaa; penkoa' > *sjŋ- 'kammata'
- kur. *sāŋə 'sää(ilmio)' > kpr. *sjŋəd 'auer'
- kur. *tāwə 'keuhkot' > kpr. *tj 'keuhkot'
- kur. *tāwmə- 'täysi, täyttää' (← *tāwδ-mə-) > kpr. *tjm- 'täyttää, tukkia, asettaa este'
- kur. *āŋə- 'palaa' > kpr. *jln- 'liekki, liekehtiä'
- kur. *ärə- 'alkoholijuoma, juoda alkoholia' > kpr. *jr- 'alkoholijuoma'

Koska myös kantauralin *ü:sta kehittyy säännöllisesti kantapermin *j, pidän todennäköisenä, että kehitys *ä-ə:stä kpr. *j:ksi on kulkenut keskikantapermiläisen välivaiheen *ü-ə kautta, kur. *mälə > kkpr. *mülə > mkpr. *mjł 'mieli, ajatus', kur. *närə 'nenä' > kkpr. *nürə > mkpr. *njr 'nenä, nokka, kuono' jne. Vastaavanlaista välivaihetta on esitetty aiemminkin, sm.-pr. *keeli > esipr. *küüli (Sammallahti 1988: 525).

3.4.4.2 (Myöhäis)kantapermi

3.4.4.2.1 Kantapermin *a

Kantapermiin voidaan rekonstruoida *a sanoihin, joissa udmurtin *a*:ta vastaa komissa *a* (Lytkin 1964: 162–167). Kantapermin *a:han palautuvaan sanastoon ei tyypillisesti kuulu uralilaista perintösanastoa. Rinnastuksia on toki esitetty, mutta ne eivät ole hyväksyttäviä. Sen sijaan kpr. *a:han palautuvan sanaston joukossa on runsaasti

iranilaisia lainasanoja, esim. kprm. *das '10', kprm. *zarñi 'kulta', kprm. *kar 'pesä, kaupunki', kprm. *kar- 'tehdä', kprm. *ñañ 'leipä', kprm. *saj 'varjo' (ks. kohta 5.4) sekä yksittäisiä tšuvassialkuperää olevia sanoja, kprm. *bañ 'poski'. Se, että kerrostuman iranilaisissa lainoissa tavataan kprm. *a vastaamassa lainaoriginaalin *a:ta viittaa osaltaan vokaalifoneemin nuoreen ikään. Muutamille sanoille, esim. kprm. *as 'itse', kprm. *kvat' '6', esitetty uralilainen alkuperä lienee todennäköinen, mutta vokalismien kehitykselle ei ole esitetty tyydyttävää selitystä. Ilmeisesti alkuperäisen kur. *a:n supistuttua on kantapermiin kotoutunut lainojen mukana uusi *a, mikä selittää, miksi kyseisen vokaalin sisältävät sanat vain harvoin ovat perintösanoja. Marista on esitetty monia permiläisiä lainoja (ks. esim. kohdat 6.3.3, 6.3.8, 6.3.9, 6.3.10), joiden permiläisyyttä on perusteltu toteamalla, että kantamarin *ä t. *a, joilla kantapermin *a:ta on oletettu substituoidun, ovat marissa laina-alkuperää. Huomioon ei tässä selityksessä ole otettu sitä, että tilanne kantapermin *a:n osalta on käytännössä katsoen sama.

3.4.4.2.2 Kantapermin *ä

Kaikki tutkijat eivät ole rekonstruoineet erillistä vokaalifoneemia tapauksiin, joissa udmurtin *u*:ta vastaa komin *a*. Enimmäkseen kyseistä vokaalivastaavuutta heijastavat noin parikymmentä sanaa eivät ole uralilaista perintösanastoa, vaan joukossa on mm. tšuvassilainoja, udm. *udjs*, komi *adas* 'viljakaistale' < tšuv. *odas*, *uDas*, udm. *kun* 'valtio, maa', mprm. *kan* 'tsaari, kaani' < tšuv. *χon*, *χun*, udm. *šurlo*, komi *čarla* 'sirppi' < tšuv. *šurla*, *šorla* (Lytkin 1964: 170–172). Mielenkiintoista kyllä, udm. *u* ~ komi *a* kuitenkin esiintyy pienessä joukossa sanoja, joiden kuulumisesta perintösanastoon ei liene epäilystä: udm. *mu*, komi *ma* 'hunaja' (< kur. *metə 'mesi'), udm. *vu*, komi *va* 'vesi' (< kur. *wetə 'vesi'), mahdollisesti myös udm. *su* 'noki, puuhiili', komi *sa* 'noki' (< kur. *setə 'noki; hiili'). Koska udmurtin edustus ei oleellisesti eroa kur. *e-ə:n tavallisesti kehityksestä, on sanoihin rekonstruoitu vokaalilyhdistelmän tavallinen jatkaja, kprm. *o (E. Itkonen 1954: 319–320). Komin *a* on pyritty selittämään sananloppuisessa asemassa säännölliseksi, mitä kuitenkin vastustaa se, ettei muutosta ole havaittavissa kaikissa rakenteen jakavissa sanoissa, kprm. *šo '100' > udm. *šu*, komi *šo*, SysY *šə*. Toisaalta komin *a*:ta on pidetty säännöllisenä ja udmurtin kehitystä *u*:ksi ehdoiltaan epäselvänä sekundaarina kehityksenä (Lytkin 1964: 172–177). Vokaalivastaavuuden taustalle on rekonstruoitu myös erillinen vokaalifoneemi, kprm. *ä (Sammallahti 1988: 527–534), jonka tarkempaa taustaa ei kuitenkaan avata. Kyseisen vokaalin alkuperästä todetaan vain, että "Towards Proto-Permian, reduced *ü and low round *ä were added to the vowel paradigm".

Kantapermiin on rekonstruoitava kontrasti vokaalivastaavuuksien udm. *a* ~ komi *a* (< kprm. *a) ja udm. *u* ~ komi *a* (< kprm. *ä) välille, sillä kantapermiin palautuvassa aineistossa esiintyy ainakin yksi minimipari:

- udm. *kar* 'pesä, kaupunki', komi *kar* 'kaupunki' (Lytkin 1964: 164) < kprm. *kar 'kaupunki'
- udm. *ki-kur* 'kämmen', komi *ki-kar* 'kämmenselkä' (*ki* 'käsi') (Lytkin 1964: 171) < kprm. *kâr 'kämmen'

Minimipareja on kantapermissä ollut mahdollisesti enemmänkin, mutta kontrastia ei voida aukkoisen levikin vuoksi kaikissa potentiaalisissa tapauksissa varmuudella

rekonstruoida, komi *gar* 'tiukaksi kierretty' (? < kprm. **gar*), komi *gar(j)* 'silmu', udm. *gurj* 'urpu, norkko' (< kprm. **gār*) (Lytkin 1964: 168, 170). Kuten kantapermin **a*:kin on kantapermin **ā* siihen palautuvan sanaston perusteella nuorta alkuperää. Mitkä kehityksen yksityiskohdat sitten lienevät käänteä olleet, on kur. **etə*-sekvenssin äännekehitys johtanut säännöllisesti kantapermin **ā*:ksi.

3.4.4.2.3 Kantapermin **ä*

Kantauralin **ä*:n jatkajana tavataan komissa säännöllisesti *e*, *J ö* (< kkom. **ö*) (poislukien ehdolliset muutokset kuten kur. **ä* > prm. *i* / *_Rə* tai kur. **CäKə* > kprm. **Ci*). Udmurtissa heijastumien joukko on kirjavampi. Komin *e*:tä vastaa udm. *o*:

- kur. **järä* 'ympäri(stö)' > udm. *joros* 'lähiseutu, ympäristö', komi *jēr* 'kasvima', *J jōr* 'aita'
- kur. **jäsə(n)* 'jäsen' > udm. *joz* 'nivel', komi *jēz* 'väki, kansa', *J jōz* 'aika'
- kur. **kälä* 'kahlata' > udm. *kolj-*, komi *kev-*, *J kel-*, *köl-*
- kur. **käskə* 'käskeä' > udm. *kos-* 'käskeä, toivoa, tahtoa', komi *kēsji-* 'luvata, tahtoa', *J kōsji-*
- kur. **lämä* 'rupi' > udm. *lom*, komi *lēm*
- kur. **näkə-ntä* 'näentä' > udm. *nod* 'neuvokkuus, älykkyys', komi *nēd* 'arvoitus'
- kur. **tälwä* 'talvi' > udm. *tol*, komi *tēv*, *J tōl*
- kur. **ämärə-* 'ammentaa' > udm. *omjrt-*

udm. *e*:

- kur. **käjä* 'koi' > udm. *kej*, komi *kej*
- kur. **känsä-* 'jäähtyä' > udm. *kežeg* 'kuume', *kežit* 'kylmä', komi *kežid* 'kylmä; pakkanen'
- kur. **kär-tä* 'situa' > udm. *kertti-* 'situa, solmia', komi *kert-*
- kur. **pänä-* 'hioa' > udm. (Wied.) *penon* 'hiomakivi'
- kur. **säksä* 'lika, epäpuhtaus' > udm. *ses*, komi *sēs*
- kur. **säppä* 'sappi' > udm. *sep*, (Wied.) *sōp*, komi *sep(t)*, *J sōp*
- kur. **särä* 'suoni, juuri' > udm. *vir-ser* 'verisuoni'
- kur. **tärä-* 'mahtua, sopia' > udm. *terj-* 'mahtua, sopia', komi *tēr-* 'mahtua, sopia'

udm. *a*:

- esiprm. **käl-tä-* 'kalastaa nuotalla' > udm. *kaltj-* 'vetää nuottaa', komi *kevt-*
- kur. **pälä* 'puoli' > udm. *pal*, komi *pēl*, *J pōl*
- kur. **älä* 'syli' > udm. *al* 'syli, polvet', komi *el-ež*, *J ol-iž*

Udmurtin kahtalaista (tai kolmenlaista) edustusta, udm. *o*, *e*, (*a*), on pyritty selittämään palauttamalla ero jo kantapermiin. Vokaalivastaavuuden udm. *o*, (tavallisesti ennen */:ää/*) *a* ~ komi *e*, *J ö*, taustalle on rekonstruoitu kantapermin labiaalinen keskivokaali **ö* (E. Itkonen 1954: 288–292; Lytkin 1964: 117–130. 232). Vokaalivastaavuus udm. *e*, komi *e*, *J ö* puolestaan on palautettu kantapermin **ε*:hen (E. Itkonen 1954: 303–

306; Lytkin 1964: 153–162). Mikään selvästi erottuva äänteellinen ehto ei selitä udmurtin kahtalaisuutta *o:n* ja *e:n* välillä. Eron palauttaminen kantapermiin on kuitenkin kyseenalaista kahdesta syystä: 1) udmurtin kolmijakoa vastaa komissa yksi ja sama edustus, 2) udmurtin edustukselle ei löydy myöskään selvää esipermiläistä edeltäjää, vaan sekä kprm. **ö* että **ε* palautuvat säännöllisesti kantauralin **ä:hän*. Udmurtin *o*:llisen edustuksen palauttaminen kantapermin **ö:hon* ja *e*:llisen **ε:hen* ei millään merkittävällä tavalla ratkaise kantauralin **ä:n* halkeamiseen liittyvää äänteellistä ongelmaa, vaan yksinkertaisesti siirtää sen yhdeltä rekonstruktio-*tasolta* toiselle. Sekä udm. *o/a*, komi *ε*, J *ö* että udm. *e*, komi *ε*, J *ö*, on palautettu kantapermin **ä:hän* (Zhivlov 2014: 123), jota myös tässä tutkimuksessa noudatan.

3.4.4.2.4 Kantapermin *i

Vokaalivastaavuuden, udm. *i* ~ komi *i*, taustalle voidaan rekonstruoida kantapermin **i*, jolla on perintösanastossa muutamakin lähde, joista selkein on kantauralin **i-ə*, esim. kur. **nimə* 'nimi' > kprm. **nim* 'nimi', kur. **pilwə* 'pilvi' > kprm. **pil* 'pilvi', kur. **widə* 'hakata; tappaa; pyydystää' > kprm. **vi-* 'tappaa', kur. **wiksə* 'välijoki' > kprm. **vis(k)* 'välijoki'. Vartalovokaali on ollut kur. **i:n* kehitystä säätelevä tekijä, ainoa selkeä poikkeus tähän sääntöön on kur. **šilmä* > kprm. **šin(m)*, joka alkuperäisestä **A*-vartaloisuudesta huolimatta on kantapermissä **i* viitaten kur. **i-ə:hin*. Olen pyrkinyt selittämään kehityksen **j*-johdinaineksella, jonka liittyminen sanaan on aiheuttanut esipermisissä ns. sekundaaria **ə*-vartaloisuutta monessa muussakin tapauksessa (ks. kohta 4.4.7). Kantapermin **i* tavataan myös kur. **ä-ə:n* jatkajana yksitavuisiksi kehittyneissä sanoissa, kur. **kätə* 'käsi' > kprm. **ki* 'käsi', kur. **wäkə* 'voima' > **vi* 'voima'. Kehitystä on CV-rakenteisissa sanoissa pidetty säännöllisenä (Aikio 2012: 240). Kehitys on pyritty sitomaan resonanttien edellä havaittuun kehitykseen **ä-ə* > kprm. **i*, jolloin kehityksen olisi oletettava kulkeneen soinnillisten frikatiivien kautta **j:ksi*: **kätə* 'käsi' > **käðə* > **kjð* > **kij* > *ki*, **wäkə* 'väki' > **wäyə* > *wij* > *wij* > **vi* (Pystynen 2018: 90). Tätä ajatusta nähdäkseni vastustaa kuitenkin se, että kantapermin **ij* ei ainakaan primaarin **j:n* kohdalla anna välttämättä tulokseksi **i:tä*, kur. **küjə* 'käärme' > kprm. **kij* 'käärme'. Myös kur. **ü:stä* kehittyvä CV-sanoissa kantapermin **i*, kur. **nükə* 'nyt, jo' > kprm. **ni* 'jo'. Palataalisen konsonantin etisessä asemassa kantapermin **i* voi palautua myös kur. **ü:hyn* ja **u:hun*, kur. **küpsə* 'kypsa' > kprm. **kiś-* 'kypsyä', kur. **sükəs* 'syksy' > kprm. **sizjil* 'syksy', kur. **nükəsə* 'soopeli, näätä' > kprm. **niž* 'soopeli, näätä', joiden edustus selittynee siten, että säännöllisen kehityksen mukainen kprm. **i* on palataalisessa asemassa edelleen etistynyt **i:ksi* (E. Itkonen 1954: 315).

3.4.4.2.5 Kantapermin *j

Vokaalivastaavuuden, udm. *j* ~ komi *j*, J *ø*, kantapermiläiseksi edeltäjäksi rekonstruoidaan tässä tutkimuksessa **j* (näin jo esim. E. Itkonen 1954: 299–303). Kantapermin **j* palautuu perintösanastossa pääsääntöisesti kolmeen lähteeseen kur. **u:hun*, **ü:hyn* ja **ä:hän* (/ *Rə*), esim. kur. **kulkə* 'kulkea' > kprm. **kjil-* 'kulkea virran mukana', kur. **kuña-* 'ummistaa silmät' > kprm. **kijn-* 'ummistaa silmät', kur. **kuñšə* 'kusta, kusi' > kprm. **kijž* 'kusi', kur. **kurə* 'veden uurtama maastonkohta' > kprm. **kjir-* 'uurre; uurttaa (vedestä)', kur. **lukə-nta* 'luku(määrä)' > kprm. **ljid* 'luku(määrä)', kur. **lumə* 'lumi' > kprm. **ljimj* 'lumi', kur. **sula-* 'sulaa' > kprm. *sil* 'sula', kur. **tulə* 'tuli' > kprm. **tjl* 'tuli', kur. **wuðə-* 'uusi' > kprm. **vjl* 'uusi'.

Komissa tavataan kprm. *i:n jatkajana toisinaan u:ta, esim. *kuδ'ə- 'kutea' > komi kul'-mj-, kur. *kuña- 'ummistaa silmät' > kuñ- J kuñ-, kur. *kupsa- 'sammua' > komi kus-, J kus-, minkä ehdot tai syy ei ole täysin selvillä, joskin tapaukset rajoittuvat k:n jälkeiseen asemaan. Udmurtissa epäodotuksenmukaista u:ta puolestaan tavataan toisinaan erityisesti p:n jälkeisessä asemassa: kur. *pučkə 'sisus' > udm. puš, kur. *puna- 'punoa' > udm. punj- 'punoa, palmikoida; kiertää, kietoa' (murteittain myös odotuksenmukaista j:tä, MU *pini-* (WotjWsch: 211). Lisää esimerkkejä kur. *u:n kehityksestä löytyy tutkimuksen liitteistä.

Esimerkkeinä kantaauralin *ü:n kehityksestä kprm. *i:ksi ovat mm. kur. *küjə 'käärme' > kprm. *kij 'käärme', kur. *külmä 'kylmä' > kprm. *kijn(m) 'kylmä, jäinen', kur. *künčə 'kynsi' > kprm. *giž 'kynsi', kur. *kütkə- 'sita' > kprm. *kijtki- 'valjastaa', kur. *sülə 'syli(mitta)' > kprm. *sij 'syli(mitta)'.

Kantaauralin *ä-ə:n kehityksestä kprm. *i:ksi ks. kohta 3.4.4.1. Kantapermin *i on tuloksena myös kur. *ajə- ja *ojə-sekvenssien kontraktiosta: kur. *kajə 'ruoho, korsi, vihne' > kprm. *ki, kur. *kojə 'aamunkoi, sarastus' > kprm. *ki-a 'aamurusko', kur. *šoјə- 'soida' > kprm. *šij-l- 'laulaa', kur. *šoјə 'pistin' > kprm. *šij 'keihäs, pistin'.

3.4.4.2.6 Kantapermin *o

Vokaalivastaavuus, udm. *u*, Lo *u*, B *ø* (< kudm. *ü) ~ komi *o*, SysY *o*, J *ú* (< kkom i *q) palautuu perintösanastossa enimmäkseen kur. *e-ə:hin, esim. kur. *kerə 'kuori' > udm. *kur*, Lo *kur*, B *kər* 'kuori, kaarna', komi *kor(j)*, SysY *kər*, kur. *keskə 'ristiselkä, keski(osa)' > udm. *kus*, Lo *kus* B *kəs*, komi *kos(k)*, SysY *kəs*, J *kúsk*, kur. *lewlə 'henki' > udm. *ul*, Lo *lul* 'sielu, henki, elämä', komi *lov*, SysY *ləl*, J *lül*, kur. *pelə- 'pelätä' > udm. *pulj-*, komi *pol-*, SysY *pəl-*, J *púl-* (lisää esimerkkejä ks. Liite 2). Kantapermin *o palautuu myös kur. *a:han liudentuneen konsonantin edellä, kur. *aja- 'ajaa, paeta' > kprm. *oj- 'ajaa takaa', kur. *aska/ilə 'askel' > kprm. *oškij 'askel', kur. *kaδ'a- 'jättää' > kprm. *kol'-, kur. *šarja 'palkki' > kprm. *šorij 'tanko, orsi'. Tämän yhteenlankeamisen olen selittänyt keskikantapermin *a:lla, ks. kohta 3.4.4.1.

Vaikka kyseisen kantapermin vokaalin uralilaisesta alkuperästä ei ole epäselvyyttä, on sen kantapermiläisestä laadusta esitetty eriäviä näkemyksiä. Yhden näkemyksen mukaan vokaalivastaavuus heijastaa kantapermin puolisupeaa takaista *q:ta, jollaisena vokaali edustuu edelleen komin Ylä-Sysolan murteessa (E. Itkonen 1954: 273–280). Osa tutkijoista rekonstruoi kyseisen vokaalivastaavuuden taustalle kantapermiin labiaalisen etuvokaalin, kprm. *ü (Sammallahti 1988) tai labiaalisen keskivokaalin, kprm. *ö (Zhivlov 2014). Lytkinin (1964: 70–76) aineistossa Ylä-Sysolan *o:n* (~ J *ú*) vastineena tavataan udmurtin murteissa kahtalaista edustusta: 1) lounaismurteiden *u* ja besermanin *ø* (lopuissa murteita *u*) 2) kauttaaltaan *u*. Tämän kahtalaisuuden perusteella Lytkin rekonstruoi kantapermiin pyöreän etuvokaalin *ö (> udm. *u*, Lo *u*, B *ø* ~ komi *o*, SysY *o*, J *ú*) ja tämän takaisen vastinparin *q (> udm. *u*, komi *o*, SysY *o*, J *ú*). Lytkinin rekonstruoimien *ö:n ja *q:n on esitetty olevan täydennysjakaumassa siten, että kantaudmurtin *ü (> udm. *u*, Lo *u*, B *ø*) esiintyy CVC-rakenteisissa sanoissa, esim. kudm. *kür 'kuori, kaarna', kkom i *kər, kudm. *lül 'henki, sielu, elämä', kkom i *ləl, kantaudmurtin *u (> udm. *u*) puolestaan CVCVC-rakenteisissa sanoissa, kudm. *kumel' 'kuorenalainen niinikerros', kkom i *kqmül' 'kuori', kudm. *uzir 'rikas', kkom i *qzür 'id.' (Zhivlov 2010: 174–175). Muutamia muitakin rakennetyyppejä esiintyy, esim. *CVCj > kudm. *gübi 'sieni', kkom i. *gqb,

kudm. *pūŋi 'koira', kkomi *pŋn. Vokaalivastaavuuden kudm. *ū (CVC), *u (CVCVC) ~ kkomi *q, Žhivlov palauttaa labiaaliseen keskivokaaliin, kprm. *ò.

Olen samaa mieltä udmurtin vokaaliedustuksen ja rakennetyypin korrelaatiosta, mutta äännehistoriallinen tulkintani on hieman toisenlainen. Ratkaisun avaimet ovat nähdäkseni mainituissa *CūCj-tyypin sanoissa:

- kkomi *gŋb (> *gob(j-)* 'sieni', SysY *gŋb*), kudm. *gūbi (> *gubi*, urs. *gubi*) (KESKJ: 76)
- kkomi *pŋn (> *pon(j-)* 'koira', SysY *pŋn*, J *pún*), kudm. *pūŋi (> *punŋ*, Lo. *punŋ*) (Lytkin 1964: 70; KESKJ: 224–225)
- kkomi *šŋr (> *šor(j-)*, J *šúr*), kudm. *šūri (> *šuri* 'tanko, orsi (kanoille, pyykille)', urs. *šurə*, šošm. *šuri*, B *šorə*) (Lytkin 1964: 62; KESKJ: 253)

Udmurtin muotoja vastaa komisyryäänissä säännöllisesti *j*-vartalo, mikä viittaa siihen, että sanat ovat vielä kantapermissä olleet vokaalivartaloita. Kantaudmurtin *CūCj voidaan selittää sekundaarilla toisen tavun *j:n aiheuttamalla keskivokaalistumisella aikaisemmasta *CuCj-asusta. Myös monien udmurtin *CūC-rakenteisten sanojen vastine komisyryäänissä on *j*-vartalo:

- kkomi *dŋn (> *don*, J *dún*), kudm. *dūn 'siisti' (> *dun*, Lo. *dun*) (KESKJ: 95)
- kkomi *dŋz (> *doz(j-)* 'astiat', SysY *dŋz*, J *dúz*), kudm. *dūz (> *duz*, Lo. *duz*) (KESKJ: 94)
- kkomi *gŋz (> *goz(j-)* 'pari', SysY *gŋz*, J *gúz*), kudm. *kūz (> *kuz*, B *kəz*) (KESKJ: 77)
- kkomi *kŋr (> *kor(j-)* 'puunkuori', SysY *kŋr*), kudm. *kūr (> *kur*, Lo. *kuur*, B *kər*) (KESKJ: 133)
- kkomi *kŋs (> *kos(k-)* 'ristiselkä, keskiosa', SysY *kŋs*, J *kúsk*), kudm. *kūs (> *kus*, Lo. *kus*, B *kəs*) (KESKJ: 134)
- kkomi *lŋl (> *lov* 'henki, sielu, elämä', SysY *lŋl*, J *lúl*), kudm. *lūl (> *lul*, Lo. *lul*) (KESKJ: 160)
- kkomi *ŋr (> *or* 'märkä, mätä', SysY *ŋr*), kudm. *ūr (> *ur*, urs. *uur*, B *ər*) (KESKJ: 206)
- kkomi *pŋž (> *pož(j-)* 'sihti, siivilä', SysY *pŋž*, J *púž*), kudm. *pūž (> *puž*, urs./šošm. *puž*) (KESKJ: 223)
- kkomi *šŋm (> *šom* 'hiili', SysY *šŋm*, J *šúm*), kudm. *šūm (> *šum*, Lo. *šum*) (KESKJ: 321)
- kkomi *tŋš (> *toš(k-)* 'parta', SysY *tŋš*, J *túš*), kudm. *tūš (> *tuš*) (KESKJ: 282–283)

Muutaman sellaisenkin tapauksen, joissa sana ei enää nykyisellään ole komisyryäänissä *j*-vartalo, voitaneen olettaa olleen sellainen historiallisesti, esim. *lov*, SysY *lŋl*, J *lúl* 'henki, sielu, elämä', jonka adjektiivijohdos on selittämättömästi *j*-vartaloinen, *lovja*, J *lúlja* 'elävä, eloisa'. Nähtävästi kantaudmurtin *CūC-sanatkin edustavat alun perin kudm. *CuCj-rakenteisia sanoja, joissa äänteenmuutoksen aiheuttanut ehto on myöhemmässä vaiheessa kadonnut, kudm. *CuCj > *CūC(j). Kantaudmurtin *ū on siis tässä tulkinnassa ehdollinen äänne-edustus, minkä vuoksi en näe syytä rekonstruoida vokaalivastaavuuden taustalle pyöreää etu- tai

keskivokaalia, vaan takaisen pyöreän vokaalin, kantapermin *o:n. Kantaauralin *e-
 o:stä kehittyi keskikantapermin *a-*ə*:n kautta kantapermin *o(-i).

3.4.4.2.7 Kantapermin *ɔ

Vokaalivastaavuus, udm. *u* (< kudm. *o) ~ komi *o*, SysY *J o* (< kkomi *o) palautuu perintösanastossa yksiselitteisesti kantaauralin *e-*ä*:hän, esim. kur. *elä- 'elää' > kprm. *ɔl- 'elää, olla', kur. *pečä 'mänty' > kprm. *pəžem 'mänty', kur. *pesä 'pesä' > kprm. *pɔz 'pesä'. Kantaauralin *e-*ä*:stä on kehittynyt keskikantapermin *a-a, joka on edelleen labiaalistunut kantapermin *ɔ:ksi (samaa merkintää käyttää myös Csúcs (2005: 70–71)). Vokaalivastaavuus esiintyy myös monissa keskikantapermiin saaduissa iranilaisissa lainoissa: kprm. *dama 'lieka, side; sitoa' ← iran. *dāma, kprm. *gara² 'kuias, uuni' ← iran. *gārja 'kivikasa', kprm. *garta 'kotipaikka' ← iran. *gauθra 'alku-, syntyperä' (ks. kohta 5.3).

3.4.4.2.8 Kantapermin *e

Vokaalivastaavuus, udm. *o* ~ komi *e*, *J e*, *í*, palautuu perintösanastossa kantaauralin *i-A:han, esim. kur. *iskä- 'uskoa' > kprm. *eskj- 'uskoa', kur. *kirä- 'hakata/leikata' > kprm. *ker- 'hakata', kur. *wiša 'vihreä' > kprm. *vež 'vihreä' (lisäesimerkkejä ks. Liite 2). Udmurtissa labiaalistuminen *o:ksi on siinä määrin viimeaikainen muutos, että se ei ole ehtinyt langeta yhteen kantaudmurtin *o:n (> *u*) kanssa. Kur. *i-A:n säännöllinen kehitys on liudentuneen konsonantin edellä nähtävästi ollut udm. *e ~ komi *q: kur. *kiška- 'repiä' > kprm. *keš- 'repiä' > udm. *keš*- 'repiä, kiskoa, halko', komi S (LL), P *koš*- 'repiä, kiskoa; kuoria', SysY *košal*-, *J kúšal*-, kur. *miñä 'miniä' > kprm. *meñ 'miniä' > udm. *meñ*, komi *moñ*, SysY *moñ J mún*. Komijažvan kahtalainen edustus, *e*, *í*, on selitetty ehdolliseksi eikä sen taustalle ole tarvetta rekonstruoida erikseen kantapermin *e:tä ja *e:tä (Zhivlov 2010: 167–174).

3.4.4.2.9 Kantapermin *ɛ

Vokaalivastaavuus, udm. *ɛ* ~ komi *ɛ*, *J u*, palautuu kantapermin *ɛ, joka perintösanastossa palautuu pääsääntöisesti kahteen lähteeseen, kantaauralin *ɛ-*ə*:hen ja *o-*ə*:hin. Kantaauralin *ɛ-*ə*:stä kehittyi kantapermin *ɛ soinnillisten konsonanttien etisessä asemassa (Aikio 2012: 241): kur. *čəčə 'villisorsa' > kprm. *čəž 'sorsa', kur. *δ'əmə 'tuomi' > kprm. *l'əm 'tuomenmarja', kur. *ñələ 'nuoli' > kprm. *ñəl 'nuoli', kur. *šəmə 'suomu' > kprm. *šəm 'suomu', kur. *sənə 'suoni' > kprm. *sən 'suoni'. Esimerkkejä kur. *o-*ə* > kprm. *ɛ -kehityksestä ovat: kur. *šoltə- 'ommella; kiinnittää sitoa' > kprm. *šəlt- 'sitoa', kur. *šonta-jə 'sontainen, paskainen' (← *šonta 'sonta, paska') > kprm. *šəd 'musta; likainen', kprm. kur. *towlə 'tuuli' > kprm. *təl 'tuuli', kur. *toŋə- 'paikata' > kprm. *dəm- 'paikata'.

Yksitavuisissa sanoissa kantaauralin *ɛ:stä kehittyi kantapermin *u, kur. *jəkə 'joki' > kprm. *ju 'joki', kur. *jəxə- 'juoda' > kprm. *ju- 'juoda', kur. *mexə 'maa' > kprm. *mu 'maa'.

3.4.4.2.10 Kantapermin *ɔ

Vokaalivastaavuus, udm. *í* ~ komi *o*, SysY *ɔ*, P *ɛ*, *J u*, palautuu kantaauralin *o-*ə*:hin:

- kur. *kowsə 'kuusi' > kprm. *koz 'kuusi' > udm. *kiz*, komi *koz(j)*, P *kēz*, J *kuuz*
- kur. *oŋə 'suu' > kprm. *om 'suu' > udm. *im*, komi *vom*, P *em*, J *um*
- kur. *owðəmə 'uudin, vuodeverho' > kprm. *on(m) 'vuodeverho' > udm. *in* 'vuodeverho', M *in(m)*, komi *von(j)*, P *en*, J *un*
- kur. *pončə 'häntä' > kprm. *bož 'häntä' > udm. *bjž*, komi *bež*, J *buiž*
- kur. *sokə- 'pureskella' > kprm. *sokj- 'pureskella' > udm. *sjskj-*, komi *sjskj-*
- kur. *worə 'metsä' > kprm. *vor 'metsä' > udm. *vjr* 'kumpu, (pieni) mäki', komi *ver* 'metsä', J *vuur*

Osassa kantaauralin *o-ə:hin palautuvista sanoista tavataan udmurtissa *j*:n sijaan *ε*. Komissa tavataan sama vokaalisarja kuin yllä, komi *o*, SysY *o*, P *ε*, J *u*:

- kur. *koðwa-jə- 'yöpyä' > *koðwə- > kprm. *kol- 'yöpyä' > udm. *kəl-j-* 'yöpyä, nukkua', komi *voj-kov* 'vuorokausi', SysY *ojkel-* P *oj-kəl-*
- kur. *koksə 'kuiva' > kprm. *kos 'kuiva' > udm. *kēs*, komi *kos*, P *kēs*, J *kuus*
- kur. *oksə- 'oksenta' > kprm. *osk- 'oksennus; oksenta' > udm. *eski-* 'oksenta', komi *vos* 'oksennus', SysY *os-* P *ēs-*, J *ús-ət-*
- kur. *owrə 'uurre, uoma, ura' > kprm. *or 'uoma' > udm. *er* 'uoma', komi *vor(j)* 'kaukalo', P *er*, J *ur*

Yllä olevan vokaalisarjan kanssa täydennysjakaumassa ovat kur. *o-ə:hin palautuvat sanat, joissa udm. *ε*:tä vastaa komin *ε*, J *u*:

- kur. *soltə- 'ommella; kiinnittää sitoa' > kprm. *selt- 'sitaa' > udm. *šeltet*, *šelit* 'kammita, köydet, siteet', komi P *ševt*, *ševtēt* 'lieka, kammita, kahleet'
- kur. *sontə-jə 'sontainen, paskainen' > *sontə- 'likainen' > kprm. *šed* 'musta' > udm. *šed* 'musta', komi *šed* 'musta', *šud*
- kur. *toŋə- 'paikata' > kprm. *dəm- 'paikata' > komi *dəm-* 'paikata (vaate), padota', *demas* 'paikka', J *dúmas*, *dəməd* 'pato', J *dúmət*
- kur. *towlə 'tuuli' > kprm. *təl 'tuuli' > udm. *təl*, komi *tēv*, J *tul*

Vokaalisarja udm. *ε* ~ komi *o*, SysY *o*, P *ε*, J *u* esiintyy *k:n jäljessä ja sananalkuisesti, udm. *ε*, komi *ε* muissa asemissa. Kur. *o-ə on osittain langennut yhteen kur. *ε-ə:n edustuksen kanssa (ks. kohta 3.4.4.2.9).

Kantaauralin *o-ə:n kehitystä koskee permiläisissä kielissä myös muutama ehdollinen äännekehitys. Rur *mo-alkuisista sanoista on kehittynyt ilmeisesti jo esipermisissä *mu-, sillä niiden vokaalink kehitys vastaa kur. *u:n kehitystä, kur. *monə 'moni' > kprm. *mīn 'jnk verran', kur. *moŋkə 'ruumis, vartalo' > kprm. *mīg- 'ruumis, keho', kur. *moškə- 'pestä' > kprm. *mīšk- 'pestä' (Zhivlov 2014: 125). Kur. *ojə-sekvenssistä kehittyvä säännöllisesti kantapermin *i (ml.), esim. kur. *kojə 'aamunkoi, sarastus' > kprm. *ki-a 'aamurusko', kur. *kojə-ra 'koiras' > kprm. *kīr 'koiras', kur. *sojə 'pistin' > kprm. *ši 'keihäs, pistin', kur. *sojə- 'soida' > kprm. *ši-l- 'laulaa'. Yksitavuisissa vartaloissa on kehitys johtanut kprm. *u:ksi, esim. *kokə- 'tarkastaa pyydys, saalis' > kprm. *ku-t- 'saada kiinni' (tosin sanan osalta myös kehitys kur. *kokə-pta- 'tarkastaa pyydys, saalis' > *kop-ta > *ku-t- 'saada kiinni' on

mahdollinen), kur. *šokə- 'sanoa, puhua' > kprm. *šu- 'sanoa', kur. *toxə- 'tuoda' > kprm. *tu- 'lisääntyä, nousta'.

3.4.4.2.11 Kantapermin *o₂

Erillään edellisessä kappaleessa mainitusta kantapermin *o₂:sta on pidettävä vokaalisarja, udm. *wa* ~ komi *o*, SysY *o*, J *ú*, jonka taustalle rekonstruoimaani vokaalia merkitsen alaindeksillä *o₂. Kantapermin *o₂ palautuu kantaauralin *o:hon palataalisessa ympäristössä sekä *t:n ja *rj-yhtymän edellä (Zhivlov 2014: 125), kur. *koja 'rasva' > *ko₂j- 'lihoa' > kudm. *kwaj- > *kwajj*- 'lihoa, pulskistua', kur. *koška- 'kuiva' > kprm. *ko₂ś- 'kuivua' > kudm. *kwaś- > *kwaśmj*- 'kuivua', kkommi *kqś- > *kośmj*- J *kústj*- 'kuivata', kur. *kota 'maja' > kprm. *ko₂-la 'metsäkota, kesäkeittiö', > udm. *kwala* 'pyhäkkö; kesäkeittiö', komi *kola*, SysY *kqola* 'metsäkota', SysY *vič-kq*, J *vič-kú* 'kirkko'. Kyse on mahdollisesti ollut alun perin liudentuneessa ympäristössä esiintyneestä allofonista, mutta koska edustus on säilynyt erillään *o₂:n edustuksesta alkuperäisten ehtojen kadottua on paikallaan rekonstruoida foneemi kantapermiin erillisenä yksikkönä.

3.4.4.2.12 Kantapermin *u

Vokaalivastaavuuden, udm. *u* ~ komi *u*, J *u* (painoton), taustalle on vanhastaan rekonstruoitu kantapermin *u (E. Itkonen 1954: 285–288; Lytkin 1964: 205–220, 233). Udmurtissa kprm. *u on edelleen toisinaan supistunut *j*:ksi (mts. 215–218), esim. kur. *wančaw 'juuri' > kprm. *vužj > udm. *vjžj* 'juuri', komi *vuž(j)*, joissa kyse lienee lähinnä assimiloitumisesta toisen tavun vokaaliin. Kuten kappaleessa 3.4.4.1 todettiin, palautuu kantapermin *u keskikantapermin *o:hon, joka on syntynyt kantaauralin *a-a:n, *a-ə:n, *e-a:n ja *o-a:n yhteenlankeamisesta useimmissa äänneympäristöissä. Viimeaikaisessa tutkimuksessa on vokaalivastavuuden taustalle rekonstruoitu kantapermin *o, jonka kehitys komissa ja udmurtissa edelleen *u*:ksi on luettu osaksi Volgan-Kaman alueen kieliareaalilla tavattavaa muutosta *o* > *u*, joka tunnetaan myös marista, tšuvassin alamurteesta ja tataarista (Zhivlov 2014: 124). Myös muutaman marin oletetun permiläisen lainasanana, kma. *ožə 'ori' ← kprm. *ož, kma. *poš 'merta' ← kprm. *poš, katsotaan tukevan *o:llista rekonstruktiota. Ajatus, että kantapermi on osa Volgan-Kaman kieliarealia, on anakronistinen. Marista esitetyt lainasanat ovat kronologisesti ongelmallisia, sillä marin *o*:llisuus selittyy vain, mikäli Volgan-Kaman *o* > *u* -muutoksen oletetaan marissa tapahtuneen ennen kantapermiä, mikä kantakielten ikäero huomioiden vaikuta kovinkaan varteenotettavalta oletukselta. Olen käsitellyt marin oletettuja permiläislainoja tarkemmin kohdissa 6.1.20 ja 6.3.24. Marissa on sitä paitsi *o*:llisia sanoja, joiden lainaoriginaalissa on udmurtissa *u*, mari *ođo* ← udm. *ud(murt)*.

4 Periytyminen

Tässä kappaleessa tutkin, voidaanko kantamariin ja kantapermiin palautuvaa alkuperältään tuntematonta sanastoa selittää periytymisellä toisin sanoen, voidaanko sanoille etsiä ja löytää vastineita muista uralilaisista kielistä. Alkuperältään tuntemattomaan sanastoon lukeutuvaksi katson myös sanat, joille etymologisessa lähdekirjallisuudessa esitettyä alkuperän selitystä ei erinäisten syiden takia voida hyväksyä. Rinnastusten arviointiin käytettyjä etymologiointikriteerejä – äänneasua, merkitystä ja levikkiä – olen käsitellyt kootusti kappaleessa 2.

4.1 Marin uudet ja uusvanhat rinnastukset

Kappaleessa keskityn pääasiassa kantamariin palautuvien sanojen alkuperän selittämiseen. Rinnastukset voidaan jaotella kolmeen päätyyppiin: 1) uusiin rinnastuksiin, joissa pyrin liittämään marin sanan entuudestaan tunnettuun uralilaiseen vastinesarjaan, 2) kokonaisuudessaan uusiin rinnastuksiin, 3) etymologisessa kirjallisuudessa hylättyihin, mutta tässä tutkimuksessa rehabilitoimiini rinnastuksiin. Kappaleessa käsittelemiäni kantamarin sanoja ovat *iʔə 'poikanen', *jo 'loitsu', *kičkə 'siemen, norkko, pajunkissa, marja, tuomenkukka, nuppu, silmu', *ku(j)a- 'olla sukupuoliyhteydessä', *kār- 'särkeä, tehdä kipeää', *pelä- 'palaa', *peleḏä- 'kukkia, kukoistaa', *piḏälä- 'puolustaa', *pokšəm 'halla; aamupakkanen; kuura, huurre', *pūrde- 'asettaa ympärille', *seṇä- 'penkoa, tonkia, etsiä läpikotaisin', *šūr 'sivu, kylki, reuna', *uwe- 'ahmia', *wie- 'suoristua', *üṇəšə 'rauhallinen' ja *ürä- 'hämmästyä, olla hämmästyksissä'.

4.1.1 Kantamarin *iʔə 'poikanen'

Marin I N *iʔe*, Vo *iʔe*, Lu L *iʔə* 'poikanen, pentu' (< kma. *iʔə) -sanalle (TschWb: 149–150) on esitetty epävarmoja vastineita hantista, hntO *jix* 'poika' ja samojedista, selkTa, Ke., N. *ii*, taig. *Tigeyi* (UEW: 109). Hantin sana mainitaan mahdollisesti lainaksi samojedista. Rinnastusta on marin osalta kritisoitu huomauttamalla, että marin -ʔ- ei palaudu säännöllisesti UEW:n olettamaan keskikonsonantistoon, kur. *-k-hon t. *-ʔ-hen (Bereczki 2013: 20). Samassa yhteydessä todetaan, että sanan äänneasun lyhennyttyä on johtaminen ollut tavallista, mistä esimerkkinä mainitaan *kue* (*ku+e*) 'koivu'. Varsinaisia johdosparalleleja ei kuitenkaan esitetä.

Koska sanan palautuminen kantaauraliin ei sellaiseen tule kyseeseen, on alkuperää etsittävä myöhemmistä kielenvaiheista. Johdosalkuperä ei ole suoralta kädeltä ilmeinen, mutta kantamariin palautuu ainakin yksi selväkö rinnakkaistapaus, jossa *-ʔə on analysoitavissa johtimeksi: kma. *nir-ʔə 'mäyrä' ← *nir 'nenä, nokka, kuono, kärsä' (Bereczki 2013: 158). 'Mäyrä'-sanana johtamista 'nenä'-sanasta tukee mordva, jossa E *ñeʔgaz*, M *ñäʔgas* 'mäyrä' -sanaa tuskin on erottaminen kantamarin *nir-sanaa etymologisesti vastaavasta sanasta E *ñeʔ*, M *ñär* 'nokka, kärsä, kuono' (< kur. *näʔə 'nenä'), vaikka täsmälleen samasta johdoksesta ei olekaan kyse. Kantamarin *-ʔə edustanee kantaauralin denominaalista nominijohdinta *-kA (Aikio tulossa a: 37),

*ńęřə ‘pehmeä, murea’ (> kma. *ńürə ‘taipuisa, notkea’ > I *nörö*, L *nörə*) → *ńęř-ka ‘rusto’ (> kma. *ńürýə ‘rusto’ > I *nörýö*, L *nörýə*). Kantamarin *ńirýə ‘mäyrä’ edustaa äänteellisin perustein vasta kantamarilaista johdosta, sillä uralilaisesta *ńär-kä-asusta kehittyisi säännöllisesti kantamarin **ńeryə > L **ńäryə.

Vaikka kantamarin *iýə ‘poikanen’ -sananjohdosalkuperää siis voidaankin edellä olevan perusteella pitää mahdollisena, en kuitenkaan vertaa sitä UEW:ssa esitettyihin epävarmoihin vastineisiin. Sen sijaan esitän, että *i-ýə on johdos kantamarin sanasta *i ‘vuosi’, joka tunnetusti on vanha uralilainen perintösana (UEW: 98). Semanttiselle kehitykselle voidaan esittää rinnakkaistapauksia indoeurooppalaisista kielistä, esimerkiksi mia. *vatsá-* ‘vasikka, (eläimen)poikanen’ on johdos indoeurooppalaisesta ‘vuotta’ merkitsevästä vartalosta *uét-es- (EWAia: 495) > alb. *vit* ‘vuosi’, mkr. *ѣтоѣ* ‘vuosi’ (< kie. *uēt-os-) (Beekes 2010: 476–477). Vastaavanlaisen johdostapauksen muodostaa englannin *yearling* ‘1-2 vuoden ikäinen eläin’ ← *year* ‘vuosi’. Kantamarin täysvokaali *i:n perusteella on sanaa kantamarin *ńirýə-sanan tavoin pidettävä verrattain myöhäisenä johdoksena.

Kantamarin *-ýə-aineksen analysoiminen johtimeksi saattaa selittää myös kantamarin tuntematonta alkuperää olevan *kíćkə ‘siemen, norkko, pajunkissa, marja, tuomenkukka, nuppu, silmu’ (> I N *kićke*, Vo *kĩske*, Up *kæcke*, Lu L *kæčkə*) -sananjohdos (TschWb: 242). Sanan *-kə voidaan selittää soinnittoman konsonantinjälkeiseksi allomorfiksi. Kantamarin *kíć-vartaloa voidaan äänteellisesti verrata ainakin mordvan sanaan *ked’ij* ‘keväť-, toukovilja’, M *ked’i* ‘id.’ Mordvan sanoja on perinteisesti verrattu saamen ‘keväť’ merkitsevään sanueeseen, saP *gidđa* (< ksa. *kiðe)(UEW: 656–657). Kantasaamen *i:n perusteella on kantaauralin asu ollut *kejðə. Marissa kantaauralin *ð katoaa tavallisesti konsonanttiyhtymistä, mutta kehitykselle kur. *ð:sta puolivokaalin jäljessä kantamarin *ć:ksi saattaa olla rinnakkaistapaus, vrt. kur. *tāwðə ‘täysi’ > kma. *tić (UEW: 518). Myös marin ja mordvan palautuminen yhteiseen *kitə-asuun on äänteellisesti mahdollista.

4.1.2 Kantamarin *jo ‘loitsu’

Sanueen I (Ob) *ju^u*, N Vo *ju*, Up *dju*, L *jo* ‘loitsu, manaus’ (TschWb: 192–193) perusteella voidaan kantamariin rekonstruoida sana *jo ‘loitsu’. Sana on tuntematonta alkuperää. Kantamarin yksitavuiset vartalot ovat tyypillisesti syntyneet keskuskonsonantin katoamisen seurauksena. Katoava elementti on voinut olla yksittäisklusiili (*-k- tai *-p-: esim. *kur. *luka ‘10’ > kma. *lu, kur. *šépä ‘kaula’ > kma. *šü), velaarispirantti(?) (*-x-: esim. *saxə- ‘saada, saapua’ > kma. *šoa-), dentaalispirantti (*-ð-: esim. *kuðə- ‘kutoa’ > kma. *koe-), puolivokaali (*-j-, *-w-: esim. kur. *sājə ‘märkä, mätä’ > kma. *sü, kur. *luwə ‘luu’ > kma. *lu) tai edellä mainittujen äänteiden yhdistelmästä koostuva konsonanttiyhtymä (*-ðk-, *-jw-: esim. kur. *šoðka ‘vesilintu’ > kma. *šoe, kur. *kajwa- ‘kaivaa’ > kma. *koe- ‘lapioida’).

Marissa on kymmenisen sanaa, joissa länsimarin *o*:ta vastaa muualla marissa *u*:

- *juž*, L *jož* ‘viileä ilma/tuuli’ < kma. *jož
- *kue-*, L *koe-* ‘lapioida’ < kma. *koe-
- *kue-*, L *koe-* ‘kutoa’ < kma. *koe-
- *kuýu*, L *koyo* ‘suuri’ < kma. *koyo
- *lu*, L *lo* ‘väli, aukko’ < kma. *lo

- *mua-*, L *moa-* 'löytää' < kma. **moa-*
- *šua-*, L *šoa-* 'saapua' < kma. **šoa-*
- *šue*, L *šoe* 'harva' < kma. **šoe*
- *-šue*, L *-šoe* 'eräs sorsalaji' < **šoe*

Sikäli kun sanojen alkuperä on tiedossa, palautuvat sanat tavallisimmin esimarin **a:han* (kma. **jož* < kur. **jasə* 'viileä sää', kma. **koe-* < kur. **kajwa-* 'kaivaa', kma. **šoa-* < kur. **saxə-* 'saada, saapua'). Kahdessa tapauksessa on lähtökohtana esimarin **u*, kma. **koe-* 'kutoa' < kur. **kuða-*, kma. **šoe* 'harva' < kur. **šupa* ja kerran **o*, kma. **šoe* < kur. **šoðka* (sanoille kma. **koyo*, kma. **lo* ja kma. **moa* on esitetty vastineita sukukielistä, mutta näihin rinnastuksiin liittyy nähdäkseni ratkaisemattomia äänteellisiä ja semanttisia ongelmia). Viimeaikaisessa etymologisessa kirjallisuudessa on kyseisiin tapauksiin rekonstruoitu kantamarinin **o* (Zhivlov 2014). Tämä rekonstruktio näyttäisi olevan linjassa sen kanssa, mitä marin vokaalikehityksestä yleisesti tiedetään. Kantamarinin **o* on kantaauralin **a:n* jatkajana selvästi tavallisempi kuin **u*, joka tyypillisesti heijastaa ehdollista ääntenmuutosta (ks. kohdat 3.3.5.6, 3.3.5.7). Tätä taustaa vasten vaikuttaa länsimarin *o* säilymältä kantamarinin **o:sta*, joskin länsimarin *o*-edustusta ovat eräät tutkijat pitäneet sekundaarina (Bereczki 1994). Koska kiistanalaisena on kantamarinin rekonstruktio, eikä vaihtelun tausta palaudu kantamaria kauemmas, ei ongelman ratkaisu ole jatkoon kannalta välttämätöntä. Merkittävä osa sanoista, joissa vaihtelua havaitaan, on perintösanastoa, joten marin sanalle voidaankin etsiä vastineita sukukielistä. Marin **jo* 'loitsu' -sanan vastine näyttäisikin olevan ksa. **juojke-* 'joikua'. Sana on yleissaamelainen ja tavataan koko saamelaisella kielialueella, esim. saE *joekedh*, P *juoigat*, In. *juoigåd*.

Sm. *joikua* 'ääntää, soida, laulaa yksitoikkoisesti (vanh.)', laulaa saamelaiseen tapaan', ka. *joikuo* 'kovaäänisestä, pitkäveteisellä nuotilla laulamista, lehmän ammunisesta; metallin soinnista tms. äänestä: soida, moikua, kaikua; kehua, kiittää, haukkua, parjata, panetella, juoruilla', ?li. *juoik* 'valittaa, vaikeroida' -sanoja on pidetty saamen sanueen vastineina (Lehtiranta 1989: 38–39; SSA: 239), mutta rinnastukseen liittyy monia epävarmuustekijöitä.

Suomen murteiden peräpohjalaiset esiintymät *joikata*, *joiata* (Peräp, Länsip) on luettu saamelaislainoiksi (Aikio 2009: 246). Sm. *joikua*-sanankin osalta saamelaisperäisyys vaikuttaa levikin perusteella mahdolliselta, sillä sana tunnetaan murteista vain Siilinjärveltä ja Joutsasta (SMS: s.v. *joikua*), karjalan *joikuo*-sana puolestaan on levikiltään vienankarjalainen (Kiestinki, Kontokki, Pistojarvi, Uhtua, Vuokkiniemi). Sanan ensiesiintymä suomen kirjakelelläkin on vasta vuodelta 1860. Levikkinsä ja myöhäisen ensiesiintymänsä perusteella herää epäily suomen ja karjalan sanojen saamelaisperäisyydestä, joskaan saamelaisperäisyys ei sovi selittämään liivin vastinetta. Liivin sana ei tosin edes vastaa säännöllisesti suomen ja karjalan sanoja, sillä yksittäisklusiilit ovat kantaliivissä soinnillistuneet (Kallio 2016: 44), eikä vokaaliedustuskaan ei ole odotuksenmukainen, vrt. mksm. **poika* > li. *pūoga* (Kallio 2018: 260). Liivin sanaa ei näin ollen ole perusteltua rinnastaa suomen ja karjalan sanoihin, saati saameen.

Äänteellisesti kantasaamen **juojke-* ja kantamarinin **jo* voidaan johtaa asusta kur. **jajkə(-)*. Saamen vokalismin selittyä ehdollisella ääntenmuutoksella kur. **a-ə* > lur. **ə-ə* / *_j* > ksa. **uo-ə* (Aikio 2015b: 35–39). Saamen osalta kyseeseen tulevat myös rekonstruktioasut kur. **jojkə* ja **jejkə*, eivätkä nämä marinkaan osalta ole sikäli mahdollittomia, että vokaalien **a*, **o* ja **ə* jatkajissa on marissa kohtuullisen paljon päällekkäisyyttä. Kantaauraliin on rekonstruoitavissa hyvin vähän *-*jk*-yhtymän

sisältäviä sanoja, mutta fonotaktisesti mitään estettä tälle ei pitäisi olla ja yksi laajalevikkinen sanuekin tunnetaan, kur. *pojka 'poika' (UEW: 390), joskin on mielestäni jossain määrin kyseenalaista, heijastavatko kaikki vastineiksi luokitellut sanat juuri mainittua rekonstruktioasua.

Mikäli oletetaan saamen sanan tarkoittaneen alun perin 'laulua' ja 'laulamista' ja sanan kehittyneen nykymerkitykseensä vasta myöhemmin, on semanttisia paralleelleja suhteellisen helppo löytää. Englannin *charm* 'lumous; loitsu, taikakalu' on lainaa muinaisranskan sanasta *charme* 'lumous; loitsu', joka taas on viime kädessä peräisin latinan sanasta *carmen* 'laulu' (Klein 1966–1967: 269). Latinan *carmen* on johdettu laulamista merkitsevästä verbistä *canō* (de Vaan 2008: 87–88).

Uralilaisella *jajkə-sanueella on mahdollinen vastine myös mordvassa, M *javams* 'itkeä, valittaa; virittää itkuvirsi kuolleille' (MdWb: 507–508). Sanuetta on pidetty viime kädessä alkuperältään onomatopoeettisena (Koponen 2005: 154).¹²

4.1.3 Kantamarin *ku(j)a- 'olla sukupuoliyhteydessä'

Marin I N Up Lu L *kuja-* 'olla sukupuoliyhteydessä' kattaa koko kielialueen (TschWb: 287). Sanaa yhdessä toisen marissa esiintyvän sanan – I *kije-*, L *kie-* 'maata' – kanssa on pidetty uralilaisen *kuja/ə- 'maata' -sanueen jatkajina. Marin sanojen lisäksi vastinesarjaan on luettu udm. *kyl'li-* 'maata, olla pitkällään', komi *kujli-*, hntO *χoj-* 'maata, nukkua', mnsT *koj-*, KondA *χoj-*, Pel. *kuj-*, So. *χuj-* (UEW: 197). Marin sanojen yhdistämisestä on pidetty epätodennäköisenä (Bereczki 2013: 62–63). Kantamarin *kie-sanalan palautuminen *u:lliseen rekonstruktioasuun on kur. *u:n yleinen kehitys huomioon ottaen epäodotuksenmukaista, kur. *u:sta edustuu marissa kma. *ū:na (useampitavuisissa sanoissa) tai *u:na (yksitavuisissa sanoissa) (ks. Liitteet). Kantamarin *i esiintyy kuitenkin myös uralilaisen 'uida'-sanueen vastineessa, mariI *ija-*, L *iä-* ~ sm. *ui-*, saP *vuodja-*, mdE M *uje-*, udm. *uja-*, komi *uj-*, hntKond. *üj-*, V *ot'-*, DN *ut'*, O *oś-*, mnsT KondA *oj-*, Pel. *wuj-* So. *uj-*, unk. *úsz-*, nenT *ηū-*, selkTy. TaA *ū-* (UEW: 542). Näyttäisikin äkkiseltään siltä, että kur. *-uj-:sta kehittyä marissa säännöllisesti kma. *i. Vaikka 'uida'-sanueen itämerensuomalaiset vastineet viittaavatkin *u:lliseen lähtöasuun *ujə-, viittaa osa vastineista selvästi *o:lliseen lähtöasuun. Saame ja mordva edellyttävät lähtöasua *ojə-, permilaisten kielten *u* palautuu sekin tavallisesti pikemminkin *o:hon, joskin kur. *ojə-sekvenssiä koskee permissä ehdollinen ääntenmuutos kur. *ojə > prm. *ĭ* (ks. kohta 3.4.4.2.5). Ugrilaisten kielten edustus voi niin ikään selittyä myös *o:sta (vrt. kur. *kojə 'mies(puolinen), koiras' > hntV *ku* (*kuj-*), DN O *χoj* 'mies, aviomies', mnsKondA *χoj*, Pel. *kuj*, So. *χuj* 'uros, koiras' (UEW: 166–167). Rekonstruoitiinpa sanat kantaauraliin sitten *u:lliseen, *kujə-, *ujə- tai *o:lliseen asuun, *kojə- t. *ojə-, on kehitys *i:ksi marissa katsottava *j:n etisessä asemassa säännölliseksi ehdolliseksi ääntenmuutokseksi (on lisäksi oletettava, että ääntenmuutos on koskenut vain johtamattomia vartaloita, vrt. kur. *šojə- 'soida' → esimari *šojə-*kta-* > kma. *šakte- 'soittaa').

¹² Väitöskirjan esitarkastajana toiminut Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) ehdottaa, että marin sana kuuluu pikemmin uralilaiseen *jada-sanueeseen (> mdE *jada-* 'noitua, taikoa', hntVVj. *jəl-* 'ennustaa', selkKe. *t'ārə-* 'kirota, riidellä') (Aikio tulossa a: 48). Rinnastus on varteenotettava, mutta jätän alkuperäisen ehdotuksenikin paikoilleen.

Kantamarin *ku(j)a- 'olla sukupuoliyhteydessä' -sanan alkuperäpohdinnat voitaneen erottaa *kie-sanasta, varsinkin kun näiden välistä äännesuhdetta ei ole tyydyttävästi selitetty. Marin *kujam*-sana on muutamissa yhteyksissä liitetty kur. *kuδ'ə 'kutea' -sanueeseen (Genetz 1896: 10; Paasonen 1908: 191). Tämä rinnastus on UEW:ssa (s. 194) hylätty ”äänteellisin perustein”, joita ei tosin ole tarkemmin eritelty. Mielestäni vanhaa rinnastusta on tietyin varauksin perusteltua harkita uudelleen.

Alkuperäisissä *ə-vartaloissa kur. *δ' katoaa, esim. *wuδ'ə 'uusi' > kma. *u > I (Ob) *uu*, *u*, Vo Up Lu L *u*, *šüδ'ə 'puuhiili' > kma. *šü > I (Ob Ok) *šij*, Vo Up Lu L *šü*. Kantauralin *kuδ'ə-sanan odottaisi edustuvan marissa lähinnä asussa *kua-. Sana esiintyy marin murteissa kuitenkin yksinomaan -j:-llisenä asussa *kuja*- Vaikka sana ei täsmälleen näytä heijastavan sitä kehitystä, mikä on pääteltävissä em. kahden substantiivin perusteella, on huomautettava, että muita verbaalisia esimerkkejä ei tunneta, joten kehitys *δ' > kma. *-j- saattaa sanan sisällä olla myös täysin säännöllinen (*ə-vartaloissa). Paasonen (1908: 191) mainitsee, että vuorimarin *u* 'uusi' -sana on vielä eräissä 1700-luvun loppupuolen käsikirjoituksessa merkitty muistiin j:-llisenä asussa <yü>. Tämä huomio johdattaa ajattelemaan, että *δ' on kehittynyt ensin kaikissa asemissa *j:ksi, jonka jälkeen se on sananloppuiseen asemaan joututtuaan kadonnut. Äännekehityksen kulku lieene mahdollinen, mutta *-j:n kadon yhtenäisyyden perusteella on muutos nähdäkseni ajoitettava jo kantamarilaiseksi. Ristiriidassa tämän havainnon kanssa on, että kantamarin *u esiintyy kur. *u:n jatkajana vain yksitavuisissa vartaloissa (ks. Liite 1), joten -j- näyttäisi loppujen lopuksi kehittyneen mariin vasta sekundaaristi.

Merkityksenkehitys 'kutea' > 'olla sukupuoliyhteydessä' ei ole rinnastuksen kannalta ongelmallinen, sillä sm. *kutea* tarkoittaa puhekielessä myös seksin harrastamista.

4.1.4 Kantamarin *kār- 'särkeä, tehdä kipeää'

Marin murteista tunnetaan rinnakkaiset johdokset I N *korža*- 'särkeä, jomottaa, tehdä kipeää' ja I N *koršta*, *košta*, Lu L *karšta* 'tekee kipeää, särkee' (TschWb: 268–269). Sanat ovat rakenteellisesti selvästi johdoksia. *Korža*- on ilmeisesti kontinuaatiivis-translatiivinen -ž-johdos ja *koršta*-sanaan liittyvä johdinaines -št- puolestaan voidaan analysoida johtimeksi, joka on funktioltaan tavallisesti frekventatiivinen, joskin myös momentaanijohdoksia esiintyy harvakseltaan (Alhoniemi 2010: 161). Näiden johdosten perusteella voidaan kantamariin rekonstruoida verbijuuri *kār- 'särkeä, tehdä kipeää'

Olen aikaisemmin ohi menneen ehdottanut marin sanan kuuluvan uralilaisen *karkə- 'purra, olla pureva' -sanueen yhteyteen (Metsäranta 2017: 223). Haluan tässä yhteydessä toistaa tuon näkemyksen ja tarjota rinnastukselle tarkemmat äänteelliset ja semanttiset perustelut.

Uralilaiseen *karkə-sanueeseen kuuluvat sm. *karkea*, udm. *kurjt*, komi *kurjd* 'karvas, katkera', hntVVj. *korəj*- 'polttaa (esim. suola haavassa), särkee' (Aikio 2015b: 52). Olen argumentoinut, että samaa uralilaista sanuetta edustavat myös udm. *kurtčj*- 'purra, puraista', komi *kurččj*- 'id.' (Metsäranta 2017: 218–223). Permin osalta sanueeseen kuuluneen edelleen myös udm. *kurektj*- 'murehtia, surra; tuntea polttavaa kipua (t. tuskaa)'. Sanojen nykymerkitykset voidaan perustellusti johtaa puremisesta ja purevuudesta.

Vokalismin osalta mari sopii uralilaisen *karkə-sanueen jatkajaksi (ks. kohta 3.3.5.5). Äänteellisen selityksen vaatii oikeastaan vain vartalon *k-aineksen kato. Aineksen katoaminen johdettaessa on marissa yleisesti ottaen varsin tavallista, esim. mari*l kočka-* 'syödä' → *koč-maš* 'ruoka, syöminen', *kuška-* 'kasvaa' → *kuš-maš* 'kasvu'. Kantamarin *kār-ž- ja *kār-št-sanojen johdosparalleeleissa on viitteitä palautumisesta kantamarin *-ry-yhtymään, esim. I N *kurža-* 'juosta (kaksijalkaisista)' -verbiä vastaa muualla murteissa pidempi muoto, Vo Up *kūrȳža-*, Lu *kōryōža-*, L *kāryōža-*. I N *kurža-* onkin nähtävästi lyhentymä kantamarin asusta *kūrȳž¹³- 'juosta'. Johtimen -št- osalta tavataan vastaava tapaus, esim. I N *tōrye-*, Lu *tōrye-*, L *tōrye-* (vanhoilla ihmisillä), *tōrye-* 'laukata (hevonen), hypätä' → I N *tōršte-*, *tōšte-*, Lu *tōryešte-*, L *tōryešte-*, *tāryešte-* 'hypätä, hypättää' (TschWb: 813). Vaikka *kār-sanueesta ei pidempiä γ-llisiä muotoja tavatakaan, edustanevat *kār-ž- ja *kār-št-aikaisempia *kāryə-ž- ja *kāryə-št- asuja.

Ei ole täysin poissuljettua, etteikö rž-yhtymän sibilantti voisi olla osa vartaloa. Kantamariin palautuu vain yksittäisiä *rž-yhtymän sisältäviä sanoja, kiistattomia tapauksia nähdäkseni vain kaksi: kma. *ārža '(hevosen)harja' (TschWb: 470), *tūrža- 'tallata, polkea, murentaa, hienontaa, rouhia, survoa' (TschWb: 831). Sanalle *ārža on esitetty indoiranilaista alkuperää, jota on viime kädessä pidetty todennäköisenä (Holopainen 2019: 162–163). Lainaetymologia on yksityiskohdiltaan siinä määrin jäsentymätön, ettei se tarjoa lisätietoa *rž-yhtymän alkuperästä. Sana *tūrža- taas on alkuperältään tuntematon. Vertailuaineiston vähyyttä voitaneen pitää *rž-yhtymän toissijaista alkuperää puoltavana tekijänä.

Semanttisesti rinnastus on suoraviivainen, tarkoittaahan hantin vastinekin 'polttamista' ja 'särkemistä'. Polysemia 'purra' & 'särkeä' on hyvin tavallista, esim. hntDN O *pār-* 'purra, puraista; särkeä, tehdä kipeää' (UEW: 405–406), mys. *krimman* 'purra; satuttaa, tehdä kipeää' (Kroonen 2013: 305), kgerm. *smertan- 'särkeä' (> engl. *smart* 'kirvellä, koskea, polttaa, särkeä', saksa *schmerzen* 'särkeä, tehdä kipeää') ~ lat. *mordō -ēre* 'purra' (mts. 457).

4.1.5 Kantamarin *pelä- 'palaa'

Marissa esiintyy 'palamista' merkitsevä verbi kma. *pelä- > I N Vo Up *peleš* 'palaa pohjaan (maito, puuro)' (TschWb: 502). Vartalon pohjalta muodostettu kausatiivijohdos I N Vo Up L *pelte-*, Lu *peltä-*, N (Mm) *pelde-* 'sulattaa (voita, rasvaa), 'kuumentaa (voita, rasvaa)', 'tehdä hehkuvaksi' on kantasanaansa laajalevikkisempi. Kausatiivijohdoksesta on edelleen johdettu mm. 'sytykettä' tarkoittava N (Mm) *pelδəš*, Up Lu L *peltəš*.

Useimmat etymologiset sanakirjat eivät mainitse marin sanaa lainkaan. Tuoreessa marin kielen etymologisessa sanakirjassa sanaa on verrattu uralilaisten kielten sanoihin, mdE *paloms* 'palaa' ja komi *bi* 'tuli', sanojen vi. *päike* ja li. *päva* 'aurinko' *pä(i)*-aineeseen sekä tšuvassin sanaan *palka* 'hehkua, leimuta, liekehtiä' sekä venäjän sanaan *пылать* 'hehkua, leimuta, liekehtiä' (Veršin 2018: 406).

¹³ Sanaan on verrattu itämerensuomen sanoja, sm. *karata*, vi. *kargama* (UEW: 672–673; Bereczki 2013: 92–93). Tämä rinnastus on äänteellisesti epäsäännöllinen. Marin sana saattaisi kuulua kur. *kulkə- 'kulkea' -sanueeseen, joskaan *-lk- > *-rk- -muutos ei ole marissa odotuksenmukainen. Kur. *kulkə-sanueeseen kuuluvat sanat merkitsevät sukulielissä toisinaan myös 'juoksemista', vrt. hntDN *χoχət-*, Kaz. *χoχəл-* 'juosta'.

Mordvan sana ei takavokaalisena voi kuulua marin sanan yhteyteen. Lisäksi mordvan ja tämän länsiuralilaisten vastineiden – sm. *palaa* ja saP *buollit* 'palaa' – merkitys on kehittynyt sekundaaristi 'nielemisen' merkityksestä (Janhunen 1981: 222; Aikio 2015b: 55). Komin sana palautuu kantaauralin asuun *pājə, liivin *pāva* 'aurinko' palautuu kantasuomen asuun *päivä ja viron *päike* puolestaan edustaa johdosta *päivükkainen (ETY: s.v. *päev.*). Marin sana saattaisi viime kädessä kuulua uralilaisen *pājə- 'kiehua' -sanueen yhteyteen, mikäli sana analysoidaan inkoatiivi-/momentaanijohdokseksi kur. *pāj-lə-, mutta tästä lisää edempänä. Tšuvassin *a:n* substituutiosta marissa kautta linjan *e:llä* ei ole evidenssiä (Räsänen 1920: 73–76). Venäjän *ы:n* substituutiosta *e:llä* ei siitäkään löydy esimerkkejä (Savatkova 1969: 21–22), joten yhtymäkohtia tšuvassin ja venäjän sanoihin voidaan pitää sattumanvaraisina.

Marin sanalle löytyy varteenotettava vertailukohta mansista, KondA *peləj-*, KondK *pələj-* 'alkaa palaa, syttyä', T *pīlil-* 'leimahtaa tuleen', KondA *peləml-*, KondK *pələml-*, Pel. *pelml-*, LozA *pelml-*, LozY *pēlaml-* 'alkaa palaa, syttyä palamaan; sytyttää', T *pelt-*, KondA *pəält-*, KondK *pəält-*, Pel. *palt-*, VagE *pält-*, LozA *palt-*, LozY So. *pält-* 'tehdä tuli, lämmittää, sytyttää, polttaa' (WogWb: 582–583). Mansin sanaa on verrattu unkarin sanoihin *fűl-* 'lämmetä', *fűt-* (murt. *fűjt-*) 'lämmittää' (UEW: 879). Mansin murteiden vokaaliedustuksen vaihtelu verbimuotojen välillä selittyy UEW:n mukaan *ā ~ *ī -vaihtelulla, mutta tarkempia perusteluja UEW ei esitä. Ainoa selvä esimerkki *ā ~ *ī vaihtelusta kantamansissa näyttäisi olevan kmns. *tāl 'talvi' (> T *tāl*, KondA *təäl*, KondK *təäl*, Pel. *təāl*, VagE *təāl*, LozA *toəl*, LozY So. *tāl*) ~ kmns. *tīli 'talvella' (KondA *tēli*, KondK *tēli*, Pel. *tēlēy*, LozY So. *tēli*) (Honti 1982: 188; WogWb: 888–889). Kantamansin *tāl -sanassa, joka palautuu kantaauralin sanaan *tälwä 'talvi', kmns. *ā on oletettavasti alkuperäinen, sillä se vastaa kantaauralin *ä:n tavallista kehitystä mansissa. Supistuminen kmns. *ā > kmns. *ī johtunee assimiloitumisesta toisen tavun suppeaan johdin-/taivutusainekseen. Mikäli kmns. *pält-asun katsotaan edustavan niin ikään alkuperäistä kantaa, voidaan mansin sana palauttaa kantaauralin *ä:lliseen rekonstruktioasuun, josta voidaan säännöllisesti johtaa myös kantamarin *pelä-. Unkarin *ű* ei selvästi palaudu mihinkään tiettyyn kantaauralin lähteeseen, jos sana edes kuuluu tähän yhteyteen.

Marin ja mansin perusteella kantaauralin toisen tavun vokaalia ei voida varmuudella rekonstruoida. Kantamarin *ä-vartalo edustaa todennäköisemmin kur. *ə-vartaloa (ks. kohta 3.3.6), mutta *A-vartalokaan ei ole täysin poissuljettu. Mikäli marin ja mansin sanojen yhteyteen kuuluu lisäksi mksm. *poltta- (> sm. *polttaa*) < kksm. *poole-ktā- < kksm. *poole- < vksm. *pälä-, on kyse alkuperäisestä *A-vartalosta, kur. *pälä- 'palaa'.

Johtamattomaan sanavartaloon palautumisen lisäksi, mahdollinen lienee marin ja mansin osalta myös johdostulkinta. Kantaauraliin voidaan palauttaa verbivartalo *pājə- 'kiehua' > mdE M *pije-* 'kiehua, paistua, palaa', komi *pu-* 'keittää, kiehua', mnsKondA *pəāj-* Pel. *pāj-* 'kiehua', unk. *fő* 'kiehua, kuohua', ksam. *pi- 'kiehua kypsäksi', jonka johdosta mahdollisesti edustaa → kur. *pāj-wä 'kuuma, lämpö; aurinko' > sm. *päivä*, saP *beaivi*, hntV *pāj* 'ukkonen'¹⁴, ngan. *hejbj* 'lämpö, helle,

¹⁴ Esitarkastaja Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) pitää hantin sanan kuulumista tähän yhteyteen merkityssyistä epätodennäköisenä vedoten siihen, että 'ukkonen' on jo itsessään varsin kaukana merkityksistä 'aurinko; päivä; lämpö', minkä lisäksi hän huomauttaa, että sanalla on hantissa lukuisia muita merkityksiä, 'kasa, läjä', 'heinäsuova', 'kukkula (erit. pyhänä paikkana)', saari, saareke',

kuumuus’ (ks. kohta 4.4.3.). Marin ja mansin asut saattaisivat edustaa kyseisen vartalon konsonanttivartalon pohjalta muodostettua inkoatiivi-/momentaanijohdosta *pāj-lə-.

Äännehistorian kannalta todettakoon, että kantaauraliin ei ole sattumoisin palautettu *-jl-yhtymiä (Sammallahti 1988: 492–494), mutta muita *j:n ja resonantin yhtymiä kyllä:

- kur. *-jm- *śojma ’ääni, melu’, *tejmə- ’pehmeä; pehmetä’, *äjmä ’neula’
- kur. *-jn-: *ajna ’jkin kalaverkon osa’, *nijnə ’niini’
- kur. *-jŋ-: *ajŋə ’aivot’, *wajŋə ’hengitys, henki’
- kur. *-jr-: *kojra ’koira’, *pejrə ’piiri, raja; ympäri’
- kur. *-jw-: *kajwa ’kaivaa’, *ojwa ’pää’, *pājwä
- ?kur. *-jj-: *äjjä ’vanha mies’

Obinugrilaisissa kielissä puolivokaali on resonantinetisessä asemassa säännöllisesti kadonnut, kur. *śojma ’ääni, melu’ > kmns. *suməl- ’kuulua’, kur. *tejmə- ’pehmeä; pehmetä’ > kmns. *tim-, kur. *ajna ’jkin kalaverkon osa’ > kmns. *ūnə, kur. *kojra > kmns. *kīr (Aikio 2018a: 3). Marissa puolivokaali on resonantinetisessä asemassa niin ikään useimmiten kadonnut: kur. *äjmä ’neula’ > kma. *im(ə), kur. *pejrə ’piiri, raja; ympäri’ > kma. *pūr-δe- ’asettaa ympärille’ (ks. kohta 3.3.3).

Kur. *-jl-yhtymään palautuvien rinnastusten uupuminen on ilmeisesti sattumaa. Nyt käsittelyssä olevan *pāj-lə-sanueen lisäksi, voidaan kantaauraliin hahmotella kur. *kejlə- ’loistaa; näkyä’ -sanuetta, vrt. ksm. *kiil-tä- (> sm. *kiiltää*), khnt. *kil- (> VVj. *kěl-*, DN *kēt-*, Kaz. *kāl-*, O *kāl-* ’tulla näkyviin, tulla esiin, ilmestyä’ (DeWoS: 613)), kmns. *kīl- (> T *kīl-*, KondA *kēl-*, KondK *kēl-*, KondY *kēl-*, Pel. VagE *kēl-*, VagP *kiēl-*, LozA *kēl-*, LozY *kēl-* ’näkyä, olla näkyvissä’ (WogWb: 282)). Merkitysyhteys ’loistaa’ & ’näkyä’ tunnetaan itämerensuomesta, vrt. sm. *paistaa* ’loistaa; näkyä; kypsentää ruokaa’, vi. *paista* ’loistaa, näkyä; (murt.) lämmittää, kypsentää’, li. *paista* ’loistaa, paistaa, näkyä’ (SSA: 290).

Kantaauraliin on palautettu deverbaalinen verbijohdin *-lə-, esim. kur. *puwa- ’puhaltaa’ (> kma. *pue-) → kur. *puwa-lə- > kma. *puala- (Aikio tulossa a). Koska yhdistys *pājə-vartaloon edellyttää j:n katoa lienee luontevinta olettaa johdoksen muodostetun nimenomaan ns. konsonanttivartaloon *pāj-lə-. Sinällään sanueen säilyminen nykypäiviin kantaauralin johto-opin näkökulmasta johdokseksi analysoitavana muotona ei ole tavatonta, esim. kur. lukə- ’lukea, laskea’ → *lukə-ntə- > kma. *lūḍa-.

Kantamarin *pelä-sanueen yhteyteen kuulunee myös kma. *peleḍä- ’kukkia, kukoistaa’ > I L *peledeš* ’kukoistaa’ (TschWb: 503). Kantamarin *pel-te-verbi viittaa vuorimarissa edelleen ’hehkumiseen’, L *pelte-* ’tehdä hehkuvaksi’. ’Kukoistamisen’

’(iso, tumma) pilvi’ (DeWoS: 1102). ’Ukkosen’ merkitys saattaakin hänen mukaansa olla kehittynyt ’kasan’ ja ’kukkulan’ merkityksestä ’ison, mustan pilven’ kautta ’ukkokseksi’. Oletetun merkityksenmuutoksen ensimmäisestä vaiheesta esimerkkinä on mm. engl. *cloud* ’pilvi’, jonka merkitys on muiden germaanisten vastineiden perusteella ollut alun perin ’kasa, röykkiö’ (Klein 1966–1967: 302). Kritiikki on aiheellista ja merkityssuhteiden tarkempi arviointi on epäilemättä paikallaan. En ole siihen tässä työssä kuitenkaan enää tarkemmin puuttunut. Lisään tähän, että hantin murteissa (J KoP) tavataan myös merkitys ’salama’, mikä sopii merkityksenä paremmin uralilaisen *pājwä-sanueen yhteyteen. Tätä ei kuitenkaan ole suppealevikkisyyden perusteella mitään erityistä syytä pitää ensisijaisena.

ja 'hehkumisen' merkitykset ovat semanttisesti selvästi yhteydessä, mistä esimerkkinä sm. *loistaa*, jonka merkitys murteissa on sekä 'säteillä valoa, näkyä kirkkaana, hohtaa, hehkua' että 'kasvaa hyvin, menestyä, kukoistaa' (SMS: s.v. *loistaa*). Rakenteellisesti marin sana sopii frekventatiivijohdokseksi I L -*ed*- (Alhoniemi 2010: 160).

4.1.6 Kantamarin **pīðälä*- 'puolustaa'

Ks. tarkemmin kohta 3.3.4.3.2.4.

4.1.7 Kantamarin **pokšəm* 'halla; aamupakkanen; kuura, huurre'

'Hallaa', 'aamupakkasta' ja 'kuuraa' merkitsevällä sanalla I L *pokšəm* on marin murteissa laaja levikki (MNYsz: 1896; TschWb: 526). Murteissa esiintyy myös muutamia äänneasultaan eriäviä muotoja kuten (Ok) *pošum*, (USj. JO JP V) *pošəm*, joiden sibilantin soinnittomuus kuitenkin viittaa konsonanttiyhtymän ensisijaisuuteen. Kantamariin sana voidaan ongelmitta palauttaa asussa **pokšəm*.

Etymologisessa kirjallisuudessa sanaan on toisinaan rinnastettu komin *puž* 'huurre; halla' ja udmurtin *pužmer* 'huurre' (KESKJ: 231), mutta rinnastus permiläisiin kieliin ja muihin näihin liitettyihin sanoihin, saP *bihei* 'kuura, huurre', In. *pice*, mariI *pörš* 'kuura, huurre', hntTrj. *páčəm*, DN *počəm*, on marin *kš*-yhtymän vuoksi hylätty (UEW: 377). Kaikkia edellä mainittuja sanoja ei voida perustellusti liittää yhteen, mutta permiläisten kielten ja hantin sanat voidaan periaatteessa palauttaa yhteiseen kantauralin asuun **peča*(mV).¹⁵ Kyseinen asu ei keskikonsonantistonsa vuoksi sovellu marin sanan lähtömuodoksi.

Marin sanan alkuperän selvittelyä vaikeuttaa, että sana on rakenteellisesti ainutlaatuinen. Marin käänteissanakirjasta löytyy kyllä kolme adverbia, joissa esiintyy niin ikään *kšəm*-elementti (Luutonen ym. 2002: 133), mutta näissä -*šəm* edustaa johdinta, *k* puolestaan vartaloa, esim. I *aðakšəm* 'lisäksi vielä' ← I *aðak* 'vielä, taas, jälleen, uudelleen'. Koska *pokšəm*-sanan ei voida osoittaa edustavan mitään nykymarin tai edes kantamarin kannalta produktiivista johto-opillista suhdetta, on varteenotettavia selitysmalleja lähinnä joko, että sana edustaa jonkinlaista hämärtynyttä johdosta tai, että sana on marissa lainaa.

Marissa on jonkin verran -*əm*-päätteisiä turkkilaisia lainoja, esim. *parəm* 'velka, laina' ← tšuv. *parəm* (Räsänen 1920: 1975), *tukəm* 'suku' ← tat. *təkəm* 'siemen, suku' (Räsänen 1923: 72), mutta selvää turkkilaista lainaoriginaalia ei näytä löytyvän, eikä sana keskikonsonantiston perusteella myöskään erityisesti viittaa turkkilaiseen alkuperään.

Ugrilaisissa kielissä esiintyvät sanat hntV *poj*, DN *pāj* 'paksu hanki', DN *pājət* 'kylmetä, palella, paleltua', mnsT *pāl'*, KondA Pel. *pōl'*, So. *pōl'*, unk. *fagy* 'pakkanen; palella, jäätyä' (UEW: 352), joita on pyritty yhdistämään sm. *palaa* ja saP *buollit* 'palaa', johd. *buolaš* 'pakkanen', mdE *palo*-, M *palê* 'palaa, palella' -sanoihin (UEW: 352). Ugrilaisten kielten sanat eivät kuulu länsiuralilaisten sanojen yhteyteen, sillä ne palautuvat kur. *l:n sijaan kur. *ð':hen, asuun kur. *pað'ə- 'jäätyä' (Aikio 2015b: 55).

¹⁵ Kiitän huomiosta Luobbal Sámmol Sámmol Ántea.

Semanttisesti marin 'hallaa' ja 'pakkasta' merkitsevä sana sopisi ugrilaisissa kielissä esiintyvän *pað'ə- 'jäätyny' -sanueen yhteyteen. Kur. *ð' katoaa marissa *ə-vartaloissa säännöllisesti (ks. kohta 3.3.2), joten kur. *pað'ə- tuottaisi kantamariin säännöllisesti asun **po(a)-. Mikäli marin sanan oletetaan edustavan hämartyntä johdosta verbivartalosta, on sanan oletettava sisältävän enemmänkin johdinmorfologiaa, -(ə)m selittynee lähinnä deverbaaliseksi *-mA-johtimeksi. Kantauraliin projisoidut *-mA-johdokset liittyvät yleensä johtamattomaan kantavartaloon, kur. *elä-mä ← *elä-, *kal-ma ← *kalə- 'kuolla'. Verbimorfologiaa sisältäviä tapauksia ei tietääkseni ole esitetty, mutta ei toisaalta ole mitään pakottavaa syytä olettaa, että nämä olisivat olleet jollain tapaa muodollisesti mahdottomia. Kantauralin johto-oppia ei nykyisellään tunneta niin hyvin, että kysymykseen voisi antaa ehdottoman myöntävän tai kieltävän vastauksen. Marin -kš- selittyisi kuitenkin lähinnä *-kšə-frekventatiivijohdoksen pohjalta muodostetuksi, kur. *pað'ə-kšə- (kur. *kšə- > sm. *nuole-ksi-*, komi *nul'sj-* (Aikio tulossa a)) → *pað'ə-kšə-ma > kma. *pokšəm. Kur. *-kšə-johtimella ei ole marissa tunnettua jatkajaa, mutta kivettyntä johdosta edustaa mahdollisesti kma. *pukše- 'syöttää, ruokkia' ← kma. *pue- 'antaa' (TschWb: 551, 553). Huomionarvoinen lienee tässä yhteydessä mnsKondA *pōl'šmä*, So. *pōl'išmä* 'kylmyys, vilunpuistatus' (WogWb: 593), joka näyttää sisältävän kompleksia johdinmorfologiaa, vaikka kyseessä ei olekaan marin sanan täsmällinen johdinvastine. Ainekset ovat olleet olemassa joka tapauksessa jo kantaaurallisissa, se voidaan kyseinen yhdistelmä palauttaa aikaisempiin kielenvaiheisiin, vaatii jatkotutkimuksia.

4.1.8 Kantamarin *pūrde- 'asettaa ympärille'

Kantamariin voidaan rekonstruoida verbi *pūrde- 'peittää, verhota, kääriä'. Sana on marin murteissa laajalevikkinen, I N Up Lu *pūrde-*, Vo *pūrde-*, L *pərde-* (TschWb: 574). Upšan ja luoteismurteiden täysvokaaliedustus on epäodotuksenmukaista suhteessa Volgan ja länsimurteiden edustukseen, sillä kantamarin redusoituneet vokaalit edustuvat tavallisesti redusoituneina näissä kaikissa (Aikio 2014c). Sanue kuitenkin voitaneen palauttaa kantamarin redusoituneeseen *ū:hyn, sillä viitteitä kantamarin täysvokaali *ū:tä koskeneesta muutoksesta kma. *-ür- > -ör- ei löydy.

Marin sanaan on rinnastettu saP *bardit* ~ *bordit* 'latoa, pinoa' (UEW: 731–732). Saamen sanue rekonstruoidaan kantasaamen asussa *portē- (Lehtiranta 1989: 104–105), joka puolestaan palautuu säännöllisesti esisaamen asuun *purta-. Marin sanan osalta mahdollisia esimarilaisia rekonstruktioasuja ovat *pürtä- ja *pertä- (ks. kohta 3.3.5.9), joten sanat eivät vokalismsina puolesta vastaa toisiaan. Vaikka marin ja saamen sanojen merkitykset on mahdollista silloittaa (E. Itkonen 1939–40: 192–193), mitään pakottavaa syytä rinnastukselle ei anna myöskään semanttinen puoli.

Murteissa laalalevikkisimpiä ovat merkitykset 'peittää' ['bedecken'], 'verhota (esim. vaatteella)' ['verhüllen (z.B. mit Kleidung)']. Suppeampilevikkisiä merkityksiä ovat mm. 'kääriä, (esim. peittoon)' ['einwickeln (z.B. in eine Decke)'], 'kääriä, laittaa ympärille (esim. verhot, uutimet vuoteen ympärille, niinipeite rysän ympärille)' ['um etw. wickeln (z.B. einen Vorhang um das Bett, eine Basthülle um die Reuse)'], 'kapaloida' ['(einen Säugling) wickeln'], 'pyörittää rautaesinettä (kirvestä, veistä) nukkuvan lapsen ympäri (tavallisesti 3 kertaa) tarkoituksena ajaa peikot ja muut unen häiritsijät pois' ['drehen ein eisernes Zeug (Axt, Messer) um das eingeschlafene Kind

(gew. 3 Mal), um die Kobolde od. andere Schlafstörer wegzujagen’] (TschWb: 574). Muita huomionarvoisia muistiinkirjattuja merkityksiä ovat peittämisen ja käärimisen lisäksi ’täyttää (rako seinässä)’ [’betöm (rést a falban)], ’asettaa, pystyttää suojamuuri t. tuulikaappi’ [’védőfalat, szélfogót állít’] (MNySz: 2076).

Rakenteellisesti marin sana sopii johdokseksi. Marin *-Te-* (*-te-*, *-de-*) on tunnettu sekä deverbaalinen että denominaalinen johdin (Alhoniemi 2010: 164–165). Johdin on marissa edelleen osittain produktiivinen. Kyseessä on joka tapauksessa vanhaan uralilaiseen **-tA-*johtimeen palautuva johdin, joten kma. **pūrde-*sana voi sinällään edustaa jo esimarilaista johdosta.

Olettaen, että marin sana analysoidaan johdokseksi, on mahdollinen vertailukohta kur. **pejrə* ’raja, piiri; ympäri’ > sm. *piiri*, saP *birra* ’ympäri(llä); kautta’, mdE *pire*, M *peřa* ’aitaus, tarha’, E *pire-*, M *peřa-* ’aidata, ympäröidä’, udm. *-bur*, komi *bor* ’raja, piennar peltokaistaleiden välissä’ (SSA: 357; Metsäranta 2019: 136–137). Kur. **pejrə* kehittyisi säännöllisesti kantamarin asuun **pūr-* (kur. **e* > kma. **ũ* on **r:n* etisessä asemassa yksinomaan tavattava kehityskulku, puolivokaali **j* lienee kadonnut jo esimarissa) (puolivokaalin kadosta resonantin edellä, ks. kohta 4.1.5). Marin sanalla on murteissa monenlaisia ympärille asettamiseen viittaavia merkityksiä, jotka rinnastuvat suoraviivaisesti kur. **pejrə*-sanan jatkajilla, esim. saP *birra* ’ympäri(llä)’, mdE *pire-*, M *peřa-* ’aidata, ympäröidä’ ja niiden johdoksilla tavattaviin merkityksiin, esim. sm. *piiri* → *piirittää*. Tähän joukkoon esimarin **per-tä-* ’asettaa ympärille’ tai kantamarin **pūr-de-* sopii äänteellisesti, semanttisesti ja johto-opillisesti riippumatta johdoksen tarkasta muodostusiestä.

4.1.9 Kantamarin **sejə-* ’penkoa, tonkia, etsiä läpikotaisin’

Marin I N Vo U *šeŋa-*, I (Ok) *šeŋa-*, Lu *šeŋä-*, L *šəŋgä-* ’penkoa, tonkia, kaivaa läpi; etsiä, tarkastaa läpikotaisin, etsiä (tunnustellen)’ (TschWb: 672–673). Päämerkityksen ohella muita TschWb:ssä annettuja merkityksiä ovat ’penkoa törkkien sormilla joka puolelle’ (Ms), ’tunkeutua läpi’ (Oka, Mm, Mmu), ’työntää sivuun, työntää’ (Mwo, NW), ’raivata tiensä väkijoukon läpi’ (Oka, Mwo), ’(hevonen jne.) karata aitauksesta’ (Ms). MNySz:ssä annetut merkitykset ovat samansuuntaisia: ’tonkia, penkoa; tutkia, etsi(skell)ä’ (s. 2317). Murre-edustuksen perusteella kantamariin voidaan rekonstruoida sana **sejə-* ’penkoa, tonkia; etsiä läpikotaisin’.

Marin sanaa on pyritty yhdistämään enimmäkseen ’sisään menemistä’ merkitseviin sukukielten sanoihin, esim. saKi. *сүаһһə* ’mennä, astua sisään’, hntV *lāŋa-*, Vj. *jāŋa-*, DN *tāŋ-*, O *lāŋ-* ’astua, mennä sisään’, m.-unk. *av-* ’tunkeutua’ (Veršinin 2018: 651), uralilaisen rinnastuksen osalta ks. UEW: 446–447: s.v. *soŋe*⁻¹). Marin sana ei etuvokaalisena sovi sana-artikkelissa mainittujen sukukielten sanojen vastineeksi.

Kantamarin **sejə-* palautuu säännöllisesti esimarin asuun **səŋə-* (vokalismin osalta ks. kohta 3.3.5.2). Äänteellisesti marin sanan vastineiksi sopivat permiläisten kielten ’kampaamista’ merkitsevät sanat, udm. *šin* ’kampa, villakampa’, S *šinäl-* ’kammata, raapia (päättä), karstata (villaa)’, J *šija-* ’kammata’, komi Iž. *šin-* ’kammata’, Sys. *šinäl-*, P *šinav-* ’kammata (Sys., P), harjata (Sys.)’, J *sonäl-* ’kammata, häkilöidä’, Sys. P *šinan*, J *sonan* ’kampa’ (UEW: 439–440, III: 10; Csúcs 2005: 375). Permiläisten kielten sanat palautuvat kantapermin asuun **sijn-* (äänekehitys **ä-ə* > prm. *j* on säännöllinen, ks. kohta 3.4.4.2.5). Permiläisten kielten sanaan on UEW:ssa rinnastettu mdE *semed'e-* ’häkilöidä’, M *šejənd'ə-* ’kammata,

harjata, häkilöidä', E *seme, säme, sämä*, M *sämä, semä* 'häkilä, harja' sekä epävarmoina vastineina niin ikään 'kampaamista' ja 'kappaa' merkitseviä sanoja samojedista, esim. nenT *t'ī-* 'kammata', enT *t'īda-*, M *t'iere-*, ngan. *t'īdi?é-*, selkTa. Ke. *tipsen* 'kampa', kam. *t'ilē-* 'kammata', koib. *мынсьень* 'kampa'. UEW palauttaa sanat yhteiseen *seŋ3-asuun (UEW III: 10).

Permiläisten kielten vokalismin palautumista kur. *e:hen on puolustettu vetoamalla joukkoon sanoja, joissa suomen *e*:tä näyttää vastaavan permiläisissä kielissä *i* (Rédei 1968: 40), sm. *kehä* ~ udm. *kjč* 'ansa, silmukka' komi *kjč* 'rengas, korvarengas; sormus; silmukka; kehä (kuun, auringon ympärillä)', sm. *keso* 'pasuri' ~ komi *gič* 'kouri, ruutana', sm. *lyödä* ~ komi *lij-* 'ampua, heittää', sm. *mene-* ~ udm. *mijŋ-*, komi *mun-*, sm. *neiti* ~ udm. *nił* 'tyttö, tytär', komi *niŋ, nił* 'id.', sm. *sepä* ~ udm. *šil, šil'* 'niska', komi *ši: ši-li* 'kaula'. Suomen *e*:n ja permiläisten kielten *i*:n vastaavuus on kantaaurililaisen vokaalirekonstruktion kannalta *non sequitur* -argumentti, joka ei ota huomioon, että myös itämerensuomessa on voinut tapahtua vokaalinlaatua koskevia ääntenmuutoksia. Esimerkiksi sm. *neiti* kyllä vastaa esitettyjä permiläisiä sanoja, mutta nykykäsityksen mukaan muutos *ei*:ksi on seurausta vksm. *äi-yhtymän suppenemisesta Suomenlahden kantamurteessa (Kallio 2018: 261), joten suomen *e* on sanassa sekundaari. Osa rinnastuksista on lisäksi selvästi vanhentuneita: udm. *kjč* 'ansa, silmukka', komi *kjč* -sanoja vastaa suomen *kehä*-sanana sijaan pikemminkin hanV *köč* 'rysän t. merran vanne' ja manT *küš*, KondA *kis*, So. *kis* '(astian) vanne' (Kassian & Zhivlov & Starostin 2015: 337), sm. *keso* puolestaan on todennäköisemmin johdos sanasta *kesä* (SSA: 349–350) kuin komin sanan vastine. SSA:n tulkintaa tukee se, että *keso*-sanana rinnalla suomen murteissa esiintyy *kesämä*.

Samojedin sanat palautuvat kantasamojedin asuun *tiə- 'kammata' (SW: 162). Kantasamojedin vokaalisekvenssin *-Və- alkuperä on osittain avoin kysymys. Tunnettujen tapausten valossa lähteenä ovat vokaalienväliset puolivokaalit, esim. ksam. *kå (> selkTa. *qu* 'varsi') < kur. *kajə 'ruoho, varsi, vihne', kur. *-VwV-, ksam. *kuəkā-nā (> ngan. *kuogunu* 'kauan sitten') < kur. *kuwa-kka 'pitkä' (> saP *guhkki*, mdM *kəvaka*), sekä kantaauralin *CVlə-, esim. ksam. *kå 'kuolla' (> nenT *χa-*, ngan. *kuo-*) < kur. *kalə- 'kuolla', ksam. *ńāə- 'nuolla' (> selkTa. *ńu-*) < kur. *ńalə- 'nuolla' (Aikio 2012: 243–247). Tapauksia, joissa vokaalisekvenssit palautuisivat kantaauralin *VŋV-sekvenssiin ei tunneta, joten samojedin sanoja ei tule rinnastaa permiläisten kielten sanoihin. On kuitenkin mielenkiintoista, että kantasamojedissa esiintyvät homonyymit *tiə 'pilvi' ja *tiə- 'kammata' (Janhunen 1977: 162), ottaen huomioon, että myös kantaauraliin voidaan rekonstruoida kaksi merkityksiltään kantasamojedia muistuttavaa homonyymista *sāŋə-sanuetta, *sāŋə 'ilma, sää(ilmiö)' ja *sāŋə- 'kammata'.

Mordvan sanat E *seme, säme, sämä*, M *sämä, semä* 'häkilä, harja' voinevat kuulua *sāŋə-vartalon yhteyteen olettaen, että kyse on alun perin konsonanttivartaloisesta deverbaalisesta *-ma-johdoksesta, kur. *sāŋ-mä > esimd. *sāmmä > kmd. *sämä 'häkilä, harja', joita palautetaan kantaauraliin muitakin, kur. *aə-ma 'uni' ← kur. *aəə- 'nukkua', kur. *kal-ma (> sm. *kalma* 'kuolema; vainaja', mdE *kalmo*, M *kalma* 'hautaus') ← kur. *kalə- 'kuolla', kur. *kär-mä (> mdE *keırme* 'kimppu, nippu') ← kur. *kärə- 'kääriä, kietoa, sitoa', kur. *śur-ma 'surma' ← kur. *śurə- 'kuolla' (Aikio 2015b: 36). Kur. *-ŋm-yhtymästä on vähän evidenssiä, mutta tuloksena on oletettavasti ollut jo varhain assimilatio geminaatta *-mm-:ksi (Aikio 2018a: 5), jonka jatkaja on mordvassa säännönmukaisesti -m-, esim. kur. *tammə 'tammi' > mdE *tumo*. Mokšan *šeŋənd'a-* 'kammata, harjata, häkilöidä' on sikäli ongelmallinen, että sen äänneasu viittaa kantaauralin ensitavun *i:hin, *e:hen t. *ü:hyn (Bartens 1999: 56–

57). Mokšan sana ei toisaalta ole selvästi johtosuhteessa kantamordvan *sämä-sanaan, joten se saattaa alun perin edustaa jotain muuta sanuetta.

Marin nykymerkitys 'penkoa, tonkia, kaivaa läpi; etsiä, tarkastaa läpikotaisin' edustanee 'kammata'-merkityksen kuvaannollisen käytön yleistymää. 'Kammata'-verbejä nimittäin käytetään monissa kielissä kuvaannollisesti merkityksessä 'etsiä, tutkia tarkoin', vrt. sm. *kammata* 'kammata', kuv. 'tutkia tarkoin', *Etsijät kampsivat koko metsän*. (Kielitoimiston sanakirja), engl. *comb* 'kammata', kuv. 'haravoida, etsiä'. Vastaavaa kuvaannollinen merkitys on kehittynyt suomessa myös verbille *haravoida* 'koota haravalla', kuv. 'etsiä järjestelmällisesti'.

Mielenkiintoista on tarkastella merkityskokonaisuuksia, joihin 'kammata' ja 'kampa' eri kielissä etymologisesti kuuluvat. Venäjän *зрѣбень* 'kampa' on johdos verbistä, jonka jatkajan – *зрѣбму* – nykymerkitys venäjässä on 'soutaa; haravoida' (Derksen 2008: 186–187). Venäjän *зрѣбень*-sanan vastineet merkitsevät muissa slaavilaisissa kielissä nekin enimmäkseen 'kappaa', tšk. *hřeben*, pl. *grzebień*, slvn. *grebēn*, bulg. *grēben*. Johdoksen kantana olevan verbin merkitykset sen sijaan ovat slaavilaisissa kielissä kirjavampia, tšk. *hře(b)sti* 'haudata', pl. *grześć* 'haudata', slvn. *grēbsti* 'kaivaa; kammata', bulg. *grebá* 'lusikoida, kauhoa, lappaa, haravoida, soutaa'. 'Kampaamisen' ja 'soutamisen' limittyminen slaavilaisessa sanueessa kiinnittää uralilaisen *sąŋə- 'kammata' -sanueen osalta huomiota siitä syystä, että komissa esiintyy verbi *šin-* 'soutaa', joka tavallisesti on luettu uralilaisen *suxə- 'soutaa' (> saP *suhkkat*) -sanueen (UEW: 449) yhteyteen siitä huolimatta, että sanan -n-ainesta ei ole pystytty tyydyttävästi selittämään. UEW:n mukaan kyse on mahdollisesti homonyymisen *šin-* 'kammata' -sanueen vaikutuksesta. Äänteellisesti ja semanttisesti tulkitsisin komin *šin-* 'soutaa' -sanan kuitenkin niin ikään uralilaisen *sąŋə-sanueen jatkajaksi.

'Kampaamisen' ja 'soutamisen' yhteyden havaitseminen herättää kysymyksen myös unkarin *evez-* 'soutaa' -sanan mahdollisesta kuulumisesta kur. *sąŋə-sanueen yhteyteen. Unkarin *evez*-sanaa on verrattu suomen *evä*-sanaan (UEW: 76), mutta tämän rinnastuksen paikkansapitävyyttä on aihetta epäillä. Sanalla *evä* on suhteellisen suppea pohjoisitämerensuomeen rajoittuva levikki. Merkitysero 'evän' ja 'soutamisen' välillä on huomattava, eikä sille ole esitetty rinnakkaistapauksia. Myös sanaluokkaero pistää silmään. Äänteellisesti unkarin sana voidaan johtaa *sąŋə-asusta, kur. *s- tunnetusti katoaa unkarissa, kur. *seŋə 'suoni' > unk. *ín* 'jänne, suoni'. Unk. *e* on kur. *ä:n jatkajana tavallinen, kur. *-ŋ- edustuu unkarissa toisinaan -v-nä, kur. *kuŋə 'kuu(kausi)' > unk. *hó* (*hava-*), kur. *saŋə- 'mennä sisään' > m.-unk. *av-* 'tunkeutua'. Rakenteellisesti unkarin *evez* on *tA-johdos, esim. kur. *näkö- 'nähdä' → kur. *näkö-tä- > unk. *néz* 'katsoa'.

Ehdotan kantauraliin palautettavaksi seuraavanlaista sanuetta:

- kur. *sąŋə- 'kammata; soutaa' > kma. *sejā- 'penkoa, tonkia, etsiä läpikotaisin', kprm. *sij- 'kammata; soutaa'
- → *sąŋ-mä 'kampa' > *sämmä > kmd. *sämä 'häkilä, harja'
- → *sąŋə-tä- 'soutaa' > unk. *evez* 'soutaa'

4.1.10 Kantamarin *šür 'sivu, kylki, reuna'

Marin I L *šör* 'sivu, kylki, reuna, laita' (< kma. *šür) -sanaan on rinnastettu sm. *syrjä* ja mdE *čiré*, *širé*, M *širä* 'syrjä, sivu, reuna; ranta; seutu, puoli' (UEW: 779–780).

Mordvan kuulumista tähän yhteyteen on epäilty, mutta marin ja suomen sanojen vastineisuutta ei ole pääsääntöisesti kyseenalaistettu (T. Itkonen 1997: 249; SSA: 231; Bereczki 2013: 248).

Sanuetta on esitetty lainaksi kantabaltin asusta *sturja- > liet. (murt.) *stūris*, -io, *stūrys* 'kulma, reuna', latv. *stūris*, (*stūris*) 'id.; seutu' (Koivulehto 1999b: 8). Rinnastus ja lainaetymologia poissulkevat toisensa. Itämerensuomen ja marin sanoille esitetty yhteinen rekonstruktioasu vksm./sm.-volg. *sürjä ei voi tulla marin sibilanttiedustuksen perusteella kyseeseen, sillä kma. *š- voi palautua vain esimarin *ś:ään t. *š:ään (ks. kohta 3.3.1). Marin ja itämerensuomen sibilanttiedustus voidaan sovittaa yhteen vain lähtemällä UEW:ssakin tarjotusta *sürjä-asusta, joka mainitaan lainaetymologian yhteydessäkin kysymysmerkillä. Ongelmaksi muodostuu tällöin motivoimattomalta vaikuttava lainasubstituutio sm.-volg. *ś ← baltt. *st-. Etuvokaalistumisen rinnakkaistapaukseksi tarjottu sm. *tyhjä* ← baltt. *tuštja- on anakronistinen.

Syrjä-sanalle esitettyä lainaetymologiaa on kannatettu SSA:ssa (s. 231). Junttila (2015: 105) lukee sanan kiistanalaisten etymologioiden joukkoon. Itämerensuomen sanan balttilaista lainaetymologiaa ei ole tarpeen hylätä ainakaan edellä esitetyn perusteella, sillä on nähdäkseni syytä olettaa, että marin sana on kokonaan toista alkuperää. Marin ja itämerensuomen sanat eivät vastaa toisiaan vokalismin osalta odotuksenmukaisella tavalla, sillä ksm. *ü:tä vastaa kantamarin *ū (ks. kohta 3.3.5.9). Marin uralilaisessa perintösanastossa esiintyy muutamia epäodotuksenmukaisia täysvokaalitapauksia (Aikio 2014c: 157), mutta muihin epäsäännönmukaisuuksiin vetoaminen ei ole mielekäästä, varsinkaan kun kyseessä on levikiltään oletettavasti kahteen kielihaaraan rajoittuva sana. Täysvokaalitapaukset eivät myöskään välttämättä muodosta mitään alkuperältään yhtenäistä luokkaa, vaan täysvokalismiin saattaa olla erinäisiä toisistaan poikkeavia syitä.

Marin *šör*-sanaa on – yhdessä edellä mainittujen suomen ja mordvan sanojen kanssa – verrattu KESKJ:ssa (s. 270) permiläisten kielten sanoihin, komi *šer*- 'jonkin takana sijaitseva', udm. *šer* 'tausta, jnk takana (t. toisella puolella) oleva paikka; takaosa, takapuoli, perä; vieras kylä, vieras seutu'. Rinnastus suomeen ja mordvaan on epäsäännöllisenä hylättävä. Permin ensitavun *ę ei vastaa mksm. *ü:tä (< *kur. *ü) t. kantamordvan *i:tä (< kur. *e-ä). Huomionarvoista on, että permin ja marin sanat voidaan äänteellisesti johtaa yhteisestä uralilaisesta asusta *šerə (ks. marin osalta kohta 3.3.5.4, permin osalta ks. kohta 3.4.4.2.9).

Merkitysten osalta sanat eivät aivan ilmeisiä vastineita, mutta käyttöyhteyksien tarkastelu mielestäni tarjoaa merkityserolle tyydyttävän selityksen. Sivuisuus ja takaisuus ovat monissa puhetilanteissa riippuvaisia näkökulmasta. Udmurtista löytyvissä käyttöesimerkeissä – *žek šer* 'pöydän takana (t. ääressä)', *šur šer* 'joen takana (t. toisella puolella)' – takaisuus on selvästi riippuvainen asemasta suhteessa kohteeseen. Kohde voikin sijaita yhtäaikaaisesti pöydän takana t. ääressä riippuen havainnoitsijoiden suhteellisesta asemasta. Tässä mielessä sivuisuuden ja takaisuuden merkitykset selvästi limittyvät erityisesti silloin kun kiintopisteenä olevalla kohteella ei ole selvää takaosaa t. -puolta. Merkityseroa voidaan lähestyä myös merkityksenmuutoksen kautta, sillä ainakin merkityksenmuutos 'selkä; taka-' > 'sivu' on merkitysparalleelin valossa mahdollinen, vrt. kgerm. *baka- 'selkä; taka-' → ksl. *bokъ 'sivu, laita' (Kroonen 2013: 48).

4.1.11 Kantamarin *uwe- 'ahmia'

Marissa esiintyy verbi I N *uwe-* 'niellä paljon kerralla, ahmia, syödä ahnaasti, puraista, näykkäistä' (TschWb: 861). Johtamaton verbi esiintyy vain muutamassa marin murteessa, mutta sanueen levikkiä voidaan täydentää johdoksilla, I N *uwalte-*, Up Lu *uwalta* 'puraista', I N *opkale-*, *upkale-* 'syödä ahnaasti' (johdinten *alt-* ja *kal-* osalta Alhoniemi 2010: 160–161). Vaikka sana puuttuu aivan kielialueen länsipäästä, voitaneen kantamariin suhteellisella varmuudella rekonstruoida verbi *uwe- 'ahmia'.

Marin sanalle ei ole tiettävästi ole tarjottu alkuperän selitystä. Äänteellinen tausta on monitulkintainen. Kantamarin *-w-:n palautumisesta sekä yksittäis- että geminaatta-*p*-hen on esimerkkejä (ks. kohta 3.3.3). Kantamarin *u palautuu lähtökohtaisesti kur. *o:hon (ks. kohta 3.3.5.7), mutta tapauksissa, joissa konsonanttiyhtymän jälkiosa on ollut labiaalinen lisäksi kur. *a:han, kur. *šarwə 'sarvi' > kma. *šur, kur. *tammə 'tammi' > kma. *tum(ə) (Zhivlov 2014: 125). Kehitys tavataan myös, kun jälkitavussa on esimariissa ollut labiaalinen aines kur. *nataw > kma. *nuḁə. Kur. *aḁma 'uni' > kma. *om(ə) ei ole vastaesimerkki kehitykselle kur. *a > kma. *u, vaan kur. *ḁ on yksinkertaisesti kadonnut esimarista jo ennen vokaalimuutosta.

Kantauraliin rekonstruoidaan verbi *appa- 'syödä ahnaasti' > saP *vuohpput* 'ahmia, hotkia', sm. *appaa* 'syödä, ahmia', mnsKondA *ùp-*, Pel. *wûp-* 'repiä hampailla, purra (karhusta)', nenT *ḡabər-* 'syödä ahnaasti, rouskuttaa, pureskella (ihmisistä ja eläimistä)' (Aikio 2018a: 12). Kyseistä vastinesarjaan voidaan täydentää marin sanalla. Semanttisesti rinnastus on ongelmaton, sillä marin vastine on merkitykseltään käytännössä identtinen muiden esitettyjen vastineiden kanssa.

4.1.12 Kantamarin *wie- 'suoristua'

Kantamariin voidaan rekonstruoida 'suoraa' merkitsevä sanue, jonka johtamaton kantavartalo vaikuttaa olevan kma. *wie- > N *wije-*, Up *wia*, Lu L *wiä* 'suoristua; löytää tie, saada valmiiksi', joskin monenlaiset johdokset, kuten kma. *wiäḱš 'suora' > I N *wijaš*, *wiaš*, Lu *wiäḱš*, L *wiäš* 'suora', ovat murteissa laajalevikkisempiä. Marin sanaan on rinnastettu sm. *oikea*, saP *vuoiḡa* 'oikein, suoraan, todella', mdE *vijed'e*, *vid'e*, *vijet'*, *vit'*, M *vid'ä* 'oikea, oikeudenmukainen, todellinen' (UEW: 824–825; Bereczki 2013: 313). Rinnastusta pidetään kyseenalaisena. Marin etuvokaalisuus on pyritty perustelemaan sanansisäisen *j*:n vaikutuksella. Ainoa varmempi esimerkki kur. *oj(C)-sekvenssin kehityksestä marissa on kur. *pojə-/ *pojka > kma. *pü-eryə, joka etuvokaalisuudestaan huolimatta ei kiistatta kelpaa rinnakkaistapaukseksi, varsinkaan kun marin *wie-sanalle voidaan osoittaa myös äänteellisesti säännöllinen alkuperän selitys.

Esitän, että kma. *wie- palautuu uralilaiseen *wenə- 'venyä' -sanueeseen (> sm. *venyä*, saP *vatnat* 'venyä (pitemmäksi), kasvaa pituutta; venyä, laittautua makuulle', mdE *veñeme-*, M *veñamə-* 'venyä, venytellä')(UEW: 819). Kyseiseen sanueeseen on verrattu marin *wine-* 'oikaista, ojentautua' -sanaa. UEW kuitenkin on hylännyt vertauksen toteamalla, että *-ne-* on sanassa johdinainesta. Tämä havainto on oikea, mutta ei syy hylätä rinnastusta, sillä sanansisäinen *-n- katoaa marissa kyseisessä asemassa täysin äänneläillisesti: kur. *menə- 'mennä' > kma. *mie-, kur. *penə 'koira' > kma. *pi (Aikio 2014b: 90–91). *Wine-* on nähty johdoksena sanasta *wijaš*

(Alhoniemi 2010: 164), mutta pikemminkin kyse on *wi*-vartaloon muodostetuista rinnakkaisjohdoksista. Johdin *-n-* on marissa niin denominaalinen kuin deverbaalinen johdinaines (ml.).

Semanttisesti rinnastukselle ei ole estettä. 'Venymisen' ja 'suoristumisen' välinen semanttinen yhteys tunnetaan useammastakin germaanisesta sanueesta. Engl. *straight* 'suora' on historiallisesti johdos verbistä *stretch* 'venyä, venyttää' (Klein 1966–1967: 1520; 1523). Englannin verbin vastineita muissa germaanisissa kielissä ovat esim. saksan *strecken* 'ojentaa, suoristaa, venytellä, venyttää, kurkottaa' ja ruotsin *sträcka* 'ojentaa, oikaista, pingottaa, venyttää'. 'Venyminen' ja 'suoristuminen' limittyvät myös sanueessa, kgerm. *rakjan- 'venyttää' (> gt. *uf-rakjan* 'oikaista, kurkottaa, laajentaa, levittäytyä, ojentaa', sks. *recken* 'venyttää, kurotaa, kurkottaa'), joka edustaa kausatiivijohdosta (< kie. *h₃rog-eie-) indoeurooppalaisesta *h₃reg-juuresta > mkr. *ópéγω* 'ojentaa, kurkottaa, oikaista' (Kroonen 2013: 403; 408–409). Kantagermaanin sanuetta *raka- 'suora' > mn. *rakr* 'id.' on arveltu takaperoisjohdoseksi verbistä *rakjan, mutta sanojen täsmällinen suhde ei merkitysyhteyden osoittamisen kannalta ole oleellinen. Kantaindoeurooppalaisesta *h₃reg-juuresta on viime kädessä johdettu myös kgerm. *rehta- 'suora' (< kie. *h₃reg-to-) > gt. *raihts* 'suora', mn. *rétr* 'suora, oikea', engl. *right*, sks. *recht*.

4.1.13 Kantamarin *ūṇṣā 'rauhallinen'

Kantamarin *ūṇṣā 'rauhallinen, hiljainen' voidaan rekonstruoida sanojen I N *ūṇṣō*, *ūṇṣō*, Lu *ūṇṣū* '(ihminen, eläin) rauhallinen, hiljainen, tyyni, myöntäväinen, sävyisä, säyseä, kiltti' johd. esim. → *ūṇṣema- 'talttua, rauhoittua, kesyyntyä', perusteella (TschWb: 895). Marin *ūṇṣā edustaa alun perin ilmeisesti aktiivin partisiippiä, vrt. I -še, -šo, -šō, L -šā, L -šā (< *kma. *-šā), esim. I *tolšo*, L *tolšā* 'tuleva, tullut', I *kolāšo*, L *kolāšā* 'kuoleva, kuollut' (Alhoniemi 2010: 136). Taustalle voitaneen olettaa verbi kma. *ūṇṣ-, joka ei ole marissa säilynyt. Johtosuhteen määrittelemisessä ei ole ongelmaa, sillä se on kantasanan puuttumisesta huolimatta läpinäkyvä.

Marin sanaan on verrattu saamessa esiintyvää sanuetta, ksa. *vuonēs 'levännyt (joka ei ole ollut töissä), virkeä' > esim. saP *vuonīs*, In. *vyenes*, Ko. *vuānas* (Aikio 2009: 289). Sanojen taustalle on hahmoteltu kantaaurililainen *eṇa-vartalo. Semanttisesti sanueiden yhdistämiseen ei ole estettä, mutta äänteellisesti sanojen rinnastaminen on kyseenalaista, sillä velaarinetisessä asemassa kur. *e > kma. *o -kehitys on muiden tunnettujen tapausten perusteella yksinomaisen säännöllinen (ks. kohta 3.3.5.6). Kma. *ū vokaalin taustalla on useimmiten kyllä kur. *e, mutta marin sanan vokalismin selittämisen kannalta kiintoisaa on, että myös kantaauralin *wajə 'voi' edustuu kantamarissa pelkkänä *ū:nä. Mikäli kehitys kur. *waj- > kma. *ū oletetaan tämän esimerkin perusteella säännölliseksi, voisikin kantamarin *ūṇṣā 'rauhallinen' -sanaa verrata uralilaiseen *wajṇə- 'henki; hengittää' -sanueeseen.

Marin sana ei ole nykymerkityksessään välttämättä täysin läpinäkyvä suhteessa uralilaiseen merkitykseen, mutta mitään kovin monimutkaista merkityksenkehitystä ei ole tarpeen olettaa. Eräässä 'hengittämistä' merkitsevien verbien koleksifikaatiota tarkastelleessa tutkimuksessa esitetään useita esimerkkejä, joissa merkitys 'levätä' on osa 'hengittää'-verbin polysemiaa, esim. makonde (bantukieli) *ku-pumala* 'hengittää; levätä', nêlêmwa (austronesialainen kieli) *horêân* 'hengittää; olla elossa; pysähtyä, levätä; lopettaa', mwotlap (austronesialainen kieli) *mōkheg* 'hengittää, puhalttaa; haistaa; pysähtyä, levätä; olla lomalla; olla eläkkeellä' (François 2008: 182–186; 194–

199). Muissakin 'hengittämistä' ja 'hengenvetoa' kuvaavissa verbeissä merkityksenkehitys 'hengittää' > 'levätä' on tavallisehko. Lisäesimerkkinä voidaan mainita, että sm. *puhkaa* 'puuskuttaa' -sanan vastineet virossa ja vatjassa merkitsevät 'lepäämistä', va. *puhkä* 'levätä', vi. *puhkama* 'levätä', *puhe* (g. *puhke*) 'lepo' (SSA: 415).

Mikäli tarkastelu ulotetaan edelleen tapauksiin, joissa 'lepäämisen' merkitys on johdettu 'henkeä' ja 'hengittämistä' merkitsevästä sanoista voidaan rinnakkaistapauksia löytää vielä aimo määrä lisää, esim. sm. *henki* → sm. *hengähtää* 'pitää levähdystauko', saP *vuoiğnat* 'hengittää' → *vuoiğnadit* 'hengittää, levätä (erit. haudan levossa)', *vuoiğnastit* 'hengähtää, hengittää (vähän); levätä'. Venäjän *омдых* 'lepo' ja siitä johdettu verbi *омдыхать* 'levätä; lepäillä; lomailla' ovat etymologisesti yhteydessä sanoihin *дых* 'henki, sielu' ja *дыуамь* 'hengittää'. Samaa arabian [r.w.ħ]-juureen kuuluvat niin *rūḥ* '(elämän)henkäys; henki, sielu, mieli', *rāḥa* 'lepo, hiljaisuus; huolettomuus, mukavuus' kuin *istirāḥa* 'levätä, rentoutua, olla hiljaa' (François 2008: 198).

Olettaen, että kehitys on marissa kulkenut 'levätä' -merkityksisestä verbistä partiisiin 'lepäävä' kautta 'levollinen' = 'rauhallinen' -merkitykseksi adjektiiviseksi, voidaan **ūrə-šə*-sana rinnastaa uralilaiseen **wajrə-* 'henki; hengittää' -sanueeseen.

4.1.14 Kantamarin **ūrə-* 'hämmästyä, olla hämmästyksissä'

Marin I *örä-*, N Vo *öra-*, Up *ör'am*, Lu L *örä-* 'hämmästyä, hämmästellä, olla hämmästyksissä; ihmetyttää' -sana (TschWb: 478) on vailla etymologiaa. Kantamariin sanue voidaan palauttaa asussa **ūrə-* (kma. **ūr-* > *ör-*) (Aikio 2014c: 131–135). Kantamarin **ü:*llä ei ole yhtä yksittäistä lähdetä, mutta perintösanastossa kma. **ü* palautuu useimmiten kur. **e:*hen (mts. 155, ks. myös 3.3.5.4).

Marin sanueelle näyttää löytyvän vastine kantsaameen rekonstruoidusta sanueesta **vuore-* 'houria' (Lehtiranta 1989: 154–155, s.v. **vōre-*). Sanueen saamelainen levikki kattaa koko saamen kielialueen. Sanueelle kantsaameen valittu merkitys 'houria' on ainakin jossain määrin satunnainen. Vastineille annetaan eri lähteissä seuraavia merkityksiä: saE *voeredh* 'olla hullu, touhottaa paniikissa; penkoa, etsiä innokkaasti' ['være forrykt, mase i panikk; rote etter, søke ivrig etter'] (ÅDB: 347), P *vuorrat* 'liikkua pyöritys- t. huimaustaudissa, säntäillä; houkata (jtak)' (Sammallahti 485), In. *vuorrad* 'olla hieman sekaisin (poroista); leikkiä (koiran- t. kissanpennusta)' ['etwas verwirrt sein (vom Rentiers); spielen (von Hündchen od. Kätzchen)'] (InWb: 442), Ko. *vuōrrād* 'hullutella, olla hullu, käyttäytyä hullusti, olla sekaisin, houria' (Neahttadigisánit). Saamen verbi siis kuvaa enimmäkseen jonkinlaista sekavassa mielentilassa tapahtuvaa toimintaa ja vastaa merkitykseltään näin ollen marin sanaa siinä määrin täsmällisesti, että sanojen semanttinen yhteys ei mielestäni vaadi lisäperusteluja.

Äänteellisesti kantsaamen **vuore-* voi palautua lähinnä joko esisaamen **o-ə:*hin t. **e-ə:*hin (Aikio 2015b: 39). Sananalkuinen proteettinen **v-* on kantsaamessa **uo:*n edellä säännöllinen sekundaarinen kehitys (Korhonen 1981: 131). Kantsaamen **vuore-* ja kantamarin **ūrə-* voidaan palauttaa yhteiseen kantaauralilaiseen asuun **erə-* 'olla sekaisin (mielentilasta)'.

4.2 Etymologisia täsmennyksiä

Tässä kappaleessa esitän muutamia äännehistoriallisia ja johto-opillisia täsmennyksiä kantamarin sanojen, *pokte- 'ajaa takaa; ajaa (karjaa)' ja *porə/*purə 'hyvä', etymologioihin. Tätä listaa voisi marin osalta epäilemättä jatkaa lukemattomilla – vielä viimeaikaisissakin etymologisissa lähteissä esitetyillä – sanoilla, mutta jääköön näiden kokoava esitys odottamaan parempia aikoja.

4.2.1 Kantamarin *pokte- 'ajaa takaa; ajaa (karjaa)'

Marin I L *pokte*- 'ajaa takaa; ajaa (karjaa)', murt. myös 'karkottaa, häätää', 'pelotella, säikäyttää', 'juosta perässä', 'seurata', 'tavoittaa' (TschWb: 526) -sanalle löytyy etymologisesta kirjallisuudesta useampikin alkuperän selitys. UEW:ssa marin sanaan on rinnastettu hntV *pot*- 'pötkiä pakoon, karata', unk. *fut*- 'juosta, ajaa, paeta', selkTa. Ke. *pakta*- 'hypätä', ?kam. *baktə*- 'tulla' (UEW: 402). Kantauraliin sana rekonstruoidaan asussa *pukta-. Marin etymologinen sanakirja esittää samaisen rinnastuksen (Bereczki 2013: 192–193). Sana-artikkelissa todetaan, että marin ensitavun vokaalina odottaisi *u*:ta, mutta vokaalin avartuminen voidaan varmaankin selittää sanansisäisen *-kt-yhtymän vaikutukseksi.

Esitettyyn rinnastukseen liittyy monentasoisia äänteellisiä ongelmia. On epätodennäköistä, että kyseinen sana edes voidaan rekonstruoida kantauraliin. Kantauralin *-kt-yhtymän säännöllinen jatkaja ei hantissa ole *-t*-, vaan *-γət*-, esim. kur. *əkta- 'ripustaa' > hntVVj. *īγət*-, kur. *läktə- 'lähteä' > hntV *liγət*-, kur. *tuktə 'poikkipuu (veneessä)' > hntV *tōγət*. Kantasamojedissa kur. *-kt- taas on yksinkertaistunut kantasamojedin *-t-:ksi, esim. kur. *əkta- > ksam. *ītā-, kur. *tuktə > ksam. *tētā (SW: 149). Kamassin *b*- palautuu kantasamojedin *w-:hen, esim. ksam. *wētā 'haka' > kam. *buda*, *bəda* (Mikola 2004: 90; SW: 170), joten sekään ei voi kuulua yhteen marin sanan kanssa.

Marin sanan vokaalin avartumiselle tarjottu selitys on epäuskottava. Ei ole mitään syytä olettaa, että *-kt-yhtymä jollain tapaa aiheuttaisi vokaalin avartumista marissa. Kantauralin *tuktə 'poikkipuu' -sanan jatkajan vokaaliedustus on marissa täysin odotuksenmukainen, L *tāktə*. Sanalla ei ole vastineita muualla marissa, mutta L *ə* palautuu säännöllisesti kantamarin *ū:hun, joka puolestaan palautuu kur. *u:hun. Avartuminen on *ad hoc* -selitys.

Sittemmin marin *pokte*-sanaan on pyritty rinnastamaan toisaalta sm. *paeta*: *pakene*- (Zhivlov 2014: 143) ja toisaalta saE *buektedh*, P *buktit* 'tuoda' (Aikio 2015b: 55). Ensimmäisen selityksen mukaan marin sana on *te*-kausatiivijohdos. Esitetyt rinnastukset eivät välttämättä sulje toisiaan pois, mikäli marin ja saamen sanat ovat vanhoja kur. *pak-ta-asuun palautuvia kausatiivijohdoksia. Sm. *paeta*, *pako* olisivat näin ollen rinnakkaisia johdoksia kantauralin vartalosta *pakə-. Sinällään marin, saamen ja itämerensuomen sanojen rinnastaminen ei ole ajatuksena uusi, vaan sanat yhteen liittävän rinnastuksen on esittänyt aikanaan jo József Budenz (MUSz: 544).

4.2.2 Kantamarin *porə/*purə ’hyvä’

Vastinesarjalle mariI *poro*, L *purâ*, saP *buorre*, sm. *paras*, mdE *paro*, udm. *bur* ’oikea, (vanh.) hyvä’, komi *bur* ’hyvä’ on esitetty ensitavun vokalismin osalta eroavat vaihtoehtoiset rekonstruktioasut, *para t. *pera (Aikio 2015b: 64–65). Länsiuralissa kur. *a-a ja kur. *ę-a edustuvat samalla tavalla, ksm. *a-a, ksa. *uo-ē, kmd. *a (Aikio 2015b: 39), joten näiden kielten perusteella ei alkuperäisen vokaalin laatua saada selville. Kur. *a-a ja kur. *ę-a ovat niin ikään langenneet yhteen permiläisissä kielissä. Marin edustuksen perusteella *a-a näyttää varteenotettavammalta vaihtoehdolta, sillä kur. *ę on marissa kehittynyt poikkeuksetta *ü:ksi *r:n etisessä asemassa vartalotyyppistä riippumatta, kur. *merja ’marja’ > kma. *mür, kur. *ńerka ’rusto’ > kma. *nürə, kur. *ńerə ’heikko, pehmeä’ > kma. *nürə, kur. *ęrə- ’olla sekaisin (mielentilasta)’ > *kma. *ūra- *śęrə ’(taka)reuna’ > kma. *šür ’sivu, kylki, reuna’ (ks. kohdat 4.1.14 ja 4.1.10). Johtopäätös siis perustuu enemmän siihen, mitä marin edustuksena ei tavata.

4.3 Permiläisten kielten uudet ja uusvanhat rinnastukset

Tämä kappale käsittelee permiläisten kielten uusia ja uusvanhoja rinnastuksia. Osalle sanoista esitetään tässä tutkimuksessa ensi kertaa alkuperän selitys. Osaa sanoista on käsitelty etymologisessa kirjallisuudessa aiemminkin, mutta niille esitettyjä alkuperän selityksiä ei voida nykykäsityksen perusteella hyväksyä erinäisistä äännehistoriaan, merkitykseen ja johto-oppiin liittyvistä syistä. Etymologioinnin peruseräpäätteitä on käsitelty kappaleessa 2. Tässä kappaleessa käsiteltyjä sanoja ovat kprm. *bĭr- ’loppua, päättyä’, *čeg ’pylväs; puunaula’, *jōma ’noita(-akka)’, *jäd- ’sakeutua, hyytyä (verestä); kuolla; jäykistyä’, *kut- ’ottaa t. saada kiinni’, *lom- ’palaa’, *loz ’sininen’, *mĭr ’kanto’, *mōg ’syy, aihe; asia’, *nād ’järki, äly, ymmärrys’, *pōl’ĭ ’kupla, rakko’, *ędĭ ’voima, voimakkuus’, *sōt- ’polttaa’, *šĭl- ’laulaa’, *tĭm- ’tukkia tie, asettaa este’, *tu- ’lisääntyä, nousta (vesi)’, *vetās ’verkko’, *vo-/vō- ’tulla, saapua’, *vōt- ’kerätä, poimia (sieniä, marjoja)’ ja *vāt- ’ajaa (pois, takaa); saavuttaa’.

4.3.1 Kantapermin *bĭr- ’loppua, päättyä’

Kprm. *bĭr- > udm. *bĭrĭ*- ’tuhoutua, kaatua (sodassa), kuolla; päättyä, loppua’, komi *bĭr*- ’tulla päätökseen, päättyä, loppua, ehtyä, huveta’ -sanaan on verrattu mansin (LozY So.) verbiä *par*- ’loppua (karhujuhla, työ)’ (WogWb: 617), hantin verbiä *pəram* ’kulkea, ohittaa, tapahtua’ ja unkarin *fárad* ’väsyä, uupua’-verbiä (KESKJ: 44–45). Mansin ja hantin sanat on selitetty lainoiksi komista, unkari puolestaan on KESKJ:n mukaan merkitykseltään niin kaukana permiläisten kielten merkityksestä, että rinnastusta ei voida hyväksyä. Tähän voidaan lisätä, että permiläisten kielten ja unkarin sanat eivät vastaa toisiaan myöskään äänteellisesti.

Verbi voidaan yhdistää uralilaiseen *perä-sanueeseen > sm. *perä*, vi. *pära*, mdE *pĕra*, (folk.) *piĕra*, M *prä*, (folk.) *piĕä* ’pää; latva, huippu’, udm. *ber* ’takaosa’, komi *ber* ’taka-, selkä; takaisin’, J *bör*, hntV *pěrtäy*, O *pärtä* ’takaisin, taakse’, mnsT *pärəw*, KondA *pärəj*, Pel. *pär* ’takaisin’ (UEW: 373). Permiläisten kielten substantiivivartalo

palautuu kantapermin asuun *bär-, joka tavallisesti heijastaa kantauralin *ä-ä:tä (ks. kohta 3.4.4.2.3). Mikä onkaan kur. *e-ä > *ä-ä -muutoksen takana, on muutos itsessään sanassa ilmeisen vanha, sillä kantapermin *bjr- 'loppua, päätyä' voidaan palauttaa esipermiläiseen denominaaliseen johdokseen *bärä-jə- (kantauralin *-jə on ns. verbistin, jonka ainoa funktio on ollut muodostaa nominista verbi). Johtimen *j:n ja alkuperäisen *A-vartalovokaalin yhdistelmästä on esipermisissä vokaalikontraktion kautta kehittynyt sekundaareja *ə-vartaloita (ks. kohdat 4.4.1 ja 4.4.7).

4.3.2 Kantapermin *čeg 'pylväs; puunaula'

Komin (Vyč. Sys. Lu.) *čeges* 'sivulauta seinäpenkin päässä' (Vyč. Sys.), 'pylväs lieden vieressä, jolla makuulaverin parrun pää lepää' (Lu.) -sanaa (SyrjWsch: 290) vastaa udmurtin *čog* '(puu)naula; tappi; paalu; neulepuikko' (WotjWsch: 274). Permiläisten kielten sanaan on etymologisissa lähteissä perinteisesti verrattu unkarin murteellista *csegely* 'kiilanmuotoinen peltö, kiilanmuotoinen niitty, heinäniitty, saari' -sanaa (KESKJ: 289–290; UEW: 57–58; Csúcs 2005: 326). Suppea levikki sekä äänteellinen epäsäännöllisyys tekevät rinnastuksesta epäilyttävän. Unkarin *cs* on epäodotuksenmukainen, sillä kantauralin sananalkuisen *č:n säännöllisenä jatkajana on tavattu pitää *s*:ää (/š/), esim. kur. *čupa 'ohut, laiha, harva' > unk. *sovány* 'laiha, niukka' ~ sm. *hupa* 'mieluisa, hauska; nopeasti kuluva, riittämätön', mdE *čova*, M *šova* 'ohut, hieno' (Papp 1968: 98–99). On tosin huomautettava, että rinnastukset, joihin oletus kur. *č > unk. *s* -muutoksen säännöllisyydestä perustuu, ovat harvalukuisia ja monilta äänteellisiltä yksityiskohdiltaan vanhentuneita. Kur. *čupa-sanan esimerkiksi oletetaan nyttemmin palautuvan affrikaatan sijaan alkuperäiseen *šupa-asuun, minkä vuoksi unkarin *sovány*-sanaa ei vastineiden joukkoon enää lueta (Aikio 2015a: 5). UEW on pyrkinyt selittämään *cs*:n muinaisunkarin murrevaihtelulla, mitä on kuitenkin vaikea olla pitämättä *ad hoc* -selityksenä. Rinnastus permiläisten kielten ja unkarin välillä onkin syytä hylätä.

Permiläisten kielten ja unkarin sanat on palautettu alkuperäiseen *čęŋkə-asuun. Kantapermin *e, johon permiläisten kielten vokalismi viittaa, on perintösanasatossa kuitenkin *e:n sijaan kantauralin vokaalikombinaatio *i-A:n säännöllinen jatkaja (ks. kohta 3.4.4.2.8), joten mahdollisia vastineita tulisikin sukukielistä etsiä kur. *čęŋkA-asuun palautuvien sanojen joukosta. Äänteellisesti permiläisten kielten sanojen vastineeksi sopii kantasaameen rekonstruoitu *čęŋkē 'tuki, pönkkä' -sanue (Lehtiranta 1989: 16–17) > saP *caggi* 'tuki, pönkkä, telki; haaru, korvakko (tukipuu)', In. *cagge* 'tuki, pönkkä', Ko. *cá'gǵ* 'tukipuu'. Saamessa ensitavun *i ja *ü ovat langenneet yhteen kantasaamen *e:ksi (Korhonen 1981: 79–82), joten ksa. *čęŋkē voi heijastaa sekä esisaamelaista asua *čüŋkə että *čęŋkə. Substantiivin ohella saamessa esiintyy myös verbi ksa. *čęŋkē- 'tukea, pönkittää'(> saP *caggat*, In. *coggâd*, Ko. *cōggâd*), joka puolestaan palautuu esisaamen *ə-vartaloon, *čüŋkə- t. *čęŋkə-. Vartalovokaaliltaan vaihtelevia substantiivi-verbi-pareja on saamessa runsaasti, vrt. saP *roggi* 'kuoppa' ~ *roggat* 'kaivaa', ilmiön juuret saattavat juontaa jo kantauralista, johon on palautettavissa vastaavia pareja, vrt. kur. *luka '10' ~ *lukə- 'laskea' (Aikio 2002: 54). Tapaukset lienevät saamessa myös osin eri-ikäisiä, sillä ainakin pohjoissaamessa kyseinen sanamuodostuksen malli on edelleen jossain määrin produktiivinen (ml.). Ksa. *čęŋkē ~ čęŋkē- -sanueen osalta vaihtelu palautuu nähtävästi joka tapauksessa vähintään kantasaameen.

Saamen sanuetta on verrattu sm. *tynkä*, *tyнки* (laajalti savmurt. Pohjanm Peräp) 'tyviosa, pätkä' -sanaan (Sammallahti 1998: 233). 'Jäljelle jäävän tyviosan' merkitys on itämerensuomessa selvästi vallitseva: ka. *tynkä*, *tyнки* 'tynkä, pätkä, tyviosa', va. *tüñkä* 'tynkä', vi. *tüñk* (g. *tünga*) 'tynkä; pätkä', li. *tiñk*, *tüñk* 'tynkä, pätkä, puun kanto' (SSA: 346). *Tynkä*-sanana lisäksi suomessa esiintyvät sanat *tyнки* (Agr), *tyñkö* 'tukipuu, pönkkä' (Flor 1678; paik. LounSm) sekä *tyñkiä*, *tyngittää* (Jusl 1745) 'tukea, pönkittää'. SSA pitää 'tyviosaa' ja 'tukipuuta' merkitseviä sanoja alkuperältään erilähtöisinä. 'Tyviosaa' tarkoittava sana on SSA:n mukaan *tyvi*-sanana konsonanttivartaloon muodostettu johdos (*tünj-kä ← *tünj-), 'tukipuuta' tarkoittavat sanat puolestaan voivat sen mukaan liittyä yhteen yllä mainitun saamen sanueen kanssa. Koska puun kannon merkityksestä varsin ilmeisesti päästään myös erilaisiin tukipuihin, vrt. kur. *kentaw > sm. *kanto*, saP *guottu* 'kanto, juurakko, kaatunut puu', mdE *kando* 'kaatunut puu', hntV *kant* 'aitan jalka t. paalu', mnsPel. *kēnt*, LozA *ḡanta* 'aitan jalka' (Aikio 2015b: 59), ei suomen *tyнки* ja *tyñkö*-sanojen erottaminen *tynkä*-sanasta ole merkityksen puolesta välttämätöntä. Itämerensuomen sanojen osalta en näe estettä olettaa, että *tynkä*-sana tosiaan on vanha johdos *tyvi*-sanasta ja levikiltään selvästi suppeammat *tyнки*- ja *tyñkö*-sanat puolestaan johdoksia *tynkä*-sanasta. Kaikkien kolmen haaran – permin, saamen ja itämerensuomen – sanojen palauttaminen yhteiseen *čünkä-asuun ei ole kuitenkaan mahdollista.

Saamen ja permin sanojen vastineina voitaneen pitää unkarin *seg*-vartalosta johdettuja sanoja. Sanuetta edustava johdos *segéd* 'apulainen, suojelija; apu, tuki' esiintyy jo unkarin vanhimmassa varsinaisessa tekstimuistomerkissä, ns. Ruumissaarnassa (Halotti Beszéd és Könyörgés, v. 1195) (TESz 3: 507–508). Kielenmuistomerkkeihin ilmaantuvat verrattain varhain myös rinnakkaisjohdokset *segít* 'auttaa, tukea', *segedelem* 'apu' sekä *segél* 'auttaa' (Jókai-koodeksi, v. 1372). Unkarin sanuetta on verrattu ersämordvan 'auttamista' tarkoittavaan verbiin *čangod'e-* (UEW: 56). UEW:ssa perustellaan mordvan ja unkarin sanojen rinnastamisesta sillä, että äännekehityksen epäsäännöllisyydestä huolimatta tunnetaan mordvasta muutamia tapauksia, joissa mordvan *a*:ta vastaa sukukielten *ä:hän palautuvat vokaalit, md. *kavto* '2' ~ unk. *két*, *kettő*, md. *karvo*, *karva* 'kärpänen' ~ sm. *kärpänen*, mdM *t'ala* 'talvi' ~ unk. *tél*. Verrannollisuuden kannalta on ongelmallista, että ainakin '2' ja 'talvi' sanojen takavokaalisuus palautuu eri kielenvaiheisiin. Lukusana '2' on takavokaalinen mordvan lisäksi myös itämerensuomessa, saamessa, marissa ja permiläisissä kielissä, mikä viittaa siihen, että kyse on selvästi mordvan erilliskehitystä vanhemmasta muutoksesta. 'Talvi'-sana puolestaan on takavokaalinen ainoastaan mokšassa, ersässä tavataan odotuksenmukaisesti *t'el'e*, mikä puolestaan viittaa mokšassa kantamordvan jälkeiseen kehitykseen. Mordvan 'kärpistä' merkitseviin sanoihin – mdE *karvo*, M *karu* – on rinnastettu sm. *kärpänen*, murt. *kärvänen*, vi. *kärbane*, *kärbes*, *kärmes*, li. *kärmi* sekä (itä)marin *karme* (UEW: 647)¹⁶. UEW:n äänteellinen viitekehys ei ole näiden kahden sana-artikkelin osalta johdonmukainen, sillä se palauttaa 'kärpistä' merkitsevät sanat alkuperäiseen *a:han

¹⁶ Yhteen liitettyjä sanoja tuskin voidaan ylipäätään pitää aitoina vastineina. *Kärpistä* on epäilty lainaksi samasta balttilaisesta sanueesta, josta on lainattu sm. *käärme*, vrt. liet. *kirmis* 'mato, toukka, käärme' (Sivula 1989: 142–143). Vaikka *kärpäsen* osalta lainaetymologia ei ole erityisen vakuuttava, saattaisi rinnakkaislainautuminen selittää osan sanoista. Balttilainen alkuperä tuskin esimerkiksi tulee marin sanan osalta kyseeseen, mutta sanueella on vastineita myös muissa indoeurooppalaisissa haaroissa, eritoten indoiranissa, vrt. mia. *kými*- 'mato, toukka', sgd. *kyrm* 'käärme', fa. *kirm* 'mato, käärme' (EWAia: 394). Marin sanan indoiranilaiseen alkuperään kuitenkin liittyy selvä kronologinen ongelma, sillä sanan vokalismin ei tyypillisesti palaudu kantamaria kauemmas (ks. kohta 3.3.5.1).

ja selittää itämerensuomen *ä:n* johtuvan sanan onomatopoeettisesta luonteesta. Näin ollen rinnastus md. *karvo* ~ sm. *kärpänen* ei kerro **ä:n* kehityksestä *a:ksi* mordvassa, vaan **a:n* kehityksestä *ä:ksi* itämerensuomessa, mikäli se nyt ylipäättään hyväksytään. Vakuuttavaa äänteellistä perustetta ersän *čangod'e-* 'auttaa' ja unkarin *segít* 'auttaa' -sanojen rinnastamiselle ei ole.

Kuten *csegely*-sanankäsittelyn osalta todettiin, kantaauralin sananalkuisen **č:n* kehityksestä unkarin perintösanastossa ei ole varmoja esimerkkejä. Kantaauralin **č:hen* palautetuista sanoista, kur. **čača-* 'syntyä, kasvaa', **čaņa-* 'iskeä', **čašə* 'mallas, ohra', **čečə* 'villisorsa', **čečä* 'setä', **čeppa-* 'leikata, loveta', **čäkä-* 'laittaa, panna sisään', **čəŋə* 'savu', yhdelläkään ei ole jatkajaa unkarissa. Unkarin *s-* kuitenkin lainasanaevidenssin, esim. *sarló* 'sirppi' ← muinaislänsiturkki **čarlay* (WOT: 697–698), *sátor* 'telttä' ← muinaislänsiturkki **čatur* (WOT: 703–706), perusteella palautuu aikaisempaan affrikaattaan, joten se lienee odotuksenmukainen myös perintösanastossa. Unkarin *e* palautuu muutamissa tapauksissa myös **i:hin*, vrt. kur. **imə-* 'imeä' > munk. *em-* 'imeä', *emlő* 'rinta, nisä' (UEW: 82–83), kur. **šiŋərə* 'hiiri' > unk. *egér* (UEW: 500–501), joten tältä osin rinnastaminen sukukielten sanoihin on ajateltavissa. Unkarin *g* tunnetusti on syntynyt denasalistumisen kautta aikaisemmasta **ŋk-yhtymästä*.

Unkarin *seg-* on ilmeisesti alun perin verbi, sillä TESz:n mukaan vanhin vartalon edustaja *segéd* 'apulainen, suojelija; apu, tuki' voidaan analysoida johtimista *é* ja *d* koostuvaksi tuplajohdokseksi. Näistä *é* on johtimena nimenomaan deverbaalinen. Verbin ensisijaisuutta tukee myös vanhimpien johdosten joukkoon kuuluva *segít* 'auttaa, tukea', jonka *-ít*-johdin on uralilaisessa perintösanastossa tyypillisesti deverbaalinen, vrt. kur. **kajwa-* 'kaivaa' > *hajít* 'heittää' (Aikio 2015b: 54), kur. **kačka-* 'purra' > *hasít* 'halkaista, viiltää, halkoa' (rinnan *hasad* 'haljeta, revetä, repeytyä') (Aikio 2015b: 54; Metsäranta 2017: 220), *kur. **šara-* 'kuivua' > *szárit* 'kuivattaa, kuivata' (rinnan *száraz* 'kuiva', *szárad* 'kuivua, kuivaa, kuivettua') (UEW: 466; Aikio 2015b: 56), kur. **tunə-* 'tottaa, oppia' > *tanít* 'opettaa' (rinnan *tanul* 'opiskella, opetella, oppia') (UEW: 537; Aikio 2013a: 14). En näe verbin ensisijaisuutta unkarissa esteenä rinnastukselle. Kur. **čŋkə-asuun* palautuvien substantiivien, ksa. **ceŋkē* 'tuki, pönkkä', kprm. **čeg* 'puunaula; pylväs; sivulauta', sijaan lähemmän vertailukohdan yksinkertaisesti muodostaakin kantasameen rekonstruoitu verbi **ceŋkə-* 'tukea, pönkittää' < kur. **čŋkə-*.

Merkityksen osalta todettakoon, että 'tukea' ja 'auttaa' on maailman kielissä tyypillinen merkityspari, DatSemShift-tietokannasta löytyy 16 esimerkkiä polysemiasta 'to prop up' ~ 'to help, aid' ['tukea' ~ 'auttaa'] (#1875), mm. unkarin *támogat* 'tukea, avustaa, auttaa'.

4.3.3 Kantapermin **joma* 'noita(-akka)'

Komisyrjäänin (VyčY İz. VyčA Skr. SysK Peč.) *joma*, (VyčY İz. VyčA Skr. SysK), *joma-baba* (SSKZD: 120) 'noita(-akka)' -sanaa on perinteisesti pidetty itämerensuomalaisena lainana, ← sm. *jumala, maajumala* 'noita, tietäjä' (KESKJ: 100). Tämä näkemys on viimeaikaisessa kirjallisuudessa asetettu kyseenalaiseksi (Saarikivi 2018: 288). Semantiikan osalta lainaetymologiaa on arvosteltu huomauttamalla, että vain suppealevikkisellä yhdyssanalla *maajumala* on itämerensuomessa 'noidan' ja 'tietäjän' merkitys, *jumalalla* yksinään ei tällaista merkitystä tavata. Lisäksi on kiinnitetty huomiota itämerensuomen *-la*-suffiksiin – joka

kyllä esiintyy Vienanjoen vesistön substraattinimistössä – puuttumiseen komista ja äännesubstituution, ims. *u* → komi *o*, josta ei aineistosta löydy muita esimerkkejä.

Lainaetymologiaa tuskin voidaan hylätä puhtaasti semanttisin perustein. Pelkkä *jumalakin* tunnetaan kyllä yksittäisistä murteista (KarK Sav KesP PohK Kai) merkityksessä ’tietäjä, noita’ (SMS: s.v. *jumala*). Merkityssuhde ’jumala’ & ’noita’ tavataan suomen murteisiin saadussa venäläislainassa, sm. *pohu* ’poppamies, tietäjä, parantaja; taika, noitakeino’ ← ven. *Бог* ’Jumala’ (SSA: 384), mikä tosin saattaa liittyä suomen venäläislainoissa toisinaan havaittavaan pejoratiivistumiseen, eivätkä itämerensuomalais-komilaiset ja suomalais-venäläiset kielikontaktit ole sosiolingvistiksestä näkökulmasta välttämättä täysin vertailukelpoisia. Suffiksin puuttumisen merkittävyyyttäkin on hieman vaikea arvioida, sillä ei ole täsmällisesti tiedossa missä vaiheessa itämerensuomen erilliskehitystä se on sanaan ilmaantunut. Sanan vastineet mordvassa, E *jondol* ’salama’ (*tol* ’tuli’) ja marissa, I *jumo*, ovat joka tapauksessa vailla suffiksia. Äännesubstituution kannalta on huomautettava, että Udoralta tunnetaan KESKJ:n mukaan *u*:llinenkin asu, *juma*. Siinä missä sm. *u* → komi *o* vaikuttaa motivoimattomalta, voidaan Udoran *u*:llinen asu selittää lainaksi itämerensuomesta. Komin sanue ei kokonaisuudessaan ole lainaa itämerensuomesta, vaan sille voidaan esittää omaperäinen alkuperän selitys.

Komin sana on mielestäni liitettävissä uralilaiseen vastinesarjaan *jemä ’pyhä, yliluonnollinen?’ (Aikio 2015a: 8–10). Vastinesarjaan kuuluvat tällä tietoa sm. *ihme*, vi. *ime* (ksm. < *imeh), saP *amas* ’outo, vieras’, E *ipmies* ’outo, ihmetystä aiheuttava, vaikea ymmärtää’ (ksa. < *emes), E *ipmie* ’epävarmuus, ihmeellinen asia’ (< ksa. *emē), hntSur. *jim*, Ni. *jem*, Kaz. *jem*, O *jem* ’uskonnollinen t. sosiaalinen tabu’, VVj. *jiməŋ*, Irt. Ni. *jeməŋ*, Kaz. *jeməŋ*, O *jeməŋ* ’pyhä’.

Suomalais-saamelaisten ja hantin sanojen rinnastaminen perustuu ajatukseen, jonka mukaan *j-* on obinugrilaisissa muodoissa ensisijainen ja kehitys on kulkenut kantaauralista suomalais-saamelaiseen kantakieleen reittiä *je- > *ji- > *i- (ml.). Sananalkuiseen *je-yhtymään palautuvien sanojen lukumäärä on kantaauralisissa kaiken kaikkiaan sangen vähäinen, ja näistä vain kolmella on missään määrin varteenotettava vastine permiläisissä kielissä:

- *jelma ’taivas, ilma; jumala’ > udm. *in* (*inm-*) ’ilma; taivas’, *inmar* ’jumala’, komi *jen* (*jenm-*) ’jumala’ (UEW: 81–82; Aikio 2015a: 9)
- *jerə- ’kirus; kirota, kiroilla’ > udm. *juriškj-*, B *jər-*, komi *jor-*, SysY *jər-*, J *júr-* (KESKJ: 101; UEW: 97)
- *jewä ’vilja’ > udm. *ju* ’vilja’, komi *ji-kj*, P *ji-ki*, J *ji-ki* ’vihne, akana’ (UEW: 633–634)

Kuten huomata saattaa, on permiläisten kielten vokalismi kaikissa kolmessa tapauksessa erilainen. Edustavien esimerkkien vähälukuisuuden ja hajonnan vuoksi on vaikea arvioida, mikä on kantaauralin *je-yhtymän kehityksen osalta permiläisissä kielissä odotuksenmukaista. Udmurtin *ju* ’vilja’ ja komin *ji-*, *ji-* on parempi jättää laskuista kahdesta syystä: 1) ei ole varmaa, että permiläisten kielten sana edes palautuu alkuperäiseen *je:-hen, sillä kur. *jewä on viime kädessä indoeurooppalainen lainasana, eikä esipermin *jawa-asuun palautuva erillislainautuminen ole tässä tapauksessa poissuljettua, 2) avotavuisten sanojen vokaalin kehitys eroaa toisinaan umpitavuisten sanojen vokaalin kehityksestä. Toisin sanoen tapaukset, joissa sanansisäinen konsonanttikeskus on tyystin kadonnut (CVCV > CV), ovat kehittyneet eri tavalla verrattuna tapauksiin, joissa vain sanan toisen tavun vokaali on loppuheiton

myötä kadonnut (CVCV > CVC), vrt. CV: *šepä 'kaula' > udm. *šil*, *šil'* 'niska', komi *ši*: *ši-li* 'kaula', jossa vokaalin fonotaktinen asema on epäilemättä vaikuttanut kehitykseen.

On täysin mahdollista olettaa *jelmA-sanan vokalismien kehityksen olevan säännöllinen tietyssä äännesekvenssissä, kur. *je- > udm. *i-*, komi *je-*. Tällöin *jerə-sana kuitenkin vaatii oman erikoisselityksensä. Mikäli *jerə-sanan taas oletetaan edustavan säännöllistä kehitystä, vaatii *jelmA-sanan vokalismi puolestaan oman selityksensä. Ristiriitatilanteissa on hyvä tarkastella sanoja osana kokonaisuutta. Kokonaiskuva näyttäisi kallistavan vaa'an *jerə-sanan säännöllisyyden kannalle, sillä siinä vokalismi on yhtenevä *e:n yleisen kehityksen kanssa. Voitaaisiinkin ehkä muotoilla Occamin partaveitsestä äännehistorialliseen selittämiseen sovellettu mukaelma, joka kehottaisi suosimaan kahdesta keskenään ristiriitaisesta väitteestä sitä, johon liittyy vähemmän oman erikoisselityksensä vaativia olettamuksia. Jälkimmäinen on näistä kahdesta väitteestä nähdäkseni tätä periaatetta noudattaen yksinkertaisempi, sillä vokalismi voidaan selittää täysin säännöllisenä pidetyn äännekehityksen puitteissa, eikä synny tarvetta kirjoittaa yksittäiselle äännesekvenssille omia sääntöjään.

Mitään ilmeistä selitystä udm. *in* (*inm-*) 'ilma; taivas', *inmar* 'jumala', komi *jen* (*jenm-*) 'jumala' -sanojen vokalismille ei ole tarjolla. Vastaava vokaaliyhdistelmä esiintyy em. sanojen lisäksi 7 sanassa (Wichmann 1915: 75), näistä vain udm. *vim*, *vijm* 'aivot', komi *vem* 'id.' edustaa selvästi kantauraliin palautuvaa vartaloa, jonka rekonstruointi yhteen kantauralin äänneasuun on haastavaa. Osa on nuorempaa deskriptiivistä alkuperää olevaa sanastoa, esim. udm. *čig-* 'katketa, taittua', komi *čeg-* 'id.', udm. *žiza-* 'vuotaa, valua', komi *rez-* 'roiskua' tai selvästi lapsenkielisiä udm. *kiki* 'kätönen', komi *kek* 'id.'. Komin *e* palautuu äännelaillisesti aikaisempaan *i-A:han (ks. kohta 3.4.4.2.8), minkä perusteella uralilainen sanue ei palaudu *jilmA-vaan *jilmA-asuun.

Komin *joma* 'noita(-akka)' voidaan sananloppuista *a*:ta lukuun ottamatta palauttaa täysin säännöllisesti esipermin *e:lliseen rekonstruktioasuun, kur. *jemä. Sanan *a* voitaneen analysoida adjektiivijohtimeksi (Bartens 2000 139–140), jonka funktiona on tavallisesti johtaa substantiiveista adjektiiveja, esim. komi *šur* 'sarvi' → *šura* 'sarvekas'. Komin *joma* ei tietysti substantiivina näytä itsestään selvästi edustavan kyseistä johdostyyppiä, mutta en pidä tätä kovinkaan merkittävänä kompastuskivenä esittämälleni rinnastukselle, sillä vastaavien johdosten leksikaalistumisella on toisinaan ollut substantiivivastaava vaikutus:

- komi *ež* 'taljan nahkaosa, päällys' → *eža* 'nurmi'
- komi *lom-*, *lomav-* 'palaa', J *lüm* 'kuumuus' → murt. (Vym) *loma* 'kekäle'
- komi *piñ* 'hammas' → *piña* 'hampaallinen, hampailla varustettu', murt. 'äes, karhi'
- komi *tjiv-*, *tjil-kert* 'tulukset' (vrt. udm. *tjil* 'tuli') → *tjila* 'uudisraivio'

Sanan kantauralilaiseksi merkitykseksi on hieman empien kirjattu 'pyhä, yliluonnollinen', mutta en näe syytä, miksi komi ei voisi edustaa kyseisten merkitysten pohjalta muodostettua johdosta *jom-a* 'yliluonnollinen, ihmeellinen, pyhä', jonka nykyinen merkitys 'noita(-akka)' on kehittynyt edellä mainittujen esimerkkien tapaan.

4.3.4 Kantapermin *jäd- 'sakeutua, hyytyä (verestä); kuolla; jäykistyä'

Komissa (Vym VyčA Skr. SysK VyčY) esiintyvään verbiin *jed-* 'sakeutua, hyytyä' (SSKZD: 118) on KESKJ:ssa verrattu sm. *juottaa*-verbiä (s. 99). Itämerensuomen sana on kausatiivijohdos verbistä ksm. *joo-, joka palautuu kantaauralin asuun *jexə-. Komin sana ei etuvokaalisena voi johdoksenakaan edustaa samaa kantaauralin vartaloa. UEW:ssa *jed*-verbin lisäksi murteista mainitaan johdokset (Sys. Vyč.) *jodmj-* ja (Iž.) *jedmj-* 'kuolla, riutua, kuihtua; jäykistyä, kangistua; jäädä puoliraa'aksi (esim. peruna, nauris); hyytyä, juoksettua' (s. 92–93). UEW:ssa komin sanaan rinnastetaan hntJ *jāntəl* 'hyytelö', Kaz. *jāntəl-*, O *jintəl-* 'juoksettua, jähmettyä', mnsPel. *jant-*: *jal-jant-* 'hyytyä', P *jānt-* 'jäähtyä'. Hantin ja mansin vastineet palautuvat kantaauralin *ä:hän. Komin edustuksessa on selittämätöntä hajontaa. Selkeimmin kantaauralin *ä:hän viittaa Ižman *e*, mutta myös komin *e*:llinen edustus voitaneen palauttaa nimenomaan kur. *ä:hän sillä *e*:llisiä muotoja tavataan myös kur. *jānkä 'jänkä, suo, räme' -sanueen jatkaajissa (Iž., Peč. SysY VyčA Vym Ud.) *jegir*, (VyčY) *jegir* (SSKZD: 118). Komin ja obinugrilaisten kielten sanat voidaan palauttaa uralilaiseen *jānt-asuun, kuten on tietysti tehtykin.

Kantaauraliin palautetaan verbi *jämä- 'puutua, jäykistyä' > sm. *jämeä, jämäkkä, jämähtää*, saP *jāpmi* 'kuolla; jähmettyä (elohopea)', E *jaemedh* 'kuolla; puutua', mariL *jāme-*, L *jāme-* 'puutua, sokeutua' (Aikio 2014b: 81–82), jonka yhteyteen komin ja obinugrin sanat sopivat merkitystensä puolesta. Sanat eivät kuitenkaan voi sellaisenaan edustaa samaa vartaloa, jonka odotuksenmukainen jatkaaja kantapermissä olisi *jām- ja kantamansissa *jām-. Johdin *-tA on uralilaisissa kielissä kausatiiveja muodostava deverbaalinen johdinaines, jota voidaan hahmotella komin ja obinugrilaisten muotojen taustalle. Obinugrilaissa kielissä *mt-yhtymän assimilatio *nt-yhtymäksi on säännöllinen muutos (Aikio 2015a: 15–16). Permiläisissä kielissä *mt edustuu *nt-yhtymän tavoin niin ikään kantapermin *d:nä (ks. kohta 3.4.3). Sekä komi että obinugrin muodot saattavat siis heijastaa kantaauralin *jämä-vartalon johdosta, esiprm. *jām-t- > kprm. *jäd- sakeutua; hyytyä; kuolla, riutua; jäykistyä'. Vasta-argumentti kausatiivianalyysille on, että komin tai obinugrilaisten sanat eivät ole merkitykseltään selvästi kausatiivisia tai transitivisia. Verbivartalon itsensä katoaminen kielistä on saattanut aiheuttaa kausatiivisuuden haalistumista, eikä esiperm. osalta esimerkiksi ole poissuljettua, etteikö muoto olisi voinut sisältää enemmänkin johdinmorfologiaa, esiprm. *jām-tä-w-. Komin osalta analyysi kur. *jāŋə- 'jää' -sanan johdokseksi → *jāŋ-tä- on niin ikään mahdollinen.

4.3.5 Kantapermin *kut- 'ottaa t. saada kiinni'

Udmurtin *kutj-* 'kaapata, ottaa (t. saada) kiinni, tarttua, siepata, tavoittaa' ja komin *kut-* 'pitää kiinni, saada kiinni' -verbin epävarmoiksi vastineiksi on listattu hntV *kāt-* 'hiipii', O *χāt-* 'liikkua toiseen paikkaan, siirtää (eteenpäin, taaksepäin, sivulle)', unk. *hat-* 'vaikuttaa; tunkea' (muin.) osata; tunkeutua sisään; hallita', -*hat-*, -*het-* 'voida, saattaa, saada', selkTa. *qatj-* 'joutua, hävitä' (UEW: 130–131). Rinnastus on varauksin hyväksytty myös myöhemmissä etymologisissa lähteissä (Csúcs 2005: 350). Äänteellisesti rinnastus on permiläisten kielten osalta mahdollisuuksien rajoissa, mutta semanttisesti rinnastus on epämääräinen. Sanan alkuperäiseksi merkitykseksi

on rekonstruoitu 'tunke(utu)a, mennä (eteenpäin), siirtää', mutta merkitykset vaihtelevat siinä määrin, että herää epäily, ovatko yhteen liitetyt sanat vastineita lainkaan. Permiläisten kielten merkityksenkehitykselle ei esitetä rinnakkaistapauksia, vaan merkitys johdatellaan useamman *ad hoc* -väliväiheen kautta. Selkupin *qatj*- 'joutua, hävitä' (< kantaselkuppi *qatu-) ei kuulu tähän, vaan se on johdettu sanasta *qatə 'minne, mihin' (SlkWb: 272–273).¹⁷

Permiläisten kielten sana rinnastuu nähdäkseni uskottavammin uralilaiseen *kokə-sanueeseen (> sm. *kokea* 'tarkastaa pyydys, noutaa saalis pyydyksestä; kokeilla, tutkia; etsiä, haalia kokoon, koota, poimia, ammentaa', saln. *kuohād* 'kokea kalanpyydyksiä', nenT *xo*- 'hakea, noutaa' (< ksam. *ko- 'nähdä, etsiä') (UEW: 171; SW: 72–73; SMS: s.v. *kokea*)). Permiläisten kielten *ku-t- on tarkemmin ottaen johdos uralilaisesta *kokə-vartalosta (äännekehitys on odotuksenmukainen, vrt. *šokə- 'sanoa' > kprm. *šu-). Kantavartalo *ku- ei ole permiläisissä kielissä säilynyt, mutta johtosuhteesta on olemassa ainakin yksi selvä rinnakkaistapaus, vrt. kur. *saxə- 'saada' > kprm. *su- (> komi *su*- 'saapua, saavuttaa, tavata') → kprm. *su-t- > udm. *sutj*- 'saada kiinni, saavuttaa, tavoittaa'. Ei ole täysin selvää, edustaako kprm. *kut- jo vanhaa kantauralilaista johdosta kausatiivijohdosta *kokə-pta- vai vasta myöhempää kantapermiläisen *ku-vartalon pohjalta muodostettua *t*-johdosta, joka sekin tietysti koostuu sekä vartalon että johtimen osalta samoista aineksista. Selvän kantasanan puuttuminen on CVT-rakenteen jakaville verbeille enemmän sääntö kuin poikkeus, eikä kyse välttämättä olekaan alkuperältään homogeenisesta joukosta, vrt. komi *pot*- 'haljeta' ~ udm. *putj*- 'haljeta, mennä halki', komi *pet*- 'mennä ulos' ~ udm. *potj*- 'mennä ulos, poistua; ilmaantua', komi *sot*- 'polttaa' ~ udm. *sutj*- 'id.', komi *šut*- 'hapattaa' ~ udm. *šutj*- 'id.' jne. Olen vastaavanlaista johdosetymologiaa ehdottanut myös muutamalle muulle kantapermiin palautuvalle verbille, ks. kohdat 4.3.19, 6.1.44, 6.2.15.

Konkreettisimmat merkitykset 'tarkastaa pyydys, noutaa saalis pyydyksestä' lienevät vanhimpia. 'Tarttumisen' ja 'kiinnisaamisen' koleksifikaatio 'pyydystämisen' kanssa on maailman kielissä suhteellisen tavallista (ks. kohta 2.5.1).

4.3.6 Kantapermin *lom- 'palaa'

Komissa on monia kantakomin *lom- 'palaa' -vartaloon palautuvia rinnakkaisjohdoksia. Johtamaton kantavartalo on nähtävästi säilynyt vain Jažvan komissa, *lúm* 'kuumuus' (Lytkin 1961: 142) (mahd. myös Udoran murteen sanassa *lon* 'hiili' (SyrjWsch: 141; SyrjWb: 553), joskin sanan -n viittaa siihen, että kyse saattaa olla takaperoisjohdos verbistä *lontj*- 'lämmittää', jossa *n* on seurausta assimilaatiosta *mt > nt). Vartaloon perustuvat johdokset ovat tavallisesti verbejä: esim. *lomāl*-, *J lúmal*- 'palaa' tai *lontj*-, *lontj*- (Ud.), *P vontj*-, *J lúnti*- 'lämmittää'. Munkácsin udmurtiaineistossa esiintyy myös sana *lumit* 'lämmiin' (KESKJ: 160), joka on kyseiseen vartaloon perustuva adjektiivijohdos. Sana ja sen myötä koko vartalo on udmurtista sittemmin kadonnut. Sanue voidaan rekonstruoida kantapermiin asussa *lom- 'palaa; kuuma, lämmin'.

Permiläisen sanueen epävarmoina vastineina on pidetty sanoja, maril *lomâž*, *L lompâž* 'tuhka' ja unk. *láng* (murt. *lang*) 'liekki' (UEW: 250). Hantin O *lum* 'uunin lämpö' ja mansin *lum* ovat lainaa komista. Ensitavun vokaalin osalta sana palautuu

¹⁷ Kiitän Luobbal Sámmol Sámmol Ántea asian tuomisesta tietooni.

UEW:n mukaan *o:hon t. *a:han. Uralilaisessa perintösanastossa permiläisten kielten vokaalikombinaatio palautuu kuitenkin tyypillisesti kantauralin *e-ə:hin (ks. kohdat 3.4.4.2.6), joten marin ja unkarin sanoja ei voida pitää permiläisen sanan säännöllisinä vastineina. Permiläisen sanan alkuperää on näin ollen etsittävä muualta.

Itämerensuomessa esiintyy muutamia sanueita, joiden lähempi tarkastelu on tässä yhteydessä aiheellista. Ensinnäkin semantiikan kannalta houkuttelevan vertailukohdan muodostavat *leim*-vartaloiset sanat, sm. *leimahtaa* 'lennähtää, pyrähtää, pelmahtaa; palamaan syttymisestä t. valon tuottamisesta: roihahtaa, leiskahtaa, välähtää', sm. *leimakka* 'leimu, loimu, roihu', sm. *leime* 'kivun polte, tuska', sm. *leimu* 'leimuaminen, loimu; kova meno, touhu', sm. *leimuta, leimua* 'salamoida, roihahtaa' yms. Vartalolla on vastine ainakin karjalassa, *leimahtoa* 'syttyä, lieskahtaa (tuli); leimahtaa (salama); lehahtaa (tuli); heilahtaa', *leimoa* 'leimuta, liehua', *leimota* 'leiskauttaa, leimauttaa (tuli)' ja lyydissä *leimahtelda* 'leimahdella' (SSA: 60). Näitä muistuttavat läheisesti merkitykseltään ja äänneasultaan myös vepsän *l'emkta* ja vi. *lõõmata* 'leimuta, hehkua'. SSA:ssa sanuetta pidetään deskriptiivisenä ja sitä pyydetään vertaamaan sanoihin sm. *loimuta* 'loistaa, leimuta, palaa' ja *läimätä* 'läiskäistä, huitaista'. Kontaminaatiomuodosteet lienevät osaltaan kasvattaneet äänteellisen variaation määrää, ainakin *loimuta* lienee yhdistelmä verbeistä *loistaa* ja *leimuta*.

Permiläisten kielten sanan voisi periaatteessa palauttaa kantauralin asuun *lejmə- (Metsäranta 2019: 133–138), mutta mksm. *leim-, johon pohjoisitämerensuomen sanat viittaavat, vastaa kantauralilaista asua vain näennäisesti, sillä mksm. *ei on poikkeuksetta myöhäsyntyinen ja aikaisempi vksm./kksm. *ej on kehittynyt mksm. *ii:ksi (Kallio 2018: 262–263), kantauralin *lejmə-asun odotuksenmukainen jatkaja siis olisi mksm. **liim-. Ims. *leim*-vartaloiset sanat ja siihen liittyvät deskriptiiviset variantit ovat näin ollen permiläisten kielten sanan etymologian selvittämisen kannalta umpikuja.

Permiläisten sanojen palautumisen kur. *lemə-asuun kannalta huomionarvoinen saattaa olla myös ims. *lemp-aineksinen sanue, esim. sm. *lempi* (g. *lemmen*) '(eroottinen) rakkaus' ja sm. *lempo* 'paholainen, hitto (kirosana)', joiden on arveltu merkinneen aikaisemmin 'tulsta' tai 'liekkiä' (Hakulinen 1999: 214–221). *Lemmen* kuvaannollistuminen 'tulesta' 'haluksi ja kiihkoksi' ja edelleen 'rakkaudeksi' on nähtävästi pohjoisitämerensuomalainen leksikaalinen innovaatio, sillä se on suomelle, karjalalle ja lyydille yhteinen, vrt. ka. *lempi* 'tytön (seksuaalinen) viehätysoima; maine, arvo', ly. *lemb* 'lempi, naimaonni' (SSA: 62). Alkuperäisempiä tuleen viittaavia merkityksiä edustavat sm. (Agr.) *lemmächti* 'leimahti', ink. *lemmen* (g. *lemmenen*) 'palava tuli, liekki, tuliroihu' (Hakulinen 1999: 217–219) ja vi. (murt.) *lembida* 'palaa, korventua', *lemmeldada* 'kipinöidä, heilua, lennellä, juosta vikkellästi', *lemmed, lembed* 'kipinät'. Hakulinen olettaa sanojen olevan viime kädessä johdoksia kantasanaista *lempä. Sanan nykyisen *e*-vartalaisuuden osalta Hakulinen viittaa "sekundaareihin" *e*-vartaloihin *sarvi*: *sarven* < **sarva*: **sarvan*. Kyseisiä vartaloita ei nykyinen tutkimus tosin enää pidä sekundaareina (Aikio 2015b), joten tältä osalta selitys on vanhentunut. Hakulisen oletama *lempä voisi teoriassa edustaa *lem*-verbin konsonanttivartaloon muodostettua leksikaalistunutta partisiippia (*syö-* → *syöpä*, *juo-* → *juopa*). Toisaalta mikäli *e*-vartaloiset muodot ovat primaareja, mitään perustetta analysoida *lempeä* johdokseksi ei kaikeksi ole. Gananderin sanakirjassa sanan ilmoitetaan olevan *i*-vartaloisen *lembi*-, *-bin*-, *lemmin*.

Lempo-sanan vastineet painottuvat niin ikään pohjoisitämerensuomeen, ka. *lempo(i)* 'paholainen; tav. kirosanana; hitto, pahus', ly. *lemboi* 'lempo, piru, hitto

(kirosana)', ve. *l'emboi* 'id.' Rinnakkaisia johdoksia ovat mahdollisesti sm. *lemmes* (vanh. run.) 'mytologinen olento', haukkumasanana käytetty vi. (murt.) *lemmes* sekä va. *lemmüz* 'eläinhahmoinen uskomusolento, jonka kuviteltiin vaurastuttavan (naapureilta anastamalla) omistajansa taloutta (SSA: 'para')', maahan kaivettujen aarteiden vartija (SSA: 'kratti').

4.3.7 Kantapermin *loz 'sininen'

Udmurtin *liz* ja komin *lez*, J *luz* 'sininen' ovat vailla uskottavaa etymologiaa. KESKJ:ssa permiläisten kielten sanoihin on rinnastettu marin *loštaš* 'sininen', *loš* 'вид пестряди' (s. 162). Marin *loštaš* on käytännössä katsoen hapaks. Sanan alkuperäinen esiintymä on Genetzin itämarin kieliaineistossa, ja se mainitaan myös Szilasin sanakirjassa (1901: 112), johon se on poimittu Genetzin aineistosta. Marin murren sanakirjoissa sana ei esiinny. Jotta sanojen rinnastaminen olisi millään tapaa mielekäästä, olisi oletettava, että marin sana on jonkinlainen johdos tai hämartyntä yhdyssana, jossa *loš*- edustaa sanan vartaloa, sillä permiläisten kielten -z-:tä ei ole mahdollista palauttaa alkuperäiseen konsonanttiyhtymään. Permiläisten kielten vokalismit edellyttää esipermin *o-ä:tä (3.4.4.2.10), marin *o* taas palautuu lähtökohtaisesti *a:han (3.3.5.6). Ei ole mitään pakottavaa syytä pitää marin ja permiläisten kielten sanoja vastineina. Csúcs (2005: 353) palauttaa vartalon kantapermiin.

Kantauraliin ei pystytä yksiselitteisesti rekonstruoimaan yhtään värinimitystä. On kuitenkin tiedossa tapauksia, joissa uralilaisen perintösanan pohjalta on kehittynyt sekundaaristi värinimitys, vrt. kur. *puna 'karva; väri' → sm. *punainen*, kur. *šonta 'sonta, paska' → esiprm. *šonta-jə- 'likainen' > udm. komi *šed* 'musta' (ks. kohta 3.3.4.3.1.11), kur. *wəlkə- 'valo(isa), kirkas' → sm. *valkoinen*, → mdE *valdo* 'valkoinen'. Permiläisten kielten 'sinistä' merkitsevälle sanallekin voidaan siis lähtökohtaisesti etsiä vastineita suvukielistä, joskaan 'sinistä' tarkoittavien vastineiden löytyminen ei ole todennäköistä.

Lähtökohtaisesti permiläiset kielet palautuvat esipermin asuun *losə. Täsmälleen kyseistä asua vastaavia sanoja ei näyttäisi suvukielistä löytyvän. Permiläisten kielten sanaan olisi kuitenkin mahdollista verrata suomen sanaa *loistaa* 'paistaa, kiiltää'. Suomen sanan vastineiksi on esitetty ka. (Tver) *roistua* 'loistaa', ve. *loštata*, *loštta* 'id.', ? vi. murt. *loistuda* 'sulaa', (Wied.) *loistata* 'id.', *loiskuda* 'lämmetä', *loisutada* 'sulattaa', viE *loiske* 'leuto; suojasää' (SSA: 88). Rinnastus permin ja itämerensuomen välillä vaatisi oletamaan, että mksm. *loista- edustaa konsonanttivartaloista -tA- johdosta aikaisemmasta johtamattomasta *lojsə-asusta. Kantauraliin ei ole vanhastaan palautettu *js-yhtymiä, mutta *jš on rekonstruoitu ainakin yhteen sanueeseen, kur. *kajšo 'sairaus' (Aikio 2014a: 3–4). Ennen kuin on mielekäästä esittää tarkempia perusteluja kyseiselle rinnastukselle, on käsittelyyn otettava *loistaa*-sanalle esitetyt germaanisat etymologiat, joiden paikkansapitävyys poissulkee rinnastuksen permiläisiin kieliin.

Suomesta tavataan oletettavasti kaksi *loistaa*-verbiä, *loistaa*¹ 'paistaa, kiiltää', jonka levikki on yllä kuvatunlainen ja *loistaa*² (Savo PKarj) 'menestyä, kasvaa, kukoistaa', jolla on vastine karjalassa, *loistoa* 'sujua hyvin, onnistua, menestyä' (SSA: 88). Molemmille verbeille on esitetty germaaninen lainaetymologia, *loistaa*¹ ← kgerm. *glōja- 'hehkua' (> mys. *gluo(j)en*, sks. *glühen*), *loistaa*² ← kgerm. *blōja- 'kukkia, kukoistaa' (> mys. *bluo(j)en*, sks. *blühen*) (Koivulehto 1981a: 353–354;

358–359). SSA suhtautuu varauksella esitettyihin etymologioihin, LägLoS puolestaan hyväksyy oletuksen germaanisesta alkuperästä, mutta pitää ajatusta kahdesta erillisestä lainasta tarpeettomana, sillä merkityksen ’menestyä’ voidaan varsin luontevasti olettaa kehittyneen sekundaaristi merkityksestä ’paistaa, kiiltää’ (LägLoS: 216). Olen tästä näkemyksestä samaa mieltä ja nähdäkseni *loistaa*²-sanana tuoreempaa alkuperää tukee myös suppeampi levikki.

Keskeinen osa lainaoletusta on johdinsubstituutio, jossa germaaninen *-ja*-johdin on korvattu omaperäisellä *-ista*-johdinaineella, **lo-ista*- ← **glō-ja*-. Substituution oletettuja rinnakkaistapauksia ovat **pa-ista*- ← *l-germ.* **bāja*- (> *mys.* *bā(j)en* ’lämmittää, hautoa’, *sks.* *bāhen*) (Koivulehto 1981a: 358–359) ja **lu-ista*- ’liukua, solua; irrota (tuohi; PSatak)’ ← *germ.* **lūja*- (> *mn.* *lŷja* ’lyödä, rikkoa, vahingoittaa’, *ljōsta* ’irrottaa tuohta’ (*mls.* 359–362). Vieraan johtaminen korvaaminen omaperäisellä ei ole lähtökohtaisesti epäuskottavaa, mutta on vaikea nähdä, miksi germaaninen johdin olisi kantasuomessa korvattu juuri *-ista*-johdinaineella. Kantasuomeen asti palautuvia (C)V-*istA*-tyypin sanoja on vain muutamia, *paistaa*-verbin lisäksi itämerensuomessa laajalevikkisiä ovat:

- *sm.* *muistaa*, *ka.* *muistoa*, *ly.* *muštoa*, *ve.* *muštta*, *va.* *mōissā*, *vi.* *mōista*, *li.* *moistə*
- *sm.* *niistää*, *ka.* *niisteä*, *ly.* *ñištädä*, *-tada*, *ve.* *ñištta*, *vi.* *niistada*
- *sm.* *veistää* ~ *vestää*, *ka.* *veisteä*, *ly.* *vestädä*, *ve.* *vestta*, *va.* *vesse-*, *vessä-*, *vi.* *vesta*

Samanrakenteisia sanoja on suomessa toki enemmänkin, mutta nämä a) rajoittuvat levikiltään pohjoiskantasuomeen (*höistää*, *kiistää*, *uistaa*), b) jakavat saman rakenteen vain sekundaaristi (*laistaa* ← **laiδ-ista*-, *maistaa* ← **may-ista*-) tai c) edustavat tapauksia, joissa *-is*-aines on osa vartaloa (*pois-taa* ← *pois*, *tois-taa* ← *tois*-). Vähälukuisuuden lisäksi tyypin sanat ovat nähtävästi olleet jo kantasuomessa enemmän tai vähemmän johtosuhteiltaan hämärtyneitä, *veistää*-sanat esimerkiksi selvästi liittyvät jollain tapaa itämerensuomessa niin ikään laajalevikkiseen *veitsi*-sanaan, mutta sanaparin täsmällinen suhde ei ole selvillä (verbille on esitetty vastineita myös etäsukukielistä).

Ei ole näyttöä siitä, että *-istA*-johdin olisi ollut produktiivinen osa kantasuomen johtojärjestelmää. Jos johdinta ei ole käytetty kielen perintösanastossa, on mielestäni äärimmäisen epätodennäköistä, että sillä olisi päädytty substituomaan lainatilanteessa vierasta johdinainesta. Johtimen käytöltä puuttuu kielensisäinen motivaatio ja erityisesti malli. Suomen *loistaa*-sanalle esitetty germaaninen lainaetymologia ei näillä perusteilla pidä paikkaansa.

Ksm. **lois*-vartalon ja kantapermin **loz* ’sininen’-sanojen rinnastamiseen liittyy permiläisten kielten osalta eräs äänteellinen ongelma. Kantauralin **oj*:ta näyttää koskevan oma erilliskehityksensä (**oj* > *prm.* *j*) (ks. kohta 3.4.4.2.5). On tosin huomautettava, että mahdollisia konsonantinetisiä tapauksia tunnetaan vain yksi, kur. **kojra* > komi *kjŕ* ’koiras’ ja siinäkin komin sana saattaa itse asiassa edustaa arkaaisempaa kolmitavuista asua **kojəra*, jollainen on joka tapauksessa oletettava selittämään kantasamojedin epäodotuksenmukainen **korä* (Zhivlov 2014: 121). Mikään ei estä olettamasta, että kehitys kantapermin **j*:ksi koskee sekvenssiä **ojə*. On evidenssiä myös siihen suuntaan, että konsonantinetinen **j* katoaa esipermissä jo ennen kantapermissä tapahtuneita vokaalimuutoksia, vrt. erityisesti kur. **nājδə* ’neito, nuori tyttö’ > *esiprm.* **nājlə* > **nülə* > *kprm.* **njl*. Mikäli **kojra* olisi esipermissä ollut

kaksitavuinen, odottaisi komissa asua **kur, olettaen ettei kehitys *oj > *j edeltänyt konsonantintetisen *j:n katoa. Esimerkkien vähäisyyden ja ristiriitaisuuden vuoksi muutosten kronologiaa on vaikea arvioida. Esitänkin tunnustellen, että udm. *l̥iz* 'sininen', komi *lēz*, J *luz* 'id.' voidaan johtaa aikaisemmasta kur. *lojsə-asusta (> esiprm. *losə > kprn. *loz).

Suomen *loistaa* on rakenteensa puolesta ilmeinen johdos. Oletettujen permiläisten vastineiden perusteella pitäisi suomen sana olla jaettavissa vartaloon *lois-* ja johtimeen *-tA-*. Kyseinen jaottelu on kielen rakenteen kannalta selvästi ongelmattomampi kuin esitetyn germaanisen lainaetymologian tueksi esitetty. Sillä ei ole merkitystä, että emme voi olla varmoja sanavartalon kantaaralilaisesta sanaluokasta, sillä *-tA-* voi hyvin edustaa sekä verbikantaista verbinjohdinta, *haistaa* ← *hais-*, *kiittää* ← *kiil-* < kur. *kejlə- (ks. kohta 4.1.5), *pistaa* ← *pis- jne. (Hakulinen 1979: 265–269) että nominikantaista verbinjohdinta, *kastaa* ← *kasi* 'kaste' (murt. g. *kasen*), *kuuttaa* 'loistaa himmeästi' ← *kuu*, *tietää* ← *tie* jne. (mts. 287–291). Ainakin denominaalisissa johdoksissa konsonanttivartalaisuus korreloi vahvasti *e*-vartalaisuuden kanssa (Metsäranta 2017: 235–236) ja em. esimerkkien perusteella *e*-vartalaisuus on vähintäänkin mahdollista myös deverbalisissa johdoksissa. *Loistaa*-sanaa voidaan siis pitää joko deverbalisena tai denominaalisena johdoksena konsonanttivartalosta *lois-*, jonka toisen tavun vokaali on todennäköisemmin ollut *-ə kuin *-a.

Äänteellisesti ja johto-opillisesti sanojen rinnastaminen on perusteltua. Jotta sanoja voitaisiin pitää vastineina, on myös sanojen välinen merkitysero voitava jotenkin selittää. Kysymystä voidaan lähestyä joko olettamalla, että jommankumman kielihaaran merkitys on alkuperäinen ja pyrkiä löytymään merkitysparalleeli joko merkityksenmuutokselle 'loistaa' → 'sininen' tai 'sininen' → 'loistaa' tai sitten pyrkiä selittämään molempien kieliharojen nykymerkitykset yhteisestä kolmannelta merkityksestä. Yksinkertaisinta on ehkä aloittaa tarkastelemalla, mistä eri kielten 'sinistä' tarkoittavat sanat yleensä tulevat. Venäjän *синий* 'sininen' -sana yhdistetään vanhemmassa etymologisessa kirjallisuudessa vaihtoehtoisesti joko verbiin *сиять* 'loistaa, säteillä' tai adjektiiviin *синий* 'harmaa' (ESRJ: 624). Sekä *сиять* (< ksl. *sijati 'loistaa' < kie *sk̥hi-, vastineita mm. gt. *skeinan* (Derksen 2008: 450)) että *синий* (< ksl. *sivъ 'harmaa' < kie. *kih₁-uó-, vastineita mm. liet. *šyvas* 'vaaleanharmaa' (mts.: 451–452)) ovat indoeurooppalaista alkuperää. Uudemmat etymologiset lähteet eivät käsitellessään mainitse sanaa *синий*, joten yhdistys saattaa olla yksityiskohdiltaan vanhentunut.

Merkitys- ja johdosparalleeli 'sinisen' ja 'loistamisen' välillä löytyy itämerensuomen *sini*-sanueesta, johon kuuluu yleisitämerensuomalaisen värinimityksen lisäksi muutamia kiintoisia verbijohdoksia, erityisesti sm. *siintää* 'häämöttää, kumottaa' murt. myös 'nähdä, erottaa (*silmä siintää*)', ka. *sintēä* 'siintää; näkyä sinisenä t. tummana; häikäistä', *sintyö* 'sinistyä; häikäistyä; siityä' (SSA: 176), ka. *sinisteä* 'pilveillä; siintää; häämöttää' (SSA: 183). 'Sinisen' ja 'loistamisen' välinen yhteys on havaittavissa komin *lēz*-sanan verbijohdoksissa: Sys. *lēzal-*, Ud. *lēzav-*, joiden merkitykseksi on ilmoitettu 'muuttua valoisaksi, kirkastua (aamusta)' (SyrjWsch: 138). 'Sininen' liittyy 'loistamiseen' juuri 'näkyminen' ja 'näkyville tuleminen', 'häämöttämisen' kautta. 'Loistamisen' ja 'näkyminen' välinen polysemiahan on yleistä, esim. vi. *paista* 'loistaa; näkyä', li. *paistē* 'loistaa, paistaa; näkyä'.

4.3.8 Kantapermin *mjr ‘kanto’

Komissa esiintyy varsin laajalti sana *mjr* ‘kanto’ (SSKZD: 136; SyrjWb: 616; SyrjWsch: 159). Vyčegdan sanalle on annettu myös merkitys ‘pölkky’ [‘Klotz’]. Izmalla sana tarkoittaa myös ‘sänkeä’. Kyseinen merkitys on sekundaari ja lienee lohjennut sanaliitosta Iž. *iža mjr*, *ižas mjr* ‘sänki’ (SSKZD: 136). Muualla komisyrjäänin murteissa *mjr*-sanana asemesta tavataan ‘sänkeä’ merkitsevässä sanaliitossa muita alaosaan viittaavia sanoja, esim. *pod* ‘(esineen, kasvin) jalka, jalas, jalusta’, *din* ‘(puun) tyvi; lähiseutu; (korvan juuri)’, vrt. VyčY Peč. Skr. *iža pod*, SysY SysK *ižas pod*, Vym *iža din*, *ižas din*. Komin sanan vastine on udmurtin *mirk* ‘tylppä, tylsä(kärkinen); latvaton puu; kanto; töpö’ (KESKJ: 183). Udmurtin sanan *k*-aines on tulkittu johtimeksi, joskin sen täsmällinen funktio on epäselvä, esim. udm. *širk* ‘höllä, löysä’ ~ komi *šir* ‘hapsu, riekale, räsy’ (WotjWsch: 223), udm. *pul’i* ‘kupla’ ~ komi (Peč. Skr. Ud.) *bol’*, (SysY SysK) *bol’k* ‘kupla’. Udmurtin murteista tunnetaan lisäksi asut (G) *mjrt*, (MU) *mjrik*, *mjrig* (WotjWsch: 162), ainakin *k:n* ja *t:n* vaihtelusta on muitakin esimerkkejä, vrt. *girk* ‘kolo, ontelo, onkalo; kuoppa’, (G) *gjrt* (WotjWsch: 59). Vaikka tämän vaihtelun tausta ei ole tiedossa, ei liene syytä epäillä udmurtin ja komin sanojen yhteenkuuluvuutta.

Permiläisten kielten sanoihin on rinnastettu mns. *маыр* ‘kanto’ (KESKJ: 183). Kun tarkastelu ulotetaan mansin murremuotoihin, voidaan huomata, että sana palautuu aikaisempaan konsonanttiyhtymään **γr*, mnsPel. *ma’jr* [mowr], LozK LozA *māj*r, Konda *māj*r, *mā’jr*, T *mγur* ~ *māur* ~ *məur* ‘pahka, ryhmysauva, karttu, kurikka, (puima)varsta’ (Munkácsi & Kálmán 1986: 293), T *mēūr*, KondA KondY *māy*r, KondK *māy*r, VagP VagE *māy*r, Pel. LozA *mēy*r, LozK *māy*r, LozY So. *mōβr* ‘keppi, sauva, nuija, pyykkikarttu’ (WogWb: 478). Mansin sana on selitetty lainaksi komin sanasta *megir* ‘käyrä, väärä puu’ [‘Krummholz’] (Rédei 1970: 122), joten se ei kuulu yhteen permin **mjr* ‘kanto’ -sanueen kanssa.

Kantapermin **j*:lla on perintösanastossa useampi lähde, tavallisesti kur. **u*, **ü* ja tietyin ehdoin myös **ä-ə* sekä **ajə* /-ojə- (ks. kohta 3.4.4.2.5). Kur. **m*:-n jälkeisessä asemassa vaihtoehtona on myös kur. **o* (Zhivlov 2014: 125), vrt. kur. **monə* ‘moni’ > kprm. **mjn* ‘jnk verran’, kur. **moŋkə* ‘ruumis, vartalo’ > kprm. **mij* ‘ruumis, keho’, kur. **moškə* ‘pestä’ > kprm. **mjšk* ‘pestä’. Kantapermin **mjr*-sanalle äänteellisesti säännöllinen vertailukohta voikin näin ollen olla esisaamen asuun **morə* palautuva ksa. **muore* ‘puu’ (Lehtiranta 1989: 78) > saE *moere*, P *muorra*, In. *muorá*, Ko. *muōrr*.

Permiläisten kielten sanueen vertaaminen saameen ei ole ajatuksena uusi. József Budenz liitti komin ja saamen sanoihin lisäksi unkarin metsännimenä esiintyvän *mórágy*-sanana sekä mansin sanat *mūr* ‘lyhyt pyöreä puupala’, L *norr* K *nor* ‘hirsi, palkki’ (MUSz: 630). Mansin *mūr* kuuluu mitä todennäköisimmin edellä mainittuun **γr*-yhtymään palautuvaan sanueeseen, eikä jälkimmäisenä mainittuja muotoja ole niiden *n*:llisyyden vuoksi myöskään syytä pitää tähän yhteyteen kuuluvana. UEW:ssä on empinen rinnastettu enää unkarin ja saamen sanat (s. 281). Budenzin esittämää rinnastusta UEW ei permiläisen sanueen osalta kommentoi. Rinnastuksen esteenä on toisaalla pidetty merkityseroa (ÁKE: 473–474). Unkarin *mórágy*-sanana on vastaavarakenteisten paikannimien, *Füzegy* (fűz ‘paju’), *Szilágy* (szilfa ‘jalava’), *Szilvágy* (szilva ‘luumu’), perusteella ajateltu merkinneen alun perin jotain tiettyä puulajia (Sebestyén 1941: 413–414). Koska kantasana ei ole unkarissa säilynyt, on rinnastus saameen viime kädessä varsin hataralla pohjalla. Unkarin ja saamen sanoille

on esitetty myös kaukasialaista lainalähdettä (ÁKE: 473–474), mutta ainakin saamen osalta tämä on jo yksin maantieteellisistä syistä mahdoton.

Permiläisten kielten ja saamen välisen rinnastuksen hyväksyttävyyden kiinni semanttisen puolen selittämisestä. Tätä olen tarkastellut yksityiskohtaisesti kappaleessa 2.5.1, jonka loppupäätelmänä on, että permiläisten kielten ja saamen merkitykset voidaan typologisen evidenssin valossa uskottavasti johtaa lähtemällä alkuperäisestä '(puun)rungon' merkityksestä.

4.3.9 Kantapermin *mög 'syy, aihe; asia'

Udmurtin *mug* 'syy, aihe, perustelu, tarkoitus' ja komin *mog* 'asia, työ, toimi; tarve; tehtävä, toimeksianto; pyyntö' -sanoja on verrattu unkarin sanaan *mű*, *mív* 'aikaansaannos, teko; teos, työ' (*műve*-, *míve*-, *míve*-, *mihe*- jne.) (KESKJ: 172). Unkarin sanalle on esitetty uskottava alaanilainen lainaetymologia, ← al. *mīwa (> ossI *mi*, D *mívæ* 'asia; työ') (WOT: 1334), joka ei sovi selittämään permiläisen sanan äänneasua.

Udmurtin ja komin sanat palautuvat esipermin asuun *meŋkā. Sukukielistä ei näytä löytyvän verrannolliseen asuun palautuvia sanoja. Sana ei ole synkronisesti analysoitavissa johdokseksi permiläisissä kielissä, mutta kantaauraliin on rekonstruoitavissa *-ka-aineksinen denominaalinen johdin, jonka tarkempi funktio tosin on epäselvä, kur. *ńęŗ 'pehmeä' > mal *nōŗ*, L *nōŗ* 'taipuisa, notkea' → *ńęŗka 'rusto' > mariI *nōŗy*, L *nōŗy*, kur. *piðā → *piðkā > sm. *pitkā* (Aikio tulossa a: 37). On muutamia tapauksia, joissa *-ka-aineksinen johdin liittyy verbivartaloon, esim. kur. *ńāl- 'niellä' → *ńāl-kā > ksm. *ńālkā, ksa. *ńālkē > saE *njaelkie* 'hyvänmakuinen, makea' (Aikio 2002: 53). Olen lisäksi pohtinut mahdollisuutta, että osa uralilaiseen *šęlkaw-sanueen (Aikio 2015b: 60) sanoista edustaisi itse asiassa johdoksia uralilaisesta sanueesta *šęl- 'halkoa, pilkkoa' → *šęl-ka > udm. *šul* 'antura, jalas', komi *šuv*, hntV *saŋəl*, DN *saŋət*, O *saŋəl* 'päre; (katiskan, merran, padon) säle (V); katon ruode (DN); lauta (P)', mnsT *sejlā*, So. *sāyla* 'säle; liiste (I); seiväs', unk. *szál* 'säie, lanka' (ks. kohta 4.4.8).

Johdinaines *-ka näyttää liittyvän myös muutamaa muuhun uralilaiseen sanueeseen. Kantaauralin *pel-asuun palautuva itämerensuomen *pelätä*-sanue on järjestynyt uudelleen *pel-kä-johdoksen ympärille, kur. *pel- → *pel-kä → ksm. *pelkä-idä- > sm. *pelätä*, *pelkä-stü- > sm. *pelästyä*, ve. *pöl* 'gastustuda, pel' 'gästuda, ?*pel-kä-w > sm. *pelko*, vi. *pelg*.. Vastaavantyyppisen johdinaineksen olemassaolo selittää lisäksi epämääräisiltä vaikuttavat konsonanttivastaavuudet sanojen, mariI *kāčala*-, L *kāčälä*- 'etsiä', udm. S *kučk*-, K *kušk*- 'etsiä', komi *koššj*-, *košj*, J *košši*- 'etsiä', hntV DN *kēnč*-, O *kās*- 'etsiä', mnsT *kānš*-, *kāš*-, KondA Pel. *kinš*-, So. *kins*- 'metsästää, etsiä, rukoilla' (UEW: 145–146) välillä. Mari ja obinugrilaiset kielet palautuvat johtamattomaan vartaloon *kenč- (ks. kohta 3.3.4.2). Udmurtin S *kučk*-, K *kušk*- 'etsiä', joka palautuu asuun *kečkä- edustaa johdosta kyseisestä vartalosta, kur. *kenč- 'etsiä' → *ke(n)č-kä.

Kantaauralissa kolmen konsonantin yhtymät ovat olleet fonotaksin vastaisia, joten konsonanttialkuisen johtimen liittyessä *(C)VVCə-rakenteisten sanojen konsonanttivartaloon on konsonanttiyhtymä yksinkertaistunut (Aikio tulossa a: 18). Fonotaksin vastaisen *nčk-yhtymän yksinkertaistumisesta *čk:ksi on olemassa rinnakkaistapaus, kur. *pončə 'häntä; takaosa' → *poč-ka '(taka)jalka, jalan takaosa' > sm. *potka*, saP *boaski* 'sääri, kantapää' (Saarikivi 2007: 335–336). Perusteet pitää

*-ka-ainesta johtimena siis ovat olemassa. Mikä siis on vartalo *meŋ-? Lähden ajatuksesta, että kyse on itse asiassa uralilaisesta *menə- 'mennä' -sanueen (UEW: 272) konsonanttivartalosisesta johdoksesta, sillä assimilatio *men-kä > *meŋ-kä lieenee odotuksenmukainen.

Kommentoitavaksi jää sanan semantiikka. Perusmerkitystä on udmurtin ja komin merkityskirjon vuoksi vaikea määritellä. Merkitykset 'syy', 'aihe' ja 'tarkoitus' voivat kehittyä liikettä ilmaisevan verbin johdoksissa, mistä on esimerkkinä muinaisranskan adjektiivi *motif* 'joka, ajaa liikkeelle, kiihtynyt', 'eloisa, liikkuva', joka substantiivina on tullut tarkoittamaan 'syytä toimia' ['raison d'agir'] (Rey ym. 1992: 1278). Ranskan sana on lainaa latinan adjektiivista *motivus* 'liikkumiseen liittyvä', joka puolestaan on johdos verbistä *moveō* 'liikkua' (de Vaan 2009: 390–391). Edellä mainittu osseetin I *mi*, D *mivə* 'asia; työ' palautuu latinan *moveō*-verbin kantairanilaiseen vastineeseen *miHu- 'liikkua' (Cheung 2007: 273–274). Sikäli johdinselitys jää avoimeksi, että permiläisten kielten sanoilla ei ole yksiselitteisiä liikkeeseen viittaavia merkityksiä.

4.3.10 Kantapermin *näd 'järki, äly, ymmärrys'¹⁸

Vanhemmassa etymologisessa tutkimuksessa udmurtin *nod* 'järki, käsitys' ['Sinn, Begriff'] (WotjWsch: 171) 'hoksaavaisuus, neuvokkuus, älykkyyt' (USS: 320), *nodkıl* 'neuvo, ohje', komi *neđ(kıv)* 'arvoitus', *neđ*- 'esittää arvoitus' -sanat on rinnastettu uralilaiseen *nojta-sanueeseen (sm. *noita*, saP *noaidi*, mnsT *näjt*, So. *hájt*) (Setälä 1896: 408). Äänteellisesti rinnastus perustuu ennen kaikkea Wiedemannin muistiin merkitsemään komin *nejd*-asuun. Kyseistä asua on arveltu niin alkuperäiseksi kuin mahdollisen kontaminaation tulokseksi, *neđ-kıv* + *mojd-kıv* 'kertomus, satu' = *nejd-kıv* (Uotila 1933: 379–380). Myöhemmät etymologiset sanakirjat ovat hylänneet rinnastuksen permiläisten kielten osalta äänteellisesti epäsäännöllisenä (UEW: 307–308). Udmurtin ja komin sanojen vastineisuudesta ei ole epäilystä. Sanavartalo palautuu kantapermiin (Csúcs 2005: 360).

Äänteellisesti permin sana palautuu lähinnä esipermin *ä-ä-kombinaatioon (ks kohta.3.4.4.2.3), teoreettisesti sana palautuu esipermin asuun *nántä. Tällaiselle hypoteettiselle asulle ei näytä löytyvän vastineita sukukielistä.

Mahdollinen alkuperän selitys tarjoutuu erään laajalevikkisen verbivartalon jatkajia tarkastelemalla. Kantaauralin *lukə- 'laskea, lukea' -sanueen johtamaton vartalo ei ole permiläisissä kielissä säilynyt (UEW: 253). Uralilaisen sanueen verbaaliset jatkajat kuten udm. *lıđ'ǰi*- 'lukea, laskea', komi *lıđ'd'i*- 'id.' ovat denominaalisia johdoksia kantapermin sanasta *lıđ > udm komi *lıđ* 'luku, lasku'. Kantapermin *lıđ on johdos, mutta ei ole selvää, mihin rekonstruktioitasoon se palautuu. Johdos voi edustaa jo kantaauralilaista deverbaalista substantiivijohdosta *lukə-nta tai se voi olla muodosteena myöhäisempikin, kur. *lukə- > kprm. *lı- → ı-đ. Johdoksen vanhuutta näyttäisi tukevan muutama tekijä: 1) yksitavuisista sanavartaloista vastaavia tapauksia ei tunneta, joten johtoprosessi ei näytä olleen kantapermiin tultaessa enää produktiivinen, 2) kur. *lukə-sanueen vastineiden joukossa esiintyy muitakin kivettyneitä johdoksia, joista on muodostunut sanueen perusjäsen, esimerkiksi marissa alun perin johdosta edustavan *lūḍa- 'lukea, laskea' -sanan (< kur. *lukə-ntə-) pohjalta muodostetaan muita deverbaalisia johdoksia →

¹⁸ Vastaavan selityksen on esittänyt vastikään myös Luobbal Sámmol Sámmol (Aikio tulossa b), josta en ole vielä sana-artikkelin kirjoittamisen aikaan ole ollut tietoinen.

*lūdōkte-. Kprm. *ljd 'luku, lasku' -sanana tarjoaman äänteellisen ja johto-opillisen rinnakkaistapauksen perusteella, pidän varteenotettavana mahdollisuutena, että kprm. *nād (< *nākō-ntā) on hämärtynyt johdos laajalevikkisestä uralilaisesta verbivartalosta *nākō- 'nähdä'.

Kantapermin sanan *nād merkitykseksi on rekonstruoitu 'järki' ['Sinn'] (Csúcs 2005: 360), 'järki, äly, ymmärrys; hoksaavaisuus, äly' ['ум; смекалка'] (KESKJ: 194), jotka perustuvat lähinnä udmurtin merkitykseen. Komin merkitystä 'arvoitus' ei ole etymologisissa lähteissä sen tarkemmin kommentoitu. 'Neuvon' ja 'arvoituksen' yhteys juontaa arvatenkin siitä, että ne ovat molemmat pohjimmiltaan varsin samankaltaisia, ajatteluun ja järkeilyyn liittyviä lausumia. Merkitysvastaavuudelle löytyy myös rinnakkaistapauksia, esimerkiksi saksan *Rätsel* 'arvoitus' on johdettu verbistä *raten* 'neuvoa' (Kluge 2011: s.v. *Rätsel*), *Rätsel*-sanana vastine muinaisenglannissa *rædels* tarkoittaa sekä 'neuvoa' että 'arvoitusta'.

Vaikka permiläisten kielten sanat eivät viittaakaan näkemiseen aistihavaintona, on merkitysyhteys näkemisen ja kognition välillä suhteellisen selvä. Kelvollisen rinnakkaistapauksen muodostaa ranskan *avis* 'ajatus, mielipide', joka on lohjennut vanhemmasta lausumasta *ce m'est à vis* 'minusta näyttää', joka puolestaan on käännöslaina latinan ilmauksesta *mihi est visum* (klass. *mihi videtur*) (Rey 1992: 152). Latinan *visum* puolestaan on menneen ajan partisiippi verbistä *videō* 'nähdä' (de Vaan 2008: 676). Ranskan *avis*-sanalla on ollut kirjakielen historiassa monia tarkastellun merkitysyhteyden kannalta relevantteja merkityksiä. Ensimmäinen atestaatio sanasta merkityksessä 'kehoitus, neuvo, suositus' ['conseil exprimé, recommandation'] on vuodelta 1356. Merkityksessä 'arvostelukyky, järkevyys, järki' ['bon sens, jugement'] *avis*-sanaa on käytetty 1200-luvulta 1600-luvulle. Kantaauralin *nākō- 'nähdä' -vartaloa heijastanee myös udmurtin *naa*- 'katsoa, katsella', jonka vokalismin lienee seurausta vartalovokaalin assimilaatiosta johdinainekseen -a.

4.3.11 Kantapermin *pōl'j 'kupla, rakko'

Ks. kohta 6.2.1.

4.3.12 Kantapermin *sōt- 'polttaa'¹⁹

Udm. *sutj*- 'polttaa', murt. myös 'sytyttää', komi *sot*- SysY *sot*, J *sot*- 'polttaa' -sanoihin on vielä KESKJ:ssa rinnastettu sm. *syttyä* (s. 262). Rinnastus näyttää menettäneen kannatuksensa myöhemmässä etymologisessa kirjallisuudessa, eikä permiläisten kielten sanoja palauteta kantapermiä kauemmas (Csúcs 2005: 377).

Permiläisten kielten ja suomen sanan yhteenkuulumista ei ole pidetty vakuuttavana merkityseron vuoksi (Hakulinen 1939: 115). Permiläisten kielten päämerkitys on 'polttaa' ja udmurtin murteissa esiintyvä rinnakkaismerkitys 'sytyttää' on tulkittu sekundaariksi. Hakulinen toteaa lisäksi, ettei *syttyä*-sanueella ole itämerensuomessa 'polttamisen' tai 'palamisen' merkitystä. Permiläisen rinnastuksen sijaan Hakulinen tarjoaa *syttyä*-sanueen alkuperän selitykseksi varsin monimutkaista johdosselitystä,

¹⁹ Sanaa on vastikään käsitelty myös Luobal Sámmol Sámmol Ánte (Aikio tulossa b), joka on esipermin *settä-asun edelleen tässä esitetyistä poiketen analysoinut kausatiivijohdokseksi (*se(w)-ptä-) uralilaisesta *sewō- 'syödä' -sanueesta.

joka on suomen kielen etymologisissa sanakirjoissa kuitenkin hyväksytty (SKES: 1149–1150; SSA: 232). Johdosselityksen mukaan *syttyä* (< ksm. *süttü-) on refleksiivijohdos 'sytyttämistä' merkitsevistä verbistä, joka edustuu edelleen inkeroismurteen ja vatjan verbissä *süttä* sekä viron verbissä *süta* (< ksm. *süttä-). Ksm. *süttä- puolestaan olisi kantasanana sm. *syteä* 'iskeä' (< ksm. *süte-) konsonanttivartalosta *-tA*-johtimella muodostettu transitiivijohdos (Hakulinen 1939: 116–119).

Ensimmäiseksi huomiota selityksessä kiinnittää sanojen levikkisuhteet. Refleksiivijohdos ksm. *süttü- on selvästi laajalevikkisin ja kattaa käytännössä koko itämerensuomen, sm. *syttyä*, ka. *sytyö*, ve. *süttuda*, va. *süttüä*, vi. *süttida*, vö. *süttumä*. Lisäksi *süttü- on ilmeisesti jo varhain mielletty sanueen perusjäseneksi, sillä sen pohjalta muodostettu *süttü-ttä-kausatiivijohdoskin (> sm. *sytyttää*, ka. *sytytteä*, ve. *sütutada*, vi. *süttitada*) ulottuu levikiltään laajemmalle kuin *süttü-johdoksen välittömäksi kantasanaksi oletettu *süttä- 'sytyttää'. Herääkin kysymys, olisivatko inkeroismurteen ja vatjan *süttä*- sekä viron *süttä* itse asiassa syntyneet sisäheiton kautta niin ikään em. *süttü-ttä- kausatiivijohdoksesta. Myös takaperoisjohtaminen saattaisi tulla kyseeseen. Kantasanaksi oletettu ksm. *süte- on vielä sekä refleksiivietä transitiivijohdosta suppealevikkisempi pohjoisitämerensuomeen rajoittuva sana.

Muoto-opillisena paralleelina viitataan ksm. *küte- 'kyteä'-verbiin, josta virossa ja liivissä esiintyy verbin konsonanttivartaloon muodostettu transitiivijohdos *küt-tä- (vi. *kütta*, *kütan* 'heizen, brennen', li. *kittä* 'brennen') (Hakulinen 1939: 118–119). Vaikka selitykselle esitetyt yksittäiset askeleet eivät olekaan johto- ja vartalo-opillisesti mahdollisia, on vertaileva materiaali niukkaa. Rakenteellisesti *syteä*-verbiä vastaavia sanoja voidaan palauttaa kantasuomeen vain kolme *küte- 'kutea', *küte- 'kyteä' ja *pote- 'potea'. Konsonanttivartaloisuutta esiintyy satunnaisesti, mutta sen palautuminen kantasuomeen on itämerensuomalaisen levikin perusteella kyseenalaista. Konsonanttivartaloon muodostettu transitiivijohdos *-tA*- on mahdollinen vain *küte-vartalosta ja senkin itämerensuomalainen levikki on rajattu. Kantasuomeen asti palautuvia koko itämerensuomalaisen kielialueen kattavia konsonanttivartaloisia muotoja ei ole mahdollista rekonstruoida.

vok.vartalo CVCV-tAk	-tA- CVC-tA-tAk	-tU- CVC-tU-tAk
sm. <i>kutea</i> , ka. <i>kutie</i> , ve. <i>kudoda</i> , kut't'ä, va. <i>kutē</i> -, vi. <i>kudeda</i> , li. <i>ku'ddā</i>	-	-
sm. <i>kyteä</i> , <i>kytöä</i> , ka. <i>kytie</i> , ly. <i>küdöda</i> , ve. <i>küdoda</i> , vi. <i>küdeda</i> 'lämmittä, palaa (uuni)'	va. <i>tšüttä</i> 'kydöttää', vi. <i>kütta</i> 'lämmittää, polttaa kytöä', li. <i>kittä</i> , <i>küttä</i>	vö. <i>kiittimä</i> 'küdema'
sm. <i>potea</i> , vi. <i>pōdeda</i> 'sairastaa, sairastella, potea', vö. <i>pōdōma</i> , li. <i>po'ddā</i> 'olla kipeä, kivistää'	li. <i>po'ttā</i> 'voivottaa; tuskastuttaa, aiheuttaa kipua, pahoittaa'	-
sm. <i>päteä</i>	sm. (Lönnr 1880) <i>pättää</i> 'käydä päinsä, kelvata'	-
sm. <i>syteä</i> 'hakata (esim. avantoa), tehdä jtk rivakasti', ka. <i>sytie</i> 'tötkkiä,	ink. <i>süttä</i> , va. <i>süttä</i> 'sytyttää', vi. <i>süta</i>	sm. <i>syttyä</i> , ka. <i>sytyö</i> , ve. <i>süttuda</i> , va.

töniä, sysiä, sohia; jyystää, hakata', ly. <i>šūd'idā</i> 'sysiä, pistellä, töykkiä, ve. <i>sūt'ta</i> 'pistää, työntää'		<i>süttüä</i> , vi. <i>süttida</i> , vö. <i>süttumä</i>
--	--	---

Taulukko 6. CVtE-sanojen vartaloisuus itämerensuomessa.

Ksm. *süttü-verbin kantasanaksi oletetaan verbiä *süte-, jolla on vastineet suomessa, karjalassa, lyydissä ja vepsässä. Ksm. *süte-verbin on alun perin ajateltu tarkoittaneen 'iskemistä', josta se olisi kehittynyt merkitsemään 'sytyttämistä' ilmeisesti siksi, että tulenteko on aikoinaan tapahtunut piikiveä iskemällä. Tämän kuvion paikkansapitävyyttä ajaa epäilemään erityisesti karjalasta, lyydistä ja vepsästä esitettyjen vastineiden merkitykset, ka. *sytie* 'tötkkiä, töniä, sysiä, sohia; jyystää, hakata', ly. *šūd'idā* 'sysiä, pistellä, töykkiä, ve. *sūt'ta* 'pistää, työntää', joissa päämerkitys ei selvästi ole 'iskeä', vaan pikemminkin 'pistää, sysiä, työntää'.

Suomen murteissa *syteä*-sanalla on monenlaisia merkityksiä, mutta yhdessäkään murteessa sana ei merkitse yleisluontoisesti 'iskemistä', vaan kuvaa selvästi spesifimpää tekemistä *syteä* 'hakata, iskeä, jyystää (etenk. tuuralla avantoa jäähän, kangella jäätyntä maata)', *syttöä* 'iskeä (esim. tuuralla jäätä, kangella soraa); tötkkiä hajalle; kivistä', *sytä* 'hakata jäätä'. Tuleen viittaava merkityskin 'hakata kekäleitä, kohentaa tulta, puhdistaa (uuni) hiilistä' on merkitty muistiin, mutta tässäkin kontekstina ei ole sellainen iskeminen, jota sytyttäminen edellyttää. Muita suomen murteista tavattuja merkityksiä ovat 'survoa, työntää', 'tehdä jtk nopeasti, rivakasti, vikkelästi (esim. hiihtää, leikata viikatteella, ajaa heiniä latoon); potkia', 'tykkiä, sykkiä (sydän, suonet)', 'särkeä, kivistä pistelemällä (haavaa, ajosta)'. Hakulinen toteaa (1939: 119–120), että karjalaisen vastineen merkitys 'sysätä, sysiä, survaista, syöstä' ei sovi 'tulen iskemisen' lähtökohdaksi. Kun lyydin ja vepsän vastineet (joiden olemassaolosta Hakulinen ei ollut tietoinen) vielä vahvistavat 'pistämisen' ja 'sysimisen' merkitysten ensisijaisuutta, en pidä verbin rekonstruoinnista merkitykseen 'iskeä' vertailumateriaali huomioiden välttämättömänä tai perustelluimpana vaihtoehtona. Suomen kielen etymologisten sanakirjojen hyväksyvästä kannasta huolimatta, pidän siis Hakulisen esittämää selitystä *sytytä-* ja *syteä*-sanojen etymologisesta yhteydestä lähtökohtaisesti epäuskottavana.

Syteä-sanueelle on esitetty iranilainen lainaetymologia (Koivulehto 1999a: 223), jonka semanttinen selitys perustuu Hakulisen esittämiin ajatuksiin. Esitetyn lainaetymologian mukaan ims. *süte- (< *süče- < *sewče-) on lainaa varhaiskantairanin sanasta *tseučē- > av. *saoča- (*saočant-* 'palava', part. pret. pass. *upa-suxta* 'sytytetty', ossD *sūzyn*, I *sozun* 'polttaa, sytyttää; palaa', nykypersia *sūxtan* 'sytyttää, polttaa' (ml.). Itämerensuomen verbin oletetaan säilyttäneen arjalaisen verbin vanhimman merkityksen '*iskeä (tulta)', johdoksen *sytyttää* siirryttyä spesifiin 'tulen iskemisen' merkitykseen on *syteä* voinut haalistua yleisempään merkitykseen.

Esitetty lainaetymologia perustuu semantiikan osalta spekulatioon. Lainaetymologian itsensä lisäksi ei juuri ole syytä olettaa arjalaisen verbin tarkoittaneen juuri 'tulen iskemistä'. Sytyttämisessäkään ei mikään viittaa juuri 'iskemällä' sytyttämiseen. *Syteä* ei varsinaisesti ole "haalistunut yleisempään merkitykseen", sillä murteissa *syteä*-sanalla selvästi viitataan varsin tietyntyyppiseen iskemiseen 'iskeä (metallityökalulla jäätä/maata)'.

Sm. *sytytä*-sanana ja permiläisten kielten udm. *sutj-* 'polttaa', murt. myös 'sytyttää', komi *sot-* 'polttaa' -sanojen välinen rinnastus on hylätty vedoten siihen, että sanueella

ei ole itämerensuomessa 'polttamisen' ja 'palamisen' merkityksiä (Hakulinen 1939: 115). On mielestäni lähtökohtaisesti erikoista tyrmätä rinnastus pelkästään tällä perusteella, 'sytyttäminen' ja 'polttaminen' kuuluvat samaan semanttiseen kenttään ja polysemia 'poltaa, sytyttää' on selvästi mahdollista, vrt. ossD *sūzyn*, I *sozun* 'poltaa, sytyttää; palaa', nykypersia *sūxtan* 'sytyttää, poltaa'. Mitään semanttista estettä rinnastukselle ei näin ollen nähdäkseni ole.

Permiläisten kielten sanat palautuvat esipermin teoreettiseen asuun *settä- 'poltaa, sytyttää'. Kantasuomen *süttü- voidaan palauttaa samaiseen rekonstruktioasuun olettaen, että refleksiivijohdos *settü- on siinä määrin vanha, että se on laukaissut assimilaation *e-ü > *ü-ü. Kyseisestä assimilaatiosta on muitakin esimerkkejä, kur. *lelə > vksm. *lelü > mksm. *lülü > sm. *lyly*, kur. *sentə- > vksm. *sentü- > mksm. *süntü- > sm. *syntyä*. Ksm. *süttü-sanan välittömäksi kantasanaaksi oletetun *süttä-sanan olisikin labialialisaaion perusteella oltava takaperoisjohdos. Ongelmana on esitetyn asun osalta tosin, että luotettavia kantaauraliin palautuvia geminaatta-**tt*:n sisältäviä etymologioita ei käytännössä ole.

Myös sanojen selittämistä toisistaan riippumattomiksi johdoksiksi voitaneen harkita. SSA:ssa *sytytä*-sanaa kehoitetaan vertaamaan sanaan *sysi* 'puuhiili', jonka konsonanttivartalosta *süt-tä- periaatteesta voisi olla johdos, vrt. *kanti: kant- 'kansi' → *kant-ta > *kat-ta- 'varustaa katolla, peittää'. Semanttinen yhteys 'hiilen' ja 'tulenteon' välillä on olemassa. Esimerkiksi komissa samaa sanuetta edustavat *lomav-* 'palaa, leimuta', *lomžj-* 'sytytä palamaan', *lomžed-* 'sytyttää', *lontj-* 'lämmittää', joiden yhteyteen kuuluva Udoran murteen *lon* 'hiili' näyttää pinnallisesti *lontj-* 'lämmittää' -sanueen kantasanalta, mutta *-n*:llisyyden vuoksi se on tulkittava pikemminkin takaperoisjohdokseksi, *lontj*-sanueen *n* kun on nähtävästi tulosta seuraavan *-tj*-johtimen aiheuttamasta assimilaatiosta. Permiläisissä kielissä esiintyy esipermin *setə-asuun palautuva sanue, udm. *su* 'noki; puuhiili', komi *sa* 'noki' (jonka konsonanttivartaloista johdosta *set-tä, kprm. *sət-'poltaa' voisi äänteellisesti edustaa, mikäli udmurtista tavattu merkitys 'puuhiili' on sanueessa alkuperäisempi. Vastaavia johdoksia ei ole permiläisistä kielistä esitetty, mutta niiden olemassaolo ei liene täysin mahdotonta, esim. udm. *koṭj-* 'panna likoon; sekoittaa taikinaa, panna taikina nousemaan', komi *keṭ-* 'sekoittaa, sotkea, alustaa (taikinaa)' (< kprm. *kät- < kur. *kät-tä- ← *kätə 'käsi').

Kantapermin *sət- 'poltaa' voidaan palauttaa esipermin asuun *settä-, josta voidaan johtaa lisäksi kantasuomen *süttü- (< *settü-). Koska kantapermin CVT-sanat vain harvoin edustavat kur. **tt*:hen palautuvia sanoja, lienee todennäköistä, että *settä-edustaa niin ikään alun perin johdosta. Yhtenä mahdollisuutena on, että kyse on johdos *setə 'noki; puuhiili' -sanueesta, jota edustavat udm. *su* ja komi *sa*.

4.3.13 Kantapermin *šjl- 'laulaa'

Kantapermiin voidaan rekonstruoida sana *šjl- > udm. *šil'j-* 'kukkua', komi *šjv-* 'laulaa', J *šəl-* 'id.'. Komin sanan on uralilaiseen *šojə- sanueeseen (> sm. *soida*, saP *čuodjat* 'soida', marI *šokte-*, L *šakte-* 'soittaa (instrumenttia)', hntV *šōj*, DN *sěj*, Kaz. *šj* 'ääni, meteli', manT K *soj*, N P *suj* 'ääni, huuto, melu', unk. *zaj* (vanh. *szaj*) 'melu, hälinä' (UEW: 482–483) rinnastanut jo E. N. Setälä (1902: 261). KESKJ:ssa rinnastusta ei pidetä riittävän vakuuttavana (s. 271), UEW:n mukaan komin sana ei voi /l:n takia kuulua yllä mainittuun uralilaiseen sanueeseen (s. 483). Viimeaikaisessa etymologisessa kirjallisuudessa komin sanaa ei uralilaisen *šojə-sanan käsittelyn

yhteydessä ole mainittu (esim. Aikio 2013a: 12; Zhivlov 2014: 139). Csúcs (2005: 379) on arvioinut komin ja udmurtin sanan edustavan onomatopoeettista kantapermiläistä sanuetta *šilj- 'laulaa (lintu)'.

Setälän esittämä rinnastus on syytä rehabilitoida, sillä permiläisten kielten sana sopii sekä äänteellisesti että semanttisesti johdokseksi uralilaisesta *šojə-sanueesta. Kantaauralin *ojə-sekvenssistä on permiläisissä kielissä kehittynyt täysin säännöllisesti kantapermin *j, vrt. kur. *kojə 'aamunkoi' > kprm. *kij-a > komi *kja*, *šojə 'terävä esine' > kprm. *šj > udm. *ši* 'pistin, piikki', MU *šj*, komi *šj* 'keihäs, pistin' (Zhivlov 2014: 139–141) (aikaisemman *j:n etistyminen edelleen i:ksi udmurtissa on liudentuneessa ympäristössä enemmän sääntö kuin poikkeus, vrt. kprm. *mjšk- 'pestä' > udm. *miškj*-, komi *mjšk*-, kprm. *pil'- 'halkaista' > udm. *pil'j*- 'halkaista', joskin *l:n liudentuminen on sanassa *šil'j*- selittämättä). Kantaauralin *šojə-asun odotuksenmukainen jatkaja olisi kantapermissä *šj-. Sanan *l* lienee frekventatiivijohdin, jotka ovat permiläisissä kielissä hyvin yleisiä (Bartens 2000: 275–276), udm. (MU) *nuuj*-, (J) *nuu*- 'kantaa (pois), viedä (ottaa mukaansa)' (< kudm. *nul-) (WotjWsch: 173) → *nullj*- 'kantaa, kannella' USS: 324), udm. *tujj*- 'survoa, tilkitä; sulloa, ahtaa' → frek. *tujilj*- (USS: 490) ~ komi *toj*- → *tojli* (SSKZD: 370), komi *tu*- 'lisääntyä, nousta (vesi)' → Iž. *tulj*- 'lisääntyä, karttua, enetä, nousta syntyä' (SyrjWsch: 284). Kantavartalon puuttuminen ei nähdäkseni ole este rinnastuksen hyväksymiselle, onhan vastinesarjaan hyväksytty myös marin *šakte- 'soittaa', joka tunnetaan niin ikään vain johdokseksi.

4.3.14 Kantapermin *tjm- 'tukkia tie, asettaa este'

Kantapermin *tjm- 'tukkia tie, asettaa este' esiintyy verbaalisena udmurtissa, *tjmi*- 'padota' sekä komisyrjäänissä (Lu.) *tjm*- 'täyttää; sulkea, tukkia; asettaa este, aidata' (KESKJ: 293). Komissa esiintyy myös johdos *tjmed* 'aitaus', jolla on udmurtissa tarkka johdosvastine *tjmet* 'tekojärvi; pato'. Permiläisten kielten sanoja on pyritty liittämään useammallekin taholle. KESKJ:ssa esitetään Setälältä (1913: 314–315) peräisin oleva rinnastus, jossa liitetään yhteen em. permin sanojen lisäksi sm. *tymetä* (: *tymeän*) 'seisauttaa, tyrehtyttää (verenvuoto; run.)', marin *teme*- 'täyttää', *tema*- 'täyttyä, tulla täyteen' sekä unkarin *töm* (vanh. *tēm*); 'sulloa, ahtaa; täyttää, paikata; (vanh. murt.) haudata' sekä vaihtoehtoinen epävarmaksi merkitty rinnastus hantin sanaan *tom* 'ansakuoppa'. UEW hyväksyy vain marin ja unkarin rinnastamisen (s. 520–521). Suomen *tymetä*-sana kuuluukin pikemminkin yhteen *tymä* 'liima' -sanan kanssa (SSA: 346).

Permiläisten kielten sana on viimeaikaisessa etymologisessa kirjallisuudessa rinnastettu obinugrilaisissa kielissä esiintyvään sanueeseen, khnt. *tam (> VVj. *tom*, Sur. *töm*, Irt. Ni. *tum* 'ansakuoppa'), kmns. *tam (> T *tam* 'metsästysaitauksen suulla käytetty veitsi', KondA KondK *tām* '(hirven ja villipeuran) metsästysaitaus', LozK *tam* '(hirven) metsästysaitaus') (Aikio 2015a: 17), yhdessä näiden oletetaan heijastavan kantaauraliin palautuvaa sanavartaloa *tuma 'metsästysaitaus'. Permiläisten kielten ja hantin sanojen mahdollista yhteenkuuluvuutta on uumoiltu jo vanhastaan (ks. edellä).

Äänteellisesti permiläisten kielten ja obinugrilaisten kielten sanojen rinnastamisessa ei ole ongelmaa. Merkitykseltään erityisesti komin *tjmed* 'aitaus' on lähes identtinen obinugrilaisten kielten sanojen kanssa. Udmurtissa sanan merkityksen oletetaan siirtyneen 'aitaamisesta' 'patoamiseen' (Aikio 2015a: 17). Kiinnittä

huomiota, että johtamaton kantasana permiläisissä kielissä – obinugrilaisista kielistä poiketen – on substantiivin sijaan verbi. Kantauraliin ja kantapermiin palautetaan monia ns. nomen-verbumeita eli vartaloita, jotka voivat toimia sekä nominina että verbinä (Laakso 1997; Metsäranta 2017: 216–217). Kyseisen vartalon osalta nomen-verbum-käytöstä ei ainakaan kantapermin tasolla ole todisteita. Voidaan olettaa, että sana edustaa kantaauralin tasolla nomen-verbumia, joka on obinugrilaisissa kielissä säilynyt nominaalisessa käytössä ja permiläisissä kielissä lähtökohtaisesti verbaalisessa. Johtopäätös ei kuitenkaan perustu varsinaiseen käyttöön.

UEW:n mukaan permiläisten kielten sanat eivät voi äänteellisesti ja semanttisesti kuulua marin ja unkarin sanan yhteyteen. Marin *teme-* 'täyttää', *tema-* 'täytyä, tulla täyteen' -sana ei kuitenkaan palaudu säännöllisesti UEW:ssa esitettyyn *e:lliseen rekonstruktioasuun. Marin ja permiläisten kielten sanat sen sijaan voidaan periaatteessa johtaa täysin säännöllisesti yhteisestä rekonstruktioasusta *tāmō- (mahdollisesti johdos kur. *tāwδə-sanueesta, *tāwδ-mə- > *tāwmə-)²⁰. En pidä merkityseroa sanojen rinnastamisen kannalta ylitsepääsemättömänä haasteena, sillä 'täyttymisen' ja 'estämisen' yhdistävästä monimerkityksisyydestä voidaan varsin helposti löytää esimerkkejä, vrt. esim. nru. mru. *stoppa* 'pysäyttää, estää; tukkia, täyttää'.

Komin Ala-Vyčegdan murteen *tīm-* 'pimentää, tummentaa' -verbiä on pidetty em. *tīm-* 'täyttää; sulkea, tukkia; asettaa este, aidata' -verbin suhteen homonyymisena. Komin *tīm-* 'pimentää, tummentaa' on epäillen rinnastettu suomen *tumma*-sanueeseen (KESKJ: 293). Tätä rinnastusta ei mainita UEW:ssa tai SSA:ssa, vaikka se on sekä äänteellisesti että semanttisesti ongelmaton. Toisaalta ei vaikuta mahdottomalta, että *tīm-* 'pimentää, tummentaa' olisi kehittynyt edelleen merkityksestä 'sulkea, tukkia; asettaa este, aidata', vrt. esim. romanian *poartă închisă* 'suljetut portit', *culoare închisă* 'tumma väri' (DatSemShift: shift ID 1302 closed → dark).

4.3.15 Kantapermin *tu- 'lisääntyä, nousta (vesi)'

Komin *tu-* 'lisääntyä, nousta (vesi)' -sanana ja sen johdosten, Iž. *tuğd-*, *tulj-* yhteyteen on perinteisesti liitetty udmurtin yhdyssanan *tudvu* 'tulva' osana esiintyvä *tud-* (KESKJ: 286). Uotilalta (1938: 162) on peräisin KESKJ:nkin toistama ajatus, jonka mukaan samaan yhteyteen kuuluisivat lisäksi permiläisten kielten 'kevättä' merkitsevät sanat udm. komi *tuljś*. Tämä permiläinen sanue puolestaan on etymologisissa sanakirjoissa varauksin rinnastettu uralilaiseen sanueeseen *towk₃ 'keväät' > sm. *touko* '(keväät)kylvö, kylvötyö, kasvava vilja', vi. *tōug*, mdE *tundo*, M *tunda* 'keväät', hntVj. *toγ*, *toγj*, DN *tāwə*, Kaz. *tōw*, *tōwǐ*, O *tāwi* 'keväät', mnsKondA Pel. *tūjə*, So. *tūja* 'keväät', unk. *tavas* 'keväät' (UEW: 532–533). UEW:n mukaan permiläisten kielten oletetut vastineet voivat kuulua kyseiseen yhteyteen vain, mikäli eri kielten 'kevättä' merkitsevät sanat ovat johdoksia uralilaisesta verbistä 'tulvia, nousta'. Komin ja udmurtin *tuljś* 'keväät' -sanaa on ohi menneen verrattu myös suomen *tulva*-sanaan (Aikio 2013a: 14).

Yllä luetellut sanat saattavat olla etymologisia vastineita, mutta jo merkitysten moninaisuuden perusteella on kyse oltava rinnakkaisjohdoksista. Uralistiikalle tyypillisesti *towk₃-sanueelle annettu rekonstruktioasu pohjaa vahvasti itämerensuomalaisen kielten evidenssiin, sanan *wk-yhtymän rekonstruoinen

²⁰ Tästä huomiosta kiitän Juho Pystystä.

esimerkiksi tuskin perustuu muuhun kuin itämerensuomalaisten kielten edustukseen. Komin *tu-* voidaan äänteellisesti johtaa kyseisestä asusta, mutta semanttisesti ja sanaluokkansa perusteella tämä vaikuttaa väkinäiseltä. Koska sana esiintyy verbinä vain komissa ei ole perusteita ajatella, että sana edustaisi millään rekonstruktioitasolla ns. nomen-verbumia, vaikka sekä nominina että verbinä toimivat vartalot ovat olleet mahdollisia sekä kantaauralissa että kantapermissä.

Johto-opillista vyyhteä voitaisiin lähteä purkamaan olettamalla, että komi edustaa sm. *touko*-sanana ja sen muiden esitettyjen vastineiden kantana olevaa johtamatonta verbiä. Rekonstruktioasuja, johon komin *tu-* voi periaatteessa palata on liikaa, joten vaihtoehtojen poissulkeminen on helpompaa aloittaa johdoksista itsestään. Mikäli sm. *touko* tosiaan on kantaauralin tasolla johdos, lienee lähtökohtaisesti ainoa uskottava vaihtoehto, että johdinta sanassa on *-ko* (< *-ka). Kantaauralin tasolla sanan ensitavun palauttaminen *ow-yhtymään ei tule kyseeseen, sillä vksm. *ow on kehittynyt itämerensuomessa *uw:n kautta mksm. *uu:ksi (Kallio 2018: 253). Komin *tu-* voisi periaatteessa palata uralilaiseen *towə-asuun, mutta rekonstruktio *tow(ə)-ka ei sovi äännelaillisesti selittämään sanan asua itämerensuomessa, jossa odotettu asu lähdetessä *ow-yhtymästä on **tuuko. Konsonantin edellä ims. *ou* heijastaa joko aikaisempaa *oŋ-yhtymää (kur. *joŋsə > sm. *jousi*) tai *ox-yhtymää (kur. *noŋ-ta > sm. *noutaa*) (Pystynen 2018: 62). Kyseisten äänteellisten rinnakkaistapausten perusteella sm. *touko* voidaan siis palauttaa kantaauralin tasolla asuun *tox-ka.

Kantaauralin *a, *o ja *e ovat uralilaisissa *a-vartaloissa langenneet permiläisissä kielissä yhteen (ks. kohta 3.4.4.1). Sama yhteenlankeaminen näyttäisi koskevan myös tapauksia, joissa kaksitavuinen sana on sanansisäisen klusiilin t. kur. *x:n kadottua muuttunut kantapermissä yksitavuiseksi.

- kur. *jexə- > kprm. *ju- > udm. *juj-*, komi *ju-* 'juoda'
- kur. *saxə- > kprm. *su- > komi *su-* 'saapua, saavuttaa'
- kur. *šokə- > kprm. *šu- > udm. *šuj-*, komi *šu-* 'sanoa'

Yhtenä vaihtoehtona on palauttaa komin *tu-* 'lisääntyä, nousta (vesi)' asuun *toxə-. Komin sana voidaan palauttaa kyseiseen asuun riippumatta siitä, kuuluuko *touko* tähän yhteyteen vai ei, sillä mdE *tundo*, M *tunda* 'kevät' ja udm. *tudvu* 'tulva' -sanat voidaan äänteellisesti palauttaa deverbaalista johdosta *toxə-nta vastaavaan asuun. Sen sijaan, että kaikki rinnastetut sanat johdettaisiin yhdestä ja samasta *towkə-asusta, voidaan mielestäni kantaauraliin hahmotella seuraavanlaista johto-opillista kuviota:

- kur. *toxə- 'lisääntyä, nousta (vesi)' > komi *tu-* 'lisääntyä, nousta (vesi)'
- → *tox(ə)-ka > sm. *touko*, ugr. kielet? unk.
- → *toxə-nta > mdE *tundo*, M *tunda* 'kevät', udm. *tudvu* 'tulva'

Yhtenä mahdollisena vasta-argumenttina voidaan ehkäpä pitää sitä, että johdos *toxka näyttäisi olevan selvästi kantasanaansa laajalevikkisempi. Tämä ei kuitenkaan ole vasta-argumenttina pätevä, sillä sanoja katoaa kielistä jatkuvasti eikä tilanne, jossa johdos on kantasanaansa yleisempi, ole mitenkään tavaton (vrt. ims. *kastaa*).

Sanueelle *towkV on esitetty myös indoiranilainen lainaetymologia, joka mukaan sanat olisivat lainaa kantaindoiranin sanasta *taukman 'siemen, oras' > mia. *tókman*- 'verso, vesa', av. *tauxman*- 'siemen' (Katz 1985: 269–270; 2003: 216 *apud* Holopainen 2019: 286–287). Uralilaisten sanojen yhteenkuulumista ja lainaetymologiaa on kuitenkin epäilty (Holopainen & Kuokkala & Junttila 2017: 114–

115). On mielestäni jo yksin merkityksen perusteella epätodennäköistä, että komin *tu-* 'lisääntyä, nousta (vesi)' tai udm. *tudvu* 'tulva' palautuisivat merkitykseen 'verso, siemen'. Yksittäisten haarojen – erityisesti itämerensuomen – erillistä indoiranilaista alkuperää on pohdittu, mutta selitykseen liittyy edelleen ratkaisemattomia äänteellisiä yksityiskohtia (Holopainen 2019: 286–287).

Komin *tu-* < kur. *toxə- on homonyyminen vastinesarjan sm. *tuoda*, saE *doekedh* 'myydä', md. *tu(f)-* 'tuoda', hntV *tu-*, Kaz. *tə-* 'tuoda' (Zhivlov 2014: 141) perusteella rekonstruoidun verbin *toxə- 'tuoda' kanssa. Äänteellisesti komi sopisikin samaan yhteyteen, mutta sanojen rinnastaminen on merkitysten vuoksi hankalaa. 'Tuoda' on merkityksenä tosin siinä määrin abstrakti ja monenlaista polysemiaa sisältävä, että se sinällään varmasti voi tuottaa hyvin monenlaisia alamerkityksiä. Euroopan kielissä 'kevään' merkitys on voinut kehittyä ainakin 'hypähtämistä, ponnahtamista ja esiin puhkeamista' tarkoittavasta verbistä, vrt. engl. *spring* 'kevät' verbistä *to spring* ja 'aukeamisesta', vrt. mkr. *āvovčis* 'aukeaminen' > nykykreikka *āvovčē* 'kevät'. Kysymys jää kuitenkin avoimeksi.

Permiläisen *tuljs* 'kevät' -sanan suhde komin *tu-* 'lisääntyä, nousta (vesi)' ja udmurtin *tudvu* 'tulva' -sanoihin on epäselvä. Semanttisesti 'kevään' merkityksen johtuminen 'lisääntymistä' ja 'veden nousemista' merkitsevästä verbistä vaikuttaa mahdolliselta, joskaan mitään selviä semanttisia paralleleja ei tässä yhteydessä ole esitetty. On hämärän peitossa, mikä sanan *tuljs* 'kevät' ja sen oletetun kantasanan *tu-* 'lisääntyä, nousta (vesi)' välinen johtosuhde on. *Tuljs*-sanin riimisanojen joukosta, sikäli kun kantasana on mahdollista määritellä, ei löydy komista ainuttakaan selvästi deverbalaista johdosta, vrt. *iljs* 'kaukainen' (< *il-* 'kauka-'), *keljs* 'nappien kohta etumuksessa', *huljs* '(nuoli)viini' (vrt. *hēl* 'nuoli'), *peljs* 'airo', *šinljs* 'silmäripsi' (yhdyssana *šin* 'silmä' + *ljs* 'neulanen'), *tuljs* 'kevät', *uljs* 'ala(osa)' (< *ul-* 'ala-'), *viljs* 'ylä(osa)' (< *vil-* 'ylä'), *voljs* 'olka-, vetohihna' (Lav & Luutonen 2012: 292) Johdosparalleelin puuttuminen tekee epävarmaksi sekä rinnastuksen sukukieliin että oletetun johdosselityksen. Rinnastusta suomen *tulva*-sanaan on pidettävä äänteellisen epäsäännöllisyyden vuoksi epätodennäköisenä, prn. *u* on esipermin **u*:n jatkajana epäodotuksenmukainen, joskaan ei täysin vailla rinnakkaistapauksia (ks. 3.4.4.2.5).

Pidän mahdollisena, että vähintään sanat komi *tu-* 'lisääntyä, nousta (vesi)', udm. *tudvu* 'tulva' ja mdE *tundo*, M *tunda* 'kevät' palautuvat yhteiseen uralilaiseen **toxə*-sanueeseen, komi edustaa johtamatonta kantavartaloa ja udmurtin ja mordvan sanat johdosta **toxə*-nta 'veden nouseminen'. Äänteellisesti suomen *touko* saattaisi kuulua johdokseksi samaan yhteyteen, mutta semanttisesti rinnastus on vähemmän houkutteleva. Tähän yhteyteen luettujen ugrilaisten kielten sanojen tarkempi äänteellinen ja johto-opillinen analyysi on tarpeen ennen kuin niiden alkuperään voidaan ottaa kantaa. On joka tapauksessa selvää, että alkuperä jää hämärän peittoon, mikäli sanat yksinkertaisesti niputetaan yhteen.

4.3.16 Kantapermin **vetäs* 'verkko'

Ks. kohta 6.1.44.

4.3.17 Kantapermin *vo-/vɔ- 'tulla, saapua'

Permiläisissä kielissä esiintyvälle sanueelle komi *vo-*, SysY *vo-*, J *vi-*, *vo-* 'tulla, saapua; kypsyä; voittaa', udm. *vuj-* 'tulla, saapua; kypsyä; ehtiä' on esitetty epävarma vastine saamesta, esim. saP *viehkät* 'juosta (kahdella jalalla)' (UEW: 817). UEW:n mukaan rinnastus on semantiikkansa vuoksi epävarma, mutta ongelmallinen se on myös äänteellisesti. Kantasaamen **viekə-* palautuu säännöllisesti kantaauralin asuun **wäkə-*, vrt. homonyymi **wäkə* 'voima' > saP *viehkä* 'aika, melko', mutta permiläisten kielten sana viittaa kantaauralin **e:*hen ja saP *viehkä*-sanan vastine onkin permiläisten kielten *-vi*. Sanat eivät näin ollen vastaa toisiaan säännöllisesti.

Vastineina pidettyjen permiläisten muotojen äännesuhteissa esiintyy komissa hajontaa, osa muodoista viittaa alkuperäiseen **e-ä:*hän, esim. SysY *vo-* 'tulla, saapua', J *vois* 'hän tuli', osa taas alkuperäiseen **e-ə:*hin, esim. SysY *voll-* 'tulla, saapua' (tosin myös *voll-*), J *violt-* 'tulla hetkeksi' (Lytkin 1964: 30; KESKJ: 63). Kantapermiin sana onkin palautettu vaihtoehtoisesti joko asussa **vo-* t. **vɔ-*.

Permiläisten kielten CV-vartaloiset verbit ovat syntyneet kaksitavuisista vartaloista sanansisäisen konsonantin (**-k-*, **-x-*, **-p-*, **-δ-*) hävittyä. CV-vartaloisia verbejä palautuu kantapermiin reilu tusina, joista suurin osa on vanhoja perintösanoja (lähteistä tarkemmin ks. kohta Liitteet):

- kprm. **gi-* 'aaltoilla'
- kprm. **gu-* 'varastaa' < esiprm. **gaða-* ← kiran. **gada-*
- kprm. **ju-* 'juoda' < kur. **jexə-*
- kprm. **kj-* 'kutoa' < kur. **kuða-*
- kprm. **lɔ-* 'olla' < kur. **lewV-/lexə-*
- kprm. **nu-* 'kantaa'
- kprm. **pj-* 'kiehua, keittää' < kur. **päjə-*
- kprm. **śj-* 'haluta, toivoa'
- kprm. **su-* 'saapua, saavuttaa' < kur. **saxə-*
- kprm. **šu-* 'sanoa' < kur. **šokə-*
- kprm. **tu-* 'lisääntyä, nousta (vesi)' < kur. **toxə-*
- kprm. **vi-* 'tappaa' < kur. **wiðə-* 'hakata; tappaa; pyydystää'
- kprm. **vo/*vɔ-* 'tulla, saapua'

Vaikka rinnastus saameen ei siis tulekaan kysymykseen, on kyseinen verbivartalo melko suurella todennäköisyydellä vanha perintösana. Äänteellisesti sopivan vertailukohdan muodostaa kantaauralin **wexə-* 'ottaa, tarttua'. Vastinesarjaan kuuluvat saE *viekedh* 'tarttua', hntV DN *wě-, wěj-*, O *wu-, wuj-* 'ottaa; ostaa', mnsKonda *wiy-*: *wäj-*, unk. *vész* 'ottaa' (Aikio 2013b: 170–171). Ugrilaisten kielten sanoihin on aikaisemmissa lähteissä rinnastettu myös sm. *viedä*, vi. *viima*, saKo. *viikkâd* 'viedä, saattaa; kyyditä', mdE *vije-*, M *vijə-* 'viedä, kuljettaa', udm. *vaji-* 'viedä, kuljettaa; hakea, tuoda; tuottaa, synnyttää', komi *vaj-* 'tuoda, tuoda mukanaan; ottaa (vaimoksi); synnyttää; tuottaa (maa, pelto)', unk. *visz* 'viedä, kantaa, kuljettaa' (UEW: 573; SSA:

432)²¹, mutta näiden Aikio tulkitsee heijastavan toista äänteellisesti ja semanttisesti läheistä uralilaista sanuetta *wixə- 'viedä'²².

Uralilaisen *wexə-sanueen merkitykseksi on rekonstruoitu 'ottaa, tarttua'. Permiläisten kielten 'tulla, saapua' liittyy muihin sanueen merkityksiin juuri 'kiinnisaamisen' t. 'kiinnittämisen merkityksen kautta'. Polysemiaa, jossa limittyvät 'tulla, saapua' ja 'saada' ei ole vaikea löytää, vrt. vi. *saama* 'saada, tulla, päästä; tulla jksk; käydä, tapahtua', mdE *sa-*, M *sajə-* 'tulla, saapua; tulla jksk; saada kiinni, saavuttaa, osua' (SSA: 137). 'Ottaa'-merkityksisten verbien tavallisin merkityspari on 'saada' (CLICS: s.v. TAKE), kyseisestä koleksifikaatiosta on 96 esimerkkiä, mm. udmurtin *baštj-* 'ottaa; saada', ketin *qəš*, jiddišin *nemen* ja turkin *almak*. 'Saada' ja 'saapua, saavuttaa' esiintyvät niin ikään varsin taajaan yhdessä, CLICSin aineistossa on esimerkkejä 20 kielestä, vrt. havaiji *loaʔa* 'saada; saavuttaa, saapua', guaraní *hupiti*, kimbu *uxu-* 'saada; saapua' (CLICS: s.v. GET). Koleksifikaation valossa varteenotettavana vaihtoehtona on, että permiläisten kielten merkitys on kehittynyt polysemian 'ottaa; saada' kautta edelleen merkitykseen 'tulla, saapua'. Ajatusta siitä, että permiläisten kielten nykymerkitykset palautuvat aikaisempaan 'ottamisen' ja 'tarttumisen' merkitykseen näyttää vahvistan se, että komin *vot-* 'kerätä, poimia' voidaan analysoida johdokseksi samasta uralilaisesta vartalosta, kprm. *vot- 'kerätä, poimia' < kur. *wexə-ptä-, ks. kohta 6.2.15.

4.3.18 Kantapermin *vot- 'kerätä, poimia (sieniä, marjoja)'

Ks. kohta 6.2.15.

4.3.19 Kantapermin *vät- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa'

Komin sanalle *vet-* 'saavuttaa, saada kiinni, tavoittaa; ajaa takaa, hätyyttää', J *vot-* on esitetty epävarmoja vastineita itämerensuomesta, saamesta ja samojedista sm. *ottaa*, saP *vuohittii* 'löytää jälkiä, havaita jälkien perusteella, ajaa takaa jälkiä myöten', nenT *wed'e-* 'tarkistaa (onko eläin jäänyt ansaan, kuinka sairas voi jne.)' (UEW: 561–562). Komin sana ei voi olla itämerensuomen ja saamen sanojen vastine, sillä vokaaliedustus, komin *e*, J *ö*, palautuu kantaauralin *ä:hän (ks. kohta 3.4.4.2.3).

Komin johtamattoman *vet*-sanana merkityksiksi annetaan 'saavuttaa, saada kiinni, tavoittaa' (SyrjWb: 1198–1199; SyrjWsch: 331), murteittain tavataan myös merkitys 'ajaa takaa, hätyyttää; seurata'. SSKZD:ssä johtamaton kantasana ei esiinny. Sanakirjassa esiintyy sen sijaan johdos *vetlj-* 'ajaa; karkottaa, ajaa (pois), ajaa ulos, häätää (pois), karkottaa (pois)' (SSKZD: 67), joka on hakusanana myös KESKJ:ssa (s. 69). Sanan käyttöesimerkit viittaavat enimmäkseen jonkinlaiseen ajamiseen, *mes vetljini* 'ajaa lehmä jhkin', *as muiš vrages vetljini* 'häätää, karkottaa vihollinen maastaan', *paterajš vetljini* 'häätää asunnosta', *vev vetljini* 'hoputtaa hevosta' (KRS:

²¹ Permiläisten kielten ehdotetut vastineet ovat vokaaliedustukseltaan epäsäännöllisiä, eikä Aikio niitä tässä yhteydessä edes mainitse.

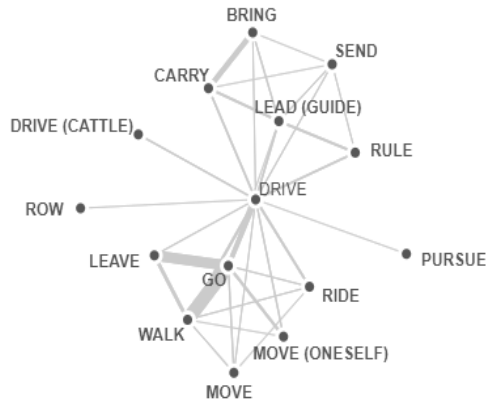
²² Säännöllistä äännekehitystä vksm. *wiɣə- > kksm. *wiɣe- > mksm. *vii- edustavat vain viP *viima* ja li. *viidō*, muissa itämerensuomalaisissa kielissä sana palautuu selittämättömästi mksm. lähtöasuun *vee- (Kallio 2018: 253–254). Kallio arvelee kahtalaisuuden johtuvan siitä, että useimmat ims. kielet eivät olisi sallineet yksitavuisia verbivartaloita, joiden pitkä vokaali on korkea. Käy tietysti mielessä, josko mksm. kahtalaisuus olisi perua jo kantaauralista.

136). Kyseinen johdos on vähintään kantanomilainen, sillä se esiintyy samassa merkityksessä myös Jazvalla, *vōtli-* 'ajaa; ajaa (pois)' (Lytkin 1961: 101).

Monet CVT-rakenteen sanoista voidaan permiläisissä kielissä analysoida kausatiivijohtimen *ptA-sisältäviksi johdoksiksi (ks. kohdat 4.3.5, 4.3.12, 6.1.44, 6.2.15). Johdoslähtökohta näyttäisi olevan hedelmällinen myös *vet-* sanan tarkastelussa. Vertailukohta löytyy uralilaisesta sanueesta, johon kuuluvat sm. *vetää*, vi. *vedada* 'kuljettaa, vetää', mdE *ved'a-*, *vit'i-*, M *väd'a*, *vät'e-* 'viedä, kuljettaa, taluttaa', mariI *wüde-*, L *wide-* 'viedä johonkin, taluttaa, johdattaa', unk. *vezet* 'johtaa, ohjata, johdattaa; ajaa, kuljettaa, ohjata jtk' (UEW: 569–570). Sana tulisi UEW:ssa esitetystä *wetä-asusta poiketen rekonstruoida mokšan ja unkarin perusteella uralilaiseen asuun *wätä- (Aikio 2014c: 155). Komin vokaaliedustus palautuu niin ikään *ä:hän, joten komin *vet-* voidaan säännöllisesti johtaa rekonstruktioasusta *wätä-ptä-.

Komin merkitykset voidaan palauttaa pääsääntöisesti 'ajamisen' merkitykseen. 'Saavuttamisen' ja '(takaa-)ajamisen' välinen polysemia ei ole tavatonta, merkityserohan on lähinnä aspektuaalinen, vrt. udm. *uji-* 'ajaa takaa, vainota', murt. 'saavuttaa, saada kiinni, tavoittaa' (USS: 505). 'Takaa-ajamisen' ja 'karkottamisen' merkityksen kehittymiselle 'ajamisesta' löytyy useampi rinnakkaistapaus kur. *aja-sanueesta, vrt. esim. va. *ajā* 'ajaa hevosta; karkottaa', vi. *ajada* 'ajaa; karkottaa', mnsKondK *wojt-* 'ajaa takaa' (UEW: 4; SSA: 62).

Subgraph DRIVE

Kuva 5. 'Ajamisen' koleksifikaatio (CLICS: s.v. DRIVE)

Merkitysten rinnastamiselle löytyy tukea myös koleksifikaatiosta. CLICS-tietokannassa konseptin ”LEAD (GUIDE)” tavallisimpia koleksifikaatioita on ”DRIVE” (ks. Kuva 4). Merkitykset kuten ’viedä, johtaa, taluttaa’ ilmaistaan siis usein samalla lekseemillä kuin merkitys ’ajaa, kuljettaa’. ’Ajaa, kuljettaa’ esiintyy edelleen yhdessä merkitysten ’jahdata, ajaa takaa’ (”PURSUE”) ja ’ajaa karjaa’ (”DRIVE (CATTLE”) kanssa.

Komin verbin palautumista alkuperäiseen kausatiiviin en pidä merkityksen kannalta kovinkaan tähdellisenä, sillä esimerkiksi verbiparissa udm. *suti-* ’saada kiinni, saapua’, komi *su-* ’saapua, saavuttaa, tavata’, jossa udmurtti edustaa vanhaa kausatiivia ja komi johtamatonta vartaloa, ei ole mainittavaa merkityseroa.

4.4 Etymologisia täsmennyksiä

Tässä kappaleessa käsittelen sanueita, joille esitettyihin alkuperän selityksiin voi nähdäkseni tehdä muutamia tarkennuksia ja korjauksia tai joihin liittyy muuten äänteellisesti tai johto-opillisesti huomionarvoisia seikkoja.

4.4.1 Kantapermin *köl- ’yöpyä’

Udmurtin *kəli-* ’yöpyä, nukkua’ ja komin *voj-kov* ’vuorokausi’, SysY *qjkel-* P *oj-kəl-* sanojen vastineiksi on luettu sm. *kotva*, saIn. *kuáđfi* ’kokemakertojen väli verkoilla t. pitkälläsiimalla pyydettyä’, hntV *kal-* ’yöpyä’, mnsT *kōl-*, So. *χūl-* ’id.’, unk. *hál* ’id.’ < kur. *koḏwa ’hetki’ (Aikio 2015b: 60). Permiläisten kielten vokaaliedustuksen epäsäännöllisyyteen suhteessa esitettyihin vastineisiin on kiinnitetty huomiota (Zhivlov 2014: 126). Uralilaisen kur. *koḏwa-rekonstruktioasun säännöllinen jatkaaja permiläisissä kielissä olisi **kul. Permiläiset kielet näyttäisivät viittaavan alkuperäiseen *ə-vartalaiseen asuun *koḏwə. Yhtenä selityksenä permiläisten kielten epäsäännölliselle vokalismille on olettaa, että ne edustavat itse asiassa jonkinlaista hämartyntä johdosta, esim. verbistimen sisältävää johdosta *koḏwa-jə- (Metsäranta 2017: 224–230). Samoista aineksista koostuu suomen itämurteiden *kotvia* ’pitää taukoa jssak tekemisessä; aikailla, jahkailla, viivytellä; odotella’ (< *kotvaj-). Kantaauraliin voidaan lisäksi palauttaa nomini-verbipareja, joiden nomininaalinen jäsen on *A-vartalo ja verbi puolestaan *ə-vartalo, esim. *luka ’10’ ~ *lukə ’laskea’ (Aikio 2018a: 9). Äänteellinen ero *koḏwa- ja *koḏwə-asujen välillä saattaa heijastaa myös tätä vanhaa kahtalaisuutta.

4.4.2 Kantapermin *mjk- ’änkyttää’

Kantapermin *mjk- ’änkyttää’ -sanaan, josta periytyvät udmurtin *mjk-mak* *veraške* ’puhua epäselvästi t. änkyttäen’ ja komin *mjktav-* ’änkyttää, mumista’, on rinnastettu sm. *mykkä*, saE *magkalidh* ’bli svarløs, svar skyldig, bli rådløs’, P *mahkkit* ’vihjailla’ (< ksa. *meḱkē- ’änkyttää; urahtaa’), maL *mək: mək manaš ogəl* [sic] ’vaieta’ (Saarikivi 2007: 333–335). Sanue on palautettu suomalais-ugrilaiseen kantakieleen asussa *mükkä.

Vuorimarin sanan osalta etuvokaalinen rekonstruktioasu *mükkä ei tule kyseeseen. Ilmauksessa *мык манаи агыл* 'не издать ни звука, промолчать' esiintyvä *мык* tulisi translitteroida suomalais-ugrilaiselle tarkekirjoitukselle muodossa *māk*. Tämä on sikäli oleellista, että vuorimarin takainen redusoitunut vokaali *ä* <ы> ja etinen redusoitunut vokaali *ə* <ë> palautuvat kantamarin tasolla eri vokaaleihin, L *ä* < kma. *ü, L *ə* < kma. *ü/*ī (Aikio 2014c). Kantamarin *ü puolestaan vaatii alkuperäistä takavokaalista lähtöasua *mukka t. *mokka. Kantapermin *mijk- on epädiagnostinen, sillä se voi palautua sekä *ü:lliseen että *u:lliseen rekonstruktioasuun (ks. kohta 3.4.4.2.5).

Mykkä-sanalle ja siihen liitetyille vastineille on ehdotettu arjalaista laina-alkuperää (Parpola 2010: 312). Veda-teksteissä esiintyy sana *mūka-* 'mykkä', keski-indoarjasta tunnetaan muoto *mukka*. Uusindoarjalaisten kielten vastineiden perusteella sanasta on esiintynyt useita rinnakkaisia asuja: *mūga-, *mukka-, *mokka-. Vaihtelu *mū-ka-* / *muk-ka* on Parpolan mukaan todennäköisesti esiintynyt jo kanta-arjassa. Kanta-arjasta sana olisi lainautunut uralilaiselle taholle asussa *mukka-, jonka etuvokaalinen variantti suomen *mykkä* olisi.

Lainaetymologian kannalta on sitä parempi mitä myöhäisemmäksi etuvokaaliset variantit voidaan ajoittaa. Etuvokaalistumisen paralleeliksi tarjottu sm. *tuhma* ~ *tyhmä* on anakronistinen. Sanan vastine saamessa, saP *dosmi* 'pahantuulinen, juro' < ksa. *tosmē, palautuu esisaamen *u:hun, joten kantasuomea vanhemmaksi ei *tUhma*-sanueen vaihtelua voida ajoittaa. *Mykkä*-sanin saamelaiset vastineet palautuvat etuvokaaliin, joten siinä vaihtelu palautuu oletettavasti jo itämerensuomen ja saamen yhteiseen kantakieleen, mutta näin vanhasta etu- ja takavokaalisuuden vaihtelusta ei tietääkseni ole esimerkkejä. Itämerensuomen ja saamen sisällä sanueissa ei etu- ja takavokaalisuuden vaihtelua myöskään havaita. On mahdollista, että sana on lainattu uralilaisiin kieliin takavokaalisessa asussa *mukka, jota edustaa kiistattomasti ainakin marin ja mahdollisesti myös permin vastineet.

Marin sanalta *māk* kuitenkin puuttuu murrepohja, mikä herättää epäilyksen sanan oletetusta vanhuudesta. Vuorimarin *мык манаи агыл* -ilmaisun lisäksi niittymarista löytyy takeltelusta käytetty ilmaisu *мык-мук* (Saarikivi 2007: 334), joka muistuttaa läheisesti udmurtin vastineeksi luettua *mijk-mak* (*veraške*) -ilmaisua. Näiden sanojen suhteesta tuskin voi sanoa mitään lopullista mainitsematta tšuvassin vastaavaa ilmausta *мăкă-макă* 'hiljaisesta, epäselvästä puheesta, mutinasta, muminaasta' (Ašmarin: 295).

4.4.3 Kantapermin *pi- 'kiehua'

Komin *pu-* 'keittää, kiehua' -sanaan on rinnastettu mdE M *pije-* 'kiehua, paistua, palaa', E M *pid'e-* 'keittää, paistaa, polttaa', mnsKondA *pōāj-* Pel. *pāj-* 'kiehua', So. *pājt-* 'keittää', unk. *fő* 'kiehua, kuohua', *főz* 'keittää', ksam. *pi- 'kiehua kypsäksi', *pirä- 'keittää, paistaa' (UEW: 368; SW: 123–124). Komin vokaalivastaavuutta on UEW:ssa pidetty epäsäännöllisenä suhteessa oletettuun uralilaiseen lähtömuotoon *peje-. Myös kantamansin *ää:n todetaan vastaavan kur. ensitavun *e:tä vain poikkeustapauksissa. Mansin osalta epäsäännöllisyyden arvellaan johtuvan sanan "onomatopoeettisesta luonteesta". Listaa epäsäännöllisistä vokaalivastaavuuksista voisi jatkaa mordvalla, jossa kur. *e-ə tavallisesti säilyy *e:nä* (Bartens 1999: 57). Mikäli vastinesarjaan kuuluu enemmän edustukseltaan epäsäännöllisiä vastineita kuin säännöllisiä, on paikallaan harkita lähtöoletusten oikeellisuutta.

Näyttääkin siltä, että useamman kielihaaran edustuksen voi johtaa alkuperäisestä *ä:stä. Kantamordvan *pije- sopii palautuvaksi kantaauralin *päjä-asuun, sillä kehitys kur. *ä > md. *i* näyttää *j:n etisessä asemassa yksinomaiselta, esim. kur. *käjä 'koi' > kmd. *ki (Kuokkala 2019: 117). Kantamansin *ää palautuu kyllä kantaauralin *ä:hän, mutta on epäselvää, onko edustus *j:n etisessä asemassa odotuksenmukainen, esim. kur. *säjä 'märkä, mätä' -sanan edustus mansissa T *sej*, KondA *säj*, Pel. *sej*, So. *säj* 'märkä' < kmns. *sāj, ei täsmää 'kiehua' -sanan edustukseen. Kantamansin *sāj tosin on muutenkin sibilanttiedustukseltaan epäsäännöllinen. UEW:n tarjoama (s. 434) selitys jonkinlaisesta varhaisesta palataaliassimilaatiosta *s-j- > *ś-j- ei vakuuta. Sana saattaisikin mansissa olla kielikunnan sisäinen laina (lähinnä kyseeseen tulisi lainautuminen komista, jossa kur. *säjä-sanan jatkaja tosin esiintyy vain johdoksessa *sis* 'pilaantunut').

Uralilaiseen *äjä- t. *äjä-sekvenssiin palautuvia sanoja, joilla on vastine mansissa, löytyy etymologisesta kirjallisuudesta vain muutamia, kur. *käjä 'koi' > mnsT *kij*, *kāj* (< kmsn. *kāj) (Aikio 2015b: 63), kur. *täjä 'täi' > msnT *tājam*, KondA *tōjam*, So. *tākam* 'täi' (UEW: 515). Näistä ensimmäinen valitettavasti rajoittuu vain etelämansiin ja on vokalismiltaan vaikeasti tulkittava, joskin jälkimmäisen *kāj*-asun perusteella palautuminen kantamansin *ää:hän on mahdollista (Pystynen 2018: 82). Uralilainen *täjä 'täi' -sanue puolestaan on ugrilaisissa kielissä säilynyt vain johdoksina eikä *-jä-sekvenssistä näissä ole jälkeäkään (Aikio 2012: 235), sanat eivät näin ollen ole täysin luotettavaa vertailuaineistoa *äjä-sekvenssin kehittymisen seuraamiseen mansissa. Todettakoon kuitenkin, että mansin ensitavun vokalismi palautuu sanassa säännöllisesti kantamansin *ää:hän (< kur. *ä).

Lisäevidenssiä on epäilemättä mahdollista löytää esimerkiksi lähestymällä äännekehitystä mansissa kantaauralin sijaan kantamansista käsin. Kantamansin *näjä '(arvokas) rouva, ruhtinatar, jumalatar; aurinko, päivä' (> T *nājī*, KondA *nāj*, P *naj*, So. *nāj*) -sanaan on rinnastettu sm. *nainen* ja hntV VK *nāj*, Trj. O DN *nāj* 'rouva (korttipelissä), vaimo; tuli, aurinko' (UEW: 297–298). Itämerensuomen takavokaalista asua pidetään UEW:ssa ensisijaisena ja obinugrilaisten kielten etuvokaalisuutta *j:n vaikutuksena. Päinvastaistakin näkemystä voidaan puntaroida ensinnäkin siksi, että uralilaisissa kielissä on muitakin läheisesti mansin ja hantin sanoja muistuttavia etuvokaalisia 'naista' merkitseviä sanoja kuten mdE *ni* 'vaimo', unk. *nő* (*neje*) 'nainen, vaimo', jotka obinugrilaisten kielten tavoin voisivat varsin hyvin palautua myös etuvokaaliseen uralilaiseen *näjä-asuun, vaikka ne UEW:ssa onkin liitetty erään toisen sanueen yhteyteen (UEW: 305–306). Toisekseen myös itämerensuomen takavokaalisuus on yhtä lailla selitettävissä sekundaariksi, sillä kur. *ä-ä kehittyi itämerensuomessa tavallisesti juuri *a-e:ksi (Zhivlov 2014: 113–115; Aikio 2015b: 39–48). Varhaiskantasuomen *a-e on myöhemmin osallistunut edelleen Lehtisen lakina tunnettuun ehdolliseen äänteenmuutoksen *a > *oo / *̲*Rə (R = *m, n, l, r, d, j*) (Aikio 2012; Pystynen 2018: 59–60; 75–84). Esimerkkejä *äjä-sekvenssin kehityksestä on vain kaksi, kur. *käjä 'koi' > mksm. *koi, sm.-sa. *wājā- 'voida' > mksm. *voi-, jotka näyttäisivät viittaavan siihen, että jokin kolmas sääntö on joko estänyt Lehtisen lain mukaisen pidentymisen tai *oo on myöhemmin lyhentynyt määräehdoin *o:ksi. Täsmällisen kehityksen selvittäminen ei tässä yhteydessä ole tarpeen, sillä *nainen*-sana ei näytä muutoksen enää osallistuneen. Johtamisen tiedetään estäneen Lehtisen lain toiminnan (O'Rourke 2016). *Nainen* on muotonsa puolesta tietysti johdos ja mikäli johtoprosessi ajoitetaan kantasuomen *ä-ä > *a-e- muutoksen ja Lehtisen lain väliin, voidaan itämerensuomen vokaaliedustus selittää täysin säännölliseksi, kur. *näjä 'nainen, vaimo' > ksm. *naj(e)- → *naj(e)nen. Mikäli tässä

esitetty äännehistoriallinen tulkinta pitää paikkansa, näyttää se tukevan sitä johtopäätöstä, että kantamansin *ää palautuu myös *j:n etisessä asemassa säännöllisesti kantauralin *ä:hän ja kmns. *pääj- 'kiehua' voidaan mordvan tavoin palauttaa kantauralin asuun *pājə-.

Unkarin *fő* 'kiehua', *főz* 'keittää' voidaan niin ikään johtaa uralilaisesta *pājə-asusta. Ensinnäkin uralilaisesta *ej-yhtymästä kehittyi unkarissa säännöllisesti *éj*, kur. *ejə 'yö' > unk. *éj* 'yö', *kej(x)ə- 'olla soittimella' > unk. *kéj* 'halu, hekuma, nautinto'. Unkarin kontraktiovokaali *ő*:n tausta on moninainen, mutta taivutus- ja rinnakkaisuusmuotojen perusteella -ej- on yksi mahdollisista lähtökohdista, vrt. esim. *fő* 'pää' ~ *fej*, *nő* 'nainen, vaimo' ~ *neje* 'jkn vaimo'. Unkarin *e* on uralilaisen *ä:n jatkaajana odotuksenmukainen. Kantasamojedin *pi-asun palauttamista kantauralin *e:hen on pidetty vain yhtenä vaihtoehtona monista (Helimski 2005: 32).

Komin *pu-* 'keittää, kiehua' on epäsäännöllinen myös suhteessa *ä:lliseen rekonstruktioasuun, jonka odotuksenmukainen asu olisi komissa **pi-. On kuitenkin myös komin osalta todennäköisesti helpompaa selittää *u*:llinen edustus edeltävän labiaalain aiheuttamaksi kuin yrittää palauttaa se kantauralin *e:hen. Odotuksenmukainen kehitys saattaa löytyä komin sanasta *pīm*, J *pəm* 'kuuma, kiehuva, polttava', joka merkityksensä puolesta voisi varsin hyvin olla johdettu kyseisestä verbivartalosta. Komin *pīm*-sanaa on tosin sommiteltu toisenkin uralilaisen sanan yhteyteen (UEW: 366–367). Ongelmaksi jää niin UEW:ssa esitetyn rinnastuksen kuin *pu*-verbiin yhdistämisenkin osalta, että sana on johto-opillisesti opaakki. -M-aineksen voidaan olettaa olevan johdin, mutta johdoksen ikä ja johtimen funktio jäävät hämärän peittoon, eikä sanaa voida varmuudella yhdistää *pu*-verbiin.

Mikäli verbivartalon 'kiehua'-merkitsevän verbivartalon kantauralilaiseksi asuksi rekonstruoidaan *pājə-, mikä mordvan, mansin ja unkarin edustus huomioiden on perusteltua, voidaan harkita muutamien muidenkin uralilaisissa kielissä esiintyvien sanuiden kuulumista sen yhteyteen. Marissa esiintyvä verbi I *pükte-*, L *püktä* 'hautoa (munia)' sopisi ensisilmäyksellä kausatiivijohdokseksi *pājə- 'kiehua, keittyä, kypsyä' → *pājə-ktä- > kma. *pü-kte- 'hautoa', vrt. *šojə- 'soida' → *šojə-ktä- > kma. *šä-kte- 'soittaa (instrumenttia)'. Marin sana on kuitenkin selitetty lainaksi udmurtin sanasta *puktj-* 'asettaa istumaan', esim. *kuräk puktijnj* 'asettaa kana hautomaan' (Bereczki 1992: 124). Udmurtin sanan kantana on verbi *puk-* 'istua', joka ei liity *pājə-sanueeseen.

Suomen *peittää*-sanaa on pidetty lainana kantagermaanin sanasta *bējan- (> mys. *bājen* 'lämmittää, paahtaa') (LägLoS: 44–45). Tarkkaan ottaen kantagermaanista olisi itämerensuomeen lainattu vain sanan vartalo *pej(e)-, johon liittyy omaperäinen kausatiivijohdin *-ttA-. Sanan germaaninen lainaoriginaali tarkoittaa 'lämmittämistä' ja 'paahtamista', mitä ei ole pidetty esteenä sanan lainaetymologialle. Lainaetymologian semantiikkaa on perusteltu sillä, että sairasta ihmistä lämmitellään peittelemällä tämä lämpimästi tai kipeänä olevaa kohtaa käärimällä tämä hauteeseen (Koivulehto 1981a: 196–197). Käsittelyssä mainitaan alaviitteessä myös mahdollisuus, että *peittä- voisi periaatteessa olla johdos myös uralilaisesta *pejä 'kiehua' -verbistä (kyseessä sama rinnastus kuin tässä asuun *pājə- 'kiehua, keittyä' palautettu) (mts: 198–199). Intransitiivisen 'kiehumista' ja 'keittymistä' merkitsevän verbin kausatiivijohdoksen merkityksen odottaisi olevan lähinnä 'keittää (kiehuvaksi)'. Koivulehto pitää germaanista lainaetymologiaa parempana vedoten siihen, ettei ims. *peittää*-sanueen alkuperäisen – hypoteettisen – merkityksen katoaminen jälkiä jättämättä ole uskottavaa.

Merkityksenmuutos suoraan 'keittämisestä' 'peittämiseen' ei tosiaan vaikuta uskottavalta. Kur. *päjä-sanue kuitenkin saattaa olla ajateltua kompleksimpi ja merkityksetkin monipolvisemmat. Herää nimittäin kysymys *päjä- 'kiehua, keittyä' -sanueen suhteesta uralilaiseen *päjwä 'aurinko, lämpö' -sanueeseen (> sm. *päivä*, saP *beaivi* 'päivä; aurinko', ngan. *hejbi* 'lämpö, helle, kuumuus') (Aikio 2015b: 63), jota on entuudestaan arveltu johdosperäiseksi (Saarikivi 2010: 259). Kantavartaloksi on rekonstruoitu *päje- 'loistaa, loiste', jonka oletetaan olevan rinnakkaisjohdosten, ve. *päi* 'aurinkoinen ilma', *päiduda* 'vaaleta', *päilong* 'puolipäivä', *päipašt* 'auringonpaiste', vi. *päise* 'keskellä kirkasta päivää', *päike* 'aurinko' sekä sm. *päilyä* 'loistaa, välkkyä, kimmeltää, läikkyä', taustalla (Saarikivi 2010: 259). Mainitut sanat eivät ainakaan enimmäkseen edusta johtamatonta *päje-vartaloa vaan ovat *päivä*-sananjatkajia tai johdoksia.

Äänis- ja keskivepsässä esiintyvät v:ttömät asut palautuvat taiputusmuotojen perusteella viime kädessä mksm. *päivä-asuun, Ši. La. *pei*, mon. *peiväd*, Jä. Vi. *pei*, mon. *pejad*, En. *päi*, mon. *päjäd* (Tunkelo 1946: 500–501), *päivä*-johdos lienee myös *päiduda* 'vaaleta' (< *päivetüdək?), vrt. ve. *kuida* 'kuivaa' (< *kuivaðak), *surda* 'survoa' (< *survoðak). Viron *päike* palautuu asuun *päivükkäinen. Sm. *päilyä* tavataan kansanomaisena vain Peräpohjolasta ja Tornionjokilaaksosta, johon se on kaiketi lainautunut ruotsista ← nru. murt. Sm. *speila*, *späila* (kirjk. *spegla*) 'heijastaa, kuvastaa; välkkyä' (SSA: 455). Johtamaton kantavartalo ei näytä itämerensuomessa säilyneen.

Uralilaisen *päjwä-sanueen yhteyteen on UEW:ssa epäillen rinnastettu myös komi *bi* 'tuli', sekä hntV *päj*, DN O *päj* 'ukkonen', J Kond. *päj* 'ukkonen, salama' (UEW: 360). UEW:ssa tarjotaan myös rinnastusta, jossa em. mainitut komin ja hantin sanat yhdistetään saameen, saP *bájan* 'ukkonen', L *pajān* (UEW: 359). Komin *bi* 'tuli' palautuu kantauralilaiseen *päjä-asuun (Pystynen 2018: 90). Hantin edustuksen, V *päj*, DN O *päj* 'ukkonen', J KoP *päj* 'ukkonen, salama', palautuminen uralilaiseen *päjwä-asuun vaikuttaa sekin sikäli mahdolliselta, että kantauralin *-jw- näyttäisi edustuvan hantissa -j-:nä, joskin rinnakkaistapauksia on vain yksi, kur. *kujwa > hntV *kōjəm-*, DN Kaz. *χōjəm-* 'väheta, laskeutua (vesi)' (UEW: 196). Toisaalta muunlaistakaan äännekehitystä ei ole syytä olettaa, sillä vastaesimerkkejä ei löydy. Hantin sanoilla on 'ukkosen' ja 'salaman' lisäksi monia muita merkityksiä, 'kasa, läjä', 'heinäsuova', 'kukkula (erit. pyhänä paikkana)', 'saari, saareke', '(iso, tumma) pilvi' (DeWoS: 1102), mikä tekee sanan kuulumisen tähän yhteyteen epävarmaksi.

Kantasuomen *päje-vartalon vastineeksi ehdotettu saP *beadjut* 'loistaa valkeana' (Saarikivi 2010: 259) palautuu esikantasaamelaiseen asuun *pejo-, joskin myös ksa. *peajvë (> saP *beaivi* 'päivä, aurinko') näyttää palautuvan esikantasaamen *e:lliseen rekonstruktioasuun *pejwä. Saamen *beadjut*-sanaan on UEW:ssa (s. 360) rinnastettu unk. *fehér* (murt. *feér*, *feír*, *fejér*, *fehír*) 'valkoinen'. Mainittakoon vielä, että saamessa esiintyy vielä sanue saP *bivvat* 'tarjeta' (< ksa. *pive-), joka palautuu lähinnä esikantasaamelaiseen rekonstruktioasuun *pejwə-. Näiden suhde *päjä-asuun on kuitenkin epäselvä.

Uralilaisen *päjwä-sanueen merkitysten eroavaisuuden, ims.-sa. 'päivä' ~ 'aurinko' ~ ngan. 'lämpö, helle kuumuus' perusteella on sanoja arveltu rinnakkaisjohdoksiksi (Saarikivi 2010: 259). Nganasanin merkityksen voisi vaivatta nähdä kur. *päjä- 'kiehua' -verbistä johdetuksi. Itämerensuomen ja saamen merkitykset heijastelevat mahdollisesti verbin jo kantauralilaista polysemiaa. Merkitysten kahtalaisuus voisi selittyä siten, että kur. *päjä- on ollut samantyyppinen

monimerkityksinen verbi kuin sm. *paistaa* 'loistaa, näkyä; kypsentää ruokaa'. Uralilaiseen sanueeseen voisi hahmotella kuuluvaksi ainakin seuraavia sanoja:

- *pājə- 'olla loistava, lämmin; kiehua' > mdE M *pije*- 'kiehua, paistua, palaa', komi *pu*- 'keittää, kiehua', mnsKondA *pōāj*- Pel. *pāj*- 'kiehua', unk. *fő* 'kiehua, kuohua', ksam. *pi- 'kiehua kypsäksi'
- → *pāj-lə- 'alkaa palaa' > mari I N Vo Up *peleş* 'palaa pohjaan (maito, puuro)', 'sulaa (voi)', mnsKondA *peləj*-, KondK *pələj*- 'alkaa palaa, syttyä', T *pīlül*- 'leimahtaa tuleen', KondA *peləml*-, KondK *pələml*-, Pel. *pelml*-, LozA *pelml*-, LozY *pēlaml*- 'alkaa palaa, syttyä palamaan; sytyttää', T *pelt*-, KondA *pōält*-, KondK *pōält*-, Pel. *palt*-, VagE *pält*-, LozA *palt*-, LozY So. *pält*- 'tehdä tuli, lämmittää, sytyttää, polttaa' (ks. kohta 4.1.5)
- → *pāj-wä 'kuuma, lämpe; aurinko' > sm. *päivä*, saP *beaivi*, hntV *pāj* 'ukkonen', ngan. *hejbi*
- → *pājə-rä > unk. *fehér* 'valkoinen'

Ottaen siis huomioon *pājə-sanueen polyseemisuuden ja eräiden mahdollisten johdosten 'lämpöön' ja 'kuumuuteen' viittaavat merkitykset pitäisin mahdollisena, että myös sm. *peittää* edustaa kyseistä sanuetta. Sanue voisi johto-opillisesti edustaa vanhaa kausatiivijohdosta *pājə-ktä- > vksm. *pāj(ə)-ttä- > mskm. *pāi-ttä- > sm. *peittää*. Mksm. *äi (< vksm. *āj) on osassa itämerensuomea kehittynyt dentaaliobstruentin edellä *ei-diftongiksi (Kallio 2018: 261), joten äänteellisesti rinnastukselle ei ole suomen osalta estettä. Merkityksenkehitys 'lämmin' > 'vaatteet' tunnetaan esimerkiksi uralilaisen *lämpə- 'lämmin' -sanueen samojedivastineista, ksam. *jempə 'vaatteet', ngan. *деҫхя* 'vaatteet', (johd.) *d'embitəsj* 'pukeutua', vastaavanlaista polysemiata tavataan myös saamesta, saU *biktas* '(subst.) lämmike, esim. vaatekappale, kiehuva vesi; (adj.) lämmittävä' (Aikio 2002: 13). Vaatettamisen keskeisenä ominaisuutena on pitää käyttäjänsä lämpimänä, sama lämpimänä pitämisen funktio liittyy osittain myös peittämiseen ja suojaamiseen, mikä näkyy itämerensuomalaisen *sooja-sanueen polysemissä. Sana merkitsee suomessa toisaalta 'fyysistä rakennusta ja suojaa', esim. *karjasuoja*, *tuulensuoja*, jotka rajoittuvat suomeen ja karjalaan. Selvästi laajalevikkisempi on merkitys 'lämmin, leuto', ka. *suoja* 'leuto ilma, suojasää; leuto, lauha', va. *sōja* 'lämmin, lämpö', vi. *soe* (g. *sooja*) 'lämmin' (SSA: 214). Merkityksenkehityksen suuntana on pidetty kehitystä 'varjosta, suojasta' 'lämpimään' perustuen sanan iranilaisen lainaoriginaalin merkitykseen, vrt. pers. *sāva*, pehl. *sāyag* 'varjo, suojä'. Päinvastainen merkityksenkehitys 'lämpimästä' 'suojaan' näyttäisi olevan mahdollinen, vrt. samaa juurta olevat germaaniset sanueet kgerm. *hlewa- '(tuulen)suoja' > mn. *hlē* 'suojä, tuulensuoja', mru. *hlēo* 'piilo' ja *hlēwa 'haalea' > isl. *hlár* 'sulanut; lämmin'. Indoeurooppalaisen verbijuuren rinnakkaisjohdokset näyttävät viittaavan merkityksen 'lämmin' ensisijaisuuteen, lat. *caleō* 'olla lämmin', liet. *šiltas* 'lämmin' (Kroonen 2013: 231), joskin germaanisten kielten sanojen kuulumista kyseisen verbijuuren *kel- 'lämmetä' yhteyteen on myös epäilty (LIV: 323).

Osa johtosuhteista jää selvien rinnakkaistapausten puuttuessa spekulatiivisiksi. Esimerkiksi *pājwä-asuun palautuvat sanat voidaan johtaa *pājə-vartalosta vain, mikäli *-wä-johtimelle on osoitettavissa rinnakkaistapauksia. Osassa, esim. unkarin *fehér*-sanassa, johtosuhteen lisäksi tarkennuksia kaipaa myös murteissa esiintyvien

muotojen, *feér, feír, fejér, fehír*, keskinäisten suhteiden selvittäminen. Näiden kysymysten ratkaisemisen on jättävä kuitenkin tulevaisuuden tutkimuksen ratkaistavaksi.

4.4.4 Kantapermin *pīl- 'kylpeä'

Johtamaton vartalo ei ole permiläisissä kielissä säilynyt, sanueen tavallisimpia jatkajia ovat refleksiivijohdokset (johtimesta Bartens 2000: 283–287), udm. *pīlaški-* 'kylpeä, uida, peseytyä' ja komin *pīlsj-* 'kylpeä (saunassa)'. Refleksiivijohdoksista on edelleen johdettu esim. komin *pivśan* 'sauna' ja udmurtin *pīlaškon* 'uiminen, uinti, kylpy'. Refleksiivijohdoksen lisäksi udmurtista tunnetaan myös transitiivijohdos *pīlat-* 'kylvettää, pestä; kaataa vettä (jnk päälle); roiskuttaa, roiskia; (usk.) kastaa'.

Sanoihin on UEW:ssa (s. 380–381) rinnastettu hntV *pöyəl-* 'uida järvestä, kylpeä', DN *peḡət-* 'uida, kylpeä', O *pewəl-* 'kylpeä järvestä, uida; kylpeä saunassa', mnsT *pāwl-*, KondA Pel. *pāyl-*, So. *puwl-* 'kylpeä', ?unk. *füröd-, furd-* 'kylpeä'. UEW:ssa sanat palautetaan rekonstruktioasuun *pīlk3- t. *pūlk3-. Näistä rekonstruktioasuista vain *ü:llinen asu on permiläisten kielten kannalta mahdollinen. Tämä asu ei kuitenkaan täsmää hantiin, jossa kur. *ü:stä kehittyy säännöllisesti kantahantin *ö eikä mansiin, jossa kur. *ü > kmns. *ū. Sanojen keskinäistä yhteenkuuluvuutta on näin ollen pohdittava uudesta näkökulmasta.

Kantahantin *pöyəl voi palautua niin kantaauralin *i:hin (esim. kur. *piḡə 'hammas' > khnt. *pöḡk > V *pöḡk*, DN *peḡk*, O *peḡk*) kuin *ä:hän (esim. kur. *mālkə 'rinta' > khnt. *möyəl > V *möyəl*, DN *meḡət*, O *mewəl*). Kantamansin *ä, kmns. *pāyl-, palautuu tavallisesti kantaauralin *i:hin (esim. kur. *piḡə 'hammas' > kmns. *pāḡ > T *pāḡ*, KondA Pel. *pāḡk*, So. *puḡk*). Kantaauralin *ä:n jatkaja on kmns. *ā (esim. kur. *mālkə 'rinta' > kmns. *māyl > T *māwəl*, KondA *māyl*, Pel. *mayl*, So. *māyl*). Sattumoisin kantaauralin *pāḡə 'pää' -sanat vastineessa on mansissa *ā, kmns. *pāḡ > T *pāḡ*, KondA Pel. *pāḡk*, So. *puḡk*, mistä voisikin ehkä päätellä, että kantaauralin *pā:stä on mahdollisesti velaarin edellä kehittynyt kantamansin *pā-. Todettakoon, että *pāḡə-sanueen jatkaja on äänteellisesti epäodotuksenmukainen myös permiläisissä kielissä (ks. kohta 4.4.5).

On siis mahdollista, että obinugrilaisten kielten sanat palautuvat kur. *i:hin ja permiläisten kielten sana on tyystin eri alkuperää. Mikäli permiläisten kielten ja obinugrilaisten kielten sanat kuitenkin halutaan liittää yhteen, on mielestäni yksinkertaisinta johtaa sanat kur. *pālkə-asusta, josta voidaan ongelmitta johtaa permiläisten kielten (ks. kohta 3.4.4.2.5.) ja hantin asut sekä tentatiivisesti myös mansin asu. Unkarin sanoja sen sijaan en lue tähän yhteyteen kuuluviksi.

Erään teorian mukaan udmurtin *pīlaški-* olisi alun perin epäselvää puhumista ja nestevirran aiheuttamaa ääntä kuvaavan uralilaisen sanueen neutraalistunut jäsen. Muita sanueen sanoja olisivat sm. *pulista*-sanue (*pulikoida, pulkata, puljata, pulputa, pulskata*), mDE *bolnoms* 'pulputa', E M *boldordo-* 'lotista, poreilla' sekä komin *bīlski-* 'pulista' (Kim 2018: 194–195).

Permiläisille kielille UEW:ssa esitettyyn rinnastukseen ei neutraalistumisselityksessä oteta kantaa. Komin *bīlski-* 'pulista' ei näytä komissa millään tapaa viittaavan nestevirtaan, itse asiassa sanalle annetut saksankieliset merkitykset 'Unsinn reden, schwatzen' (SyrjWsch: 16) viittaavat lähinnä 'hölynpölyn, pödyn puhumiseen' ja 'jutteluun, jaaritteluun, löpöttelyyn'. Komin *bīlski-* on semanttisesti mielekästä rinnastaa suomen ja mordvan sanoihin vain, mikäli rinnastus

udmurttiin pitää paikkansa. Udm. *pjlaški*-sanalle on komista kuitenkin jo esitetty äänteellisesti ja semanttisesti ongelmaton vastine. Prm. *j* palautuu monissa tapauksissa kur. *u:hun, joten sinällään rinnastus on mahdollinen, mutta muuten neutraalistumisselitys ei vakuuta.

4.4.5 Kantapermin *pəŋ '(loppu- t. alku)pää'

Udmurtin *pum* 'loppu; kärki' K *puŋ*, komin *pon* '(alku)pää; kärki, loppu' vastaavat vokalismiltaan kantaauralin *e-ä-sanoja (ks. kohta 3.4.4.2.7), mikä on ristiriidassa sanalle esitetyn uralilaisen rekonstruktioasun *päŋə kanssa (UEW: 364).

Komissa *pon*-asun rinnalla murteissa yleinen on *m*:llinen asu *pom* (VyčY Vym Iž., VyčA Peč. ja Ud.) (KESKJ: 224). Vartalosta on johdettu *pondj*- 'alkaa', jossa *m* on assimiloitunut *d*:hen niissäkin murteissa, joissa *m* johtamattomassa vartalossa esiintyy. Johdos on komissa selvästi varsin myöhäinen, sillä se ei ole osallistunut denasalisaatioon. Mansin KondA KondK KondY *pōmt*-, Pel. *pēmt*- 'alkaa' (WogWb: 598) -sanain lainautuminen assimiloitumattomasta kantakomin *pomdʲ-asusta vaikuttaa mahdolliselta.

Udm. *pumel* 'verso', komi *ponel*-, I *pōmōl* 'näre, nuori kuusi' -sanoihin on epäröiden rinnastettu marin *pən* 'mänty' ja unkarin *fenyő* 'jalokuusi, kuusi' (KESKJ:225; UEW: 416). Rinnastus ei pidä paikkaansa, sillä permiläisten kielten sanoja ei voida vaihtelusta *m* ~ *n* johtuen palauttaa sanansisäiseen *-n:ään. Permiläisten kielten sana on nähdäkseni johdos kantapermin *pəŋ '(loppu- t. alku)pää' -sanueesta, mikä selittää *m* ~ *n* -vaihtelun komin murteissa. Merkitys selittynee lähinnä metaforan kautta, havupuut kasvavat uutta puuta oksien päistä. Esimerkiksi kuusen kasvusto on vanhaa puuta selvästi vaaleampaa ja kasvukaudella helposti havaittavissa.

4.4.6 Kantapermin *sʲl 'silava, rasva'

Komin *sʲl* 'silava, rasva' -sanaan on verrattu suomen sanaa *silava* sekä marissa esiintyvää sanuetta kma. *sel 'silava, rasva' (> I L *šel* I (M) *šel*) (UEW: 758). Suomen *silava*-sanaan on yhdistetty UEW:ssa myös mnsKondA *šilt* 'karhun rasva', Pel. *šilt* 'karhulla ylt'ympäri ruumiin oleva paksu rasvakerros', nenT *séla* 'sulatettu (kalan) rasva', selk. *siile* 'rasvainen', kam. *šəl*, *šil* 'rasva, tali', koib. *syl* 'rasva' (s. 478–479). Komin ja marin sanat palautuvat sananalkuiseen *-s:ään, joten niitä ei voida liittää mainittuihin mansin ja samojedin sanoihin. SSA:ssa esitetty väite, jonka mukaan mari voisi palautua sekä sananalkuiseen *-ś:ään että *-s:ään ei pidä paikkaansa.

Komin epäodotuksenmukaista vokaaliedustusta on pyritty selittämään uralilaisen kur. *sula > komi *sʲl* 'sula' -sanueen vaikutukseksi. Selitys saattaisi olla houkuttelevampi, mikäli rinnastus olisi muuten äänteellisesti moitteeton. Marin sana ei kuitenkaan sekään palaudu säännöllisesti UEW:n oletamaan *silä-asuun. Sen sijaan sekä komi että mari voidaan palauttaa yhteiseen *sälə-asuun (ks. komin osalta kohta 3.4.4.2.5 ja marin osalta 3.3.5.2). Sanat vastaavat toisiaan täysin perintösananstolle odotuksenmukaisella tavalla, joten myöhempi lainautuminen ei ole perusteltavissa. Suomen *silava*-sanaa puolestaan ei voida äänteellisin perustein liittää marin ja komin yhteyteen, kur. *sälə > ksm. **seeli: **seele-.

4.4.7 Kantapermin *šin(m) 'silmä'

Permiläisten kielten vokalismin herättää huomiota, kantapermin *i palautuu säännöllisesti kantauralin *i-ə-kombinaatioon (ks. kohta 3.4.4.2.4). Kantauralin *i-A:sta kehittyi kantapermin *e (ks. kohta 3.4.4.2.8). Eroa ei ole pidetty merkittävänä, vaikka vokaalinkehitys ei täysin vastaa odotuksenmukaista.

Permiläisissä kielissä on tapauksia, joissa johdinaineksesta *-j liittyneenä alkuperäiseen *A-vartaloon kehittyi sekundaari *ə-vartalo, joka laukaisee ensitavussa primaareja *ə-vartaloita vastaavan vokaalinkehityksen (Metsäranta 2017: 228–229). Kur. *penä 'koira' -sanana jatkaja permiläisissä kielissä edustaa vanhaa deminutiivijohdosta *penä-j. Uralilaisen *koḏwa 'kotva, hetki' -sanana jatkajien *ə-vartalaisuus selittyy siten, että permiläisten kielten sanat palautuvat alkuperäiseen denominaaliseen johdokseen *koḏwa-jə- 'yöpyä'. Kur. *šilmä-sanan jatkaja permiläisissä kielissä näyttää kuuluvan tähän joukkoon, jotka heijastavat itse asiassa alkuperäistä johdosta tai taivutusmuotoa. Kantapermin *šin(m) saattaa edustaa kantapermin *poni 'koira' -sanana tavoin alkuperäistä deminutiivijohdosta, kur. *šilmä-j. Mahdollisen selityksen voi antaa myös diakroninen taivutusmuoto. Kantauralin monikon akkusatiivin ja genetiivin tunnus oli *-j. Kantauralin yksikön nominatiivimuodosta kehittyisi säännöllisesti kprm.*šén(m), monikon akk.-gen. muodosta *šilmä-j puolestaan kprm. *šin(m). Kantapermiin olisi äänne-laillisesti kehittynyt vaihtelu *šén(m) ~ *šin(m), joka sijajärjestelmän restrukturoituessa on myöhemmin analogisesti tasoittunut jälkimmäisen eduksi.

Yksittäisenä selityksenä johdinaineksen laukaisema äännekehitys olisi ehkä epäuskottava, mutta koska muutos voidaan havaita useammassa *-j:n sisältäneessä johdin- ja taivutusaineksessa (deminutiivijohdin *-j-, verbistin *jə- (tämän osalta ks. kohdat 4.3.1 ja 4.4.1), monikon akk./gen. *-j, adjektiivijohdin *-jə (ks. kohta 3.3.4.3.1.11)) on se selityksenä varteenotettava.

4.4.8 Kantapermin *šul 'antura'

Udmurtin *šul* 'antura, jalas', komin *šuv* 'id.' on KESKJ:ssa rinnastettu 'solkea' ja 'rintaneulaa' tarkoittaviin sukukielten sanoihin, mari *šolkama*, *šēlkama*, sm. *solki*, vi. *sōlg* jne. (s. 273). Kyseinen rinnastus on pelkästään merkityseron vuoksi hylättävä. Permiläisten kielten sana ei tosin myöskään äänneellisesti vastaa itämerensuomen asua (prm. *u* ei ole kur. *o-ə:n säännöllinen jatkaja, ks. kohta 3.4.4.2.10). Sanueen onkin sen sijaan ehdotettu (Reshetnikov & Zhivlov 2011: 106) kuuluvan uralilaiseen sanueeseen, jota edustavat sm. *salko*, saP *čuolggū* '(uitto)salko, vaatto; vipu', mdE *šalgo*, M *šalga* 'puikko; luta, jolla lehmuksen kuorta irroitetaan; hyönteisen pistin; havupuun neulanen; kalikka, keppi, sauva', hntV *saɣəl*, DN *saxət*, O *saxəl* 'päre; (katiskan, merran, padon) säle (V); katon ruode (DN); lauta (P)', mnsT *sejlā*, So. *sāyla* 'säle; liiste (I); seiväs', unk. *szál* 'säie, lanka', *szálka* 'tikku, säle', *szálfa* '(tukki)puu' (UEW: 460–461 s.v. *šalkə).

UEW:ssa on sanueen permiläisenä jäsenenä pidetty vielä komin sanaa *šal* 'liiste'. Tämä rinnastus on joka tapauksessa syytä hylätä, sillä prm. *a* ei perintösanastossa (tai perintösanastoon vertautuvassa sanastossa, esimerkiksi vanhoissa lainoissa) milloinkaan heijasta kantauralin *a:ta. Sanan suhteelliseen nuoruuteen viittaa myös sananalkuinen *š*-, joka ei sekään ole kantauralin *š:n odotuksenmukainen jatkaja.

Kantauraliin vastinesarja on palautettu asussa *šilkaw (Aikio 2015b: 60) t. *čilka (Zhivlov 2014: 132). Kantauralin sanalle on esitetty lainaetymologia, jonka mukaan se on lainattu indoeurooppalaiselta taholta jo varhain, lainaoriginaaliksi tarjotaan indoeurooppalaista sanuetta kie. *ǵhalgho- (mask.) / *ǵhalghā (fem.) > kbaltt. *žalga- / *žalgā- > liet. *žalgas* (mask.), *žalgā* (fem.) 'pitkä, ohut tanko', germ. *galgan- 'tanko, vipu' > mys. *galgo*, keskiyläsaksa *galge* 'vinttikaivon riuku (= vipu); hirsipuu; (krist.) risti' (Koivulehto 1983: 113). Indoeurooppalaisella puolella levikki painottuu balttilaisiin ja germaanisiin kieliin.

Semanttisesti suomalais-ugrilaisten ja indoeurooppalaisten sanojen todetaan vastaavan tarkasti toisiaan. Vaikka merkitykset ovatkin siinä määrin samankaltaisia, että mitään varsinaista estettä uralilaisten sanojen rinnastukselle ei ole, kiinnittävät erityisesti ugrilaisten kielten sanojen merkitykset 'päre; säle; liiste' huomiota siksi, että kantauraliin voidaan rekonstruoida myös verbivartalo *šēlə- 'halkoa, pilkkoa' (UEW: 459 s.v. *šale*- 'schneiden, spalten'; Zhivlov 2014: 134 s.v. *čili- 'to split'). Vastinesarjaan kelpuutetaan UEW:ssa sm. *salia* 'halkoa, pilkkoa pärepuita', saP *čuollat* 'iskeä, lyödä (jllak); hakata (esim. puita)', unk. murt. *szil*- 'leikata, lohkoa', *szilánk* 'siru, sirpale, säpäle, sälö, pirstale'.

Sm. *salia*-sanalla on suomen murteissa suhteellisen suppea levikki (Satak, PHäme, EPohjanm), eikä sillä ole vastineita muualla itämerensuomessa. Suomen murteissa esiintyy myös etuvokaalinen muoto *säli*- 'halkoa säleiksi, rahnoa, pilkkoa' (KaakHäme, Läng., EPohjanm). Takavokaalista sanaa on epäilty etuvokaalisen sanan myöhemmäksi epäsäännölliseksi variantiksi (Aikio 2012: 236–237), sillä *säli*-palautuu vanhaan uralilaiseen *šälä-sanueeseen, joka ulottuu levikiltään saamesta samojediin, saP *čállit* 'viiltää; kirjoittaa', mariI *šela*-, L *šelä*- 'haljeta, halkaista', hntVVj. *sül* 'viiltää auki', mnsKondA *šəlt*- 'leikata', unk. *szel* 'leikata, leikellä', ngan. *šelj* 'terävyys' (Aikio 2015b: 64). Uralilaiseen *šälä-sanueeseen palautuvat etuvokaaliset muodot *säle*, *sälike*, *sälikkä*, *säläke*, *sälö*, *sälkö*, *sälkky* jne. (SKES: 1164–1165) ovat suomen murteissa selvästi takavokaalisia muotoja runsaslukuisempi joukko. Etuvokaalisen variantin ensisijaisuutta siis tukee varioivuus sekä laajempi levikki suomen murteissa. Todettakoon, että takavokaalinen *sale* 'pärepölkyn lohkon kappale, josta päreitä kiskotaan; säle, liiste; päre' on suomen kirjakielessä vanhempi (Juslenius 1745) kuin etuvokaalinen sana *säle* (Gan 1787), mikä saattaa tosin johtua levikkisuhteista, takavokaalinen sana nimittäin tunnetaan Lounais-Suomesta, Etelä- ja Pohjois-Hämeestä sekä Etelä-Pohjanmaalta.

Saamen ja unkarin duplettien perusteella voidaan kantauraliin joka tapauksessa palauttaa kaksi eri sanuetta, *šälä- ja *šēlə-. Ainakin osa *salko*-sanueen vastineiksi luetuiksi sanoista saattaa edustaa myös omaperäistä johdosta, *šēlə- 'halkoa, pilkkoa' → *šēl-ka > udm. *šul* 'antura, jalas', komi *šuv*, hntV *sayəl*, DN *saḡət*, O *saḡəl* 'päre; (katiskan, merran, padon) säle (V); katon ruode (DN); lauta (P)', mnsT *sejlā*, So. *sāyla* 'säle; liiste (I); seiväs', unk. *szál* 'säie, lanka'.

4.4.9 Kantapermin *toj 'tie'

Komisyrjäänin ja -permjakin *tuj* 'tie' on u:llisena epäodotuksenmukainen *e-ə:n vastine. Komijažvasta tavataan kuitenkin myös kur. *e-ə:n säännölliseksi selittyvä jatkaja *tuj*. Mikäli kantanomin vokaali on ollut suppea – komijažvan suppean vokaalin vastatessa muiden komin murteiden suppeaa vokaalia (i:tä, u:ta t. u:tä) – on vokaali painoton (Lytkin 1961: 33–34). Komijažvan vokaalin painollisuus viittaa siihen, että

sanan vokaali on ollut kantakomissa vielä ei-suppea, kantakomin *toj. Kantakomin *o:sta on säännöllisesti kehittynyt komijažvan painollinen *ú, jonka muuttuminen *ú*:ksi on palataalinetisessä asemassa odotettavissa, vrt. kkom **oj* > komiJ *új* 'yö'.

UEW:ssa komin ja itämerensuomen äännesuhde perustellaan toteamalla, että toisinaan *e:tä jatkaa permiläisissä kielissä *u*. Tarjotut esimerkit, komi *una* 'paljon', udm. *uno* ~ sm. *enä* sekä komi *ruć* 'kettu', udm. *žičj* ~ sm. *repo*, on tulkittu väärin ja permiläisten kielten sanat palautuvat aikaisempaan *a:han. Komi *una*, udm. *uno* - sanoilla on vastine hantissa ja ne palautuvat kantaauralin asuun *anə 'suuri, paljon' (Zhivlov 2014: 130). 'Kettu'-sana on permiläisissä kielissä rinnakkainen laina indoiranilaisesta lähteestä, esiprm. *ra(w)paća 'kettu' ← kii. *raupācā-. Komijažvan ensitavun vokaalin painottomuus viittaa siihen, että sanojen vokaali on kantakomissa ollut suppea, komiJ *uná* (Lytkin 1961: 191), *ruć* (*rućís*) (mts.: 175), minkä takia voidaan todeta, että äännekehitykselle kur. *e > pr. *u* tarjotut esimerkit eivät ole verrannollisia, vaan palautuvat eri kantakomin vokaaliin kuin komijažvan sanassa *túj*.

Komin 'tie'-sanaa on levikin perusteella ohimennen ehdotettu lainaksi itämerensuomesta tai sen edeltäjästä (Saarikivi 2018: 346). Äänteellisesti sanan olisi tällöin pitänyt lainautua esikantapermiin, mikä on varsin epätodennäköistä.

5 Indoiranilaiset lainat

Eri-ikäiset lainasanakerrostumat tarjoavat oleellista tietoa permiläisten ääntenmuutosten kronologiasta. Vokaalimuutosten kronologian tarkastelun kannalta oikeastaan ainoan todella vertailukelpoisen aineiston muodostavat eri-ikäiset (indo)iranilaiset lainat. Permiläiset kielet jakavat joukon volganbolgaarilainoja, jotka kuitenkin on omaksuttu vasta myöhäiskantapermiläisen kauden lopulla, jolloin vokaalijärjestelmä on jo enimmäkseen saavuttanut nykyisen muotonsa. Kantapermiläisten vokaalimuutosten kronologiasta tämä kerrostuma ei näin ollen kerro enää juuri mitään, joten se on enimmäkseen suljettu tämän tarkastelun ulkopuolelle. Permiläisistä kielistä on esitetty myös komin ja udmurtin jakamaa kantasuomalaista lainasanakerrostumaa. Tämän kerrostuman tueksi esitetty etymologinen sanastoaines on käsitelty tarkemmin luvussa 6.2, jossa johtopäätöksenä kuitenkin on, että se ei ole saavuttanut vielä sellaista kriittistä massaa, joka oikeuttaisi puhumaan kantasuomalaisesta lainasanakerrostumasta permiläisissä kielissä.

5.1 Esipermin esi-indoiranilaiset lainasanat

Kantauralin *e-ä:hän palautuvaa äännesuhdetta, udm. *u* ~ komi *o*, SysY *o*, *J o*, esiintyy perintösanaston lisäksi indoeurooppalaisissa lainasanoissa, joista muutamien on ajateltu omaksutun esi-indoiranista vielä käytännössä kantauralin kanssa äänteellisesti identtiseen esipermiin. Tällainen tapaus on udm. *burd* 'siipi; evä' komi *bord* 'siipi; sulka; evä; rysän sivuverkko' < esiprm. *pertä, jonka lainaoriginaaliksi on esitetty esiarjan *petro- 'siipi, sulka' (Koivulehto 1988: 43). Äännesuhteiltaan sana heijastaa kantauralin *e-ä:tä, mistä on päätelty sanan täytyneen lainautua esi-indoiranista jo ennen kuin *e on muuttunut kantaindoiranin *a:ksi (mts. 45–46). Lainaetymologia on sinällään moitteeton, mutta sama äännesuhde esiintyy myös lainasanoissa, joiden lainaoriginaalin oletetaan lainautuneen iranin *A*:sta (*a/ā*) (ks. kohta 5.3). Yksinomaan permiläisiin kieliiin rajoittuvia vanhoja esi-indoiranilaisia lainoja on vain muutamia, ja permin 'siipi' -sanakin voidaan mahdollisesti ajoittaa myöhemmäksi kantaindoiranilaiseksi tai kantairanilaiseksi lainaksi asusta *patra-, vaikka mia. *pātra*- 'siipi; sulka' -sanaa vastaava johdostyyppi ei näytäkään iranilaisissa kielissä säilyneen.

5.2 Varhaiskantapermin (indo)iranilaiset lainasanat

Kontaktit permiläisten kielten ja (indo)iranilaisten kielten puhujien välillä ovat lainasanojen valossa olleet pitkäkestoisia, sillä lainat voidaan jakaa iranilaisen *a:n substituution perusteella ainakin kolmeen kerrostumaan. Vanhimmassa (indo)iranilaisessa lainasanakerrostumassa *a:ta vastaa kantapermin *u (> udm. *u* ~ komi *u*). Kantauralin *a:sta on kehittynyt säännöllisesti kantapermin *u, joten vokalismi selittyy luontevimmin siten, että kerrostuman sanat on omaksuttu esipermiläiseen kielimuotoon iranilaiselta taholta ennen kantapermiin johtaneiden

vokaalimuutosten alkamista ja kerrostuman sanoja on näin ollen koskeneet samat vokaalimuutokset kuin perintösanastoa. Myös monet konsonantistoa koskevat muutokset ovat yhteneviä uralilaisen perintösanaston kanssa, esiprm. *-t-, *-p- > kprm. *0, esiprm. *rk > kprm. *r, esiprm. *-č- > kprm. *-ž-. Kerrostuman sanat on omaksuttu äänteellisesti hyvin läheisesti kantaurlia muistuttaneeseen kielimuotoon. Sananalkuiset soinnilliset klusiilit konsonantit ovat tulleet esimermissä mahdollisiksi jo varhain – mahdollisesti juuri iranilaisten lainojen omaksumisen myötä (lisää sananalkuisen klusiilin soinnillistumisesta ks. kohta 5.5.1.) – sillä soinnillisuus permiläisissä kielissä vastaa täsmällisesti (indo)iranilaisen lainaoriginaalin soinnillisuutta.

udm.	komi	kprm.	vkprm.	lainälähde	lähteet
-	<i>burjś J burśi</i>	*burjś '(hevosen)ha tja'	?*barjś	← iran. *barša t. al. *barci (~ ossI <i>barc</i> , D <i>barcæ</i>) < iran. *br̥šti	Rédei 1986: 66; Holopainen 2019: 71–72
-	<i>buž-dj-</i>	*buž- 'luhistua'	*ba(n)ča /ə-	← kii. *b ^h ang/j- : *b ^h ag/j- 'rikkoo'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.2.1.1
-	<i>gu-</i>	*gu- 'varastaa'	*gat/ða-	← kiran. *gada- 'varas'	Rédei 1986: 69
<i>gu</i>	<i>gu</i>	*gu 'kuoppa; luola'	*gapa 'kuoppa ,	← kiran. *gaba, *gauba 'luola, onkalo, kuoppa, hautaus, syvennys'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.2.1.3
<i>juž</i>	<i>juž, J juž</i>	*juž 'hankikanto, talvitie'	*jača	← kiran. *jadza- 'jäätikkö' < kie. *ieğ-o 'jää'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.2.1.4
<i>kureg</i>	<i>kureg</i>	*kur-äg 'kana'	*karka	← kiran. *karka- 'kana'	Rédei 1986: 71– 72
<i>merta- (!)</i>	<i>murtal-</i>	*murt(-) 'mitta; mitata'	*marta(-)	← kii./kiran. *maH-tra- 'mitta'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.2.1.6
<i>murj</i>	Ud. <i>mur,</i> <i>murjav-</i> , Le. <i>murjal-</i>	*mur 'maho'	*marka	← kiran. *marka- 'tuho, hävitys', *marč- 'tuhota, vahingoittaa'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.2.1.5
<i>purt</i>	<i>purt</i>	*purt 'veitsi'	*parta	← kiran. *paraθu-	Rédei 1986: 76
-	<i>tural-</i>	*tur- 'jäykistyä (kylmästä)'	*tara/ə-	← kiran. *starH- 'jäykistyä'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.2.1.8
<i>už</i>	<i>už</i>	*už 'ori'	*ača	← kiran. *acwa- 'hevonen'	Koivulehto 1999a: 226
-	<i>vurun, J vurón</i>	*vurun 'villa'	*warna	← kii./kiran. *HwṛnaH 'villa'	Rédei 1986: 81; Holopainen 2019: 298–299
<i>žičj</i>	<i>ruć</i>	*ruć 'kettu'	*rapača	← kiran. *raupāca-	ks. kohta 4.4.9

Taulukko 7. Varhaiskantapermin *a:han palautuvat (indo)iranilaiset lainasanat.

Permiläisissä kielissä on joukko sanoja, joissa iranilaista *a:ta vastaa perintösanastossa kur. *ä:hän palautuva vokalismi (> udm. *e/o* ~ komi *ē*) (ks. kohta 3.4.4.2.3). Kerrostumaan kuuluvassa sanastossa iranilaista *a:tä on substituoitu esipermiin *ä:llä. Tämän kerrostuman suhde edellä mainittuun kerrostumaan, jossa iran. *a on substituoitu vkprm. *a:lla, on epäselvä. Kyse voi olla monestakin tekijästä. Vkprm. *a-lainojen ja *ä-lainojen lainanantajataho voi olla eri. Indoiranilaisen *a:n substituoimista etuvokaalilla uralilaisissa kielissä – obinugrissa ja permisissä – on pidetty merkkinä sanan lainautumisesta ns. Andronovon arjasta (Zhivlov 2013: 218–219), joka tunnetaan vain joukosta oletettuja lainasanoja. On huomautettu, että Andronovon arjaan liitetyt äänteelliset piirteet ovat arkaismeja ja loputkin näennäiset innovaatiot selittyvät äännesubstituutioilla (Holopainen 2019: 36). Kerrostumien välillä saattaa olla myös ajallinen ero. Syy eri substituutioihin saattaa piillä vokaalijärjestelmien eroissa. Kantaindoiranin ja kantairanin vokaalijärjestelmä on ollut suppea, kantaindoiraniin rekonstruoidaan vain kaksi vokaalia, kii. *a ja *ā, jotka todennäköisesti ovat eronneet pituuden sijaan enemmän laadultaan, *a:n ollessa suppeampi [ə] tai [ʌ] ja *ā:n ollessa [e(:)]. Foneettisella tasolla järjestelmään ovat kantaindoiranissa kuuluneet *i:n ja *u:n allofoneina myös [i] ja [u] (Lubotsky 2018: 1875). Kantairani on ollut vokaalijärjestelmältään edelleen lähes identtinen kantaindoiranin systeemin kanssa (Cantera 2017: 482–483). Kantairanin /a/ ja /ā/ on luokiteltu keskivokaaleiksi (ml.). Vokaalifoneemien lukumäärän ollessa vähäinen on niiden reaalistumissa voinut olla siinä määrin hajontaa, että fonologian tasolla samaa äännettä on voitu substituoida useammalla tavalla. Kantaauralin vokaalijärjestelmässä, jota esipermiläinen vokaalijärjestelmä on läheisesti muistuttanut, on ollut oppositio etisen /ä/ ja takaisen /a:/n välillä. Tätä taustaa vasten olisikin ehkä yllättävämpää, mikäli iranilaisen *a:n substituutio olisi täysin yhtenäinen, vaikka kyse olisikin yksittäisestä lainanantajatahosta.

Muutamien permiläisten kielten sisäisten äännekehitysten ja joidenkin iranilaisten ääntenmuutosten perusteella on *ä-lainoja pidettävä jo varhaiskantapermiläisinä. Selkeimmin tähän viittaa denasalisaatio, johon kerrostuman sanat ovat osallistuneet (ks. alla oleva taulukko, esiprm. gār(ä)ntä 'solmu', *män-tä- 'tarkoittaa', *āṅkärä 'hiili'). Iranilaisella taholla varhaisuuteen viittaa se, etteivät kantairanin diftongit vielä olleet monoftongiutuneet, kantairanin *au:ta on substituoitu *ä:llä, vkprm. *gā(w)nä ← kiran. *gauna- > av. *gaona-* 'karva'. Monoftongiutuminen on iranilaisissa kielissä tapahtunut keski-iranilaisella kaudella (Schmitt 1989: 97).

udm.	komi	kprm.	vkprm.	lainälähde	lähteet
<i>čers</i>	<i>čers</i> , J <i>čôrs</i>	*čärs 'värttinä, akseli'	?*čäsrä	← kiran. *častra-	Metsäranta 2012: 36–37
<i>dera</i> , <i>derem</i>	<i>dëra</i> , <i>dërem</i> , J <i>dôra</i>	*dära 'palttina', *däräm 'paita'	*därä-	← kiran. *dār- 'pitää päällä (vaatteita)', vrt. oss. <i>daræs</i> 'vaatteet'	uusi lainaetymologia. ks. 5.2.1.2
<i>egir</i>	<i>egir</i> , J <i>ôgor</i>	*āgir 'hiili'	*āṅkärä	← kiran. *angāra 'hiili'	Rédei 1986: 68

<i>gerd</i>	<i>gered</i>	*gärd 'solmu'	*gär(ä)ntä	← kiran. *γranθa- 'solmu'	Napolskikh 2008: 6; Pystynen 2018: 93
<i>gon</i>	<i>gen</i> , J <i>gón</i>	*gän 'karva(t)'	*gänä	← kiran. *gauna- > av. <i>gaona</i> - 'karva'	Rédei 1986: 69; Cheung 2002: 215, ks. kohta 5.2.2.1
<i>kort</i>	<i>kert</i> , J <i>kört</i>	*kärt 'rauta'	*kärtä	← kiran. *karta- 'veitsi, teräase'	Rédei 1986: 71; Cheung 2002: 196
<i>med-</i>	<i>med-</i> , J <i>mód-</i>	*mäd- 'aikoa, olla lähdössä, aikeissa'	*män-tä- 'tarkoittaa'	← kiran. *man- 'ajatella'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.2.1.7
<i>pereš</i>	<i>perjš</i> , J <i>póriš</i>	*pär-is 'vanha'	*pära-	← kii./kiran. *parHa-	Holopainen 2018: 163–164; 2019: 189, ks. kohta 5.2.2.2
<i>šezj</i>	-	*sáz 'kaura'	*säsä	← kii. *sasyá- 'viljelykasvi, hedelmä'	Munkácsi 1903: 375; Katz 2003: 215; Kümmel 2017: 280
<i>žomjt</i> 'hämärä',	<i>rem</i> 'väri', J <i>rom</i>	*räm 'hämärä'	*rämä	← kii. *rāma- 'pimeä, musta'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 6.3.27

Taulukko 8. Varhaiskantapermin *ä:hän palautuvat lainasanat.

5.2.1 Uusia lainaetymologioita

5.2.1.1 Vkprm. *ba(n)ča/ə 'luhistua'

Komin sanoihin *buždj-* 'luhistua, romahtaa, sortua; varista, karista; mureta' ja *bužed* 'luhistuminen, luhistuma; katkaisu, repäisy; maanvieremä, maanvyörymä' on UEW:ssa (s. 399) rinnastettu mdE M *počodo-* 'kaataa, läikyttää, ripotella, sirotella' sekä nenT *pudarā-* 'ab- herabfallen', ngan. *boʔbtaʔa-* 'ausgiessen; ausschütten, melken'. Mordva edellyttää selvästi kantauralin *u:llista rekonstruktioasua, josta komin asua ei voida säännöllisesti johtaa. Samojedin vastineet eivät vastaa toisiaan, ja ngan. *boʔbtaʔa-* onkin johdos kantasamojedin sanasta *wāptā- (SW: 172). UEW:ssa on lähdetty ajatuksesta, että *u* olisi komissa kehittynyt *j*:stä sananalkuisen *b*-n vaikutuksesta. Tällaisiin *ad hoc* -selityksiin ei komin osalta kuitenkaan ole tarpeen vedota, sillä sanalle voidaan esittää myös säännöllistä äännekehitystä noudattava indoeurooppalainen lainaetymologia.

Komin sana on jo esipermiin saatu laina indoeurooppalaisesta sanueesta, jota edustaa muinaisindoarjan verbijuuri *bhañj* 'murtaa, särkeä, rikkoa, taittaa, katkaista' > perf. *babhāñja* 'hat zerbrochen', pass. *bhajyāte* 'wird zerbrochen', *ni-bhañjana* 'das Zerbrechen', *vi-bhañjanú-* 'zerbrechend' (EWAia: 242–243; LIV: 66–67). Samainen verbijuuri on rekonstruoitu myös kantairaniin, *baǵ- 'to break' (Cheung 2007: 3–4).

5.2.1.2 Vkprm. *dära 'palttina', *däräm 'paita'

Permiläisten kielten sanat, udm. *dera* 'palttina', *derem* 'paita', komi *dera* ja *derem*, edustanevat samaa kantapermiläistä sanuetta. Kummankin sanan rakenne viittaa johdosperäisyyteen, mutta sanojen välinen johtosuhde on epäselvä. Johdin, udm. *-em*, komi *-em*, on tulkittu denominaaliseksi nominijohtimeksi, vrt. udm. *gužem* 'kesä', komi *gožem* ~ komi *gož* 'auringonpaahde' (Wichmann 1924: 194; Uotila 1933: 217). Johdin esiintyy permiläisissä kielissä harvakseltaan nominijohtimena, mutta sillä ei ole selvää funktiota.

Permiläisen sanueen vastineena on pidetty marin sanoja I *tuwâr*, L *tâγâr* 'paita' (UEW: 797; Csúcs 2005: 329). Sana on UEW:ssa palautettu asuun *tok3-r3, ensitavun *o:n on permiläisiin kieliin johtaneessa haarassa oletettu ensin sanansisäisen *k:n vaikutuksesta illabiaalistuneen *e:ksi (UEW: 797), minkä jälkeen *e:n on oletettu edelleen *r:n vaikutuksesta avartuneen *ä:ksi. Väite on sekä kronologisesti että metodisesti arveluttava (ks. myös 2.3). Kronologisesti väite on epäuskottava, sillä se pakottaa olettamaan sanansisäisen klusiilin kadonneen ennen yhdenkään säännöllisen permiläisiin kieliin johtaneen vokaalimuutoksen alkamista. Metodisesti väite on kyseenalainen, sillä vokaalihistorian selittämiseksi turvaudutaan kahteen *ad hoc* -selitykseen. Ei ole myöskään fonetiikan kannalta ilmeistä, miksi klusiililla olisi edeltävään vokaaliin juuri illabiaalistava vaikutus, muuten kuin, että tarjottu selitys sitä sattuu vaatimaan. Marin sanat eivät sitä paitsi edes palaudu ensitavun *o:hon, vaan *u:hun (ks. kohta 3.3.5.10), joten permiläisten kielten ja marin sanoja ei ole syytä pitää vastineina.

Permiläisten kielten sanoja voidaankin sen sijaan verrata iranilaiseen sanueeseen, jota edustaa mm. oss. *daræš* 'vaatteet' (Abaev: 344). Osseetin sanaa pidetään hämartyneenä yhdyssanana, jonka alkuosa edustaa verbivartaloa *dar- 'pitää (kiinni)' ja jälkiosa *-æš* puolestaan on lohjennut sanasta *wæst 'pukeutunut, puettu'. Verbi *dar-, perusmerkitykseltään 'pitää (kiinni)' on iranilaisissa kielissä laajalevikkinen indoeurooppalainen perintösana (Cheung 2007: 57–59). Sanan jatkajat osseetissa I *daryn*, D *darun* tarkoittavat yleisen 'pitämisen' lisäksi spesifimmin '(vaatteen) päällä pitämistä' (Abaev: 344–345), joten semanttinen yhteys vaatteeseen on ymmärrettävä. Mahdollinen rinnakkainen johdos on sakan *hadarām* 'vaate(kappale)' < *fra-darāna* (ESIJ: 338–339).

Permiläisten kielten sanat lienevät lainaa kyseisestä iranilaisesta sanueesta. Äänteellisesti sanat kuuluvat ns. *ä*-lainojen joukkoon (ks. kohta 5.2) Ainakin udm. *derem*, komi *derem* 'paita' -sanat voivat olla myös omaperäisiä johdoksia, vrt. deverbaalinen johdin udm. *-em*, komi *-em* (Bartens 2000: 125–126) < *där-ām 'päällä pitämä'.

5.2.1.3 Vkprm. *gapa 'kuoppa' 'kuoppa, hauta'

Kantapermiin voidaan udmurtin *gu* 'kuoppa; hauta; luola; kolo, pesä' ja komin *gu*, J *gu* 'kuoppa, hauta' -sanojen perusteella palauttaa sana *gu 'kuoppa, hauta'. Sekä udmurtista että komista tunnetaan denominaalinen verbijohdos, udm. *gua-* 'kaivaa pieniä kuoppia; syventää' (WotjWsch: 61), komi *guav-* 'haudata, kaivaa, kuopata' (SSKZD: 91). Johdoksia *gu*-sanasta ovat niin ikään udm. *gudj-* 'kaivaa, tonkia, kääntää (maata)' ja komi *gudji-* 'kaivella, tonkia, kaivaa, kääntää (maata)'. KESKJ:ssa (s. 81) sanoihin on rinnastettu unk. *gödör* 'kuoppa, hauta, monttu', mutta tätä

rinnastusta ei äänteellisen epäsäännöllisyyden vuoksi voida hyväksyä. Unkarin *ő* palautuu esiunkarin **ü*:hyn, joka ei ole permiläisten kielten kannalta mahdollinen. Sana on luettu kantapermiin palautuvien sanavartaloitten joukossa omaksi hakusanakseen (Csúcs 2005: 334), mutta tämä on etymologisesta ja johto-opillisesta näkökulmasta tarpeetonta, johtosuhteesta, vrt. kprm. **mu* > udm. komi *mu* 'maa' → kprm. **mud*- > udm. *mudj*- 'kaivaa, tonkia, kuokkia; mullata', komi *mudji*-. Kantapermiä vanhempiin kielen vaiheisiin alkuperän selitystä ei sanueelle ole tietävästi esitetty (KESKJ: 81; Csúcs 2005: 334).

Kantapermin sana saattaisi olla lainaa kantairanin sanasta kiran. **gaba*, **gauba* 'luola, onkalo, kuoppa, hauta; syvennys' > pahl. *gōḇān*, klassinen persia *gav* 'kuoppa, hauta; kaivo' (ESIJ: 90–91). Iranilaista sanaa vastaa muinaisindoarjan *gabhá*- 'vulva', jonka oletetaan kehittyneen nykymerkitykseensä aiemmasta 'raon; aukon' merkityksestä (EWAia: 463), vrt. myös johdos mia. *gabhīrā*- 'syvä' (EWAia: 464).

Ensitavun vokaalisubstituutiosta kii./kiran. **a* → esiprm. **a* > kprm. **u* on monia esimerkkejä (ks. kohta 5.2). Kanta-arjan ja kantairanin sananalkuisia klusiileja vastaa tavallisesti soinnillisuudeltaan korreloiva klusiili permiläisissä kielissä. Kantairanin sanansisäisen soinnillisen *-*b*:-n substituutiosta voidaan esittää useita kronologisia tulkintoja. Yhtenä mahdollisuutena on, että permiläisissä kielissä ei vielä lainakontaktien aikaan ole ollut sanansisäisiä soinnillisia klusiileja, jolloin kiran. *-*b*:-ta on esipermisissä yksinkertaisesti substituoitu *-*p*:-llä. Mahdollisesti todennäköisempi tulkinta on, että sanansisäiset klusiilit ovat tässä vaiheessa olleet foneettiselta reaalistumaltaan joko soinnillisia klusiileja t. spirantteja, sillä jonkinlainen heikkenemiskehitys on katoon johtaneen kehityksen vuoksi joka tapauksessa postuloitava. Soinnillisten klusiilien esiintyminen sanansisäisessä asemassa selittäisi myös sananalkuisten klusiilien soinnillisuuskorrelaation. Tämä kuvio näyttäisi olevan ristiriidassa sen vanhan näkemyksen kanssa, jonka mukaan soinnilliset klusiilit olisivat syntyneet ensin denasalisaation kautta sanansisäisessä asemassa ja levinneet iranilais- ja volganbolgaarikontaktien myötä sananalkuiseen asemaan vasta myöhemmin (Bartens 2000: 36). Nimenomaan eri-ikäisten iranilaisten lainojen perusteella näyttäytyvät sananalkuiset soinnilliset klusiilit kuitenkin denasalisaatiota varhaisempana innovaationa.

Äänteellisesti ja semanttisesti permiläisten kielten sanoja muistuttavia sanoja on monissa kielissä ja osa niistä on niin ikään lainoja, esim. saP *gohpi* 'kuoppa; painanne, notko; syväne, syvä kohta (joessa tai järvessä); ruuhi (höyläpenkissä), kouru' < esisa. **kupa* ← kii. **kūpa*- > mia. *kūpa* 'kuoppa; kaivo' (Holopainen 2018: 161–162; 2019: 125–126). Osaltaan permin *gu*-sanueen lainaselityksen tekee kuitenkin epävarmaksi se, että asuja, joihin sana voi esipermien tasolla palata on varsin mittava joukko. Sanan sisältä on *-*p*:-n lisäksi voinut kadota myös *-*k*-, *-*t*-, *-*w*-, *-*δ*- t. *-*x*- ja *u*:kin voi palautua **a*:n lisäksi myös **o*-a:han t. **ε*:hen.

5.2.1.4 Vkprm. **jača* 'hankikanto, talvitie'

Udmurtin *juž* 'hankikanto' -sanaa vastaa komin *juž* 'kovettunut lumipinta', J *juž* 'kova, kiinteä lumi' (KESKJ: 334). Komijažvan *juž* viittaa kantapermin affrikaattalliseen asuun, mutta muut komin murteet viittaavat sibilanttiin. Komijažvassa esiintyy myös sibilantillisia asuja, *juž tuj* 'kovaksi tallattu tie (talvella)', *juždi*- 'tallata, polkea lumista paikkaa (esim. talvitietä)' (Lytkin 1961: 122), joten kantapermiin sana lienee viime kädessä syytä rekonstruoida asussa **juž*.

Permiläisten kielten sanaa on verrattu saameen, saP *jassa* 'viipymälumi tunturissa, kengissä t. vaatteissa sisään tullut lumi', saKo. *jōcc*, sekä mariin, L *jož* 'lumipyry' (UEW: 630). Saamen sanat palautuvat eri kantasaamen asuihin, pohjoissaamen sana kantasaamen asuun *ješe, koltansaame puolestaan asuun *ječe, mitä on pidetty viitteenä siitä, että sanat on omaksuttu saamelaiskieliin vasta kantasaamen jälkeen keskenään sukua olevista substraattikielistä (Aikio 2006b: 45). Kantasaamen *e- ei myöskään palaudu permiläisten edellyttämään takavokaaliseen asuun.

Länsimarin *jož* 'lumipyry' -sanalla on vastineet itä- ja niittymarissa I N *juž* 'ilma, kylmä raikas ilma, kylmä pureva tuuli, kylmä tuuli' (TschWb: 195). Marin sanan vastineiksi on nytemmin esitetty sanoja, saLu. *joasso* 'viileä sää', udm. *juz* 'raikas, viileä, vilpoinen', selkTy. *t'āt* '(vielä lumeton) alkutalvi' (Aikio 2015b: 52), joten sen liittämisestä kprm. *juž-sanaan voidaan luopua. Kur. *jasə-asuun palautuvia komin vastineita ei lähteessä mainita, mutta johdokset *juzgi-* 'jomottaa, kolottaa, vihloa kylmästä (hampaat)', *juznit-* 'kulkea (kylmät väreet selässä)' (KESKJ: 334) on johdettu udmurtin sanaa vastaavasta vartalosta.

Permiläisten kielten sanan osalta on harkittava lainautumista kantairanin sanasta *jadzā- 'jäätikkö' > sarikoli *yož*, vahan *yaz*, kati *yūc* (Sadovski 2017: 570), joka edustaa indoeurooppalaista 'jää'-sanaa, vrt. kie. *ieǵ-o(n) > kgerm. *jeka(n)- 'jää', mn. *jaki* 'murtunut jää, jäävirta', alaksa *is-jack* 'jääpuikko', sveitsinsaksa *jäch* 'kuura, huurre', kie. *ieǵ-o- > heitti *eka* 'kylmä, pakkaneen, jää', *ieǵ-i- > mir. *aig* 'jää' (Kroonen 2013: 273). Samasta kantagermaanisesta vartalosta on johdettu myös mn. *jokull* 'jääpuikko; jäätikkö' < kgerm. *jekiljō. Sana on iranilaisella taholla mahdollisesti viitannut jäähän jonkinlaisena kulkemisen kannalta olennaisena olosuhteena. Nykymerkitykseen iranilaisella taholla tuskin on voinut olla vaikuttamatta, että sana on säilynyt vuoristoalueilla puhutuissa kielissä. Sarikolia puhutaan Pamirin vuoristoalueen itäisimmässä kolkassa Kiinan Xianjingissa (Payne 1989: 418), vahanin puhuma-alue keskittyy Wakhanin käytävään Afganistaniin Pamir- ja Hindukuš-vuoristojen väliselle alueelle (mts. 419), indoiranilaisten kielten nuristanilaiseen haaraan kuuluvaa katiä puhutaan Koillis-Afganistanin vuoristoalueella.

Esipermiin saadussa lainasanakerrostumassa kantairanilaista *a:ta on substituoitu *a:lla (> kprm. *u). Kantairanin soinnillisen affrikaatan *-dz- substituuksiosta ei ole esimerkkejä, mutta vastaavaa soinnitonta affrikaattaa kiran. *-ts-:tä on substituoitu esipermin *-č-:llä, kprm. *už 'ori' < esipermi *ača ← kiran. *atsva 'hevonen' (Koivulehto 1999a: 226). Sanan säilyminen pelkästään nykyiranissa ei sanan indoeurooppalaisen alkuperän vuoksi ole lainaoletuksen este.

5.2.1.5 Vkprm. *marka 'maho'

Udmurtin *murj* 'maho, marto, hedelmätön', komiP *murka* 'maho lehmä', Ud. *mur* 'maho (lehmästä)', Le. *murjal-*, Ud. *murjav-*, I *murmi-* 'käydä mahoksi' -sanoja on etymologisessa kirjallisuudessa verrattu empien sm. *marras*-sanueeseen, *marras: marta-* 'kuolemaisillaan, kuoleman kielissä oleva, raihnas; kuollut, vainaja, kuoleman enne', rinnan myös *marto* 'maho' (UEW: 699). *Marras*-sanuetta on edelleen pidetty kanta-arjalaisena t. kantairanilaisena lainana ← kii./kiran. *mṛtā-s > mia. *mṛtā-h* 'kuollut, av. *mar^ata-* (Rédei 1986: 52–53; SSA: 151). Näissä pohdinnoissa ei suomen ja permiläisten kielten sanaa enää rinnasteta. UEW:n sana-artikkelissa mainitaan, että ims. -rt-:n ja prm. -r- on äännesuhteena epäsäännöllinen. Permin sana ei voi

äännelaillisesti olla lainaa samasta kanta-arjalaisesta originaalista kuin itämerensuomen sana. Arjalainen *mṛtá-s on johdettu kanta-arjan verbistä *mar- 'kuolla' > av. *mar-*, mia. *mar-* (Cheung 2007: 264–265), joka periaatteessa sopii permiläisen sanan lainaoriginaaliksi, kprm. *mur- < esipermi *marə- ← kii. mar-.

Permiläinen sanalle voidaan esittää lainaoriginaalin osalta täsmällisempi kilpaileva iranilainen lainaetymologia. Kantapermin *mur 'maho' on lainaa kantairanin sanasta *marka- > mav. *mahrka-* 'tuhota, hävitys', pahl. *marg* 'kuolema', mia. *marká-* 'tuhota, hävitys, kuolema', *márka-* sairauden demonin nimi, oss. *marg* 'myrkky' (Cheung 2002: 202). Substantiivia vastaava verbi on kantairanin *marč- 'tuhota, vahingoittaa' > av. *mərəṇč-* 'tuhota', (+ui-) 'tuhota, pilata', khotan-saka *malstá* 'hän murskaa' (< *maljs- 'tuhota, vahingoittaa' < *marča-), pass. *maich-* 'saada keskenmeno' (< *mulch- < *mṛčya-) (Emmerick & Skjærvø 1997: 122–123), mia. *marc* 'vaurioittaa, satuttaa, vahingoittaa, loukata', *á-mṛkta-* 'vahingoittumaton', ormuri *māk* 'kuihtunut, lakastunut' (< *marxta-ka) (EWAia: 323–324; Cheung 2007: 265–266)). Indoiranilaisella verbivartalolla *marč- (*mark-) on vastine kreikassa, mkr. *βλάπτω* 'minä satutan, vahingoitan' < kie. *melk^u- (LIV: 434–435).

Permiläisissä kielissä *rk-yhtymien jälkikomponentti katoaa säännöllisesti (ks. kohta 3.4.3.), joten kantapermin *mur 'maho' voidaan säännöllisesti johtaa esipermien asusta *marka, joka on lainautunut kantairanin sanasta *marka-. Esipermiläiseen kerrostumaan saaduissa lainoissa kantairanin *a:ta on substituoitu *a:lla (> kprm. *u). Sanueella on iranilaisella taholla monia 'vahingoittumiseen' ja 'hedelmättömyyteen' viittaavia merkityksiä, jotka sopivat hyvin yhteen permiläisen sanan merkityksen 'maho' kanssa. Olen esittänyt marin *mirće- 'sairastella, riutua, kuihtua' -sanaa lainaksi samaisesta iranilaisesta sanueesta (ks. kohta 5.7.1.1.).

5.2.1.6 Vkprm. *marta(-) 'mitta; mitata'

Udmurtin *merta-* 'mitata, punnita' ja komin *murtal-* 'mitata', SysY *mortal-* -sanat on rinnastettu kysymysmerkillä unkarin *mér-* (murt. *mír-*) 'mitata, punnita' -sanaan (UEW: 273). Sanat on palautettu peräti kantauraliin, mutta tätä ajatusta ei rinnastuksen epäsäännöllisyyden vuoksi voi hyväksyä. Unkarin sanan todetaan voivan olla slaavilainen laina, joskin samassa yhteydessä todetaan, että unkarin sanasta puuttuu verbisuffiksi (infinitiivin tunnus?), joka slaavilaislainoissa muuten on edustuneena (UEW: 273).

Kantapermiläiseksi asuksi on rekonstruoitu *mortal- (Csúcs 2005: 356), mutta ei ole tiedossa, kuinka tähän nimenomaiseen asuun on päädytty, sillä permiläisissä kielissä esiintyy kaiken kaikkiaan vain kaksi sanuetta, joissa tavataan vokaalilyhdistelmä udm. *e* ~ komi *u* (Wichmann 1915: 80), eikä kyseessä näin ollen ole mikään tunnettu säännöllinen kehitys. Nähtävästi joko udmurtin tai komin vokaaliedustus on jollain tapaa sekundaari. Udmurtin sanan vokalismiin on saattanut vaikuttaa äänteellisesti ja semanttisesti läheinen venäjän *мерить* 'mitata'. Koska on mielestäni helpompi selittää udmurtin vokalismi sekundaariksi kuin toisin päin, voidaan sanan etymologisten pohdintojen osalta lähteä komin vokalismin ensisijaisuudesta.

Komissa sana tunnetaan vain komisyryjäin murteissa: *murtav-* (Lu. VyčY Ud.), *murtal-* (SysY LL VyčY), *murtoo-* (Vym, Iž.), *murtesal-* (Le.) (SSKZD: 228). Ylä-Sysolan murteessa sana tunnetaan sekä asussa *murtal-* että *mortal-*. Komin murteiden enemmistön perusteella on *u* sanassa kuitenkin alkuperäinen. Udmurtin *-a(I)* ja komin

-av, -al, -oo ovat tunnettuja johtimia (Bartens 274–276). Kyseisiä johtimia käytetään sekä denominaalisesti, esim. udm. *gopa-* 'kaivaa kuoppa' ← *gop* 'kuoppa, komi *kemav-* 'panna jalkineet' ← *kem* 'jalkineet' että deverbalisesti, esim. udm. *iška-* 'repiä (eri paikoista)' ← *iškj-* 'repiä', komi *uśal-* 'pudota usein' ← *ūs-* 'pudota'. On periaatteessa mahdollista, että kyse on moninkertaisesta johdoksesta, vrt. komi *tjir-t-av-* ← *tjir-t-* 'täyttää' ← *tjir(-)* 'täysi; täyttyä' (SSKZD: 390–391). Johtamaton vartalo on kantapermissä ollut joko *mur- t. *murt- olettaen, että udmurtin vokalismi selittyy sekundaariksi.

Vaikka lainautuminen venäjistä ei komin vokalismien perusteella tulekaan kysymykseen, on venäjän sanan *мepумь*-sanana indoeurooppalaisen taustan tarkastelu epäilemättä paikallaan. Venäjän sana palautuu kantaslaavin verbiin *mēriti (Derksen 2008: 312), *mē rī tēj 'mitata' (Klotz 2017: 154). Verbi on Derksenin mukaan denominaalinen johdos sanasta *mēra 'mitta' > ven. *мepa* (Derksen 2008: 312), *mē rā (Klotz 2017: 154). Kantaslaavin *mēra on johdos indoeurooppalaisesta verbijuuresta *meh₁- 'mitata' → *meh₁-reh₂ 'määrä' (Kroonen 2013: 362). Rinnakkaisia johdoksia ovat kie. *meh₁-ti- > kgerm. *mēpi- 'mitta' > engl. *māō*, kie. *mh₁-tro- > mkr. *μέτρον* 'mitta(väline)' (mts. 367). Kreikan *μέτρον* on johdettu instrumentaalijohtimella -tro-, samalla johtimella on verbin eri ablaut-asteesta muodostettu mkr. *μήτρα* 'pinta-alamitta', jota vastaa täsmällisesti mia. *mātrā* f. 'mitta' (Beekes 2010: 940). Muinaisindoarjassa verbistä *mā-* esiintyy monia muitakin nominaalisia johdoksia, mm. *pra-mā-* f. 'perusmitta', *māna-* n. 'mittanauha' (EWAia: 341–342). Verbi esiintyy myös iranilaisissa kielissä (Cheung 2007: 254–255 s.v. *maH-). Instrumentaalijohtimella muodostettua sanaa ei nähtävästi iranilaisista kielistä löydy, mutta saman johdoksen esiintyminen sekä kreikassa että muinaisindoarjassa viittaa siihen, että se voi olla muodosteena vanhakin.

Kantapermin *murt- 'mitata' onkin nähtävästi lainattu juuri kyseisestä indoeurooppalaisesta instrumentaalijohdoksesta, jota edustavat mkr. *μήτρα* ja mia. *mātrā* 'mitta'. Sanan kantaindoiranilainen asu lienee ollut *maH-tra-. Tämä sopii ongelmitta permiläisen sanan lainaoriginaaliksi olettaen, että sana on lainautunut jo esipermiin (vkprn.), kii. *maH-tra- → esiprm. *marta- > kprn. *murt-. -Tr-yhtymä on ollut uralilaisissa kielissä fonotaksin vastainen, joten yhtymän metateesi on odotuksenmukainen ja siitä on muitakin esimerkkejä, joskaan ei välttämättä täsmälleen samasta lainakerrostumasta, kprn. *bōrd 'siipi' ← kii./kiran. *patra- 'siipi'. Varhaiskantapermiläisissä lainoissa kii. *a:ta on substituoitu *a:l:la ja se vastaa edustukseltaan perintösanastossa havaittavaa edustusta (ks. kohta 3.4.4.2.12). Sanaluokkaero ei nähdäkseni ole merkitsevä, sillä permiläisten kielten sana sopii denominaaliseksi johdokseksi, kprn. *murt 'mitta' → *murt-al 'mitata'. 'Mittaa' ja 'mittaamista' tarkoittavat sanat ovat merkityksensä puolesta varsin tyypillistä lainatavaraa, sm. *määrä* esimerkiksi on lainaa edellä mainitusta venäjän *мepa*-sanasta (SSA: 196).

Ossetin *mært* 'kuiva-ainemitta (pääsääntöisesti viljamitta)' -sanaa on vanhemmissa lähteissä pidetty johdoksena verbijuuresta *maH- (Cheung 2002: 204). Sanan *æ* on tässä tapauksessa Cheungin mukaan epäsäännöllinen, joten hän ehdottaa ossetin sanalle vaihtoehtoisia alkuperän selitystä, jonka mukaan sana palautuisi kantairanin asuun *hmar-θrā- 'lukumäärän merkitsemistapa' > mav. *marəθra-* n. 'merkki, mielessäpitäminen'. Permiläisten kielten sana ei vokalismien perusteella sovi lainaksi osseetista, sillä myöhemmät iranilaiset alaani-osseettityyppiset lainat on saatu kieleen siinä määrin myöhään, että näissä on vokaalisubstituutona mkprn. *a (ks.

kohta 5.4). Lainautuminen kantairanista esipermiin on äänteellisesti mahdollista, mutta ensimmäisenä esitetty lainaetymologia on semanttisesti suoraviivaisempi.

5.2.1.7 Vkprm. *mäntä- 'aikoa, olla lähdössä, aikeissa'

Komin *mēd-* 'lähteä, tehdä lähtöä; alkaa, aloittaa, ryhtyä' (SSKZD: 225), J *mōd-* 'aikoa, olla aikeissa, alkaa (tekemään jtkin)' (Lytkin 1961: 147) ja udmurtin *medj-* 'aikoa, olla aikeissa, haluta', (murt.) 'hidastella, viivästellä' (USS: 292), 'laittautua, olla aikeessa, tuumata, ruveta, aikoa' (WotjWsch: 157) -sanojen perusteella voidaan kantapermiin rekonstruoida verbi *mäd- 'aikoa, olla lähdössä, aikeissa'. Sanalle ei ole esitetty kantapermin taakse ulottuvaa alkuperän selitystä (KESKJ: 176; Csúcs 2005: 356). Kantapermin *mäd- palautuu esipermin asuun *mäntä- t. *mäntə-. Toisen tavun vokaalin laatua ei voida pitävästi päätellä pelkästään permiläisten sanojen perusteella.

Indoeurooppalaisissa kielissä esiintyy sanoja, jotka muistuttavat esipermiläistä sanuetta jossain määrin sekä äänteellisesti että semanttisesti, vrt. lat. *mēns*, *mentis* 'mieli', mia. *matí-* 'ajatus, ajattelu, mieli, huomio, aikomus, ylistyslaulu', liet. *mintis* 'ajatus, idea', ksl. *pamēty* 'muisti, muistelu, muistaminen' > ven. *память* 'muisti, muisto, taju', gt. *ga-munds* 'muistelu' < kie. *mṇ-ti- (de Vaan 2008: 372; Kroonen 2013: 375). Sana on johdos indoeurooppalaisesta verbijuuresta *men- 'ajatella, miettiä, pohtia' > av. *māñ-* 'ajatella', mp. *man-* 'ajatella', saka *mañ-* 'pitää jonakin', sgd. *myn-* 'ajatella' (< kiran. *man-), mia. *man-*, mkr. *μέμωα* (pf.) 'minä aion', lat. *meminī* 'muistin', mir. *do-moin-* 'ajatella, uskoa', liet. *miñti* 'muistaa', gt. *man-* 'ajatella' (Cheung 2007: 262–263). Kantagermaanin *mainjan- 'ajatella' > megl. *māñian* 'tarkoittaa, aikoa', engl. *mean*, mys. *meinen* 'tarkoittaa; uskoa; sanoa' edustaa kausatiivijohdosta *moin-eie- (Kroonen 2013: 348). Suomen *mainita* on lainaa kantagermaanista, *meinata* 'aikoa; tarkoittaa, arvella, ajatella' on lainaa ruotsin sanasta *mena* 'luulla, arvella, tarkoittaa', joka puolestaan on keskialasaksalainen laina, kas. *meinen*, *mēnen* (SSA: 157).

Ensisilmäyksellä parhaiten esipermin *mäntä- t. mänti- sopii lainaksi kantaindoeuroopan sanasta *mṇ-ti- 'ajatus, mieli'. Tavuakantavan *ṇ:n substituoinnista ei ole tunnettuja rinnakaistapauksia. Lisäksi lainautumisen korkea ikä herättää epäilyksiä. Myöhempi lainautuminen indoeurooppalaisen sanan jatkajista tuskin sekään tulee kyseeseen. Vokaalisubstituutiosta esipermin *ä ← kii./kiran. *a (< *kie. *ṇ), on esimerkkejä, mutta permiläisen sanan *nt-yhtymään palautuvaa keskikonsonantistoa on vaikea selittää indoiranilaisesta *mati-asusta käsin.

Yhtymälle *-nt- saattaa löytyä kielensisäinen selitys. Kantaauraliin voidaan palauttaa morfofonologinen vaihtelu, jossa vartalonloppuinen *-ə katoaa muodostaen ns. konsonanttivartalon, kun vartaloon liittyy johdin -CV(C)-hahmoinen johdin, (C)VC(C)ə → (C)VC(C)-CV(C) (Aikio tulossa a). Kantaauraliin palautuvia konsonanttivartaloisia *tA-johdoksia ovat ainakin seuraavat tapaukset.

- kur. *kan-ta- 'kantaa' ← *kanə- 'mennä, kulkea, lähteä' (Janhunen 1981: 221, 231)
- kur. *kul-ta- 'kalastaa nuotalla' ← *kulkə- 'juosta, virrata' (Aikio tulossa a: 18)
- kur. *kär-tä- (> udm. *kertti-*, komi *kert-* 'sitoa') ← *kärə- 'kietoa, sitoa' (Aikio 2002: 18–20; Pystynen 2018: 90–93)

— kur. *men-tä- 'erehtyä; ampua ohi, olla osumatta' (> saP *meaddit*, hntVVj. *mintəɣtə-*) ← *menə- 'mennä' (> saP *mannat*) (Aikio tulossa a: 23)

Saamessa ja jossain määrin myös permiläisissä kielissä ensitavun vokaalinkehitys on riippuvainen toisen tavun vokaalinlaadusta, minkä avulla sekundaarit johdokset voidaan erottaa vanhemmista jo kantaauraliin palautuvista johdoksista. Koska vokaalikombinaatio *e-ä tuottaa kantasaameen vokaalikombinaation *ea-ē (> saP *ea-i*) ja kur. *e-ə-vokaalikombinaatio kantasaamen *e-ε:n (> saP *a-a*) on johtoprosessin men-tä- ← menə- edelleltävä kantasaamen vokaalirotaatiota. Samantapaista järkeilyä voidaan soveltaa permiläisten kielten udm. *kertti-*, komi *kert-* 'situa' -sanoihin. Kantaauralin vokaalikombinaatiosta *ä-ə kehittyy permiläisiin kielisiin säännöllisesti *i* resonanttien edellä, kur. *kärə- 'kietoa, sitoa' -asun pitäisi siis tuottaa ***kj̥r*. Mikäli johdos olisi muodostettu vasta vokaalimuutosten jälkeen, odottaisi permiläisiin kielisiin tämän vartalon pohjalta muodostettua asua ***kj̥rt-* 'situa'. Kantaauralin *ä-ä sen sijaan tuottaa säännöllisesti kantapermin *ä:n (> udm. *e* ~ komi *ε*), joten johtoprosessi voidaan äänteellisin perustein palauttaa jo esipermiin. Aina eroa kantaauralilaisten ja myöhempien johdosten välillä ei ole permiläisten kielten perusteella mahdollista tehdä.

Esipermin *mänə- voidaan selittää ä-lainaksi kantairanin sanasta *man- 'ajatella', josta on edellä kuvatun johtoprosessin mukaisesti muodostettu esipermissä konsonantivartaloinen *tA-johdos, esiprm. *män- → *män-tä-. Kantaauralin *-tA-johdinta pidetään funktioltaan kausatiivisena, mutta johdosten kausatiivisuus ja semanttinen suhde pääsanaansa eivät ole nykytasolla välttämättä kovin suoraviivaisia. Semanttisen kehityksen kannalta edellä mainittujen germaanisten kausatiivijohdosten merkitykset ovat kuitenkin valaisevia: kgerm. *mainjan- > engl. *mānian* 'tarkoittaa, aikoa', engl. *mean* 'tarkoittaa, merkitä', mys. *meinen* 'tarkoittaa; uskoa; sanoa'. 'Tarkoittamisen' ja 'aikomisen' välinen semanttinen ero on jo suhteellisen vähäinen ja merkityksenkehitys 'tarkoittamisesta' 'aikomiseen' voidaan havaita verrattaessa sm. *meinata*-sanan merkityksiä ruotsalaiseen lainaoriginaaliin *mena* 'luulla, arvella, tarkoittaa'.

Kantaauraliin palautuu verbi *mänə- 'vapautua, pelastua' > komi *mj̥n-* 'irtautua, vapautua' (UEW: 268), mutta tämä tuskin tulee merkityseron vuoksi kyseeseen esipermin *män-tä-sanan kantasanaan. Udmurtin *medj-*sanan murteelliset merkitykset 'hidastella, viivästellä' lienevät venäjän *медлѣть* 'hidastella, vitkastella, aikaila' -verbin vaikutusta.

5.2.1.8 Vkprn. *tara/ə- 'jäykistyä (kylmästä)'

Komin *tural-* 'jäykistyä (kylmästä)' -sanaan on rinnastettu saP *doarggistit* 'järistä; täristä', sm. *tarkene-* 'tulla toimeen palelematta', hntVVj. *tārəɣ-*, Sur. *tārəɣ-* 'vapista, väristä (kylmästä, pelosta, kuumesta, vanhuudesta)', mnsT *tark-*, So. *tārɣ-* (Aikio 2015b: 53). KESKJ:ssa (s. 287; s.v. *турдыны, туравны*) komin sanaan on rinnastettu marin *turtaš* 'rypyttyä, kutistua', sm. *turtua* ja epävarmana vastineena mdE *tardems* 'kohmettua'. Jälkimmäinen rinnastus voitaneen hylätä äänteellisesti epäsäännöllisenä. Suomen *u* ei tavallisesti vastaa komin *u*:ta perintösanastossa. Marin sanassa soinniton -rt- viittaa siihen, että sana on kielessä kohtuullisen myöhäinen, sillä se ei ole osallistunut uralilaiselle perintösanastolle tyypilliseen soinnillistumiseen kur. *-rt- > kma. *-rδ-.

Ensimmäinen rinnastus on komin osalta äänteellisesti täysin odotuksenmukainen. Saame ja obinugrilaiset kielet vastaavat toisiaan semanttisesti varsin tarkasti. Suomen ja komin sanatkin lieenee mahdollista liittää samaan yhteyteen kylmyyteen liittyvinä ilmiönä, vaikka täsmällistä semanttista paralleelia ei rinnastuksen yhteydessä ole esitetty.

Varsinaista estettä uralilaiselle rinnastukselle ei ole, mutta nähdäkseni komin sanalle voidaan esittää myös lainaetymologia. Kantairaniin palautetaan verbijuuri *starH- 'jäykistyä' > av. *hqm-starət* 'jäykistyminen', saka *stīrū* 'jäykkä, kova' (Cheung 2007: 365). Kantairanin sana palautuu indoeurooppalaiseen *sterH- 'jäykistyä' -juureen (> liet. *stėrti* 'kivettyä, jäykistyä', sks. *starren* 'jäykistyä'). Äänteellisesti lainaetymologia edellyttäisi olettamaan, lainautumista jo esipermiin *tara/ə- ← kiran. *starH. Vastaavan kerrostumaan palautuvia komiin rajoittuvia lainoja on muitakin (ks. kohta 5.2.). Lainasubstituutiosta prm. *t- ← iran. *st- ei ole muita esimerkkejä, mutta sananalkuisen konsonanttiyhtymän yksinkertaistuminen on odotettavissa. Laryngaali on mahdollisesti jätetty kokonaan substituomatta. Mikäli äännettä on substituoitu velaarilla *k/ɣ*, on kato joka tapauksessa täysin äännelaillinen. Sanojen merkitys on molemmilla tahoilla sama.

5.2.2 Täsmennyksiä iranilaisiin *ä-lainoihin

5.2.2.1 Vkprm. *gänä 'karva'

Udmurtin *gon* 'karva(t)', komin *gen* 'untuva, haiven, ihokarva (eläinten ja ihmisten)' -sanan lainaoriginaaliksi on annettu keski-iranilainen *gun, vrt. ossI *qoyn*, D *ḡun* 'karva, villa, huopa', saka *ggūna* 'karva' (Rédei 1986: 69). Udm. komi *gin* 'huopa' -sanan on oletettu olevan peräisin samasta keski-iranilaisesta asusta. Udm. komi *gin* on palautettu kprm. *gün-asuun, udm. *gon*, komi *gen* puolestaan kprm. *gön-asuun. Molemmat sanat on palautettu samaan kprm. *gün-asuun, mutta *gön-sanassa *ü:n oletetaan avartuneen myöhemmin *ö:ksi, äänneasujen erkaneminen on edelleen johtanut merkitysten eroamiseen (ml.).

Tarjottu äänteellinen selitys on epäuskottava, sillä avartuminen *ü:sta *ö:ksi on muutoksena epäsäännöllinen. Kun kyse joka tapauksessa on lainasanoista, on rinnakkainen lainautuminen lähtökohtaisesti varteenotettavampi selitys kuin epäsäännöllinen äännekehitys ja nähdäkseni permiläisten kielten sanat voidaan varsin luontevasti selittää lähtemällä kahdesta eri-ikäisestä lainasanasta.

Keski-iranilaisen lainanantajakielen ensitavun *u palautuu kantairanin *au-diftongiin, vrt. kiran. *gauna-, vrt. mav. *gaona*- 'karva, karvan väri, tapa' (Cheung 2002: 215). Esitänsäkin, että udm. *gon*, komi *gen* edustaa näistä vanhempaa jo esipermiläistä tai varhaiskantapermiläistä *ä-lainaa, joka on lainattu kantairanilaisesta asusta ennen monoftongiutumista, kiran. *gauna- → esiprm./vkprm. *gä(w)nä. Esipermi t. kantapermi *ä tuskin on voinut tulla iranilaisen *u:n korvaajana kyseeseen. Udm. komi *gin* puolestaan on lainattu myöhemmästä monoftongiutuneesta asusta, esim. ossI *qoyn*, D *ḡun* → kprm. *gün, mikä on enemmän tai vähemmän edellä esitetyn perinteisen näkemyksen mukainen kanta.

5.2.2.2 Vkprm. *pära 'vanha'

Udmurtin *pereś*, komi *perjś* 'vanha' -sanaa on pidetty vanhemmissa etymologisissa lähteissä vanhana omaperäisenä sanana, jonka vastine on ksa. *poarēs 'vanha' > saP *boaris* (UEW: 737). Saamen sana on myöhemmin selitetty ns. "o-lainaksi" arjalaisesta *paras-sanasta (> mia. *pārah* 'kaukainen, tuolla puolella oleva; aikaisempi; vanha; normaalin ylittävä; paras t. huonoin; korkein, tärkein, paras, suurin') (Koivulehto 1999a: 229). Koivulehto ei tässä yhteydessä ole ottanut kantaa permiläisen sanan alkuperään. Saamen ja permin sanat eivät kuitenkaan vastaa toisiaan äännelaillisesti ja niiden onkin arveltu edustavan rinnakkaisia lainoja (Holopainen 2018: 163–164). Permiläisten kielten sana sopii vokalismien perusteella *ä-lainaksi esitetystä arjalaisesta *para-sanasta → esiprm. *pära- 'vanha', joskin sanan johtimelta vaikuttava jälkitavun aines on selittämättä.

5.3 Keskikantapermin iranilaiset lainasanat

Iranilaista *a:ta heijastaa joukossa lainoja vokaalivastineet, jotka permiläisten kielten perintösanastossa palautuvat *e-ä:hän (> udm. *u* ~ komi *o*, SysY *o*, *J o*) ja *e-ə:hin (> udm. *u*, Lo *u*, B *o* ~ komi *o*, SysY *o*, *J u*). Vokaalisubstituutiosta voitaneen tehdä joitain päätelmiä koskien permiläisten vokaalimuutosten kronologiaa ja vokaalinlaatua. On monenlaisia käsityksiä siitä, mihin kantapermin vokaaliin vokaalisarja udm. *u* ~ komi *o*, SysY *o*, *J o* palautuu. Varsin yleinen mielipide on ollut, että kyseinen vokaalisarja edustaa kahdesta kantapermiin rekonstruoidusta o-vokaalista näistä laveampaa enimmäkseen "tavalliseksi" *o:ksi rekonstruoitavaa vokaalia (E. Itkonen 1954: 267–273). Kantapermin *o:hon (*o) vokaalisarjan palauttavat niin ikään Lytkin (1964: 231), Harms (1967: 170) ja Sammallahti (1988: 524–527). Eriäviäkin mielipiteitä kyseisen kantapermin vokaalinlaadusta on esitetty, viimeaikaisen näkemyksen mukaan kyse on laveasta labiaalisesta keskivokaalista *ɔ (Zhivlov 2014: 122–124).

Kantauralin *e:n kehitys nykypermin labiaaliseksi takavokaaliksi todennäköisesti on kulkenut yhden tai useamman välivaiheen kautta. Yhdeksi tällaiseksi välivaiheeksi on postuloitu keskivokaali *ɛ (E. Itkonen 1954: 272). Tarkimman esityksen kantauralista kantapermiin johtaneista välivaiheista tarjoaa Sammallahti (1988: 525), joka olettaa kantauralin *e:n ensivaiheessaan labiaalistuneen esipermissä *ö:ksi. Esipermin *ö on toisen tavun *ä:n (joka saattoi tässä vaiheessa olla takavokaali *a) edellä sitten takaistunut kantapermin *o:ksi, esim. kur. *pesä > esiprm. *pösä > posa > kprm. *poz. E. Itkonen ehdottamaa *ɛ:llistä välivaihetta vastaan puhuu se, että kantauraliin rekonstruoidaan nykyään keskinen *ɛ-vokaali, joka on permiläisissä kielissä säilynyt tietyissä konteksteissa muuttumattomana ja *a-vartaloissa langennut enimmäkseen yhteen *a:n ja *o:n kanssa. Koska mitään yhteenlankeamista kur. *e:n kanssa ei ole *e:n jatkajissa ole havaittavissa, ei *ɛ tule välivaiheena kyseeseen.

Esipermin *ö:llistä rekonstruktiota näyttää tukevan muutama yksittäinen marista esitetty lainasana, vrt. esiprm. *ördVs 'sivu, kylki' → kma. *ürðəž (Aikio 2014c: 137) (marin sanan alkuperästä tarkemmin kohta 6.3.40.), mutta muuten oletettu välivaihe ei perustu vertailevaan evidenssiin, vaan on lähinnä postuloitu selittämään, kuinka illabiaalisesta etuvokaalista kehittyi labiaalinen takavokaali. Iranilaisten lainasanojen

perusteella toisenlainenkin äänteellinen tulkinta lienee mahdollinen. Iranilaisten lainasanojen ajoitus on epävarma, mutta useimmiten permiläinen sana sopii lainaksi kantairania läheisesti muistuttavasta asusta. Iranilaisen tahon arkaaisuus ei sovi yhteen kantapermiläisen ajoituksen kanssa. Esiprm. *ö ← iran. *a puolestaan ei ole foneettisesti erityisen houkutteleva substituuatio. Lainasanaevidenssi viittaisikin pikemminkin siihen, että kuten kantaindoiranissa, on kur. *e:stä kehittynyt esipermisissä ensin *a (foneettinen reaalistuma esim. [ʌ]), joka myöhemmin on labiaalistunut kantapermin *o:ksi. Iranilaisen *a:n substituuatio ei ole esipermisissä muuttunut vaan äännejärjestelmä sen ympärillä. Myöhäiskantapermiin tultaessa kkpr. *a (< kur. *e) on puolestaan labiaalistunut.

1. kur. *a > vkpr. *a (← kii./kiran. *a) > kkpr. *o > mkpr. *u
2. kur. *e(-ä) > kkpr. *a (← iran. *a) > mkpr. *o
3. mkpr. *a ← iran. *a

udm.	komi	kkpr.	lainälähde	lähteet
<i>bun</i>	<i>bon, J bon</i>	*bana 'niini'	?← iran. *ban- < kii. *band ^a -	Uotila 1933: 3; KESKJ: 40
<i>dumj-</i>	<i>dom, J dom</i>	*dama 'lieka, side; sitoa'	← iran. *dāma	Rédei 1986: 67–68
<i>dur</i>	<i>dor, J dor</i>	*dara 'reuna; terä'	← iran. *dārā- 'terä'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.4.
<i>gin</i>	<i>gin</i>	*gun 'huopa'	← iran. *gun, vrt. ossI <i>qəyn</i> , D <i>ḡun</i> 'karva, villa'	Rédei 1986: 69; Holopainen 2019: 379–380, ks. lisäksi kohta 5.2.2.1.
<i>gur</i> 'sävelmä'	<i>gor, SysY gor</i> 'ääni'	*gara ¹ 'ääni; sävel'	← iran. *gar 'ylistyslaulu, ylistys'	ÅKE: 526
<i>gur</i> 'uuni'	<i>gor(j-)</i> 'kuias', J <i>gor</i> 'uuni'	*gara ² 'kuias, uuni'	← iran. *gārja 'kivikasa'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.6
<i>gur bord-</i> 'itkeä ääneen'	<i>gorzj-, SysY gorzj-, J gūrzi-</i> 'itkeä'	*garz- 'itkeä'	← iran. *garz- 'vaikeroida, itkeä'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.10
<i>gurež</i> 'vuori, mäki'	<i>goruv</i> 'vuoren alarinne'	*gara ³ - 'vuori'	← iran. *gari- 'vuori'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.7
<i>gurt</i> 'kylä, koti'	<i>gort</i> 'koti(talo)', J <i>gort</i>	*garta 'kotipaikka'	← iran. *gauθra 'alku-, syntyperä'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.9
<i>gurul</i> 'leuan alus'	<i>gorš, J gorš</i>	*gara ⁴ - 'kurkku'	← iran. *gara- 'kurkku, nielu, kurkunkpää; kaula'	uusi lainaetymologia, ks. 5.3.1.8
-	<i>jort, J jort</i> 'toveri, pari', P <i>jort</i>	*jarta 'aviopuoliso'	← iran. *jāθr- 'käly, kälykset'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.13

	'aviomies, -vaimo'			
<i>pudo</i>	<i>poda</i>	*pada 'karja'	← iran. *špāda 'sotajoukko'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.14
<i>pid</i> 'jalka'	<i>pod(j-)</i> '(esineen, kasvin) jalka, jalas, jalusta', SysY <i>pod</i>	*padə 'jalka'	← iran. *pad- 'jalka'	Rédei 1986: 75
<i>sura-</i>	<i>sor-</i> , J <i>sóral-</i>	*sara- 'sekoittaa'	← iran. *sarH- 'sekoittaa, yhdistää'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.16
<i>ud</i> 'itu; oras; taimi'	<i>od</i> 'keväinen vehreys; oraat, itu'	*ada/ə 'oras'	← iran. *ādu- 'vilja, jyvä'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.1
<i>urt</i> 'sielu, henki (kuolleen)',	<i>ort</i> 'kummitus, haamu; henki', SysY <i>ort</i>	*arta/ə 'sielu, henki'	← iran. *ātra, *āθra 'henki, henkäys' > av. <i>āθra</i>	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.2
<i>vur</i> 'sakko', <i>vura-</i> 'lahjoa, sakottaa'	(<i>kiv</i>) <i>vor</i> 'puhe, puhelahja'	*vara 'lahja, kyky'	← vrt. mia. <i>vāra-</i> 'aarre, omaisuus'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.17
-	<i>zon(m-)</i> , J <i>zon</i>	*zana 'poika'	← iran. *zana-	Rédei 1986: 82; Holopainen 2019: 384
<i>žuzki</i> 'terttu; helttä'	<i>roz</i> , SysY <i>roz</i> 'terttu'	*raza 'terttu'	← iran. *raza-, ossD <i>ræzæ</i> 'hedelmät, kasvikset', fa. <i>raz</i> 'viinilehvä, -köynnös, -tarha'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.17

Taulukko 9. Keskikantapermin iranilaiset *a-lainat.

udm.	komi	kprm. *i	v/kprm. *u	lainälähde	lähteet
-	<i>djš</i> , J <i>dəš</i>	*djš 'laiska'	*duš	← iran. *duš- 'paha, huono'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.5
<i>gīrēz</i>	<i>gīrjš</i> , J <i>goriš</i>	*gīr- 'karkea; suuri, vahva'	*gurV-	← iran. *guru- 'raskas, painava'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.11
<i>dīr</i>	<i>dīr</i> , J <i>dər</i>	*dīr 'kauan sitten'	*dura	← iran. *dūra- 'kaukana'	Rédei 1986: 67
<i>gīn</i>	<i>gīn</i> , J <i>gən</i>	*gīn 'huopa'	*gunV	← iran. *gun 'karva, väri'	Rédei 1986: 69

Taulukko 10. Varhais/keskikantapermin *u-lainat.

udm.	komi	kprm.	v/kprm.	lainälähde	lähteet
-	<i>čer, J čir</i>	*čer 'kirves'	*čirka	← skyt.-srm.-al. *tsirga > ossI <i>cyrğ, D cirğ</i> 'terävä, terävä esine' (< kiran. *tigra-)	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.3.1.3
-	<i>erd</i>	*erd 'avoin, näkyvä paikka'	*irda	← iran *(vi)- idra > srm.-al. *irð > oss. <i>ird</i> 'kirkas'	KESKJ: 429, ks. kohta 5.3.1.12
-	<i>mež</i>	*mež 'pässi'	*miša	← kskiran. ?*mēša, vrt. av. <i>maēša</i> 'lammas', mia. <i>mešá-</i> 'pässi'	Rédei 1986: 72– 73
<i>vorgor on</i> 'aikam ies, ukko; mies'	<i>veres</i> 'puoliso, aviomies', mpm. <i>ver</i> 'palvelija, orja'	*ver 'mies'	*wira	← iran. *vīra- 'mies' > av. <i>vīra-</i> 'mies, soturi', sgd. <i>wyr</i> 'mies, aviomies'	permin rinnastus Zhivlov 2010: 168

Taulukko 11. Varhais/keskikantapermin *i-lainat

5.3.1 Uusia lainaetymologioita

5.3.1.1 Kkprm. *ada/ə 'oras'

Munkácsin sanakirjassa (s. 90) esiintyvät udmurtin yhdyssanat sanat *K urthán* 'syyskylvö, syysvilja' ja *S udhán* 'ohukainen'. Wotjakischer Wortschatz tuntee saman yhdyssanan vain 'ohukaisen' merkityksessä, *S M U udhán*, *B urdhán*, *MU urthán* (WotjWsch: 290), 'syysoraan, syysviljan' merkityksessä sen sijaan mainitaan yhdyssana *S M džeg-ud* (*džeg* 'ruis'). Kyseisessä sanakirjassa esiintyy myös verbi *uda-* 'itää, nousta oraalle'. Uudemmissa sanakirjoissa *ud* mainitaan itsenäisenä lekseiminä merkityksessä 'itu, idut; oras, oraat; taimi, taimet' (URS: 441; USS: 501). Udmurtin sanan vastine on komin *od* (VyčA Vym Ud.), jonka merkitys on (VyčA, Vym) 'keväinen vehreys niityillä', (Ud.) 'oraat; itu' (SSKZD: 257). Kaikki permiläisissä kielissä tavattavat merkitykset viittaavat kasvin ja erityisesti viljan kasvuun.

Permiläisten kielten sanaan on yhdistetty marin *oðar* 'verso, vesa; tiheikkö; oksa, lehvä; rehevä; tuuhealehväinen, -oksainen; kukkiva, kukoistava', jota on lähteestä riippuen pidetty joko permiläisten kielten sanan vastineena (UEW: 607; Aikio 2018a: 8) tai lainana permiläisistä kielistä (Bereczki 1992: 105). Permiläisten kielten ja marin sanat on nytemmin liitetty osaksi uralilaista vastinesarjaa, johon kuuluvat lisäksi saKo. *vuä'd'd*, Ki. *vueñd*, T *vjeñde* 'juuri (erit. köyden valmistuksessa käytetty

männyn juuri)’ (< ksa. *oantē), johd. Pi. *ååtties*, Lu. *oattes* (gen. *oaddása*) ’puun pääjuuri’, Ko. *vue’dδες* (gen. *vuäd’daz*), Ki. *vueñδες* (gen. *vuañdas*), T *vienδες* (gen. *oañdaz*) ’erit. puun juuri’ (< ksa. *oantēs: *oantāse), mdM *t’išā-unda* (mon. *t’išət’-untt*) (< kmd. *-undə), johd. E *undoks*, M *unks* ’juuri’ (< kmd. *undəks) (Aikio 2018a: 8). Sanojen kantauralilaiseksi asuksi on rekonstruoitu joko *antə t. *onta.

Permiläisten kielten ja marin sanaa on pidetty arjalaisena lainana kantaindoiranin sanasta, jota edustaa mia. *ándhas* ’kasvin verso, josta on puristettu rituaalista soma-juomaa’ (Rédei 1986: 49–50). Myös saamesta, mordvasta, marista ja permiläisistä kielistä koostuvan uralilaisen *antə/*onta-sanueen indoiranilaista alkuperää on pidetty mahdollisena, mutta riippuvaisena muinaisindoarjan sanan indoeurooppalaisen alkuperän hyväksyttävyydestä (Aikio 2018a: 8).

Muinaisindoarjan *ándhas*-sanan täsmällisenä vastineena on pidetty muinaiskreikan sanaa *ἄνθος* ’kukka’ (EWAia: 79). Sanoihin on yhdistetty epävarmoina vastineina myös alb. *endë* ’kukka, kukinta’, tokA *ānt*, B *ānte* ’pinta’, arm. *and* ’pelto’ ja muinaisfriisi *āndul* ’suolavetisen suon ruohokasvi’ (Mayrhofer 1956–1980: 36). Tokaarin *ānte* ’pinta; otsa; armeijan eturintama’ ei kuulu tähän yhteyteen, vaan edustaa indoeurooppalaista *h₂ent- ’etuosa; otsa’-sanuetta, jonka sisällä tokaarin sanaa kaikkein tarkimmin vastaa mia. *ánta*- ’loppu, raja’ (Adams 2013: 46). Armenian *and* ’pelto’ -sanan alkuperän tutkimus on johtanut niin ikään toisaalle (Martirosyan 2009: 72–74). Muinaisfriisin kuulumiseen muinaisintian ja muinaiskreikan sanojen yhteyteen on suhtauduttu pääsääntöisesti epäillen (Beekes 2010: 104–105; Kroonen 2013: 27).

Muinaisindoarjan ja muinaiskreikan sanojen yhdistäminen ei ole sekään täysin vailla epävarmuustekijöitä. Muinaisindoarjan ja muinaiskreikan rinnastamiseen kohdistuvat varaukset liittyvät tavallisesti merkitykseen (Chantraine 2009: 85–86; Beekes 2010: 104–105). Mayrhoferin (1956–1980: 36) muinaisindoarjan *ándhas*-sanalle antamaa merkitystä ’yrtti, soma-kasvi’ [’Kraut, Soma pflanze / herb, Soma plant’] on kritisoitu alkuperän selityksen sanelemaksi (Burrow 1954: 61). Sanalla ei viitata Veda-teksteissä varsinaisesti kasviin, vaan siitä puristettuun mehuun. Muinaisten kreikkalaisten viettämän *Ἀνθεστήρια*-nimisen viininjuhlan keskiössä on viinitynnyrien avaaminen ja uuden viinin juominen, minkä perusteella on pidetty mahdollisena, että *ἄνθος*-sana on tarkoittanut muinaiskreikassa alun perin ’viiniköynnöstä’ (Stüber 2002: 192). Koska sekä muinaisindoarjan että muinaiskreikan merkityksissä kasvin humalluttava vaikutus näyttää olevan keskeinen, on sana *h₂ánd^hos rekonstruoitu kantaindoeurooppaan merkityksessä ’kasvi, josta saadaan humalluttavaa juomaa’ (ml.). Merkitykseen liittyvistä epävarmuustekijöistä huolimatta uudempi tutkimus on asettunut kannattamaan uralilaisen sanueen indoiranilaista laina-alkuperää (Holopainen 2019: 55–58).

Permiläisten kielten sanojen osalta tulisi ottaa huomioon muutamia tekijöitä. Uralilaisen rinnastuksen ongelmana on permiläisten kielten osalta vokalismi, jota ei voida säännöllisesti palauttaa kantaauralin *antə- t. *onta-asuihin. Kur. *a-ə- ja *o-a-kombinaatioiden säännöllinen jatkaja on kprm. *u (> udm. *u* ~ komi *u*) (ks. kohta 3.4.4.2.12). Esimerkkinä vastaavasta epäsäännöllisestä kehityksestä perintösanasatossa mainitaan kur. *aḍma ’uni’ > komi *on* ’uni’ (Aikio 2018a: 8). Komin *od* ja *on* eivät ole tapauksina vertailukelpoisia kahdestakaan syystä. Ensinnäkään ei ole varmaa, että sanat voidaan palauttaa samaan kantapermin vokaaliin, komi *on*, SysY *qn*, J *ún*, viittaavat kantapermin *o:hon, kun taas komin *od* yhdessä udmurtin *ud*-sanan kanssa saattavat palautua myös kantapermin *ɔ:hon. Toisekseen komin murteet ovat *on*-sanan suhteen keskenään ristiriitaisia, osassa komisyryjäin murteita tavataan myös

odotuksenmukaisia *u*:llisia muotoja, VyčA VyčY Vym Iž. Ud. *un(m)* (KESKJ: 297). Kantapermin **o* palautuu perintösanastossa kur. **e*-ä:hän, mutta on indoiranilaisissa ja iranilaisissa lainoissa tavallinen **a*:n substituutioääne (ks. kohta 5.3), mikä viittaa permiläisellä taholla rinnakkaislainautumiseen, sikäli kun sanaa nyt voidaan edes pitää lainana kyseisestä indoiranilaisesta sanueesta.

Vaikka permiläisten kielten sana sopiikin äänteellisesti lainaksi kantaindoiranista, on lainautuminen merkityseron vuoksi kyseenalaista. Kantaindoiranissa keskeisestä 'humalluttavan kasvin' merkityksestä ei ole permiläisissä kielissä jälkeäkään. Voidaan tietysti olettaa, että koska alkuperäistä tarkoitetta eli kasvia, johon kantaindoiranin sanalla viitataan ei ole permiläisten historiallisella puhuma-alueella esiintynyt, on sana kadottanut humaltumiseen viittaavan merkityksensä. Tällaiset vaikeasti todistettavat mietelmät eivät kuitenkaan ole tarpeen, sillä permiläisten kielten sanalle voidaan esittää vaihtoehtoinen iranilainen lainaetymologia, jota vastaava merkityksen epämääräisyys ei rasita.

Kantapermin **od/od* 'kasvava vilja' -sanan lainaoriginaaliksi sopii kantairanin **ādu* 'vilja, jyvä' > av. *ādu*, sgd. 'δ'wkh, 'δwk ~ arm. *hat* 'vilja, jyvä' ~ lat. *ador* 'ohra, spelttivehnä' (Kümmel 2017: 280). Lainasubstituutio iran. **a/ā* → kkpr. **a* on odotuksenmukainen. Iranin **d*:tä on denasalisaation jälkeen permiläisiin kieliin saaduissa lainoissa substituoitu kpr. **d*:llä, vrt. iran. **pād* 'jalka' → kpr. **pod* 'id.' (Rédei 1986: 75). Permiläisissä kielissä merkitys on yleisesti 'oras', joten merkityksen osaltakin sanojen yhdistäminen on perusteltua.

Permiläisissä kielissä esiintyy alkuperältään tuntematon 'ohraa' merkitsevä sana, udm. *jīdj*, komi *id(j)* (KESKJ: 109). Udmurtin ja komin sanojen äännesuhteet ovat epäsäännölliset, KESKJ:ssa on lähdetty udmurtin sanan äänteellisestä ensisijaisuudesta ja rekonstruoitu kantapermiin **jūd*, mutta mitään pakottavaa syytä en tähän tulkintaan näe. Pikemminkin udmurtin sanaa olisi houkuttelevaa pitää jonkinlaisena *ju* 'vilja, jyvä' + **id* 'ohra' -sanoista koostuvana yhdyssanana, vrt. komin *jiki* 'vihne' < *ji* (*ji* ~ udm. *ju* 'vilja, jyvä') + *ki* (*kj* ~ udm. *kj* 'vihne') (KESKJ: 111). On epäselvää, onko sanoilla jokin yhteys edellä mainittuun iranilaiseen tai indoeurooppalaiseen sanueeseen.

5.3.1.2 Kkpr. **arta/ə* 'sielu, henki(olento)'

Komin *ort* 'kummitus, haamu; henki, ihmisen kaksoisolento', SysY *ort* -sanaa vastaa udm. *urt* 'sielu, henki (kuolleen)', Lo *urtsaskis* 'haamu, kummitus' (KESKJ: 208). Marin *ört* 'itsehillintä, mielenmaltti, sielu' on samaisessa lähteessä luettu permiläisen sanueen vastineeksi, mutta marin sanaa on sittemmin pidetty lainana permiläiseltä taholta (Bereczki 1992: 105–106). Muut permiläisten kielten ja marin ulkopuolelle tehdyt vertailut ovat vanhentuneita ja sana on alkuperältään tuntematon.

Permiläisten kielten sanan alkuperän pohdintoissa varteenotettava vertailukohta on äänneasunsa ja merkityksensä puolesta kiran. **āra*, **āra* 'henki, hengitys' > mav. *āra* 'hengitys', esim. *duž-āra* 'epämiellyttävä tunne, tyytymättömyys, harmi' (kirj. 'paha hengitys'), gatha-avesta, mav. *x'āra* 'hyvä vointi, mielihyvä' (kirj. 'hyvä hengitys'), pahl. *x'ār* {*hw'l*} 'helppo' (ESIJ: 324). Iranilaisen **ā*:n substituutiosta kkpr. **a*:lla on esimerkkejä (ks. kohta 5.3). Metateesi on **tr*-yhtymissä permiläisissä kielissä odotuksenmukainen (esim. kohdat 5.2.1.6 ja 5.3.1.9).

'Siелua' ja 'henkeä' merkitsevien sanojen merkityksenkehitykseen liittyy muutamia tyypologisesti selviä tendenssejä. 'Siелun, hengen' ja 'kummituksen,

haamun' välinen merkitysvaihtelu on koleksifikaation näkökulmasta odotuksenmukaista, CLICS-tietokannassa esimerkkejä kyseisestä koleksifikaatiosta on 84, esim. havaiji *akua* 'sielu, henki; kummitus', ket *ulvej* 'id.', kymri *ysbryd* 'id.' (CLICS: s.v. SOUL AND GHOST). Koleksifikaation perusteella kognitiivinen yhteys on myös 'sielulla, hengellä' ja 'hengittämisellä'. Kun tarkastellaan 'sielua, henkeä' merkitsevien sanojen etymologiaa näyttää lisäksi siltä, että abstrakti 'sielu, henki' kehittyy fysiologisesta toiminnosta, joko substantiivista 'hengitys' tai verbistä 'hengittää', esim mkr. *ἄνεμος* 'tuuli', lat. *animus* 'mieli, henki(olento)' < kie. *h₂enh₁-mo ← *h₂enh₁- 'hengittää' > mia. *āniti* 'hän hengittää' (Beekes 2010: 101–102), saP *vuoiḡṇa* 'henki, henkiolento', *vuoiḡṇat* (mon.) 'hengitys; henki, asenne, mieliala', *vuoiḡṇat* 'hengittää' ~ selkTa. *keji* 'hengitys; höyry' (Sammallahti 1993: 209; Aikio 2015b: 53). Ranskan *âme* 'sielu' palautuu latinan sanaan *anima*, alkuperäisimmiltä merkitykseltään 'hengitys, ilma' (Rey ym. 1992: 59), joka on johdos edellä mainitusta latinan *animus*-sanasta (de Vaan 2008: 43). 'Hengitys' on tavallisimpia 'sielun, hengen' merkityksen tuottavia merkityksiä. Vaikka permiläisten kielten sanalla ei ole 'hengitykseen' viittaavaa merkitystä, ei rinnastukselle ole semanttisten rinnakkaistapausten runsauden vuoksi estettä. Iranilainen sana on jo alun perin voinut olla polyseminen tai merkitys on voinut kehittyä permiläisissä kielissä. On tosin lopuksi todettava, että iranilaisen sanan indoeurooppalainen tausta ei ole tiedossa, mikä ei tosin tee lainaetymologiasta lähtökohtaisesti mahdotonta.

5.3.1.3 Kkprm. *ćirka 'kirves'

Komin *ćer*, J *ćir* 'kirves' -sanan historia on epäselvä (KESKJ: 303). KESKJ mainitsee rinnastuksen norjansaamen *ćorhko* 'eräs kirvestyyppi', hantin *śōḡri* 'kapea veitsi' ja mansin *śōḡri* -sanoihin, mutta komi ei etuvokaalisena sovi näiden vastineeksi.

Komin sanaa saattaisi olla syytä verrata osseetin 'terävää' merkitsevään sanaan I *cyrğ*, D *cirğ* < kiran. *tigr- > mav. *tiḡra*-, mp. *tigra*- 'teräväkärkinen', sgd. *tryh* 'terävä' (Cheung 2002: 177). Osseetissa kiran. *t- on i:n etisessä asemassa affrikoitunut c:ksi (mts. 20). Muutoksen tarkan ajankohdan määrittäminen on hankalaa, sillä tiedot osseetin keski-iranilaisista edeltäjistä²³ – sarmaatista ja alaanista – rajoittuvat kreikkalaisissa lähteissä esiintyviin nimiin. Olbian kreikkalaisteksteissä esiintyvien nimien, Ἰνσαζαγος (vrt. ossl *yssæz*, D *insæj* '20' < koss. *insæz < kiran. *vinsati) ja Κουζαιος (vrt. koss. *kuž 'koira', henk. nimet *Kuza*, *Kuzæg* < kiran. *kufi- 'narttukoira'), perusteella on kuitenkin päätelty, että *ti > *t^si- muutos on tapahtunut jo sarmaatissa (Lubotsky 2002: 190). Kreikkalaiset kirjoitukset voidaan ajoittaa ajanlaskun taitteen molemmille puolille, aikavälille n. 100 eaa. – 200 jaa. Muinaispersian skyytilaisiksi tulkittujen lainasanojen perusteella on affrikaatio tapahtunut jo keski-irania edeltäneessä kielenvaiheessa n. 1100 eaa. – 400 eaa. (mls. 195–200), joten kiran. *ti- > *t^si- muutoksen avulla ei voida laina-ajankohtaa vielä kovinkaan tarkasti määritellä.

Kantairanin *gr-yhtymää koskee osseetissa metateesi. Metateesi on henkilönnimievidenssin perusteella koskenut jo sarmaatista, Ἀσπουγος (< *aspa-ugra-) (Bielmeier 1989: 241). Jälkikomponentiksi heittynyt *g on osseetissa edelleen heikentynyt ja on nykyiseltä äännearvoltaan laryngaali /h/ (ort. <ğ>) (Cheung 2002:

²³ Edeltäjä on tässä yhteydessä ymmärrettävä hyvin väljästi, sillä sarmaatin ja alaanin täsmällinen suhde osseettiin on epäselvä. Voidaan kuitenkin olettaa kielten edustavan samaa itäiranilaisten kielten ryhmää.

10). Kantaauralin *k katoaa permiläisissä kielissä likvidanjälkeisestä asemasta säännöllisesti. Muutoksen tarkka ajoitus ei ole tiedossa. Kehitys on todennäköisesti kulkenut jonkinlaisen välivaiheen esim. velaarispirantin kautta, mutta tästä ei ole suoria todisteita.

Vokalismin perusteella sekä varhaiskantapermiläinen että keskikantapermiläinen ajoitus ovat mahdollisia. Ei ole täysin selvää, missä kehitysvaiheessa esipermi *i-A on madaltunut kantapermin *e:ksi, esiprm./kkprm. *ćirkA 'kirves' ← srm.-al. *tsirga.).

5.3.1.4 Kkprm. *dara 'reuna; terä'

Komin *dor* 'reuna, laita; puoli, taho; syrjä; reunu; terä' (SSKZD: 111), *J dor* 'kylki, reuna, laita; puoli; terä', *purt dor* 'veitsen terä', *pravejla dor* 'oikea puoli' (Lytkin 1961: 110), udm. *dur* 'reuna, laita, syrjä' -sanoille on eri lähteissä esitetty hieman toisistaan poikkeavia vastinekokoonpanoja. Yhden näkemyksen mukaan permiläisten sanojen vastineita ovat marin *tür* 'reuna, syrjä(seutu)' ja sm. *terä* (KESKJ: 95). UEW:ssa erotetaan toisistaan kaksi sanuetta, *terz 'reuna, puoli, ranta', johon luetaan edellä mainittujen permiläisten sanojen lisäksi vain marin I *tür*, L *tər* merkityksessä 'ranta, reuna, laita, syrjä' (s. 795). Toiseen *terä 'terä' -sanueeseen kuuluvat suomen *terä* ja marin I *tür*, L **ter²⁴ 'terä' -sanojen lisäksi, saP *dearri* 'terä(osa)', Ko. *tie rr*, udm. *tir* 'kirves', unk. *tőr* 'tikari; miekka; naskali' (s. 522).

SSA (s. 287) toteaa udmurtin ja unkarin sanojen kuuluvan tähän yhteyteen merkityksen 'terä(ase)' perusteella, vaikka suhtautuukin UEW:n esittämään rinnastukseen osin epäroiden. SSA:ssa todetaan samassa yhteydessä, että mikäli itämerensuomalais-saamelaisen sanueen ytimeksi katsotaan 'laita, reuna' on sanoihin yhdistettävissä udmurtin ja unkarin sanojen sijaan UEW:n 'terä' -sanoista erottamat 'reunaa' merkitsevät sanat, I *tür*, L *tər*, komi *dor*, udm. *dur*. Päätelmiä sanojen yhteenkuuluvuudesta ei voida tehdä puhtaasti merkitykseen perustuen. Sanueen kahtiajako semanttisperusteisesti on joka tapauksessa tarpeetonta, sillä polysemiasta 'reuna' & 'terä' on esimerkkejä muissakin kielissä, vrt. engl. *edge* 'reuna, laita, parras; (työvälineen, aseiden yms.) terä'.

Äänteellisin perustein permiläisiä sanoja ei ole tarpeen erottaa itämerensuomen, saamen ja marin 'terää' merkitsevästä sanoista. Permiläisten kielten sanat voidaan palauttaa esipermi *terä-asuun (ks. kohta 3.4.4.2.7). Marin I N *tür*, U Lu *tür*, L *tər* < kma. *tūr 'terä' (TschWb: 842; MNySz: 2980) ja I N *tür*, Vo U Lu *tür*, L *tər* < kma. *tūr 'ranta, reuna, laita' (TschWb: 842–843; MNySz: 2981–2983) on erotettu murresanakirjoissa omiksi sanueikseen, mutta äänteellisesti sanat voidaan palauttaa yhteen ja samaan kantamarin asuun *tūr 'reuna; terä' (Aikio 2014c: 153), joka voidaan niin ikään palauttaa kantaauralin *e:hen. Udmurtin *tir* ja unkarin *tőr* -sanoja ei voida äänteellisesti palauttaa uralilaiseen *terä-asuun huolimatta merkitysten samankaltaisuudesta. Uralilaiseen *terä 'terä; reuna' -sanueeseen voidaan säännöllisesti palauttaa sm. *terä* (< ksm. *terä 'terä'), saP *dearri* (< ksa. *tearē 'terä'),

²⁴ UEW:ssa siteerattu vuorimarin (KB = Kozmodemjansk) muoto **ter 'terä' on virheellinen. UEW:n sanastolähteen (Wichmann 1953: 102) mukainen muoto on KB *tər*. Vuorimarissa ei esiinny **ter-asuista sanaa, vain homonymiset sanat *tər*¹ 'terä', *tər*² 'ranta, reuna, laita, syrjä'. Painovirhe on sikäli valitettava, että se on edelleen kulkeutunut SSA:n *terä*-sanaa käsittelevään artikkeliin, jossa vuorimarin asuksi esitetään molemmissa merkityksissä **ter.

mariI *tūr*, L *tər* (< kma. **tūr* 'reuna; terä') sekä komi *dor*, udm. *dur* (< kprm. **dor* 'reuna; terä').

Sananalkuisen klusiilin soinnillistuminen permiläisissä kielissä koskee satunnaista joukkoa perintösanastoa (Bartens 2000: 35). Lainasanoissa sananalkuisten klusiilien soinnillisuus puolestaan noudattelee lainaoriginaalin soinnillisuutta, minkä kannalta onkin merkitsevä, että kantairaniin palautuu sana **dārā*- 'terä' > av. *dārā*- 'terä', *tiži.dārā*- 'teräväteräinen', saka *dārā* 'terä', sgd. *xγry d'r* 'miekan terä', pšt. *lōr* 'puoli, sivu, reuna, laita', jolla on vastine muinaisindoeurooppalaisessa *dhārā*- '(miekan, veitsen) terä' (EWAia: 789; ESIJ: 451) < kii. **d^hārā*-. Indoeurooppalaisella taholla sanan levikki rajoittuu indoiraniin. Lainaselitys on sikäli houkutteleva, että sen puitteissa ei tarvitse olettaa satunnaista soinnillistumista, vaikka muuten sekä omaperäinen alkuperän selitys että laina-alkuperä ovat jokseenkin tasavahvoja.

Komissa esiintyy verbi *dorji*- 'puolustaa, suojata, suojella, olla jnk puolella, pitää puolta', J *dorji*-, jota on esitetty lainaksi kantaindoiranin sanasta **d^hārāya*- > mia. *dhārāyati* 'pitää, pitää kiinni, tukea, kiinnittää, kantaa' (Aikio 2015b: 62). Lainaetymologia on saanut varovaisen kannatuksen (Holopainen 2019: 283). Lainapohdinnoissa ei ole otettu tarkemmin kantaa siihen, että *dorji*-sanaa on perinteisesti pidetty *dor*-sanana johdoksena (KESKJ: 95), jollaiseksi se niin äänteellisesti, semanttisesti kuin johto-opillisestikin sopii. Johdinta *-ji*- käytetään permiläisissä kielissä muun muassa denominaalisena verbijohtimena, vrt. komi *ord*- (*ordli* 'kylkiluu') → murt. *ordji*- 'sivuuttaa, ohittaa', komi *pas*, udm. *pūs* 'merkki' → komi *pasji*-, udm. *pusji*- 'merkitä', komi *šin* 'silmä' → *šinji*- 'seurata, tarkkailla, valvoa, pitää silmällä'. Sanasta ei esiinny udmurtissa *ji*-johdosta, mutta huomionarvoista on, että udmurtissa kyllä esiintyy verbi *durbasti*- 'pitää jnk puolta, puolustaa, asettua jnk puolelle; ottaa kantaa', joka varsin läpinäkyvästi koostuu sanoista *dur* ja *basti*- 'ottaa'. Komin verbin *dor*- 'takoa' suhteesta substantiiviin ks. Metsäranta 2017.

5.3.1.5 Kkprm. **duš* 'laiska'

Komin *dīš*, J *doš* 'laiska' -sanalle esitetyn alkuperän selityksen mukaan sen vastineita ovat sm. *tuhma* 'kuriton, ilkeä; tyhmä, taitamaton, oppimaton' ja saN *dosmi* 'pahantuulinen, juro' (Saarikivi 2007: 331–333). Komi, itämerensuomi ja saame johdetaan äänteellisesti suomalais-ugrilaisesta rekonstruktiosta **tušma* 'laiska; saamaton; vastusteleva'. Itämerensuomen ja saamen sanalle on esitetty germaanietymologia (← kgerm. **dusma* > ta. *dosmer*, no. murt. *dosme* 'tyhmä, typerä ihminen' (Karsten 1915: 149–150)), jonka paikkansapitävyys on eri lähteissä kyseenalaistettu. Mikäli itämerensuomen ja saamen sana epäilyistä huolimatta todella on germaaniperäinen, oletetaan sanan välittyneen lännestä jo esipermiin eli toisin sanoen ennen komiin johtaneita ääntenmuutoksia (Saarikivi 2007: 333).

Useimmat rinnastusta puoltavat äänteelliset argumentit voidaan hyväksyä (vokaalit vastaavat toisiaan perintösanastossa odotuksenmukaisella tavalla ja sananalkuisen klusiilin soinnillistumisesta on permissä useita esimerkkejä). Sanan palauttaminen suomalais-ugrilaiseen kantakieleen ei tule fonotaktisten rajoitteiden vuoksi kyseeseen. Kantona kaskessa on sanaan rekonstruoitu *-šm-yhtymä, jonka palautumisesta suomalais-ugrilaiseen kantakieleen ei ole todisteita, eikä kyseistä yhtymää esiinny esimerkiksi UEW:n suomalais-ugrilaisessa t. uralilaisessa aineistossa (Bakró-Nagy 1992: 22–23).

Ainoa varma suomalais-saamelaisista kantakieltä vanhempi esimerkki *-šm-yhtymästä on *lešmä 'suuri kotieläin' > sm. *lehmä*, mdE *l'išme*, M *l'išmä* 'hevonen' (UEW: 689). On esitetty, että nasaalin ja sibilantin yhtymiin (*ŋš, *šm, *šn) palautuva sanasto olisi uralilaisissa kielissä kokonaisuudessaan substraattiperäistä (Aikio 2015b: 45–46), ja periaatteessa *tušma-sana voisi levikkinsä ja äännerakenteensa puolesta kuulua tähän sanastoon, jolloin rinnastus pitäisi – ajoitus pois lukien – paikkansa (sana ei tosin merkitykseltään sovi erityisen hyvin tyypillisesti maatalouteen liittyvän sanaston joukkoon). Yhtään levikiltään suomalais-permiläistä *-šm-sanaa ei tunneta, joten vaikka yksinkertaistuminen on sanansisäisten konsonanttiihtymien yleinen kehitys huomioiden suhteellisen varma otaksuma, ei oletus perustu varsinaiseen kielenaineeseen. Varsinaisia vastaesimerkkejä kehitykselle ei ole, muutamat kantapermiin palautuvat *-šm-yhtymät lienevät sekundaareja, joko alkuperäisiä yhdyssanoja tai johdoksia, vrt. komi *ęšmes* 'kaivo, avanto', udm. *ošmes* 'lähde' (kaiketi hämärtynyt yhdyssana, *mes* tavataan paikannimien jälkiosana sekä sanassa *jukmes* 'avanto, kaivo') (KESKJ: 213).

Komin näkökulmasta *tušma on vain yksi lukuisista mahdollisista rekonstruktioasuista, joihin sana voi palautua, ja esitänkin sanalle vaihtoehtoisen alkuperän selityksen. Pidän varteenotettavana, että sana on lainautunut komiin kantairanin yhdyssanojen alkuosana esiintyvistä sanasta *duš- 'paha, häijy, ilkeä, huono, iljettävä, inhottava; ei-, -tOn' (ESIJ: 411). Kantairaniin rekonstruoituja yhdyssanoja ovat mm. *duš-ākās 'sivistymätön', *duš-brta 'ahdistava, painostava', *duš-čašman 'kateellinen' (kirj. 'paha silmä'), *duš-ganti 'pahalta haiseva', *duš-kar 'vaikea', *duš-man- > av. *dušmainyu-* 'paha, vihamielinen; vihollinen' (mts. 413–419). Kyseessä on kantaindoeurooppaan asti palautuva prefiksi *duš- 'huono, paha' > mia. *duš-*, mkr. *δυσ-*. jne. Indoeurooppalaisen lainaoriginaalin ajoituksen osalta on tarpeen olettaa ainoastaan, että RUKI-muutos (*s > *š) on tahollaan tapahtunut. Komin *j* voidaan palauttaa aikaisempaan *u:hun. Komin *š* voitaneen tulkita siten, että keskikonsonantismia koskevat muutokset *kS, *Sk > S (= s, š, š) ovat permissä jo tapahtuneet ja sanahahmo CVS on kielessä paitsi mahdollinen myös suhteellisen tavallinen. Toisaalta ei liene pakottavaa syytä ajatella, etteikö sanahahmo CVS olisi voinut olla mahdollinen jo ennen kyseisiä muutoksia, siis kiran. *duš- 'paha, huono' → esiprm. *duš 'laiska' > komi *djš* 'laiska'. Kantairanissa *duš- on liittynyt laajaan joukkoon sanoja, joten täsmällisen semanttisen kontekstin päättelemisen tuskin onnistuu.

5.3.1.6 Kkprn. *gara² 'kiuas, uuni'

Permiläiseen vastinesarjaan, komi *gor(j)* 'kiuas (saunassa, riihessä)', SysY *gor*, P J *gor* 'uuni', udm. *gur* 'uuni', Lo B. *gur*, on rinnastettu vi. *keris* 'leivinuunin yläosa' (KESKJ: 78; UEW: 660). ETY:n mukaan vi. *keris* 'sauna- v reheahju küttekolde pealne munakivikuhelik leili tekitamiseks' on lainaa baltista, ← balt. *keri- > latv. *ceri*, *ceras* 'kivid sauna- või reheahju vōlvil, millele (saunas) vett valatakse' (s.v. *keris*). Balttilaisen lainaetymologian ei ole katsottu ehdottomasti poissulkevan viron ja permiläisten kielten sanojen etymologista yhteenkuuluvuutta (Vaba 1996: 33–35). Balttilaista lainaetymologiaa ei ole kirjallisuudessa arvioitu, mikä Kari Liukkosen esittämiä etymologioita lukuun ottamatta, on vuoden 1994 jälkeen esitettyjen etymologioiden osalta enemmän sääntö kuin poikkeus (Junttila 2015: 123–126).

Etymologinen yhteenkuuluvuus on käsitteenä jossain määrin epämääräinen, mutta kyseeseen tulee nähdäkseni kolme vaihtoehtoa: 1) joko viron ja permin sanat ovat vastineita ja sana on lainattu baltista jo näiden yhteiseen kantakieleen, 2) sana on kulkeutunut permiläisiin kieliin itämerensuomalaisten kielten välityksellä, 3) sanat on lainattu baltista erikseen itämerensuomeen ja permiin.

Vaihtoehto 2 vaikuttaa kronologisesti epätodennäköiseltä, sillä sanan olisi pitänyt lainautua itämerensuomesta esipermiin (vkprn.) eli saavuttaa permiläisten kielten esimuoto ennen kaikki esipermistä kantapermiin johtaneita äänteenmuutoksia. Vaihtoehtoihin 1 & 3 liittyy omat ongelmansa sekä balttilaisella että suomalais-permiläisellä taholla. Kantabaltin muoto on rekonstruoitu yksinomaan latvian perusteella, eikä sana ole säilynyt liettuassa tai muinaispreussissa (Vaba 1996: 33–35). Vaba ei pitänyt tätä ongelmana, sillä hän ajattelee sanan balttilaisten vastineiden puutteesta huolimatta edustavan indoeurooppalaista verbijuurta. Nykytutkimuksen kanta asiaan on eri, eikä latvian sanaa ole listattu Derksenin sanakirjaan (2015), johon on koottu balttilaisten kielten indoeurooppalainen perintösanasto. Kantabalttilaisen *keri-asun olemassaolo on siis lähtökohtaisesti epävarmaa. Siinäkin tapauksessa, että sana on todella ollut olemassa, ei se sovi selittämään permiläisten kielten edustusta, joka palautuu esipermiläiseen *kerä-asuun. Permiläiselle sanueelle on esitettävissä vaihtoehtoinen alkuperän selitys, joka paikkansa pitäessään tekee ajatuksen viron ja permiläisten kielten sanan etymologisen yhteenkuuluvuudesta tarpeettomaksi.

Permiläisten kielten sanaa, komi *gor(j)* 'kuias (saunassa, riihessä)', SysY *gor*, P J *gor* 'uuni', udm. *gur* 'uuni', Lo B *gur* on esitetty lainautuneen suomalais-permiläiseen kantakieleen varhaiskanta-arjasta, sm.-prm. *kēra ← vkii. *g^{wh}ērōh (Katz 2003: 241). Varhaiskanta-arjan asun rekonstruktio perustuu muinaisindoarjan *hāras-* 'liekki, hehku, paahde' ja kreikan *θερος* 'kesä' -sanoihin, joiden pohjana on hyvin tunnettu indoeurooppalainen verbijuuri *g^{wh}er- 'lämmetä' > mkr. *θερμαι* 'lämmetä', liet. *gariù*, *garėti* 'palaa', mksl. *gorjō*, *gorėti* 'palaa' (LIV: 219–220). Verbijuuren nominaalisten johdosten joukkoon kuuluvat mm. lat. *formus* 'lämmen', mia. *gharmá-* 'hehku, lämpö', av. *garəma-* 'lämpö, kuumuus' < kie. *g^{wh}or-mó- (de Vaan 2008: 235), lat. *formus* 'uuni', mia. *ghr̥ná-* 'kuumuu, hehku', ven. *gorn* 'ahjo' (g. *górna*, *gornó*) < kie. *g^{wh}ṛ-no- 'kuumuu t. uuni' (de Vaan 2008: 235). Katzin teosta on kritisoitu johtuen sen omalaatuisista uralilaisten kielten äännehistoriaa koskevista näkemyksistä ja kyseenalaisista lainasubstituutioista (Aikio & Kallio 2005: 212–222). Kirjan arvostelijatkin tosin myöntävät, että joukosta saattaa löytyä myös muutamia oikeaan osuneita lainaetymologioita.

Varhaiskanta-arjalainen lainaetymologia on mahdollisuuksien rajoissa, mutta permiläisten kielten sanalle on tarjolla parempikin lainaetymologia. Kantapermin *gor-sanat palautuminen *kerä-asuun pitää paikkansa puhuttaessa uralilaisesta perintösanastosta tai lainoista, jotka on saatu esipermiin ennen kantapermiin johtaneita äänteenmuutoksia. Mikäli kyse on perintösanat sijaan myöhemmästä lainasta, on vaihtoehtoja muitakin.

Kantapermin *gor 'kuias, uuni' sopii lainaksi kantairaniin rekonstruoidusta sanasta *gārja- 'kivikas' > vahan *ȳor* ~ *ȳor* (Sadovski 2017: 571). Kantairanin *gārja- kuuluu etymologisesti yhteen kantairaniin palautetun *gari- 'vuori' > av. *ga'ri-*, sgd *ȳr-*, baktria *ȳapo*, jagnobi *ȳar*, pšt. *ȳar* -sanueen (mts. 570) kanssa. Kantairanin *gari-sana kuuluu laajalevikkiseen indoeurooppalaiseen sanueeseen, jota edustavat niin ikään mia. *giri-* 'vuori, kukkula, kumpu', alb. *gur* 'kallio, kivi', mksl. *gora* 'vuori', liet. *girià* 'metsä' < kie. *g^{wh}ṛH-i (EWAia: 487). Äänteellisesti lainaetymologia on

suoraviivainen, lainasubstituutiosta, kprm *ɔ < kkprm. *a ← iran. *a/ā, on lukuisia esimerkkejä.

'Kiukaan' ja muiden 'tulisijojen' nimitykset ovat monissa kielissä jäljitettävissä 'kiveen' ja 'kivikasaan' johtuen epäilemättä siitä, että primitiiviset tulisijat ovat olleet yksinkertaisia kivistä koottuja kasoja.

Kuva 6. Ns. rauniokiuas (Helamaa 1999: 199 *apud* Ylikoski 2016: 8))

Venäjän 'kiuasta' merkitsevä *каменка* on johdos sanasta *камень* 'kivi'. Kantasuomen *sakna-sanaa (> sm. *sauna*, Laukaa *saina*, Pyhäjärvi *sa(a)kna*, Räisälä *sakna*, viE *sann*) puolestaan on pidetty lainana paleogermanisesta *stag^h-ná-sanasta, jonka jatkajia germaanisissa kielissä ovat mm. mn. *stakkr* 'pino, keko, kasa', ru. Sm. murt. *stacke (= *stakka* 'liesi, takka, lieden tulisija' → sm. *takka*), engl. *stack* (Kallio 2008: 313–319). Kantasuomessa sanan on oletettu tarkoittaneen sekä varsinaista 'saunaa' että 'kiuasta' (ml.). Uusimman suomen *kiuas*-sanalle annetun alkuperän selityksen mukaan kyseessä on aikaisempaan *kivikasa-asuun palautuva hämärtänyt yhdyssana (Ylikoski 2016). Selitys on varsin uskottava ja sitä tukee vastaavanlaisten muodosteiden olemassaolo sukukielissä, vrt. ve. *kiudug* ~ *kivdug* (nykykirjakielen *kiudug*) < *kivi* + **tukka* ('tuk' 'lätä, kasa'), mdM (*pañāñ*) *kevmar* '(saunan) kivikasa' (*kev* 'kivi', *mar* 'kasa') (mls. 10; 15–16).

Suomen *kallio* (~ ka. *kallivo*, ly. *kal'*, ve. *kal'l'*, va. *kal'l'o*, vi. *kalju*) on lainaa kantagermaanin sanasta **χall'jōn*- (LägLoS: 21). Kantagermaanin sanan jatkaja on nykyruotsissa *häll* 'hella; paasi', josta on lainattu suomen *hella* 'liesi' ja pohjoissaamen *heal'li* 'tulen sija takassa' (SSA: 153). Ruotsin esimerkki osoittaa, että myös merkityksenkehitys 'kalliosta' 'lieteen' ja 'hellaan' on todennettavissa eli periaatteessa myös kiran. *gari- 'vuori' on kantapermin *gōr-sanahan mahdollinen lainaoriginaali.

5.3.1.7 Kkprm. *gara³- 'vuori'

Permiläisissä kielissä ei esiinny itsenäisenä lekseminään sanaa *gōr 'vuori', mutta komin yhdyssana *goruv* 'vuoren alarinne' (*uv* 'alaosa, -puoli') ja udmurtin johdos *gurež* 'vuori, mäki' (KESKJ: 79) viittaavat siihen, että kantapermiin sellainen voidaan rekonstruoida. Kantapermin sanalle ei ole esitetty alkuperän selitystä, mutta vaikuttaa todennäköiseltä, että sana on lainaa edellisessä kappaleessa mainitusta kantairanin sanasta *gari- 'vuori' (Sadovski 2017: 270). Vokaalisubstituutio on kantapermin iranilaisessa lainasanakerrostumassa taajaan toistuva ja merkitykset vastaavat toisiaan täsmällisesti. Homonyyminen kantapermin *gōr³ 'kiuas, uuni' on lainattu samaan iranilaiseen sanueeseen kuuluvasta sanasta kiran. *gārja 'kivikasa' (ks. edellä). Ei ole

täysin poissuljettua, etteivätkö *g^{or}3 ja g^{or}4 voisi permiläisten kielten näkökulmasta edustaa alun perin samaa sanuetta. Koska sanoille on iranilaiselta puolelta osoitettavissa erilliset lainaoriginaalit, lienee sanoja syytä pitää kahtena erillisenä lainana.

5.3.1.8 Kkprm. *gara⁴- 'kurkku'

Kantapermiin voitaneen rinnakkaisten johdosten perusteella rekonstruoida neljäskin homonyyminen kantapermin *g^{or}-asuun palautuva sanue (kaksi muuta ovat *g^{or}1 'ääni, sävel', *g^{or}2 'kivas, uuni', *g^{or}-3 'vuori'). Kantapermin *g^{or}4- 'kurkku' -sanuetta edustavat komin *gorš*, SysY *gorš*, J *gorš* 'kurkku, nielu, kurkunkpää', josta esiintyy murteissa (Vym, Ižma, Luza-Letka, Udora) rinnakkainen muoto *gorjš* (SSKZD: 84–85). Komin Luzan murteen *gorań* '(eläimen) ruokatorvi' -sanaa on pidetty johdoksena samasta vartalosta. Kantapermin *g^{or} 'kurkku' -sanaa udmurtissa edustaa *gur-ul* 'leuka, leuan alla oleva osa kaulaa; kupu, rinta'.

Udmurtin *gur-ul* ja komin *gorań* -sanojen vastineiksi on alun perin ehdotettu suomen *kero* 'kita, kurkku, nielu', viron *kõri* 'kurkku, henki- t. ruokatorvi, nielu' ja turjansaamen *kars* 'henkitorvi, kurkku' -sanoja (Wichmann 1912: 128). Wichmannin alun perin esittämä rinnastus on tavattu toistaa myöhemmissä etymologisissa lähteissä (UEW: 660; Csúcs 2005: 33). SSA:n mukaan edellä mainitut suomen ja viron sanan edustavat eri sanueita, sm. *kero*, *kerus* -sanojen vastineita ovat pohjoisitämerensuomalaisten kielten sekä saamen sanat, ka. *kero(i)* 'kurkku, kita, suu; henkitorvi', ly. *kero*, *keroi*, *keruoi* 'ruokatorvi, kurkku', *keruz* 'nielu (pyydyksen)', ve. *kerus* 'kurkku, nielu, ahdas kohta', saE *g'irše*, Lu. *karras*, T *kars* 'henkitorvi, kurkku' (SSA: 347). Viron *kõri*, inkerin *kori* (g. *korin*) 'kurkku, kurkunkpää' ja vatjan *keri*, *kerimus* -sanojen ohella palautuu SSA:n mukaan o:lliseen asuun. Samassa yhteydessä todetaan, että udmurtin *gurul* ja komin *gorań* -sanoja voidaan verrata jompaankumpaan sanueeseen ja että sanat voivat olla deskriptiivis-onomatopoeettisia ja tästä johtuen myös sattumalta samankaltaisia.

Uralilaisille sanoille on esitetty indoiranilainen lainaetymologia (Katz 2003: 130–131), jonka mukaan sanat olisivat lainautuneet indoeurooppalaisen 'ahmia'-sanueen eri muodoista (Katzin notaatiossa *g^uerh₃-, LIV *g^uerh₃-, Cheung 2007: *g^uerh₃-). Vaikka monet Katzin esittämistä yksityiskohdista todennäköisesti ovatkin virheellisiä, on kantapermin *g^{or}-sanueen alkuperä todennäköisesti kyseisellä indoeurooppalaisella taholla.

Permiläisten kielten kannalta selvin vertailukohta on kiran. *gara- 'kurkku, nielu, kurkunkpää; kaula' > av. *garō* 'kaula; kurkku, nielu' (plurale tantum), pšt. *γarai* 'kurkku' (ESIJ: 158; EWAia: 469–470; 476), ossI *q_oyr*, D *qur* 'kurkku, kaula' (Abaev 329–330). Osseetin sanan vokalismia on pidetty seurauksena kontaminaatiosta. Sana on osa kantairanilaista *gar- 'syödä, niellä, nieleksiä; imeä' -sanuetta (ESIJ: 156; EWAia: 476; Cheung 2007: 109), joka palautuu indoeurooppalaiseen verbijuureen *g^uerh₃- 'ahmia' → prees. *g^uerh₃-é- > mia. *girati* 'ahmii', vahan *než-γar-* 'niellä' (LIV: 211–212), lat. *vorāre* 'ahmia, syödä ahnaasti', liet. *gérti* 'juoda' (Cheung 2007: 109).

Indoiranilaisissa kielissä esiintyy rinnan -r-:llisten muotojen -l-:llisiä muotoja, vrt. mia. *gala-* 'kurkku', mp. <glw> /galōg/, fa. *galō*, *gulō* (EWAia: 476). Kantairaniin on rekonstruoitu rinnan *gara-muodon kanssa *gala- (ESIJ: 158). Tähän olisi houkuttelevaa verrata kantapermin *g^{ol}- 'kaula; nielu' > komi *gol'a*, SysY *gol'a*

'kaula', udm. *gul'im* 'nielu' -sanaa (KESKJ: 78), joka on etymologialtaan tuntematon. Mahdollinen lainaetymologia ei kuitenkaan tarjoa selitystä permiläisten kielten liudentuneelle *l'*:lle. Indoiranilaisia sanoja muistuttavia sanoja lisäksi esiintyy muissakin indoeurooppalaisissa kielissä, vrt. lat. *gula* 'nielu, ruokatorvi', sks. *Kehle* 'kurkku'.

5.3.1.9 Kkprm. *garta 'kotipaikka'

Udmurtin *gurt* 'kylä; koti' ja komin *gort* 'koti(talo)', murt. myös 'asuinpaikka', 'kotiseutu, syntymäpaikka' -sanoja on vanhastaan pidetty arjalaisina lainoina (Joki 1973: 262–263; Rédei 1986: 69–70). Sanat palautuvat keskikantapermin *a:han, joka perintösanastossa palautuu esipermin *e-ä:hän. Sanojen lainautumista jo esipermiin onkin tästä syystä pidetty mahdollisena, mutta on huomautettu myös mahdollisuudesta, että arjalaista vokaalia on substituoitu kantapermin *o:lla, joka vain sattumalta edustaa vanhaa *e:tä palautumatta kuitenkaan varsinaisesti siihen (Koivulehto 1999a: 229). Permiläisen sanan lainaoriginaalina on pidetty tavua kantavaan *ṛ:ään palautuvaa (varhais)kantairanilaista muotoa, kiran *grḍa → esiprm. *gertā (Rédei 1986: 69–70), vkiran. *grḍo → esiprm. *kertā (Koivulehto 1999a: 229). Kanta-arjan jatkajia ovat mm. av. *gərəda-* 'luola (demonien asuntona)' ja mia. *grhá* 'talo'.

Permin iranilaislainojen klusiilit heijastelevat tavallisesti lainaoriginaalin soinnillisuutta tai soinnittomuutta. Tässä iranilaisessa lainassa kantairanin *rd:tä vastaa epäodotuksenmukaisesti kantapermin *rt, minkä vuoksi lainaesityksen paikkansapitävyyttä on epäilty (Helimski 1984: 198). Esitetty vaihtoehtoinen lainaetymologia, jonka mukaan permiläisten kielten sanat olisi lainattu tuntemattomasta "ṛ-tyypin" turkkilaiskielestä, jossa kantaturkin *j- edustuu palataalisena velaarifrikatiivina *ṣ*, ktrk. *jurt 'asuinpaikka, asutus' > *ṣ*-trk. **yurt* → kprm. *gort, on ehdotuksena vielä ongelmallisempi, sillä kyseisestä turkkilaisesta kielestä ei kahden Helimskin esittämän lainan lisäksi ole tietoja mistään muualta. Permin *rt-yhtymän soinnittomuutta on vastaavissa tapauksissa pidetty sekundaarista geminaatiosta johtuvana, esim. sm.-prm. *mertā 'ihminen' > esiprm. *merttā > udm. *murt*, komi *mort* (Kallio 2012: 231). Kantapermin *gort-sanan osalta pidän rekonstruktioideista ratkaisua tarpeettomana, sillä sanalle on nähdäkseni osoitettavissa toinen kanta-arjalainen t. kantairanilainen lainaoriginaali, joka tarjoaa selityksen permiläisen sanan konsonanttiyhtymän soinnittomuudelle.

Äänteellisesti keskikantapermin *gart sopii lainaksi kantairanin sanasta *gaṛθra 'alkuperä, luonto' (ESIJ: 227) > pahl. *gōhr* 'olemus, luonto, syntyperä, sukuperä, alkuperä, synty'. Kantapermin *rt-yhtymän soinnittomuus selittyy ongelmitta kantairanin *ṛθr-yhtymästä tai aikaisemmasta kanta-arjan *-ṣtr-yhtymästä. Kanta-arjan *-Tr-yhtymä on permiläisissä kielissä kotoutettu metateesilla, mistä on useita esimerkkejä, vrt. kii. *maH-tra- 'mitta' → esiprm. *marta- 'mitata; mitta' > kprm. *murt-) ks. kohta 5.2.1.6). Kii./kiran. *ṣ on todennäköisesti jäänyt täysin vaille substituuotiota. Vokaalibstituuotiosta kii./kiran. *a → kkprm. *a > kprm. *ṓ on runsaasti esimerkkejä (ks. kohta 5.3).

Kantairanin sanaa vastaa mia. *gotrá-*, jonka merkitys Rigvedassa on 'navetta, talli', myöhemmässä kirjallisuudessa 'suku, syntyperä, perhe' (EWAia: 498). Rigvedassa tavattu merkitys 'navetta' on nähtävästi alkuperäisin, sillä sana on johdos 'nautaa' ja 'lehmää' merkitsevästä indoiranin sanasta, vrt. mia. *gáv-*. 'Syntyperän' ja 'luonnon'

merkitysten kehittymistä on pidetty muinaisindoeurooppaisissa ja iranilaisissa kielissä rinnakkaisena, mutta toisaalta samansuuntaisen abstraktion kehittyminen saattaa viitata myös siihen, että merkitys on ollut polyseeminen jo varhain. Semanttisesti lainaetymologiassa ei ole ongelmaa, sillä iranilaisella ja permiläisellä sanueella on paikoin lähes identtinen merkitys, kantapermiläiseksi merkitykseksi voitaneen rekonstruoida 'kotipaikka, kotiseutu, syntymäpaikka'.

5.3.1.10 Kkprm. *garə- 'itkeä'

Komin *gorzi-* 'huutaa; itkeä ääneen; ulvoa, mylviä' -sana luetaan osassa lähteitä sanan *gor* 'ääni; sävel' johdokseksi (SyrjWb: 256–257; SyrjWsch: 58–59; Bartens 2000: 283). Kyseisen johdoksen rinnalla esiintyy muitakin verbijohdoksia, mm. *gorav-* 'huutaa; kuulua (äänestä), soida; riidellä', J *góral-*, *gorəd-*, P *gorət-* 'huudahtaa'. Substantiivilla *gor* on vastine udmurtissa, *gur* 'sävelmä, melodia'. Myös komissa esiintyvillä johdoksilla saattaa olla udmurtissa tarkkakin rakenteellinen vastine, mutta ei ole selvää, palautuvatko kyseiset johdokset yhteiseen kantapermiläiseen johdokseen vai ovatko ne kielissä rinnakkaisjohdoksia, esim. udm. *gureti-* 'hurista, surista, pöristä' vastaa em. komin johdosta *gorəd-* 'huudahtaa', mutta semanttisten erojen perusteella johdokset ovat pikemminkin tulosta konvergenssista.

Sinällään tässä kuviossa ei ole ongelmaa, kantasanan ja johdoksen suhde on semanttisesti järjestyksellään ja *z* on komissa tunnettu johdin (Bartens 2000: 283). Huomiota kuitenkin kiinnittää Bartensin toteamus, jonka mukaan *gorzi-* lienee komissa ainoa esimerkki tapauksesta, jossa kyseenomaisen johdoksen kantasana on substantiivi. Tavallisesti johdin liittyy ideofoneihin, komi *navzi-* 'naukua' ← *nav* kissan äänestä, *ruksi-* 'rötkkiä' ← *ruk-ruk* sian äänestä, ja Bartens tuokin esille ajatuksen *gor*-sanana ideofoniperäisyydestä.

Udmurtin *gur* 'sävelmä, melodia' ja komin *gor* 'ääni' (< kantapermi **gor*) -sanoille on esitetty indoiranilainen lainaetymologia (ÅKE: 526), jossa sanaan verrataan sanoja ossD *gar, γār* 'huuto, ääni', av. mia. *gar-* 'huutaa (huomion herättämiseksi)', mia. *gir-* 'vetoaminen, ylistys'. Lainaetymologia on jäänyt tai jätetty pois uudemmista etymologisista lähteistä (KESKJ, Rédei 1986), vaikka mitään ilmeistä syytä sen hylkäämiseen ei nähdäkseni ole. Mahdollisia lainaoriginaaleja ovat joko kantairanin nominaalinen **gar* 'ylistyslaulu, ylistys' > av. *gar* 'ylistys, ylistyslaulu' (ESIJ: 178) tai verbaalinen **garH-* 'tervehtiä, kutsua' > ossl *qaryn/qard*, D *ğarun/ğard* 'vedota; huutaa; anella', I *qær*, D *ğær* 'ääni, melu, huuto' (Cheung 2007: 107). Katzin (2003: 280) esittämä suomalais-permiläinen ajoitus on jo permiläisiin kielisiin rajoittuvan levikin vuoksi epätodennäköinen, omalaatuisista äännehistoriallisista näkemyksistä puhumattakaan. Kantapermin **ɔ*:hon palautuvia vokaaleja tavataan muutamassa muussakin tunnetussa iranilaislainassa vastaamassa iranilaista *a*:ta (Rédei 1986: 67–68; 82). Bartensin tarjoama ideofoniselitys vaikuttaa epätodennäköiseltä, ottaen huomioon, että permiläiselle sanalle voidaan esittää adekvaatti iranilainen lainaetymologia.

KESKJ:ssa erotetaan toisistaan kaksi sanuetta, *gorzi-* 'huutaa, kirkua' ja *gorzi-* 'itkeä' (s. 78). Tähän on äänteellisesti selvät perusteet. Ääntä merkitsevä sanue palautuu kantapermiläiseen asuun **gor*, itkemistä tarkoittavat sanat puolestaan asuun **gor-* (> udm. *gur bord-* 'itkeä', urs. *gur bord-*, komi *gorzi-* 'ulvoa, mylviä, vaikerata', Le. 'itkeä', SysY *gorzi-*, J *gúrzi-* 'itkeä'). Kantapermin **gor*-sanana tavoin on **gor(z)-* lainaa iranilaisesta kielimuodosta, vrt. kiran. **garz-* 'vaikeroida, itkeä' > av. *garəz-*

'vaikeroidea, itkeä', ossl *qærzyn/qærzt*, D *ǵærzun/ǵærzt* 'voihkia, vaikeroidea' (Cheung 2007: 111–112). Kantapermin *o:sta vastaamassa iranilaista a:ta on niin ikään esimerkkejä (Rédei 1986: 75–76), ks. myös 5.3. Merkitykseltään sanat ovat käytännössä katsoen identtiset.

Lainautuminen kahdesta eri iranilaisesta sanueesta selittää sekä palautumisen kahteen eri kantapermiläiseen sanueeseen että ainutlaatuiselta vaikuttavan johtosuhteen. Komin *gorzj-* 'itkeä' on kantapermin *o:n ja *ɔ:n langettua komin murteissa (enimmäkseen) yhteen tulkittu osaksi *gor* 'ääni' -sanana johdosparadigmaa. 'Huutamisen' merkitys *gorzj*-sanaan lienee tarttunut tämän prosessin myötä sekundaaristi vasta myöhemmin.

5.3.1.11 Kkprml. *gur- 'karkea, vahva, suuri'

Permiläisten kielten komi *giriś* 'karkea, karkearakenteinen, suuri', J *goriś*, udm. *girez* 'elinvoimainen, ytimekäs, vahva (ihminen)' -sanana epävarmana vastineena on pidetty etymologisissa sanakirjoissa suomen sanaa *karkea* 'karhea, karvas, kitkerä' (KESKJ: 86; UEW: 646–647; SSA: 314). Tämä rinnastus ei nykyisen äännehistoriallisen tiedon valossa pidä paikkaansa. Suomen *karkea*-sanana äännelaillisia vastineita permiläisissä kielissä ovat udm. *kurj*, komi *kurj* 'karvas, katkera' (Aikio 2015b: 52). Sanat heijastavat uralilaista *karkə- 'purra, olla pureva' -sanuetta, jota edustavat em. adjektiivien lisäksi todennäköisesti myös verbit udm. *kurtćj-* 'purra, puraista' ja komi *kurććj-* 'purra, puraista' (Metsäranta 2017: 218–223).

UEW:n mukaan vokaalikehitys sm.-prm. *a > udm., komi *j* on epätavallinen, mutta ei vailla rinnakkaistapauksia. Tosiasiassa kiistattomia rinnastuksia, joissa sekä udmurtissa että komissa tavataan esipermin *a:n jatkajana *j* ei ole (pois lukien kur. *aj-yhtymä). Lähteessä (E. Itkonen 1954: 303), johon UEW:ssa muutoksen osalta vedotaan, esitetyt esimerkit ovat udm. *ibi-* 'ampua' (~ sm. *ampu-*), udm. *kik* '2' (~ komi *kik*), udm. *tiļis* 'havumaja, risumaja' (~ sm. *talas* '(vene-, nuotta-)katos'). Udm. *ibi-* 'ampua' ja *tiļis* 'havumaja, risumaja' -sanoilla ei ole vastinetta komissa, joten niiden hyödyllisyys esimerkkeinä on jo lähtökohtaisesti rajattu. Sanojen ensitavun *j*:n on sitä paitsi ajateltu udmurtissa syntyneen illabiaalistumalla sekundaaristi aikaisemmasta *u:sta (Lytkin 1964: 21–23), ja illabiaalistumistapauksissa, joissa sana palautuu kantaauralin *a:han tavataan komin vastineessa *u*, esim. kur. *wanča- 'liikkua varoen, ylittää' > udm. *vjžj-* 'mennä yli' ~ komi *vuž-*, kur. *salka/ə- 'seistä' > udm. *sijli-* 'seisoa, seistä' ~ komi *sulal-* (vrt. samaa vartaloa edustava johdos udm. *sultj-* 'nousta (seisomaan, seisoaalleen, pystyyn)', jossa ensitavun *u* viittaa siihen, että ainakin osittain *u > *j* -muutoksessa on kyse toisen tavun *j*:n aikaansaamasta assimilaatiosta, jonka ehtona on nähtävästi yksinkertainen keskikonsonantisto *uCj > *jCj). Kolmas esimerkki on lukusana '2', joka lukusanana ei kelpaa luotettavaksi esimerkiksi. Permiläisten kielten komi *giriś* 'karkea, karkearakenteinen, suuri', J *goriś*, udm. *girez* 'elinvoimainen, ytimekäs, vahva (ihminen)' -sanojen osalta vanha rinnastus voidaan perustellusti hylätä ja siirtyä tarkastelemaan muita vaihtoehtoja.

Permin *j* palautuu useampaankin esipermin vokaaliin, yhtenä tavallisimpana vaihtoehtona on esipermin *u. Mikäli sanan oletetaan palautuvan esipermin asuun *gur- tarjoutuu mahdolliseksi lainaoriginaaliksi kantairanin *guru- 'raskas, painava' > av. *gouru-* 'raskas, painava', khotan-saka *ggarka* 'painava, kunnioitettava', mia. *guru-* 'raskas, painava, suuri, guru' < kii. *guru- (?) < kie. *g^wreh₂-u- 'raskas, painava' > lat. *gravis* 'raskas, painava' (ESIJ: 183; de Vaan 2008: 272).

5.3.1.12 Kkprml. *irda 'avoin, aukea paikka, kenttä, aukea'

Komin esiintyvää sanuetta *erd* 'avoin, aukea paikka, kenttä, aukea', Vym *erdę petked-*, VyčY *erda-aže petked-* 'paljastaa, tuoda ilmi, tuoda esille', Iž. *erdvij* 'ulkopuoli', Ud. *erd vijln* 'näkyvissä, näkyvällä paikalla' (SSKZD: 261, 448) on pidetty epävarmana lainana iranilaiselta taholta (KESKJ: 429). Vertailukohdaksi mainitaan osseetin *ird* 'valoisa, kirkas, selkeä, seesteinen', mutta tarkempia pohdintoja sanan alkuperästä ei tietääkseni ole esitetty. Samainen osseetin sana tulee vastaan myös komipermjakin *eter* 'piha, kodin ulkopuoli' ja komijažvan *ōter* -sanojen alkuperäpohdinnan yhteydessä (KESKJ: 419).

Osseetin *ird*-sanana tausta on oletettavasti kantaindoeurooppalaisen verbijuuren *h₂eidh- 'sytyttää' (> mia. *edh* 'sytyttää tuleen; loistaa', mkr. *αἶθω* 'sytyttää', mys. *eit* 'rovio, hehku') kantairanilaisessa jatkajassa *Haid- 'palaa, sytyttää' (Cheung 2007: 157). Sanan tunnetut muinaisiranilaiset esiintymät ovat johdoksia, esim. av. *aēsma-* 'polttopuu' (< kiran. *Haid-sma-). Osseetin *ird*-sana palautetaan kantairanin asuun *(ui-)idra-. Sanueen hajanaisesta iranilaisesta levikistä huolimatta, osseetin sanalla on täsmälliset muodolliset vastineet muinaisindoarjassa *vidhrā-* 'kirkas, seesteinen' ja muinaiskreikassa *ἰθαρός* 'kirkas, selkeä, puhdas'. Osseetin I *irdg*, D *irdgæ*, *ærdkæ* 'kylmä tuuli' (< kiran. *idra-kā-) -sana on analysoitu kantairanin *idra-sanasta muodostetuksi *ka-johdokseksi (Cheung 2002: 193).

Kantairanin *(ui-)yhtymän puolivokaali katoaa osseetissa (Cheung 2002: 41). Äänteenmuutos on yhteinen osseetille ja sarmaatille, kiran. *ui- > srm. *i-*, srm. *Ινσαζαγρον* (< kiran. *uinsati-) (Palunčić 2013: 25), srm. *ηρ, ιρ* /i/ < *i/ < *wīru- < kiran. yks. akk. *wīram, srm. *ηλ, ιλ* /i/ < *i/ < *wīri < kiran. yks. nom. *wīrah, esim. *Ιραμβουστον* /irambust/ (< kiran. *wīra 'soturi, mies' + *ham-busta 'aisti'), *Ιρασταμος* /irastam/ (< kiran. *wīra-hastama- 'paras soturi') (Palunčić 2019: 323–324). Muutoksen vuoksi ei voida olla varmoja siitä, heijastaako osseetin *ird* prefiksittöntä kantairanin asua *idra- vai muinaisindoarjan muotoa vastaavaa prefiksillistä asua kiran. *uīdra- (< *ui-idra-). Osseetissa ilmenevä metateesi esiintyy niin ikään sarmaatissa. Kreikkalaisissa lähteissä esiintyvien sarmaattilaisten henkilönnimien perusteella muutos voidaan ajoittaa summittaisesti ensimmäiselle vuosisadalle jaa. (Palunčić 2013).

Iranilainen sana on lainautunut obinugrilaisiin kieliin, T *etər*, KondA *ātər*, LozA *ētər*, LozY So. *atər* < kmns. *ātər 'kirkas, kirkas ilma', hntVVj. *etər*, Irt. O *etər*, Kaz. *etər* 'kirkas (ilma, päivä, taivas)' < khnt. *etər (Joki 1973: 260). Obinugrilaisten kielten puolivokaalittomuutta on pidetty todisteena siitä, että osseetin *ird* palautuu kantairanin prefiksittömään asuun (Katz 2003: 78). Tämä on yksi mahdollinen tulkinta, mutta lainan ollessa tarpeeksi vanha, ovat mansin muodot prefiksin kannalta epädiagnostisia, sillä mansissa omaperäinen kehityskin johtaa puolivokaalin katoon: kur. *wi- > kmns. *ä-, vrt. kur. *wittə '5' > kmns. *ät, kur. *wiðə- 'lyödä, tappaa' > kmsn. *äl- (Aikio 2015a: 2). Hantissa *wi- sen sijaan säilyy, vrt. kur. *wittə '5' > khnt. *wet, kur. *wiðə- 'lyödä, tappaa' > khnt. *wel-. Obinugrilaisten kielten lainaoriginaalina prefiksillinen asu voidaan näin ollen sulkea pois olettaen, että mansin ja hantin sanat ovat todellisia vastineita, eikä hantin sana esimerkiksi ole lainaa mansista. Koska iranilaisen tahon metateesi ei heijastu obinugrissa, on lainautuminen ajoitettu keski-iranilaista – sarmaattilais-alaanilaista – kautta edeltäväksi (Holopainen 2019).

Kantapermin *erd-sana ei voi palautua prefiksilliseen kantairanin asuun *wīdra-. Permiläisissä kielissä iranilaisten *Tr-yhtymien substituutiostrategiana on ollut

metateesi, joten permin *rd voi olla sekä kantairanilaisen *dr-yhtymän että myöhemmän metatisoituneen yhtymän heijastuma. Vokalismikaan ei tarjoa varmaa ajoitusta. Toisaalta kantapermin *e palautuu esipermin *i-A:han (ks. kohta 3.4.4.2.8.), toisaalta iranilaisen *i:n substituuutiosta kprm. *e:lläkin on esimerkkejä. Kyseeseen tulee sekä esipermiläinen ajoitus, kiran. *idra- → esiprm. *irda > kprm. *erd että myöhempi koillisiranilainen ajoitus, srm.-al. *irð → kprm. *erd.

5.3.1.13 Kkprm. *jarta 'aviopuoliso'

Komisyrjäänissä ja komijažvassa sanan *jort* merkitys on 'toveri, pari' (SyrjWsch: 81; Lytkin 1961: 120; SSKZD: 120), komipermjakissa merkitys puolestaan on 'aviomies, -vaimo; parillinen esine' (SyrjWsch: 81; KESKJ: 101). Komin sanaan on verrattu udmurtin verbiä *jurtti-* 'auttaa' sekä 'ystävää' merkitseviä samojedin sanoja, nenT *ju'ro*, ngan. *ñiruŋ* (UEW: 108). Rinnastus samojediin ei täsmää vokalismiltaan. Komin ja udmurtin sanojen rinnastaminen jää merkityseron ja sanaluokkaeron vuoksi niin ikään epävarmaksi.

Komipermjakissa esiintyvän 'aviomies, -vaimo' -merkityksen perusteella komin sanan saattaisi olla lainaa iranilaisesta sanueesta *jātar-/*jāθr- 'käly, kälykset' (Sadovski 2017: 587). Iranilaisissa kielissä sana tunnetaan vain nykyiranilaisista kielistä, fa. *yārī*, pšt. *yor* (< *jāθr-), mon. *yune* (< *jāθr-n-) 'aviomiehen veljen vaimo' (Schmidt 1973: 40; Morgenstierne 2003: 100), mutta sana on alkuperältään indoeurooppalainen, vrt. mia. *yātar* 'aviomiehen veljen vaimo', lat. *ianitrīcēs* 'veljesten vaimot', mkr. *εἰватέρες* 'aviomiehen veljen vaimo', arm. *nēr* 'id.', mliet. *jentē*, liet. *intē* 'aviomiehen veljen vaimo, vaimo sisar, miniä', ksl. *ētry > slvn. *jētrva* 'aviomiehen veljen vaimo' < kie. *ienh₂-ter- (EWAia: 410; Derksen 2008: 158–159; de Vaan 2008: 294).

Sanan vartalo on kantaindoiranissa ollut vaihtelussa nom. *jātā (t. *jāntā), gen. *jātras (de Vaan: 294). Näistä komin sanan lainaoriginaalina tulee kyseeseen vain *-Tr-yhtymäinen muoto, jonka metateesi on odotuksenmukainen. Vokaalisubstituutiosta on lukuisia esimerkkejä.

5.3.1.14 Kkprm. *pada 'karja'

Permiläisten kielten 'karja'-merkityksistä sanaa, udm. *pudo*, komi *poda*, on pidetty lainana muinaisiranilaisesta sanasta, jota ei tunneta vanhoista iranilaisista kirjakielistä, vaan ainoastaan Afganistanin, Pakistanin ja Tadžikistanin alueella puhuttavista nykykielistä, vrt. tadžikki *poda* 'lauma' (> jagnobi *podá*, *póda*), ormuri *pāda* 'karja' (Joki 1973: 304; Rédei 1986: 75–76). Lainaetymologiaa pidetään muodollisesti ongelmattomana, mutta iranilaisen puolen suppea levikki herättää epäilyksiä sen oikeellisuudesta (Holopainen 2019: 386).

On syytä erottaa eri sanoiksi komin *poda* 'karja' ['Vieh'] ja *poda* 'jalan kulkeva, jalankulkija' ['Fußgänger'], jotka on toisinaan luettu samaksi sanaksi (SyrjWsch: 210; Rédei 1986: 75–76). Komin *poda* 'jalan kulkeva, jalankulkija' on adjektiivijohdos sanasta *pod* '(esineen, kasvin) jalka, jalas, jalusta', jota muodollisesti vastaa udmurtin *G pido* 'jolla on jalka' (WotjWsch: 198). Komin sanan merkitykseen 'ihmisen jalkana' viittaa murteissa yleinen adverbi *poden* 'jalan' (SSKZD: 289). Udmurtin *pudo* 'karja' ja *pido* 'jolla on jalka' (← *pid* 'jalka') -sanojen kahtalaisuuden perusteella kyse on permiläisissä kielissä alkuaan kahdesta eri sanueesta, jotka ovat komissa langenneet

muodollisesti yhteen. Komin Ylä-Sysolan murteen *pōda* 'karja' (SSKZD: 340) -muodon perusteella kantapermiin on rekonstruoitu *poda 'karja' (KESKJ: 223; Csúcs 2005: 370). Kerrostuman sanoissa kantairanin *a:n korvausäänteenä kantapermin *ɔ on ollut *o:ta huomattavasti tavallisempi. Ylä-Sysolan vokaaliedustus saattaa hyvinkin johtua *pōda* 'karja' ja *pōda* 'jalan kulkeva, jalankulkija' -sanueiden yhteenlankeamisesta, jolloin vokaalisubstituutio voidaan tulkita samaksi kiran. *a → (kkprm. *a >) kprm. *ɔ -substituutioksi kuin suurimmassa osassa kerrostuman lainoja. Molemmista vokaalisubstituutioista on joka tapauksessa esimerkkejä, vaikka toinen on huomattavasti yleisempi.

Esitän kantapermin sanalle vaihtoehtoja iranilaista lainaetymologiaa. Kantairaniin rekonstruoidaan sana *spāda- 'sotajoukko' > gatha-av. *spāda*, mav. *spāda*- 'sotajoukko', mp. henkilönnimi *Taxmaspāda* 'jolla on rohkea sotajoukko', sgd. 'sp'δ, oss. *æfsad* 'sotajoukko' (Cheung 2002: 156). Vokaalisubstituutiot kiran. *ā → kprm. *o/*ɔ ovat molemmat mahdollisia. Sananalkuisten konsonanttiyhtymien substituutiosta ei ole lainasanakerrostumassa esimerkkejä, mutta yksinkertaistuminen on sikäli odotettavissa, että kantapermissä ei ole esiintynyt sananalkuisia konsonanttiyhtymiä.

Merkityksenkehitykselle 'sotajoukko' > 'karja' löytyy rinnakkaistapaus itämerensuomesta. Suomen *karja*-sanaa on ehdotettu lainaksi kantagermaanin sanasta *χarja-z > mn. *harjaR*, vrt. msl. *herr* 'armeija, joukko, paljous, parvi, kansa' gt. *harjis* 'armeija' (LägLoS: 47–48). *Karja*-sanalle on esitetty kilpaileva balttilainen lainetymologia, minkä vuoksi LägLoS pitää germaanista laina-alkuperää kiistanalaisena. Merkityksenkehityksen 'sotajoukko' > 'karja' kannalta kiistanalaisuus on merkityksetöntä, sillä balttilaisen lainaoriginaalin merkitys on lähes identtinen germaanisen sanueen merkitysten kanssa, vrt. mprs. *karja* 'armeija, sota'. Hienoinen vasta-argumentti iranilaiselle lainaetymologialle on, että kantairanin *spāda-sanalle ei voida esittää vakuuttavaa indoeurooppalaista alkuperän selitystä. Iranilaiselta taholta sana on lainautunut oletettavasti myös slaavilaiselle taholle, vrt. mksl. *spodb* 'aterioimaan kokoontunut ihmisjoukko' (Cheung 2002: 156).

5.3.1.15 Kkprm. *raza 'terttu; kukka'

Komisyrjäänin murteista (VyčY SysY LL VyčA Peč. Skr. SysK) tunnetaan sana *roz*, jonka perusmerkitys on 'terttu' (SSKZD: 320). Murteista (VyčY Vym Iž., Skr.) sana esiintyy myös merkityksessä 'kukka', *rozjin* 'kukassa, kukkii (ruis)', *rozjav-* 'kukkia (heinäkasveja)'. Komin sanalla on epävarma vastine udmurtissa, (Wied.) *žuzgi* 'terttu; helttä', nykyudm. *žuski* (KESKJ: 242). Udmurtin -gi/ki-komponentin tausta on epäselvä.

Permiläisiä sanoja on verrattu itämerensuomalaiseen *ripsi-sanueeseen, esim. sm. *ripsi* 'silmäripsi; (kauran) helve', ka. *ripsi* '(kauran) helve; (marja)terttu; heinän roska; silmäripsi'. Permiläinen ja itämerensuomalainen sanue eivät vastaa toisiaan äänteellisesti. Itämerensuomi viittaa kantauralin *i-ə:hin, josta kehittyi säännöllisesti kantapermin *i (ks. kohta 3.4.4.2.4). Permiläisten kielten soinnillista -z-:tä ei sitäkään voida palauttaa konsonanttiyhtymään. Permiläisen *rɔz-sanueen alkuperä on täten edelleen avoin kysymys.

Permiläinen sanue on iranilainen laina, vrt. ossD *ræzæ* 'hedelmät, kasvikset', fa. *raz* 'viininlehti, viiniköynnös, viinitarha', pahl. *raz*, tadžikki *raz* 'lehti, viinitarha', elami *ra-ša-qa-ra* 'viininvalmistaja' (← mp. *razakara-) (Abaev: 398–399). Samaa

sanuetta edustaa myös av. *razura-* 'lehto'. Etymologisesti samaan yhteyteen kuuluvat osseetissa lisäksi *ræzyn* 'kasvaa', *ræzæ* 'kasvava', *ræzgæ* 'kasvava'.

Keskikantapermin **raz* voidaan selittää lainaksi iranilaisesta **raza*-asusta. Substituutiosta kkrpm. **a* ← iran. **a* on lukuisia esimerkkejä. Muita esimerkkejä iranin **-z:-n* substituutiosta sanan sisällä permissä **-z:-llä* ei ole, mutta vokaalisubstituution perusteella samaan kerrostumaan kuuluvassa sanassa kkrpm. **zan(m)* ← iran. **zana-* on iranin sananalkuista **-z:-tä* substituoitu permissä **-z:-llä*. Mikään ei myöskään viittaa siihen, etteikö muutos kur. **-s->* kkrpm. **-z-* olisi jo tuonut soinnillisia sibilantteja sanansisäiseen asemaan.

5.3.1.16 Kkrpm. **sara-* 'sekoittaa'

Udmurtin *sura-* 'sekoittaa, hämmentää' ja komin *sor-* 'sekoittaa', *soral-*, J *sóral-* 'id.' -sanojen perusteella kantapermiin voidaan rekonstruoida vartalo **sər-* 'sekoittaa'. Johtamaton vartalo edustuu komissa myös nominaalisena: *sor* 'sekoitus; yhteen, sekaisin', kantapermiläinen on nähtävästi myös adjektiivijohdos, udm. *suro* 'sekalainen, seka-, sekaisin; seassa', komi *sora* 'sekalainen, seka-', J *sóra*. Adjektiivijohdinta, udm. *-o*, komi *-a*, käytetään muodostamaan substantiivista adjektiivi (Bartens 2000: 139–140), joten kkrpm. **sər-* voitaneen luokitella kantapermiläiseksi nomen-verbumiksi.

Permin sanoihin on rinnastettu sm. *sorittaa*, saP *sorrat* 'sotkea (esim. naru, hihna)', hnt. *soratem* 'sekoittaa' (Setälä 1902: 250). Udmurtin *sura*-verbin epävarmoiksi vastineiksi on merkitty sm. *soria*, *sorittaa* (Wichmann 1954: 102). Sm. *soria* 'sohia, sorkkia; häärtä, touhuta; liikuttaa, ripotella' -verbillä on vastineita itämerensuomessa, ve. *sořda* 'puida huonosti (jättäen jyviä olkiin); ripotella (jauhoja), va. *soria* 'vatvoa (viljoja)', vi. *sorida* 'selailla; penkoa; sorkkia' (SKES: 1079). SKES:n sana-artikkelissa todetaan itämerensuomen kielten sanojen olevan deskriptiivistä alkuperää ja etäsukukielten sanojen samankaltaisuuden johtuvan sattumasta. Deskriptiivistä alkuperää tai ei, sanat eivät vastaa toisiaan äännelaillisesti, joten niiden pitämislle vastineina ei ole lähtökohtaisesti perusteita. Itämerensuomen sanat palautuessaan esikantasuomeen edellyttävät asua **sora-j-*, pohjoissaamen *sorrat* taas edellyttää esisaamen asua **surə-*. Permiläisten kielten sanat eivät vastaa kumpaakaan mainituista rekonstruktioasuista. Hantin *s-* ei vastaa permin *s:-ää* perintösanastossa, joten sanan kuulussa tähän yhteyteen, on kyseessä oltava komilainen laina hantissa. Csúcs (2005: 377) palauttaa sanueen kantapermiin, mutta muuten sanueen alkuperä on permiläisissä kielissä tuntematon.

Kantapermin **sər-* 'sekoittaa' -sanalle voidaan esittää iranilainen lainaetymologia. Permin sana sopii lainaksi muinaisiranin sanasta **sarH-* 'sekoittaa, yhdistää' > av. *sār-* 'sekoittaa, yhdistää', ?sgd. *wsyr-* 'sekoittaa' (Cheung 2007: 337), nykyiranilaisista kielistä jatkaja on esim. pšt. *sará* (adv.) 'yhdessä'. Kyseessä on iranissa kantaindoeurooppalainen verbijuuri **kerH₂-* 'sekoittaa', jonka jatkajia ovat mia. *ā-šīrta* '(maidon kanssa) sekoitettu', mkr. *képanvumi* 'sekoitan yhteen' (mp.). Indoeurooppalaisissa lähteissä on erimielisyyttä sanueen koostumuksesta, eräissä lähteissä mia. *ā-šīr* f. 'sekoitus' ja *ā-šīrta* luetaan erään toisen indoeurooppalaisen verbijuuren jatkajiin (**kreiH-* 'sich auszeichnen') (LIV: 328). Iranilaisen verbin kuulumista indoeurooppalaisen **kerH₂-* 'sekoittaa' -verbin yhteyteen ei kuitenkaan näissäkään kiistetä.

Koska iranilaisten kielten sananalkuinen *s-* palautuu sanassa kantaindoiranin palataliseen affrikaattaan *č-, on lainautuminen oletettavasti tapahtunut vasta depalatalisaation jälkeen. Iranilaisissa kielissä kehitys on kulkenut depalatalaisen affrikaatan *c- kautta, joten sana on lainattu iranilaisista kielistä vasta deokkluusion jälkeen. Permiläisten kielten vokalisismi sopii muihin tunnettuihin iranilaislainoihin (ks. taulukko 5.3).

5.3.1.17 Kkprn. *vara 'lahja, kyky'

KESKJ:ssa kantapermiin palautetaan sana *vōr, jonka merkitykseksi on rekonstruoitu 'puhe, puhelahja' (s. 63). Komisyryäänissä esiintyy yhdyssana *kivvor* 'puhe, puhelahja, kaunopuheisuus'. Muutamasta udmurtin murteesta tavataan *kilvur* 'puhelahja'. Kyse on tietysti ilmiselvistä yhdyssanasta, jonka alkuosa on kprn. *kil 'kieli, puhe, sana'. Muinaispermin sanan *vormedč'i-* 'alkaa puhua, saada puhekyky' (Lytkin 1952: 126) ajatellaan niin ikään edustavan kyseistä sanuetta. Udmurtista sana tunnetaan vain em. yhdyssanasta, mutta komisyryäänissä sana esiintyy myös itsenäisenä *vor* (VyčY Iž. Peč. Skr. Ud.) 'puhe, kyky puhua' (SSKZD: 60). Komisyryäänistä ja muinaispermistä löytyy sanasta muodostettuja verbijohdoksia. Syryäänin nykymurteiden *vord*-johdoksen ilmoitetussa merkityksessä ja levikissä on sanakirjakohtaisia eroja, S (Iž. VyčA) *vord-* 'toivoa, toivottaa jtk jlle', S (Vym) *vord-* 'ennustaa, profetoida, enteillä' (SSKZD: 63; 337; 381), S (VyčA, Vym) *vord-* 'manata, loitsia; esittää arvoitus', S (Iž., Ud.) *vord-* 'ennustaa' (SyryWsch: 347). Muinaispermissä esiintyneellä johdoksella *vord'jal-* 'судить' ei näytä olevan tarkkaa vertailukohtaa nykykielessä. Permiläisen sanueen alkuperä on joka tapauksessa tuntematon.

On epäselvää, miksi yhdyssana *kil-vōr, joka on sikäli vanha muodoste, että se esiintyy sekä komissa että udmurtissa, koostuu kahdesta näennäisesti lähes samaa merkitsevistä sanasta. Selityksenä tähän redundanssiin saattaisikin olla, että kantapermin *vōr on alun perin viittanut lahjaan ja kykyyn yleisesti, ei pelkkään puhelahjaan t. -kykyyn. Udmurtissa esiintyvä (G U M) *vura-* 'ottaa lahjoja, sakottaa', (S) *vuraški-* 'lahjoa', (M U) *vurati-* 'lahjotuttaa' (WotjWsch: 328), jota ei tietääkseni aikaisemmin ole liitetty samaan yhteyteen komin *vor*-sanan kanssa, vahvistaa oletuksen. Samaa alkuperää on udm. (J) *vur* 'sakko', johon rinnastetut sukukielten sanat, sm. *vero*, mdM *ver'*: *ve'enc* 'sijasta, sijaan', mari *wer*, L *wär* 'paikka', hntDN O *wer* 'velka; syy', tuskin ovat vastineita edes keskenään (UEW: 569). Udmurtin sanan verbaalisista vastineista voitaneen päätellä, että merkitys 'sakko' on kehittynyt merkityksestä 'lahja, lahjus'.

Äänteellisesti ja semanttisesti potentiaalinen vertailukohta on indoiranilainen sanue, jota edustaa sanskritin *vāra-* m. 'aarre, omaisuus' (EWAia: 545). Vokaalisubstituutiosta on monia esimerkkejä (ks. kohta 5.3). Merkitysten silloittaminen ei nähdäkseni ole ongelma, sillä 'aarre' ja 'lahja' ovat läheisiä käsitteitä, jotka pohjimmiltaan viittaavat arvokkaaksi koettuihin asioihin ja esineisiin. Komin henkiseen kykyyn ja lahjaan viittaavien merkitysten osalta todettakoon, että 'omaisuutta' merkitsevillä sanoilla voidaan kielissä usein viitata sekä omaisuuteen että ominaisuuksiin, vrt. engl. *property* 'omaisuus, varallisuus; kiinteistö; ominaisuus'. Udmurtin 'sakko'-merkitykselle semanttinen rinnakkaistapaus löytyy germaanisista kielistä. Kantagermaanin *skatta- 'varallisuus, omaisuus; karja' -sana on

muinaisnorjassa, *skattr*, kehittynyt tarkoittamaan 'aarten' lisäksi yleisesti myös 'veroa' (vrt. ru. *skat* 'aarre; vero', sks. *Schatz* 'aarre') (Kroonen 2013: 441).

5.4 Myöhäiskantapermin iranilaiset lainasanat

Seuraavaan taulukkoon olen koonnut permiläisten kielten kaikkein myöhäisimmät iranilaiset lainasanat. Aineistona on ollut enimmäkseen (Rédei 1986), mutta siteeraan myös uudempaa tutkimusta (Holopainen 2019), jonka näkemyksiin nojaten olen karsinut pois muutamia kyseenalaisia lainaetymologioita. Muutamien permin sanojen periodisaatiosta olen eri mieltä. Toisin kuin Holopainen (2019: 382, 384), en lue myöhäisimpään kerrostumaan sanoja udm. *pid* 'jalka', komi *pod* '(esineen, kasvin) jalka, jalas, jalusta' (< kprm. *pod < kkprm. *padə), komi *zon(m)*, J *zon* 'poika' (< kprm. *zən < kkprm. *zana), joita vokaalisubstituution kkprm. *a ← iran. *a perusteella pidän edeltävään keskikantapermiläiseksi kutsumaani kerrostumaan kuuluvina (ks. kohta 5.3). Eri mieltä olen myös udm. *gon*, komi *gen*, J *gön* 'karva(t)' -sanan kuulumisesta myöhäisempään kerrostumaan (Holopainen 2019: 379), oman arvioni mukaan sana on lainautunut jo varhaiskantapermiläisenä aikana (perusteluista ks. kohta 5.2.2.1).

Kerrostumaan kuuluvat iranilaiset lainasanat on omaksuttu aikana, jolloin permiläinen vokaalijärjestelmä on saavuttanut myöhäiskantapermiläisen muotonsa, sillä vokaaleja koskeneita permiläisille kielelle yhteisiä muutoksia ei enää havaita. Iranin *a:ta vastaa mkprm. *a, iran. *u:ta vastaa mkprm. *u, jäljelle jäävät vokaalisubstituutiot ovat monitulkintaisempia, mutta joka tapauksessa niin vähälukuisia, etteivät ne muuta kokonaiskuva. Kantapermin jälkeisyydestä on viitteitä myös konsonantismissa, denasalisaatio on lainautumisen aikana jo tapahtunut, vrt. mkprm. *andan 'teräs', kprm. *pad-vež samoin *kS-yhtymien metateesi, vrt. *äksV(j) 'keisari' (Holopainen 2019: 377).

udm.	komi	mkprm.	lainälähde	lähteet
<i>andan</i>	<i>jemdon</i>	*andan 'teräs'	← srm.-al. *andan, vrt. oss. <i>aendon</i> 'teräs', srm. <i>Avδavakoç</i> (erisnimi) 'teräsmies?'	Rédei 1986: 65; Cheung 2002: 161
<i>arte</i> 'vieressä'	<i>art</i> 'rivi; sopu'	*art 'järjestys'	← iran. *arta-, vrt. av. <i>aša-</i> 'totuuden valtakunta ja järjestys, pyhä valtakunta, jumalainen järjestys'	Katz 2003: 163
<i>das</i>	<i>das</i> , J <i>das</i>	*das '10'	← srm.-al. *das '10', vrt. oss. <i>dæs</i>	Rédei 1986: 67
<i>durj</i>	<i>dar</i>	*dār 'liemikauha'	vrt. mia. <i>dārvi-</i>	Rédei 1986: 68; Holopainen 2019: 378–379
<i>eksej</i> (vanh.) 'keisari, tsaari'	<i>eksj</i> (folk.) 'ruhtinas'	*äksV(j)	vrt. ? al. *æxsaina- 'rouva' > oss. <i>æxsin</i>	Holopainen 2019: 379

-	<i>gar, gart-,</i> <i>J gard-</i>	*gar 'kierretty', *gart- 'punoa'	← iran. *gar- 'kääntää, kietaista, kääriä', *gart- 'kääntää'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.4.1.1
-	<i>ideg</i>	*idäg 'enkeli'	← ossl <i>dawæg</i> , D <i>idawæg</i> 'jumaluus' < kiran. *ūtāyaka-, *uidāyaka-	Rédei 1986: 70
<i>kar</i>	<i>kar</i>	*kar 'kaupunki, pesä'	← vrt. ossl <i>gæræn</i> 'aidattu alue, aitaus, aita' < kiran. *vi- karana-, saka <i>kara-</i> 'aidattu alue, linnake, kaupunki, oss. <i>kæron</i> 'raja; loppu' < kiran. *karāna	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.4.1.2
<i>karj-</i>	<i>kar-</i>	*kar- 'tehdä'	← srm.-al. *kar- 'tehdä' < kiran. *kar-	Rédei 1986: 70; Cheung 2007: 236–238
<i>kuća-pi</i>	<i>kjci</i>	*ku/jci 'koiranpentu'	← srm.-al. *kut'i (> ossl <i>koyz</i> , D <i>kuj</i> 'koira') < kiran. *kutī- 'narttukoira'	Joki 1973: 276–277, ks. kohta 5.4.2.2
-	<i>ńaməd, J</i> <i>ńamət</i>	*ńaməd 'jalkarätti'	← iran. *namad 'huopa' > av. <i>nəmata-</i> , pahl. <i>namad</i>	Rédei 1986: 73; Holopainen 2019: 381
-	mprm. <i>ńebeg</i> 'kirja'	*ńebäg 'kirja'	← iran. *nibēg- > pahl. <i>nibēg</i> 'kirjoitus, kirja'	Rédei 1986: 73– 74; Holopainen 2019: 382
<i>ńań</i>	<i>ńań, J ńań</i>	*ńań 'leipä'	← iran. *nān 'leipä' > pahl. <i>nān</i>	Rédei 1986: 73; Holopainen 2019: 381–382
-	P <i>pakmj-</i> , J <i>pákmi-</i> , S <i>paktav-</i>	*pak- 'kiehua kuiviin'	← iran. *paxya- 'keitetty' > saka <i>paha</i> , ossl <i>fjyx</i> , D <i>funx</i>	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.4.1.3
<i>pad-vož</i> 'risteys; jalusta; porrastasa nne'	<i>pad-vež</i> 'risteys'	*pad-vež	← iran. *pada- 'askel' (> mav. <i>paða-</i> 'askel, kävely', pahl. <i>pay</i> 'jalka; askel, polku', oss. <i>fæd</i> 'jalanjälki')	Holopainen 2019: 382, ks. kohta 5.5.2
-	<i>ram, J</i> <i>ram</i>	*ram 'rauhallinen, lempeä'	← iran. *rām- > av. <i>rāman-</i> 'rauha', pahl. <i>rām</i> 'rauha'	Rédei 1986: 76; Holopainen 2019: 383
<i>saj</i>	<i>saj, J saj-</i>	*saj 'varjo; taka-'	← iran. *sāya, av. <i>asaya</i> 'varjoton', fa. <i>sāya</i> 'varjo'	Rédei 1986: 58, ks. kohta 5.4.2.3
<i>tug</i>	<i>tug(j)</i>	*tug 'tupsu'	← srm.-al. *stug > I <i>styg</i> , D (<i>æ</i>) <i>stug</i> 'tukko, tukku, kihara, kutri, otsatukka' < kiran. *stūka-	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.4.1.4
-	<i>varņs</i>	*varnās '1- vuotias lammas'	← iran. *warnā- 'villa' > av. <i>varənā-</i> , pahl. <i>warrag</i> 'lammas, pässi'	Rédei 1986: 79; Holopainen 2019: 384

<i>vudor</i>	<i>vurd</i> , J <i>vurd</i>	*(v)urd 'saukko'	← iran. *udra-, ossI wyrđ, D urdæ 'saukko' < kiran. *udrā-	Rédei 1986: 80– 81; Holopainen 2019: 383
<i>zarež</i>	<i>sariž</i>	*zariž 'meri'	← iran. *zraya-, av. zrayah 'meri'	Rédei 1986: 81; Holopainen 2019: 219
<i>zarñi</i>	<i>zarñi</i>	*zarñi 'kulta'	← iran. *zaranja 'kulta', vrt. oss. zærin	Rédei 1986: 82

Taulukko 12. Myöhäiskantapermin iranilaiset lainasanat.

5.4.1 Uusia lainaetymologioita

5.4.1.1 Mkprn. *gar- 'tiukasti kierretty', *gart- 'punoa, keriä'

Komin *gar* 'tiukasti, tiukkaan kierretty, kelattu, punottu; hyvin pyörivä' -sanan vastineeksi on esitetty udmurtin sanaa *gurj* 'väkänen (koukussa)' (KESKJ: 75), mutta tätä rinnastusta ei voida merkityseron vuoksi hyväksyä. Komin sanaan on niin ikään rinnastettu marin *kar* 'pahasti sotkeutunut (lanka); kireä, pingottunut, jännittynyt' sekä sm. *kierä* ja saP *gierr* 'kierre, sykkyrä'. Marin sana ei vokalismsina perusteella voi olla perintösana, eikä se näin ollen suoranaisesti vastaa komin sanaa. Marin sanaa on esitetty lainaksi permistä (ks. tarkemmin kohta 6.3.8). Sm. *kierä* (ka. *kierä*, ly. *kier*, ve. *ker* 'kierretty (langasta)') kuuluu mksm. *keere-sanueeseen (Pystynen 2018: 90–93). Itämerensuomen sanueella on vastineensa marissa ja permiläisissä kielissä, mutta nämä ovat KESKJ:ssa esitettyjen sanojen sijaan, maril *kerä*-, L *kerä*- 'pujottaa' sekä udm. *kertti*-, komi *kert*- 'sitoo', jotka palautuvat viime kädessä uralilaiseen *kärä- 'kietoa, sitoa' -sanueeseen, joskin permiläisten kielten sana edustaa alkuperäistä johdosta *kär-tä- (Aikio 2002: 18–20; Pystynen 2018: 90–93). Komin verbiä *gart*- 'punoa, sitoa, kiertää, kääriä, kerrata (lankaa); keriä, vyyhdetä' on pidetty *gar*-sanan johdoksena (KESKJ: 75).

Komin sana on vokaalisubstituution iran. *a → kprn. *a perusteella myöhäisiranilainen laina sanueesta, joka on kantairaniin rekonstruoitu asuun *gar- 'kääntää, kietaista, kääriä' ['to turn, wind'] > horezmi ?*gyr*- 'to (re)turn', *gyr*(y)- (kaus.) 'antaa pyöriä; kääriä' ['to (let it) turn; to wrap'], nykyitäirani: iškašimi *yars*-, sarikoli *yirs*-/yerd 'pyörittää, pyöriä, mennä ympäri' ['to revolve, go round, cross a pass'] (Cheung 2007: 104–105). Komin *gart*- 'punoa, sitoa, kiertää, kääriä, kerrata (lankaa); keriä, vyyhdetä' voi olla omaperäinen *t*-johdos, mutta kantairaniin on rekonstruoitu myös em. verbijuuren laajentuma *gart- (mts. 110–111), joka sopii äänteellisesti niin ikään komin sanan lainaoriginaaliksi.

5.4.1.2 Mkprn. *kar 'kaupunki, pesä'

Udmurtin *kar* 'pesä; kaupunki; muinaislinna', komin *kar* 'kaupunki' -sanoja ei voida palauttaa kantapermiä kauemmas (Csúcs 2005: 341). Sanoja on arveltu alkuperältään kaukasialaisiksi, vertailukohdaksi on tarjottu lezgin sanaa *k'ar* 'aitaus' (Munkácsi 1910: 169–171). Suora lainautuminen Kaukasian kielistä tuskin tulee kyseeseen.

Jonkinlainen välillinen suhde sanoilla voi olla, onhan kaukasialaisissa kielissä permiläisten kielten tavoin turkkilaisia ja iranilaisia lainoja.

Permiläisten kielten sanalle mahdollisia vertailukohtia löytyy iranilaisista kielistä, vrt. ossI *gæræn* 'aidattu alue, aitaus, aita' < kiran. *vi-karana-, vrt. saka *kara-* 'aidattu alue, linnake, kaupunki' (Cheung 2002: 191–192), oss. *kæron* 'raja; loppu' < kiran. *karāna > av. *karana-*, fa. *kanār* 'alue, raja', rinn. johdos muinaissaka *karāna-* 'aidattu alue, aitaus, kaupunginosa' (Cheung 2002: 197).

5.4.1.3 Mkprn. *pak- 'kiehua kuiviin'

Kantakomiin voidaan rekonstruoida verbivartalo *pak- 'kiehua kuiviin', jota edustavat komipermjakin *pakmi-* 'kiehua sakeaksi, kiehua kuiviin, kiehua valmiiksi' (SyrjWsch: 188), 'haihtua, höyrystyä, kiehua kuiviin', *шыдыс горас пакмӧм (сын в печи выкунел)*, 'laihtua, kuivua, kuivaa', esim. *горпи пакмӧ* 'tuntea janoa' (KPRS: 318). Sama johdos esiintyy myös komijažvassa, *pákmi-* 'kuivua, palaa poroksi, haihtua, höyrystyä', *горпи пакмӧ* 'пить хочется' (Lytkin 1961: 161). Komisyryjäänin murteista tavataan rinnakkainen johdos LL Skr. Ud. *paktav-*, LL Peč. SysK *paktal-*, Vym VyčY *paktoo-* 'kiehua kuiviin, hautua kypsäksi', SysY *paktal-* 'haihtua', Ud. 'laihtua, kuivua, vähentyä (painosta vanhuuden t. sairauden takia)' (SSKZD: 272). Sanalla ei ole vastinetta udmurtissa, eikä sen alkuperää ole käsitelty etymologissa sanakirjoissa.

Komin sana sopii lainaksi iranilaisesta *paxa- 'keitetty, paistettu' -sanueesta, saka *paha* 'keitetty, paistettu', pšt. *pōx*, mon. *pāxé* 'kypsä, kypsennetty', ossI *fyx*, D *funx* 'keitetty, kiehautettu, paistettu', arm. *pax* 'likomärkä, keitetty' (< länsi-iran.) (Cheung 2002: 191). Iranilaista sanaa vastaava muoto esiintyy myös muinaisindoarjassa: *pakvá-* 'keitetty, paistettu, kypsä' (EWAia: 62). Kyseessä on johdos laajalevikkisestä indoeurooppalaisesta sanueesta *pek^w- 'laittaa ruokaa, paistaa' > kiran. *pač- 'laittaa ruokaa' > av. *pac-* 'laittaa ruokaa', saka *pajs-* (*paś-*), sgd. *pc-* 'laittaa ruokaa, keittää', ossI *fyxyn: fyx(t)*, D *ficun: funxt* 'keittää, keittyä, paistaa, paistua', mia. *pac-*, mkr. *πέσσω, πέτω*, lat. *coquō*, mksl. *pekø*, liet. *kepù*, tokA *pakāt* 'kochte (intr.)' (EWAia: 64; LIV: 468; Cheung 2007: 286–287).

Lainautuminen voidaan *a:n substituution perusteella ajoittaa nuorimpaan iranilaiseen lainasanakerrostumaan, jossa permiläistä *a:ta vastaa iran. *a. Kantairanin *x:n substituutiosta vastaavassa asemassa ei ole tunnettuja esimerkkejä. Kantapermin äännejärjestelmään velaarifrikatiivi *x ei ole kuulunut, joten lähtökohtaisesti foneettinen substituutio lienee odotettavissa. Komin venäläisissä lainoissa venäjän velaarifrikatiivia *x* <*x*> on substituoitu *k*:lla, esim. komi *okota* 'halu' ← ven. *oxoma*, komi *pak* 'nivuset' (rinnan myös *pax*) ← ven. *nax* 'id.' Komin venäläislainat ovat iranilaista lainakerrostumaa selvästi nuorempia, joten sen tarjoama esimerkki on luonnollisesti vain viitteellinen. Osseettityyppinen lainalähde voidaan rajata pois, sillä jälkitavun *u on sikäläisellä taholla laukaissut ns. *U*-umlautin (Cheung 2002: 124–130), josta ei komin sanoissa ole jälkiä.

5.4.1.4 Mkprn. *tug 'tupsu'

Udmurtin *tug* 'ripsu, tupsu, töyhtö, hapsut', MU *tug*, B *tog* ja komin *tug(j)* 'tupsu, töyhtö', (Ud.) 'palmikko' -sanat on rinnastettu saamessa esiintyvään sanueeseen, saP *duoggi*, In. *tyeg 'gi* < ksa. *tuonjkē 'takku' < kur. *taŋka/*teŋka (UEW: 791; Zhivlov

2014: 143; Aikio 2015b: 65). Rinnastus on muodollisesti ongelmaton, mutta ottaen huomioon uralilaisen sanueen suppean levikin, permiläisten kielten sanat saattavat selittyä myös lainaperäisiksi.

Permiläisen sanan laina-alkuperän osalta huomionarvoinen on osseetin I *styg*, D (æ)*stug* 'tukko, tukku, kihara, kutri, otsatukka', jolla on vastine muinaisindoarjassa, *stūkā*- 'hiustupsu, villatupsu, kihara, palmikko' sekä Pamirin iranilaiskielissä **stūg* 'pitkät hiukset' (Abaev: 156; EWAia: 760). Osseetissa kantairanin *-k- soinnillistuu g:ksi vokaalin jäljessä, esim. kiran. **astaka*- > oss. *æstæg* 'luu', **sauka*- > ossI *sug*, D *sog* 'polttopuu' (Cheung 2002: 21). Unkarin alaanilaisten lainasanojen edustuksen perusteella sama muutos on tapahtunut alaanissa, unk. *egész* 'koko(nainen)' ← al. **āges* (vrt. oss. *ægas*) < kiran. **akāsa*-, unk. *üveg* 'lasi' ← al. **äväg* (vrt. ossI *avg*, D *avgæ*) < kiran. **āp(a)kā* ← **āp*- 'vesi' (WOT: 1331; 1336). Henkilönnimievidenssi viittaa siihen, että vokaalienväliset soinnittomat klusiilit ovat sarmaattilaiselle kaudelle tultaessa jo soinnillistuneet, joten muutos on luonteeltaan esisarmaattilainen, esim. srm. *Βραδάkov* /βrātāk/ (< kiran. **brātāk(k)a*- 'veli'), srm. *Ναμνηνός* /nāmgēn/ (< kiran. **nāma-kaina*-, vrt. ossD *nomgin* 'kuuluksa') jne. (Palunčič 2019: 318–319). Lisäksi soinnillistuminen on koskenut baktriaa (Sims-Williams 1989: 233) ja sakaa (Emmerick 1989: 214). Sanan sarmaattilais-alaanilainen asu lienee ollut **stug*. Sananalkuisen konsonanttiihtymän substituutiosta ei ole tästä kerrostumasta esimerkkejä, mutta yksinkertaistuminen on odotettavissa. Nuorimpaan iranilaiseen lainasanakerrostumaan tultaessa kantapermiin johtaneet vokaalimuutokset ovat jo enimmäkseen tapahtuneet, joten vokaalisubstituutio, al. **u* → kprm. **u* on sekin tätä taustaa vasten odotuksenmukainen. Keskikonsonantiston osalta substituution al. **g* → kprm. **g* on perusteltu, sillä denasalisaatio on tässä vaiheessa jo tapahtunut.

Komin *tug*-sanuetta on syytä tarkastella hieman laajemmin. Wiedemann (1964: 375) on ilmoittanut 'tupsun' lisäksi komin sanan merkitykseksi 'varsi, korsi, putki, vesa, verso, jälkeläinen'. Tähän merkitykseen pikemminkin kuin 'tupsun' merkitykseen perustunee niin ikään Wiedemannilla esiintyvä ilmaus *tug kod* 'komea' (*kod* 'kaltainen'). Komin S *tugan* 'latva, latvus', Iž. *ju tугan* 'joen yläjuoksu, alkulähde' (*ju* 'joki'), P 'havupuun vuosikasvu' (SyrjWsch: 282; SSKZD: 379) -sana on luettu *tug*-sanan johdokseksi (KESKJ: 285), mutta se ei edusta mitään tunnettua produktiivista johdostyyppiä, eikä komista löydy selviä rinnakkaistapauksia. Kasvin kasvuun liittyvät merkitykset voinevat olla 'tupsu'-merkityksen metaforista laajentumaa, mutta kahden alkuperältään erilähtöisen sanan yhteenlankeaminenkin on mahdollista.

Osseetissa esiintyy sana, I *tug*, D *tog*, jonka nykyinen merkitys on 'veri' (Cheung 2002: 232). Osseetin merkityksessä kyse on metaforisesta edelleenkehittymästä, kantairanin **tauka*-sanana merkitykseksi rekonstruoidaan 'nuppu, silmu' (Sadovski 2017: 572). Osseetin sanalla on vastine muinaisindoarjassa, *tokā*- 'jälkeläiset, lapset' (EWAia: 670). Samaa sanuetta edustaa niin ikään kiran. **tauxman*- > mav. *taoxman*- 'siemen, itu, oras', mp. *taumā*- 'perhe, suku', pahl. *tōhmag*, *tōm* 'siemen, perhe', pšt. *tōm* 'siemen', mia. *tōkman*- 'tuore olki, viljan vihreä verso'. Suomen *touko*-sanaa ja sen vastineina pidettyjä sanoja on esitetty lainaksi kyseisestä (indo)iranilaisesta sanasta (kriitikistä Holopainen 2019: 286–287; ks. myös kohta 5.4.1.4). Komin *tug* 'varsi, korsi, putki, vesa, verso, jälkeläinen' saattaisi olla lainaa esiosseetin asusta **tog* (< kiran. **tauka*-) edellyttäen, että sana on vielä esiosseetissa merkinnyt konkreettisemmin kasvin osaa t. kasvu.

5.4.2 Täsmennyksiä myöhäiskantapermin iranilaislainoihin

5.4.2.1 Mkprm. *art 'järjestys'

Komin murteissa esiintyy esiintyy harvakseltaan sana *art*, jonka merkityksiksi Udoran murteessa on merkitty 'rivi, jono; vierellä, rinnalla; järjestään, järjestänsä, peräkkäin' (SSKZD: 13). Ylä-Vyčegdalla ja Luzan-Letkan murteessa sana puolestaan esiintyy merkityksessä 'sopu, sovinto; järki; menettelytapa'. Komin sanavartaloa vastaa udmurtin paikkaa ilmaiseva *arte* 'vieressä, vierellä, rinnalla, viereen; rinnatusten rinnakkain, vierekkäin'. Sanalle on esitetty varhaiskanta-arjalainen lainaetymologia, jossa sanaa verrataan avestan sanaan *aša-* 'totuuden valtakunta ja järjestys, pyhä valtakunta, jumalainen järjestys' (Katz 2003: 163).

Sanan on oletettu lainautuneen varhaiskanta-arjan asusta **ártom* kantapermiin asussa **ärtä*. Ajatus on kronologisesti ongelmallinen. Sikäli kun kyse permiläisissä kielissä on iranilaisesta lainasta, näyttäisi sana vokaalisubstituution, iran. **a* → prm. **a*, perusteella kuuluvan vasta permiläisten kielten nuorimpaan myöhäiskantapermiläiseen kerrostumaan.

5.4.2.2 Mkprm. *ku/úci 'koiranpentu'

Udmurtin *kuća-pi* 'koiranpentu' ja komin samanmerkityksisiin *kjici(pi)*, *kjican(pi)* - sanoihin on verrattu sukukielten näitä äänteellisesti ja semanttisesti muistuttavia sanoja, vi. *kuts*, *kutsa*, *kutsi*, *kutsik*, *kutsikas* 'koiranpentu', mns. *kūt'uw*, unk. *kutya* (Joki 1973: 276–277). Uralilaisten sanojen yhteenkuuluvuudesta ei ole varmuutta, sillä samankaltaisia sanoja esiintyy laajalti Euraasian kielissä, vrt. ven. *кутёнок* 'nuori koira', mon. *кутыма*, murt. *кутя*. Joki mainitsee vastaavanlaisia sanoja myös iranilaisista kielistä, krd. *kūčik* 'koira', ossl *koγz*, D *kuj* 'koira', vaikka toteaakin, että nämä tuskin edustavat suomalais-ugrilaisen sanojen suoria lainaoriginaaleja.

Samankaltaisuudesta huolimatta on selvää, että uralilaiset sanat eivät ole toistensa suoranaisia vastineita, ja sanoissa on erilaisia nuoresta iästä kertovia merkkejä, esim. unk. *-ty-*, jota ei esiinny perintösanastossa. Kantapermin vokaalinlaadusta ei voida olla täysin varmoja. Udmurtin ja komin vokaalit viittaavat hieman erilaisiin kantapermiläisiin asuihin, udm. *u* kantapermin **u*:hun, komin *i* kantapermin **i*:hin. Osseetin I *koγz*, D *kuj* 'koira' palautuu alun perin kantairanin feminiiniseen muotoon **kuṭi-* 'narttukoira' (Cheung 2002: 198–199). Muutos kiran. **ti-* > **tʰi-* (sanan sisällä yhtymä on edelleen soinnillistunut **dʰi*:ksi) on tapahtunut jo osseetin edeltäjissä – sarmaatissa ja alaanissa – ja mahdollisesti jo skytyissä (Lubotsky 2002, ks. kohta 5.3.1.3). Affrikaation perusteella permiläisten kielten sana sopiikin lainaksi sarmaattilais-alaanilaisesta asusta **kuṭi*. Myös merkitys sopii osseettityypiseen lähtömuotoon, jossa feminiinen muoto on yleistynyt merkitsemään 'koiraa'. Merkityksen 'koiranpentu' selittänee sanan esiintyminen tavallisimmin konneksiossa sanan *pi* 'poika, poika(nen), pentu' kanssa. Koska *-i* komin sanassa *kjici* ei edusta mitään selkeää johdinta, lienee mahdollista, että kyse on iranilaisesta feminiinin tunnuksesta.

5.4.2.3 Mkpr. *saj 'varjo, suoja, paikka jnk takana'

Udmurtin *saj* 'varjo(paikka), katve', komi *saj* 'suoja, paikka jnk takana' -sanoille on esitetty sukukielistä vastineita, sm. *suoja*, saP *suodji* 'suoja, verho', maI *šoj-*, L *šaj-* 'taka-' (UEW: 748). Vokalismin perusteella udmurtin ja komin sanaa ei voida palauttaa esipermiläiseksi (ks. kohta 3.4.4.2.1), joten vastineina pidettyjen sanojen osalta kyse on rinnakkaisista lainoista.

5.5 Permiläisten ääntenmuutosten kronologiaa

Edellä käsiteltyjen eri-ikäisten indoiranilaisten ja iranilaisten lainasanojen perusteella voidaan tehdä muutamia päätelmiä kantapermiin johtaneiden ääntenmuutosten kronologiasta ja suhteesta lainasanakerrostumiin.

5.5.1 Soinnillisuus

Soinnillisten klusiilien on monissa lähteissä oletettu syntyneen kantapermissä ensin sanansisäisessä asemassa ja levinneen sieltä satunnaisesti myös sananalkuiseen asemaan (Bartens 2000: 36; Csúcs 2005: 154–158). Sananalkuisten soinnillisten klusiilien kannalta denasalisaatio on sikäli oleellinen, että mainittujen sanansisäisten soinnillisten klusiilien on oletettu syntyneet juuri kyseisen prosessin tuloksena, mikä ohjaa oletamaan, että denasalisaatio on soinnillistumista varhaisempi muutos.

Iranilaisten lainaoriginaalien sananalkuisia soinnillisia klusiileja vastaa permiläisissä kielissä aina soinnillinen klusiili, minkä vuoksi soinnillistuminen on ajoitettu kantapermiläiseksi (Rédei 1988: 353–354). Vokaalisubstituution perusteella jo varhaiskantapermiin saaduissa indoiranilaisissa ja iranilaisissa lainoissa lainanantajatahon sananalkuista soinnillista klusiilia vastaa permiläisissä kielissä poikkeuksetta soinnillinen klusiili:

- kprm. *burjś '(hevosen)harja' < vkprm. *barjś ← iran. *barša
- kprm. *buž- 'luhistua' < vkprm. *ba(n)ča/ə- ← kii. *bhang/j- : *bhag/ j- 'rikkoa'
- kprm. *gu- 'varastaa' < vkprm. *gat/ða- ← kiran. *gada- 'varas'
- kprm. *gu 'kuoppa; luola' < vkprm. *gapa ← kiran. *gaba, *gauba 'luola, onkalo, kuoppa, hauta; syvennys'
- kprm. *dāra 'palttina', *dārām 'paita' < vkprm. *dārā- ← kiran. *dār- 'pitää päällä (vaatteita)'
- kprm. *gārd 'solmu' < vkprm. *gārāntā ← kiran. *γranθa- 'solmu'
- kprm. *gān 'karva(t)' < vkprm. *gā(w)nā ← kiran. *gauna-

Kun tarkastellaan samanaikaisesti sanojen vokaalisubstituutiota, alkukonsonantin soinnillisuutta ja denasalisaatiota voidaan todeta, että vanhimpaan kerrostumaan kuuluvissa lainoissa soinnillista klusiilia vastaa soinnillinen klusiili, mutta

denasalisaatio ei ollut vielä tapahtunut²⁵, mistä todistavat esimerkit kprm. *ägir 'hiili' < vkprm. *ängkärä ← kiran. *angāra 'hiili' ja kprm. *gärd 'solmu' < vkprm. *gär(ä)ntä ← kiran. *γranθa- 'solmu'. Esimerkit kprm. *gu- 'varastaa' < vkprm. *gat/ða- ← kiran. *gada- 'varas' ja kprm. *gu 'kuoppa; luola' < vkprm. *gapa ← kiran. *gaba, *gauba 'luola, onkalo, kuoppa, hauta; syvennys' viittaavat siihen, että sanansisäiset soinnilliset klusiilit eivät olleet varhaiskantapermissä vielä mahdollisia tai – ehkä todennäköisempi tulkinta – että kantaauralin yksittäisklusiilit *-k-, *-p-, *-t- olivat jo sanansisäisessä asemassa soinnillistuneet *-g-, *-b-:ksi ja *-d- (ks. kohta 5.2.1.3). Uskottavana ei voida pitää ajatusta, jonka mukaan soinnillisuus olisi levinnyt sekundaaristi vastaamaan lainaoriginaalin soinnillisuutta vasta kantapermiläisenä aikana. En näe mitään pakottavaa syytä sitoa sananalkuisten klusiilien ilmaantumista denasalisaatioon. Varhaiskantapermiin ja keskikantapermiin saaduissa iranilaisissa lainoissa lainanantajan soinnillista klusiilia vastaa permissä soinnillinen klusiili niin sanan alussa, sisässä kuin konsonanttiyhtymissäkin (ks. kohdat 5.2 ja 5.3).

5.5.2 Denasalisaatio

Denasalisaatio on permiläisissä kielissä ajoitettu vasta kantapermiläisen ajan lopulle, sillä muutamien volganbolgaarilainojen on oletettu osallistuneen denasalisaatioon (Rédei 1986: 31). Volganbolgaarien saapuminen Keski-Volgalle on ajoitukseltaan kiistanalainen, osa ajoittaa saapumisen 600-luvun puoliväliin, osa 700-luvun jälkipuoliskolle tai 800-luvun alkuun (Golden 1992: 253). On lisäksi huomattava, että Keski-Volga ei todennäköisesti ollut turkkilaiskielten puhujille tuntematonta aluetta ennen bolgaarien saapumistakaan, ja joidenkin rinnakkaisten turkkilaisryhmien saapuminen alueelle on saattanut edeltää bolgaareja (mts. 253–255). Arabialaisen retkeilijän Ibn Fadlānin antaman kuvauksen perusteella volganbolgaarit olivat 900-luvun alkuun mennessä joka tapauksessa vakiinnuttaneet valtansa keskisellä Volgalla ja Volgan Bulgaria oli kukoistava valtakunta (Rédei & Róna-Tas 1983: 26).

Ajatukseen volganbolgaarilainoista denasalisaation *terminus post quemina* liittyy muutamia ongelmia. Permiläisten kielten *andan 'teräs' on lainaa iranilaiselta taholta, vrt. oss. *ændon* 'teräs', srm. *Ανδανακος* (erisnimi) 'teräsmies?'. Sana ei ole osallistunut denasalisaatioon, mikä on muutoksen volganbolgaarilaisen ajoituksen kannalta ongelmallista, sillä iranilaisten lainojen ajatellaan yleisesti ottaen olevan volganbolgaarilainoja vanhempia. Tämä ongelma on yritetty kiertää esittämällä, että sana on lainautunut permiläisiin kieliin keski-iranilaisesta kielimuodosta vasta denasalisaation jälkeen (Rédei 1986: 31). Permiläisten kielten keski-iranilaiseksi lainanantajakieleksi on esitetty alania, jonka valtakausi Donilta Araljärvelle ja Kaukasukselta Etelä-Uralille päättyi hunnien tuloon 300-luvun puolivälissä (Bartens 2000: 12). Samaan aikaan kantapermiläisten alueille ilmaantui uusi vainajansa kurgaaneihin hautaava kulttuurivaikutus, joka on tulkittu ensisijaisesti hunneja paenneiksi alaaneiksi ja sarmaateiksi. Permiläiskielten myöhäiskantairanilaisten lainojen enemmistö on tällä perusteella ajoitettavissa 300-luvulle. Yksittäisen sanan lainautuminen iranilaisesta kielimuodosta puoli vuosisataa muuta kerrostumaa myöhemmin on epätodennäköistä, joskaan ei täysin mahdotonta.

²⁵ Väitöskirjakäsikirjoitusta kommentoineet Luobbal Sámmol Sámmol Ánte ja Petri Kallio ovat molemmat tahoillaan huomauttaneet, että denasalisaatioprosessikin on saattanut olla tässä vaiheessa jo käynnissä, *NT > *ND. Selvennän siis, että viitaan tässä erityisesti nasaaliaineksen katoon.

Myöhäinen iranilainen lainasanakerrostuma on denasalisaation ikäyksen suhteen sisäisesti monitulkintainen, sillä vokaalisubstituution (mkprm. *a ← iran. *a) perusteella kprm. *andan-sanana kanssa samaan kerrostumaan kuuluvan mkprm. *pad-sanana (> udm. *padvož* 'tienristeys; jalusta; porrastasanne', komi *padvež* 'tienristeys') lainaoriginaaliksi on ehdotettu keski-iranin sanaa *pand- 'polku, tie' (> av. *pantay-* 'polku, tie') (Rédei 1986: 74), minkä perusteella saattaisi olettaa, että denasalisaatio on tapahtunut myöhäiskantapermissä kesken nuorimman iranilaisen lainasanakerrostuman omaksumista. Tietysti on mahdollista olettaa, että denasalisaatio on ollut näihin aikoihin meneillään, mutta ajatus, että kaikki kantapermiin johtavat vokaalimuutokset olisivat tapahtuneet ennen denasalisaatiota ei vaikuta kronologisesti uskottavalta. Äänteellisesti ja kronologisesti houkuttelevampi olisikin ehdotus, että permin *pad- on lainaa iranilaisesta *pada- 'askel' -sanueesta (> mav. *paða-* 'askel, kävely', pahl. *pay* 'jalka; askel, polku', oss. *fæd* 'jalanjälki') (Holopainen 2019: 382). Merkityksen osalta huomautettakoon, että vulgaarilatinan *cammīnus* 'polku, tie' (> ranska *chemin* 'tie', italia *camino*) on lainattu gallin sanasta, jonka vastineet kelttiläisissä kielissä yleisesti merkitsevät 'askelta', mir. *céimm*, keskibretoni *cam* < kantakeltti *kanxsmān 'askel' (Matasović 2009: 188–189).

Mikäli iranilaisen sanansisäisen *d:n substituioimista prm. *d:llä pidetään viitteenä denasalisaation toteumisesta, voidaan muutos ajoittaa keskikantapermin iranilaisen lainasanakerrostuman aikaan jo tapahtuneeksi, vrt. kprm. *pə/oda 'karja' < kkprm. *pada ← kiran. *spāda 'sotajoukko', kprm. *o/əd 'oras' < kkprm. *ada/ə ← kiran. *ādu- 'vilja, jyvä'. Myöhäiskantairanilaisen lainasanakerrostuman evidenssi voidaan hyvinkin yhdistää tähän oletukseen. Toisaalta sanat eivät ole osallistuneet denasalisaatioon, esim. mkprm. *andan ← al. *andan 'teräs', toisaalta taas niissä sanansisäistä iranilaista *d:tä on substituoitu prm. *d:llä, esim. mkprm. *pad ← iran. *pada- 'askel' aivan kuten aikaisemmassa kantapermiläisessä lainasanakerrostumassakin.

On hyvä etymologisesti arvioida myös ne lainaetymologiat, joihin denasalisaation volganbolgaarilainen ajoitus perustuu. Tapauksia on kaikkiaan kolme:

- udm. *gubj*, komi *gob*, SysY *gob* 'sieni' < kprm. *gombj ← vbolg. *gümbä ← sl. *gōba (Rédei & Róna-Tas 1972: 283; Rédei & Róna-Tas: 1983: 7; Róna-Tas 1988: 761)
- udm. *kudj* 'koppa, kori, vakka', komi *kud* 'pärekkoppa' < kprm. *kundj ← vbolg. *χundī (Rédei & Róna-Tas 1972: 285–286; Rédei & Róna-Tas 1983: 9–10)
- udm. (J) *kudjiri: izzi kudjiri* '(lakin) reunus', (M) *kudjoro: miji kudjoro šuba* 'majavalla reunustettu turkki' < kprm. *kundjiri ← vbolg. *χundir-i 'majava; majavanturkki, majavanturkkireunus' (Rédei & Róna-Tas 1972: 286; Rédei & Róna-Tas 1983: 10)

Esitettyjen lainaetymologioiden paikkansapitävyyttä voidaan epäillä. Udm. *gubj*, komi *gob* -sanojen vokaalisubstituution selittäjäksi tarjottu g:n aiheuttama takavokaalistuminen on *ad hoc* -selitys. Volganbolgaarin sanan itsensä on oletettu lainautuneen slaavilaiselta taholta ennen nasaalivokaalien oraaliutumista, ← ksl. *gōba. Tšuvassin *kāmpa* 'sieni' -sanaa ei pidetä volganbolgaarin sanan jatkajana, vaan lainana tataarin sanasta *gōmbā* 'sieni' (< *gümbā), jonka puolestaan oletetaan lainautuneen keskibolgaarin kautta kantaslaavista. Lainautumiskuvio on monimutkainen, eikä lainaoletusten uskottavuutta lisää se, että volganbolgaarin sanan

olemassaolosta ei ole suoraa evidenssiä. Lisäksi lainaoriginaaliksi oletetun kantaslaavin sanan varhaisempi tausta on kiistanalainen. Slaavilaiseen sanueeseen, ksl. *gōba 'sieni' > ven. *zyōa* 'kääpä, sieni', ukr. *zyōa*, slvn. *gōba*, tšk. *houba*, pl. *gabka*, *gebka*, on verrattu liettuan sanaa *gūmbas* 'kyhmy, kuhmu, pahka, pahkura', muinaisislannin sanaa *kumpr*, afgaanin sanaa *γumba* sekä pahlavin sanaa *gumbad*, *gumbad* 'kuperuus, kohoama, ulkonema' (Vasmer: 468–469), mutta uudempi tutkimus ei esitä vastineita slaavilaisten kielten ulkopuolelta (Derksen 2008: 182). Sanaa on slaavilaisissa kielissä pidetty ei-indoeurooppalaisena substraattina samoin kuin samaa merkitseviä sanoja muissa indoeurooppalaisissa kieliharoissa, lat. *fungus*, mkr. *σπόγγος*, arm. *sunk* (Kroonen 2013: 495). Mainitsemisen arvoinen tässä yhteydessä on edelleen paštun *xōmba* 'sieni' < kiran. *x^vambā- t. *x^vambā- ~ ? mn. *svoppr* 'sieni' (ESIJ: 458). Permiläisten kielten osalta lainautumista venäjältä ei ole pidetty äänteellisesti mahdollisena (KESKJ: 76–77), mutta ei ole tiedossa mihin väite varsinaisesti perustuu.

Udm. *kudj* 'koppa, kori, vakka', komi *kud* 'pärekkoppa' -sana kuuluu uralilaiseen *kamtə 'kansi' -sanueeseen, rinnastuksen edellyttämälle merkityksenmuutokselle löytyy rinnakkaistapaus tunguuskielistä, kantamantšu-tunguusi *komta-n 'kansi' > negidaali *komtaxan* 'birk-bark box' (Zhivlov 2014: 131). Tšuvassin sanat, joille volganbolgaariin rekonstruoitu muoto perustuu ovat sitä paitsi lainaa tataarista.

Muutamassa udmurtin murteellisessa ilmaisussa esiintyvän *kudj*-sanan ja ehdotetun volganbolgaarin lainaoriginaalin välillä on silmiinpistävä merkitysero. Volganbolgaarin perusmerkitys on 'majava', udmurtin sana puolestaan merkitsee lähinnä '(turkin t. lakin) reunusta'. Mitään erityistä yhteyttä 'majavaan' ei ole, vaan *mijj* *kudjro šuba* -ilmauksessakin on reunuksen laatua pitänyt erikseen tarkentaa sanalla *mijj* 'majava'. Pitäisin todennäköisempänä, että udm. *kudjri* ja *kudjro* ovat lainaa venäjän sanasta *кѹдѹ* 'kiharat'. Tätä oletusta näyttäisi tukevan se, että venäjältä lainattua sanaa on käytetty marissakin hieman vastaavassa yhdistelmässä, vrt. marin Sernurin alueen murteessa (Ms) *kuḍār upšḍ* 'kiharakarvainen turkislakki' ['kraushaarige Pelzmütze'] (*upšḍ* 'turkislakki') (TschWb: 284).

Iranilaisten lainasanojen perusteella denasalisaatio permiläisissä kielissä voidaan sijoittaa varhaiskantapermiläisen ja keskikantapermiläisen lainasanakerrostuman väliin. Iranilaiset ja volganbolgaarilaiset lainat näyttävät olevan muutoksen suhteen keskenään ristiriidassa. Molemmat ajoitukset eivät voi pitää paikkaansa. Ristiriita ratkeaa nähdäkseni iranilaisten lainojen eduksi, sillä volganbolgaarilaisen ajoituksen tueksi esitetyille lainaetymologioille voidaan löytää vaihtoehtoinen selitys. Edeltävien lukujen tulokset voidaan tiivistää seuraavaan taulukkoon:

Prm.	Krs.	*a:n substituuutio	Soinn.	Denas.	Ark.kultt	Abs. ajoitus
vkprm.	kii./kiran.	1) vkprm. *a ← kii./kiran. *a 2) *vkprm. *ä ← kii./kiran. *a	kyllä	ei	?	?
kkprm.	kiran.	kkprm. *a ← iran. *a	kyllä	kyllä	Ananjino	800-300 eaa.
mkprm.	srm.-al.	mprm. *a ← iran. *a	kyllä	kyllä	Pjanobor/ Gljadenov	→ 300-luku
mkprm.	vbolg.	ei relevantti	kyllä	kyllä	ei relevantti	700-800 jaa.

5.6 Esimarin indoiranilaiset lainat

Mariin rajoittuvia kantaindoiranilaisia t. kantairanilaisia lainoja tunnetaan vain muutamia, viimeaikaisen tutkimuksen mukaan kantaindoiranilaisia lainoja on marissa vain neljä (Holopainen 2019: 340). Mari ei kantaindoiranilaisten lainasanojen lukumäärässä merkittävästi eroa saamesta, johon rajoittuvia kantaindoiranilaisia lainoja lasketaan olevan neljä tai mordvasta, jossa vastaava luku on seitsemän (ml.). Itämerensuomen muita länsiuralilaisia kieliä korkeampi luku (16) johtuu varmasti osittain tutkimuksen itämerensuomikeskeisyydestä. Tarkemman mariin keskittyvän tutkimuksen avulla marista on vielä löydettävissä ainakin yksittäisiä ko. kerrostumiin kuuluvia sanoja. Joitain vokaaliedustukseltaan epäsäännöllisiä sanoja lienee lisäksi mahdollista tulkita marissa rinnakkaislainoiksi. Näistä muutama esimerkki seuraavassa.

Marissa esiintyy sana kma. *šurnə 'vilja, jyvät' > I šurno, L šurnā, joka äänneasunsa ja merkityksensä puolesta muistuttaa indoeurooppalaista *ǵ₂h₂-no-sanuetta > lat. *grānum* 'vilja, jyvä' (de Vaan 2008: 271), kgerm. *kurna- 'vilja, jyvät, vehnä' > gt. *kaurn* 'vilja, jyvä; vehnä' (Kroonen 2013: 312), kbalt. *žirnis 'herne' (→ ksm. *šerneš > mksm. *herneh) > liet. *žirnis* (Derksen 2015: 520). Kie. *ǵ₂h₂-no on tulkittu johdokseksi kantaindoeurooppalaisesta verbijuuresta *ǵ₂h₂- (LIV: 165), jota edustavat mksl. *zbrēti* 'kypsyä' > ven. *зреть*, mia. *jarati* 'vanhentaa, antaa vanheta' (Derksen 2015: 520). Marin sanaa on yritetty johtaa kantaslaavin asusta *zirna- tai aikaisemmasta kantabaltoslaavin asusta *zirna- (Koivulehto 2006: 193). Äänteellisessä perustelussa todetaan, että marin *u* palautuu säännöllisesti esimarin *i(-a):han. Esimarin *i-a:sta kehittyä säännöllisesti kantamarin *ū (Aikio 2014c: 156), mutta *šurnə-sana ei palaudu kantamarin redusoituneeseen *ū:hun, vaan kantamarin täysvokaali *u:hun, jonka lähteenä on tyypillisesti esimarin *o. Kantaslaavin *zirna-ei tosin tule marin sanan lainaoriginaalina kyseeseen myöskään sibilanttiedustuksensa vuoksi, Malmyžin alueen muoto *šurno* (MNSz: 2567) viittaa esimarin *š:ään tai *š:ään. Sibilanttiedustuksen vuoksi marin sanan lainaoriginaaliksi sopisi lähinnä *ǵ₂h₂-no-johdoksen kantaindoiranilainen jatkaja, kii. *j₂H-na- → esimari *šorna. Vokaaliedustuksen päättely on hankalaa, mutta substituutiosta on mahdollisesti rinnakkaistapaus, vrt. kur. *toras / *toraksə 'poikittain' ← kiran. *tarás (t. *t₂Hás) < kii. *t₂Hás (Holopainen 2019: 285–286).

Ongelma lainaetymologian kannalta liittyy indoiranilaisen sanan merkitykseen. Kantaindoiraniin voidaan kyllä muinaisindoarjan vastineiden *jūrṇá-* ja *jīrṇá-* (EWAia: 577–578) perusteella palauttaa asu *j₂H-na-, mutta kyseisten sanojen merkitys ei ole 'vilja', vaan 'laho, sortumaisillaan oleva, rappeutunut' ['morsch, hinfällig'], 'laho, vanhaksi tullut, hauras, elähtänyt' ['morsch, alt geworden, gebrechlich, abgelebt']. LIV pitää mahdollisena, että juuren vastineiksi luetuissa muodoissa yhdistyy alkuaan kaksi erillistä juurta, *ǵ₂h₂- 'vanheta' ja *ǵ₂h₂- 'jauhaa, hienontaa, hangata, raastaa rikki', jotka ovat indoiranissa langenneet yhteen, joten lienee mahdollista, että mia. *jūrṇá-* ja *jīrṇá-* 'laho' vastaavat 'viljaa' merkitseviä sanoja vain näennäisesti. Kie. *ǵ₂h₂-no-sanan jatkajaksi luetaan paštun *zaṇai*, *zaṛai* 'ydin, siemen' (de Vaan 2008: 271), joten oletettavasti kantaindoiraniin voidaan palauttaa sana *j₂H-na myös viljaan viittaavassa merkityksessä.

Joitain kantauraliin saaduiksi otaksuttuja indoiranilaisia lainoja on äänteellisesti mahdollista pitää marissa myös rinnakkaisina lainoina. Tällainen tapaus on mm. I *ōrōāž*, L *ōrōāž* (< kma. *ūrōāž 'sivu, kylki' < esimari *ęrta- ← kii. *ard^ha-/kiran. *arda-) (ks. tarkemmin kohta 6.3.40).

5.7 Esimarin iranilaiset lainat

Vaikka marista tuskin on löydettävissä huomattavasti suurempaa joukkoa varhaisia indoiranilaisia tai iranilaisia lainoja, voidaan joitain marin iranilaisia lainoja pitää perustellusti esimarilaisina. Tällaisia jo esimariin saatuja lainoja, joiden lainaoriginaaliksi sopii kantairanin muoto ovat:

mari	kma.	esimari	linalähde	lähteet
I <i>kerōā</i> , N <i>kerōe</i> 'miekkä, sapeli'	*kerōā	*kārtā	← kiran. *karta- > oss. <i>kard</i> 'miekkä, sapeli', av. <i>karāta-</i> 'veitsi', sgd. <i>krt</i> 'veitsi', krd. <i>kēr</i>	Joki 1973: 268–269
I <i>merčē-</i> , Lu L <i>merce-</i> 'sairastella, riutua, kuihtua'	*mirčē-	*mārcā-	← kiran. *marč- 'tuhota, vahingoittaa'	uusi lainaetymologi a, ks. kohta 5.7.1.1
I <i>pizā</i> , N <i>pāze</i> , Lu <i>pəzā</i> 'liha'	*pīcā	*pitV	← kiran. *pitu- > ossI <i>fyd</i> , D <i>fid</i> 'liha', av. <i>pitu-</i> 'liha-ateria'	Kazancev 1980: 108

Taulukko 14. Kantairanilaiset lainat marissa.

5.7.1 Uusia lainaetymologioita

5.7.1.1 Kantamarin *mirčē- 'sairastella, riutua, kuihtua'

Marin sana I (Ob) *nerčē-*, I (Okr) *Vo merčē-*, Up *merca* (yks. 3. p.), Lu L *merce-* 'sairastella, riutua, kuihtua' (TschWb: 378) < kma. *mirčē- on alkuperältään tuntematon. Birskin alueelta tunnetaan *n*:llinen muoto *nerčē-*. Muodon tausta on selittämättä, mutta mitään erityistä syytä olettaa sen alkuperäisyyttä ei ole. Mahdollisesti kyse on kontaminaatiosta *merčē-* 'sairastella' + *nerye* '(lievä) vilustuminen'.

Konsonanttiyhtymä *-rč- on kantamarissa harvalukuinen. Ensimmäisen ja toisen tavun rajalle yhtymä voidaan kma. *mirčē-sanana lisäksi rekonstruoida kolmeen kantamariin palautuvaan sanaan.

- kma. *werč(ān) > I N *werč(ān)*, Vo *werčč*, Up Lu L *werc(ān)* (TschWb: 35) 'jnk asemesta, sijasta; vuoksi, takia'
- kma. *pārčā > I N Vo *parčā*, Up *parca*, Lu L *pārcā* 'tähtkä' (TschWb: 491)
- kma. *pīrcā > I N *pārčē*, *pārčā*, I (Ok) *pirčā*, Up Lu L *pārcā* 'jyvä(nen), siemen; pieni osa, hiukkanen' (TschWb: 582)

Mikäli mukaan otetaan jäljitävissä esiintyvät tapaukset, voidaan listaa jatkaa ainakin sanoilla kma. **eyerčə* 'kaurajauhoista leivottu leipä; happamaton leipä; (uhrieläimen verestä leivottu) ohukainen' (TschWb: 133), kma. **āldərcə* 'langan puolaamisessa käytetty laite' (TschWb: 447–448), kma. **mündərcə(ən)* 'kaukaa' (TschWb: 403). Aineiston perusteella yhtymällä on marissa kahtalainen alkuperä. Suhdesanoissa **werč(ən)* (← **wer* 'paikka, kohta') ja **mündərcə(ən)* (← **mündər* 'etäinen, kaukainen') **rc*-yhtymä lienee syntynyt sisäheiton kautta, ja näissä **č* edustaa samaa erosijan päätettä kuin monissa muissa marin suhdesanoissa, esim. kma. **lišəč(ən)* 'läheltä', **üləč(ən)* 'alta'. Sanat **āldərcə* ja **pīrcə* ovat lainaa tsuvassista (Räsänen 1920: 161; 177). Näissä marin **rc* edustaa tsuvassin *rč*-yhtymän substituuotiota. Kma. **pärčə*-sanaa on esitetty iranilaiseksi lainaksi, vrt. av. *parša-* 'tähkä', mia. *paršā-* 'lyhde, nippu' (Aikio 2014c: 141), joskaan marin **rc*-yhtymä ei varsinaisesti selity iran. **rš*-yhtymän korvausyhtymäksi, sillä kma. **rš*-yhtymä on ollut fonotaktisesti mahdollinen. Herää kysymys, josko nykyasu olisi seurausta kontaminaatiosta merkitykseltään ja äänneasultaan läheisen **pīrcə*-sanan kanssa. Marin **mirčə*-sanana alkuperää voidaan lähtökohtaisesti hakea joko sisäheitosta tai lainautumisesta.

Sisäheitto on selityksenä epätodennäköinen, sillä *-č* ei ole marissa tunnettu deverbaalinen johdin. Marissa *-č* palautuu tietyin ehdoin alkuperäiseen **t*:hen (ks. kohta 3.3.2), joka puolestaan on tavallinen johdinaines. Selviä rinnakkaistapauksia ei kuitenkaan ole.

Lainautumisen kannalta huomiota kiinnittää kantairanin **marč-* 'tuhota, vahingoittaa' (Cheung 2007: 265–266) > av. *mərənč-* 'tuhota', (+*ti*-) 'tuhota, pilata', khotan-saka *malstə* 'hän murskaa' (< **maljs-* 'tuhota, vahingoittaa' < **marčə-*), pass. *maich-* 'saada keskenmeno' (< **mulch-* < **mṛčya-*) (Emmerick & Skjærvø 1997: 122–123). Verbijuurta edustavat myös nominaaliset muodot mm. oss. *marg* 'myrkky' < kiran. **marka-* > mav. *mahrka-* 'tuho, kuolema', krd. *merg* 'kuolema' (Cheung 2002: 202). Iranilaista verbijuurta vastaavat mia. *marc* 'vaurioittaa, satuttaa, vahingoittaa, loukata', mkr. *βλάπτω* 'minä satutan, vahingoitan' < kie. **melk^u*- (Cheung 2002: 266; LIV: 434–435). Alaanilais-osseettilaisesta sanasta on lainautunut unkarin *méreg* 'myrkky' (WOT: 1334).

Äänteellisesti lainaetymologia edellyttää, että marin sana edustaa substituuotiotyyppiä, jossa iran. **a*:ta on korvattu esimarin **ä*:llä. Esimariin saatujen iranilaisten sanojen joukossa on ainakin yksi rinnakkaistapaus, kma. **kerdə* 'miekkä' < esimari **kärtä* ← kiran. **karta-* 'miekkä, veitsi'. Substituuotiosta mari **rc* ← iran. **rč* ei ole muita esimerkkejä, mutta kuten todettua on **rc*-yhtymään palautuvien sanojen määräkin marissa vähäinen. Osassa sanan iranilaisia jatkajia merkitys tulee varsin lähelle marin merkitystä, esim. ormurin *māk* 'kuihtunut, lakastunut' (< **marxta-ka*) (EWAia: 323–324).

5.8 Kantamarin iranilaiset lainat

mari	kma.	lainälähde	lähteet
I <i>eṇār</i> , L <i>ängər</i> 'onki, ongenkoukku'	* <i>eṇər</i>	← oss. <i>ængəyr</i> , <i>ænguræ</i> 'haka(nen); ongenkoukku'	Joki 1973: 254

I <i>erye</i> , L <i>eryə</i> 'poika'	*iɾyə (< ?*iɾ-iɾyə 'mies + poikanen')	← al. *iɾ- 'mies' < kiran. *ɣiɾa- 'mies' > ossl <i>iɾ</i> , D <i>iɾæ</i> 'osseetit'	uusi lainaetymologia, ks. kohta 5.8.1.1
I <i>towar</i> , L <i>tawar</i> 'kirves'	*tāwar	← vrt. fa. <i>tabar</i>	Joki 1973: 326

Taulukko 15. Kantamarin iranilaiset lainat.

5.8.1 Uusia lainaetymologioita

5.8.1.1 Kantamarin *iɾyə 'poika'

Marin sanaan I N Vo *erye*, Up Lu L *eryə* 'poika' on rinnastettu sm. *yrkä* 'sulhanen' ja unk. -*ēr*, -*ér*, -*ar*: *embēr* 'ihminen, mies', *férj* 'aviomies', *magyar* 'unkarilainen', *Měgyēr* 'unkarilainen heimo' (UEW: 84; Bereczki 2013: 17), mutta vastinesarja on äännesuhteiltaan epäsäännöllinen. Marin sana palautuu kantamarin *i:hin, madaltuminen *i > e on marissa r:n etisessä asemassa säännöllinen muutos (Aikio 2014c: 133–140). Kantamarin *i puolestaan heijastaa tavallisesti esimarin *ä:tä. Itämerensuomen y palautuu säännöllisesti kur. *ü:hyn. Unkarin sanan vokalismista on vaikea sanoa mitään pitävää, sillä asemalla yhdyssanojen jälkiosana on ollut ilmeisen assimiloiva vaikutus. Sanoja ei pidä rinnastaman, vaan niiden alkuperää on tutkittava omista erillisistä lähtökohdistaan.

UEW:ssa uralilaiseen sanueeseen verrataan epäillen turkkilaisissa kielissä ja mongolissa esiintyvää 'mies'-sanuetta, esim. turkki *ēr*, mongoli *ere*. Sana esiintyy myös Volgan alueen turkkilaiskielissä, tat., bašk. *iɾ* 'mies', tšuv. *ar* 'mies'. Tataarissa ja baškiirissa suppeat vokaalit ovat syntyneet supistumalla, *e > i, *o > u, *ö > ü (Johanson 1998: 92). Marin tataarilainoissa tataarin i:tä vastaa marissa tavallisesti e, esim. ma. *el* 'maa, valtio' ← tat. *il* 'maa', ma. *em* 'lääke, rohto' ← tat. *im* 'id.' (Räsänen 1923: 16), mikä on selitetty olettamalla, että sanat ovat lainautuneet mariin ennen tataarin supistumiskehitystä. *Erye*-sanana luoteis- ja länsimurteisiin ulottuva levikki ei sinällään ole este sanan lainautumiselle tataarista, sillä muitakin koko marin kielialueen kattavia tapauksia on esitetty: I *čer*, L *cer* 'sairaus' ← tat. *čir* 'id.' (Räsänen 1923: 77), I L *kerek* 'vaikkakin, joskin' ← tat. *kiräk* 'tarpeellinen', I Lu L *kerem* 'naru, köysi' ← bašk. *kirām* 'mehiläisenhoidossa kiipeämiseen käytetty köysi' (Räsänen 1923: 36). Lainautuminen tataarista saattaisi selittää sanan *erye* alkuosan, mutta marin sanaa ei ole synkronisesti pidetty jaollisena, eikä -*yV* ole nykymarissa produktiivinen denominaalinen johdin. Kuva ei oleellisesti muutu, kun tarkastellaan ainesta historiallisesta näkökulmasta, vaikka muutamia tapauksia, joissa johtimellisuus vaikuttaa selvältä kyllä esiintyy, esim. kma. *nir 'nenä, nokka, kuono' → *nir-*γə* 'mäyrä' (tarkemmin ks. kohta 4.1.1). Johdosalkuperä ei ole todennäköinen, vaikka ei täysin poissuljettukaan.

Sukulaistermit ovat marissa toisinaan yhdysperäisiä, esimerkiksi I *koka*, Lu L *kuaka* 'täti (äidin t. isän vanhempi sisko)', jonka alkuperäisintä asua edustanee Up *kuɾu aka* (*kuɾu* 'suuri' + *aka* 'vanhempi sisko') (TschWb: 285). Murremuotojen perusteella 'lasta' merkitsevät sanat, N *ikšəwe*, L *ikšə*, koostuvat alun perin niin ikään kahdesta osasta, vrt. I (Ob₂) *iɣə šuwo*, Up *iɣə-šūwō*, Lu *iɣə-šūwū*. Alkuosa on selvästi I N *iye*, *iɣə*, Lu L *iɣə* '(eläimen)poikanen' (TschWb: 149). Kš:lliset muodot lienevät syntyneet sisäheiton kautta. *Iye* 'poikanen' -sana voi luonnollisesti esiintyä myös

yhdyssanojen jälkiosana, *pire* 'susi' → *piriye* 'sudenpentu'. Herääkin kysymys, josko marin *erye* olisi niin ikään alkuaan yhdysperäinen *er* 'mies' + *iye* 'poikanen'. Tätä tulkintaa tukee tšuvassin jokseenkin samoista aineksista koostuvat yhdyssanat *ap-ығал* 'pojat' (*ap* 'mies', *ығал* 'poika') *ap-ығалэ* 'filius viri' (Ašmarin: 304). Huomionarvoinen lienee myös tataarin *up бала* 'poika' (*up* 'mies', *бала* 'lapsi') (TSS: 103).

Mikäli marin *erye* analysoidaan sanoista *er* 'mies' ja *iye* 'poikanen' koostuvaksi yhdyssanaksi, on alkukomponentin osalta huomioon otettava lisäksi kantairanin **ṣīra*- 'mies' > av. *vīra*- 'mies, soturi', sgd. *wyr* 'mies, aviomies' ja erityisesti sanueen osseettityyppiset asut, joissa kiran. **ṣī-* on muuttunut *i*:-ksi (Cheung 2002: 41), ossI *ir*, D *iræ* 'osseetit' < kiran. **ṣīrāh* (nom. mon.) (mts. 193). Osseetin *ir* on eräissä lähteissä palautettu **ārja*- 'arjalainen' asuun, mutta tämä on fonologisesti mahdotonta, sillä kiran. *-*rj*- antaa säännöllisesti osseettiin *ll*:n, oss. *allon* 'eräs kertomusten kansa' < kiran. **ārjānām* (gen. mon.), joka esiintyy myös etnonymissä *ʾAlaṣoi* 'alaanit' sekä maannimessä *Iran* (< pahl. *ērān*) (mts. 40, 151). Osseettityyppisestä *ir*-asusta voidaan äänteellisesti johtaa myös kantamarin **ir*- (> *er*).

6 Kielikunnan sisäinen lainautuminen

6.1 Mariin ja permiin rajoittuvat etymologiset rinnastukset

Mariin ja permiläisiin kieliin rajoittuvia varmaksi luokiteltuja etymologisia rinnastuksia esiintyy UEW:n aineistossa n. 50. Permiläisten kielten ja marin äännehistoriaa tunteva tutkija havaitsee nopeasti, että suurinta osaa niistä ei ole syytä pitää vastineina. Koska perusteita näiden rinnastusten hylkäämiseen ei ole missään formaalisti esitetty, ja koska ne edelleen esiintyvät monissa permiläisten kielten ja äännehistoriaa ja etymologiaa käsittelevissä teoksissa (Csúcs 2005; Bereczki 2013), ovat monet niistä päätyneet edelleen osaltaan vääristämään kuvaa marin ja permiläisten kielten leksikaalisesta suhteesta erinäisissä uralilaisten kielten taksonomiaa koskevissa pohdinnoissa, jotka perustuvat sanastovertailuun (esim. Blažek 2012). Seuraavassa kappaleessa käydään tämä sanasto kriittisesti läpi.

6.1.1 Kma. *ištər 'jalkarätti', kprm. *ištīr 'jalkarätti' (UEW: 827)

Marin I *āštār*, I (Ok) *ištīr*, Vo *ištīr*, L *āštər* 'jalkarätti' (< kma. *ištər) -sanaan on rinnastettu samanmerkityksinen udm. *ištīr* (UEW: 827). Äänteellisesti ja semanttisesti samankaltainen sana esiintyy myös tataarissa ja baškiirissa, jossa niitä on pidetty lainana marista tai udmurtista. Ei ole tiedossa, miten lainasuunta on päätelty. Marin ja udmurtin sanat eivät vastaa toisiaan perintösanastolle odotuksenmukaisella tavalla (kantamarin *i palautuu tavallisesti kur. *i:hin tai *e:hen (ks. kohta 3.3.5.8), udmurtin *j puolestaan *u:hun tai *ü:hyn (ks. kohta 3.4.4.2.5)), joten lainautuminen turkkilaisista kielistä mariin ja udmurtiin lienee yhtä lailla mahdollista.

6.1.2 Kma. *juž 'kylmä ilma, viileä tuuli', kprm. *juz 'raikas, viileä' (UEW: 637)

Sanan levikki ei rajoitu mariin ja udmurtiin, vaan vastineita on myös saamessa, saLu. *joasso* 'viileä sää' ja samojedissa, selkTy. *t'āt* 'alkutalvi' < kur. *jasə (Aikio 2015b: 52).

6.1.3 Kma. *jaḍa- 'kysyä' ja kprm. *ju- 'kysyä' (UEW: 632)

UEW:n tiedot sanan levikistä ovat vanhentuneet. Kyse on kantauralin *jaḍə-asuun palautuvasta perintösanasta, jolla on vastine myös mansissa (Aikio 2015b: 52). Marin sana heijastaa kantauralin johdosta *jaḍə-ntə- (ks. kohta 3.3.4.3.2.1).

6.1.4 Kma. *kas/škə 'pilaantunut', kprm. *kuž 'suolainen, hapan?' (UEW: 640)

Marin I *kaske*, N *kaške*, Lu *kaskə*, L *kaškə* 'pilaantunut, hapantunut, homehtunut' -sanaa (TschWb: 229) on verrattu permiläisissä kielissä esiintyvään sanueeseen kprm. *kuž, esim. udm. S *kužal* 'kasvas, kitkerä', *kužan* 'niittysuolaheinä (Rumex acetosa)', *kužit* 'suolainen', komi *vel-kuž-turun* 'eräs kasvi' (UEW: 640; Csúcs 2005: 351). Marin murremuotoja ei voida johtaa säännöllisesti kantamarista. Kantapermin *ž ei voi palautua soinnillisuuden vuoksi klusiilin sisältävään yhtymään, vaan se palautuu säännöllisesti esipermin *ŋš- ja *nš-yhtymiin. Ajatus sanan lainautumisesta permiläisistä kielistä mariin (Bereczki 2013: 46–47) on epäuskottava. Äänteellisen vastaamattomuuden vuoksi ei ole pakottavaa syytä pitää sanoja sen enempää vastineina kuin marin sanaa lainaa permistä.

6.1.5 Kma. *kelde 'nuotta' ja kantapermin *kält- 'kalastaa nuotalla' (UEW: 649)

Marin I *kelde* 'nuotta' (< kma. *kelde) -sanaan on rinnastettu udm. *kaltj-* 'kalastaa nuotalla' → *kalton* 'nuotta', komi *kəlt-* → *kəlton* 'nuotta' (UEW: 649). On pidetty mahdollisena, että sanat ovat kausatiivijohdoksia uralilaisesta *kälä- 'kahlata' -verbistä. Semanttisesti tätä ajatusta tukee venäjistä esitetty rinnakkaistapaus, 'nuottaa' merkitsevät sanat *бредень*, *бредник* edustavat samaa vartaloa kuin verbi *бредти* 'kahlata' (Bereczki 2013: 49–50).

Marin *kelde* on instrumentaalijohdos, esim. I *šokte*, L *šakte* 'seula' ← I *šoktaš*, L *šaktaš* 'seulaa' (Alhoniemi 2010: 156), mikä antaa olettaa, että marissa on jossain vaiheessa esiintynyt johdoksen kantana oleva kausatiivijohdos *kel-*de-*, joka on myöhemmin kielestä kadonnut. Relevantti kysymys on kaiketi, onko marin ja permin johdoksissa kyse vanhasta yhteisestä johdoksesta vai rinnakkaisjohtamisesta? Tähän kysymykseen on hankala vastata. Kantavartalo *kälä- 'kahlata' esiintyy sekä marissa että permissä, maI *kela-*, L *kelä-*, udm. *koli-*, komi *kel-*, J *kel-*, *köl-*. Erikoista kyllä vanha johtamaton vartalo permissä viittaa vokalismillaan kantaauralin *i-A:han, johdos puolestaan palautuu säännöllisesti *ä-ä:hän (ks. kohta 3.4.4.2.3). Vanhalla uralilaisella *tA-johtimella on niin ikään jatkaja kummallakin taholla, joten senkään perusteella ei voida johdoksen tarkkaa ikää ratkaista. Marin *-l*de-* viitannee pikemminkin vanhaan johdokseen, sillä uudemmissa johdoksissa on klusiili tavallisesti kauttaaltaan marin murteissa soinniton, vrt. kma. *p*üre-* 'mennä sisään' → *p*ür-te-* 'viedä sisään'.

6.1.6 Kma. *kiñe 'hamppu', kprm. *kän 'id.' (UEW: 651)

Marin I *käñe*, L *käñe* (< kma. *kiñe 'hamppu') -sanaan on verrattu permiläisten kielten samaa merkitseviä sanoja, udm. *kenem*, komi *kəñ-*, J *kön-* (UEW: 651). Äänteellisesti ja semanttisesti samankaltaisia sanoja esiintyy myös iranilaisissa kielissä, ossl *gæn*, D *gænae* 'hamppu, pellava', sgd. *kynb*. Permiläisten kielten sanoja on pidetty alkuperältään iranilaisina (Rédei 1986: 70–71). Viimeksi sanojen lainaoriginaaliksi on soviteltu alaanilaista lähtömuotoa, vaikka täsmällisen lainaoriginaalin määrittely onkin hankalaa (Holopainen 2019: 381). Permiläisten kielten *k-* ei vastaa

odotuksenmukaisesti osseetin g:llisiä muotoja, joita on kuitenkin pidetty toissijaisina ja alaanilaisen sanan on arveltu olleen *k*-llinen (ml.). Sarmaattilais-alaanilaisen kerrostuman sanastossa iranilaista *a:ta (> oss. *æ*) on permiläisissä kielissä enimmäkseen substituoitu kprm. *a:lla, joten sanan vokaalisubstituutiokin on jossain määrin epäilyttävä.

Marin sanaa on pidetty lainana permistä (Rédei 1986: 71). Sanat eivät vastaa toisiaan odotuksenmukaisella tavalla, joten yhteisestä perintösanasta ei marin ja permin osalta voi olla kyse. Lainautuminen kantaudmurtin asusta *ken- lienee mahdollista, olettaen, että kur. *i ja *e ovat langenneet yhteen verrattain myöhään.

6.1.7 Kma. *kiže- 'jäättyä', kprm. *käž- 'jäättyä' (UEW: 648)

Marin sanaan, L *kiže*- 'jäättyä, vilustua, kylmettyä', on rinnastettu permiläisten kielten sanat udm. *kežeg* 'kuume', (K) *kežât* 'kylmä, kylmyys', komi *kežjd* 'kylmyys, pakkanen; kylmä', *kežal*- 'kylmetä, viiletä' (UEW: 648–649). Kyse ei nähtävästi ole mariin ja permiläisiin kieliin rajoittuvasta sanueesta, sillä marin ja permiläisten kielten sanoille on esitetty vastine samojedista, vrt. nenT *xəncə* 'viileä', selk. *kaži*- 'viiletä', kam. *kənzə*- < ksam. *kənsə- 'viiletä' < kur. *kənsə- (Aikio 2002: 21; (SW: 52)).

6.1.8 Kma. *kukšə 'kuiva', kprm. *kqs 'kuiva' (UEW: 670)

Mariin ja permiläisiin kieliin rajoittuvasta levikistä huolimatta sanaa voitaneen pitää alkuperältään uralilaisena kur. *koksə-asuun palautuvana sanana, joskaan marin Malmyžin murteen *kukšo* (MNySz: 1010) ei tue esimarin *s:llistä rekonstruktia. Lainautuminen permistä mariin on epätodennäköistä, sillä marin sana ei ilmennä permiläisten kielten perintösanastolle tyypillistä *-kS- > *-S(k) -muutosta millään tapaa.

6.1.9 Kma. *kăč 'poikittain, poikki, yli', kprm. *keč(č) 'yli' (UEW: 642)

Marin sanaan I *koč*, L *kač* 'poikittain, poikki, yli' (< kma. *kăč) -sanaan on verrattu komin postpositiona esiintyvää sanaa komi Ud. *keččeb* 'yli', *more keččeb* 'meren yli' (UEW: 642). Sanojen rinnastaminen vaatii äänteellisen *ad hoc* -selityksen, sillä permin sana palautuu säännöllisesti esipermin *ä:hän, mari puolestaan lähinnä *a:han.

6.1.10 Kma. *lŭye- 'sekoittaa, alustaa taikinaa', kprm. *laj- 'vaivata (taikinaa)' (UEW: 696)

Marin I N *lŭye*-, Vo *lŭye*-, Lu *lŭye*-, L *lŭye*- (< kma. *lŭye- 'sekoittaa, alustaa (taikinaa)') -sanaan on rinnastettu udm. *lajj*- 'vaivata', komi *loj*-, J *lój*- 'vaivata (taikinaa, savea)' (UEW: 696). Rinnastusta ei voida hyväksyä. Marin sana palautuu esimarin *u:hun, permiläistä sanaa ei vokalismien perusteella voida palauttaa esipermiin. Kantapermin *-j- ei palaudu esipermin *-k:-hon, UEW:n olettama

”epäetymologinen” *j* on *ad hoc* -oletus. Marin sanan on esitetty olevan permiläistä alkuperää, mutta tämäkään oletus ei ole kronologisesti uskottava, tästä tarkemmin ks. kohta 6.3.12. Permin ja marin sanoilla ei ole etymologista yhteyttä.

6.1.11 Kma. *lūškəðə ’löysä’, kprm. *līškīd ’antelias, armelias’ (UEW: 694–695)

Marissa esiintyy ’löysyyteen’ viittaava sanue, mariI *luške-*, L *lāške-* ’löystyä’ (< kma. *lūške-), I *lušte-*, Vo *lūšte-* ’löystää’ (< kma. *lūšte-), I *luškuðo*, L *lāškəðə* ’löysä’ (< kma. *lūškəðə). Itämurteissa tavataan asu *luš*, jota UEW:ssa pidetään takaperoisjohdoksena (s. 694–695). Marin sanaan on verrattu komin *līškīd* ’antelias, armelias’ -sanaa. Periaatteessa sanat sopivat *lušk-asuun palautuviksi vastineiksi.

6.1.12 Kma. *lūlpə ’leppä’, kprm. *lōpu/lolpu ’leppä’ (UEW: 688)

Marissa esiintyy murteittain vaihtelevia muotoja, I *lōlpō*, *nōlpō*, N *nōlpə*, *nōrpə*, Lu *lūlpū*, L *lūlpə* ’leppä’ (TschWb: 422). Kantamarin *ü:n madaltumisesta ö:ksi esiintyy erityisesti itä- ja niittymarista jonkin verran evidenssiä, esim. kma. *sūn ’suoni, jänne’ > N *šōn*, joten ü:llisten asujen voitaneen olettaa edustavan alkuperäisempää kantaa. Marin sanaan on verrattu permiläisten kielten sanoja, udm. *lul-pu*, komi *lol-pu*, SysY *lopu*, J *lompu* ’leppä’ (UEW: 688). Udmurtin murteista tavataan lisäksi asut urs. *hulpu*, šoš. *luwpu* t. *lupu* (Lytkin 1964: 87). UEW:ssa marin ja permin sanat palautetaan ensisijaisesti *e:lliseen lähtöasuun, Sammallahti (1988: 552) pitää sanoja *lälV-asuun palautuvina vastineina.

Marin ja permiläisten kielten sanat eivät voi vastaa toisiaan perintösanastolle odotuksenmukaisella tavalla. Kantamarin *ü palautuu perintösanastossa tavallisesti kur. *e:hen (ks. kohta 3.3.5.4). Marin sanat on nyttemmin selitetty lainaksi kantapermin asusta *ləl ’leppä’ (Zhivlov 2014: 124), ja vokaalisubstituutiota, kma. *ü ← kprm. *ö, pidetään perusteena kantapermin labiaalisen keskivokaalin *ö rekonstruomiselle. Permiläisten sanojen palauttaminen yhtenäiseen kantapermin asuun on kompromissi, sillä vastineet viittaavat tahoillaan eri lähtömuotoihin, eikä esimerkiksi komin asujen väliselle vaihtelulle ole annettu tyydyttävää selitystä. Komin muodot viittaavat kantapermin asuun *lō(l/m)-pu, udmurtin asut *lulpu* ja urs. *hulpu* < kudm. *lūlpu puolestaan kantapermin *lōlpu-asuun. Udmurtin asut saattaisivat selittyä siten, että alkuosa on kansanetymologisesti tulkittu sanaksi *lūl ’sielu, henki’. Monien kansojen on todettu uskoneen leppäpuun taikavoimaan sen verta muistuttavan punaisenruskean mahlanesteen vuoksi (Toivonen 1944: 61). Veren puolestaan on laajalti otaksuttu olevan sielullisten ominaisuuksien tyyssija (ml. 58–72). Suomen murteissa, karjalassa ja liivissä *leppä* merkitsee ’Alnus’-puun lisäksi ’verta’ (SSA: 64–65). Kantamarin *lūlpə joka tapauksessa sopii lainaksi kantaudmurtin asusta *lūlpu ’leppä’, olipa asun itsensä alkuperä ja tulkinta mikä tahansa. Kantaudmurtin *ü:n keskivokaalistuminen on nähdäkseni toisen tavun sanelema ehdollinen muutos, eikä vokaalia ole tarpeen palauttaa kantapermin tasolla keskivokaaliin (ks. kohta 3.4.4.2.6).

6.1.13 Mari *lüs* 'havu', kprm. **līs* 'havu' (UEW: 691)

Marin sanaan, I *lüs*, I (Ok) *lījūs*, N *lüš* 'havunneulanen, -oksa', on rinnastettu udm. *līs* '(havun)neulaset, havut, havunoksat', komi *līs(k)*, P *vīs*, J *lēs* 'havunoksa, neulanen' (UEW: 691). Marin sibilanttiedustusta ei voida palauttaa esimariin, mikä viittaa sanan nuoreen alkuperään. Marin sana on selitetty lainaksi udmurtista (Bereczki 1992: 120–121).

6.1.14 Kma. **lüste-* 'lypsää', kprm. **līst-* 'id.' (UEW: 691)

Marin sanaa pidetty on pidetty permiläisenä lainana. Myös sanojen rinnakkainen substraattialkuperä lienee mahdollinen, ks. tarkemmin kohta 6.3.14. Vastineina sanoja ei voida sibilanttiedustuksen perusteella pitää.

6.1.15 Kma. **müčə-* 'mätäs', kprm. **muč* 'mätäs' (UEW: 704)

Sanat ovat kantauralin **močča*-asuun palautuvia vastineita (Zhivlov 2014: 137). Levikki on suppea, mutta sanat vastaavat toisiaan säännöllisesti.

6.1.16 Kma. **müde-* 'peittää maalla', kprm. **mud-* 'kaivaa' (UEW: 700)

Ks. kohta 6.3.16.

6.1.17 Kma. **müşkər* 'vatsa', kprm. **mjš(k)* 'selkä' (UEW: 703)

Marin I N *müşkər*, Lu *müşkür*, L *məşkər* (< kma. **müşkər* 'vatsa') -sanaan on rinnastettu udm. *mjš(k)* 'selkäpuoli', komi *mjš(k)* 'selkä(puoli)', J *məšk* 'selkä', johd. Ud. I *mjškjr* 'kumara, kumaraselkäinen, pahka, kyhmy, kyttyrä', J *məškər* 'kumara(selkäinen)' (UEW: 703). Länsiuralissa esiintyy äänteellisesti ja semanttisesti samankaltaisia sanoja, vrt. sm. *muhka* 'kuhmu, paksunnos, patti, ajos, pahka', *muhkura*, *myhky*, *myhkyrä*, mdE *muška* 'tyrä, kohju' (UEW: 705; SSA: 173; 187). Marin ja permiläisten kielten sanat on johdettu yhteisestä etuvokaalisesta asusta **müşk-*, mutta etuvokaalisia asuja tavataan myös itämerensuomessa. Permiläisten kielten vokalismit voidaan johtaa myös takavokaalisesta asusta, sekä esipermin **mošk-* että **mušk-* tuottavat permiläisiin kieliin *j*:n. Itämerensuomen ja mordvan sanat eivät vastaa toisiaan täysin säännöllisesti, sillä mordvan *u* palautuu esimordvan **o*:hon. Vokaalivaihtelu saattaa selittyä deskriptiivisyydellä, mutta toisaalta sanueen *š*:llisyys yhdistettynä vokaalivaihteluun on ominaista ns. suomalais-permiläiselle substraatille (Aikio 2015b: 44–47).

Huomionarvoinen lienee myös muinaisindoeurooppalaisesta esiintyvä sana *mušká-* 'kives' sekä sen johdos *muškará-* 'kiveksellinen' (EWAia.: 363) < kii. **muška-*. Sanaa on indoeurooppalaisella taholla pidetty johdoksena sanasta **mús-/mūs-* 'hiiri', josta on

tunnetusti johdettu latinan *mūs-culus* 'lihas' (de Vaan 2008: 396–397). Uralilaisten sanojen suhde kyseiseen sanueeseen ja toisiinsa vaatii jatkoselvityksiä.

6.1.18 Kma. *nolyə 'jalava', kprm. *ńulo 'jalava' (UEW: 715)

Marin ja udmurtin sanat voidaan palauttaa yhteiseen *ńalka 'jalava' -asuun. Udmurtin *ńulo*-sanana sananloppuinen -o on tosin jossain määrin erikoinen. Muutamissa tapauksissa permiläisten kielten jatkajana tavataan ilman selvää syytä alkuperäinen adjektiivijohdos, esim. komi *kj-a* 'aamurusko' < kur. *kojə 'koi'.

6.1.19 Kma. *nüštəla- 'alustaa, vaivata taikinaa', kprm. *naž- 'vaivata, alustaa' (UEW: 706)

Marin I N *nöštəla-*, Lu L *nüštəlä-* 'alustaa, vaivata taikinaa' (< kma. *nüštəlä-) -sanaan on rinnastettu udmurtin S *naž-*, K *naž-* 'vaivata, alustaa taikinaa' (UEW: 706; Csúcs 2005: 306). Sanat eivät vastaa toisiaan säännöllisesti. Ensitavun *ä, josta sana UEW:ssa johdetaan ei tule kyseeseen, sillä kantapermin *a ei heijasta mitään esipermiläistä vokaalia. Marin *ü:tä vastaa muutamassa sanassa sukukielissä ä, esim. mari I L *pükš* ~ sm. *pähkinä*, mutta kaikki tunnetut esimerkit rajoittuvat *k:n etiseen asemaan (Aikio 2014c: 155). Marin sana on mahdollisesti hämartynt johdos vartalosta, jota edustaa kantamarin *nünčək 'taikina' > I N *nönčək*, Lu *nünžük*, L *nünžək*, kma. ?*nünč-*təla-* > kma. *nüštəlä-.

6.1.20 Kma. *ožə 'ori', kprm. *už 'ori' (UEW: 607)

Marin sanoja, I *ožo*, L *ožə*, *ož* 'ori' (< kma. *ož(ə)), ja permiläisten kielten samamerkityksisiä sanoja, udm. *už*, komi *už*, on vanhastaan pidetty vastineina (UEW: 607–608; Bereczki 2013: 179). Sanoille voidaan postuloida yhteinen rekonstruktioasu, kur. *aša. Sanueelle on esitetty iranilainen lainaetymologia, jonka mukaan sana on lainaa kantairanin asusta *atsva 'hevonen' (Koivulehto 1999a: 226). Permiläisten kielten asu voidaan selittää affrikaatallisesta esipermi asusta *ača, jolloin marin sana on analysoitava lainaksi permistä, sillä deokklusiota ei ole marissa tapahtunut, vaan kur. *č:n säännöllinen jatkaja on kma. *č. Kantairanilaista ajoitusta puoltaa permiläisen sanan osalta, että vokaalink kehitys vastaa perintösananon *a:n kehitystä (ks. kohta 3.4.4.2.12), myöhemmissä permiläisten kielten iranilaisissa lainasanakerrostumissa vokaalimuutokset ovat jo käynnistyneet. Permiläisissä kielissä kur. *-č- ja *-š- ovat langenneet sanan sisällä yhteen, joten niiden jatkajia ei pysty luotettavasti erottamaan toisistaan.

Kantairanin *ts-yhtymän jatkajaksi on esiosseettiin rekonstruoitu *šf (Windfuhr 2009: 18–19 *apud* Holopainen 2019: 54–55). Marin ja permin ž sinällään voisivat äänteellisesti selittyä vastaavasta yhtymästä (< *š(w ← *šf) , mutta permiläisissä kielissä kuvion tekee epätodennäköiseksi varhaiskantapermiläistä kerrostumaa heijastava vokaalisubstituutio (ks. kohta 5.2), marissa puolestaan se, että kielestä tunnetaan hyvin vähän selvästi erillisiä iranilaislajinoja (ks. kohdat 5.6 ja 5.7). Johtopäätös on, että sana on lainautunut kantairanista ensin permiin ja permistä

edelleen mariin: kiran. *atsva- → vkprm. *ača > kprm./kudm. *už → kma. *ožə. Sanan o:llisuus marissa viittaa eräiden tutkijoiden mukaan peräti siihen, että kantapermiin tulisi rekonstruoida *u:n sijaan *o tapauksiin, joissa udmurtin u:ta vastaa komissa u (Zhivlov 2014: 124). Marissa kuitenkin tavataan o:ta myös myöhemmissä udmurttilainoissa, I *moyər* 'ruumis' ← udm. *mugor*, I *ođo* 'udmurtti' ← udm. *ud(-murt)*, joten marin sana saattaa olla myös myöhempi udmurttilainen laina.

6.1.21 Kma. *pūndaks 'pohja, maa', kprm. *pīdās 'pohja, maa' (UEW: 740–741)

Marin TschWb:ssä (s. 555) esiintyvien murreasujen, I N *pundaš*, Vo Up *pūndaš*, Lu *pōndaš*, L *pāndaš* 'pohja, maa', perusteella olisi kantamarin rekonstruktio *pūndaš. Kun muotoja täydennetään MNySz:n tiedoilla (s. 1999–2000), M MM UP *pundas* ja JP *pūndakš* on sanueen kantamarilaiseksi asuksi rekonstruoitava *pūndaks. Marin sanueeseen on rinnastettu udmurtin *pīdes* 'pohja, maa' ja komin (Wied.) *pīd*, J *pōd* 'syvyys', *pīdes*, J *pōdes* 'pohja, maa' (UEW: 740–741). Sanue on uralilaisissa kielissä viime kädessä lainaa kantaindoiranin asusta *b^hund^ha- t. kantairanin asusta *bunda-, vrt. mia. *budhná-* 'pohja, maa, syvyys', mav. *buna-*, lat. *fundus* (EWAia: 228–229; UEW: 741). Kantamarin *pūndaks ja kantapermin *pīdās voidaan periaatteessa johtaa samasta johdosta edustavasta *puntaksə-asusta. Komin (Wied.) *pīd*, J *pōd* 'syvyys' puolestaan näyttää edustavan sanueen johtamatonta jäsentä, esiprm. *punta. Vaikka marin ja permin sanat pääsääntöisesti palautuvat samaan kompleksiin asuun, on huomautettava, että *ksə-johdokset ovat molemmissa kelihaaroissa varsin yleisiä, eikä rinnakkaisjohtamisen mahdollisuutta lähtökohtaisesti ole mahdollista täysin poissulkea.

6.1.22 Kma. *pāse- 'lisääntyä (rikkaruoho, hyönteiset)', kprm. *pušji- 'versoa' (UEW: 725)

Marin sanaan I N *poše-*, I (M) *pose-*, Lu L *pāse-* 'lisääntyä, enentyä (rikkaruoho, hyönteiset, loiset)' on verrattu permiläiseen sanaan, udm. *pušji-* 'versoa; kasvaa reheväksi, rehevöityä; haarautua, haaroittua', komi *pušji-* 'kasvaa, versoa, itää' (UEW: 725; Csúcs 2005: 372). Sanojen keskikonsonantistot eivät vastaa toisiaan säännöllisesti. Marin sana ei murre-edustuksen perusteella palaudu aikaisempaan *š:ään (ks. kohta 3.3.2). Molemmissa haaroissa huomiota kiinnittää lisäksi soinnittomuus, mikä permissä tyypillisesti viittaa aikaisempaan konsonanttiyhtymään. Marin sanalle on esitetty (keski)tšuvassilainen lainaetymologia (Bereczki 2013: 195–196), mutta riippumatta tämän oikeellisuudesta ei marin ja permin sanojen rinnastamiseen ole perusteita.

6.1.23 Kma. *reyen(ć)ə 'sammal', kprm. *rəj 'sammal' (UEW: 744)

Marin ja permiläisten kielten sanoja ei ole syytä rinnastaa, marin sana ei myöskään ole lainaa permiläisistä kielistä, ks kohta 6.3.26.

6.1.24 Mari *rəž* 'sirous', kudm. **žec* 'hyvä' (UEW: 744)

Udmurtin *žec* 'hyvä' -sanaan rinnastettu marin sana tunnetaan vain länsimarista: *rəž*, *ərəž* 'sirous, miellyttävyys, symmetria, huoliteltu ulkoasu; koristus, koristelu' (UEW: 744). Udmurtin keskikonsonantiston soinnittomuus alkuperäiseen konsonanttiyhtymään, mihin viittaa myös murremuoto J *žesk*-. Marin *ž* palautuu aikaisempaan yksittäissibilanttiin kur. **ś* tai **š*. Koska sanat eivät keskikonsonantistoltaan vastaa toisiaan, ei mitään syytä rinnastukselle ole.

6.1.25 Kma. **rüm*- 'hämärä', kprm. **räm* 'hämärä' (UEW: 747)

Marin ja permiläisten kielten sanat eivät vastaa toisiaan säännöllisesti. Ks. kohta 6.3.27.

6.1.26 Kma. **sim*(ə) 'musta', kprm. **šin*-, **sim* 'ruoste' (UEW: 758)

Marin 'mustaa' merkitseviin sanoihin, I N Vo *šem*, I (Ok) *śim*, Lu L *šim* (< kma. **sim*), on rinnastettu permiläisten kielten 'ruostetta' merkitseviä sanoja, udm. S *šin*-, *šinomi*-, *šinem*, komi *sim* 'ruoste', J *sim*- 'ruostua' (UEW: 758–759; Csúcs 2005: 375; Bereczki 2013: 224–225). UEW:ssa todetaan, että udmurtin ja komin sanat voidaan äänteellisistä vaikeuksista huolimatta rinnastaa. Udmurtin sanansisäinen -*n*- on selitetty johtimen aiheuttamalla dissimilaatiolla **šinomi*- > **šinomi*-, joka on takaperoisesti levinnyt myös johtamattomaan vartaloon. Selitys on epäuskottava, varsinkin kun permiläisten kielten vokalismin selittämiseksi joudutaan keksimään oma satunnaisesti vaikuttava sääntönsä. Kantamarin **i* palautuu kur. **ä*:hän. Udmurtin *i* voidaan sanassa palauttaa kur. **ä*-*ə*:hin, mutta sanojen rinnastaminen on silti kyseenalaista.

Marin ja permiläisten sanojen merkityseroa on kommentoitu toteamalla, että marin sanan merkitys on sekundaari, mutta mitään varsinaista perustelua ei oletuksen tueksi ole esitetty. Marin sanaa on pyritty yhdistämään myös suomen *häme*-sanaan, *mennä hämeeseen* 'hapantua, pilaantua (keitosta)' tai mansin 'musta'-sanoihin, esim. So. *seemal* (Rauhala 2011: 281–283). Kumpikaan vaihtoehtoina esitetyistä rinnastuksista ei tule äänteellisesti kyseeseen, sillä marin murteiden sibilanttiedustus viittaa kur. **s*:ään, ei **š*:ään kuten itämerensuomi tai **ś*:ään kuten mansi (ks. marin sibilantin osalta kohta 3.3.1).

6.1.27 Kma. **šua*- 'hapata, käydä', kprm. **šu*- 'hapata' (UEW: 789)

Marin I L *šua*- 'hapata, käydä' (< kma. **šua*-) -sanaan on rinnastettu udm. *šuti*- 'hapattaa, käyttää', komi *šuz*-, P *šuz*-, J *šuz*- 'hapata' (UEW: 789). Komissa esiintyy udmurtia vastaava kausatiivijohdos *šut*- (SSKZD: 438). Marin ja permiläisten kielten sanat voidaan johtaa yhteisestä lähtömuodosta. Tarkkaa yhteistä lähtöasua on lähes mahdoton määritellä, sillä sekä marissa että permiläisissä kielissä yksitavuiset verbivartalot syntyvät vokaalienvälisen konsonantin kadotessa. Molemmissa

kielihaaroissa katoavat, kur. *-x-, *-w-, *-k-, *-δ-, permissä aina myös *-p-, marissa toisinaan. Vokalismi viittaa lähinnä ensitavun *o:hon, joskin permin osalta *a t. *e:kin ovat mahdollisia.

Permiin sopivan *šapa-asun kannalta huomiota kiinnittää suomalais-mordvalais-marilainen *ša/ēppa- > sm. *hapan*, mE *čapamo*, M *šapama*, maI *šowo*, *šopo*, L *šapê*, joka on luettu länsiuralilaiseen substraattiin, jonka tunnuspiirteitä ovat *š ja selittämätön fonologinen vaihtelu (Aikio 2015b: 44–46). Kantapermin *šu- saattaakin näin ollen kuulua yhteen *ša/ēppa-sanueen kanssa, joskin permiläisten kielten lähtökohtana on oltava yksittäisklusiiliin palautuva rekonstruktioasu *ša/ēpa. Marin sana olisi tällöin selitettävä lainaksi permistä.

6.1.28 Kma. *šūŋgalta- 'kaatua, sukeltaa', kprm. ?*s/zuŋ- 'sukeltaa' (UEW: 765)

Marin I N *šūŋgalta-*, M *šūŋgalta-*, Vo *šūŋgalte-*, L *šōŋgalta-* (< kma. *šūŋgalta- 'kaatua, sukeltaa') -sanaan on rinnastettu udm. *žimj-* 'sukeltaa', komi *sun-*, P *sunav-*, J *sunál-* (UEW: 765; Bereczki 2013: 256–257). Rinnastus on virheellinen. Permiläisten kielten sanat eivät vastaa toisiaan säännöllisesti alkukonsonantin osalta. Marin ja permiläisten kielten sanat eivät vastaa toisiaan keskikonsonantiston osalta. Mari palautuu aikaisempaan *ŋk-yhtymään, vaikka marin sanan osalta onkin yritetty vedota siihen, että marin *-ŋk- voi sporadisesti palautua myös *-ŋ:-ään (Bereczki 1994: 48). Esimerkit eivät vakuuta. Myös marin ja permin sanojen vokalismi viittaa eri alkuperään, kantamarin *ū voi kyseisessä asemassa palautua vain esimarin *u:hun, UEW:n olettama *o säilyy velaarinasalain etisessä asemassa marissa *o:na (ks. kohta 3.3.5.6). Permiläisten kielten vokalisemia taas ei hevin voida johtaa *u:sta. Marin ja permiläisten kielten sanat eivät ole vastineita.

6.1.29 Kma. *šu/ūwəš 'palje, nahkasäkki', kprm. *šepjś '(nahka)säkki' (UEW: 776)

Marin I *šuwəš*, L *šuwəš* 'nahkasäkki' -sanaan liitetään udm. *šepjś* 'nahkasäkki' ja komin *šepjś* 'säkki' (UEW: 776). UEW:ssa sana on sekvensoitu johdokseksi, mutta mitään selvää kantasanaa ei tunneta. UEW:ssa esitettyjen murremuotojen perusteella sana palautuu kantamariin asussa *šuwəš. Marissa on kuitenkin myös murremuotoja, joiden perusteella kantamarin asu olisi ollut *šūwə(k)š > Up *šūwūš*, Lu *šōwōkš* (TschWb: 724). Sinällään tällä ei esimarin rekonstruktion kannalta ole merkitystä, sillä labiaalikonsonantin etisessä asemassa *o:n ja *u:n oppositio on neutraalistunut (Aikio 2014c: 156–157). Marin vokalismi voidaan johtaa siis sekä aikaisemmasta *o:sta että *u:sta. Permiläisten kielten etuvokaalista edustusta on pyritty selittämään keskikonsonantiston aiheuttamalla illabiaalistumisella, mikä ei kuitenkaan lähtökohtaisesti ole selityksenä uskottava (ks. kohta 2.3). Vastineina sanoja ei voida pitää, mahdollisesti taustalla on lainautuminen samasta – joskin tuntemattomaksi jäävästä – lähteestä.

6.1.30 Kma. *šüðər 'värttinä, akseli', kprm. *zå 'akseli, varsi' (UEW: 757)

Marin I N *šüðər*, I (M) *šüður*, L *šəðər* 'värttinä, akseli' (< kma. *šüðər) -sanaan on rinnastettu udm. *zu* 'rattaiden akseli', komi *za* 'korsi, varsi' (UEW: 757; Bereczki 261). Sanat eivät vastaa toisiaan äänteellisesti, marin Malmyžin murteen *š*:llinen muoto viittaa aikaisempaan sananalkuiseen *ś:-ään t. *š:-ään, eikä vastaa permin edustusta siinäkään tapauksessa, että permin sana voidaan johtaa satunnaisen soinnillistumisen kautta aikaisemmasta *s:-stä. Rinnastus ei ole äänteellisesti uskottava.

6.1.31 Kma. *süre- 'purkaa, ratkoa', kprm. *sär- 'purkautua' (UEW: 769)

Marin I L *šöre-*, I (M) *šöre-* 'purkaa, ratkoa' -sana palautuu kantamarin asuun *süre-. Kantamarin *ü palautuu esimarin *ę:hen (ks. kohta 3.3.5.4). Udmurtin *seral-*puolestaan palautuu esipermin vokaalikombinaatioon *ä-ä. Sanat eivät näennäisestä samankaltaisuudesta huolimatta voi olla vastineita, myöskään lainautuminen suuntaan tai toiseen ei ole äänteellisesti todennäköistä.

6.1.32 Kma. *šürtə 'lanka, rihma', kprm. *šärt (UEW: 785)

UEW rinnastaa marin sanan, I *šürtə*, L *šərtə* < kma. *šürtə 'lanka, rihma' permiläisten kielten sanaan, udm. *šort* '(kehruu)lanka', komi *šert*, J *šört* < kprm. *šärt (UEW: 785). Sanat eivät ole vastineita, marin vokalismi palautuu esimarin *ü:hyn (ks. kohta 3.3.5.9), permin vokalismi *ä:hän (ks. kohta 3.4.4.2.3).

6.1.33 Kma. *sāpsar 'puu, jonka oksat on karsittu lyhyiksi, tikkaina käytetty puu', kprm. *sįrs 'oksainen napapuu (heinäkeossa)' (UEW: 768)

Marin I *šopšar*, I (M) *sopsar*, L *šapšar* (< kma. *sāpsar 'puutanko, jonka oksat on karsittu lyhyiksi, tikkaina käytetty tanko') on yhdistetty komin sanaan *sįrs* 'oksainen napapuu', J *sərsa* (UEW: 768; Bereczki 2013: 246). Sanojen yhteenkuuluvuutta on pidetty kiistattomana, vaikka rinnastukseen liittyy monia spekulatiivisia yksityiskohtia. Kantamarin *ā, joka perintösanastossa heijastaa lähinnä kur. *a:ta, ei vastaa säännöllisesti kantapermin *i:tä, joka voidaan kyseisessä asemassa olettaa palautuvan joko kur. *u:hun t. *ü:hyn. Marin sanan vokalismia on pyritty selittämään toisen kantamarin toisen tavun *a:sta johtuvaksi. Komissa kur. *ps-yhtymästä kehittyä säännöllisesti *s, täsmällistä rinnakkaistapausta sisäheitolle, *sVr > *sr (josta edelleen metateesin kautta *rs*), ei ole. Yhtymän sisältävät sanat ovat permiläisissä kielissä yleensä lainoja, esim. kprm. *šurs < esiprm. *šasra '1000' ← kii. *š^hasra '1000'.

Marin sanaa on ehdotettu myös permiläiseksi lainaksi (ml.), mutta tälle ei esitetä äänteellisiä perusteluja. Marissa ei ole nähtävissä mitään permiläisten kielten

tyypillisistä äänteenmuutoksista, joten lainautuminen ei lähtökohtaisesti ole selityksenä uskottava. Sanat eivät ole vastineita eivätkä lainasuhteessa, joten todistettua etymologista yhteyttä ei ole.

6.1.34 Kma. *šāptər 'herukka', udm. *suter*, komi *setər* 'id.' (UEW: 751–752)

Marin I N *šoptâr*, I (M) *šoptâr*, L *šaptâr* (< *kma. *šāptər 'herukka') -sanaan on rinnastettu udm. *suter* ja komin *setər* 'id.' (UEW: 751–752; Bereczki 2013: 246). Sanat muistuttavat toisiaan, mutta rinnastus on epäsäännöllinen. Malmyžin murteen muodon perusteella sana palautuu marissa sananalkuiseen *š- t. *š:-ään. Permiläisten kielten vokaalit eivät vastaa toisiaan säännöllisesti, eikä permiläisten kielten sanoja näin ollen voida palauttaa samaan kantapermiläiseen lähtöasuun. Samankaltaisia sanoja esiintyy uralilaisten kielten, esim. sm. *siestar*, vi. *sōstar*, mdE *čukštorov* 'mustaherukka', unk. *szédër* jne. (UEW: 46; 615–616), lisäksi myös Kaukasuksen alueen kielissä, esim. ossI *zedyr*, *zežyr*, *zedyræg*, D *zædyræ* 'karhunvatukka', karatšai-balkaari *zūdūr* 'mustaherukka', dargi *čadur* 'karhunvatukka' (Abaev: 396). Näistä unkarin sanaa on esitetty lainaksi alaanista, mikä on vastikään saanut kannatusta (Holopainen 2020: 103–111). Permiläisten kielten sanaa sivutaan tutkimuksessa todeten, että koska permiläisissä kielissä unkarin tavoin on alaanilaisia lainoja, olisi houkuttelevaa olettaa sanojen lainautuneen samasta lähteestä (mls. 107). Viime kädessä permiläisten kielten ja marin yhteyttä osseettiin pidetään kuitenkin sattumanvaraisena. Sanojen alkuperästä on vaikea todeta tässä yhteydessä mitään kovin lopullista.

6.1.35 Kma. *tuye- 'särkeä, rikkoa', kprm. *tj- 'hävittää, rikkoa' (UEW: 800)

Marin I N Lu *tuye-* 'särkeä, rikkoa' (< kma. *tuye-) -sanan kuuluminen yhteen udmurtin *tijal-* 'hävittää, rikkoa' -sanan (UEW: 800) kanssa ei tule kyseeseen. Siinäkin tapauksessa, että marin *-γ-* juontuisi *k:sta, ei udmurtin *-j:-*n palautumisesta *-k:-hon ole esimerkkejä. Marin *-γ:-*ää ei esiinny perintösanastoksi luokiteltavassa sanastossa, joten sen palautumisesta aikaisempaan *k:hon ei ylipäättään ole todisteita. Perintösanaston kur. *-k:-n kohtalona on marissa säännöllisesti kato (ks. kohta 3.3.2).

6.1.36 Kma. *tūγər 'paita', kprm. *dära 'palttina', *däräm 'paita' (UEW: 797)

Marin ja permiläisten kielten sanat eivät ole vastineita. Permiläinen sana on mahdollisesti lainaa iranilaisista kielistä, ks. kohdat 2.3 ja 5.2.1.2.

6.1.37 Kma. *tüşte- 'neuvoa', kprm. *diš- 'oppia, harjaantua' (UEW: 801–802)

Marin I N *tušte-*, Vo *tušte-*, Up *tušte-*, Lu *töšte-*, L *têšte-* (< kma. *tüşte- 'neuvoa') -sanaan on rinnastettu udm. *diš-* 'oppia, harjaantua, tottua' (UEW: 801–802). Marin sanaa on pidetty johdoksena. UEW:n esittämä *tuš3- rekonstruktio ei tule kyseeseen, sillä udmurtin sibilantti voi soinnittomana palautua vain konsonanttityhtymään. Tämä ei rinnastuksen suhteen ole ongelma, sillä johtimen *-te- edellä *Sk-yhtymät yksinkertaistuvat marissa, vrt. *kuste- 'kasvattaa' ← *kusk- 'kasvaa'. Marissa tosin esiintyy myös *tüştə 'neuvo', jota on toisinaan pidetty *tüşte-verbin kantasanana (MNySz: 2930), tällöin *št* olisi tulkittava osaksi vartaloa. Marin ja permiläisten kielten sanat voidaan mahdollisesti palauttaa yhteiseen *tušk- tai *tušt-asuun, joskaan *š:n sisältävät sanat eivät tyypillisesti edusta vanhaa yhteistä perintösanastoa. Etymologinen yhteys on kuitenkin äänteellisesti mahdollisuuksien rajoissa.

6.1.38 Kma. *tūr 'ranta, reuna, laita', kprm. *dər 'reuna; terä' (UEW: 795)

Marin sanalla on vastine itämerensuomessa, saamessa ja mahdollisesti mordvassa. Permiläisten kielten sana lienevät lainaa iranilaiselta taholta, ks. kohta 5.3.1.4.

6.1.39 Kma. *upš 'lakki, hattu', kprm. *už 'lakki' (UEW: 720)

Marin I N Vo Lu L *upš* 'lakki' (< kma. *upš) -sanaan on rinnastettu udm. *ižj*, komi *už* 'id.' (UEW: 720; Bereczki 2013: 296–297). Rinnastus on äänteellisesti ongelmallinen, sillä permiläisten kielten sanaa ei voida johtaa *pS-yhtymästä, josta kehittyä säännöllisesti kantapermin *-S-, vrt. kur. *küpsə- 'kypsä' > kprm. *kjš-, kur. *lupsa 'kaste' > kprm. *ljs. Kantamarin *u on niin ikään epäsäännöllinen kur. *o:n jatkejana. Odotuksenmukainen äännekehitys veisi kur. *o:sta labiaalikonsonantin viereisessä asemassa kantamarin *ū:hun (ks. kohta 3.3.5.10). Sanoja ei voida säännöllisesti rinnastaa.

6.1.40 Kma. *weryə 'munuainen', kprm. *värk 'id.' (UEW: 817–818)

Marin I *werye*, L *wäryə* (< kma. *weryə 'munuainen') on varsin selvästi etymologisesti yhteydessä komin sanaan *verk* 'munuainen'. Selviö on niin ikään, että molemmat sanat ovat viime kädessä lainaa indoiranilaiselta taholta, mikä on ollut tiedossa jo pitkään (Joki 1973: 341–342). Tuorein tutkimus johtaa sanat kantaindoiranin asusta *wṛtka- > mia. *vrkkāu* (du.), ossI *wyrq*, D *urg*, pahl. *gurdad* < *wṛtka-ka, sgd. *ywrđtq* < *wṛtkā- ~ wṛt(k)kā- (Holopainen 2019: 319–320). Mariin ja komiin sanojen oletetaan periytyvän säännöllisesti yhteisestä kantaaurililaisesta asusta *wärkä, myöhempää rinnakkaislainautumista ei näin ollen ole tarpeen harkita, vaikka sitä ei arvioiden mukaan voida täysin poissulkeakaan (ml.). Marin sanan lainautumista permistä on niin

ikään ehdotettu (Rédei 1986: 79). Sanaa on indoiranissakin pidetty lainana (Lubotsky 2001: 313), mutta lainasuuntaa uralilaisista kielistä indoiraniin ei ole pidetty lainasubstituution puitteissa mahdollisena.

Marin sana voidaan äänteellisesti johtaa säännöllisesti kantauralin asusta *wärkä (L *ä* viittaa nimenomaan alkuperäiseen *ä-vartaloon), mutta permin osalta sananloppuinen -k on epäsäännöllinen suhteessa sanan oletettuun lähtöasuun, sillä kur. *Rk-yhtymissä odotuksenmukaista on klusiilikomponentin kato (ks. kohta 3.4.3). Tämä äänteellinen ongelma on pyritty kiertämään postuloimalla permiläisiin kieliin sekundaarinen geminaatio *rk > *rkk. *Rk-yhtymän geminaatiosta ei ole muita tunnettuja esimerkkejä, mutta sekundaarin geminaation on oletettu koskeneen myös *rt-yhtymää, esimerkkeinä on mainittu sanat udm. *gurt* 'kylä; koti', komi *gort* 'koti(talo)' < kprm. *gört < esiprm. *gerttä ~ kerttä ← kiran. *gr̥da- tai kii. *gʰrdʰa- (Holopainen 2019: 88–89), udm. *murt*, komi *mort* < kprm. *mōrt 'ihminen, mies' < esiprm. *merttä < kur. *mertä ← kii. *mr̥tā- 'kuollut' (mts. 143–146). Suhtaudun epäilevästi sekundaarin geminaation todellisuuteen, varsinkin kun se koskee satunnaisia laina-alkuperää olevia sanoja. Lainasanoissa permiläisten kielten *rT-yhtymien klusiili vastaa soinnillisuudeltaan lainaoriginaalin soinnillisuutta, kantapermin *gört 'kotipaikka' ei ole vastaesimerkki, sillä se on oman arvioni mukaan lainaa eräästä toisesta iranilaisesta sanueesta, ← iran. *gauθra 'alku-, syntyperä', ks. kohta 5.3.1.9.

Kantapermiin palautuu yksittäisiä *rk-yhtymäisiä sanoja, esim. kprm. *girk 'sisäpuoli, kolo' > udm. *girk* 'kolo, ontelo, onkalo; kuoppa', komi *girk* 'sisäpuoli, sisusta', J *gork*, jota on verrattu marin sanaan *kōryō* 'sisus' (< kma. *kūryə) ja suomen sanaan *kurkku* (KESKJ: 85–86). Marin sanaa on pidetty lainana kantapermistä (Zhivlov 2014: 124). Rinnastus suomen *kurkku*-sanaan on semanttisesti epätydyttävä. Komiin rajoittuvia sanoja on jonkin verran enemmän, esim. komi *ćirk* 'heinäsirkka' (SSKZD: 413), *pork* 'palorakkula' (SSKZD: 293), mutta nämä eivät oleellisesti avaa rk-yhtymän taustaa. Sekundaarin geminaation sijaan komin k:llisuus saattaa viitata myös rinnakkaislainautumiseen.

6.1.41 Kma. *wiš 'avoin', kprm. *vis(k) 'välijoki' (UEW: 823)

Marin I N Lu L *wiš* 'avoin, avoinna, auki' (< kma. *wiš) -sanaan on rinnastettu permiläisten sanat udm. *vis(k)* 'väli(matka), väliaika', komi *vis(k)* 'jolma, kanava' (UEW: 823; Bereczki 2013: 314). Marin sanalla on murteissa myös merkitys 'aukio, raivio, rako, aukko'. Permiläisille sanoille on esitetty äännelaillinen vastine mansista, kmns. *äyt 'joen yläjuoksu, välijoki' (Aikio 2015a: 1–2), joka yhdessä permiläisten kielten kanssa heijastaa kantauralin asua *wiksə t. *wiskə. Kantamarin *wiš ei vastaa äännelaillisesti kyseistä asua. Kantamarin *i palautuu perintösanastossa kur. *ä:hän. Marin sibilanttiedustus (M *wiš*) (MNySz: 152) viittaa joko alkuperäiseen kur. *š:ään t. *š:ään. Lainautuminen permiläisistä kielistä mariin ei ole todennäköistä, sillä prn. *s on substituoitu marissa kantamarin *s:llä. Marin sana ei kuulu etymologisesti permiläis-mansilaisen sanueen yhteyteen.

6.1.42 Kma. *wūrde-/urde- 'pitää, kasvattaa (eläimiä); elättää', kprm. *verd- 'kasvattaa, hoitaa; syöttää' (UEW: 825)

Marin I *urde-*, Up *wūrde-* Lu *wōrde-*, L *urde-* 'pitää, kasvattaa (karjaa, eläimiä); elättää, huoltaa' (< kma. *wūrde-/urde-) -sanaan on rinnastettu udm. *vordj-* 'kasvattaa, hoitaa', komi *verd-* 'ruokkia, syöttää' (UEW: 825). Permiläisten kielten sanaa on pidetty lainana indoiranilaisista kielistä, vrt. mia. *várdhati* 'lisääntyy, kasvaa, voimistuu', av. *varəd-* (Rédei 1986: 80). Marin sana on samaisessa yhteydessä selitetty lainaksi varhaiskantapermistä. Marin murre-edustuksessa on selittämätöntä *wū- ~ *u-vaihtelua. Periaatteessa kantamarin *wūrde-asuun palautuvat sanat ja permiläisten kielten sanat on mahdollista palauttaa yhteiseen *wirta-asuun, permiläisten kielten sanat palautuvat esipermin *i-A:han (ks. kohta 3.4.4.2.8), marissa kehitys kur. *i-a > kma. *ū on niin ikään säännöllinen (Aikio 2014c: 156).

Niin indoiranilaiseen lainaetymologiaan kuin marin permiläisperäisyyteen liittyy ratkaisemattomia äänteellisiä ongelmia. Lainaoriginaaliksi oletettu indoiranilainen sanue palautuu *a:han, kii. *Hward^h-, kiran. *Hward-. Näistä asuista ei kuitenkaan voida säännöllisesti johtaa marin tai permin vokaaliedustusta. Permiläisten kielten kohdalla on yleensä vedottu sananalkuisen *w:n aiheuttamaan illabialisatioon (UEW: 825), mutta tämä on selityksenä epäuskottava, sillä kyseistä muutosta ei tavata perintösanasostossa muuten, vrt. kur. *wanča- 'liikkuu varoen' > kprm. *vuž- 'mennä yli', kur. *wančaw 'juuri' > kprm. *vužj 'juuri', kur. *wa/ęjkaw 'kädensija' > kprm. *vugi 'kädensija', kur. *worka- 'ommella' > kprm. *vur- ommella', kur. *wosa 'kauppatavara' > kprm. *vuz- 'tavara; myydä'. Marin ja permiläisten kielten *i:hin palautuvaa vokalisemia on yritetty selittää saman indoiranilaisen lainaoriginaalin katoasteisista muodoista käsin, joita löytyy esimerkiksi partisiippimuodoista, *wṛd^hant-, *wṛd^hāna- (Holopainen 2019: 311–312), mutta vaikka tämä mahdollisesti selittääkin sanojen äänneasun, on selitys muuten yksittäinen. Marin pyöreää redusoitunutta vokaalia on myöskin vaikea selittää kantapermin *verd-asusta käsin, lainautuminen udmurtista muutoksen *e > o jälkeen olisi äänteellisesti varteenotettavampi vaihtoehto.

6.1.43 Kma. *wūryeñə 'kupari', kprm. *jrgän 'kupari' (UEW: 628)

Marin I *wūryeñe*, L *wāryeñə* (< kma. *wūryeñə 'kupari') -sanaan on rinnastettu permiläisten kielten samaa merkitsevät sanat, udm. *jrgon* ja komin *jrgen* (< kprm. *jrgän). Komista sana on lainautunut mansiin, esim. KondA *är̥ən*, So. *aryin* (Rédei 1970: 94).

Marin ja permin sana kyllä muistuttavat toisiaan jossain määrin, mutta selvästi yhteisestä kantamuodosta niitä ei voida johtaa. Marin *wūryeñə-sanaa on ehdotettu kaksinkertaiseksi deminutiivijohdokseksi 'verta' merkitsevistä *wūr-sanasta (Uotila 1930: 170–173). Kantapermin *jrgän puolestaan on tulkittu yhdyssanaperäiseksi. Sanan alkuosa on Uotilan (ml.) antaman selityksen mukaan uralilainen *ora 'orava' -sana (> komi *ur*) ja jälkiosa puolestaan 'karvaa' merkitsevä, udm. *gon*, komi *gen* < kprm. *gän. Yhdyssanan alkuperäiseksi merkityksi oletetaan "oravanvärinen". UEW ei näitä selityksiä hyväksy.

Uralilaisille sanoille on esitetty useammankin iranilaisen lainaetymologian lisäksi balttilaista lainaetymologiaa. Toisessa iranilaisessa lainaetymologiassa

vertailukohdaksi on esitetty iranilainen 'verta' ja 'verenpunaista' tarkoittava sanue, esim. av. *vohunī/a-*, fa. *xūn* ja erityisesti sogdin buddhalaisteksteissä esiintyvät muodot *wyrn-*, *γwrn-* (Joki 1962: 150–153), joissa muista iranilaisista kielistä poiketen esiintyy ”epäetymologinen *r*-aines”. Sogdin sanan luennan arvellaan kuuluneen */wyran(i)/*, mitä on pidetty ongelmallisena johtuen sogdin kirjoittamiseen käytetystä aramealaisesta aakkostosta (Viitso 2012: 191–192). Käytetty aakkosto ja sen tulkinta ei kuitenkaan sinällään ole ongelma vaan se, että sogdin muotoja ei lueta kuten Joki oletti, ja tutustuttaessa muotojen nykytulkintaan karisee samankaltaisuus nopeasti. Muoto *γwrn-* luetaan asuun */xurn/* (Gharib 1995: 176) ja *wyrn-* puolestaan asuun */ux(a)rn/wuxrn/* (mts. 405). 'Verta' merkitsevän sanueen kantairanilainen asu on ollut **uasun-* 'veri' (Sadovski 2017: 582). Etymologia, joka on alun alkaenkin ollut maantieteellisesti ja semanttisesti spekulatiivinen, voidaan äänteellisin perustein hylätä.

Toisessa iranilaisessa lainaetymologiassa uralilaista sanaa verrataan osseetin sanaan I *ærxoy*, D *ærxī* 'kupari' (Trautmann 1910: 458 *apud* Viitso 2012: 191). Osseetti on lähtökohtaisesti erityisesti permiläisille kielille houkutteleva vertailukohta, sillä sen edeltäjästä on lainattu permiin ainakin 'terästä' ja 'kultaa' merkitsevät sanat. Vertailu osseettiin johtaa kuitenkin varsin pian umpikujaan, sillä osseetin sana on alkuperältään tuntematon (Abaev: 186). Viitso ei sano eksplisiittisesti, mitä ajattelee uralilaisten ja osseetin sanojen suhteesta, mutta muotoilujen kuten ”due to the low first syllable vowel quality, the Konda Mansi stem is the closest to that in Ossetic” ja ”In Permic, there are many cases where a former vowel *a has changed to a high back vowel in inherited Finno-Ugric vocabulary” takia jää mielikuva, että hän viime kädessä pitää uralilaisia sanoja lainana iranilaiselta taholta. Esitetty äänteellinen kehitys on liian epätasällinen. Perintösanastossa kur. *a:sta kehittyi permiläisiin kieliin suppea vokaali, mutta ei *j* vaan *u*. Muutamissa tapauksissa suomen *a*:ta vastaa udmurtin *j*, mutta näissä illabiaalistuminen on myöhäsyntyinen sekundaari muutos (ks. kohta 5.3.1.11). Iranilaisessa lainakerrostumassa, johon osseettilainat kuuluvat on iranilaista *a:ta (> oss. *æ*) substituoitu kantapermin *a:lla. Permiläisten kielten sanaa ei näin ollen voida pitää lainana osseetista.

Koska marissa perintösanaston *a:sta ei tavallisesti (joskin *a > kma. *u kun konsonanttikeskuksen jälkikomponentti on labiaalinen) kehity suppeaa vokaalia, on sanaa pidetty lainana udmurtista samalla olettaen kuitenkin, että sana on kansanetymologisesti yhdistetty sanaan *wür* 'veri' (Viitso 2012: 192). Kuten todettua ei permiläisten kielten vokalismia voida selittää Viitson ajattelemalla tavalla, joten mitään erityistä syytä pitää marin sanaa lainana permiläisistä kielistä ei ole.

Uralilaisten kielten sanalle on esitetty myös balttilaista lainaetymologiaa, vrt. mprs. *wargien*, liet. *vārias* 'kupari' (Gordeev 1973: 98–100; 1983: 196 *apud* Viitso 2012: 191–192). Lainaetymologia on hylätty, sillä mikään ei permiläisissä kielissä selitä sananalkuisen *w*:n katoa. Tämän lisäksi huomautetaan, että muinaispreussin *wargien* luetaan */varjen/* (ml.).

6.1.44 Kma. *wäpš 'verkko', kprm. *vetäs 'verkko' (UEW: 820)

Marin I *wapte-* 'virittää verkko', L *wäpš* 'verkko, jäniksen pyyntiin käytetty verkko', I *waptâš* (U B) -sanoja on verrattu permiläisten kielten sanoihin, udm. S *votes* 'pyyntiverkko', J *čonarivotes*, -*votos* 'hämähäkinverkko, -seitti', komi Ud. *vetēs*

'sorsanpyyntiin käytetty verkko', J *ćerañ votañ* 'hämähäkinverkko' (*ćerañ* 'hämähäkki') (UEW: 820, Csúcs 2005: 397). Marin murre-sanakirjoissa esiintyy vielä liuta muotoja, joita UEW ei mainitse: I (P BJ BJp) *waktāš*, I (MM UP USj. US) *woptāš* 'kala- t. riistaverkko' (MNySz: 99). Marin murre-edustuksen selittänee kontaminaatio, kaksitavuiset muodot kuten I *waptāš*, *woptāš* edustavat sanueiden kma. *wäpš 'verkko' (> I N Vo Up *wapš*, Lu L *wäpš*) ja kma. *optās 'ansa, paula, ansalanka, verkko' (> I *oktāš*, *optāš*, I (M MM) *optās*, N Lu L *optāš*) ← kma. *opte- 'asettaa' (MNySz: 1702; TschWb: 464–465) sekoittumaa. Kumpikaan näistä muodoista ei vastaa säännöllisesti kantapermin asua. Kantamarin *ä:n sisältävät sanat eivät tyypillisesti edusta perintösanastoa, ja kantamarin *o taas palautuu tyypillisesti esimarin *a:han, ks. kohta 3.3.5.6. UEW:n esittämä ensitavun *e:llinen tai vaihtoehtoinen *ä:llinen rekonstruktioasu ei tule kyseeseen marin, eikä permiläisten kielten kannalta. Kantapermin *e palautuu perintösanastossa vokaalikombinaatioon *i-A (ks. kohta 3.4.4.2.8).

Komijažvan sana ei o:llisena voi kuulua muiden permiläisten sanojen yhteyteen. Permiläisten kielten sana näyttää rakenteellisesti johdokselta, udm. *-es*, komi *-es*, J -*əs* on pääsääntöisesti denominaalinen johdin, esim. udm. *nīros*, komi Ud. *nīres* 'kuonokoppa' < kprm. *nīr-ās ← kprm. *nīr 'nenä, nokka, kärsä' (< kur. *närə 'nenä'), udm. *purtes* 'palko, tuppi', komi *purtes*, J *purtəs* < kprm. *purtās ← kprm. *purt 'veitsi, puukko', udm. *puškes*, komi *pičkes*, J *počkes* 'sisäpuoli, sisus' < kprm. *pičk-ās ← kprm. *pič(k)-. Yllä mainituissa tapauksissa denominaalisuus voidaan luotettavasti todeta, sillä pääsana on edelleen olemassa oleva sana. Permiläisissä kielissä esiintyy myös toinen s-aineksinen, mutta tyypillisesti deverbaalinen johdin, udm. *-os*, komi *-as*, J *-as*, esim. komi *demas*, J *dumas* 'paikka(lappu)' ← *dēm-* 'paikata', udm. *potos* 'kasvain, paise, pahka, vesa', komi *petas* < kprm. *petas ← kprm. *pet- 'mennä, tulla ulos, poistua, ilmaantua', udm. *puktos* 'jalusta, alusta', komi *puktas* 'istukas, taimi' < kprm. *pukt-as ← kprm. *pukt- 'asettaa, istuttaa'. Kantapermissä nominin ja verbin ero on ollut häilyvä ja samoja vartaloita on voitu käyttää sekä nomineina että verbeinä. Mahdollisesti tästä johtuen on näiden kahden alkuaan eri johtimen edustus toisinaan sekoittunut ja johtimesta udm. *-es*, komi *-es* on myös deverbaaliseksi analysoitavia esimerkkejä, esim. komi Skr. *voṭes* 'marja' (rinnan myös SysK SysY *votas*, Vym Iž. Peč. Ud. *voṭis*) ← *vot-* 'kerätä, poimia', komi *piķes* 'turpoama, kasvain' ← *piķ-mi-* 'turvota' (vrt. udm. *piķtos* 'turpoama, ajettua' ← *piķti-* 'turvota, ajettua'), udm. *mil'es* 'tähteet, jätteet', komi *mil'es* < kprm. *mil'ās ← kprm. *mil'- (> udm. *mil'i-* 'jääda tarpeettomaksi (t. ylimääräiseksi)').

On suhteellisen selvää, että kantapermin *vet-ās on johdos vartalosta *vet-, joka ei ole sellaisenaan säilynyt. Lähtökohtaisesti kantasana voi olla joko verbi tai substantiivi. Verbaalisuuden puolelle vaa'an kallistaa keskikonsontantisto, sillä kantapermin *-t- palautuu *-pt-yhtymään, joka on tavallisesti alun perin kausatiivijohdin:

- udm. *kutj-*, komi *kut-* < kprm. *kut- 'saada kiinni' < kur. *kokə-pta- ← kur. *kokə- 'tarkastaa pyydys' (ks. kohta 4.3.5)
- udm. *sutj-* (komi *su-* 'saapua, saavuttaa, tavata') < kprm. *sut- 'saada kiinni, saavuttaa' < kur. *saxə-pta- ← kur. *saxə- 'saada'
- komi *vet-* < kprm. *vät- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa' < kur. *wätä-ptä- ← *kur. *wätä- 'viedä, kuljettaa, taluttaa' (ks. kohta 4.3.19)

- komi *vot-* 'kerätä, poimia' < kprm. **vot-* 'kerätä, poimia' < kur. **wexə-ptä-* ← kur. **wexə-* 'ottaa, tarttua' (> udm. *vuj-* 'tulla perille, saapua', komi *vo-*) (ks. kohta 6.2.15)

Vastaavan mallin mukaan kantapermin **vet-* edustaa aikaisempaa kausatiivijohdosta vartalosta **wiCV-ptä-*. Tunnetuista kantaauraliin palautetuista verbivartaloista tähän sapluunaan sopivat verbit **wiðə-* 'hakata; tappaa' ja **wixə-* 'viedä'. Verbi **wixə-* tuskin tulee semanttisesti kyseeseen, vaikka kausatiivijohdos *viettä* suomen murteissa tarkoittaakin mm. hokuttelemista. Kur. **wiðə-*verbin jatkajien merkitysten ja johdosten tarkastelu avanee väylän kantapermin **vetäs-*sanana etymologiseen selittämiseen.

Kantaauralin **wiðə-* 'hakata; tappaa' -sanana rekonstruktio perustuu sanoihin sa *faddut* 'huidella, huitoa', Ko. *vāddad* 'hosua, huitoa, hutkia', udm. *vij-* 'tappaa, murhata, surmata', komi *vi-* 'id., lyödä, hakata (ei kuoliaaksi)', hntV O *wel-*, DN *wet-* 'tappaa; pyydystää', mnsT *el-* KondA *āl-*, LozY So. *al-* 'tappaa', unk. *öl-* 'surmata, murhata, tappaa; teurastaa' (UEW: 566–567; Aikio 2013b: 165–166). Laajalevikkisin merkitys on 'tappaa'. Hantista mainitaan myös merkitys 'pyydystää'. 'Pyydystämiseen' viittaavia merkityksiä sanalla tavataan laajasti myös mansissa, 'kaataa riistaa; pyytää kalaa, kalastaa; harjoittaa metsästystä t. kalastusta', KondA *χul āliləm* 'pyydän kalaa' ['ich fange Fisch'] (WogWb: 41). Sekä hantissa että mansissa verbistä on lisäksi johdettu erilaisia 'pyydystä' merkitseviä sanoja, hntTrj. J *wālpəs*, DN *wetpəs*, Kaz. *welpəs* '(kala-, lintu-)pyydys' (DeWoS: 1581), mnsKondA *āləs*, LozY So. *alś* 'ansa, sadin, loukku, pyydys' (WogWb: 42). Kantaauralin **wiðə-*verbillä voitaneen obinugrilaisten kielten perusteella olettaa 'hakkaamisen' ja 'tappamisen' ohella olleen jonkinlainen metsästykseen ja riistan pyytämiseen liittyvä merkitys.

Kantapermin **vet-* 'pyydystää' saattaakin näin ollen palautua kausatiivijohdokseen kur. **wiðə-ptä-* 'tapattaa; pyydystää' ← kur. **wiðə-* 'hakata; tappaa; pyydystää'. Koska kantapermin **vi-* 'tappaa' palautuu säännöllisesti kur. **i-*hin, ja **vet-* 'pyydystää' puolestaan kur. **i-ä:hän*, on jälkimmäisen sanan oltava kantapermiläisiä vokaalimuutoksia vanhempi. Kantapermin **vet-*vartalosta, joka ei ole nykykieliin säilynyt, on edelleen johdettu **vet-äs* 'pyyntiverkko'.

6.1.45 Kma. **üşkəž* 'härkä, sonni', kprm. **äš(k)* 'sonni, härkä' (UEW: 806)

UEW rinnastaa marin I *üşkəž*, L *üşküž* 'härkä, sonni' -sanana permiläisten kielten samamerkityksisiin sanoihin, udm. *oš*, komi *əš(k-)*, J *oška* (UEW: 806). Sanan esitetään lainautuneen kantaindoiranilaiselta t. kantairanilaiselta taholta, vrt. av. *uχšan*, mia. *ukšan*.

Marin ja permiläisten kielten sanat eivät vastaa toisiaan äänteellisesti säännöllisellä tavalla, joten lainautuminen yhteiseen kantakieleen voidaan poissulkea. Kur. **KS*-yhtymien metateesi on permiläisissä kielissä säännöllinen äänteenmuutos, minkä perusteella olen (Metsäranta 2012: 38–39) esittänyt marin sanaa lainaksi permiläisistä kielistä. Lähdettyäessä siitä, että vokaalivastaavuus udm. *o* ~ komi *e* palautuu kantapermin **ä:hän* (Zhivlov 2014: 123) vaikuttaa vokaalisubstituutio kma. **ü* ← kprm. **ä* foneettisesti epätodennäköiseltä, eikä vastaavia tapauksia muutenkaan tunneta. Vanhemmissa kantapermin vokaalirekonstruktioissa kyseinen vokaalivastaavuus on palautettu kantapermin keskiseen labiaalivokaaliin **ö*, jonka

substituiminen kantamarin *ü:llä olisi foneettisesti varteenotettavampaa. Yksittäiset lainasanat ovat todennäköisesti kuitenkin liian monitulkintaisia asian ratkaisemiseksi, kehitys kantapermin *ä:stä udmurtin o:ksihaan on esimerkiksi saattanut kulkea etisen välivaiheen *ö kautta. Rinnakkaislainautuminen iranilaiselta taholta ei selitä metateesia marissa.

Vaikka permiläisen sanan lainautuminen indoiranilaiselta taholta vaikuttaa RUKI-säännön heijastumisen perusteella selvältä (Holopainen 2019: 290–291), ei permiläisten kielten vokalisille ole esitetty tyydyttävää selitystä. Kantapermin asu on johdettu esipermin asusta *uška- (ml.). Kehitys esiprm. *u > udm. o, komi ɛ ei ole säännöllinen, mikä UEW:ssa on pyritty selittämään sporadisella ääntenmuutoksella, (kur. *u >) *ü > kprm. *ö (udm. o, komi ɛ) (Rédei 1963). Muutoksen tueksi esitetyt esimerkit eivät vakuuta, esimerkiksi ”vaihtelun” kprm. *gün ’huopa’ (> udm. komi ɛ *gin* ’huopa’) > kprm. *gön > *gon* ’karva(t)’, komin *gen* ’untuva, haiven, ihokarva (eläinten ja ihmisten)’ taustalla ei nähdäkseni ole sporadinen ääntenmuutos, vaan kronologinen ero, ks. kohta 5.2.2.1. Myöhemmässä tutkimuksessa epäsystemaattiseen vokalismin ei ole otettu kantaa.

6.1.46 Kma. *üzä- ’kutsua’, kprm. *už- ’id.’ (UEW: 629)

Marin *üzä- ’kutsua’ -sanalle on esitetty vastinetta vain udmurtista, vrt. S K *ižiškem*, S *ižkem* ’virsta’, M *ižkem*, MU *ižlal-* ’hälyyttää’, *ižlaški-* ’huutaa’. Mari palautuu esimarin asuun *ešə-. UEW:ssa tarjottu *iš- ei marin kannalta tule kyseeseen. Udmurtin i:tä ei ole palataalisessa ympäristössä täysin mahdoton johtaa kantaauralin *e:sta, vrt. kur. *ešəw- ’leiriytyä’ > udm. *iži-*, *ižj-* ’nukkua’ (~ komi už- ’id.’) (Aikio 2015b: 58). On mahdollista, että kyse on yhteisestä perintösanasta.

6.1.47 Kma. *āznə ’ennen’, kprm. *wož ’aikaisin, varhain’ (UEW: 605)

Marin I *ožno*, L *ažnə* ’ennen’ (< kma. *āznə) -sanaan on rinnastettu udmurtin *važ* ’aikaisin, varhain’ ja komin *vož*, P *ož*, J *už* ’id.’ (UEW: 605). Kantamarin *āž viittaa rekonstruktioasuun *ańša, ja kantapermin *wož taas lähinnä asuun *ońša.

6.1.48 Kma. *ādar ’oksainen’, kprm. *o/ɔd ’oras’ (UEW: 607)

Permiläisten kielten sana on lainaa kantairanin sanasta *ādu- (ks. kohta 5.3.1.1). Marin sana puolestaan palautuu kantaauralin asuun *antə (ks. kohta 3.3.4.3.2.6).

6.1.49 Kma. *ānče- ’katsoa’, kprm. *ažž- ’nähdä’ (UEW: 607)

Marin I *ońče-*, L *anže-* (< kma. *ānče- ’katsoa’) ja permin, udm. *adžj-*, komi *ažžj-* ’nähdä’ -sanoja on pidetty vastineina. Toisissa lähteissä rinnastus on hyväksytty (Csúcs 2005: 320), toisissa sanojen yhteenkuuluvuutta taas on pidetty erittäin epätodennäköisenä (Bereczki 2013: 173).

Marin ja permin sanat eivät vastaa toisiaan vokalismin eivätkä keskikonsonantiston osalta. Kantamarin *nč-yhtymä palautuu kantauralin *nč-yhtymään (ks. kohta 3.3.4.2). Permiläiset kielet sanat puolestaan heijastavat liudentunutta yhtymää. Kantapermin *a:lla ei ole perintösanastossa edeltäjää, joten palautuminen esipermiin ei tule kyseeseen. Sanojen rinnastaminen ei ole ainoastaan epävarmaa, vaan tunnetun äännekehityksen valossa perusteetonta. Myöskään lainautuminen haarasta toiseen tuskin tulee kyseeseen. Lainautuminen permiläisistä kielistä mariin on denasalisaation puutteen vuoksi epätodennäköistä.

6.2 Kantasuomalaiset lainasanat kantapermissä

Komin ja itämerensuomen historiallisista kontakteista on oltu tietoisia jo pitkään, ja itämerensuomesta komiin on lainautunut huomattava määrä sanastoa. Itämerensuomalaisten lainasanojen ei perinteisesti ajateltu ulottuvan udmurttiin asti. Muutamalla komin itämerensuomalaisella lainasanalla kuitenkin näyttää olevan vastine udmurtissa, komi *roć* 'venäläinen', udm. *žuč* 'id.', komi *ezin* 'asema, satama, laituri', udm. (Wied.) *vyžanni-ozon* 'lautapaikka, lautta' (Lytkin 1967: 24; KESKJ: 210). Näiden on oletettu kulkeutuneen udmurttiin komin välityksellä tai lainautuneen itämerensuomalaiselta taholta jo permiläiseen kantakieleen. Sittemmin itämerensuomesta kantapermiin kulkeutuneita lainasanoja on esitetty lisääkin, nämä eivät äänteellisten yksityiskohtien perusteella edusta ajallisesti tarkkarajaista lainakerrostumaa.

Monelle vanhastaan perintösanastoon kuuluvaksi luetulle itämerensuomen sanalle on esitetty balttilainen tai germaaninen lainaetymologia, joka useimmiten on vaatinut itämerensuomelle etäasukielistä esitettyjen vastineiden uudelleentulkintaa. Osa sanoista on tulkittu itämerensuomen välityksellä saaduiksi lainoiksi. Muutamassa tapauksessa sanojen on oletettu lainautuneen itämerensuomen ja permiläisten kielten yhteiseen kantakieleen. Olisi tietysti vallan erikoista, jos itämerensuomesta permiläisiin kieliin olisi lainautunut yksinomaan germaanista tai balttilaista alkuperää olevia sanoja, ja permiläisistä kielistä on myöhemmin esitetty joukko udmurttiin asti ulottuvia itämerensuomalaista alkuperää olevia lainoja (Saarikivi 2018). Esitetyt lainaetymologiat eivät muodosta lainantaja- ja lainansaajakielen osalta ajallisesti yhtenäistä ryhmää. Lainantajapuolella varhaisimpien udmurttiin asti ulottuvien sanojen oletetaan lainautuneen varhaiskantasuomesta (ks. esim. kohdat 6.2.7, 6.2.14, 6.2.17), myöhäisimmillään taas sanastoa olisi kulkeutunut pohjoiskantasuomesta (ks. esim. 6.2.18) vielä yhtenäiseen kantapermiin. Lainansaajapuolella varhaisimmat lainat olisi omaksuttu enemmän tai vähemmän kantauralia muistuttavaan esipermiläiseen kielimuotoon, myöhäisimmät jo nykykieliä muistuttaviin permiläisiin asuihin. Ajallinen hajauma aiheuttaa sen, että aineistossa on hyvin vähän toistuvia lainasubstituutioita, eikä lainansaajapuolen rekonstruktiotasoa usein ole tarkasti määritelty. Olen pyrkinyt kokoamaan yhteen kaikki itämerensuomesta udmurttiin asti ulottuvat lainat, mutta mukana on myös muutamia pelkästään komissa esiintyviä sanoja, joiden on oletetun lainaoriginaalin vanhuuden vuoksi nähdäkseni oletettava lainautuneen viimeistään kantapermiin.

6.2.1 Komi *bol'* 'kupla', udm. *pul'j* 'rakko; kupla'

— komi (Peč. Skr. Ud.) *bol'*, udm. *pullj* (sic) 'kupla' ← ksm. **pullo* 'kupla' (> sm. *pullo* 'kupla; verkon t. ongen koho; kalan uimarakko') (Saarikivi 2018: 325–326)

Komipermjakista ja -jažvasta tavataan myös alkukonsonantiltaan soinnittomia asuja, P *va-pol'* 'vesirakko, vesikello' (sama yhdyssana esiintyy myös udmurtissa, *vupul'j* 'kupla, pore, (vesi)rakko'), J *pol'* '(vesi- t. saippua)kupla' (Lytkin 1961; KESKJ: 224). Väite, jonka mukaan udmurtin sanan kaksitavuisuus viittaa sanan nuoreen alkuperään (Saarikivi 2018: 325), ei pidä paikkaansa, sillä kaksitavuisuutta tavataan toisinaan udmurtin perintösanastossakin, vrt. esim. udm. *gižj* 'kynsi', komi *giž(j-)*, udm. *limj* 'lumi', komi *lim(j-)*, udm. *šurj* 'tanko, orsi, poikkipuu', komi *šor(j-)*, udm. *tiļj* 'sulka, höyhen', komi *tiļv*, udm. *vižj* 'juuri; suku', komi *vuž(j-)*. Udmurtin *j*-vartaloa vastaa komisyryjäänissä usein *j*-vartalo. Ilmiön tausta ei ole täysin selvillä, mutta vastaavia esimerkkejä löytyy kantapermiin palautuvan sanaston joukosta vielä runsaasti lisää.

Permiläisissä kielissä esiintyy laajalti myös johdos kprm. **pəl'-d̥j-* 'paisua, pullistua' (Csúcs 2005: 371) > komiS (SysY VyčA Peč. Skr. SysK) *pol'd̥j-*, (VyčY Vym Iž. Ud.) *pol'd-*, (LL) *bol'd̥j-* 'paisua, pullistua, turvota' (SSKZD: 291), J *pol'd-* 'id.' (Lytkin 1961: 166), udm. *pul'd̥j-* 'nousta, kohota (rakko), muodostua (kupla); pullistua, paisua'. Merkille pantavaa komin verbimuodoissa suhteessa nomininaalisiin asuihin on, että alkukonsonantti on niissä pääsääntöisesti soinniton sellaisissakin murteissa, joissa vastaavan substantiivin alkukonsonantti on soinnillinen, (Peč. Skr. Ud.) *bol' ~* (Peč. Skr. Ud.) *pol'd(j)-*, (SysY SysK) *bol'k* 'kupla' ~ (SysY SysK) *pol'd̥j-*. Ei ole selvää, mistä komi(syrjäänin) murteiden soinnillisuus täsmälleen johtuu, mutta soinnitonta kantaa on pidettävä vertailevasta näkökulmasta alkuperäisenä.

On mahdollista, että kyse on komin osalta alun perin monilähtöisestä sanueesta. Asun *bol'* rinnalla tavataan Udoralla asut *bol'gan*, *bul'gan* 'kupla' (SSKZD: 23), jotka saattavat olla lainaa itämerensuomesta, vrt. erit. ly. *bul'kuihe* 'märkivä näppylä, pieni paise, pieni kupla' ← ly. *bul'k* (mon. *bul'kud*) 'paise, näppylä; (särjen) uimarakko', ve. *bul'k* (mon. *bul'kud*) 'kupla, märkänäppylä'. Komisyryjäänissä esiintyvät *b*-lliset ja *-k*:lliset variantit näyttävätkin selittyvän omaperäisen *pol'* ja itämerensuomalaisen, ly. *bul'k*-tyyppisten muotojen kontaminaatioiksi. Kantapermin **pəl'* 'vesirakko; kupla' (> udm. *pul'j*) -sanaa ei ole nähdäkseni perusteita pitää kantasuomalaisena lainana.

Kantapermin **pəl'j* palautuu esipermin asuun **peδ'ä* (ks. kohta 3.4.4.2.7). Kantasaameen rekonstruoidaan sanue ksa. **peaδē ~ *peatē* '(linnun) rinta' > saE *bierie*, Lu. *biehte*, P *beaddi*, In. *peeti*, josta on oletettavasti lainattu suomen ja karjalan *pätäs* 'linnun rintaliha' (Aikio 2009: 196). Saamen sanoissa tavataan epäsäännöllistä *δ ~ t* -vaihtelua. Sikäli kun ksa. **peaδē*-asu on primaari, voidaan sanaa äänteellisesti verrata permiläisten kielten sanoihin, kur. **peδ'ä* tuottaa säännöllisesti kantasaaamen asun **peaδē*.

Permiläisten kielten ja saamelaisten kielten merkitysero saattaa ensisilmäyksellä vaikuttaa huomattavalta, mutta permiläisistä kielistä löytyy selvä merkitysparalleeli. Udmurtin *gad'* 'rinta, povi; (linnun) kupu' -sanaa vastaa komin *gad'* 'kupla, virtsarakko; känsä; (kalan) uimarakko'.

6.2.2 Komi *burña* 'suuri haapapuusta koverrettu astia, laari', udm. *berño* 'myllyn tuutti, oluenpanosammio'

Ks. kohta 6.3.25.

6.2.3 Udm. *dongi-* 'työntää, tyrkätä, sysätä'

— udm. *dongi-* 'työntää, tyrkätä, sysätä' ← ims. *tonke- t. *tunke- (Saarikivi 2018: 328–329)

Udmurtin sanaa on UEW:ssa (s. 539) verrattu mansin sanaan, P *tōγ-*, LozY *tōw-* 'työntää sarvilla'. Sanat eivät vastaa toisiaan äänteellisesti, eikä rinnastus täytä säännöllisyyden vaatimusta. Udmurtin sanaa on yhdessä komin Ylä-Sysolan *tungi-* 'työntää' sanan kanssa pidetty itämerensuomalaisina lainoina. Udmurtin ja komin sanoja ei ole sanahahmon ja merkityksen samankaltaisuudesta huolimatta syytä pitää vastineina, sillä udmurtin *o* ei vastaa säännöllisesti komin *u*:ta, eikä mikään säännöllinen prosessi selitä alkukonsonanttien soinnillisuuseroa, udm. *d-*, komi *t-*.

Udmurtin sanaa on pidetty *-ng*-yhtymän perusteella lainana. Lainautuminen itämerensuomesta saattaisi selittää keskikonsonantiston, mutta ei udmurtin soinnillista *d-*:tä. Ims. *tunke- ei tule lainaoriginaalina kyseeseen. Ims. *u* → udm. *o* ei ole vokaalisubstituutioon uskottava, sillä udmurtin *o* palautuu tyypillisesti esiudmurtin etuvokaaliin (ks. kohdat 3.4.4.2.3 ja 3.4.4.2.8). Ims. *tonke- (> sm. *tonkia* 'kaivella, möyriä, penkoa') taas ei ole semanttisesti erityisen vakuuttava.

Udmurtin sana voisi selittyä rakenteellisesti johdokseksi, mitä lainapohdinnoissa ei mainintaa laajemmin ole otettu huomioon. CVCg_i-rakenteen jakavilla sanoilla ei useinkaan ole selvää kantasanaa ja monet niistä ovat alkuperältään äänteellisesti motivoituja, esim. *bizgi-* 'surista' (~ *bizgeti-* 'surista, päristä, murista'), *žožgi-* 'moittia' (? ← *žož* 'harmi, loukkaus, mielipaha', nuhdella'), *kalgi-* 'kuljeskella, irستاilla', *kongi-* 'nilkuttaa yhdellä jalalla, hyppiä yhdellä jalalla' (~ *kongil'* 'käyrä, väära, koukkuinen', *kongil'a-* 'konkata, hyppiä yhdellä jalalla'), *mizgi-* 'lyödä nyrkillä' (~ *mizik* 'nyrkki'), *nergi-* 'määkiä', *nirgi-* 'ruikuttaa, nyhkyttää', *pažgi-* 'räiskyttää, roiskuttaa, ruiskuttaa' (← *paž*: *kir-paž* 'hujan hajan'), *pizgi-* 'vihmoa' (Nasibullin & Dudorov 1992: 156; WotjWsch; URS; USS).

Tähän joukkoon kuuluu monia sanoja, joita äänteellisesti ja semanttisesti muistuttavia sanoja tavataan muistakin kielistä. Ääntä jäljittelevissä sanoissa samankaltaisuuden selittää samankaltainen kielellistäminen (udm. *bizgi-* 'surista' ~ engl. *buzz* 'pöristä, surista, hurista'). Deskriptiivisten sanojen osalta kysymys on monimutkaisempi, mutta samankaltaisuus esimerkiksi udm. *kongi-* ja sm. *konkata*, *konkota*, *konkottaa* 'ontua, lenkata; hyppiä (leikissä) yhdellä jalalla' -sanojen välillä tuskin johtuu lainautumisesta. Kuten sanottua eivät udmurtin ja komin sanat ole vastineita, joten komin *tungi*-sanaa voitaneen edelleen pitää lainana itämerensuomesta.

6.2.4 Komi *jš-* 'olla kiihtynyt, vallaton'

- komi *jšmj-* 'olla kiihtynyt, hokuttunut, innostunut; olla vallaton, hillitön; laskea leikkiä' ← esiksm. *iša > sm. *iha* 'iloinen, hyvä' (→ *ihailla*, *ihana*, *ihastua*) (Saarikivi 2006: 37; 2018: 322)

Verbivartalon *jš-* pohjalta on komissa muodostettu erilaisia johdoksia, esim. *jšmj-* 'olla kiihtynyt, hokuttunut, innostunut; olla vallaton, hillitön; laskea leikkiä', *jšmed-* 'elähdyttää, kehottaa, innostaa, panna vireille; kiihottaa, ärsyttää, yllyttää', *jštj-* 'ihastua, pitää miellyttävänä; toivoa, haluta; meluta, rymytä'. Komin vartalo on varhaisessa etymologisessa tutkimuksessa rinnastettu ims. *iha*-sanaan ja sen johdoksiin esim. sm. *ihastua*, *ihana* jne. (Wichmann 1923–1924: 211–212). Suomen *iha*-sanueelle oli puolestaan jo ennen itämerensuomen ja komin rinnastamista esitetty iranilainen lainaetymologia, jonka mukaan sana on lainaa iranilaisesta sanueesta, jota edustavat mm. av. *aēš-* 'etsiä, hakea esille; koettaa, saavuttaa, haluta, toivoa, ikävöidä; pyytää', *tš-* 'toive, toiveiden kohde' (Tunkelo 1913: 99).

Komin ja itämerensuomen sanueita ei ole äänteellisesti syytä pitää vastineina. Komin *j* palautuu perintösanastossa tavallisesti kur. *u:hun t. *ü:hyn ja komin *š:n* soinnittomuus viittaa siihen, että sanassa on ollut alun perin konsonanttiyhtymä. Komin *j* vastaa muutamassa tapauksessa itämerensuomen *i:tä*, vrt. komi *šjr* 'hiiri' (~ sm. *hiiri*), *rjnš* 'riihi' (~ sm. *riihi*) (E. Itkonen 1954: 303), mutta vain näennäisesti. Itkonen esittää, että permiläisissä kielissä on mahdollisesti *r:n ja *š:n vaikutuksesta tapahtunut sporadinen *i > *ü -muutos. Muitakin selityksiä sanojen vokaaliedustukselle on tarjolla. 'Riihi'-sanojen äänteellisen epäsuhtan selittämisessä on viime aikoina lähdetty siitä, että kyse on mahdollista substraattisanoista, jotka alun perinkin palautuvat rinnakkaisiin asuihin, komi *rjnš* < *ru/üğəšə, sm. *riihi* < *riḡəšə (Aikio 2015b: 45). Komin *šjr* 'hiiri' (< *šjərə) -sanan osalta pitäisin varteenotettavana selitysvaihtoehtona, että vokaalin laatu on seurausta sanan yksitavuistumisen aiheuttamasta vokaalikontraktiosta. E. Itkonen (1956: 78) on itsekin joka tapauksessa päätenyt toteamaan, että komi *jš-* ~ ims. *iha-* eivät vastaa toisiaan äänteellisesti.

Komin sanaa on sittemmin ehdotettu lainaksi (esi)kantasuomen asusta *iša- (Saarikivi 2006: 37; 2018: 322). Sanaa tuskin on voitu lainata komia edeltäneeseen permiläiseen kielimuotoon *š:*llisenä enää kantasuomea koskeneen *š > *h -muutoksen jälkeen, joskin muutoksen tarkkaa ajankohtaa itämerensuomalaisella taholla on sen monivaiheisuuden vuoksi vaikea määritellä (Kallio 2007: 237). Vokaalisubstituutiota prn. *j ← ksm. *i on pidetty säännöllisenä tapauksissa, joissa ensitavun *i:tä seuraa kantasuomessa takavokaali (Saarikivi 2018: 344). Kyseistä substituutiota on käytetty todistekappaleena sen puolesta, että varhaiskantasuomessa olisi esiintynyt illabiaalinen takavokaali *j, jota substituutio kprm. *j ← vksm. *j-a osaltaan ilmentää (J. Häkkinen 2019: 36–37). Äännesubstituutiosta kprm. *j ← vksm. *i-a on kolme esimerkkiä, kprm. *kisk- 'vetää' ← ksm. *kiska- 'kiskoa', kprm. *lja 'hiekkä' ← ksm. *liiva ja käsittelyssä oleva sana kprm. *jš- ← ksm. *iša. Näistä erityisesti kprm. *lja 'hiekkä' ← ksm. *liiva on itämerensuomalaisen levikkinsä perusteella epätodennäköinen. Komiin rajoittuvien itämerensuomalaisten lainojen joukosta löytyy lisää tapauksia, joissa itämerensuomen *i:tä* vastaa komissa *j*, esim. ka. *šinkuija* 'hienontaa' → komi *šjngav-* 'rikkoa villaa/pellavaa' (Saarikivi 2018: 302; Pystynen 2019: 44), mksm. *lipu- > (ve. *libuda* 'nousta') → komi *ljib-* 'nousta' (Saarikivi 2018:

336), mutta nämä ovat iältään selvästi myöhäisempiä, sillä komi heijastaa monia myöhäisempiä jo karjalan ja vepsän erilliskehityksen aikaisia ääntenmuutoksia (Pystynen 2019: 44–45). Vokaalisubstituution ksm. *i-a → prm. *j olemassaolo on esimerkkien vähyden vuoksi edelleen kyseenalainen, joten kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä sen perusteella tuskin kannattaa tehdä.

Kantasuomalaisen lainaetymologian käsittelyn yhteydessä todetaan yleisluontoisesti, että sana saattaa komissa olla myös suora laina iranista (Saarikivi 2018: 322). Rinnakkaislainautumisajatus on kehitelty edelleen ja komin sanan lainaoriginaaliksi on esitetty varhaiskantairanin *iscā- 'toivoa' -sanaa (Pystynen 2019: 45), joka olisi lainautunut esipermiin asussa *išč3- (t. *išč3-) > kprm. *jš-. Vaikka lähtökohta, että komin soinniton š viittaa aikaisempaan konsonanttiihtymään onkin oikea, liittyy oletukseen useita äänteellisiä ongelmakohtia. Ensinnäkään ei ole pitäviä todisteita siitä, että sibilantin ja affrikaatan yhtymä *šč olisi ollut esipermissä mahdollinen, kantauralin äännejärjestelmään se ei ole kuulunut (Bakró-Nagy 1992: 22). Kantauraliin ei voida pitävästi palauttaa myöskään *šk-yhtymää (ml.), joskin se muutamassa sanassa voidaan mahdollisesti rekonstruoida jo esipermiin, esim. *müšk- 'selkä, vatsa' > *mjš(k-)* 'selkä', komi *mjš(k-)*, J *møšk*. Vokalismin osalta voidaan todeta, että kantairanilainen lähtöasu *iscā- ei tarjoa selitystä komin j:lle. Substituutiosta iran. *i → prm. *j ei ole tunnettuja esimerkkejä, iranin *i:tä on nähtävästi substituoitu esipermin *i:llä: kiran. *idra (> oss. *ird* 'valoisa, kirkas, siisti') → esiprm. *irda > kprm. *erd > komi *erd* 'aukio, kenttä, aukeama, aukea', Ud. *erd viljn* 'näkyvillä, näkyvällä paikalla', *erde* 'ulos; ilmi, näkyviin, esille' (KESKJ: 429), kii./kiran. *wiHra- 'mies' (> mia. *vīrā-* 'mies, voimakas mies, sankari', av. *vīra-*) → esiprm. *wirA > kprm. *ver > udm. *vor-goron* 'aikamies; ukko; mies', komi *ver-*: *pi-ver* 'lanko, miehen veli', *veres* 'aviomies', mprm. *ver* 'palvelija, orja', *veres* 'mies' (ÅKE: 498). Varhaiskantairanin *iscā- siis tuskin tulee kyseeseen komin jš-sanan lainaoriginaalina.

Itämerensuomessa ajatellaan tätä nykyä olevan kaksi alkuperältään erillistä, mutta nykyisellään yhteen kietoutunutta *iha*-sanuetta (Koivulehto 2001a; Rintala 2003). Ensimmäistä *iha*¹ 'halu' -sanuetta edustaa itämerensuomessa erityisesti viron *iha* '(mieli)halu, mieliteko, (into)himo' → *ihaldada* 'himoita, halata, mieliä, haluta', *ihaleda* 'ihailla, palvoa; voimakkaasti haluta, himoita' *ihata* '(voimakkaasti) haluta, himoita'. Suomen murteista *iha* tunnetaan rudimentaarisesti. Sana *iha*-merkityksessä 'halu' tunnetaan suomen murteista vain Inkerinmaalta (Hietamäki, Tuuteri), johon se on todennäköisesti lainattu virosta (SSA: 220). *Iha*-johdoksilla tavataan 'haluamisen' ja 'toivomisen' merkityksiä siellä täällä, esim. *ihailia* tunnetaan kirjakielisen merkityksen 'tuntea t. osoittaa ihastusta jkta t. jtk kohtaan' ohella paikoin murteissa (Karjala Tl, Juuka, Vermlanti) merkityksessä 'mieliä, havitella', *ihannella*-verbin perusmerkityksen 'ihastella, ihailla, kehua, ylistää' rinnalla tavataan merkitys 'mielitelä, havitella' (Juva, Konginkangas, Lammi). 'Haluamisen' merkitys tavataan myös Agricolan käyttämällä johdoksella *ihoita* 'haluta, ikävöidä'. Lounaismurteiden itäryhmässä ja lähialueilla adverbilla *ihana(ise)sti* ilmaistaan toiminnan intensiivisyyttä, joka on puettu merkitykseksi parafrasilla 'halukkaasti, innokkaasti' (Rintala 2003: 313). Kantasuomen *iša¹ 'halu' -sanaa on esitetty lainaksi varhaiskantairanin sanasta *iscā > mia. *icchā* 'toive, halu' (Koivulehto 2001a: 365–366).

*Iha*² 'elinvoima, ilo' -sanat jatkajat puolestaan painottuvat pohjoiskantasuomen jatkajiin, sm. *iha* 'iloinen, hyvä (mieli)'. Verbijohdoksen *ihastua* merkitykset ovat pääsääntöisesti 'tulla hyvälle mielelle, ilahtua, riemastua jstak' ja 'mieltyä t. viehättyä

jkhun t. jhk; rakastua'. Johdoksen merkitykset ovat muissa pohjoisitämerensuomalaisissa kielissä samansuuntaiset, ka. *ihastuo* 'tulla hyvälle mielelle, ilostua; mieltä, ihastua', ly. ve. *ihastuda* 'ihastua, tulla iloiseksi'. Suomen ja karjalan murteissa esiintyy lisäksi paikoin merkitys 'virkistyä, innostua kasvamaan', jota käytetään tavallisesti kasvavasta viljasta: *oräkse ja ruäho, kyl net täst lämmiäst sättest oikke ihästusi ja kasvama ruppeva* (Mynämäki), *orahad ihastuttih vihmoa silmynägeveä, kasvamah kohietah* = 'alkavat kovasti kasvaa' (Säämäjärvi). *Ihanan* nykymerkitysten 'erittäin kaunis, ihastuttava, hurmaava, suloinen' oletetaan juontuvan aikaisemmasta merkityksestä 'terve, kukoistava, hyvissä voimissa' (Koivulehto 2001a: 367–368). Tämän sanueen ksm. *iša² 'elinvoima, ilo' lainaoriginaaliksi on esitetty kantaindoiranin sanaa *iš- > mia. *iš-* 'virvoittava juoma, virvoke, uhrilahja, juomauhri, voima, raikkaus' ['Labung, Labetrunk, Opferspende, Opferguss, Kraft, Frische'], av. *īš-* '(elin)voima' ['Kraft; la vigueur'] (mp.). Kantaindoiranin *iš- kuuluu kantaindoiranilaisen verbijuuren *HaišH- (> mia. *eš-* 'panna liikkeelle, hoputtaa, kiirehtiä, yllyttää, lähettää', av. *aēš-* 'panna liikkeelle') < kie. *h₁eṣh₁- 'voimistua; hoputtaa, kiirehtiä, yllyttää' (EWAia: 271–272; LIV: 234; Cheung 2007: 159)) yhteyteen.

Viime kädessä kysymys siitä, onko kyse yhdestä vai kahdesta erillisestä sanueesta riippuu murteissa esiintyvälle merkityksille annetusta painoarvosta. Mikään välttämättömyys 'elinvoiman' merkityksen rekonstruointiin ei nähdäkseni ole. *Ihana*-sanana merkitysten palauttamiseksi aikaisempaan merkitykseen 'terve, kukoistava, hyvissä voimissa' ei ole perusteita suomen murteissa tai vanhassa kirjasuomessa (Rintala 2003: 89–110). Karjalasta tietoja on harvakseltaan, Kiestingin Sohjanansuun kylästä Petsamoon muuttaneelta vienankarjalaiselta informantilta on peräisin *ihana puu* 'nuori, kasvava puu' (mts. 91; 137), mutta näin suppeisiin ja idiosynkraattisiin levikitietoihin nojautuva johtopäätös ei ole vakuuttava. *Ihastua*-verbillä paikoitellen esiintyvä merkitys 'virkistyä, innostua kasvamaan' voitaneen sekin selittää kuvaannolliseksi käytöksi. 'Halua' merkitsevillä sanueilla on usein myös 'ilon' merkitys, vrt. esim. germaaniset 'halu'-sanat, sks. *Lust* 'halu, himo; ilo' (mts. 321), joten 'halu' & 'ilo' -polysemian perusteella ei ole tarpeen olettaa kahta alkuperältään eri sanuetta.

Komin *jš*-sanana lainautuminen kummastakaan kantasuomen *iša-sanueelle esitetystä (indo)iranilaisesta lainaoriginaalista, ksm. *iša¹ 'halu' ← vkiran. *iscā 'toive, halu', ksm. *iša² 'elinvoima, ilo' ← kii. *iš- '(elin)voima', ei tule kyseeseen. Permin *j palautuu perintösanastossa mahdollisesti myös *aj-yhtymään, vrt. kur. *kajšo 'sairaus' > komi *kjž* 'kuolleen syntynyt lapsi', udm. *kjž* 'sairaus, sairaushenki' (Aikio 2015b: 57). Olen erään kantairanilaisen lainasanaehdotukseni (kiran. *duš- 'paha, huono' → esiprm. *duš 'laiska' > komi *djš* 'laiska') ohessa spekuloinut, että sibilanttiloppuinen konsonanttivartaloinen tavutyyppi (C)VS on saattanut olla kantapermissä mahdollinen jo ennen muutoksia kur. *kS, *Sk > kprn. *S. Äänteellisesti kantapermin *jš- saattaisikin sopia lainaksi edellä mainitusta kantaindoiranilaisesta verbistä *HaišH- → esiprm. *ajš- > kprn. *jš-. Alkuperäinen konsonanttivartaloisuus saattaisi selittää sibilantin soinnittomuuden, vokaalien välissä *š:hän on säännöllisesti soinnillistunut. Mikäli komin j palautuu aikaisempaan *aj-yhtymään sopii lainaoriginaaliksi niin ikään kanta(indo)iranin *Haiš- 'haluta, etsiä' > av. *aēš-* 'haluta' (Cheung 2007: 158), joka vastaa varsin tarkasti osaa komin johdoksilla tavattavista merkityksistä, vrt. komi *jštj-* 'ihastua, pitää miellyttävänä; toivoa, haluta; meluta, rymytä'. Kyse on samasta iranilaisesta juuresta, jota Tunkelo (1913: 99) ehdotti sm. *iha*-sanana lainaoriginaaliksi, mutta toisin kuin itämerensuomen

sana, komin *jš*- saattaisi siis sopia lainaksi diftongillisesta asusta. Äänteellisten rinnakkaistapausten puuttuessa sanan indoiranilainen alkuperä jää avoimeksi.

Komin sanueelle äänteellisesti mahdollinen vertailukohta lienee myös suomen *uhka*-sana, sm. *uhka*, *uhalla* 'kiusalla, uhmaten, tahallaan; kovin, todella', ink. *uhka* 'yllytys', *uhata* 'uhata', *uhittä* 'yllyttää', ka. *uhka* 'uhka; ylen, kovin', vi. murt. *uhal* 'kiusalla' (mahd. ← sm.). *Uhka*-sanaa pidetään alkuperältään deskriptiivisenä. Samaa deskriptiivistä sanuetta edustavat suomessa oletettavasti myös *uhkea*, *uhku* 'jälle nousseen veden lumen kanssa muodostama hyhmä, jääsohjo, maasta tihkunut, jäätynyt vesi' ja *uho*, mahdollisesti myös *uhmata*. Mikäli *uhku*-sanana edustama meteorologinen merkitys on alkuperäisin, rinnastus komiin tuskin käy päinsä. Äänteellisesti itämerensuomen ja komin sanat tosin voidaan johtaa yhteisestä *uš- asusta.

6.2.5 Komi *koṭṭir* 'joukko, poikue, perhe'

— komi *koṭṭir* 'joukko, poikue, perhe' ← vksm. *katras ← kgerm. *gaḍur- 'yhdessä' (Koivulehto 1981b: 207)

Komin *koṭṭir*-sanana osalta ei tarkemmin määritellä, mihin kielentasaan laina on saatu, mutta lainanantajan todetaan olevan varhaiskantasuomi. Vokaalisubstituution, kkpr. *a (> komi o) ← ksm. *a perusteella sana saattaisi olla samanaikainen keskikantapermiin saadun (indo)iranilaisen lainasanakerrostuman kanssa, jossa vastaava vokaalisubstituutio on tavallinen (ks. kohta 5.3). Permiläisissä kielissä vieraat *-Tr-yhtymät tosin on yleensä kotoutettu metateesin avulla, esim. kpr. *murt- < esipr. *marta- 'mitta; mitata' ← kii. *maH-tra- 'mitta' (ks. kohta 5.2.1.6), kpr. *bōrd < kkpr. *parta 'siipi' ← kii./kiran. *patra- 'siipi'. Metateesin puuttumisen takia varhaiskantasuomen *katras ei kelpaa komin sanan lainaoriginaaliksi. Komin sanan *tṭir*-sekvenssin palautuminen *-Tr-yhtymään on ylipäättään kyseenalaista. Myöhäisempi lainautuminen itämerensuomesta komiin on epätodennäköistä, sillä sana ei esiinny karjalassa ja vepsässä, vaan sen levikki rajoittuu suomen itämurteisiin (Saarikivi 2018: 311). Suomen sanalle esitetty germaanietymologiakaan ei ole saavuttanut kiistatonta kannatusta (LägLoS: 58–59). Suomen *katras* ja komin *koṭṭir* -sanojen samankaltaisuus on edellä mainitut tekijät huomioiden pidettävä pikemmin sattumana.

6.2.6 Kpr. *kiskj- 'vetää'

— komi, udm. *kiskj-* 'vetää' ← ims. *kisko- (Saarikivi 2006: 35–36; 2018: 319–320)

Sm. *kiskoa*-sana on levikiltään yleisitämerensuomalainen. Itämerensuomalaisella sanueella on tarkka vastine saamessa, ksa. *keškō- > saP *gaikut* 'repiä, kiskoa, raastaa' ja kyseinen vastinpari on yksi noin tusinasta tapauksesta, jossa toisen tavun labiaalivokaali voidaan palauttaa jo yhteiseen suomalais-saamelaiseen kantakieleen, *kiško- (Kuokkala 2018). Itämerensuomen ja saamen sanojen yhteyteen on liitetty sukukielistä monia äänteellisesti ja semanttisesti näitä muistuttavia sanoja, mdE *ski'a-*

, *M kšt'e'ra-* 'nipistää', ?unk. *kisal-* 'harmittaa, suututtaa, ärsyttää' (UEW: 162), ?udm. *keš-* 'repiä, kiskoa, halkoa', komi *koš-* 'repiä; kiskoa; kuoria', hntł *kös-* 'repiä, särkeä' (SSA: 373). UEW:n mukaan permiläisten kielten em. sana ei sanansisäisen *š*:n vuoksi kuulu *kiška-asuisten sanojen yhteyteen, vaan erääseen toiseen uralilaiseen sanueeseen (UEW: 151–152: s.v. *kešz 'reißen'). Mitään painavaa syytä erottaa permiläisten kielten sana *kiška-sanueesta ei ole. Permiläisten kielten keskikonsonantin soinnittomuus viittaa siihen, että sana palautuu aikaisempaan konsonanttiyhtymään, ja vokaalivastaavuutta, udm. *e* ~ komi *o*, voitaneen sitäkin pitää liudentuneen keskikonsonantiston edellä odotuksenmukaisena, vrt. kur. *mińä 'miniä' > udm. *meń*, komi *moń*.

Vokaalisubstituutiosta prm. *j ← ims. *i on aineistossa toinenkin esimerkki, kprm. *lja 'hiekkä' ← ims. *liiva, mutta kyseisen lainaetymologian paikkansapitävyys on levikin perusteella epätodennäköinen (ks. kohta 6.2.12), joten rinnakaistapausta substituutiolle ei udmurttiin asti ulottuvien lainojen joukossa ole.

6.2.7 Kprm. *kiš- 'kypsyä'

— udm. *kišma-* 'kypsyä', komi *kišmj-*, J *kišmi-* 'kypsyä' < kprm. *kiš- < *kiš- < esiprm. *küps(V)- ← kksm. *küpc'/ši < vksm. *küptə- ← kbalt. *kepta 'paistettu' (Koivulehto 1983: 16–19)

Riippumatta siitä, ajatellaanko germaanisten ja balttilaisten lainojen saadun jo itämerensuomalaisten ja permiläisten kielten yhteiseen kantakieleen vai lainojen kulkeutuneen permiläisiin kieliin itämerensuomalaisen kielimuodon kautta, edellyttävät kaikki tämäntyyppiset lainaoletukset huomattavan aikaista lainautumista. Nekin germaaniset ja balttilaiset lainat, jotka ovat välittyneet permiläisiin kieliin itämerensuomalaisten kielten kautta, ovat lainautuneet jo varhain, sillä lainansaajakieli on permiläisellä taholla ollut äänteellisesti käytännössä identtinen kantauralin kanssa. Olen skeptinen koko lainasanakerrostuman olemassaolon suhteen, sillä valtaosa esitetyistä lainaetymologioista voidaan ainakin kantasuomesta esipermiin suuntautuneen jatkolainautumisen osalta hylätä.

Udmurtin *kišma-* ja komin *kišmj-* 'kypsyä' -sanojen on oletettu lainautuneen keskikantasuomen *küpci- t. *küpsi-asusta. Saarikivi (2018: 311–312) tarjoaa lähtömuodoksi kantasuomen *küpe-asua, mutta tämä ei selitä permiläisten kielten liudentunutta sibilanttia. Jotta keskikantasuomen *küpc'/ši-asusta päästäisiin permiläisten kielten nykymuotoihin, on sanan oltava lainautunut keskikantasuomesta kielimuotoon, joka ei vielä ollut läpikäynyt kantapermiläisiä konsonantti- ja vokaalimuutoksia, kur. *pS > kprm. *S, kur. *ü > kprm. *j. Kronologia on epätodennäköinen, vaikka se ei ehkä yksin riitäkään kumoamaan esitettyä lainaetymologiaa.

Osaltaan lainaetymologian houkuttelevuutta vähentää se, että mikään ei estä pitämästä itämerensuomen ja permiläisten kielten sanoja vastineina, sillä itämerensuomalaisten ja permiläisten kielten sanat voidaan palauttaa säännöllisesti yhteiseen rekonstruktioasuun kur. *küpsə- > ksm. *küpe-, kprm. *kiš-. Saamen muodot kuten saP *giksat* (< ksa. *kipse-) ja In. *kopšād* 'kypsyä' (< ksa. *kepsə-) ovat molemmat viime kädessä lainoja itämerensuomesta, ensimmäisessä vokaalisubstituutio on foneettinen, jälkimmäisessä kyse on ns. etymologisesta nativisaatiosta (Aikio 2007: 30–31).

Permiläisen sanan itämerensuomalainen lainaetymologia voidaan nykytietämyksen valossa hylätä, sillä (esi)permin edellyttämää palataalista lähtömuotoa *küpci/küpsi ei voida keskikantasuomeen postuloida. Koivulehdon (1983: 124) esittäessä lainaetymologiansa, on itämerensuomalaisen *ti* > *si* -muutoksen vielä ajateltu kehittyneen palataalisen välivaiheen kautta *ti* > *či* > *ši* > mksm. *si*. Koska kantasuomeen olisi epätaloudellista olettaa kahta eri depalatalisaatiota, on *ti* > *ci* -muutoksen todettu todennäköisesti toimineen palatalisaatiosta erillään (Kallio 2007: 235–236). Depalatalisaation oletetaan lisäksi kantasuomen ääntenmuutosten kronologiassa sijoittuvan *ti* > *ci* -muutosta varhaisemmaksi. Teoriassa esitetty balttilainen lainahypoteesi on ims. *kypsi*-sanueen osalta mahdollinen, mutta permiläisten kielten ja itämerensuomen sanojen pitäminen vastineina on oletuksena monin verroin yksinkertaisempi.

6.2.8 Kprm. *kək- 'kuokkia'

- komi *kokav*- 'kuokkia', *kokan* 'kuokka', udm. *kukčo* 'kuokka' < kprm. *kək- 'kuokkia' ← ksm. *kookka 'kuokka' (Saarikivi 2006: 36–37; 2018: 318)

KESKJ:ssa (s. 129) kaksi *kokav*-asuista sanuetta on jaettu eri sanueiksi: *kokav*¹- 'kuokkia', SysY *kəkeš*-, Skr. *kək*- 'kuokkia', *kokan* 'kuokka', udm. *kukčo* 'kuokka' ~ sm. *kuokka* ja *kokav*²- 'nokkia; kovertaa; rikkoa (rokosta)', SysY *kokal*-, J *kokaš*- 'yhdistyä, liittyä yhteen', udm. *kukčáski*- 'nokkia (kanoista)' ~ sm. *kokka*, saP *goahki*, mns. *kək* 'penis'. Kahtiajako perustuu ilmeisesti toisaalta Ylä-Sysolan murteen eri kantapermin asuihin viittaavaan vokaaliedustukseen ja toisaalta siihen, että sanoille on esitetty sukukielistä eri vastineita. Nämä voidaan äänteellisen epäsäännöllisyyden ja ensimmäisessä tapauksessa sm. *kuokka*-sanan kantauraliin palautumattoman fonotaktisen rakenteen vuoksi kuitenkin hylätä.

Äänteellisesti kahden eri sanueen rekonstruointiin ei näytä olevan perusteita, sillä KESKJ:ssa siteerattu SysY *kəkeš*- on nähtävästi hapaks, komisyrjäänin murren sanakirjan antama asu nimittäin on *kokaš*- (SSKZD: 161). Komin murteissa (Vym Iž. VyčA VyčY Skr.) esiintyy sanueen johtamaton vartalo, *kək*- 'kääntää (maata), kaivaa', tämän vartalon johdokseksi on luettu sanat (Lu. Skr. Ud. SysY Peč. SysK) *kokav*-/*kokal*- 'kääntää (maata), kaivaa', (Iž. Skr.) 'iskeä kavioilla (maata)'. Eri sanueeksi on sanakirjassa luettu sanat (VyčA Skr. Ud. SysY LL Peč. SysK) *kokav*-/*kokal*-/*kokoo*- 'nokkia', (VyčA Skr. LL VyčY) 'kovertaa', (Skr.) 'mullata, mullittaa (perunaa)', (Ud.) 'syödä (marjoja pensaasta, astiasta); tehdä pistos', mutta samankaltaista polysemiaa tavataan merkitykseltään vastaavissa sanueissa muissakin kielissä, vrt. esim. vepsän *kokta*, *kokkida* 'kuokkia maata; kovertaa puuta telsolla; nokkia, nokallaan pistää; nykiä (kala onkea)'. Komin (VyčA VyčY Peč. Skr. SysK Ud.) *kokan* 'multausaura, kuokka' on varsin ilmeinen *kək*-vartalon pohjalta muodostettu deverbaalinen instrumentaalijohdos. *Kokan*-asun rinnalla komissa esiintyvät johdokset (Vym Iž.) *kokaj*, (Ud.) *kokoj*, *kokej*. Sanan vastineissa udmurtissa esiintyy selittämätöntä *o* ~ *u* -vaihtelua, (G U) *kokča*-, (M) *kokča*-, (MU) *kukča*- 'kuokkia maasta (esim. savea); nokkia (puuta)', (G) *kokčan*, (MU) *kukčan* 'kuokka' (WotjWsch: 119–120).

On muutama painavahko syy epäillä ehdotetun itämerensuomalaisen lainaetymologian paikkansapitävyyttä. Varsinkin komin perusteella sanueen johtamaton perusjäsen on ollut kantapermissä verbi. Ehdotettu itämerensuomalainen

lainaoriginaali *kookka puolestaan on substantiivi. Permiläisissä kielissä tunnetusti on ollut joukko nomen-verbum-sanoja eli sekä nominaalisesti että verbaalisesti taipuvia johtamattomia sanoja, mutta *kok*-vartalon osalta kyseisestä käytöstä ei viitteitä. Muihin permiläisten kielten leksikkoon lainattujen työkalunnimityksiin verrattuna on *kok*-vartalo huomattavan varioiva sekä merkitykseltään että johdoksiltaan. Sanoja lainatessa on tyypillistä, että jokaista lainaoriginaalin mahdollisesti moninaisista merkityksistä ei lainata. On tietysti mahdollista, että varioivuus johtuu osaltaan siitä, että lainasana on sulautunut jo kielessä olemassa olleisiin sanueisiin. Lainasubstituutiosta kprm. *o ← ims. *oo ei ole muita esimerkkejä, komi *roć* 'venäläinen', udm. *žuč* 'id.', ei ole verrannollinen, sillä vaikka siinä onkin itämerensuomessa *oo, on lainasubstituutioon kprm. *o, jos sana nyt ylipäättään on lainautunut vielä yhtenäiseen permiläiseen kielimuotoon.

6.2.9 Kprm. *kopjir 'köyristynyt, koukistunut'

- komi *kopjira* 'kallistunut, taipunut, kumartunut; kalteva, viettävä', *kopjirt-* 'kallistaa, taivuttaa', udm. *kupjirti-* 'koukistaa, käyristää, taivuttaa' ← ims. ?*kupara 'kupera' t. *kip(p)ura (> sm. *kippura*, ve. *kibrik* 'verkon koho') (Saarikivi 2018: 333–334)

Itämerensuomessa esiintyy useampikin permiläisten kielten sanoja äänteellisesti ja semanttisesti muistuttava sanue. Suomen *kuperan* ja *kippuran* lisäksi voidaan mainita sm. *koppura*, *kopura*, *koppuri* 'kovaksi käpristynyt, käyrä (kynsi, sormi, jälkine yms.)', ka. *koppura* '(hevos)kopukka', *koprístuo* 'kouristua, käyristyä, käpertyä' ja sm. *käppyrä*, *käpertyä*, ka. *käppyrä* 'kippara, käperä' 'liikaa taivutettu', *käpertyö* 'mennä käppyrään', ly. *käperduda* -*düda* 'käpertyä, kovertua', vi. murt. *käbar*, *käber* 'ryppy, poimu', *käberduda* 'käpertyä, vetäytyä rullalle (tuohi palaessaan)'.

Udmurtissa esiintyy verbijohdoksen *kupjirti-* 'koukistaa, käyristää, taivuttaa' ohella deskriptiiviseksi mainittu ilmaus *kupjir-kupjir* desk. 'köyristyen, koukistuen' sekä johdokset mm. *kupres*, *kupjres* 'koukkuinen, koukkumainen' ja *kupjirski-* 'koukistua, köyristyä, kouristua' (USS: 238). Vastaavanlainen kaava, johon kuuluvat reduplikaatio ja tietyt rinnakkaisjohdokset, on udmurtin deskriptiivisessä sanastossa tavallinen, vrt. *peštjir* desk. 'pystyssä, pörröllään', *peštjir-peštjir*, *peštjirti-* 'pörhistää, nostaa pörrölleen', *peštres* 'pörröinen, pörröllään' (USS: 373–374), *pitjir* desk. 'kuva pyörintää, vierintää', *pitjir-pitjir*, *pitjirti-* 'vierittää (alas), kierittää (alas), pyörittää (alas)', *pitres* 'pyöreä(hkö); pallomainen' (USS: 377), *pizjir-pizjir* desk. 'murea, rapea', *pizjirti-* 'musertaa, murentaa', *pizres* 'murea, rapea' (USS: 411), *putjir-putjir* desk. 'kuva kovasti halkeillutta (t. säröillyttä) esinettä', *putjirti-* 'rutista, ratista; rouskua, narskua', *putres*, *putjres* 'hauras, rapea' (USS: 405), *supjir-supjir* desk. 'kuva hajalle kiehuneita vihanneksia; syvää väsymystä', *supres*, *supjres* 'pehmeäksi (t. mureaksi, kypsäksi) kiehunut; epäsiisti, likainen' (USS: 456–457), *čupjir-čupjir* 'tulla riuskaksi (t. reippaaksi)', *čupres*, *čupjres* 'riuska, rivakka, eloisa' (USS: 562–563).

Komissa esiintyy niin ikään runsaasti *jir*-päätteisiä adjektiiveja, joskaan nämä eivät muodosta yhtä selkeitä deskriptiivisiä ryppäitä kuin udmurtissa, vrt. komi *čizjir* 'polttava, kirpeä, kipakka, läpätunkeva', *paškjir* 'leveälatvainen; pöyheä, tuuhea', *puškjir* 'kuohkea, möyheä', *žibjir* 'vaappuva, kiikkerä' (rinnan murteissa myös *žibjres* 'vaappuva, kiikkerä').

Joitain *jr*-päätteisiä adjektiiveja voidaan palauttaa jo kantapermiin, kprm. **majbir* > udm. *majbir* 'huoleton, onnellinen', komi *majbir* 'onnellinen', kprm. **mik̄ir* > udm. *mik̄ires* 'kumara(inen), köyry(inen), taipunut; kalteva, viisto', *mik̄irt* 'kallistaa, painaa alas, taivuttaa', komi Iž. Ud. *mik̄ir*-, *mik̄irt*- 'kallistaa, taivuttaa', kprm. **šim̄ir* > udm. *šim̄iri* 'ryppy, poimu, kurttu', *šim̄irti*- 'kouristella, väännellä; rypistää, nutristaa, nyrpistää, kurtistaa', komi *šim̄irt*- 'kääriä, kietoa, kääristää ympärilleen (vaate)'. Komi *kop̄ira* 'kallistunut, taipunut, kumartunut; kalteva, viettävä', udm. *kup̄irti*- 'koukistaa, käyristää, taivuttaa' -sanoja on pidetty fonotaktisin perusteina uusina muodosteina (Saarikivi 2018: 333), mutta kyse on silti vähintään kantapermiläisestä johdostyypistä, vaikka se ei välttämättä ole ollutkaan erityisen produktiivinen.

Merkitykseltään ja äänneasultaan samankaltainen sanue esiintyy myös marissa, vrt. kma. **kūpt̄rye* > I *kupt̄rye*-, L *kāpt̄rya* 'kääriytyä rullalle, kääpertyä, kääpistyä' (TschWb: 294), joka osoittaa lähinnä sen, että deskriptiivisessä sanastossa satunnaiset samankaltaisuudet ovat mahdollisia erityisesti, kun kyse on sukukielistä, jotka ovat jakaneet saman äännerakenteen ja johdinainekset. Kyseisen permiläisen sanan laina-alkuperä ei vaikuta todennäköiseltä, sillä sen voidaan ajatella syntyneen myös omaperäisen sananmuodostusprosessin kautta, eikä kumpikaan oletetuista itämerensuomalaisista lähtömuodoista selitä permiläisten kielten vokaaliedustusta tyydyttävästi.

6.2.10 Udm. *inmar* 'jumala'

— udm. *inmar* 'jumala' < *Inmar* 'taivaanjumala' ← ksm. **Ilmarə* 'ilman jumala' (Frog 2012: 33; Saarikivi 2018: 329–330)

Suomen *Ilmari* 'ilman jumala' ja udmurtin *Inmar* 'taivaanjumala' nimitysten samankaltaisuuden on pannut merkille jo F. J. Wiedemann (Haavio 1967: 127). Sanoja on pidetty vanhastaan sekä muodoltaan että merkitykseltään vastineina ja 'ilman jumala'-teonyymiä vanhimpana säilyneenä mytologisena nimenä (Setälä 1900: 6). Teonyymin lisäksi *inmar* (B J MU *iinmar*, U *immar*) on udmurtissa 'jumalaa' merkitsevä appellatiivi. Kantasana on *in(m-)* (J MU *iin(m-)*, U *im*) 'taivas'. Udmurtin *in* 'taivas' sanan vastineita ovat sm. *ilma*, saP *albmi* 'taivas; lumimyrsky', komi *jen(m-)* 'jumala', J *jén(m-)*, *jen-ež* 'taivas', hntKond. *itəm*, Kaz. *jeɫəm* 'maailma, ilman ala, ilmasto'. Kond. *num-itəm* 'taivas, taivaanjumala', mnsLozA *jēləm*, *ēlm* 'sää' (UEW: 81–82).

Udmurtin *inmar*-sanaa on ehdotettu lainaksi itämerensuomesta (Frog 2012: 33; Saarikivi 2018: 329–330). Lainaoriginaaliksi on molemmissa ehdotuksissa katsottu kantasuomen **Ilmarə*, mutta muuten lainautumisen äänteellisiä yksityiskohtia on kommentoitu vain vähän. Frog toteaa omassa muotoilussaan, että *Ilmar* assimiloitui kansankieliseen teonyymiin **In(m-)* (vrt. komi *Jen(m-)* 'jumala'). Jonkinlainen kontaminaatioselitys todennäköisesti onkin tarpeen, sillä muutoin sanojen rinnastaminen tuskin tulee ensitavun vokalismin ja keskikonsonantismin kannalta kyseeseen. Udmurtin *Inmar* näyttää läpikäyneen muutoksen *-*lm*- > *-*n(m)*-, mutta kyseinen muutos koskee myös komia ja on täten epäilemättä kantapermiläinen, joskaan muutoksen tarkka suhteellinen ajankohta ei ole tiedossa. Muutos on koskenut permissä myös sekundaaria **lm*-yhtymää (**aɫma* 'uni' > **alma* > mkprm. **un(m)*), joten kaikkein vanhimpiin permiläisiin äänteenmuutoksiin se ei lukeudu.

Kaikkein varhaisin udmurttien *Inmar*-jumalaa koskeva kuvaus kuuluu seuraavasti: ”Pääjumala Ilmer (Inmar) asuu taivaassa ja on kaikki luonut.” (Haavio 1967: 128). Kuvaus on peräisin venäläiseltä Nikolai Ryčkovilta vuodelta 1770. Ryčkovin käyttämän *Ilmer*-asun tulkinta on hankalaa, sillä alkuperäinen lähde ei ole käytettävissä. Udmurtin kielen vanhimpiin kuuluvassa sanakirjakäsikirjoituksessa vuodelta 1785 asu on kuitenkin jo *inmar* (Krotov 1995: 68). *Ilmer*-muoto saattaisi kuitenkin tukea oletusta kontaminaatiosta, sillä 1700-luvun loppu on permiläisen **lm* > **n(m)* -muutoksen kannalta luonnollisestikin liian myöhäinen. Tšuvassissa esiintyy *ilmar*, *il'mar*, joka on merkitykseltään tuntematon (Räsänen 1956: 105). Ašmarin arvelee sanaa henkilönnimeksi, mutta Räsänen mukaan kyseessä on mytologinen käsite, sillä se esiintyy yhdessä ’rukousta’, ’rukouspaikkaa’ ja ’pahaa henkeä’ merkitsevän *kəla*-sanan kanssa.

Ensitavun vokaalisubstituutio udm. **i* ← ksm. **i* ei ole foneettisesti ongelmallinen, joskin ims. **i*:ta on takavokaalisissa kontekstissa substituoitu permissä oletettavasti **j*:llä, esim. ksm. **kisko* → kprm. **kiskj* ’vetää’, ksm. **liiva* ’hiekkä’ → kprm. **lja* ’id.’ (Saarikivi 2018: 319: 344). Vokaalisubstituutio, udm. **i* ← ksm. **i* näyttäisi pakottavan ajattelemaan, että sana on lainautunut permiin vasta kantapermiä koskeneiden vokaalimuutosten jälkeen. Tällöin taas on vaikea kuvitella, että **lm* > *n(m)* ei olisi permiläisissä kielissä vielä tapahtunut.

Sanan lainautumista on osaltaan perusteltu udmurtin sanan johtosuhteen läpinäkyvyydellä (Saarikivi 2018: 329). Analysoitavuus on yksi tekijöistä, joilla lainautuminen ja lainasuunta voidaan pyrkiä määrittelemään. On totta, että udmurtin *inmar* ’jumala’ ja *in(m-)* ’taivas’ -sanojen johtosuhde on epäselvä. Permiläisissä kielissä esiintyy joitakin johdoksilta näyttäviä *r*-aineksisia sanoja, mutta kantasanan ja johdoksen välinen suhde ja johdoksen ikä ovat usein hämärän peitossa, esim. udm. *mugor* ’ruumis, keho’, komi *miger* ’siluetti, vartalo’ (< komi *mig* ’vaatteen helma’) (Uotila 1942: 283–284), udm. *mog* ’mutkainen tie’, komi *meg* ’veneen kaari, (joen) mutka’ → *megir* ’kaari’ (KESKJ: 171), udm. *vugi* ’hakarauta, sanko, kaari’, komi *vug(j)* ’ovenkahva’ → *vugir* ’koukku’ (KESKJ: 69). Vartalovokaali on esimerkeissä eri kuin udmurtin *inmar*-sanassa, joten niiden vertailukelpoisuus jää joka tapauksessa avoimeksi.

Ilmaria pidetään johdoksena kantasuomalaisena (Frog 2012: 32). SSA:n mukaan *Ilmarin* ja *Ilmarisen* rinnalla kansanrunoissa esiintyy muitakin *ilma*-johdoksia, esim. *Ilmalainen*, *Ilmanen*, *Ilmollinen* (SSA: 224–225). Näistä *Ilmarinen* esiintyy jo Agricolaalla. Muualta itämerensuomesta ei vastaavia nimiä tunneta, joten mikään itämerensuomen sisäinen tekijä ei vaadi palauttamaan *Ilmari*-johdosta kantasuomeen. Utsjokelaisen Anders Poulsen on käräjillä vuonna 1682 kutsunut erästä noitarumpunsa ihmisfiguuria nimellä *Ilmaris* (Haavio 1967: 130), mutta kyseinen sana on mitä ilmeisimmin lainattu suomesta vasta varsin myöhään. Jos teonnyymiin sovelletaan kantasuomalaisuuden suhteen samaa levikkikriteeriä kuin mihin tahansa muuhun sanaan, ei *Ilmarista* ole johdoksena tarvetta palauttaa kantasuomeen.

Udmurtin sanan rakenteelliset analyysit ovat tavallisesti lähteneet johdosperäisyydestä. Monissa varhaisissa – joskin myöhemmin hylätyissä – selitysyrityksissä on udmurtin sanaa pidetty alkuperältään yhdyssanana. Alkuosana on tietysti pidetty sanaa *in* ’taivas’, mutta jälkiosasta on esitetty erineviä mielipiteitä. Yhden selityksen mukaan kyseessä olisi sana *mar* ’mikä, mitä; jokin’ (Setälä 1900: 5). Tätä alun perin I. N. Smirnowilta peräisin olevaa ehdotusta on pidetty ”oppineena kansanetymologiana”. *Inmar*-sanaa lukuun ottamatta *mar*-päätteiset sanat ovat nykyudmurtissa kaikki partikkelilähtöisiä, esim. murt. *kot'mar* ’mikä tahansa’, murt.

nemar '(ei) mitään/mikään', *olomar* 'ties mikä t. mitä' (Nasibullin & Dudorov 1992: 125), joten ehdotuksen paikkansapitävyyttä on syytä epäillä.

Smirnowin vaihtoehtoselityksen mukaan *Inmar* olisi alun perin ollut *Inmurt* ('taivas' + 'ihminen') (Setälä 1900: 5), mutta tätä on vaikea perustella äänteellisesti. Semantisesti 'ihminen, mies' on jälkiosana ainakin määrättyssä kontekstissa mahdollinen. Saamelaisessa mytologiassa säättä, tuulta ja vettä vallinneen jumaluuden nimi on ollut *Biegga-galles* ('tuuliukko') tai *Biegga-olmai* ('tuuli-ihminen') (Haavio 1967: 130). Marin endonyymi I *marij*, L *marê* 'mies, aviomies; mari' on tunnetusti myöhäinen iranilainen laina sanueesta, jota edustavat mm. mia. *máryah* 'nuori mies, rakastaja, kosija', av. *ma'rya-* 'nuori mies, aatelismies; miesjoukon jäsen; sotamies, jätkä' (Joki 1973: 280). Iranilaisesta sanasta lainatut sanat tarkoittavat lainansaajapuolella yleisesti miestä, tsetseeni *majr*, *māri*, *mār* 'mies', inguusi *mar* 'mies, puoliso'. Udmurtista itsestään ei jälkiosaksi kelpaavaa sanaa tosin löydy, eikä 'mies, ihminen' jälkiosana näyttäisi myöskään sopivan siihen, mitä *Inmarin* kaltaisista jumalolennoista tiedetään. *Inmar* nimittäin on ns. luonnonhaltija, jotka eivät tietävästi ole inhimillistä alkuperää, eikä niillä – ainakaan alkuaan – ole ollut ihmismuotoa (Holmberg 1914: 166–167).

Veda-uskonnon esiintyvän taivaan, ukkossään ja sodan jumalan *Indran* etymologia on tuntematon. *Ilmarin* ja *Indran* yhdistävän selityksen mukaan **Ilmarite* onyymi olisi syntynyt kantaindoarjaa ja suomalais-ugrilaista kantakieltä puhuneessa kaksikielisessä yhteisössä siten, että kantaindoarjan puhujat olisivat liittäneet oman kielensä produktiivisen *-ra-suffiksin (*ásu-ra* 'kuningas, ruhtinas, herra', *śúra* 'sankari(linen)', *śak-rá-* 'väkevä', *ug-rá* 'voimakas, väkevä', *váj-ra* 'sotanuija, salama') suomalais-ugrilaiselta taholta lainaamaansa **ilma*-sanaan (Parpola 2019: 148–149). Ehdotus on äänteellisesti ongelmallinen, sillä sekä itämerensuomen että udmurtin sananalkuinen *i-* ovat sekundaarin kehityksen tulosta. Uralilaisessa kantakielessä sanan alussa on vielä ollut puolivokaali **j-* (Aikio 2015a: 9). Lainakontaktin sociolingvistinen tilanne pitäisi lisäksi tuntea yksityiskohtaisemmin, jotta monimutkainen muodostushistoria voidaan hyväksyä.

6.2.11 Kprm. **juk* 'kasa'

- udm. *l'uk* '(lyhde)koko; joukko, parvi, lauma', komi *juk* 'lätä' < kprm. **juk* < esiprm./kur. **jovkka* ← esikgerm. **jougjo* / vkgerm. **jäukjä-* 'yhteen iestetty vetohärkäpari, härkävaljakko' (Koivulehto 1981b: 199–208)

Huolimatta permiin ulottuvasta levikistä, Koivulehdon tarjoamaa lainaetymologiaa on pidetty parhaana sm. *joukko*-sanalle tarjotuista alkuperän selityksistä (LägLoS: 142). Alkuperäisessä muotoilussa itämerensuomen ja permiläisten kielten sanat luettiin vastineiksi, ja lainautumisen oletettiin tapahtuneen jo yhteisessä kantakielivaiheessa (Koivulehto 1981b: 199–208). Kantasuomen **jovkko*-sanana kolmen konsonantin yhtymä on fonotaktisesti epäuralilainen, joten itämerensuomen sanan laina-alkuperä on varsin todennäköinen. Permiläisten kielten sanaa on myöhemmässä kirjallisuudessa pidetty lainana itämerensuomesta (Saarikivi 2018: 310).

Vaihtoehtoistakin tulkintaa permiläisen sanueen alkuperästä on esitetty (Grünthal 1996: 183–191). Kantapermiin voidaan palauttaa useampikin **juk*-asuinen sanue, kprm. **juk-* 'jakaa' (> udm. *l'ukj-*, komi *juk-* 'jakaa'), joka on rinnastettu sm. *jakaa*-verbiin (UEW: 87) sekä kprm. **juk* 'kasa, lätä; joukko' (> udm. *l'uk* '(lyhde)koko;

joukko, parvi, lauma', komi *juk* 'lää'), joka puolestaan on rinnastettu, kuten mainittua, sm. *joukko*-sanaan. Vaihtoehtoisen tulkinnan mukaan kprm. *juk 'kasa, läjä; joukko' ja *juk- 'jakaa' sanat edustavat samaa kantapermiläistä nomen-verbum-sanuetta, jota vastaa sm. *jakaa* ja muut siihen rinnastetut uralilaiset sanat, saP *juohkit*, mdE M *jav*-.

Viimeaikaisissa äännehistorian lähteissä kprm. *juk- 'jakaa' -sanalle esitetty rinnastus on hyväksytty (Zhivlov 2014: 142). Rinnastuksen ongelmana on permiläisten kielten osalta, että ne viittaavat alkuperäiseen geminaatalliseen rekonstruktioasuun esiprm. *ja/ę/okka-, kun taas itämerensuomi, saame ja mordva voidaan johtaa yhteisestä lur. *jaka-asusta. Sinällään kantapermin *juk- 'jakaa' -sanannastuminen länsiuralilaiseen *jaka-sanueeseen ei ole tarjotun nomen-verbum-selityksen edellytyksenä, sillä kantapermiin voidaan rekonstruoida sana *juk- 'jakaa; kasa' riippumatta sen varhaisemmasta alkuperästä. On lisäksi huomautettava, että mikään permiläisessä sanassa itsessään ei vaadi oletamaan sanan palautuvan itämerensuomen tavoin alkuperäiseen *vkk-yhtymään.

6.2.12 Kprm. *lija 'hiekk'

— udm. *luo*, komi *lija* < kprm. *lija 'hiekk' ← ims. *liiva (Saarikivi 2006: 36; 2018: 319)

Permin sanoja on aikaisemmin pidetty itämerensuomen *liiva* 'hiekk' -sanan vastineina, minkä lisäksi uralilaiseen vastinesarjaan on luettu Kazymmin hantin *lōwī* 'muta' (UEW: 250). Permiläisten kielten sekä hantin labiaaliseen vokaaliin palautuva edustus on pyritty selittämään sanansisäisen *-w:-n vaikutuksella. Epäsäännöllisen äännevastaavuuden perusteella sanojen rinnastaminen ei ole lähtökohtaisesti perusteltua. Permiläisten kielten sanaa onkin esitetty lainaksi itämerensuomesta.

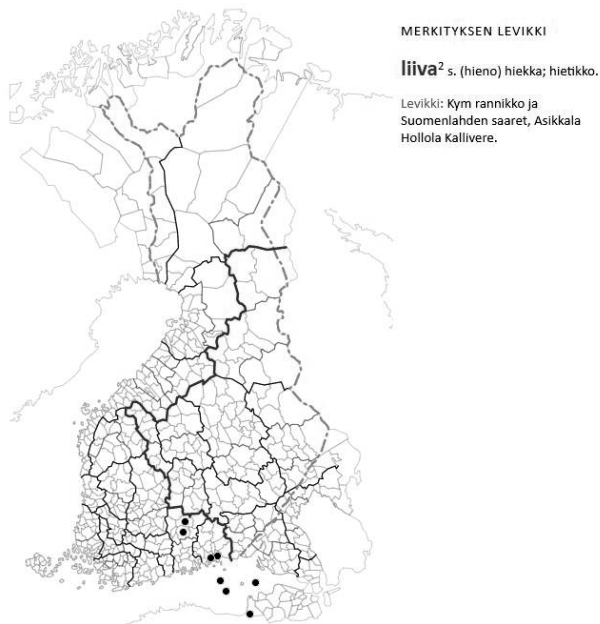
Osaltaan permiläisten kielten sanan lainaperäisyyttä on perusteltu fonotaksilla (Saarikivi 2018: 319). Fonotaktinen rakenne ei kuitenkaan välttämättä vielä tee permiläisten kielten sanasta lainaa, sillä vaikka *CVa ei sellaisenaan palautuisikaan kantapermiä kauemmas, on se johdoksissa ollut mahdollinen jo kantapermin tasolla, vrt. komi *kja* 'aamurisko, ruskotus' < kprm. *kja < kur. *kojə 'päivän sarastus'. Komin sana edustaa todennäköisesti hämärtynyttä adjektiivijohdosta.

Argumenttina itämerensuomalaisen laina-alkuperän puolesta on käytetty myös sitä, että sana itämerensuomessa itsessään on laina balttilaisista kielistä (Saarikivi 2006: 36) ← vrt. latv. *glīve* 'savilieju, muta, lima (vedessä)', liet. *gryvas* 'lima' (SSA: 75). SSA:n ja SMS:n käsittelyissä puhutaan kahdesta eri *liiva*-asuisesta sanasta. Toisistaan erotetaan toisaalta:

- sm. (paik. hämmurt) *liiva* 'hiekk', ink. va. *liiva*, vi. *liiva* 'hiekk'
- sm. *liiva* 'lima, kuola, levä', ka. *liiva* '(tav. seisovan veden, vesikasvien t. -kivien pinnalle muodostuva) lima, näljä', ly. *līv* 'vesirantaheinä, venyvä kerros hapahkon maidon pinnalla, vihreä lima järviveden pinnalla'

Jälkimmäistä *liiva* 'lima' -sanaa pidetään SSA:ssa lainana kantagermaanin sanasta *slīwa > mn. isl. *slý* 'limainen vesikasvi', joskin sana-artikkelissa todetaan, että myös *liiva* 'hiekk' -sanalle ehdotettu balttilainen lainaetymologia on mahdollinen. LägLoS pitää balttilaista ja germaanista laina-alkuperää samanveroisina (s. 207).

Suomen murteissa *liiva* merkityksessä 'hiekkä; hietikko' tunnetaan Suomenlahden saarilta (Suursaaresta, Tytärsaaresta ja Seiskarista), jossa sitä on pidetty lainana virosta. Manner-Suomessa levikki on Asikkala, Hollola, Kymi ja Pyhtää eli sana tunnetaan suppealta alueelta Kymenlaakson rannikolta ja Kaakkois-Hämeestä.

Kartta 1. Sanan *liiva* 'hiekkä, hietikko' levikki suomen murteissa (SMS: s.v. *liiva*, © Kotimaisten kielten keskus).

Nykylevikin perusteella muodostuu kuva, että sana *liiva* 'hiekkä' saattaa suomen murteissa olla kokonaisuudessaan lainaa virosta. Venäjän murteiden *лыва, лива* 'lampi, kosteikko' on lainaa karjalasta (Kalima 1919: 157–158), eikä sanalla ole 'hiekan' merkitystä. Vaikka sanan levikki onkin saattanut historian saatossa muuttua, ei ole viitteitä siitä, että *liiva*-sanaa merkityksessä 'hiekkä' olisi koskaan tunnettu Suomenlahden pohjukan ulkopuolella.

6.2.13 Kprm. *mo/ɔʒ 'ystävätär'

- komiP *moʒ* 'ystävätär, udm. *muʒi* 'ystävä(tär), kaveri; poika-/tyttöystävä; rakastaja(tar)' ← ims. *muccoi (> ka. *mučoi* 'nuorikko, nuori vaimo; nukke', sm. *mutso* 'vaimo, emäntä, morsian', vi. murt. *muts(u)* miehen käyttämä nimitys vaimostaan) (Saarikivi 2018: 337–338)

Sanueella on jatkaja komipermjakissa ja udmurtissa, mutta ei komisyrjäänissä. Keskikonsonantiston substituutiolle ei löydy rinnakkaistapauksia, ksm. *cc:tä on permiläisissä kielissä oletettavasti substituoitu kprm. *č:llä, ksm. *roocci 'ruotsalainen' → kprm. *roč > udm. *ʒuč* 'venäläinen', komi *roč*, SysY *roč*, J *ruč*.

Komin *o*:ta on pidetty mahdollisesti itämerensuomen toisen tavun labiaalivokaalin vaikutuksena (Saarikivi 2018: 337), mutta aineisto pitää sisällään myös tapauksia, joissa komissa on *o* ims. **u*:n substituutiona, vaikka oletetun lainaoriginaalin toisessa tavussa ei ole labiaalivokaalia, komi *kopira*, udm. *kupirt-* 'koukistaa' ← ksm. ?**kupara* 'kupera' (Saarikivi 2018: 333–334). Toisinaan taas komissa on *u* siitä huolimatta, että itämerensuomen **u*:ta seuraa labiaalivokaali, komi *vun-* 'unohtua' ← *pksm. **unohta-* (Saarikivi 2018: 340–341).

6.2.14 Udm. *ped-* 'ulkopuoli'

— udm. *ped:* *pedpal* 'ulkopuoli', *pedlo* 'ulos' < kprm. **ped* < esiprm. **pinta* ← ksm. **pinta* ← kgerm. **spinda* 'rasva' (Koivulehto 1986: 166)

Udmurtin *ped-* 'ulkopuoli' -sanaan on verrattu sm. *pinta*-sanaa ja mordvan sanoja *E pondakš* 'pörröinen, takkuinen', *M ponda* 'ruumis, vartalo' (UEW: 730–731). Suomen *pinta*-sanalle on esitetty germaaninen lainaetymologia, jonka mukaan sana on lainaa kantagermaanin 'rasvaa' merkitsevästä sanasta **spinda* (Koivulehto 1986). Germaaninen lainaetymologia on hyväksytty, ja *pinta*-sanaan rinnastettu udmurtin *ped*-sana on selitetty lainaksi kantasuomesta (LägLoS: 67–68). Suomen ja udmurtin sanat eivät ole alun perinkään olleet vokaalisuhteiltaan säännölliset. Udm. *e* palautuu tavallisesti esipermiin **ä*:hän (ks. kohta 3.4.4.2.3), ei **i*-A:han, mikä on sekä rinnastuksen että kielikunnan sisäisen lainautumisen edellytyksenä. Myös kprm. **vāž* 'vanha' -sanan oletetaan lainautuneen kantasuomesta permiin ennen denasalisaatioon, mutta kyseinen etymologia ei ole uskottava, joten selviää rinnakkaistapauksia näin varhaiselle lainautumiselle ei ole (ks. kohta 6.2.14).

6.2.15 Komi *vot-* 'kerätä, poimia (sieniä, marjoja)'

— komi *vot-* 'kerätä, poimia (sieniä, marjoja)' ← vksm. **votta-* < **wont-ta* ← kie./esigrm. **wond^h-éye/o* 'kääntää; ottaa (väkisin), anastaa' (Koivulehto 2009: 95)

Komin *vot-*, SysY *vot-* 'kerätä, poimia (sieniä, marjoja)' ja itämerensuomalaisten kielten sanat, sm. *ottaa* murt. merkitykset myös 'tappaa, teurastaa, pyydystää', ka. *ottoa* 'ottaa (pois), noutaa; vaatia; teurastaa; oppia', ve. *otta* 'ottaa', va. *vēttā* 'ottaa', vi. *vōtta* 'ottaa, tarttua; käsittää, teurastaa; kyetä', li. *vēttā* 'ottaa' (SSA: 276) muistuttavat toisiaan päällisin puolin äänteellisesti ja semanttisesti, joten ei ole yllättävää, että sanat on etymologisessa kirjallisuudessa vanhastaan rinnastettu (UEW: 586). UEW rinnastaa itämerensuomen ja komin sanoihin lisäksi udmurtin (G) *viṭj-*: *tutjini viṭjini* 'stellen und sammeln' -sanan sekä mansin sanat T *wēt-*, KondA So. *wāt-*, Pel. *wat-*, LozA *wēt-* 'poimia (marjoja, sieniä). Uudempi etymologinen tutkimus hyväksyy rinnastuksen vain itämerensuomen ja mansin osalta (Zhivlov 2014: 139).

Itämerensuomen sanalle on esitetty myös indoeurooppalainen lainaetymologia, jonka mukaan sana olisi lainattu esigermaanin sanasta **wond^h-éye/o* 'kääntää; ottaa (väkisin), anastaa' (Koivulehto 2009: 93–95). Komin sana on edelleen selitty lainaksi

(varhais)kantasuomesta. Komin sanalle esitetty itämerensuomalainen alkuperä on saanut kannatusta (Saarikivi 2018: 312–313).

Komin sanalle esitettyä itämerensuomalaista lainachdotusta voidaan tarkastella irrallaan oletetun itämerensuomalaisen sanan alkuperästä, toisin sanoen ei ole tässä yhteydessä oleellista ratkaista, onko ksm. *wotta- perintösana vai varhainen laina esigermaanista. Havainto, että komin *o* ei vastaa suomen *o*:ta perintösanastossa (ainakaan kyseisessä ympäristössä) on oikea, kur. *wotta-asuun palautuvasta perintösanasta kehittyisi komissa odotuksenmukaisesti **vut-. Permiläisten kielten osalta tarkkaa stratifikaatiota eli sitä missä kielenvaiheessa lainautumisen oletetaan tapahtuneen, ei ole lainapohdinnoissa mainittu, mutta lainanantajan oletetaan olleen (varhais)kantasuomen *wotta-, jonka oletetaan selittävän komin *o*-edustuksen.

Mikäli puolivokaali *w:n katoa labiaalivokaalin edellä pidetään länsiuralilaisena innovaationa, on asun jo kantalänsiuralissa ollut oltava *otta-. Tosin ääntenmuutoksen asemaa yhteisenä innovaationa on epäilty juuri *ottaa*-sanueen eteläitämerensuomalaisten vastineiden *v*-llisyyden perusteella (T. Itkonen 1997: 238–239). T. Itkonen käsittelee muutosta suomalais-saamelaisen kantakielen yhteisenä innovaationa, mutta koska samainen muutos esiintyy myös mordvassa, on sitä pidetty jo länsiuralilaisena innovaationa. Huomiota on kiinnitetty myös siihen, että eteläitämerensuomalaisille kielille yhteisen instrumentaalijohdoksen, va. *vēti*, vi. *vōti* (g. *vōtme*), li. *vē'im*, merkitys hieman yllätyksellisesti on 'avain' (Koivulehto 2009: 93). Tätä merkitysepäsuhtaa on pyritty selittämään juuri esigermaanisen lainaoriginaalin 'kääntää'-merkityksestä. Viron *vōti* 'avain' ja sen johdosvastineiden semanttinen motivaatio olisi tämän selityksen mukaan 'väline, jolla käännetään' (mts. 94–95). 'Avaimen' johtamiselle 'kääntämistä' merkitsevistä verbistä ei ole selvää rinnakkaistapausta. Herää kysymys, voisiko kantasanan ja johdoksen merkitysero sekä pohjois- ja eteläitämerensuomalaisten muotojen äänteellinen vastaamattomuus itse asiassa viitata siihen, että itämerensuomessa on sulautunut yhteen kaksi alkuperältään eri sanuetta.

Mikäli *w:n kato ajoitetaan kantalänsiuraliin, ei komin *vot*- 'kerätä, poimia' voi olla lainautunut kantasuomesta. Sana ei myöskään permiläisissä kielissä voi olla vanhempi, länsiuralilaisia muutoksia edeltävä laina. Esipermin *o:sta kehittyä *A-vartaloissa kprm. *u (ks. kohta 3.4.4.2.12). Muutosta on pidetty jopa siinä määrin myöhäisenä, että kyse olisi Volgan-Kaman kieliarealin yhteisestä muutoksesta (Zhivlov 2014: 124). Olen eri mieltä muutoksen suhteellisesta kronologiasta (ks. kohta 3.4.4.2.12), mutta sen puuttuminen on esitetyn varhaisen lainautumisajankohdan kannalta ongelmallista. Myöhempi lainautuminen pohjoiskantasuomen *otta-asusta komiin taas ei selitä komin sananalkuista *v*-tä, jota ei voida selittää sekundaariksi. Sanan kantasuomalaisen asun rekonstruointi eteläitämerensuomalaisten muotojen perusteella *v*-lliseksi selittäisi komin sanan *v*-llisyyden, mutta näiden oma säilymäedustus jää edelleen oleellisilta osiltaan selittämättä.

Komin *vot*- 'kerätä, poimia (sieniä, marjoja)' -sanat alkuperän pohdinnoissa tulisi ottaa huomioon, että monet saman rakenteen omaavista sanoista voidaan selittää alkuaan johdoksiksi, kur. *kokə- 'tarkastaa pyydys' > *kprm. *ku- → kprm. *ku-t- > komin *kut*- 'pitää kiinni, saada kiinni', udm. *kuŋi*- 'kaapata, ottaa (t. saada) kiinni, tarttua, siepata, tavoittaa' (ks. kohta 4.3.5), kur. *saxə- 'saada' > kprm. *su- (> komi *su*- 'saapua, saavuttaa, tavata') → kprm. *su-t- > udm. *suti*- 'saada kiinni, saavuttaa, tavoittaa'. Komin sana voidaankin selittää johdokseksi uralilaisesta *wexə- 'ottaa, tarttua' > saE *viēkedh* 'tarttua', hntV DN *wě*-, *wěj*-, O *wu*-, *wuj*- 'ottaa; ostaa', mnsKondA *wiŋ*-, *wäj*-, unk. *vész* 'ottaa' -sanueesta. Kantapermin *vot- palautuu

kantauralin *e-ä:hän (ks. kohta 3.4.4.2.7), joten äänteellisesti sana voidaan selittää johdokseksi analysoitavissa olevasta asusta esiprm. *wexə-ptä- 'ottaa, tarttua' (← *wexə- 'ottaa, tarttua') > *weptä- > kprm. *vot- 'kerätä, poimia' > komi *vot-*, SysY *vot-*. 'Ottamisen' ja 'tarttumisen' yhteys 'keräämiseen' on varsin ilmeinen.

Esitin kohdassa 4.3.17, että kantapermin *vo-/və- > komi *vo-*, SysY *vo-*, J *vúolt-* 'tulla, saapua; kypsyä; voittaa', udm. *vuj-* 'tulla, saapua; kypsyä; ehtiä' edustaisivat samaista uralilaista *wexə- 'ottaa, tarttua' -sanuetta, vaikka yhteys ei ole johtamattoman verbin nykymerkityksestä 'tulla, saapua' käsin ole kovinkaan läpinäkyvä. Tätä oletusta edellä mainittu johdosselitys näyttäisi niin ikään tukevan.

6.2.16 Kprm. *vargVs 'kuriton; viekas'

- udm. *vargasñlpi* 'kuriton lapsi', *vargasžazeg* 'poikaseton hanhi; naimaton henkilö', murt. *vargas* 'omapäinen', komi *varges* 'viekas, ovela, juonikas, kavala, petollinen' (SSKZD: 38), 'tottelematon, laiska' (KRS: 77), mprm. *varkes* 'paholainen' < kprm. *vargVs ← ksm. *varkas (> sm. *varas*) (Saarikivi 2006: 36; 2018: 316–318)

Äänteellisesti permiläisten kielten sanaa ei voida palauttaa kantapermiä vanhemmaksi (kprm. *a:n osalta ks. kohta 3.4.4.2.1, *Rk-yhtymän kehityksestä perintösanastossa ks. 3.4.3). Sanaa on ehdotettu lainaksi kantasuomen sanasta *varkas 'varas', mikä lähtökohtaisesti vaikuttaa äänteellisesti mahdolliselta. Laina olisi vokaalisubstituution ksm. *a → kprm. *a perusteella saatu suunnilleen samoihin aikoihin permiläisten kielten nuorimman iranilaisen lainasanakerrostuman kanssa (näistä ks. kohta 5.4).

Kantasuomen *varyas 'varas' on lainaa kantagermaanin sanasta *warga-z > mn. *vargr* 'susi; pahantekijä; lainsuojaton, henkipatto', mengl. *wearg* 'lainsuojaton, rikollinen', mys. *warg* 'vihollinen, paholainen', gt. *launa-wargs* 'kiittämätön' (*launa-* 'palkka') (LägLoS: 372–373). Itämerensuomessa sana merkitsee yksinomaan 'varasta'. Muinaisnorjassa sanalle on kehittynyt myös merkitys 'susi', joka on nykyisissä skandinaavissa kielissä sanan päämerkitys, vrt. ru. *varg* 'susi'. Kantasuomeen sana on sekä äänteellisin että semanttisin perustein lainautunut jo kantagermaanista.

Lainaehdotuksen yhteydessä (Saarikivi 2018: 317) mainitaan, että permiläisten kielten sana saattaisi olla lainaa myös iranilaisesta 'susi' -sanueesta, joka äänneasunsa puolesta niin ikään muistuttaa permiläisten kielten sanaa, vrt. mia. *vřka-*, av. *vəhrka-*, saka *birgga-*, pahl. fa. *gurg* (EWAia: 570–571). Indoiranilaisena permiläisten kielten sanaa ovat pitäneet muutkin tutkijat (Rédei 1986: 62). Permiläisten kielten sanojen on oletettu lainautuneen varhaiskanta-arjan sanasta *vřkas yhdessä mdE *veřges*, *veřgis*, M *veřgas* 'susi' -sanojen kanssa. Mordvan ja permiläisten kielten sanat eivät palaudu yhteiseen lähtömuotoon, ja siinäkin tapauksessa, että sanat ovat etymologisessa yhteydessä, on kyse rinnakkaislainautumisesta.

Marin I *pire*, L *pirə* 'susi' on lainaa turkkilaisista kielistä, bašk. *birə*, tat. *bürə*, mturk. *böri* (Räsänen 1923: 53). Turkkilaisten kielten sanat on nekin selitetty alkuperältään iranilaisiksi (Joki 1973: 343; Cheung 2002: 173; Ahmetjanov 2015: 222). Myöhäiskantapermiläisen lainasanakerrostuman iranilainen lainanantajakieli voidaan monissa tapauksissa määritellä osseettityypiseksi. Osseetissa iranilainen perintösana ei ole appellatiivina säilynyt, mutta kantairanin *vřka-sanan oletetaan säilyneen muutaman myyttisen nimen alkuosana, esim. seppäjumala *Wærgon*, Nart-

saagojen sankareiden kantaisä *Wærxæg* (Abaev: 93–94). Appellatiivina **wærg*-sanana on osseetissa syrjäyttänyt *biræġ* 'susi', joka on mahdollisesti lainautunut sakasta (Cheung 2002: 173). Alaanilais-osseettilainen **warg-* selittäisi mahdollisesti kantapermiläisen **vargVs*-sanana alkuosan, mutta ei sanan jälkiosaa. Ei tosin ole poissuljettua, etteikö permiläinen sana voisi olla alkuaan johdos.

Mainittakoon tässä yhteydessä vielä kolmaskin permiläisten kielten sanoja äänteellisesti ja semanttisesti muistuttava sanue: kbsl. **wor?gós* > ksl. **vōrgъ* 'vihollinen' > kirkkoslaavi **vragъ* 'vihollinen', ven. (kansr.) *vórog* 'vihollinen, paholainen', slvk. *vrah* 'murhaaja', pl. *wróg* 'vihollinen' ~ liet. *vařgas* 'vastoinikäminen, kurjuus', mprs. *wargs* 'paha' (Derksen 2008: 527–528). Kyseistä indoeurooppalaista sanuetta permiläisen sanan lainaoriginaalina on harkinnut jo Eugen Helinski (1984: 199). Muinaispermin ja muinaisvenäjän merkitysten yhtenäisyys (molemmat merkitsevät 'paholaista') kiinnittää huomiota, mutta Helinski toteaa, ettei sana sananloppuisen *-s:n*, jonka hän tulkitsee indoeurooppalaiseksi nominin tunnukseksi, takia voi permissä olla lainaa muinaisvenäjästä. Permiläisten kielten sanalle on joka tapauksessa monia kilpailevia lainaetymologioita, joista kantasuomalainen ei ole selvästi muita parempi.

6.2.17 Kprm. **vāž* 'vanha'

— udm. *vuž*, komi *važ* 'vanha' ← ksm. **vanša* ← kgerm. **wanxa-* 'väärä, kumara' (Koivulehto 1999a: 222)

Permiläisten kielten sanaa, udm. *vuž*, komi *važ* 'vanha', on esitetty itämerensuomen kautta permiläisiin kieliin kulkeutuneeksi germaanilainaksi, kgerm. **wanxa-* 'käyrä, kumara' (Koivulehto 1999a: 222). Permin ja itämerensuomen sanojen vokalismi ei vastaa toisiaan perintösanastolle odotuksenmukaisella tavalla, mitä on pidetty merkinä sanan lainaperäisyydestä.

Germaanisen alkuperän vaatimaa konsonantisubstituutiota kgerm. **χ* → ksm. **š* > **h* on pidetty ongelmallisena, ja sanan germaanisuus on tällä perusteella kiistetty (LägLoS: 367). Permiläisten kielten sanaa on nyttemmin esitetty itämerensuomalaiseksi tai jonkinlaiseksi länsiuralilaiseksi lainaksi (Saarikivi 2018: 312). Lainaoriginaaliksi on tästä muotoilusta huolimatta esitetty kantasuomen asua **vanša*. Udm. *u*, komi *a* -vokaalikombinaation osalta komin edustusta on pidetty alkuperäisempänä (Lytkin 1964: 170–177). Kyseistä vokaalikombinaatiota ei esiinny perintösanastossa (kur. **Cetə*-sanoja lukuun ottamatta, mutta näissä kyse on säännöllisestä ehdollisesta kehityksestä), mutta kylläkin useammassa iranilais- ja bolgaarilainassa. Lainaoriginaalissa ainakin iranissa on mitä ilmeisimmin ollut *a*:

— udm. *durj*, komi *dar* 'liemikauha' ← iran. **darvi* ~ *mia. dārvih* (Rédei 1986: 68)

— udm. *tuštj*, komi *taštj* 'lautanen, liemukulho' ← iran. **tašta* (Rédei 1986: 78)

Sama pätee permin bolgaarilainoihin, joskin ainakin udm. *šurlo* 'sirppi', komi *čarla* -sanojen tapauksessa udmurtti ja komi kuuluvat alkukonsonantin perusteella selvästi eri kerrostumiin, Komin *čarla* on lainaa jo volganbolgaarista, vrt. volg. **čarla* (Rédei & Róna-Tas 1972: 282–283). Udmurtin sanan on oletettu lainautuneen muinaistšuvassin asusta **šārla* äänteenmuutoksen **č* > **š* jälkeen (Róna-Tas 1988:

761), mutta ottaen huomioon, että sanan jatkaja nykytšuvassissa on *šurla*, tullee udmurtin osalta myöhempiinkin lainautumisajankohta kyseeseen. Jos ja kun udmurtin *u*-edustus katsotaan toissijaiseksi, näyttää udm. *vuž*, komi *važ* vokalismin perusteella ajoittuvan samanikäiseksi permiläisten kielten nuorimman iranilaisen ja volganbolgaarista saadun lainasanakerrostuman kanssa.

Lainautumisen kannalta oleellinen on myös denasalisaation ikä permiläisissä kielissä, sillä permiläisten kielten *ž*:tä tuskin voidaan selittää kantasuomen asusta *vanša ilman, että sanan oletetaan läpikäyneen kyseisen muutoksen. Permiläiset kielet ovat kuitenkin nuorimman iranilaisen ja volganbolgaarista saadun lainasanakerrostuman aikoihin jo läpikäyneet denasalisaation (ks. kohta 5.5.2). Permiläisten kielten 'vanha'-sanalle esitetyn kantasuomalaisen lainaetymologian suhteen vaikutelmaksi jää, että denasalisaatio ja vokaalisubstituutio mkprm. *ā ← ksm. *a ovat anakronistinen yhdistelmä.

Kantapermin *vāž-sanaa on esitetty lainaksi myös kantabaltista, esipermi *vedəžə ← kbaltt. *wet-uš-a- (Zhivlov 2008 *apud* Nikulin 2013: 3). Äänteellisesti lainaetymologia perustuu ajatukselle, että *et(ə)-sekvenssi tuottaa kantapermin *ā:n tavuasemasta riippumatta. Balttilaisen lainaetymologian ilmeisenä heikkoutena on kuitenkin, että lainasanakerrostuman olemassaolo perustuu yksittäisiin etymologioihin.

Konsonanttiyhtymä *nš on kantaauralissa ollut joko erittäin harvinainen t. tyystin olematon (Zhivlov 2014: 114). UEW:n aineistossa kyseiseen yhtymään palautuvia sanoja on puheena olevan sanueen lisäksi vain yksi, *inšə 'ihminen' (s. 627). Näitä sanoja ei ole sisällytetty tuntemattomana substraattina pidetyn sanaston joukkoon (Aikio 2015: 44–46), vaikka ne sopivat täsmällisesti yhteen ko. sanastolle hahmoteltujen piirteiden kanssa eli 1) sisältävät nasaalin ja sibilantin yhtymän (Aikiolla *ŋš, *šm ja šn yhtymät, mutta en näe syytä jättää *nš-yhtymää pois laskuista), 2) ovat äännesuhteiltaan epäsäännöllisiä (komin *a*:ta ei perintösanastossa tavata *a:n jatkajana) ja 3) ovat levikiltään suomalais-volgalaisia t. suomalais-permiläisiä.

6.2.18 Kprm. *vun- 'unohtua'

— udm. *vuneti-* 'unohtaa', komi *vun-*'unohtua', *vuned-* 'unohtaa' ← pksm. *unohta- (Saarikivi 2018: 340–341)

Komin *vun-*'unohtua', *vuned-* 'unohtaa' ja udmurtin *vuneti-* 'unohtaa' -sanoja on ehdotettu lainoiksi länsiuralista, tarkemmin sanottuna pohjoiskantasuomalaisesta *unohta-asusta (Saarikivi 2018: 340–341). Permiläisten kielten ja itämerensuomen sanoja on pidetty myös vastineina (KESKJ: 70; UEW: 588). Sm. *unohtaa* on sittemmin tulkittu johdokseksi sanasta *uni*, jonka vastine on mordvan *on* 'uni' (SSA: 372).

On monia syitä olla tulkitsematta permiläisten kielten sanaa lainaksi pohjoisitämerensuomalaisesta johdoksesta *unohta-. Ensinnäkään lainautuminen pohjoisitämerensuomesta tai länsiuralista yleisemmin ei selitä oletetun lähtömuodon ja permiläisten nykymuotojen silmiinpistävintä äänteellistä eroa eli sananalkuista *v*:-tä permiläisissä kielissä. Koska *uni*-sana ja sen johdot rajoituvat itämerensuomeen ja mordvaan, jossa sananalkuinen puolivokaali *w- on säännöllisesti kadonnut labiaalivokaalin edeltä, on mahdollista ajatella, että ksm. *uni

ja kmd. *on palautuvat uralilaiseen *wunə-asuun. Tällöin permiläisten kielten sana ei kuitenkaan voi olla lainaa kantalänsiuralin jatkajista, joista puolivokaali on kadonnut, vaan sen täytyisi olla käytännössä lainaa äänteellisesti kanta-uralia vastanneesta kielimuodosta. Tämä ei vaikuta kronologisesti järkevältä tulkinnalta.

Äänteellinen poikkeama, jonka perusteella pohjoisitämerensuomalaista laina-alkuperää on päädytty ehdottamaan, on ensitavun vokaalivastaavuus ims. *u* ~ udm., komi *u*. Vaikka itämerensuomen *u*:ta vastaa permiläisissä kielissä yleisimmin prm. *i* (ks. kohta 3.4.4.2.5), esiintyy vokaalivastaavuus ims. *u* ~ udm., komi *u* myös sanassa kur. *purə- 'purra' > sm. *pure*-, udm. *purj*-, komi *pur*- (UEW: 405–406). Vaikka lainautuminen itämerensuomesta saattaisikin selittää permin *u*:n, jää sananalkuinen *v*-permissä vaille selitystä lähdetessä tarjotusta lainaoriginaalista.

Ei ole selvää, miksi permiläisten kielten sanat olisi tarpeen johtaa juuri pohjoisitämerensuomeen rajoittuvasta johdostyyppistä *unohta-, sillä sekä komissa että udmurtissa esiintyy johtamaton verbivartalo, udm. *vunj*-, komi *vun*- 'unohtua'. Intransitiivista kantaverbeistä muodostetaan transitiivis-kausatiivisia udm. *-et*-, komi *-əd*-johtimella, esim. udm. *djšj*- 'oppia' → *djšetj*- 'opettaa', komi *kus*- 'sammua' → *kuseḍ*- 'sammuttaa' (Bartens 2000: 278–279). Udm. *vunetj*-, komi *vuneḍ*- 'unohtaa' -sanoissa on kyse samasta johto-opillisesta suhteesta, joka ei vaadi selitykseen lainaoletusta.

6.3 Kantapermiläiset lainasanat marissa

Permiläisiä lainasanoja marista on esittänyt erityisesti Gábor Bereczki artikkeleissaan (1977, 1992). Károly Rédei on uralilaisten kielten indoeurooppalaisia lainasanoja käsittelevässä monografiassaan (1986) selittänyt monet mariin ja permiin rajoittuvista iranilaisista lainoista lainaksi permiläisistä kielistä mariin. Yksittäisiä permiläisiä lainaetymologioita marin sanoille ovat esittäneet myös Luobbal Sámmol Sámmol Ante (Ante Aikio 2014c, 2015b) ja Mikhail Zhivlov (2014).

Erityisesti Bereczkin esittämistä lainaetymologioista voidaan esittää muutamia yleispäteviä kriittisiä huomioita. Vaikka monet esitetyistä lainoista ajoitetaan kantapermiläisiksi, ei Bereczki operoi äänneasun tai levikin osalta minkäänlaisella kantapermiläisyyden tai kantamarilaisuuden määritelmällä. Marin tai permiläisten kielten sanoille ei esitetä vastaavan välikantakielen rekonstruktioita, mistä on seurauksena, että selvää kuvaa lainojen ajoituksesta tai toistuvista lainasubstituutioista ei muodostu. Kantamarin ja kantapermin kronologista ikäeroa ei ole otettu huomioon ja monia sellaisiakin sanoja, jotka äänteellisin perustein ovat kantamaria nuorempia, on pidetty lainoina kantapermistä. Koska kantapermi on jo lähtökohtaisesti selvästi kantamaria vanhempi kielimuoto, on kantapermiläisen ajoituksen ehdottomana edellytyksenä oltava, että sana voidaan palauttaa kantamariin. Tämän edellytyksen laiminlyöminen on johtanut siihen, että monia sellaisiakin marin sanoja, joita ei voida perustellusti palauttaa kantamariin, on pidetty lainoina kantapermistä, esim. 6.3.32 *šósšō* 'koiranheisi'.

Silmiinpistävää on, että monien marin sanojen osalta lainautumista juuri permiläisistä kielistä ei perustella mitenkään, näin on esimerkiksi kaikkien kantamarin *ä:hän tai *a:han palautuvien tapausten osalta, joiden osalta useimmiten vain todetaan marin vokalismin viittaavan lainaan ottamatta lainkaan huomioon sitä, että permiläisten kielten *a* viittaa niin ikään sanan suhteelliseen nuoruuteen ja

lainaperäisyyteen (ks. kohta 3.4.4.2.1). Olen esittänyt kootun näkemykseni kerrostumasta luvussa 7.2.3.3.

6.3.1 Mari *čak* 'lähellä, liki; tiheä, tiivis'

Marin I N Vo *čak*, I *čak*, L *zak* 'lähelle, liki; tiheä, tiivis' -sanaa on esitetty lainaksi kantapermiläisestä sanueesta, jota edustavat komi Ud. *žag*: *žag-gered* 'surmansilmus', komi *žagal-*, P *žagav-* 'hirttyä, tulla hirtetyksi; kuristua, tulla kuristetuksi; tukehtua (P)', J *žagal-* 'hirttäytyä', udm. *žokijt* 'tukahduttava, kuuma, painostava; synkkä, tiheä' (Bereczki 1992: 97). Bereczkin mukaan tšuvassin sanaa *čak* 'tiheä (metsästä)' tuskin voidaan erottaa marin sanasta. Äänteellisten seikkojen ja tšuvassin sanan levikin perusteella Bereczki on päättänyt pitämään tšuvassin sanaa lainana marista. Sanan oletetaan *a*:llisuudesta johtuen olevan marissa suhteellisen myöhäinen laina, sillä se ei ole osallistunut itämarin *a* > *o* -muutokseen.

Ajatus marin sanan suhteellisesta myöhäisyydestä on perusteltu, vokaalisuhdetta maril *a*, L *a* nimittäin ei tavata marin uralilaisessa perintösanatossa käytännöllisesti katsoen laisinkaan (ks. 3.3.5.1). Sana-artikkelin perusteella jää epäselväksi, millä perusteella sanaa voidaan pitää marissa nimenomaan permiläisenä lainasananä. Perusteluja sanan permiläisyyden tueksi ei tarjoa myöskään artikkeli, johon Bereczki viittaa. Kyseinen artikkeli on lähinnä saksankielisen sana-artikkelin unkarinkielinen (alkuperäis)versio. Sanan lainautuminen kantapermistä mariin osaa marin kielialuetta koskeneen muutoksen ts. kantamarilaisen kauden jälkeen on kronologisesti mahdotonta, sillä kantapermi on jo lähtökohtaisesti kantamaria satoja vuosia vanhempi kielimuoto.

Permiläisten kielten sanaan on UEW:ssa rinnastettu hntV *čākən-* 'tukehtua', DN *čākən-* 'mennä väärään kurkkuun, niellä väärään kurkkuun, vetää henkeä', O *sākən-* sekä mansin sanat T *šūkīt-*, Pel. *šākət-* 'tukehtua', KondA Pel. *šākəp-* 'tukehtua' (s. 55). UEW:ssa esitetty rinnastus on permiläisten kielten osalta hyväksytty (Csúcs 2005: 329). Komin *žag-* ja udmurtin *žokijt* eivät kuitenkaan vastaa toisiaan keskikonsonantiston osalta ja vokaalivastaavuuskin on epätyypillinen. Wichmannin aineistosta (1915: 73–74) löytyy seuraavat kuusi esimerkkiä: udm. *kočo* 'harakka', komi *kača*, udm. *koretj-* 'kuorsata', komiP *karət-*, udm. *nonj* 'nänni, rinta' komi *naña*, rinnan *noň*, udm. *hor-* 'niiskuttaa, ruikuttaa', komi *hargj-*, udm. *šoňer* 'suora, oikea, sopiva', komi *šan* 'hyvä, miellyttävä', udm. *voč* 'koko', komi *vač* 'kokonaan'. Komin *žag-* ja udmurtin *žokijt* -sanojen taustalle ei ole perusteltua rekonstruoida yhteistä kantapermiläistä sanuetta.

Udmurtin *žokijt* voi äänteellisesti palautua UEW:ssa tarjottuun rekonstruktioasuun *čäkk₃, mutta todettakoon, että permiläisisissä kielissä esiintyy onomatopoeettiseksi merkitty kprm. *čäk- > udm. *čok potj-* 'mennä väärään kurkkuun', komi *ček mun-* (Csúcs 2005: 326), joka sekään ei voi edellä mainituista kronologisista syistä tulla kyseeseen marin *čak*-sanain lainaoriginaalina, mutta joka voisi teoreettisesti palautua uralilaiseen *čäkkV-asuun.

6.3.2 Mari čoya 'luuton, ruodoton liha'

Marin itämurteissa esiintyvää sanaa, I čoya, I čoya 'luuton, ruodoton liha', on esitetty lainaksi kantapermistä, vrt. komi čeg, J čug 'rasva, ihra' (Bereczki 1977: 62; Bereczki 1992: 97)

Vanhemmissa etymologiassa lähteissä marin sanaa pidetään komin sanan vastineena (KESKJ: 290). Vastineista ei kuitenkaan voi olla kysymys, sillä komin g palautuu aikaisempaan *ŋk-yhtymään, joka on marissa perintösanastossa säännönmukaisesti säilynyt (Bereczki 1992: 97). Ajatus, jonka mukaan permiläisten kielten g:tä olisi marissa substituoitu γ:llä on foneettisesti uskottava ja tästä löytyy marin permiläisiksi lainoiksi oletetusta sanastosta muitakin esimerkkejä:

- mari I N U Lu moyâr, Vo moyîr 'ruumis' ← udm. mugor 'ruumis, keho, vartalo, runko', komi mijer, komiJ mөгér (Bereczki 1992: 102)
- mari I N nuŷâðo, Vo nuŷûðo, Up nuŷûðo, Lu nõŷôðô L nâŷâðâ 'sakea (nesteestä), kiinteä, paksu (puuro, taikina) ← udm. nigîr 'vahva, kova, luja, tukeva', rinnan nigîl'-nigîl' 'pulska, lihava, pullea' komi negîl' 'tiheä, taaja, sankka', komiJ nôgil' 'limaisuus' (Bereczki 1992: 103–104)

Oletus marin sanan permiläisperäisyydestä ja sen tueksi esitetty lainasubstituutio ovat valideja vain, mikäli komi čeg, komiJ čug 'rasva, ihra' todella on alun perin uralilainen sana. Komille voidaan generoida teoriassa mahdollinen kantauralilainen äänneasu *čonkə, mutta sanaa ei vastineiden puuttuessa voida perustellusti palauttaa kantauraliin. On kategoriavirhe olettaa *a priori*, että komin sana on uralilaista alkuperää, toisin sanoen komin sanaan sovelletaan perintösanastossa havaittuja äännekehityksiä siitä huolimatta, että mitään varmuutta komin sanan kuulumisesta tähän kategoriaan (perintösanastoon) ei ole. Tosiasiassa komin sanan alkuperän osalta voidaan todeta vain, että kantakomiin on perustultua rekonstruoida nomen-verbum *čeg 'rasva, ihra; rasvoittua', jolla ei ole tunnettuja vastineita komin ulkopuolella. Sanan ollessa komissa alkuperältään tuntematon, ei ole poissuljettua, että sana on komissa ja marissa lainaa jostain kolmannelle lähteelle (mahdollisesti volganbolgaarista, vrt. volg. *čay > tšuv. šu 'voi' (~ mturk. ya:ğ 'rasva, öljy' (Clauson 1972: 895; Agyagási 2019: 47). Sanan suppean itämurteisiin rajoittuva levikki marissa puhuu kantapermiläistä laina-ajankohtaa vastaan.

6.3.3 Mari *jäktə 'vähäoksainen puu; mänty'

Marin I N Vo jakte, I N d'akte, Lu L jäktə 'suora, korkea, vähäoksainen puu; mänty, mäntymetsä' -sanaa on esitetty lainaksi permistä, vrt. komi jag 'mäntymetsä (hiekkamaalla), udm. jag 'kuusimetsä (hiekkamaalla)' (Bereczki 1992: 97–98). Kuten edellisessä kohdassa käsitellyssä etymologiassakin lähtökohtainen keskikonsonantiston lainasubstituutio on mari γ ← permi g, mutta γ:n oletetaan myöhemmässä vaiheessa menettäneen soinnillisuutensa regressiivisen soinnillisuusassimilaation seurauksena (*-γt- > -kt-).

Marin -te, -tâ, -tə on Bereczkin mukaan suffiksi. Lähteessä, johon Bereczki viittaa käsitellään kuitenkin erästä toista marin suffiksia, johdinta -ta, -tā (Wichmann

1913–1918: 24–25), joka liittyy pääsääntöisesti adjektiivieihin: L *jongata* 'tilava, avara' ← L *jongâ* 'väljyys', joskin aineistossa on myös esimerkkejä johtimen liittymisestä substantiiviin, jolloin funktio on deminutiivinen: T *lakata* 'kuoppa (ei niin syvä kuin *lakâ*)' ['grube (nicht so tief wie *lakâ*)'] ← T *lakâ* 'kuoppa' ['grube']. Johtimen vokalismin eroavaisuuden ja funktion sopimattomuuden vuoksi suffiksija tuskin voidaan rinnastaa.

Sekä marissa että permissä vokalismin kielii sanojen suhteellisen nuoresta iästä. Sanoja, joissa tavataan vokaalivastaavuutta komi *a* ~ udm. *a* on suhteellisen runsaasti (n. 70), mutta sanoilla on vain harvoin vastineita muualla uralilaisissa kielissä (E. Itkonen 1954: 264–267). Muutamassa tapauksessa kantapermin **a*:n on ajateltu palautuvan esipermin **ä*:hän:

- komi *malal-*, J *malal-* 'tunnustella, kosketella' ~ vi. *mälestada* 'kunnioittaa jkn muistoa', va. *mälehtä* 'muistaa, palauttaa mieleen', hntV *mäl-*, Trj. *mân-* 'mit den Fingern usw. betasten, befühlen', mnsT *mälēl-*, KondA *mālāsl-*, Pel. *mālāsl-*, So. *mālaśl-*, KondK *māl̄l-* (UEW: 267–268) – Itämerensuomen vastineiden vi. *mäletama* 'muistaa' jne. on ehdotettu edustavan johdoksia uralilaisesta **mälə*-sanueesta (> sm. *mieli*, saP *miella* 'mieli, ymmärrys; aikomus', mdE *mel'*, M *mäl'* 'mieli', udm. *mjl-kjd* 'mieli; mieliala; luonne; mielipide; toive, halu', komi (harv.) *mijv* 'ajatus, mieli; tunne', *mijv-kjd* 'ymmärrys, järki; ajattelutapa; mieli; muisti') (O'Rourke 2016: 243). Etymologia perustuu ajatukseen, jonka mukaan johdin on estänyt Lehtisen lakia (kur. **mälə* > ksm. **meeli*) toimimasta. Viron *mäletama* 'muistaa'-sanan yhdistäminen 'mieli'-merkityksiseen uralilaiseen sanaan on semanttisesti uskottavampi kuin ajatus sanan kuulumisesta etäsuokukielten 'tunnustelemista' tarkoittavien sanojen yhteyteen. Uralilaiseen **ä*:lliseen lähtöasuun voidaan esitetyistä vastineista palauttaa vain mansi. Kantahantin **ä*:n taustalla on perintösanastossa tavallisesti kantaauralin **e* (Aikio 2015a: 14–15), joskaan kyseisen äännekehityksen ehtoja ei täysin tunneta. Sanueen uralilaisuutta voidaan hyvällä syyllä pitää kyseenalaisena.

- udm. *naa(l)-* 'katsoa, tarkastaa' ~ sm. *nähdä*, saP *niegadi* 'uneksia', mdE *heje-*, *ñii-*, M *ñäje-* 'nähdä, havaita', hntTrj. *ni-*, DN *niw-*, O *ni-* 'näkyä; olla valoisaa; häämöttää', mnsT *ñäwl-*, KondA Pel. *niyl-*, So. *ñēyl-* 'näkyä, tulla näkyviin', unk. *néz* 'katsoa' (UEW: 302) – Udmurtin sana tuskin on aito esimerkki esipermin **ä*:n kehitymisestä *a*:ksi. Pikemminkin sanan *a*:llisuus on todennäköisesti seurausta johtimen aiheuttamasta assimilaatiosta, esiudmurtin **ñj-a-* > *naa-*. Permiläisissä kielissä kantaauralin **ä*:n jatkejana esiintyy tavallisesti kantapermin **ä* (> komi *ę*, udm. *o*) (ks. kohta 3.4.4.2.3). Odotuksenmukainen vokalismin esiintyy kantapermin sanassa **näd* 'järki, äly, ymmärrys', jota olen esittänyt johdokseksi kantaauralin asusta **näkə*-ntä, ks. kohta 4.3.10.

- udm. *paš-pu* 'pähkinäpensas', *paš-mul'j* ~ sm. *pähkinä*, mdE *pešt'e*, M *päšt'ä* 'pähkinä', maL *L pükš* 'pähkinä' (UEW: 726–727) – Laajalevikkisiä **š*:llisiä sanoja on uralilaisissa kielissä varsin niukasti. Tavallisesti **š*:lliseksi rekonstruoitavat sanat ovat suppealevikkisiä, äänteellisesti epäsäännöllisiä ja sisältävät usein epäuralilaisia äännepiirteitä (mm. kolmen konsonantin

yhtymiä *kšt, *kšn sekä nasaalin ja sibilantin yhtymiä *ŋš, *šm, *šn), mistä syystä niitä on epäilty substraattilähtöisiksi (Aikio 2015b: 44–46). Koska sanoja ei varsinaisesti voida palauttaa kantauraliin, vastaa udm. *a* sukukielten *ä*:tä vain näennäisesti.

- komi *l'anges* 'maitosanko', udm. *J l'angez* 'tuohesta valmistettu vesisoikko', U *l'anges* ~ maril *leŋəš*, L *läŋəš*, hntVj. *jəŋəl*, DN *jəŋət*, O *jiŋəl* (UEW: 65) – UEW:n mukaan lainattu marista ja/tai permistä naapurikieliin, ven. *лягас*, tšuv. *lenges*, tat. *längez*, *läñez*. Marin perusteella on ensitavun vokaali todella ollut kur. *ä, mutta permiläisten sanojen palautuminen kantauraliin on vokaaliedustus huomioiden epätodennäköistä ja kyse saattaa niiden osalta olla kyse myöhemmästä takaisinlainautumisesta. Sanueen palautuminen kantauraliin on sikäläkin epätodennäköistä, että sananalkuisen *δ':hen palautuvat etymologiat ovat äärimmäisen harvalukuisia, minkä lisäksi sanan oletetaan olevan johdos tuntemattomasta vartalosta.

Niissä muutamassa tapauksessa, joissa kantapermin *a näyttää palautuvan esipermin *ä:hän on vaihtelevasti kyse virheellisiksi katsottavista rinnastuksista, substraattilainoista ja myöhemmästä kantapermin jälkeisestä lainautumisesta. Kantapermin *a:lla ei ole esipermiläistä edeltäjää (ks. kohta 3.4.4.2.1), mikä käsiteltävän sanueen osalta tarkoittaa, että komi *jag* 'mäntymetsä (hiekkamaalla)', udm. *jag* 'kuusimetsä (hiekkamaalla)' -sanojen pohjalta voidaan kyllä rekonstruoida kantapermiin *jag, mutta tämän pidemmälle sanan alkuperän seuraaminen ei onnistu. Vaikka prm. *g* siis perintösanastossa palautuu *ŋk-yhtymään, on denasalisaation oletaminen tässä sanassa vokalismi huomioiden anakronistista. Äänteellisesti ei myöskään ole keinoa erottaa kantapermiläistä asua kantaudmurtlaisesta. Sanat ovat merkitykseltään tyypillistä substraattisanastoa, mutta mitään pakottavaa syytä pitää marin ja permiläisten kielten sanoja etymologisesti yhteenkuuluvina ei ole.

6.3.4 Mari *kerδə 'miekkä'

Marin sanaa I N *kerδe*, *kerδə*, Up *kerδz* 'miekkä' (MNSz: 702; TschWb: 239) on epäilty lainautuneen keski-iranista mariin joko suoraan tai esikantapermin kautta, keski-irani *kärtä → esikprm. *kärtä →→ mari *kerδe* (Rédei 1986: 71). Koska marin sana voidaan johtaa säännöllisesti esimarin asusta *kärtä, on sanan kierrättäminen esikantapermin kautta tarpeetonta.

6.3.5 Mari *kil 'kahva, kädensija; side; soittimen kieli'

Marin I N Vo *kəl*, I *kil*, Lu L *kəl* 'kahva, kädensija, ripa; side, nauha, nyöri; (soittimen) kieli' < kma. *kil -sanaa on esitetty lainaksi permistä, vrt. komi *kəl*, J *kəl* 'köysi, nuora, side', udm. *kal* 'nuora, side; kahva, ripa' (Bereczki 1992: 98–99). Permiläisten kielten sana on yhdistetty uralilaiseen *kăwδə²⁶ 'köysi, remmi' -sanueeseen (> sm. *köysi*, saIn.

²⁶ Sanueeseen on yhdistetty lisäksi nenT *syw^oq* 'vyötärönauha', ngan. *куруму* 'nauha, nyöri (säkin kiinni sitomiseen jne.)' < ksam. *kürə- (Aikio 2006a: 19–20). Matorin äänneasultaan ja merkitykseltään

kievďä 'nuotan vetoköysi', hntKaz. *kel*, O *kol* 'köysi, remmi', mnsT *k^wäləw*, KondA *k̄ōlaj*, So. *k^wāliɣ*, Pel. *k^waləɣ* 'köysi, nuora' (UEW: 135), johon on empien yhdistetty myös marin sana. Marin kuulumista tähän yhteyteen on pidetty äänteellisistä syistä epävarmana, ja sanalle on esitetty myös turkkilainen lainaetymologia (tat. *kəl* '(hevosen) jouhet, (soittimen) kieli, paula, hevosen jouhista valmistettu naru') (Räsänen 1923: 37). Tataarin sanan ensisijainen merkitys on 'jouhi', jota ei marista tavata. Sanan lainautumista tataarista on tästä syystä pidetty epätodennäköisenä, joskin marin sanan merkityksen on oletettu tataarilaisvaikutuksen myötä laajentuneen tarkoittamaan myös '(soittimen) kieltä' (Bereczki 1992: 98–99).

On kyseenalaista, palautuuko permiläisten kielten sana lainkaan uralilaiseen **kāwδə*-asuun, mutta tämän kysymyksen ratkaiseminen ei ole marin sanan kantapermiläisyyden arvioinnin kannalta viime kädessä oleellista, vaikka sanaa on pidetty permiläisenä lainana juuri **wδ > l*-muutoksen perusteella (Bereczki 2013: 55). Permiläisten kielten sana palautuu vokaaliedustuksensa perusteella kantapermin asuun **käl* (< säännöllisesti kur. **kälä*). Esimarin **e* ja **i* ovat langenneet yhteen kantamarin **ī*:ksi. Kantamarin **ī* ei tule kprm. **ä*:n substituutiona kyseeseen foneettisesti tai kronologisesti. Lainautuminen kantapermistä jo esimariin on sekin substituutioon kannalta epätodennäköistä, sillä esimarin vokaalijärjestelmään on kuulunut **ä*, joten kantapermin **ä*:n substituotimista **i*:llä t. **e*:llä on vaikea motivoida.

Sanan lainautumisen kantapermistä tekee epätodennäköiseksi myös se, että marin sanalle voidaan esittää omaperäinen johdosetymologia. Marissa esiintyy verbi I N *kälde-*, Ok *kil'de-*, Vo *kılte-*, Lu L *kälde-* 'sitaa, solmia, kiinnittää' < kma. **kilde-*, joka luetaan *käl*-sananjohdosten joukkoon molemmissa murreosan kirjoissa (MNySz: 730; TschWb: 319). Tilanne on sikäli erikoinen, että verbiä itseään on pidetty uralilaiseen perintösanastoon kuuluvana ja sille on esitetty vastineet saamesta, saP *gealdit* 'jännittää, virittää (jousi, pyssy)', L *kieltē-* ja mordvasta, mdE M *kil'd'e-* 'valjastaa vaunujen eteen' (UEW: 657). Sanat – mari mukaan lukien – voidaan täysin säännöllisesti johtaa uralilaisesta **keltä*-asusta (> kma. **kilde-*). Mikäli sanakirjojen esittämä johtosuhde pitää paikkansa, ei tietenkään voida olettaa, että kantasana on permiläinen laina ja sen johdos vanha uralilainen perintösana.

Marin **kil* voidaan sovittaa tähän aineistoon monella tapaa. Ensimmäinen vaihtoehto on, että marin **kil* edustaa vanhaa verbijohdoksen kantana olevaa nominia, joka on säilynyt vain marissa (kantaauralin **kelə*-asusta päästään kantamarin **kil*-asuun täysin äänneilallisesti). Johdin *-tA on tunnettu sekä denominaalinen että

samankaltaisen *körü* 'köysi, nuora' -sanana on arveltu olevan lainaa tunguuskielistä (Helmski 1997: 288 *apud* Aikio 2006a: 19–20). Nganasanin sanan osalta lieene huomionarvoista mainita marin I N U Lu L *kerem* 'köysi, naru, nuora', jota on pidetty lainana baškiirista ← *kirām* 'strick der bienenzüchter zum klettern auf hohe astlose bäume' (Räsänen 1923: 36). Pitäisin mahdollisena, että marin sana tästä huolimatta on omaperäinen johdos. Uralilaiseen kantakieleen nimittäin rekonstruoidaan **kārə-* 'kääriä, sitaa, pujottaa' > sm. *kääriä* (< ksm. **kärij-*), saP *gierrat* 'lumota, hummata' (< folk. 'sitaa kengännauhat'), mdE *kerks* 'kimppu; (helmi)nauha', *kerksa-* 'pujottaa, sitaa', M *kārks* 'seppel', *kārksa-* 'kääriä, kietoa', mariI *kerə-*, L *kerə-* 'pistää, pujottaa', udm. *kert-* 'sitaa, solmia, köyttää', komi *kert-* 'sitaa' (< **kär-tä-*), hntV *kerə*, mnsSo. *k^wärək* 'kimppu', ksam. **ker-* 'pukea, laittaa päälle (vaate)' (Aikio 2002: 18–20). Lisäksi *-em* on marissa tunnettu deverbaalinen nominijohdin, I *kučəš* 'tarttua' → *kučem* 'ripa' (Alhoniemi 2010: 156). Räsänen baškiirin sanalle antama merkitys on suppea ja liittyy mehiläisenhoitoon ('mehiläisenhoitajan korkeaan oksattomaan puuhun kiipeämiseen käyttämä köysi'), jota on Volgan alueella oletettavasti harrastettu ammoisista ajoista. Baškiirin *kirām*-sanakin tosin on niin ikään nähtävästi analysoitavissa johdokseksi, vrt. bašk. *kir-* 'kiristää, pingottaa, jännittää' ['anspannen'].

deverbaalinen johdin, joten mikään ei estä analysoimasta *keltä-sanaa johdokseksi. Tässä kuviossa *keltä- olisi siis jo vanha kantauralilainen johdos. Toinen vaihtoehto on, että marin *kıl on takaperoisjohdos vanhasta uralilaisesta *keltä-verbistä (> kma. *kılde- → *kıl). Marissa -t-, -δ hahmottuu synkronisesti johtimeksi, I *lüm* 'nimi' → I *lüm-de* 'nimittää' (Alhoniemi 2010: 164–165). Monet Alhoniemen esimerkeistä voidaan ongelmitta palauttaa jo kantamariin, jossa esiintyy runsaasti varsinaisia *-tA-johdoksia (esim. kma. *lüm → *lüm-de > I N *lümde*-, Vo *lümde*-, L *lümde*-), joiden tarjoamaan malliin kantamarin *kılde- on voinut mukautua.

6.3.6 Mari *käl'čak* 'miekkasärki'

Marin Volgan murteen *käl'čak* 'miekkasärki' -sanaan on yhdistetty komin *kel'ci* 'särki' (Bereczki 1992: 99–100). Mikäli kyseessä olisi marissa perintösanasta, *l'* olisi oletettavasti menettänyt liudennuksensa (Bereczki 1992: 99–100). Sanaa on tällä perusteella pidetty permiläisenä lainana. Tšuvassin *kälčak* ja Siperian tataarin *kälčäk* sanoja on pidetty marilaisina lainoina.

Jotta lainakriteerinä voidaan käyttää perintösanastossa esiintyviä äänteenmuutoksia, on ehdottomasti voitava osoittaa, että sana kuuluu perintösanastoon, mikä kyseisen sanan kohdalla on epätodennäköistä ottaen huomioon, että *l'č-yhtymää ei voida palauttaa uralilaiseen kantakieleen. Sanan uralilaisuutta vastaan on siis esitettävissä selkeä fonotaktinen vasta-argumentti, eikä sana kaikella todennäköisyydellä komissakaan edusta perintösanastoa. Sanaa ei äänteellisesti ole mitään perusteita pitää marissa permiläisenä lainana. Lisäksi sana esiintyy marissa vain Volgan alueella, joten lainautuminen kantapermistä on myös levikin perusteella epätodennäköistä.

6.3.7 Mari *käš/skə 'vuolas'

Marin I *koškā*, N *koške*, Lu *kaskā*, L *kaškā* 'vuolas (virrasta)' -sanaa on esitetty lainaksi kantapermistä, vrt. komi I Ud. *koš*, P *košk* 'vesiputous, koski', J *kúšk* 'poikittainen matalikko (joessa)' (Bereczki 1992: 100). Kantaauralin *š edustuu kaikissa marin murteissa š:nä (Beke 1933: 113–115), joten poikkeamat edustuksessa viittaavat kantamarin jälkeiseen alkuperään. Sana, jota ei voi palauttaa säännöllisesti yhteiseen kantamarin asuun ei voi edustaa lainaa kantapermistä.

Komin ja marin sanoihin on perinteisesti rinnastettu sm. *koski*, saP *guoika*, In. *kuoškā* (UEW: 674; SSA: 409). On esitetty ajatus, että kyseessä on vanha uralilainen nomen-verbum (Janhunen 1981: 235), jonka yhteyteen kuuluvat em. sanojen lisäksi saP *goikkis* 'kuiva', *goikat* 'kuivua', md. *koške* 'kuiva', mari *koške*- 'kuivua', udm. *kwaš* 'matala', *kwašmj*- 'kuivua, kuivaa', komi *košmj*- 'kuivua', ksam. *käšə- > nenT *xasə*- 'kuivua'. SSA:ssa todetaan, että ajatusta sanueiden samuudesta vastustaa ennen kaikkea saame, jossa sanat palautuvat selvästi eri lähtöasuihin, saP *guoika*, In. *kuoškā* < ksa. *kuoška < kur. *koškə ja saP *goika*- < ksa. *koškə- < kur. *kuškə-, *goikki-s* 'kuiva' < ksa. *koškə- < kur. *kuška-. Saamen lisäksi *u:lliseen lähtöasuun viittaa mordvan *koške* 'kuiva'. Komin vokaaliedustus viittaa yksiselitteisesti kantaauralin *o:lliseen lähtöasuun.

Marin *kâš/skə 'vuolas'-sana tuskin on lainaa kantapermistä sibilanttiedustus huomioon ottaen, mutta kur. *koškə-sanueen udmurtilaisesta jatkajasta, udm. *kwaš* 'matala', on lainattu marin I *kuaš*, Ok *kʷas*, N *kuakš*, U *kuakšə*, Lu *kuakš*, L *kuaš*, *koaš* 'matala' (Bereczki 1992: 118).

6.3.8 Mari *kär 'tiukaksi kierretty'

Marin I N Vo U L *kar*, Lu *kär* 'tiukaksi kierretty (lanka, naru)' < kma. *kär -sanaa on esitetty lainaksi permiläisestä sanasta, jolla on jatkaja komin sanassa *gar* 'tiukaksi pyöritetty, kierretty' (Bereczki 1992: 98). Marin ja komin sanoja on vanhemmassa etymologisessa kirjallisuudessa pidetty vastineina ja samaan yhteyteen on lisäksi liitetty mm. sm. *kierä*, saP *gierr* 'kierre, sykkyrä' (KESKJ: 75). Vokalismin perusteella on selvää (ks. edellä), että marin ja komin sanat eivät edusta perintösanastoa. Marin sanaa on väitetty permiläiseksi lainaksi, mutta myönteistä evidenssiä permiläisyyden puolesta ei ole esitetty. Oletus marin sanan permiläisperäisyydestä perustuu siis lähinnä kielteisen evidenssin puutteeseen. Lainasuunnan voisi yhtä hyvin väittää olleen päinvastainen.

Koska komin sana itsessäänkään ei voi äänteellisin perustein olla vanha uralilainen sana, tulisi sanojen alkuperää pohdittaessa ottaa huomioon mahdollisuus, että sana on mariin ja komiin lainautunut jostain kolmannelta lähteestä. Komin sanalle voidaan esittää iranilainen lainaoriginaali, ks. kohta 5.4.1.1. Samasta iranilaisesta lainaoriginaalista iran. *gar- 'kääntää, kietaista, kääriä' voitaneen johtaa myös marin sana. Marin järjestelmään sananalkuiset klusiilit eivät ole kuuluneet, joten substitutio on ymmärrettävästi *k-. Permiläisissä kielissä sana kuuluu nuorimpaan iranilaiseen lainasanakerrostumaan, ja nuoruuteen viittaa niin ikään marin sanan vokalismin.

6.3.9 Mari *laĉe* 'kontti'

Marin I N Vo *laĉe*, I *laĉê*, Lu (JO) *lace* -sanaa on esitetty lainaksi permistä, vrt. komi Ud. *laĉ* 'saavi, soikko' (Bereczki 1963: 404; Bereczki 1992: 100). Äänteellisesti marin sanan permiläisperäisyyttä on perusteltu käytännössä ainoastaan toteamalla, että vaihtelematon *a* viittaa marissa lainaan. Väite pitää pääsääntöisesti paikkansa, mutta se ei kuitenkaan vielä todista, että sana on nimenomaisesti lainaa permiläisistä kielistä. Vokaali *a* viittaa sanan nuoruuteen myös permiläisissä kielissä. Udoralle rajoittuvan levikin vuoksi sanaa ei myöskään voida uskottavasti palauttaa kantapermiin.

6.3.10 Mari *lakemä- 'jäädä, tarttua kiinni puuhun'

I Vo *lakema-*, L *lakemä-* 'jäädä, tarttua kiinni puuhun' (puu, joka kaatuu kumolleen toista puuta vasten, lakki, keppi, ammuttu orava)' -sanalle on esitetty permiläinen lainaetymologia, vrt. komiP *l'ak-* 'liimata kiinni', udm. *l'akj-* 'liimata, liisteröidä' (Bereczki 1992: 100). Marin I Vo *lakema-*, L *lakemä-* on johdos verbistä I Vo L *lake-* 'jäädä riippumaan (kaatunut puu toista vasten, lakki oksaan)', esim. L *lakêš pušängə* 'puu, joka on kaatunut toista puuta vasten', I (M) *ur koz ukseš laken* 'das Eichhörnchen blieb am Zweige der Fichte hängen' (MNySz: 1164; TschWb: 330), mitä

lainaetymologiassa ei mainita. Marissa johtamattoman verbin perusmerkitys ei ole 'liimautua' tai 'tarttua kiinni' vaan 'jäädä riippumaan'. Sanojen semanttisen eron vuoksi en pidä permiläistä lainaetymologiaa erityisen houkuttelevana.

6.3.11 Mari *luðə 'harmaa'

Marin I N *luðo*, Vo *luðo*, Lu L *luðə* 'harmaa' < kma. *luðə sanaa on esitetty lainaksi permiläisestä sanueesta, jolla on jatkaja vain komin *rud* '(tumman)harmaa' -sanassa (Berezcki 1992: 101). Ilmeinen epäsuhta sanojen alkukonsonanteissa pyritään selittämään *r ~ l* -vaihtelulla. Kyse ei kuitenkaan ole mistään selkeästi hahmotuvasta vaihtelusta, vaan pikemminkin yksittäisistä epäsäännöllisyyksistä (ks. kohta 3.3.4.3.2.2). Substituutio mari -ð- ← permi -d- ei yksinään riitä osoittamaan sanaa permiläiseksi lainaksi, sillä kantaauralin *-nt-yhtymä on marissa kehittynyt sanan sisällä ð:ksi alkuperäisissä *ə-vartaloissa (ks. kohta 3.3.4.3), minkä lisäksi marin ð voi luonnollisesti palautua myös *-t:-hen.

6.3.12 Mari *lüye- 'sekoittaa (taikinaa)'

Marin I N *lüye-*, Vo U *lüyem*, Lu *loyem*, L *lâye-* 'sekoittaa, alustaa (taikinaa)' -sanan etymologiseksi lainaoriginaaliksi esitetään sanoja komi *loj-*, P *voj-* 'alustaa, vaivata (taikinaa)', udm. *lajj-* (Berezcki 1992: 101). Ainoa lainaetymologian puolesta esitetty argumentti on, että marissa sanansisäinen *-k- katoaa perintösanastossa. Tämä kuitenkin todistaa vain sen, että marin sana ei ole uralilainen perintösana. Kantaauralin sanansisäinen *-k- on permiläisissä kielissä niin ikään kadonnut, vrt. *jekə 'joki' > komi *ju*, udm. *ju*, *lukə-nta > komi *l̥j-d* 'luku, lasku', udm. *l̥j-d* 'luku(määrä)', *wəkə 'voima' > komi *j̥ez-vi* 'jäsen-suonet, nivel, taive', udm. *joz-vi* 'nivel'. Ei ole varmuutta siitä, että komi *loj-*, P *voj-* 'alustaa, vaivata (taikinaa)', udm. *lajj-* palautuvat aikaisempaan *-k:-hon. Permiläisten kielten vokalismi antaa olettaa, että kyseessä ei ole uralilainen perintösana permiläisissä kielissä sen enempää kuin marissakaan. Olisi tietysti mahdollista ajatella, että *-k- on marissa kadonnut permiä aiemmin ja kma. *γ:llä olisi substituoitu jonkinlaista *k > 0 -muutoksen välivaihetta (*γ), mutta tämä ei kantapermin ja kantamarin ikäero huomioiden ole varteenotettava vaihtoehto.

6.3.13 Mari *lüdə- 'pelätä'

Ks. kohta 3.3.4.3.2.2.

6.3.14 Mari *lüšte- 'lypsää'

Marin I N Vo *lüšte-*, I (M MM USj.) *lüšte-*, I (UP) *lüyâšte-*, *lüyâšte-* sanoja on esitetty lainaksi permistä vrt. komi *l̥štj-*, P *v̥štj-* 'lypsää' (Berezcki 1992: 101–102). Annettuja murretietoja voidaan täydentää muodoilla Vo *lüšte-*, L *läšte-* 'lypsää' (TschWb: 359). Kantamarin asuksi voidaan rekonstruoida *lüšte-. Marin ja komin sanoja on pidetty vanhemmissa etymologisissa sanakirjoissa vastineina (KESKJ: 164;

UEW: 691). Näissä sanakirjoissa marin sanasta on mainittu vain š:llisiä murremuotoja, joten marin ja komin sana palauttamiselle yhteiseen *š:lliseen lähtömuotoon ei ole ollut estettä. Marin Malmyžin murteen š:lliset muodot viittaavat liudentuneen sibilantin sijaan kuitenkin palautumisesta aikaisempaan liudentumattomaan *s:ään. Bereczki esittää, että sana on lainautunut mariin komista, (kanta)komi *ś* → kantamari *s (> M USj. *ś*, muualla *š*). Substituutio ja kronologia eivät aiheuta ongelmia, mikäli oletetaan, että kantauralin *š on jo langennut yhteen *š:n kanssa, mikä selittää sen, että (kanta)komin *š:ää ei ole substituoitu *š:llä, liudentunut sibilanti ei ole yksinkertaisesti enää kuulunut kantamarin äännejärjestelmään. Kantamarin *s on myöhemmin etuvokaalisissa ympäristöissä palataalistunut ja langennut muualla paitsi Malmyžin ja Uržumin murteissa edelleen yhteen *š:n kanssa. Petrušinin kylästä (UP) kerätyt -γ-lliset muodot on selitetty sekundaareiksi – marin erilliskehityksen aikaiseksi kehitykseksi – joskaan ei ole selvää millä perusteella.

Marin ja permiläisten kielten sanan yhteydessä on usein mainittu näitä äänteellisesti ja semanttisesti muistuttavat sanat, sm. *lypsä-* ja mDE *lovso, lovco*, M *lofca* 'maito' (UEW: 695). Aihepiirinsä ja äänteellisen epäsäännöllisyytensä vuoksi sanojen on esitetty olevan substraattia (Aikio 2015b: 46). Sanat viittaavat kaikki lievästi erilaisiin rekonstruktioasuihin, sm. *lypsä-* < *lүpsä-, mDE M *lovso, lovco*, M *lofca* < *lupsa ja komi *lišti-* < *lү(p)štä-. Voidaan olettaa, että mari edustaa vielä neljättä täpärästi erilaista rekonstruktioasua *lү(p)štä-, jolloin marin sanaa ei ole perustetta pitää permiläisenä lainana.

6.3.15 Mari *moyər 'ruumis; puoli'

I N Vo Up Lu *moyər* 'ruumis; puoli' -sanan äänne-edustus on selitetty permiläiseksi vaikutukseksi, vrt. komi *miger*, udm. *mugor* 'ruumis, keho, vartalo, runko' (Bereczki 1992: 102). Sana on permiläisissä kielissä vanha uralilainen perintösana, jonka vastine on unk. *mag-* 'itse' (UEW: 286). Vuorimarin *moygər* edustaa marissa äännelaillisesti odotuksenmukaista asua, muissa marin muodoissa havaittava *ŋk > γ on selitetty permiläiseksi vaikutukseksi, mikä on marille epätyypillinen äännekehitys huomioiden mahdollista. Vuorimarin odotuksenmukainen asu osoittaa, että γ:lliset muodot on omaksuttu vasta kantamarilaisen ajan jälkeen. Ei ole äänteellisiä perusteita selittää vaikutusta jo kantapermiläiseksi, vaan kyse on myöhemmästä vaikutuksesta.

6.3.16 Mari *müde- 'peittää (vaatteella, maalla)'

Marin Vo Lu L *müde-* 'peittää (vaatteella jne.), peittää maalla' < kma. *müde- 'peittää' -sanalle on esitetty permiläinen lainaetymologia, vrt. komi *mudji-*, *mud-* 'kaivaa, tonkia, kaivaa tunneli (maamyyrä)', udm. *mudji-* 'kaivaa, tonkia, mullata' (Bereczki 1992: 102–103). Marin ja permiläisten kielten sanoja on pidetty monissa lähteissä myös vastineina (KESKJ: 177; UEW: 700). Verbit on molemmissa kielihaaroissa epäilemättä johdettu vanhasta uralilaisesta substantiivista *mexə 'maa' > mari *mü-*, komi, udm. *mu* 'maa' (Aikio 2015b: 58). Bereczkin mukaan perusteena marin sanan permiläisperäisyydelle voidaan pitää selvän kantasanan puuttumista marista ja johtimen palautumista alkuperäiseen *nt-yhtymään. On totta, että uralilainen *mexə-

sana ei esiinny marissa itsenäisenä lekseeminä. Sana esiintyy kuitenkin yhdyssanan osana, vrt. I *m(ə)ländə*, N *mlandə*, Vo *müländə*, Lu *müländə*, L *müländə* 'maa, maailma' ja suhdesanoissa, vrt. I (M) *münö* 'alhaalla, maassa', *müyö*, *müjan* 'alas, maahan'. Rinnakkaisten muodosteiden olemassaolon perusteella voidaan olettaa, että sana on kadonnut itsenäisenä lekseeminä vasta marin erilliskehityksen aikana.

Permiläisen lainaetymologian ongelmana on, että rinnakkaiskehitystä ei voida poissulkea. Ei ole mitään estettä olettaa, että marin **müde-* on omaperäinen johdos. Permiläisten kielten *-d-* edustaa alkuperäistä **nt-*aineksista johdinta, ja Bereczki tulkitsee marin *-δ-*n permiläisen *-d-*:n substituutioksi. Marin *-δ-* voi kuitenkin yhtä lailla palautua alkuperäiseen **-t-*ainekseen, joka on uralilaisissa kielissä tavallinen verbaalinen johdinaines. Ainoana lievänä epävarmuustekijänä on, että aineistosta ei löydy muita yksitavuiseen vokaalivartaloon muodostettuja **-de-*johdoksia, konsonanttivartaloisia **-de-*johdoksia sen sijaan esiintyy, kma. **lüm-de-* 'nimittää' ← **lüm* 'nimi'.

6.3.17 Mari **nŷəðə* 'sakea, kiinteä'

Marin sanan, I N *nŷəðə*, Vo *nŷəðə*, Up *nŷəðə*, Lu *nŷəðə* L *nŷəðə* 'sakea (nesteestä), kiinteä, paksu (puuro, taikina)', on esitetty olevan lainaa permiläisestä sanueesta, johon kuuluvat komi *negil* 'tiheä, taaja, sankka', J *nögil* 'limaisuus', udm. *nigil* 'vahva, kova, luja, tukeva', rinnan *nigil* '-*nigil*' 'pulska, lihava, pullea' (Bereczki 1992: 103–104). Permiläisten kielten *-g-* palautuu uralilaisessa perintösanastossa **-ŋk-*yhtymään (ks. kohta 3.4.3), joka säilyy marissa säännöllisesti. Permiläisen vokaalivastaavuuden taustalle on rekonstruoitu **u*, jonka rekonstruointi perustuu osittain marilaisten sanojen evidenssiin (Zhivlov 2014: 124), muita esimerkkejä kprm. **um* 'suu' → kma. **ümša* 'id.', kprm. **vurt* 'niisi' → kma. **wür* 'id'. Lainaetymologioihin liittyy kuitenkin monenlaisia epävarmuustekijöitä (ks. kohdat 6.3.42 ja 6.3.37). Permiläisillä sanoilla ei ole tunnettuja vastineita muissa uralilaisissa kielissä, joten sanan lainautumista kolmannesta lähteestä ei voida poissulkea.

6.3.18 Mari **nūmala-* 'kantaa'

Marin murremuotojen, I N *numala-*, Vo Up *nūmala-*, Lu L *namala-* 'kantaa, kuljettaa, vetää', väliset vokaalisuhteet ovat epäsäännölliset. Mikäli luoteis- ja länsimurteiden ensitavun *a* selittyy assimilaatioksi, voidaan sanan kantamarilaiseksi asuksi rekonstruoida **nūmala-*. Sanan on esitetty marissa olevan permiläistä laina-alkuperää, ← komi *nu-*, udm. *nui-* 'kantaa, viedä' (Bereczki 1982: 393; Bereczki 1992: 104).

Permiläisen lainaetymologian ehtona pidetään, että *-m-* on voitava olla tulkittavissa suffiksiksi, joten muita lainaetymologian puolesta esitettyjä pohdintoja on turha puntaroida ennen *-m-*:n alkuperän selvittelyä. Bereczki vertaa marin *tunemam* 'opiskella, opetella' -sanaa unk. *tanul-*sanaan ja rinnastukseen nojaten toteaa, että *-m-* esiintyy harvakseltaan deverbaalisena verbijohtimena. Kyseisen esimerkin *-m-* toki tuskin voi olla muuta kuin jonkinlainen kivettynyt johdin, mutta tätä ei voida pitää kelvollisena vertailukohtana. Jotta permiläistä lainaselitystä voitaisiin pitää uskottavana, olisi *-m-*:n pitänyt olla produktiivinen johdin vielä lainautumisen aikoihin. Lisäksi on huomioitava, että mikäli *-m-* todella on johdin, on sana marissa

kaksinkertainen johdos. Marin käänteissanakirjasta *numalaš*-sanalle verrannollisia esimerkkejä löytyy vain kaksi, momentaanijohdokset *čumalaš* 'potkaista' (← *čumaš* 'potkia') ja *kumalaš* 'rukoilla, kumarrella' (← *kumaš* 'sulkea, ummistaa silmät')²⁷ (Luutonen ym. 2002: 266), joissa *-m-* on osa vartaloa. Käänteissanakirjan aineisto ei tarjoa tukea oletukselle *-m-:n* suffiksiudesta. Koska vartaloa **nūma-* ei voida analysoida johdokseksi, ei permiläistä lainaselitystäkään voida hyväksyä.

Aines *-al-* luonnollisestikin on johdin, ja marista tunnetaan useita tapauksia, joissa uralilainen perintösana on säilynyt nimenomaan kyseisenä johdokseksi, vrt. kma. **kičälä-* 'etsiä' ← kur. **kenčə-* 'etsiä', kma. **kūrala-* 'kyntää' ← kur. **kurə-* 'kaivaa', kma. **piđälä-* 'puolustaa' ← kur. **pintə-* 'sulkea, peittää'. Äänteellisesti kma. **nūmala-*sana sopisi yhteen saamassa esiintyvän sanueen kanssa, vrt. saP *njoammūt* 'madella, mataa, mönkiä, ryömiä; laahustaa, olla jalkeilla (sairastaa, heikosta ihmisestä); tarttua (tauti)'. Saamen **noamō*-asuun palautuviin sanoihin on rinnastettu nenT *ńamā-* 'tarttua, ottaa kiinni', en. *noʔa-* 'tarttua' (UEW: 322) tai vaihtoehtoisesti unk. *nyúl-* 'koskea, kajota; tavata tavoitella, kurottaa' (Sammallahti 1988: 546). Niittymarin verbille annettuja merkityksiä kantamisen lisäksi ovat 'vetää, kiskoa, raahata, laahata, siirtää, viedä, tuoda, kuljettaa' '(tuuli) temmata, viedä mukanaan' (MSS: 188–189), joten saamen ja marin merkitykset ovat osin yhteneviä. Mahdollisesti saamen ja marin sanat voitaisiin yhdistää jonkinlaiseksi laahaavaa liikkumista merkitseväksi sanueeksi kur. **nōma-*.

6.3.19 Mari *nōšlem* 'piestä, lyödä'

Marin *nōšlem* (Vas.) 'piestä, lyödä' -sanaan on verrattu komissa esiintyvää johdosta *nešal-*, P *nešav-* 'lyödä nuijalla' (Bereczki 1992: 103). Komin sana on denominaalinen johdos, jonka kantana on komiS P *neš(k)* 'puumoukari, -nuija, kurikka', J *nuš*, jolle on esitetty vastine udmurtista, S *nušj*, K *nušə*, G *nučj* ja itämerensuomesta sm. *nuija*, (lounaismurteet) *nuhja*, vi. *nui* (g. *nuiā*), murt. *nuhi* (g. *nuhja*), li. *nujā* 'kalikka, nuija' (UEW: 711–712). Itämerensuomen ja permiläisten kielten vokalismin yhteensopimattomuudesta on huomautettu kirjallisuudessa jo varhain (E. Itkonen 1954: 321), mutta etymologisiin sanakirjoihin rinnastus, marin sana mukaan lukien, on siitä huolimatta hyväksytty (UEW: 711; SSA: 235).

Rinnastukseen liittyy vokalismin ohella muitakin ongelmia. Kantasuomen **nušja*-asuun palautuvia vastineita on korostettu, vaikka ksm. **nuija*-asuun palautuvilla vastineilla, sm. *nuija*, vi. *nui*, li. *nujā*, on laajempi levikki. Permiläisiä kieliä ei voida johtaa itämerensuomalaisten kielten tapaan ensitavun **u:*sta. UEW:ssa tämä on pyritty korjaamaan rekonstruoimalla rinnalle asu **nošja*. Vokaalivastaavuus komi *ε* ~ udm. *u* on epätyypillinen kur. **o:*n jatkaja, vaikka noin tusinasta tapauksesta alkuperäiseen **o:*honkin palautuvia esimerkkejä löytyy (E. Itkonen 1954: 321). Yrittäessään harmonisoida itämerensuomen ja permiläisten kielten keskikonsonantiston, UEW joutuu lisäksi selittämään komin *k*-vartaloisuuden analogian vaikutukseksi. Tätä oletettua analogiakehitystä ei kuitenkaan UEW:ssa avata sen tarkemmin. On täysin mahdollista, että kyseessä on itse asiassa yksinkertaisesti kaksi eri sanaa, ksm. **nuija* ja esipermin **noškə/*nokšə*. Toisaalta epäsäännölliset äännevastaavuudet, *š:*llisyys ja

²⁷ Erikoinen semantiikka johdoksen ja kantasanan välillä selittyy nähdäkseni siten, että kur. **kuma* 'kumara, kumo; taipua' ja **kuña-* 'ummistaa silmät' ovat marissa sekoittuneet.

levikki ovat kaikki suomalais-permiläisiin kieliin hahmotellun substraattivaikutuksen tyyppipiirteitä (Aikio 2015b: 44–47).

Substraattialkuperä ei tietenkään välttämättä tee permiläistä laina-alkuperää tyhjäksi. Bereczki selittää marin vokalismin olettamalla, että kantapermin *q on marissa substituoitu *o:lla t. *u:lla, joiden myöhemmästä etuvokaalistumisesta on esimerkkejä, ČČ JT *sosna* ~ UJ CÜ *sösna* 'sika', JO *nuštem* ~ B *ništem* 'niistä'. Marin sanan murrepohja on kuitenkin siinä määrin kapea, että esimerkkien verrannollisuudesta ei ole takeita.

6.3.20 Mari *ńuyo* 'kivennuoliainen'

'Kivennuoliaista' merkitsevä I (P BJp M) *ńuyo*, I (MK) *ńuyŭ*, I (US) *ńuyə*, esiintyy vain itämarissa. Samaan yhteyteen oletetaan kuuluvan johdoksina myös muotojen Vo *ńukta* 'säyneensukuinen kala', Up *ńüktö* 'eräs kala'. Marin sanan oletetaan olevan laina permiläisestä lähteestä, jota edustavat komi Sys. *nigil* 'ankerias', Lu. *ńugil'*, VyčY *ńuglej* (Bereczki 1964: 119–120; Bereczki 1992: 104–105). Oletus sanan permiläisperäisyydestä perustuu virheelliseen ajatukseen, että perintösanastossa esiintyviä äänteellisiä kriteerejä voidaan soveltaa sellaisenaan alkuperältään tuntemattomaan sanastoon. Sana ei ole permiläisissä kielissä läpinäkyvä johdos, vaikka jonkinlaisen johdinaineksien sanat mitä ilmeisimmin sisältävät. KESKJ:ssa komin sanaan on rinnastettu udmurtin *nugiles* 'törö' (s. 199), komin ja udmurtin sana-asujen äänteellinen horjuvuus viittaa kantapermin hajoamisen jälkeiseen alkuperään.

6.3.21 Mari *pañe* 'lusikka'

Sana murrelevikki marissa rajoittuu itämurteisiin. Marin sanan on esitetty olevan lainaa permiläisistä sanueista, jota edustavat komi *pañ*, udm. *puñj* 'lusikka' (Bereczki 1977: 64; Bereczki 1992: 106). Sekä konsonantismin että vokalismin todetaan viittaavan marissa lainasanaan. Havainto marin sanan lainaperäisyydestä voidaan hyväksyä, mutta sanan permiläisyyden osalta perustelu on *non sequitur*.

Edellytyksenä suurimmalle osalle Bereczkin permiläisinä pitämistä lainoista on, että sanat edustavat viime kädessä uralilaista perintösanastoa. UEW:n esittää permiläisille sanoille vastineen mordvasta, E *penč*, *pānč*, M *pānč* 'lusikka' ja hantista, V *pěñ* (s. 372). KESKJ:ssa vastinesarjaan yhdistetään vielä sm. *piena* ja vi. *pōōn* (s. 216), jotka kuitenkin ovat germaanisista lainoja (← kgerm. *spenu-z)(LägLoS: 2). Rinnastus ei ole äännesuhteiltaan säännöllinen, UEW:n rekonstruoimaan *peñz-asuun viittaa säännöllisesti vain hanti, joten rinnastusta ei sellaisenaan voida palauttaa kantauraliin. Sanat voivat hyvinkin olla etymologisessa yhteydessä, mutta epäsäännölliset äännevastaavuudet viittaavat siihen, että sanan alkuperä eri kieliharoissa ajoittuu kantauralin hajoamisen jälkeiseen aikaan.

Sanan palautuminen kantauraliin on permiläisten kielten vokalismin perusteella epätodennäköistä. Tapauksia, joissa komin *a*:ta vastaa udmurtissa *u* on noin parisenkymmentä (Lytkin 1964: 170–172). Näistä vain yksitavuisilla sanoilla, komi *va*, udm. *vu* 'vesi' ja komi *ma*, udm. *mu* 'mesi', on selvä esipermiläinen edeltäjä, kur. *wetə, *metə. Loput komi *a* ~ udm. *u* -tapauksista näyttävät muodostavan alkuperältään moninaisen ryhmän. Ryhmään kuuluu mm. tšuvassilainoja: komi *adas*,

udm. *udjś* 'viljakaistale' ← tšuv. *odas*, *uDas*, komi *kan* 'tsaari, ruhtinas', udm. *kun* 'valtio' ← tšuv. *χon*, *χun*, komi *čarla*, udm. *šurlo* 'sirppi' ← tšuv. *šurla*, *šorla* ja iranilaisia lainoja: komi *dar*, udm. *durj* 'liemikauha' ← iran. *darvi, komi *tašti*, udm. *tušti* 'lautanen, liemikulho' ← iran. *tašta-. Kourallisessa tapauksia permiläisten kielten sanalle on esitetty sukukielinen vastine, mutta rinnastuksiin liittyy monia äänteellisiä ongelmia.

- komi *čan*, udm. *čuhj* 'varsa' ~ mari *čoma*, L *cama* 'varsa', sm. *sonni*, unk. *csina* 'varsa' (KESKJ: 301) – Etymologiset lähteet eivät ole yksimielisiä sanojen yhteenkuuluvuudesta. Itkonen rinnastaa permiläisten kielten ja marin sanan, mutta pitää ims. sanan kuulumista tähän yhteyteen epävarmana (1953–1954: 163). UEW rinnastaa empien itämerensuomen ja permin sanat, mutta hylkää äänteellisistä syistä rinnastuksen mariin (s. 614). SSA:ssa puolestaan todetaan, että *sonni*-sanalle esitetyt etäsukukielten vastineet ovat epävarmoja (s. 198). Ei nähdäkseni ole perusteita pitää mitään esitetyistä rinnastuksista oikeellisena, mikään säännöllinen äännekehitys ei selitä esimerkiksi keskikonsonantiston keskinäistä suhdetta. Mikäli permiläisten kielten ja marin sanalla on jonkinlainen etymologinen yhteys, on se myöhempää perua.
- komi *kad*, udm. *kud* 'soinen metsä, suo' ~ md. *kal* 'laidun', mns. *kel*, hnt. *kal* 'suo', unk. *haláp* 'märkä niitty' (KESKJ: 114) – KESKJ:n mukaan sanat ovat rinnastettavissa, mikäli prm. *-d* analysoidaan johtimeksi. Tässä tapauksessa johdosparalleelin muodostaa komi *vad* 'metsäjärvi, -lampi, soistunut paikka' ← *va* 'vesi; kostea, märkä'. Kantapermin *kā palautuu muiden kantapermiin rekonstruoitavien yksitavuisten sanojen (*mā, *vā) esimerkkiin perustuen esipermin *e:hen, eikä sovi näin ollen vertailukohdaksi lähinnä takavokaaliin palautuville sukukielten vastineille.
- komi *mam*, udm. *mumj* 'äiti' ~ sm. *maammo*, ve. *mamej* (KESKJ: 169) – Todennäköisesti molemmilla tahoilla alkuperältään lastenkielinen sana.
- komi *pal' ur*, *pal'a ur*, udm. *pul'o* 'liito-orava' ~ sa. *buoidda* 'kärppä', unk. *pegy-* (KESKJ: 216) – Vastinesarja on ilmeisen virheellinen.
- komi *pan-* 'luoda kangasta, panna alulle kudonta', udm. *pumj-*, M *puñj-*, U *puñj-* 'tulla vastaan, kohdata, tavata; luoda loimi seinälle naulasta naulaan' ~ vi. *pooma* 'hirttää', mdE *poŋgoms* 'osua, päästä, joutua', M *povâms* 'osua, päästä, joutua', unk. *fog-* 'pitää, pidellä; tulla' (KESKJ: 216; WotjWsch: 212; UEW: 723) – UEW hyväksyy KESKJ:ssa esitetystä vastinesarjasta empien vain permiläisten kielten ja mordvan välisen rinnastuksen. Udmurtin ja mordvan perusteella sanan voisi palauttaa rekonstruktioasuun *poŋa-, mutta komin sanan vokalismille ei löydy säännöllistä selitystä. Udmurtin verbi ja alla oleva suhdesana *pumit* 'vastaan, vasten, vastapäätä' -sanat sopivat äänteellisesti ja semanttisesti sanan *pum*, *puñ* (M J MU U) 'loppu, pää' yhteyteen. 'Vastaan tulemisen' ja 'vastapäätä' olemisen merkitykset selittyvät luontevasti juuri 'pään' merkityksestä, joskin sana on permiläisissä kielissä kadottanut ruumiinosaan viittaavan merkityksensä.
- komi *panjđ*, udm. *pumit*, *puñit* (M JI U) 'vastaan, vasten, vastapäätä' ~ mdE *poŋgoms*, M *povâms* 'osua, päästä, joutua' (KESKJ: 216; WotjWsch: 212; UEW: 723) – Vrt. yllä.
- komi *tar*, udm. *tur* 'teeri' ~ sm. *teeri*, *tetri* (KESKJ: 278) – *târ 'teeri' < esipermi *teðərə ← ? kbaltt. *wet-uš-a- (Zhivlov 2008 *apud* Nikulin 2013: 3).

— komi *važ*, udm. *vuž* ~ sm. *vanha* (KESKJ: 46) – Ks. kohta 6.2.17.

Vokaalivastaavuuden komi *a*, udm. *u* taustalta ei löydy selvää esipermiläistä kiintopistettä, joten sanan lainaperäisyys vaikuttaa permin sanojenkin osalta todennäköiseltä. Permiläisten kielten sanaa muistuttaa ainakin ulkoisesti muinaisnorjan *spánn* 'lastu, päre; lusikka' (aikaisemmasta *spēnu-z-asusta → ksm. *pē̃na). Tässä yhteydessä ei ole mahdollista käsitellä tarkemmin mahdollisten viikinkiaikaisten germaanilainojen tarkkaa aikaa ja paikkaa, mutta ei liene poissuljettua, että yksittäisiä viikinkiaikaisia lainasanoja olisi kulkeutunut permiläisiin kielisiin asti. Äänteellisesti samankaltaisia sanoja tavataan myös muualla, vrt. mia. *pānikā* 'yhdyntyyppinen lusikka' (← *pāni* 'käsi') (EWAia: 117–118). Indoarjalaisella sanalla ei tosin nähtävästi ole varmoja vastineita muualla indoeurooppalaisessa kielikunnassa. Taustalla saattaa olla jonkinlainen kulkusana. Marin levikki ja äänneasu viittaavat kantamarin jälkeiseen alkuperään, joten sanan lainautumista kantapermistä on kronologisesti vaikea perustella. Lainautuminen permiin ja mariin kolmannesta lähteestä vaikuttaa todennäköisemmiltä selitykseltä.

6.3.22 Mari *pīčīre- 'puristaa'

Marin sanalle esitetyn lainaetymologian mukaan I N *pâzâre*-, I *pīžīre*-, Vo *pīžīre*-, Up *pəzəre*-, Lu L *pəzəre*- 'puristaa, pusertaa' on lainaa permiläisestä sanueesta, vrt. udm. *pīžirt*- 'puristaa, pusertaa (jk jstak t. kuiviin), vääntää pyykkiä', S *pīžirt*-, komi *pīžirt*-, P *pīžirt*-, J *pīžirt*- (Bereczki 1992: 106). Permiläistä sanaa pidetään perintösanana, jonka vastineita ovat sm. *pusertaa*, hntVK *posər*- 'puristaa syliinsä', Kr. *pusər*- 'puserrella', unk. *facsar*- 'pusertaa, vääntää (vaatteet kuivaksi)' (UEW: 397; SSA: 439–440). Marin etuvokaalisuutta on esitetty deskriptiivisyydestä johtuvaksi (SKES: 658–659), mitä ei Bereczkin mukaan voida mahdollisuutena kokonaan poissulkea.

Marin sana sopii äänteellisesti myös lainaksi permiläisistä kielistä, joskaan mitään erityistä syytä pitää lainanantaja juuri kantapermiä ei ole, sillä kantapermiläinen ja kantaudmurttilainen rekonstruktioitaso ovat identtiset, kprm./kudm. *pīžirt-. Palataalisessa ympäristössä kantaudmurtin *j:n rekonstruoimisesta kantamarin *i:llä on rinnakkaistapaus, udm. *il' 'kosteaa, märkä' → kma. *il'e 'kosteaa, märkä' (Bereczki 1992: 115). Kantaudmurtin *-ž:-n substituoinen kantamarin *č:llä on odotuksenmukaista ottaen huomioon, että soinnillisuudella ei ole ollut kantamarissa merkitystä erottavaa tehtävää. Kma. *č:n deokklusio vokaalienvälisessä asemassa on säännöllinen.

6.3.23 Mari *piž 'kinnas, lapanen'

Marin I N Lu *piž*, Vo *pež* -sanaa pidetään lainana permiläisestä sanueesta, jota edustavat udm. *peži* 'kinnas, lapanen, rukkanen', komi *ke-piž*, P *ke-pis*, J *ki-piž*, *ki-piž* (Bereczki 1992: 107). Permiläisten kielten sanalla on vastine obinugrissa, hntV O *pas*, DN *pos* 'nahkarukkanen', mnsKondK *pēšyə*, So. *pāssa* 'rukkanen, kinnas'. Permiläisten kielten ja obinugrin sanat palautetaan uralilaiseen *piči-asuun (Zhivlov 2014: 136). UEW:ssa esitetty rekonstruktioasu on *peš3 (s. 376). Ero rekonstruktioasujen välillä johtuu lähinnä notaatioeroista, Zhivlov (2014: 114)

rekonstruoi kauttaaltaan liudentuneen sibilantin sijaan liudentuneen affrikaatan. Mansin perusteella voidaan varsin luotettavasti rekonstruoida ensitavun vokaaliksi kantauralin **ɛ*.

Bereczki esittää, että kantapermin **i*:tä on marissa substituoitu *i*:llä. Vokaalivastaavuus udm. *ɛ* ~ komi *i* on harvinainen, eikä selvästi palaudu mihinkään kantapermin vokaaliin, joten lieenee syytä epäillä jommankumman kielen vokalismin kehittyneen epäsäännöllisesti. Komin sana esiintyy yksinomaan yhdyssanan jälkiosana, joten näkisin, että komi edustaa tässä tapauksessa parin epäsäännöllistä jäsentä. Udmurtin perusteella kantapermin rekonstruktioasu on ollut **peʒ*. Vokaalisubstituutio kprm. **ɛ* t. kudm. **ɛ* → kma. **i* on foneettisesti epäuskottava, sillä äänteellisesti läheisempiäkin vokaaleja olisi kantamarin äännejärjestelmässä ollut tarjolla.

6.3.24 Mari *poš* ‘merta’

Marin *poš* ‘merta’ -sanaa on esitetty lainaksi kantapermin sanasta, jota edustaa komin *puš* ‘pitkä merta’ (Bereczki 1992: 107). Pohjimmiltaan sama lainaetymologia on esitetty myös kantakielirekonstruktioiden muodossa, kma. **poš* ← kprm. **poš* (Zhivlov 2014: 124). Marin sana ei esiinny murrekokoelmissa (TschWb, MNySz). Bereczki on poiminut sanan Vasilevin sanakirjasta (1928: 162). Suppeasta murrelevikistä huolimatta näyttää sana esiintyvän marin kielialueen maantieteellisissä ääripäissä, vuorimarissa (Savatkova 2008: 210) sekä Tatarstanissa ja Udmurtiassa puhutussa itämarissa (Veršin 2011: 448). Tämä huomioiden ei sanan palautuminen kantamariin ole poissuljettua. Komissa sana on levikiltään todella suppea esiintyen vain Luzalla (SSKZD: 310), minkä perusteella sanan rekonstruointi kantapermiin on kyseenalaista. Bereczki mainitsee mansin sanasta, joka muistuttaa äänteellisesti ja semanttisesti marin ja komin sanoja, mutta oletus, että sana olisi lainautunut mansista komin kautta mariin on levikin suppeus huomioiden epätodennäköistä.

6.3.25 Mari **pūrña* ‘kori, koppa’

Marin N *pūrña*, Up Vo *pūrña*, Lu *pōrña* ‘(niini- t. tuohi)kori, koppa’ -sanaa pidetään permiläisenä lainana (Bereczki 1992: 107–108). Komin *burña* ‘suuri haapapuusta koverrettu astia, laari’ ja udmurtin *berño* ‘myllyn tuutti, oluenpanosammio’ -sanoihin puolestaan on rinnastettu sm. *purnu* ‘hinkalo, laari; maahan kaivettu ruokatavaroiden säilytyskuoppa’, *purmu* ‘nauriskuoppa’ ja sa. *buorna* ‘maan pinnalle t. sisään tehty säiliösalvos’ (UEW: 735–736; SSA: 437).

Rinnastus on epäsäännöllisiin äännesuhteisiin perustuen hylätty, ja levikiltään pohjoisitämerensuomeen rajoittuvaa sanaa sm. *purnu*, *purmu*, ka. *purnu*, *puurnu*, *puuru* ‘viljalaari’, ly. *purn*, *purnu*, *pūrnu*, ve. *purn* on esitetty saamelaislainaksi: pksm. **purnu* ← ksa. **puorne* ‘maahan kaivettu ruokasäilö’ > vrt. saE *boerne*, saP *buordna* (vanh.), saKo. *puōrnn* (Aikio 2008: 138–140). Pohjoisitämerensuomesta sanan on puolestaan arveltu lainautuneen permiläisiin kieliin, pksm. **purnu* → kprm. **borña* (Saarikivi 2018: 326–327). Samassa yhteydessä todetaan, että marin sana näyttää pikemminkin lainalta länsiuralista kuin permiläisistä kielistä. Sana esiintyy myös tsuvassissa, alamurre *pərñe*, ylämurre *pərñä*, johon sen oletetaan lainautuneen

permiläisistä kielistä (Bereczki 1992: 108). Mikäli kaikki tehdyt lainaoletukset pitävät paikkansa olisi sana kulkeutunut kantasaamesta pohjoisitämerensuomen t. länsiuralin kautta sekä kantapermiin että mariin ja permiläisistä kielistä edelleen tsuvassiin.

Permiläisten kielten vokalismi, komi *u* ~ udm *e*, ei edusta säännöllisesti mitään kantapermin vokaalia ja sen on – riippumatta mahdollisesta laina-alkuperästä – oltava permiläisissä kielissä vasta kantapermin hajoamisen jälkeen omaksuttu. En ole vakuuttunut myöskään siitä, että marin sana olisi *p*:-n soinnittomuuden nojalla lainaa länsiuralista, eihän soinnillinen sananalkuinen *b*- ole tai ole ollut marissa missään kielen kehitysvaiheessa mahdollinen. Ottaen huomioon, että sanaa ei voida äänteellisesti palauttaa kantapermiin, on sanan lainan ajoittaminen marissa kantapermiläiseksi perusteetonta siinäkin tapauksessa, että laina olisi viime kädessä omaksuttu permiläiseltä taholta.

6.3.26 Mari **reyén(č)ə* 'jäkälä'

Marin I *reyénčə*, N Vo *reyénčə*, Up Lu *reyénə*, L *reyén(ə)*, *rexeñə* 'sammal, jäkälä' - sanaa pidetään UEW:ssa vastineena sanoille komi *roj*, SysY *roj*, udm. *žuj* 'sammal' (s. 744). KESKJ:ssa mainitaan lisäksi komijažvan muoto *proj*, jossa *p*:-n oletetaan olevan proteettinen (s. 242). Lainaetymologiaa perustellaan lyhyehkösti toteamalla, että *-γ*- on sanasisäisen **-k*:-n heijastumana epäsäännöllinen (Bereczki 1992: 108).

Sanoja ei nähdäkseni voida uskottavasti pitää sen enempää vastineina kuin marin sanaa lainana permiläisistä kielistä. Sanojen vastineisuuden esteenä on äänteellinen epäsäännöllisyys, kantamarin **e* palautuu perintösanastossa kantaauralin **ä*:hän (ks. 3.3.5.2), myöhäiskantapermin **ə* puolestaan heijastaa kantaauralin **e*-ä:tä (Ylä-Sysola tosin viittaa alkuperäiseen **ə*-vartaloon) (ks. kohta 3.4.4.2.7). Keskikonsonantistoltaan rinnastus on niin ikään epäsäännöllinen, marin *-γ*- ei suoraviivaisesti jatka mitään esimarin äännettä, permin *-j*- palautuu puolestaan esipermin **-j*:-hin. Perusteita sanojen rinnastamiselle ei ole.

Permiläistä lainaetymologiaa koskien voidaan esittää vasta-argumentteja. Huomiosta, että *-γ*- on marissa epäsäännöllinen **-k*:-n jatka ei seuraa, että sana on permiläinen laina (kur. **-k*- katoaa myös permissä). Rinnastusta ei voida hylätä, ja samaan aikaan jatkaa äänteellisten argumenttien soveltamista, jotka perustuvat tuohon hylättyyn rinnastukseen. Ei voida puhua perintösanaston **-k*:-n säännöllisyydestä tai epäsäännöllisyydestä, jos sanaa ei lueta kuuluvaksi perintösanastoon. Sana ei voi yhtä aikaa olla marissa sekä perintösana että permiläinen laina.

Varhaisin rekonstruktioasu, joka permiläisen aineiston pohjalta on rekonstruoitavissa, on kantapermin **rəj* (esipermiläinen asu olisi teoriassa **rejä*, mutta muiden uralilaisten vastineiden puuttuessa ei voida olla varmoja sanan kuulumisesta perintösanastoon), joka mitä ilmeisimmin ei sovellu marin sanan lainaoriginaaliksi. Marin sanaa ei ole myöskään selitettävissä lainaksi jostain myöhemmästä permiläisestä kielimuodosta.

6.3.27 Mari **rüm*- 'hämärä'

Johtamaton kantasana näyttää marissa säilyneen vain kielialueen länsilaidalla, luoteis- ja länsimarissa, Lu *rüm*, L *rəm* '(aamu- t. ilta-)hämärä' (< kma. **rüm*).

Laajalevikkisiä, oleellisesti koko marin kielialueen kattavia, sen sijaan ovat johdokset I *rūmbālye*-, N *rūmbālye*-, Vo *rūmbālye*-, Up *rūmal̥ya*-, Lu *rūmbālye*-, L *rāmālyä*- 'hämärtyä' (< kma. *rūm(b)alye-) ja I *rūmbālye*, I (Ok) *rūmbālyē*, N *rūmbālye*, Lu *rūmbālyä*, L *rāmālyä* 'hämärä, hämyinen' (< kma. *rūm(b)alyä) (MNYSz: 2142–2143; TschWb: 606), joten kantasanan vokalismi voidaan sen suppeasta levikistä huolimatta varsin luotettavasti rekonstruoida. Muutamia suppealevikkisempiäkin johdoksia esiintyy, esim. N *rūmbāk*, Vo *rūmbūk* 'hämärä', mutta niiden palautuminen kantamariin on epävarmaa.

Johtimella I *-alye*-, L *-Al̥ə* muodostetaan kantasanasta ns. moderatiivisia johdoksia, esim. I *šemalye*, L *šimālyä* 'mustahko' ← I *šeme*, L *šim(ə)* 'musta', I *šōrtnālye* 'kullanhohtoinen' ← I *šōrtnō* 'kulta' (Alhoniemi 2010: 158). Johtimen on arveltu olevan uralilaisista adjektiivijohdinaineksista kur. *I ja *k (Lehtisalo 1936: 152–154; 340–341) koostuva yhdistelmäjohdin (Bereczki 2002: 200).

Uralilaisissa kielissä esiintyy erinäisiä saman kielenaineksen sisältäviä ja funktioltaan samansuuntaisia johtimia, mutta on eri asia, onko kyse yhteisistä kantauralilaisista johtimista. Mikäli murrelevikkiä voidaan pitää jonkinlaisena mittarina johdoksen iästä, ei suurin osa marin I *-alye*-, L *-Al̥ə* -johdoksista palaudu edes kantamariin. Marin käänteissanakirjasta *-alye*-aineksen sisältäviä sanoja löytyy n. 40:

- värin nimeä moderoivat: *kandalye* 'sinertävä, (vaalean)sininen' ← *kande* 'sininen', *kānalye* ← *kāna* 'ruusunpunainen, helakanpunainen', *kūrenalye* 'vaaleanruskea' ← *kūren* 'ruskea; harmaanruskea', *kōkalye* ← *kōk* 'harmaa', *luḍalye* 'harmahtava' ← *luḍo* 'harmaa', *narānčalye* 'kellertävä' ← *narānče* 'keltainen', *ošalye* 'vaalea, vaaleahko' ← *oš(o)* 'valkoinen, valkea', *saralye* ← *sar* 'keltainen; (hevonon) voikko', *šemalye* 'mustahko' ← *šem(e)* 'musta', *suralye* 'harmahtava' ← *sur* 'harmaa', *tūkalye* 'kellertävä' ← *tükō* 'keltainen'
- substantiivipohjaiset johdokset: *rokalye* 'multainen; maanharmaa, harmahtavan kalpea (kasvoista)' ← *rok* 'multa, maa', *šijalye* ← *šij* 'hopea', *sirenālye* 'syreeninliila' ← *siren* 'syreeni', *šūštalye* 'kirkkaanmusta' ← *šūštō* 'nahka', *šāštalye* 'vahankeltainen' ← *šāšte* 'vaha', *šōrtnālye* 'kullanhohtoinen' ← *šōrtnō* 'kulta', *tūtāralye* 'sumuinen' ← *tūtāra* 'sumu'
- muita adjektiiveja moderoivat: *čaralye* ← *čara* 'paljas', *jualye* 'viileä, vilpoisa' ← (kantasana vain L *ju* 'kylmä'), *kočalye* ← *kočo* 'väkevä, kitkerä', *kuyalye* ← *kuyū* 'iso, suuri', *kukšalye* 'kuivahko' ← *kukšo* 'kuiva', *kālmalye* ← *kālme* 'jäätynyt, paletunut', *lewalye* ← *lewe* 'lämmen', *nočkalye* ← *nočko* 'märkä, kostea', *nōralye* ← *nōrō* 'kostea, märkä', *pičalye* ← *pič* 'ummehtunut; synkkä, tumma', *šapalye* 'vaalea, kalpea' ← *šape* 'kalpea', *šeralye* 'happamahko, makeahko' ← *šere* 'happamaton, makea', *šongalye* ← *šongo* 'vanha (ihminen)', *šopalye* ← *šopo* 'hapan', *toštalye* ← *tošto* 'vanha'
- ei selvää kantasanaa: *oralye* 'käheä', *polḍalye* 'käyrä'

Näistä kourallinen voidaan levikin perusteella palauttaa jo kantamariin:

- kma. *jualyā > I *jualyā*, N *jualye*, Vo *jualye*, Up *^djulyō*, L *jualyā* 'viileä, vilpoisa' (MNYSz: 544; TschWb: 193)

- kma. *luḍalyə > I N *luḍalye*, Vo *luḍalye*, Up *luḍalyz*, Lu L *luḍalyḥ* 'harmahtava' (TschWb: 350)
- kma. *oṣalyə > I N *oṣalye*, Vo *oṣalye*, Up *oṣalyz*, Lu L *oṣalyḥ* 'vaalea, vaaleahko' (MNYsz: 1722; TschWb: 472)
- kma. *polḍalyə > I (Ok) *polḍalyḥ*, N *polḍalye*, U *polḍalyḥ*, Vo *poltalye*, L *palḍalyḥ* 'käyrä' (TschWb: 527)
- kma. *rūm(b)alyə > I *rūmbālye*, I (Ok) *rūmbalyḥ*, N *rūmbalye*, Lu (JO) *rūmbālyə*, L *rəməlyə* 'hämärä, hämyinen' (MNYsz: 2142–2143; TschWb: 606)
- kma. *simalyə > I N *šemalye*, I (Ok) *šimalyḥ*, Vo *šemalye*, Up *šimalyz*, Lu L *šimālyə* 'mustahko' (MNYsz: 2381; TschWb: 672)

Marin I -*ye*, -*yo*, -*ḡö*, L -*ḡə* -johtimella muodostetaan adjektiivin predikatiivimuotoja (Alhoniemi 2010: 159). I -*alye*-, L -*alyə* -johtimen yhdysperäisyyden kannalta on kuitenkin epäilyttävää, että pelkän -*al*-aineksen sisältäviä adjektiivijohdoksia on nykymarissa vain muutama (*sural* 'harmahtava', *oṣal* 'vaalean-'), eikä niitä voida palauttaa kantamariin.

Sanan *b*:llisiä murremuotoja on tavallisesti pidetty sekundääreinä (UEW: 747). Yhden ehdotuksen mukaan *b*:llisiin muotoihin on vaikuttanut äänteellisesti ja semanttisesti samankaltainen *rumbāk* 'liete, sameus' (Bereczki 2013: 218)²⁸. Toisenlaisillekin tulkinnoille todennäköisesti on sijaa ottaen huomioon, kuinka vähän kantamariin palautuvaa todistusaineistoa ylipäättään on. Erityisesti marin *b*:llisten murremuotojen taustalle on houkutus hahmotella hämärtynyt yhdyssana, *rūm-walyə, jossa jälkiosa on oleellisesti samaa sanuetta kuin kma. *wālyəḍə > I *wolyāḍə*, N *wolyāḍo*, Up *wolyūḍə*, Lu *walyāḍə* 'valoisa, kirkas; valo'. Marin sana heijastaa uralilaista *wəlkə- 'valo'-sanuetta, joskin se on marissa (kuten muuallakin) säilynyt vain johdoksissa. Spiranteilla /w, ḡ, y/ on itä- ja länsikirjakelessä homorgaanisten nasaalien jäljessä selvät klusiiliset allofonit [b, d, g] (Alhoniemi 2010: 17). Vokalisismi, *a* pro *o*, voitaneen selittää johtuvaksi asemasta yhdyssanan jälkiosana. Länsimarin *b*:ttömyys on tosin selitettävä alkuperäisen yhdyssanan uudelleenanalysoimisella -*alyə*-johdoksiksi.

Herää kysymys, onko I -*alye*-, L -*alyə* -johtimen tausta kokonaisuudessaan *wālyə-sanueessa. Alkuperä *wālyə 'valo, kirkas' -aineuksessa saattaisi selittää, miksi enemmistö harvoista kantamariin palautuvista esimerkeistä on nimenomaan väriä tai valoisuuden astetta modifioivia. Sanansisäinen ja konsonantinjälkeinen *-w- katoavat marissa joka tapauksessa, joten muodot kuten *luḍalyə, *oṣalyə, *simalyə voidaan todennäköisesti selittää täysin säännöllisesti aikaisemmista asuista *luḍəwalyə, *oṣəwalyə, *siməwalyə. Riippumatta johtimelle antamani selityksen paikkansapitävyydestä, olisin joka tapauksessa skeptinen myös yhdistelmäjohdosselityksen suhteen. Kyseiset selitykset vaikuttavat anakronisilta, sillä usein aineistona on synkronisia johdoksia, joiden alkuperää ei voida useimmiten jäljittää edes välittömiin välikantakieliin.

Kantamarin *rūm-sanalle on esitetty permiläinen lainaetymologia, jonka mukaan lainaoriginaali on kantapermin *rōṇ3- (> udm. *žomīt* 'hämärä, puolipimeä, himmeä', J *žomekt*- 'pimetä', komi *rem*, J *róm* 'väri', *remid* 'hämärä', *remdi*- 'pimentyä') (Rédei

²⁸ Kyllähän sanat *rūmbāk* 'hämärä' ja *rumbāk* 'liete, sameus' toki muistuttavat toisiaan, mutta on otettava huomioon, että *rūmbāk* on levikiltään suppea, eikä välttämättä palautettavissa kantamariin. Onko ajatus *rumbāk*-sanana vaikutuksesta lainkaan uskottava, mikäli oletetaan sanan vaikuttaneen niihin sanoihin, jotka kantamariin voidaan varmuudella rekonstruoida eli lähinnä sanoihin kma. *rūm 'hämärä', *rūm(b)alye- 'hämrätyä' ja *rūm(b)alyə 'hämärä'?

1986: 66–67). Permiläisten kielten sana puolestaan on selitetty lainaksi keski-iranin sanasta *rang > pahl. *rang* 'väri, väriaine', sgd. *rnk* 'väri', fa. *rang* 'väri, väriaine'. Rédei olettaa sanan lainautuneen mariin permissä tapahtuneen *-ŋ- > -m- -muutoksen jälkeen.

Permiläisten kielten keski-iranilainen lainaetymologia on yksityiskohdiltaan ongelmallinen. Ensinnäkin lainasubstituutio keski-irani *ŋg → kantapermi *-ŋ- on vailla äänteellisiä rinnakkaistapauksia. Toisekseen oletukselle permin -m-:n palautumisesta *-ŋ-ään ei löydy vahvistusta udmurtin murteista. Merkityssuhteelle 'väri' ~ 'hämärä' esitetty semanttinen paralleeli, liet. *kwitu*, *kwitēt* 'välkkyä, loistaa' ~ ven. *svet* 'kukka, väri', on niin ikään parhaimmillaankin summittainen. Indoiranilaisista kielistä löytyy lisäksi toinen lainaoriginaaliksi sopiva sana, vrt. mia. *rāmá-* 'tumma, musta' (EWAia: 449). Marin ja permiläisten kielten vokaalisuhde on perintösanastolle epätyypillinen, mutta tämä voinee selittyä yhtä lailla rinnakkaislainautumisesta johtuvaksi, eikä kriteerejä pitää sanaa permiläisenä lainana nähdäkseni juurikaan jättää.

6.3.28 Mari *suña* 'eräs lintu'

Länsimarissa esiintyy sana L *suña*, *cuña* 'pieni punakurkkuinen lintu, (Ramst.) *suña* 'tiainen'. Sanaa on ehdotettu lainaksi komin sanasta *žojna* 'talitiainen' (Lu.) (Bereczki 1992: 109). Komin -jn-yhtymän taustalle rekonstruoidaan *-ń- (Uotila 1933: 234). Marin uralilaisessa sanastossa nasaalin liudennus katoaa, joten liudennusta on pidetty merkinä lainaperäisyydestä. Komin -jn- saattaa hyvinkin olla sekundaari suhteessa -ń-ään, tosin vaihtelun tueksi esitettyä sanueita on vain muutama ja ne rajoittuvat levikiltään komiin.

- komi *kejnes* 'maitotiinu' (Iž.), *kejnes* 'pieni pyöreä pytty (taikinalle)' (Lu.) ~ P *kehēs*, J *kōnis* 'amme, soikko' – Sanaan on verrattu ims. *kynä*-sanuetta (UEW: 664–665), jolla on eteläitämerensuomessa – vi. *küna* 'ruuhi, purtilo, kaukalo, allas', li. *kinā*, *künā* 'pieni tuohesta t. lepän kuoresta tehty astia' (SSA: 465) – samansuuntaisia merkityksiä kuin komin sanalla. Rinnastus on äänteellisesti epäsäännöllinen. Säännöllinen äännesuhde on ims. *ü* ~ komi *j*.. Komin sana voi teoriassa palautua esipermiläiseen *kāñä-asuun.
- komi *žojna* (Ud.) ~ *žon* (Peč. Sys. P) 'punatulkku', J *žuñ* 'pikkulepinkäinen; punatulkku' – Ylä-Sysolalla esiintyy lisäksi muoto *šonka* (KESKJ: 102).

Luzalla esiintyvää *žojna* 'talitiainen' -sanaa on tuskin mielekästä erottaa edellä mainitusta *žon* 'punatulkku' -sanueesta. On vaikea sanoa, mikä *ž-* ~ *ž-* ~ *š-* vaihtelussa edustaa alkuperäistä kantaa. On täysin mahdollista, että Luzan murteen *ž-* on sekundääri suhteessa valtaosassa murteita tavattavaan *ž:*hen. Linnunnimien alkuperä on usein äänteellisesti motivoitu, mistä johtuen erikieliset linnunnimet saattavat muistuttaa jossain määrin toisiaan, vaikka ne eivät olisikaan yhteistä alkuperää.

6.3.29 Mari *šūγə ‘kaarnakuoriainen’

Marin I šūwö, I (M MM) šūγö, Vo šūwö, JO šūwü, L šəγə < kma. *šūγə ‘kaarnakuoriainen’ -sanalle on haettu lainaoriginaalia permiläisten kielten ‘kaarnakuoriaista’ merkitsevän yhdyssanan jälkikomponentista, komi *pu-ćej* ‘kaarnakuoriainen’ ja udmurtin *pj-ćej* (Bereczki 1992: 110–111). Sanan alkuosan on tavallisesti ajateltu edustavan kantapermin *pu ‘puu’ -sanaa (KESKJ: 234), minkä paikkansapitävyyttä lienee turha epäillä.

Marin ja permiläisten kielten sanat on perinteisesti rinnastettu ugrilaisissa kielissä esiintyviin sanoihin, hntV *soγ*, DN *sāw*, O *sāw*, mnsK *sāu* ‘puutoukka’, unk. *szú* ‘kaarnakuoriainen, puutoukka’ (akk. *szú*, *szuvat*, murt. *szó*, *szuh*, *szuj*) (UEW: 41). UEW rekonstruoi rinnastuksen pohjalta kantauralilaisen asun *čuy3 (čuk3) t. *šuy3 (šuy3). Oletus marin sanan permiläisperäisyydestä lähtee huomiosta, että marissa velaariklusiili t. -spirantti katoaa perintösanastossa säännöllisesti, mikä pitää paikkansa. Ongelma on kuitenkin siinä, että rinnastus ugrilaisiin kieliin on permiläisten kielten osalta äänteellisesti täysin mahdoton. Permiläisten kielten sana palautuu kantapermin asuun *čäj. Kantapermin *j:n palautumisesta velaariklusiiliin tai -spiranttiin ei ole todisteita. Kantapermin *čäj ei sovi äänteellisesti kantamarin *šūγə-sanan lainaoriginaaliksi. Marin sanan alkuperä jää avoimeksi, mutta sanaa ei voida pitää lainana kantapermistä.

6.3.30 Mari *šāndaš ’harja, häkilä’

Marin sana esiintyy laajalti murteissa I N U *šondaš*, Lu L *šandaš* ’harja (pellavakuidun puhdistamiseen), häkilä’. Sanaa on esitetty lainaksi permiläisestä sanasta, jota edustaa komin *zudeš* ’pellavakimppu (kourallinen), pellava- t. hamppekimppu (kourallinen), das man etwas windet und mit der Hand festhaltend bürstet’ (Bereczki 1992: 109). Komin oletettu lainaoriginaali on johdos sanasta *zu* ’harja (pellavaa ja päätä varten)’, jonka vastineena pidetään marin I N U Vo Lu L *šu* ’harjakset (sian); ruoto; oka’ sanaa (UEW: 767). Sanueella on lisäksi vastine udmurtissa – *zu* ’harjakset’. Sekä marin *šondaš* että komin *zudeš* rakentuvat kahdesta peräkkäisestä uralilaisesta johtimesta *-nt- ja *-s. Tämä ei Bereczkin mukaan voi olla sattumaa, sillä ”...diese Suffixkombination in beiden Sprachen quasi ein Unikat ist”. Samankaltaisuuden taustalla voi hänen mukaansa olla ainoastaan lainasuhde. Olen Bereczkin tulkinnasta täsmälleen päinvastaista mieltä. Jos vertailuaineisto on olematonta, niin sattumaa selityksenä nimenomaan ei voida poissulkea.

Vaikka esitetty johtosuhdeargumentti sellaisenaan hyväksyttäisiinkin, liittyy lainaoletukseen muitakin epävarmuustekijöitä. Ensinnäkin marin keskikonsonantiston -nd-:tä tuskin voidaan äänteellisesti tulkita muutoin kuin olettamalla, että sanan on täytynyt lainautua mariin jo esipermistä. Tällöin se kuitenkin olisi marissa ainoa laatuaan, sillä permiläisten lainojen on tavallisesti oletettu lainautuneen mariin vasta denasalisaatiomuutoksen jälkeen (ks. mm. kohdat 6.3.2, 6.3.11, 6.3.13, 6.3.16, 6.3.43), ja onhan kyseisen ääntenmuutoksen esiintyvyyttä pidetty jopa yhtenä keskeisenä permiläisen lainan tunnusmerkkinä marissa. Ajoitus, johon äänteellinen evidenssi siis pakostakin ohjaa, puhuu lainaoletusta vastaan. Malmyžin murteen š- lisäksi viittaa siihen, että sanassa on esimarissa ollut *š- tai *š-, mikä osaltaan niin ikään puhuu lainautumista vastaan.

6.3.31 Mari šörmâčč 'suitset, ohjakset'

Marin I N šörmâčč, Vo šörmčč, Up Lu šörmüč, L *sermac* 'suitset, ohjakset' -sanaan on verrattu permiläisten kielten samamerkityksistä sanaa, udm. *šermet*, komi *šerməd* (Bereczki 1992: 109–110). Kantamarin *-č on produktiivinen johdin, mutta kyseinen sana poislukien, on kyse adjektiiveihin liittyvästä johtimesta, minkä perusteella sanaa pidetään marissa lainana. Marin murteet viittaavat eri kantamarin asuihin, ö:lliset palautuvat kantamarin asuun *šürmăč, länsimarin *e* puolestaan kantamarin asuun *širmăč (länsimarissa ilmeisesti *š > *s* keskikonsonantiston ollessa liudentunut, kma. *šĩnă 'silmä' > L *səndzä*). Ei ole selvää, kumpi rekonstruktioasu on primaari. Marin sibilanttiedustuksen perusteella olisi sanan pitänyt lainautua permistä jo ennen marin *š > *ś* -muutosta, mistä ei ole esitettyjen lainojen joukossa muita esimerkkejä. Marin *t > *č -muutos on ajoitukseltaan epäselvä.

Permiläisten kielten sanalla ei ole tunnettua alkuperän selitystä (KESKJ: 251; Csúcs 2005: 378), mutta sanan äännerakenne ja merkitys viittavat vieraaseen alkuperään. Marin ja permiläisen sanan lainautumista kolmannesta lähteestä ei voida poissulkea.

6.3.32 Mari šösš 'koiranheisi'

Marin I (M) šösš, I (Ur) šösš, N (JT) šoršo, Lu (JO) sasš, L šaršš 'koiranheisi, lumipalloheisi' -sanoja on esitetty lainaksi permiläisestä sanueesta, jota edustavat komin (VyčY Peč. Ud.) *šəspu* 'pihlaja' ja udmurtin *susem-pu* 'lehtokuusama (Lonicera xylosteum)' (Bereczki 1992: 108). Ei ole itsestään selvää, että marin sanat edustavat samaa sanuetta, eikä niitä ei voida vokaaliedustuksen perusteella johtaa yhteisestä kantamarilaisesta asusta. Marin sanan palautuminen kantamariin on lainan kantapermiläisen ajoituksen osalta ehdoton edellytys. Marin Malmyžin ja Uržumin alueen sanat saattavat olla lainaa udmurtista, mutta mitään äänteellistä syytä olettaa sanojen lainautumiseen mariin kantapermistä ei ole.

6.3.33 Mari *tılăč 'kuu, kuukausi'

Marin I *təlžžə*, *tılžžə*, *tılžə*, N *təlžze*, Vo *tılčə*, Lu *tələzə*, L *təlzə* 'kuu, kuukausi' (< kma. *tılăč) on esitetty lainaksi permistä, vrt. udm. *tolež*, komi *təljš* 'kuu, kuukausi' (Bereczki 1977: 65–66; 1992: 111; 2005: 195; Rédei 1978: 123) Permiläisten kielten sanoja on pidetty kantapermiläisinä johdoksina verbivartalosta, jota edustavat udm. *dola-* 'silitä, hioutua (kiiltäväksi); kiiltää', komi *delav-* 'leijua; hulmuta, liehua; näkyä kaukaa, kiiltää, loistaa, leimahtaa, leimuta, välähdellä, välkkyä' (Rédei 1978: 123). Vartaloon liittyvä johdin, udm. *-ež*, *-ež*, *-eš*, komi *-jš*, on tulkittu deverbaaliseksi nominijohtimeksi, kur. *-čz. Preesensin partisiipin *-jš* oletetaan vaikuttaneen komin johtimen äänneasuun johtosuhteen ollessa vielä kielenpuhujille ilmeinen. Kantavartalo ja johdin eivät esiinny marissa.

Sanan rakenteellista analysoitavuutta, esimerkiksi johtosuhdetta, voidaan yleisesti ottaen käyttää lainasuunnan määrittelemisessä. Udm. *tolež*, komi *təljš* 'kuu, kuukausi' eivät kuitenkaan ole permiläisten kielten näkökulmasta täysin itsestään selvästi analysoitavissa johdoksiksi kuin lainaehdotuksessa on annettu ymmärtää.

Tarkasteltaessa muita udmurtin vastaavan (johdin)aineksen, *-ež*, *-ež*, *-eš*, sisältäviä sanoja huomataan nimittäin, että joukosta ei löydy itse asiassa yhtään selvästi deverbaaliseksi tulkittavaa johdosta, niissä muutamassa tapauksessa, joissa mahdollinen pääsana on määriteltävissä, näyttäisi se olevan nomini, udm. *jugež* 'raha-avustus rituaalisessa tarkoituksessa (uhri, häät); kolikko, josta ennustaja ennustaa' ← *jug-* 'valoisia, kirkas, puhdas' (WotjWsch: 82), udm. *gurež* 'vuori, mäki', komi *goruv* 'vuoren alarinne' ← kprm. **gər* 'vuori, kallio; kivi' (ks. kohta 5.3.1.7). Udmurtin *-ež*-päätteiset sanat muodostavat heterogeenisen joukon, johon kuuluu iranilaisia lainoja: udm. *amež* 'vannas', komi *amiš* ← iran. vrt. pers. *amāč*, *āmāj* 'auran kurki, aura' (Rédei 1986: 64), udm. *zarež* 'meri', komi *sariž* (mts. 81), udm. *girež*, *grež* 'suuri, iso, jyrkää', komi *giriš* 'karkea, karkearakenteinen, suuri' ← kiran. **guru-* 'raskas, painava' (ks. kohta 5.3.1.11), muutamia perintösanastoon luettuja sanoja, joita on sittemmin esitetty alkuperältään substraatiksi: udm. *emež* 'vadelma', komi *emiž*, udm. *palež* 'pihlaja', komi *pelis*, sekä alkuperältään tuntemattomia sanoja: udm. *l'egež* 'ruusunmarja', udm. murt. *erež* 'housut'. Komissa udmurtin *-ež*-ainesta vastaa toisinaan *-iš*, toisinaan *-iž*, mikä osaltaan viittaa siihen, ettei johtimen alkuperä ole jäljitettävissä yhteen yksittäiseen johtimeen. Rédein esittämältä johtosuhteelta uupuu selvät rinnakkaistapaukset. On mahdollista lähteä myös komin johdinaineksen äänteellisestä ensisijaisuudesta, ja tulkita sanat preesensin partisiipeiksi, mutta tämä taas ei selitä tyydyttävästi udmurtin *ež*-ainesta. Komin *iš*-partisiippia vastaa udm. *-(i)š* (Bartens 2000: 234).

Marin ja permiläisten kielten sanat ovat epäilemättä jonkinlaisessa etymologisessa yhteydessä toisiinsa, mutta permiläisen johtosuhteen analysoitavuuteen tätä väitettä ei voi pohjata.

6.3.34 Mari **tüş* 'siemen, jyvä'

Marin I N *tuš*, I (M) *tuš*, Vo *tüş*, Lu *toš* 'siemen, jyvä' < kma. **tüş* -sanalle esitetyn lainaetymologian mukaan sana on lainaa permistä, vrt. komi *tuš* 'siemen, jyvä', udm. *tjš* 'jyvä, siemen; kivi, luu' (Bereczki 1992: 111–112). Udmurtissa **u* > *j* on palataalisessa ympäristössä tavallinen sekundaari muutos. Kantapermin **tuš*-sanaa on esitetty lainaksi volganbolgaarin asusta **tüş*, joskin tšuvassin sanat *töš*, *těš* ovat š:n perusteella lainaa tataarista (Rédei & Róna-Tas 1972: 287–288). Marin sanaa on vanhemmassa kirjallisuudessa niin ikään pidetty lainana tataarista (Räsänen 1923: 74).

Ajatus sanan lainautumisesta permiläisiin kieliin perustuu marin sanan takavokaalisuuteen. Todettakoon kuitenkin, ettei sanan takavokaalisuudelle permiläisissä kielissä ole esitetty tyydyttävää selitystä. Marissa tavataan murteissa kauttaaltaan š, mikä olettaen, että sana on lainaa permiläisistä kielistä viittaa siihen, että muutos **š* > *š* ei olisi marissa vielä tapahtunut. Lainautuminen kantapermin **tuš*-sanasta esimarin **tuš*-asuun on äänteellisesti mahdollista.

6.3.35 Mari *tüš*, *tüjüs* 'tuohiastia'

Marin I (P B MM U) *tüš*, N (UJ) *tuiš*, I (BJ M MK) *tüjüs*, Lu (JO) *tujž* 'tuohesta valmistettu sylinterinmuotoinen astia' -sanaa on esitetty lainaksi permiläisten kielten sanasta, jota edustavat komin *tujis* ja udmurtin *tujis* 'tuohikori' (Bereczki 1992: 112).

Sana on väittämän mukaan permiläisissä kielissä analysoitavissa johdokseksi, vrt. komi *toj* 'tuohi', udm. *tuj* 'id.'. Selityksenä siihen, että komissa esiintyy kantasanasia ja johdoksessa eri vokaali, on ehdotettu takaisinlainautumista pohjoisvenäjältä, jossa esiintyvät muodot, *tujes*, *tuis*, *tujas*, puolestaan olisivat alun perin lainaa kantakomista ← *tōjis. (KESKJ: 280).

Marin murremuotojen äänneasut ja levikki viittaavat siihen, että sanat on omaksuttu näihin vasta kantamarin hajoamisen jälkeen mahdollisesti eri lähteistä. Malmyžin ja Uržumin *ś* voi palautua kantamarin *s:ään, mutta muutos kma. *s > ś puuttuu myös murteista, joissa sen tavallisesti odottaisi toteutuneen, esim. I (P B), Lu (JO). Lainan kantapermiläisen ajoituksen edellytyksenä on, että sana on rekonstruoitavissa kantamariin, mikä ei sanan kohdalla ole vokaali- ja sibilantitiedustuksen hajanaisuuden vuoksi mahdollista. Marin itämurteiden *ü*:llisten asujen lainaoriginaali on kantaudmurtin *tūjjs tai jopa jokin myöhempi murteellinen muoto, esim. Ufan *tujjs* (WotjWsch: 267). Marin takavokaalisten asujen, N *tuiš*, Lu *tujź* osalta pitäisin myöhempää lainautumista pohjoisvenäjän murteista kantapermiläistä alkuperää todennäköisempänä.

6.3.36 Mari *wake*- 'oksetuttaa'

Marin itä- ja niittymurteissa esiintyvä *wake*- 'oksetuttaa' -sanaa on esitetty lainaksi kantapermiläisestä sanasta, jota edustaa komin *vek* 'inno, iljetys', udm. *vukekja*- 'iljettää' (Bereczki 1992: 113). Perusteluna lainautumiselle annetaan, että marin *a* viittaa laina-alkuperään, mutta täsmällisemmin permiläisperäisyydettä ei avata. Marin *a* ei kuitenkaan viittaa yksiselitteisesti laina-alkuperään, vaan pikemminkin sanan suhteelliseen nuoruuteen. Vaikuttaa todennäköiseltä, että marin ja permiläisten kielten sanat itse asiassa ovat äänteellisesti motivoituja, vrt. sm. *yökätä* 'öksentää, kakoa', *öklöttää*.

6.3.37 Mari *würt 'niisi'

Marin I N L *wurt*, Vo *würt*, Lu *wört* 'niisi' < kma. *würt -sanaan verratut permiläiset sanat ovat komi *vert*, J *vurt*, udm. *virt* (Bereczki 1992: 114). Marin sanan permiläisperäisyyttä perustellaan toteamalla, että marin sana *rt*-yhtymän vuoksi voi kuulua perintösanastoon. Permiläistä sanaa on pidetty iranilaisena lainana sanueesta, jota edustaa osseetin *urd* (Rédei 1986: 80), mutta tätä on epäilty huomauttaen, että osseetin sanalla ei ole indoiranilaista taustaa (Holopainen 2019: 387). Marin ja permiläisen sanan rinnakkaislainautumista kolmannesta lähteestä ei voida poissulkea. Vokaalivastaavuus udm. *i* ~ komi *e* palautetaan kantapermin *u:hun (Zhivlov 2014: 124). Kantapermin vokaalifoneemin määrittely *u:ksi perustuu osin marin oletettuihin kantapermiläisiin lainoihin (ks. kohta 6.3.42, kma. *ümša). Monissa aikaisemmissa kantapermirekonstruktioissa permin vokaalivastaavuuden pohjalta on rekonstruoitu keskinen labiaalivokaali *ö. Esimarin tai kantamarin vokaalijärjestelmään ei labiaalista keskivokaalia ole kuulunut, joten lähtökohtaisesti korvautuminen esimarin *o:lla tai *u:lla (labiaalinen vieressä molemmat > kma. *ü) tai kantamarin *ü:lla, on joka tapauksessa foneettisesti mahdollinen substituuutio.

6.3.38 Mari *wārəš 'harjanne, harju'

Marin I *warəš* 'vuori', N *warš*, L *wārəš* 'harjanne, harju' < kma. *wārəš -sanaan on verrattu sanoja komi *ver* 'metsä', udm. *vir* 'kumpu, (pieni) mäki' (Bereczki 1992: 113; 2005: 192). Permiläisten kielten sana on nykytiedon mukaan uralilainen perintösana, joskin tutkijoiden näkemykset sanueen koostumuksesta vaihtelevat. Yhden näkemyksen mukaan permiläisten kielten sanojen vastineita ovat sm. *vuori*, hntVVj. *wor* 'vuoriharjanne (joen rannalla)', mnsT *wār*, So. *wōr* 'metsä', jotka heijastavat uralilaista *warə 'mäki' -sanuetta (Aikio 2015b: 53). Toisen näkemyksen mukaan permiläiset sanat ja em. obinugrilaisten kielten sanat heijastavat samaa uralilaista *worə 'metsä' -sanuetta, johon sm. *vuori*-sana ei kuulu (Zhivlov 2014: 120–121). UEW:ssa permiläisten kielten sanat on palautettu uralilaiseen *wəɾə-asuun, johon Bereczkikin lainaetymologiansa osalta viittaa, mutta tämä näkemys on vanhentunut, eikä tule permiläisten kielten kannalta kyseeseen, kur. *ę-ə:n tavallinen kehitys permiläisissä kielissä (ks. kohta 3.4.4.2.9).

Kantamarin *ä ei esiinny perintösananastossa, eikä sanaa voida johtaa uralilaisesta rekonstruktioasusta, minkä vuoksi sanaa on ehdotettu permiläiseksi lainaksi. Siitä, että sana on marissa äänteellisin perustein nuori, ei vielä seuraa, että sana on marissa permiläinen laina ja kaikki permiläiselle vokaalivastaavuudelle, udm. *i* ~ komi *ę*, tarjotut kantapermiläiset rekonstruktioasut, sopivat äärimmäisen huonosti yhteen marin vokalismin kanssa. Zhivlovin rekonstruoi vokaalivastaavuuden taustalle kantapermiin *u:n, Sammallahti *i:n, Lytkin ja Itkonen *ö:n (Zhivlov 2014: 123). Kantamarin *ä ei sovi foneettisesti korvaamaan mitään näistä, joten marin sanaa ei voida äänteellisin perustein pitää permiläisenä lainana.

6.3.39 Mari *wäš 'vastaan'

Marin I N Vo U *waš*, Lu L *wäš* 'vastaan' < kma. *wäš -sanaa on esitetty lainaksi permistä, vrt. komi *voča*, P *oča* 'vastapäätä', udm. *vače* 'kahden kesken, kaksin, kasvokkain, kasvot vastakkain' (Bereczki 1992: 114). Permin vokalismin on perinteisesti johdettu labiaalisesta takavokaalista, kprm. *q (KESKJ: 65), jonka substituutioääntenä kantamarin *ä ei tule foneettisesti kyseeseen. Sanan permiläisyyden perusteluksi ei riitä Bereczkin toteamus, että marin sanan vokalismin itsessään viittaa lainaan. Permin *é:n substituioiminen sibilantilla on sekoin epäuskottava otaksuma ottaen huomioon, että kantamarissa esiintyi myös liudentunut affrikaatta *č.

6.3.40 Mari *ürdəž 'sivu; kylki'

Marin I *ördəž*, L *ördəž* 'sivu; kylki' -sanaan on liitetty saIn. *ertti* 'kylki', mdE M *ir'd'es* 'kylkiluu', udm. *urdlj* 'kylkiluu', *urdes* 'kylki, sivupuoli', komi *ordlj* 'kylkiluu', J *ordli* (UEW: 625). Sanojen yhteiseksi kanta-asuksi on rekonstruoitu *ertä. Uralilaista sanaa on pidetty lainana varhaiskanta-arjasta, *erd^hos > kii. *ard^has > mia. *árdha-h* 'puoli, sivu, osa, puolikas', av. *arəda-*, sgd. *r δ*, oss. *ærdæg* 'puolikas' (Joki 1973: 255; Koivulehto 2001b: 249).

Marin sana ei vastaa säännöllisesti esitettyjä vastineita. Kantamarin *ü palautuu perintösanastossa esimarin *e:hen (ks. kohdat 3.3.5.4). Marin *ürdǝž-sana on yritetty selittää johdokseksi sanasta kma. *erǝ > I *erǝ*, L *ǝrǝ* 'reisi' (E. Itkonen 1954: 178), mutta johtosuhteselitys on jäänyt muotoilultaan ja sisällöltään epämääräiseksi, minkä vuoksi kma. *erǝ-sanaa on pidetty kur. *ertä-sanan säännöllisenä jatkajana marissa ja *ürdǝž-sanaa puolestaan lainana kielikunnan sisällä (Aikio 2014c: 137), lainanantajana pidetään esikantapermin asua ← *ördVs (ml.). Myös myöhempää kantapermiläistä lainaoriginaalia *örd on esitetty (Zhivlov 2014: 124). Marin *ürdǝž-sanan erillislainautumista varhaiskanta-arjasta on niin ikään pidetty selityksenä sanan eriävälle vokalismille (Katz 2003: 98).

Uralilaiseen rinnastukseen liittyy muutamia ongelmia sekä marin että permiläisten kielten osalta. Marin *erǝ on epäsäännöllinen suhteessa oletettuun *ertä-asuun. Kantamarin asun edellyttämä esimarin asu on *ä:llinen, *ärtä. Sana saattaisikin marissa edustaa esimariin saatua erillistä ä-lainaa, jossa iranilaisen tahon a:ta on substituoitu esimarin *ä:llä (ks. kohta 5.7.), kma. *erǝ < esimari *ärtä ← iran. *arda-. Muutamissa rinnastuksissa kantamarin *e tosin näyttää vastaavan sukukielten *e:hen palautuvia asuja, kma. *keǝž (> I *keǝž*, L *kǝǝž* 'kesä') ~ sm. *keväť*, kma. *lep (> I *lep*, L *lepǝ* 'perna') ~ udm. *lup*, komi *lop(t)*, mutta äännesuhdetta ei voi pitää säännöllisenä. Lainasanoissa äännevastineiden horjuvuutta on usein pidetty merkinä rinnakkaisesta lainautumisesta.

Marin *ürdǝž-sanan lainautuminen esikantapermistä on kyseenalaista, sillä koko lainasanakerrostuman olemassaolo on yksittäisten lainaetymologioiden varassa. Kantapermiläisiksi ajoitettuja lainoja on marissa enemmän, mutta esitetyissä tapauksissa myöhäisempi kantaudmurttilainen ajoituskin on mahdollinen. Esimerkiksi lainasubstituutiolle kprm. *ǝ → kma. *ü esitetty rinnakkaistapaus, kprm. *lǝl 'leppä' → kma. *lül (Zhivlov 2014: 124), voitaneen tulkita myöhemmäksi lainaksi kantaudmurtin asusta *lülpu > udm. *lulpu*, Lo *lulpu* (ks. kohta 6.1.12).

6.3.41 Mari *ürt 'sielu, henki'

Vasilevin sanakirjassa esiintyy yhdyssana *kuǝert* 'talonhaltija', joka on johdattanut Bereczkin ajattelemaan e:n olevan sanassa alkuperäinen (Bereczki 1992: 105–106). Asema yhdyssanan jälkiosana on saattanut vaikuttaa vokaalin laatuun, joten en näe mitään syytä antaa sille etusijaa vokalismia koskevissa harkinnoissa. Kma. *ü > ö on *r:n edellä täysin säännöllinen äänteenmuutos (Aikio 2014c: 131–132). Marin I N U Lu L *ört* 'sielu, henki' voidaan siis palauttaa kantamarin asuun *ürt.

Marin sanaa on ehdotettu lainaksi permistä ← komi *ort*, SysY *ort* 'kuolleen henki', udm. *urt* 'sielu, henki' (Bereczki 1992: 105–106). Kriteerinä sanan permiläisperäisyydelle on pidetty loppuheittoa, josta ei marin perintösanastossa ole esimerkkejä. Marin ja permiläisten kielten vokaalisuhde ei myöskään ole perintösanastolle tyypillinen (ainokainen tapaus lienee kur. *mekšǝ 'mehiläinen' > kma. *mükš ~ kprm. *mošk, jossa kantamarin *ü on arvioitu epäsäännölliseksi) (Aikio 2014c: 157). Sanat, jotka päättyvät -Rt-yhtymään ovat marissa tyypillisesti lainoja, tähän ryhmään kuuluu tataarilaisia I *kürt* 'kovettunut lumikinos' ← tat. *kört* 'lumikinos' (Räsänen 1923: 44) ja venäläisiä lainasanoja I N Lu L *pört* ← ven. *pert'*. Lähtökohtaisesti ajatus, että marin sana on lainaa, on hyväksyttävä.

Jotta lainanantajataho voidaan määritellä, on tarpeen tarkastella tarkemmin erästä kantapermin vokaalirekonstruktion yksityiskohtaa. Komin vokaalisarjaa o, SysY *o*, J

ú (< kkomi **q*) vastaa udmurtissa joko 1) vaihteleva *u*, Lo *u*, B *ə* (< kudm. **ü*) tai 2) vaihtelematon *u* (< kudm. **u*). Ensimmäisen vokaalivastaavuuden taustalle on rekonstruoitu kantapermin etinen labiaalivokaali **ö* ja toisen puolestaan on ajateltu palautuvan kantapermin takaiseen **q*:hon (Lytkin 1964: 70–76; 232–233). Uudemman tutkimuksen mukaan udmurtin kahtalaisuus voidaan selittää täydennysjakaumalla, **ü* esiintyy CVC-rakenteisissa sanoissa, **u* puolestaan CVCVC-rakennetyypin sanoissa (Zhivlov 2010: 174–175). CVC-tyypin sanoja ovat: kkomi **dɔn* 'siisti', kudm. **dün* 'id. (KESKJ: 95), kkomi **dɔz* 'astia' kudm. **düz* 'tuohivakka, pytty' (KESKJ: 94), kkomi **gɔz* 'pari', kudm. **küz* 'id.' (KESKJ: 77), kkomi **gɔrz-* 'itkeä', kudm. **gür* bõrd- 'vaikeroida' (KESKJ: 78), kkomi **gɔrzòd-* 'röyhtäistä', kudm. **gürž-* 'id.' (KESKJ: 174), kkomi **kɔr* '(puun)kuori', kudm. **kür* 'id.' (KESKJ: 133), kkomi **kɔs* 'ristiselkä', kudm. **küs* 'id.' (KESKJ: 134), kkomi **lɔl* 'henki, sielu', kudm. **lül* 'id.' (KESKJ: 160), kkomi **qr* 'märkä, mätä', kudm. **ür* 'id.' (KESKJ: 206), kkomi **qr-* 'repiä', kudm. **ür-* (KESKJ: 207), kkomi **qraš-* 'kitkeä', kudm. **ür-* 'id.' (KESKJ: 206), kkomi **pɔž* 'sihti, siivilä', kudm. **püž* 'seula' (KESKJ: 223), kkomi **šɔm* 'hiili', kudm. **šüm* 'noki' (KESKJ: 321), kkomi **tɔš* 'parta', kudm. **tüş* 'id.' (KESKJ: 282–283).

Kkomi **qrt* 'kummitus', kudm. **urt* 'sielu, henki' -sana mainitaan poikkeuksena CVC-sanojen joukossa, vaikka sana on ollut kantapermissä rakenteeltaan VCC. Listassa tosin on kaksi muutakin esimerkkiä, kkomi **kɔs* 'ristiselkä', kudm. **küs* 'id.' ja kkomi **tɔš* 'parta', kudm. **tüş* 'id.', jotka on *k*-vartaloisuuden perusteella yleensä rekonstruoitu kantapermiin umpitavuisina, *CVCK. Tyypin sanojen joukossa on siis joka tapauksessa vastaavaan rakenteeseen palautuvia sanoja, joten kkomi **qrt* 'kummitus', kudm. **urt* saattaa silti edustaa poikkeusta sääntöön. Olen kuitenkin jossain määrin eri mieltä siitä, kuinka rakenne korreloi kantaudmurtin vokaalilaadun kanssa ja erityisesti siitä, mikä on kantapermiin rekonstruoitavan vokaalifoneemin laatu (ks. kohta 3.4.4.2.6).

Udmurtin murre-edustus itsessään viittaa vaihtelemattomaan **u*:hun, Lo. *urtsäkiš* 'tunnusmerkki, kummitus' (KESKJ: 208), mutta ottaen huomioon komin vokaaliedustuksen ja marin **ü*:llisyyden lieenee udmurtin vaihtelematon *u* seurausta myöhemmästä murteiden välisestä lainautumisesta. Kantamarin **ürt* on lainaa kantaudmurtin asusta **ürt*, vokaalisubstituutiosta kma. **ü* ← kudm. **ü* on esimerkkinä myös, kma. **lül*pə ← kudm. **lül*pu 'leppä', ks. kohta 6.1.12. Olen pitänyt permilaisten kielten sanaa viime kädessä iranilaisena lainana, ks. kohta 5.3.1.2.

6.3.42 Mari **ümša* 'suu'

Kantamarin **ümša*-asuun rekonstruoitua 'suu'-sanaa on esitetty lainaksi kantapermin asusta **um* 'suu' > udm. *im*, komiS *vom*, P *em*, J *um* (Zhivlov 2014: 124). Lainaetymologian uskottavuuteen on tärkeä ottaa kantaa, sillä kantapermin vokaalifoneemin rekonstruoiminen laadultaan juuri **u*:ksi perustuu tähän ja erääseen toiseen oletettuun permiläislainaan marissa (kma. **würt* ← kprm. **vurt* 'niisi, niidet'). Lainasanojen käyttö rekonstruoinnin apuna on lähtökohtaisesti suotavaa, mutta tässä tapauksessa aineisto on niukkaa ja monitulkintaista. Sanan rekonstruoiminen kantamarin asuun **ümša* ei ole itsestäänselvää, sillä murteissa tavataan huomattavaa horjuntaa, I N (Ob, Oka, Ok, Mm₄, Ms) *upša*, I N (Okr, Mm₂, Mm₃) *umša*, Up *šūma*, Lu *ōšma*, L *āšma* 'suu' (TschWb: 871–872). Siinäkin tapauksessa, että nimenomaan

umša olisi rakenteellisesti alkuperäisin, on ongelmallista, että *-ša* ei ole mikään selvästi tunnistettava johdin.

Permiläisen sanan uralilaisesta taustasta on esitetty eriäviä mielipiteitä. Yhden ajatuksen mukaan sana edustaa uralilaista *oŋə '(eläimen) suu', johon kuuluvat lisäksi johdokset saP *vuonjas* 'koiran kuonoke', mdM *ovəst* (mon.) 'kuolaimet', E *onkšt* 'id.' (Zhivlov 2014: 140). Toisessa selityksessä permiläiset sanat yhdistetään uralilaiseen *aŋə 'aukko, suu' -sanueeseen, jonka varmoiksi jatkajiksi mainitaan, sm. *ava*, vi. *ava* 'reikä, aukko', hntVVj. *ōŋ*, Sur. Irt. *oŋ*, O *uŋ* 'suu (pullon, verkon, joen jne.)', unk. *aj* 'uurre, ura; (murt.) laakso', nenT *na₂*, enT *e₂*, M *na*, ngan. *ŋaŋ* 'suu', selkTa. *ōŋ*, Ty. *āq*, Ke. *āŋ*, kam. *aŋ* 'suu, sisäpuoli', mat. *aŋ* (Aikio 2018a: 10). Uralilaiseen *aŋə-sanueeseen on rinnastettu epäroiden myös marin *äŋ 'aukko' > I N Vo Up *aŋ*, Lu L *āŋ*. Syy epäröintiin on marin sanan epäsäännöllisessä vokalismissa. Sanaa on esitetty lainaksi kantapermistä *ŋ > *-m- -muutoksen jälkeen (Bereczki 2013: 1). Riippumatta siitä, kumpaan uralilaiseen sanueeseen permi palautetaan, on selvää, että kantapermiin rekonstruoidut asut *wjm (Aikio 2018a) ja *um (Zhivlov 2014: 140) eivät sovi äänteellisesti kantamarin *äŋ-sanan lainaoriginaaleiksi.

6.3.43 Mari *āðar 'oksainen, lehtevä'

Ks. kohta 3.3.4.3.2.6 ja 5.3.1.1.

7 Tulokset

Tässä kappaleessa tarkastelen väitöskirjani tuloksia, jotka olen jaotellut äännehistoriallisiin, sanastohistoriallisiin ja metodisiin.

7.1 Äännehistorialliset tulokset

Väitöskirjani sisältää monia marin ja permiläisten kielten äännehistoriaa tarkentavia tuloksia. Otan käsittelyyn muutamia pääasiallisiksi katsomiani tuloksia, jotka ovat oleellisia väitöskirjan alussa esitetyille tutkimuskysymyksille.

7.1.1 Marin äännehistoria

Marin äännehistorian osalta väitöskirjan pääasiallinen tutkimustulos koskee marin denasalisaatiota. Tapaukset, joissa marin *δ* vastaa permiläisten kielten kur. *nt-yhtymään palautuvaa *d*:tä, on aiemmin analysoitu marin nasaalittomuuden perusteella permiläisiksi lainoiksi, sillä marissa säännöllisen kehityksen on ajateltu johtaneen *nd*:ksi. Esimerkiksi marin I N *oðar*, Lu *aðar* 'oksainen, lehtevä' (< kma. **āðar* 'oksainen') -sanaa on tällä perusteella pidetty lainana permiläisten kielten sanasta, jota edustavat udm. *ud* 'itu; oras; taimi', komi *od* 'keväinen vehreys; oraat, itu' (Bereczki 1992: 105). Kur. *nt-yhtymän osalta marin nasaalittomuus ei kuitenkaan ole varma merkki sanan permiläisperäisyydestä, sillä kuten olen tutkimuksessani osoittanut, on nasaalin katokehitys marissa äännelaillista, silloin kun sanan toisessa tavussa on ollut kantaauralinassa **ə*. Kma. **āðar* 'oksainen' palautuu siis säännöllisesti kantaauralin asuun **antə* (marin *-ar* on johdinaimesta) (ks. kohta 3.3.4.3.2.6), eikä sana ole lainaa permiläisistä kielistä, joiden sana on kokonaan toista alkuperää (← kiran. **ādu* 'vilja, jyvä', ks. kohta 5.3.1.1). Muita kantaauralin *nt-yhtymään palautuvia **ə*-vartaloita:

- kur. **jaðə-ntə* 'kysyä' > kma. **jāða-* 'kysyä'
- kur. **jāntəŋ* 'jänne' > kma. **jīðāŋ* 'jänne'
- kur. **kuntə* 'pituus' > kma. **kūt* 'pituus'
- kur. **leðə-ntə* 'pelätä' > kma. **lūðä-* 'pelätä'
- kur. **lukə-ntə* 'laskea' > kma. **lūða-* 'laskea, lukea'
- kur. **pintə-* 'sulkea, panna kiinni' > kma. **pīðälä-* 'puolustaa'
- kur. **sentə-* 'raivata (metsää)' > kma. **sūðä-* 'raivata (metsää)'

Nasaaliaines katoaa marissa säännöllisesti uralilaisista konsonanttiihtymistä **mp*, **nč* ja **nt* alkuperäisissä **ə*-vartaloissa (ks. kohdat 3.3.3, 3.3.4.1, 3.3.4.2, 3.3.4.3), eikä denasalisaatiota näin ollen voida suoralta kädeltä pitää merkinä sanan permiläisperäisyydestä. Säännöllisen äännekehityksen esille kaivaminen on poikanut mukanaan joukon uusia rinnastuksia (mm. kohdat 3.3.4.3.2.4, 3.3.4.3.3.1), ja sen havaitseminen on merkittävästi parantanut kykyämme analysoida marin historiallista sanarakennetta (esim. kohdat 3.3.4.3.2.1, 3.3.4.3.2.2)

7.1.2 Permin äännehistoria

Permiläisten kielten äännehistorian osalta keskeisin tutkimustulos koskee keskikantapermiksi kutsumaani välivaihetta, joka voidaan rekonstruoida löytämieni uusien iranilaisten lainaetymologioiden pohjalta. Vanhimmassa lainakerrostumassa iranilaista *a:ta on substituoitu vkprm. *a:lla, sillä vokaalin kehitys vastaa perintösanaston *a:n kehitystä. Keskikantapermiläisessä lainasanakerrostumassa tavataan permiläisissä kielissä vokaaliedustus, joka perintösanastossa palautuu kur. *e:hen. Olen tulkinnut tämän vokaalisubstituution merkiksi siitä, että kehitys kur. *e:stä kantapermin labiaaliseksi takavokaaliksi on kulkenut ”a-maisen” kehitysvaiheen kautta (ks. kohdat 3.4.4.1, 5.3 ja 7.2.2.1).

7.2 Sanastohistorialliset tulokset

7.2.1 Periytyminen

Sanastoa kokonaisuutena koskevista tutkimuskysymyksistä yksi keskeisimmistä oli pyrkiä selvittämään, mikä marissa ja permiläisissä kielissä on perintösanastoa, ja selittääkö periytyminen marin ja permiläisten kielten alkuperältään tuntematonta sanastoa eli voidaanko sanoille löytää vastineita sukielisiä tunnettujen äännekehitysten puiteissa. Marin ja permiläisten kielten perintösanasto löytyy väitöskirjan lopusta ks. Liite 1 ja Liite 2. Sekä marin että permiläisten kielten osalta kysymys on nähdäkseni osoittautunut myöntäväksi. Periytymistä voidaan pitää varteenotettavana alkuperän selityksenä ainakin seuraavien marin sanojen osalta:

- *iγə ‘poikanen’ (4.1.1)
- *jo ‘loitsu’ (4.1.2)
- *ku(j)a- ‘olla sukupuoliyhteydessä’ (4.1.3)
- *kūt ‘pituus, pituussuunta, -pituinen’ (3.3.4.3.3.1)
- *kār- ‘särkeä, tehdä kipeää’ (4.1.4)
- *peleḍä- ‘kukkia, kukoistaa’ (4.1.5)
- *pelä- ‘palaa’ (4.1.5)
- *pīḍälä- ‘puolustaa’ (3.3.4.3.2.4)
- *pokšəm ‘halla; aamupakkanen; kuura, huurre’ (4.1.7)
- *pūrḍe- ‘asettaa ympärille’ (4.1.8)
- *sejā- ‘penkoa, tonkia, etsiä läpikotaisin’ (4.1.9)
- *šūr ‘sivu, kylki, reuna’ (4.1.10)
- *uwe- ‘ahmia’ (4.1.11)
- *wie- ‘suoristua’ (4.1.12)
- *ūṇəšə ‘rauhallinen’ (4.1.13)
- *ürä- ‘hämmästyä, olla hämmästyksissä’ (4.1.14).

Marista esitetyt uudet rinnastukset jakaantuvat rakenteellisesti kahtia. Uusista rinnastuksista kahdeksan on johtamattomia kantasanoja: kma. jo ‘loitsu’, *ku(j)a- ‘olla

sukupuoliyhteydessä', *kūt 'pituus, pituussuunta, -pituinen', *seŋä- 'penkoa, tonkia, etsiä läpikotaisin', *šūr 'sivu, kylki, reuna', *uwe- 'ahmia', *wie- 'suoristua', *ürä- 'hämmästyä, olla hämmästyksissä'. Kahdeksan sanoista edustaa johdoksia. Joukossa on sekä kantamarilaisia johdoksia: *iγə 'poikanen', *kār- 'särkeä, tehdä kipeää', *peleḏä- 'kukkia, kukoistaa', *ūŋəšə 'rauhallinen'. Mahdollisesti jo esimarilaisia johdoksia edustavat: *pelä- 'palaa', *piḏälä- 'puolustaa', *pokšəm 'halla; aamupakkanen; kuura, huurre' ja *pūrde- 'asettaa'. Johtamista tarkastelen tarkemmin metodisia päätelmiä koskevassa tulosluvussa 7.3.

Osassa tapauksia mari liitetään jo vanhastaan tunnettuun uralilaiseen vastinesarjaan, näin on esimerkiksi sanojen kma. *iγə 'poikanen' (← kma. *i 'vuosi' < kur. *(j)ikä), *kār- 'särkeä, tehdä kipeää' (← kur. *karkə- 'olla pureva'), *ku(j)a- 'olla sukupuoliyhteydessä' (< kur. *kuḏə- 'kutea'), *pokšəm 'halla; aamupakkanen; kuura' (← kur. *paḏə- 'jäätynä'), *pūrde- 'asettaa ympärille' (← kur. *pejre 'piiri, raja; ympäri'), *uwe- 'ahmia' (< kur. *appa-), *ūŋəšə 'rauhallinen' (← kur. *wajŋə- 'hengittää'). Marin sanalle *jo 'loitsu' löytyy vertailukohta länsiuralista, *ürä- 'hämmästyä, olla hämmästyksissä' -sanalle yksin saamesta. Marin *seŋä- 'penkoa, tonkia, etsiä läpikotaisin' -sanalla on vastine ainakin permissä ja mordvassa, *šūr 'sivu, kylki, reuna' -sanalla vain permissä. Marin *pelä- 'palaa' -sanalle esitetään muodollinen vastine mansista, *piḏälä- 'puolustaa' -sanalle ugrilaisista kielistä. Marin *kūt 'pituus, pituussuunta, -pituinen' -sanaa verrataan kantasamojediin rekonstruoituun *kuntə-asuun. Uusien vastinesarjojen hajautuminen kielikunnan eri haaroihin osoittaa, että marin sanastolle voidaan edelleen löytää yhtymäkohtia vertaamalla sitä käytännössä mihin tahansa uralilaiseen kieleen tai kielihaaraan. Uusia vastineita löytyy epäilemättä lisää, kun tutkinta ulotetaan tarkemmin esimerkiksi yksittäisiin samojedikieliin. Myös vanhastaan tunnettujen rinnastusten täydentäminen marin muodoilla on mahdollista tarkentuneen äännehistoriallisen ymmärryksen johdosta. Yhteensä esitän väitöskirjassani uuden rinnastuksen reilulle tusinalle marin sanalle.

Permiläisten kielten osalta periytyminen on marin tavoin edelleen merkittävä huomioitava selitysmalli. Seuraaville sanoille esitetään tutkimuksessa uusi rinnastus tai äänteellinen selitys:

- *bjr- 'loppua, päättyä' (4.3.1)
- *čeg 'pylväs; puunaula' (4.3.2)
- *joma 'noita(-akka)' (4.3.3)
- *kut- 'ottaa t. saada kiinni' (4.3.5)
- *lom- 'palaa' (4.3.6)
- *lqz 'sininen' (4.3.7)
- *mjr 'kanto' (4.3.8)
- *mɔg 'syy, aihe; asia' (4.3.9)
- *näd 'järki, äly, ymmärrys' (4.3.10)
- *pəl'i 'kupla, rakko' (6.2.1)
- *sij- 'kammata' (4.1.9)
- *sot- 'polttaa' (4.3.12)
- *šerə '(taka)reuna' (4.1.10)
- *šjl- 'laulaa' (4.3.13)
- *tjm- 'tukkia tie, asettaa este' (4.3.14)
- *tu- 'lisääntyä, nousta (vesi)' (4.3.15)

- *tud 'tulva' (4.3.15)
- *vot- 'kerätä, poimia' (6.2.15)
- *vetäs 'verkko' (6.1.44)
- *vo-/*vɔ- 'tulla, saapua' (4.3.17)
- *vät- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa' (4.3.19)

Permiläisistä kielistä esitetyt uudet rinnastukset ovat enimmäkseen johdoksia. Johtamattomia vartaloita ovat permin osalta kprm. *čeg 'pylväs; puunaula', *lom- 'palaa', *loz 'sininen', *mjr 'kanto', *pɔl'i 'kupla, rakko', *sɲ- 'kammata', *šɛrə '(taka)reuna', *tu- 'lisääntyä, nousta (vesi)' ja *vo-/*vɔ- 'tulla, saapua'. Johdokset jakautuvat kantapermiläisiin ja esipermiläisiin, kantapermiläisiä johdoksia ovat: *jɔm-a 'noita(-akka)' (← kur. *jemä 'pyhä, yliluonnollinen'), *šj-l- 'laulaa' (← kur. *šojo- 'soida; ääni'), *vet-äs 'verkko' (← kur. *wiðə-ptä- 'pyydystää' ← *wiðə- 'hakata; tappaa; pyydystää'). Esipermiläisiä johdoksia ovat puolestaan, kprm. *bjr- 'loppua, päättyä' (< *bärä-jə ← esiprm. *bärä 'perä'), *mɔg 'syy, aihe; asia' (< *meŋ-kä ← kur. *menə- 'mennä'), *näd 'järki, äly, ymmärrys' (< *näkə-ntä ← kur. *näkə- 'nähdä'), *sot- 'polttaa' (< *set-tä ← esiprm. *setə 'noki; hiili'), *tjm- 'tukkia tie, asettaa este' (< *täw-mə ← kur. *täwðə 'täysi'), *tud 'tulva' (< *toxə-nta 'veden nouseminen' ← kur. *toxə- 'lisääntyä, nousta (vesi)'). Omana ryhmänään voidaan mainita esipermiläiset kausatiivijohdokset, kprm. *kut- 'ottaa t. saada kiinni' (< *kokə-ptä- ← kur. *kokə- 'tarkastaa pyydys, saalis'), *vet-äs 'verkko' (← *wiðə-ptä- 'pyydystää' ← kur. *wiðə- 'hakata; tappaa; pyydystää'). *vot- 'kerätä, poimia' (< *wexə-ptä- 'ottaa, tarttua' ← kur. *wexə- 'ottaa, tarttua'), *vät- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa' (< *wätä-/ptä- ← kur. *wätä- 'kuljettaa, johdattaa, ajaa').

Kuten marin uusien rinnastusten kohdallakin, kuuluvat monet permiläisistä kielistä esittämäni uudet rinnastukset hyvin tunnettujen uralilaisten vastinesarjojen yhteyteen, joskin monet rinnastuksista vaativat oletamaan, että permiläiset sanat ovat johdoksia. Ennestään tunnettuja uralilaisia vastinesarjoja on täydennetty permiläisillä vastineella seuraavissa tapauksissa: kprm. *bjr- 'loppua, päättyä' (← kur. *perä), *jɔm-a 'noita(-akka)' (← kur. *jemä 'pyhä, yliluonnollinen'), *kut- 'ottaa t. saada kiinni' (← kur. *kokə- 'tarkastaa pyydys, saalis'), *mɔg 'syy, aihe; asia' (← kur. *menə- 'mennä'), *näd 'järki, äly, ymmärrys' (← kur. *näkə- 'nähdä'), *šj-l- 'laulaa' (← kur. *šojo- 'soida; ääni'), *tjm- 'tukkia tie, asettaa este' (← kur. *täwðə 'täysi'), *vetäs 'verkko' (← kur. *wiðə- 'hakata; tappaa; pyydystää'). *vo-/*vɔ- 'tulla, saapua' (< kur. *wexə- 'ottaa, tarttua') *vot- 'kerätä, poimia' (← kur. *wexə- 'ottaa, tarttua'). *vät- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa' (← kur. *wätä- 'kuljettaa, johdattaa, ajaa'). Kokonaan uusia esittämäni rinnastusten joukossa ovat kprm. *lom- 'palaa', *loz 'sininen' ja *pɔl'i 'kupla, rakko'. Uuden äännehistoriallisen tulkinnan esitän sanoille *čeg 'pylväs; puunaula', *mjr 'kanto', *sɲ- 'kammata' ja *šɛrə '(taka)reuna'. Yhteensä esitän permiläisten kielten sanoille parikymmentä uutta ja uusvanhaa rinnastusta.

Vaikka tutkimus keskittyy marin ja permiläisten kielten sanastoon, on etymologisen tutkimuksen sivutuotteena usein myös muiden kielihaarojen sanastoa koskevan tiedon lisääntyminen. Kun marin sanaa *ürä- 'hämmästyä, olla hämmästyksissä' esitetään vastineeksi saamen sanalle *vuore- 'olla hullu, sekaisin' on tuloksena alkuperän selitys sekä marin että saamen sanalle.

7.2.2 (Indo)iranilaiset lainat permisissä

On tunnettua, että permiläisissä kielissä on iranilaisia lainasanoja. Viimeisimmässä kokonaistarkastelussa (Rédei 1986) näiden lukumäärä on 51. Näistä noin viidesosaa on tosin pidetty kyseenalaisina tai epäuskottavina (Holopainen 2019: 385–388). Permiläisten kielten iranilaiset lainat on jaoteltu kantairanilaiseen, muinaisiranilaiseen ja keski-iranilaiseen kerrostumaan (Rédei 1986: 28–38). Kun jaottelua tarkastellaan permiläisten kielten vokalismien näkökulmasta, on se monessa tapauksessa varsin satunnainen ja samaan kerrostumaankin luettujen sanojen vokaalisubstituutioissa esiintyy selittämätöntä hajontaa, esim. miran. *karka- 'kana' → kprm. *kuräg, miran. *mayūxa → kprm. *majäg 'seiväs'²⁹, miran. *pad- 'jalka' → kprm. *pōd. Ongelmallisempaa on lainojen periodisaation kannalta kuitenkin, että lainat riippumatta iranilaisesta ajoituksesta on kaikki määriteltä kantapermiläisiksi. Niinpä kantapermin keski-iranilaisten lainojen joukossa on sekä denasalisaatiota edeltäviä lainoja, kprm. *āgīr 'hiili' ← kskiran. *angāra- (Rédei 1986: 68) että sitä seuranneita: kprm. *andan 'teräs' ← kskiran. *andān (mts. 65). On selvää, että näistä lähtökohdista johdonmukaisen stratifikaation luominen ei ole mahdollista.

7.2.2.1 Kerrostumat

Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt luomaan permiläisten kielten iranilaisille lainasanoille uudenlaisen, erityisesti iranilaisen *a:n substituutioon nojaavan stratifikaation, jonka avulla iranilaiset lainat voidaan jakaa kolmeen eri-ikäiseen kerrostumaan. Karkean jaon mukaan voidaan puhua ennen permiläisiä vokaalimuutoksia saaduista lainoista (vkprm. *a/vkprm. *ä ← iran. *a), niiden aikana omaksutuista lainoista (kkprm. *a ← iran. *a) sekä vokaalimuutosten jälkeen saaduista lainoista (mkprm. *a ← iran. *a). Vanhimmassa kerrostumassa iranilaista *a:ta vastaa kprm. *u (ks. kohta 5.2). Ei ole lähtökohtaisesti uskottavaa ajatella, että iranilaista *a:ta olisi substituoitu kprm. *u:lla, vaan kyse on siitä, että vokaalista, jolla iranilaista *a:ta on substituoitu, on myöhemmin kehittynyt kprm. *u. Tiedetään, että perintösanastossa kprm. *u kehittyy kantaauralin *a:sta (ks. kohdat 3.4.4.1 ja 3.4.4.2.12), joten vanhimman iranilaisen lainakerrostuman voidaan otaksua saadun permiläisiin kieliin aikana, jolloin kieli on vokalismiltaan edelleen läheisesti muistuttanut kantaauralia eli toisin sanoen permiläisiin kieliin johtaneet vokaalimuutokset eivät vielä tässä vaiheessa olleet lähteneet käyntiin. Kerrostumassa vkprm. *a:lla on substituoitu iran. *a:ta, mikä selittää perintösanastoon vertautuvan kehityksen. Myös monet konsonantistoa koskevat muutokset ovat yhteneviä perintösanaston kanssa (ks. kohta 5.2). Kutsun tätä iranilaista lainasanakerrostumaa varhaiskantapermiläiseksi tai esipermiläiseksi. Palautan tähän kerrostumaan yhteensä reilu tusina sanaa, joista noin puolet on kokonaan uusia rinnastuksia: kprm. *buž- 'luhistua' < vkprm. *ba(n)ča/ə- ← kii. *b^hang/j- : *b^hag/ j- 'rikkoa', kprm. *juž 'hankikanto, talvitie' < vkprm. *jača ← kiran. *jadza- 'jäätikkö', kprm. *mur 'maho' < vkprm. *marka ← kiran. *marka- 'tuho, hävitys', *marč- 'tuhota, vahingoittaa',

²⁹ Komin *majeg* ja udmurtin *majig* eivät nähdäkseni ole lainaa iranilaisista kielistä, vaan ovat viime kädessä lainaa venäjän sanasta *маяк* 'majakka', jolla on perusmerkityksensä ohella myös merkitys 'olkivihkolla varustettu seiväs' (SSA: 140). Udmurtin murteissa tavataan niin ikään 'haarukkapuu, johon vilja (pellolla) ripustetaan kuivumaan' (WotjWsch: 155).

kprm. *murt(-) 'mitta; mitata' < vkprm. *marta(-) ← kii./kiran. *maH-tra- 'mitta', kprm. *tur- 'jäykistyä (kylmästä)' < vkprm. *tara/ə- ← kiran. *starH- 'jäykistyä'. Osa on vanhoja lainaetymologioita, joille esitän uuden vokaaliedustukseen perustuvan ajoituksen, esim kprm. *ruč 'kettu' < vkprm. *rapača ← kiran. *rapāca- (lista kerrostuman sanoista kokonaisuudessaan kohdassa 5.2).

Varhaiskantapermiläiseksi ajoittuvina lainoina pidän myös tapauksia, joissa iran. *a:ta vastaa permiläisissä kielissä perintösanaston *ä:hän palautuva vokalismin (ks. kohta 5.2). Näiden varhaiskantapermiläinen ajoitus perustuu vokalismin sijaan kuitenkin enimmäkseen konsonanttiedustukseen, joka edellyttää mm. denasalisaatiota edeltävää lainautumista, kprm. *ägir 'hiili' < vkprm. *ägir 'hiili' ← kiran. *angāra 'hiili', kprm. *gärd 'solmu' < vkprm. gār(ä)ntā ← kiran. *γranθa- 'solmu', kprm. *mäd 'aikoa, olla lähdössä, aikeissa' < vkprm. *mān-tā- 'tarkoittaa' ← kiran. *man- 'ajatella'. Ei ole selvää, eroaako edellä mainittu vkprm. *a:han palautuva kerrostuma vkprm. *ä:hän palautuvasta kerrostumasta ajallisesti vai onko kyse eri iranilaisista kontaktikielistä. Kyseisiä tapauksia on aineistossa kymmenen (ks. kohta 5.2).

Aikaisempi tutkimuskin on esittänyt permiläisistä kielistä muutamia lainoja, joissa iranilaista *a:ta vastaa permissä perintösanastossa *e:hen palautuva vokaaliedustus (ks. kohdat 3.4.4.2.6, 3.4.4.2.7), esim. kprm. *dōm(-) 'lieka, side; sitoa' ← kiran./miran. dāma- 'side' (Rédei 1986: 67–68), mutta tässä tutkimuksessa esitetään samaiseen vokaalisuhteeseen perustuen reilu tusina uutta (yhteensä sanoja on 19) lainaetymologiaa, mikä osoittaa, että kyse on permiläisissä kielissä erillisestä kerrostumasta. Keskikantapermiläiseksi nimeämäni lainasanakerrostuman perusteella voidaan tehdä muutamia päätelmiä kantaauralin *e:hen kehityskulusta permiläisissä kielissä. Kyseisen vokaalin on ajateltu kehittyneen nykykielissä tavattavaksi pyöreäksi takavokaaliksi tavallisesti jonkinlaisen etisen pyöreän välivaiheen, *ö (Sammallahti 1988: 525–534), tai pyöreän keskivokaalin kautta (Zhivlov 2014: 124). Keskikantapermiläisen lainasanakerrostuman olemassaolo osoittaa nähdäkseni, että kur. *e-ə ja *e-ä ovat kehittyneet pyöreiksi takavokaaleiksi pikemminkin ”a-maisen” välivaiheen, kkprm. *a-ə ja *a-a kautta (ks. kohta 5.3). Aikaisemmissa tutkimuksissa esitetyt välivaiheet ovat olleet enemmänkin järkeilyn tulosta, omiin äännehistoriallisiin johtopäätöksiini olen päätenyt esittämiini lainaetymologioihin nojautuen. Keskikantapermiläinen kerrostuman hahmottelemisen myötä herää myös kysymys siitä, pitäisikö muutamia yhteisinä lainoina pidettyjä sanoja selittää permin osalta rinnakkaisiksi lainoiksi. Tällaisia tapauksia ovat esimerkiksi kur. *mertä > udm. *murt* 'ihminen', komi *mort*, mdE *mir'd'e*, M *mir'd'ä* 'mies' (UEW: 702) (pikemmin kkprm. *marta ← iran. *marta- 'kuolevainen; ihminen'?) tai kur. *ertä 'sivu, kylki' -sanaan palautetut udm. *urd-lj*, *urdes*, komi *ord-lj* (UEW: 625), joiden osalta rinnakkaislainautuminen iranista selittäisi myös soinnillisen klusiilin kkprm. *arda- ← iran. *arda-).

Iranilaisen *a:n substitutiosta löytyy aineistosta selvästi eniten esimerkkejä. Muutamissa tapauksissa iran. *i:ta vastaa kprm. *e, joka perintösanastossa palautuu kantaauralin *i-A:han (ks. kohta 3.4.4.2.8), esim. kprm. *čer 'kirves' < v/kkprm. *čirka ← skyt.-srm.-al. *tsirga 'terävä' (5.3.1.3), kprm. *erd 'avoin, näkyvä paikka' < v/kkprm. *irda ← (iran. *(vi)-idra >) srm.-al. *irō > oss. *ird* 'kirkas' (5.3.1.12). Olen tulkinnut näiden sanojen lainautuneen ennen *i:n madaltumista, mutta ajoittuuko kyseinen muutos jo esipermiläiseksi vai onko *i-A tapahtunut vasta keskikantapermissä kur. *e:n muututtua keskikantapermin *a:ksi on avoin kysymys. Täsmällisen kronologian määrittelemisen on haastavaa myös tapauksissa, joissa iranin *u:ta vastaa kprm. *i, kprm. *diš 'laiska' < kkprm. *duš ← iran. *duš- 'paha, huono'

(5.3.1.5), kprm. *djr 'kauan sitten' < v/kkprm. *dura ← iran. *dūra- 'kaukana'. Selvää tietysti on, että sanat on lainattu ennen perintösanastossakin tavattua illabaaalistumista, kur. *u > kprm. *i (ks. kohta 3.4.4.2.5), joten ajoitus riippuu pitkälti illabaaalistumisen iästä. Myöhäisimmässä iranilaisessa kerrostumassa illabaaalistuminen lieene jo tapahtunut, sillä iran. *u:ta näyttää vastaavan lähinnä mkprm. *u (ks. kohta 5.4).

Nuorinta iranilaista lainasanakerrostumaa permissä edustavat sanat, joissa iran. *a:ta on substituoitu permissä *a:lla (ks. kohta 5.4). Kantapermin *a:ta ei tyypillisesti esiinny perintösanastossa, eikä sillä ole perintösanastossa kantapermiä vanhempiin kielenvaiheisiin palautuvaa lähdettä (ks. kohta 3.4.4.2.1), joten kyse on tälläkin perusteella kahta edeltävää kerrostumaa myöhemmäksi ajoittuvasta kerrostumasta. Myöhäiseen iranilaisen kerrostuman sanoille on muutenkin tyypillistä, että vokaaleja koskevia yhteispermiläisiä muutoksia enää ole havaittavissa. Tässä tarkastelussa kerrostumaan palautuu 22 sanaa.

Yhteensä permiläisistä kielistä esitetään tässä tutkimuksessa 72 iranilaista lainaa, jotka jakautuvat varsin tasaisesti kerrostumittain, vkprm.: 23, kkprm.: 27, mkprm.: 22. Tämä luku on jossain määrin korkeampi kuin aikaisemmin esitetty 51 (Rédei 1986) siitä huolimatta, että tästä aineistosta on karsittu noin viidennes Rédein aineiston sanoista (ks. kohta 5.4). Permiläisten kielten sanastoa ei ole kartoitettu vielä loppuun eri-ikäisten iranilaisten lainojen osalta. Eri-ikäisiin kerrostumiin hajautuvan sanaston perusteella voidaan päätellä, että vaikka kontaktit ovat ilmeisesti jatkuneet varsin pitkään, oikeastaan koko permiläisten kielten erilliskehityksen ajan, eivät kontaktit iranilaisiin koskaan ole olleet sanaston suhteellisen vähäisyyden perusteella erityisen intensiiviset.

7.2.2.2 Merkitys permiin johtaneiden ääntenmuutosten suhteelliselle kronologialle

Kaikille kantaauralista kantapermiin johtaneille ääntenmuutoksille iranilainen lainasanakerrostuma ei tarjoa suhteellista ajoitusta, mutta muutamia kysymyksiä sen avulla voidaan ratkaista. Edellisessä kappaleessa mainitsin jo, että iranilaisten lainojen perusteella voidaan kehityskulun kur. *e:stä kprm. *o:ksi ja *o:ksi olettaa kulkeneen "a-maisen" välivaiheen kautta (ks. kohdat 3.4.4.1 ja 5.3). Iranilaisten lainasanakerrostumien äännehistoriallinen anti permiläisille kielille liittyy ennen kaikkea vokaalisubstituutioihin perustuvien eri-ikäisten lainakerrostumien ja niissä havaitun konsonanttikehityksen korreloimiseen. Vanhimmissa varhaiskantapermiläisissä kerrostumissa denasalisaatiota ei ole vielä lainautumisen aikaan tapahtunut, vkprm. *āṅkāra 'hiili', *gār(ā)ntā 'solmu', *māntā- 'tarkoittaa'. Nähtävästi denasalisaatio osuu varhaiskantapermiläisen ja keskikantapermiläisen kerrostuman väliin, sillä keskikantapermiläisissä lainoissa iranin soinnillista klusiilia on substituoitu soinnillisella klusiililla, kkprm. *ada/ə 'oras' ← iran. *ādu- 'vilja, jyv.', kkprm. *pada 'karja' ← iran. *spāda 'sotajoukko', kkprm. *padə 'jalka' ← iran. *pad- 'jalka'. Soinnillista klusiilia on niin ikään substituoitu soinnillisella klusiililla kaikkein nuorimmassa myöhäiskantapermiin saadussa kerrostumassa, mkprm. *pad-vež 'risteys; jalusta' ← iran. *pada- 'askel' (> mav. *paḍa*- 'askel, kävely', pahl. *pay* 'jalka; askel, polku', oss. *fæd* 'jalanjälki') mkprm. *tug 'tupsu' ← srm.-al. *stug, eikä *nd-yhtymän nasaalisaines ole enää kadonnut: mkprm. *andan 'teräs' ← srm.-al. *andan. Perinteisesti denasalisaatio on ajoitettu permiläisissä kielissä vasta volganbolgaarikontaktin jälkeiseksi, mutta ottaen huomioon, että volganbolgaarilainat

rinnastuvat vokaalisubstituutioidensa perusteella lähinnä myöhäiseen iranilaiseen kerrostumaan, ei tämä ajoitus voi pitää paikkaansa, vaan denasalisaatio on permiläisissä kielissä volganbolgaarikontaktien alkaessa jo tapahtunut ja on näin ollen merkittävästi perinteistä ajoitusta aikaisempi (tarkemmin ks. kohta 5.5.2). Myös sananalkuinen soinnillistuminen on iranilaisten lainojen perusteella aikaisempaa varhaisempi ilmiö (ks. kohta 5.5.1).

Vertailu iranilaisiin lainasanakerrostumiin auttaa osoittamaan vääriksi muutamat kantapermistä esitetyt varhaiskantasuomalaiset lainat. Komin *koṭṭr* 'joukko, poikue, perhe' -sanaa on esitetty lainaksi varhaiskantasuomen sanasta **katras* (Koivulehto 1981b: 207). Vokaalisubstituution, komi *o* < kkpr. **a* ← ksm. **a*, perusteella sana vertautuu permin keskikantapermiin saatuun iranilaiseen kerrostumaan, jossa **tr*-yhtymää kuitenkin substituoidaan säännöllisesti metateesilla **rt*-yhtymäksi (ks. kohdat 5.3.1.9, 5.3.1.12, 5.3.1.13), minkä perusteella lainaetymologia voidaan osoittaa vääräksi (6.2.5). Samoin menettelemällä voidaan hylätä mkpr. **vāṣ* 'vanha' -sanalle esitetty lainaetymologia, jonka mukaan se olisi lainaa ksm. **vanša*-sanasta (Koivulehto 1999a: 222). Vokaalisubstituutio mkpr. **ā* ← ksm. **a* rinnastuu myöhäiseen iranilaiseen lainasanakerrostumaan ja vokaalisubstituutioon mkpr. **a* ← iran. **a*, sillä mkpr. **ā* on mkpr. **a*:n tavoin vasta kantapermiläinen foneemi, jolla ei ole lähdettä perintösanastossa (pois lukien kur. *-etə) (ks. kohta 3.4.4.2.2). Sanassa on siis nuori vokaali, mutta toisaalta pr. **ž*:tä tuskin voidaan selittää ksm. **nš*-yhtymän jatkajaksi olettamatta, että sana on lainautunut ennen denasalisaatiota. Tiedetään kuitenkin, että denasalisaatio sijoittuu suhteellisesti aikaan selvästi ennen vokaalisubstituutiota mkpr. **a* ← **a*, joten kantasuomalaisen lainaetymologian edellyttämä yhdistelmä on anakronistinen (ks. kohta 6.2.17).

7.2.2.3 Uudet lainaetymologiat

Tässä tutkimuksessa osoitetaan uusien lainaetymologioiden avulla, että lainautuminen iranilaisista kielistä on edelleen merkittävä permiläisten kielten alkuperältään tuntematonta sanastoa selittävä tekijä. Varhaiskantapermiläisessä kantakielivaiheessa (5.2) on omaksuttu sanat:

- **ba(n)ča/ə*- 'luhistua' (5.2.1.1)
- **dārä*- 'pitää päällä → **dāräm* 'paita' (5.2.1.2)
- **gapa* 'kuoppa' (5.2.1.3)
- **jača* 'hankikanto, talvitie' (5.2.1.4)
- **marta(-)* 'mitta; mitata' (5.2.1.6)
- **marka* 'maho' (5.2.1.5)
- **mān-tä*- 'tarkoittaa' (5.2.1.7)
- **tara/ə*- 'jäykistyä' (5.2.1.8)

Varhaiskantapermiläistä t. keskikantapermiläistä kerrostumaa edustavat sanat

- **ćirka* 'kirves' (5.3.1.3)
- **irda* 'avoin, aukea paikka, kenttä, aukea' (5.3.1.12)

Keskikantapermiläiseen lainasanakerrostumaan (5.3) olen lukenut sanat:

- *ada/ə 'oras' (5.3.1.1)
- *arta/ə 'sielu, henki(olento)' 5.3.1.2
- *dara 'reuna; terä' (5.3.1.4)
- *duš 'laiska' (5.3.1.5)
- *garə- 'itkeä' (5.3.1.10)
- *gara²- 'kuias, uuni' (5.3.1.6)
- *gara³- 'vuori' (5.3.1.7)
- *gara⁴- 'kurkku' (5.3.1.8)
- *garta 'kotipaikka' (5.3.1.9)
- *gur- 'karkea, vahva, suuri' (5.3.1.11)
- *jarta 'aviopuoliso' (5.3.1.13)
- *pada 'karja' (5.3.1.14)
- *raza 'terttu; kukka' (5.3.1.15)
- *sara- 'sekoittaa' (5.3.1.16)
- *vara 'lahja, kyky' (5.3.1.17)

Myöhäiskantapermiläisiä iranilaislainoja (5.4) edustavat:

- *gar- 'tiukasti kierretty'
- *gart- 'punoa, kerä' (5.4.1.1)
- *kar 'kaupunki, pesä' (5.4.1.2)
- *pak- 'kiehua kuiviin' (5.4.1.3)
- *tug 'tupsu' (5.4.1.4).

Yhteensä esitän väitöskirjassani permiläisistä kielistä noin kolmekymmentä uutta (indo)iranilaista lainaetymologiaa.

7.2.3 Kielikunnan sisäinen lainautuminen

7.2.3.1 Mariin ja permiin rajoittuvat etymologiset rinnastukset

Mariin ja permiin rajoittuvien etymologisten rinnastusten tarkemman etymologisen analyysin perusteella on selvää, että mikään yksittäinen alkuperän selitys ei selitä aineistoa kokonaisuudessaan. Aineistoa (6.1) oli tarkoitus tutkia lähtökohtaisesti kielikunnan sisäisen lainautumisen näkökulmasta, mutta on paljastunut, ettei kielikunnan sisäinen lainautuminen muodosta kovinkaan merkittävää osuutta alkuperän selitysten joukossa. Kaikkein suurimman yksittäisen joukon muodostaa itse asiassa etymologisesti yhteen kuulumattomien sanojen ryhmä, joita on 49 sanan aineistosta n. 20, mikä osoittaa, että pelkät tutkimuskirjallisuudesta lasketut sanastolukumäärät ilman tarkempaa etymologista analyysia eivät anna oikeellista kuvaa kielen sanastollisesta etäisyydestä, ajateltiinpa sen olevan sitten läheinen tai kaukainen.

Etymologisesti yhteen kuulumattomiksi olen analysoinut seuraavat sanaparit:

- kma. *âðar 'oksainen' ja kprm. *o/ɔd 'oras' (6.1.48)
- kma. *ânçe- 'katsoa' ja kprm. *ažž- 'nähdä' (6.1.49)

- kma. *kas/škə 'pilaantunut' ja kprm. *kuž 'suolainen, hapan' (6.1.4)
- kma. *kăč 'poikittain, poikki, yli' ja kprm. *keč(č) 'yli' (6.1.9)
- kma. *lŭye- 'sekoittaa, alustaa taikinaa' ja kprm. *laj- 'vaivata (taikinaa)' (6.3.12)
- kma. *nüštəla- 'alustaa, vaivata taikinaa' ja kprm. *naž- 'vaivata, alustaa' (6.1.19)
- kma. *upš 'lakki, hattu' ja kprm. *už (6.1.39)
- kma. *pāse- 'lisääntyä (rikkaruoho, hyönteiset)' ja kprm. *pušji- 'versoa' (6.1.22)
- mari rəž 'sirous' ja kudm. *žec 'hyvä' (6.1.24)
- kma. *reɣeŋ(č)ə 'sammal' ja kprm. *roj 'sammal' (6.1.23)
- kma. *ššōər 'värttinä, akseli', kprm. *zā 'akseli, varsi' (6.1.30)
- kma. *sim(ə) 'musta' ja kprm. *sijn-, *sim 'ruoste' (6.1.26)
- kma. *sūŋgalta- 'kaatua, sukeltaa' ja kprm. ?*s/zuŋ- 'sukeltaa' (6.1.28)
- kma. *sāpsar 'puu, jonka oksat on karsittu lyhyiksi, tikkaina käytetty puu' ja kprm. *sirs 'oksainen napapuu (heinäkeossa)' (6.1.33)
- kma. *süre- 'purkaa, ratkoa' ja kprm. *sār- 'purkautua' (6.1.31)
- kma. *tūɣər 'paita' ja kprm. *dāra 'palttina', *dārām 'paita' (6.1.36)
- kma. *tuɣe- 'särkeä, rikkoo' ja kprm. *tj- 'hävittää, rikkoo' (6.1.35)
- kma. *wiš 'avoin' ja kprm. *vis(k) 'välijoki' (6.1.41)
- kma. *wāpš 'verkko' ja kprm. *vetäs 'verkko' (6.1.44).

Nämä sanat eivät vastaa toisiaan perintösanastolle tyypillisellä tavalla, mutta myös kielikunnan sisäinen lainautuminen voidaan useimmissa tapauksissa sulkea pois, vaikka kyseistä selitystä osalle sanoista on tarjottukin ja monet tässä listatuista marin sanoista löytyvät myös kantapermiläisiksi väitettyjen sanojen joukosta (ks. kohta 6.3). Osaltaan virheellisten rinnastusten merkittävää määrää selittänee, että suurin osa rinnastuksista juontaa ajalta ennen täsmällisten äännevastaavuuksien selvittämistä. Säännöllisten äännevastaavuuksien sijaan perustuvat rinnastukset useimmiten selvästi enemmän merkitysten samankaltaisuuteen.

Tarkemmat hylkäysperusteet esitellään kunkin sana-artikkelin yhteydessä (kohta 6.1). Muutamia useampaan tapaukseen soveltuvia hylkäyskriteerejä voidaan kuitenkin vielä kootusti mainita. Useammassa tapauksessa marin ja permiläisten kielten sibilantit eivät vastaa toisiaan säännöllisesti. Vaikka itä- ja niittymarin *poše-* 'lisääntyä, enentyä (rikkaruoho, hyönteiset, loiset)' päällisin puolin muistuttaakin udmurtin sanaa udm. *pušji-* 'versoa; kasvaa reheväksi, rehevöityä; haarautua, haaroittua' voidaan perintösanastoon kuulumisen poissulkea ulottamalla tarkastelu marin murre-edustukseen (M *pose-*), jonka perusteella sibilantti palautuu kantamarin tasolla *s:ään ei *š:ään. Kantamarin *s ei vastaa permiläisten kielten *š:ää perintösanastossa. Myös lainautuminen permistä mariin on epätodennäköistä, sillä permin *š:n substituioiminen marissa *s:lla on motivoimatonta ottaen huomioon, että marissa on esiintynyt myös *š (kma. *pāse- 'lisääntyä (rikkaruoho, hyönteiset)' kohta 6.1.22). Vastaavantyyppisiä toisiaan vastaamattomia sibilantteja tavataan myös tapauksissa 6.1.30 ja 6.1.41. Yhtenä etymologisen yhteyden hylkäyskriteerinä on, että jommankumman kielen edustus palautuu konsonanttiyhtymään, jonka selittäminen säännölliseksi vastaavuudeksi tai lainasubstituutioksi on mahdotonta. Tällä perusteella voidaan hylätä sanaparit kma. *ānče- 'katsoa' ja kprm. *ažž- 'nähdä' (6.1.49), kma. *kas/škə 'pilaantunut' ja kprm. *kuž 'suolainen, hapan' (6.1.4), kma.

*nüštəla- 'alustaa, vaivata taikinaa' ja kprm. *naž- 'vaivata, alustaa' (6.1.19), kma. *upš 'lakki, hattu' ja kprm. *už (6.1.39), kma. *sūŋgalta- 'kaatua, sukeltaa' ja kprm. ?*s/zuŋ- 'sukeltaa' (6.1.28), kma. *sāpsar 'puu, jonka oksat on karsittu lyhyiksi, tikkaina käytetty puu' ja kprm. *sīrs 'oksainen napapuu (heinäkeossa)' ja kma. *wāpš 'verkko' ja kprm. *vetəs 'verkko' (6.1.44). Sanat, joissa esiintyy kantamarinin *γ eivät voi edustaa perintösananastoa, sillä kyseinen äänne ei edusta suoranaisesti mitään esimarin äännettä (ks. kohta 3.3.2). Tapaukset kma. *lūye- 'sekoittaa, alustaa taikinaa' ja kprm. *laj- 'vaivata (taikinaa)', kma. *reyeñ(ć)ə 'sammal' ja kprm. *rəj 'sammal' (6.1.23) sekä kma. *tuye- 'särkeä, rikkoa' ja kprm. *tij- 'hävittää, rikkoa' (6.1.35) eivät näin ollen edusta perintösananastoa. Myös marin sanojen alkuperän selitykseksi tarjottu lainautuminen permiläisistä kielistä (ks. kohdat 6.3.12 ja 6.3.26) voidaan hylätä äänteellisin perustein, sillä toisin kuin lainaetymologiat edellyttävät permin *j ei koskaan palaudu aikaisempaan velaariklusiiliin (ks. kohta 3.4.2), josta marin velaarispirantitiedustus selitetään.

Muutamassa tapauksessa marin ja permin sanoille on löytynyt vastineita muualta kielikunnasta, mikä vahvistaa ajatusta niiden kuulumisesta uralilaiseen perintösananastoon. Tällaisia tapauksia ovat:

- kma. *jāda- 'kysyä' ja kprm. *ju- 'kysyä' (6.1.3)
- kma. *juž 'kylmä ilma, viileä tuuli' ja kprm. *juz 'raikas, viileä' (6.1.2)
- kma. *kiže- 'jäätävä' ja kprm. *kāž- 'jäätävä' (6.1.7)

Kma. *kelde 'nuotta' ja kantapermin *kält- 'kalastaa nuotalla', kma. *müde- 'peittää maalla' ja kprm. *mud- 'kaivaa' edustavat molemmat johdoksia perintösanoista kur. *kälä- 'kahlata' ja *mexə 'maa' (ks. kohdat 6.1.5 ja 6.3.16). Molempiin liittyy uralilaisissa kielissä tavallinen johdinaines, minkä vuoksi rinnakkaiskehitystä ei voida poissulkea. Ei ole mitään erityistä syytä ajatella, että kyse olisi marissa ja permiläisissä kielissä jollain tapaa yhteisestä johdoksesta.

Kahdeksassa tapauksessa marin ja permin sanoja voidaan äänteellisen vastaavuuden vuoksi pitää perintösanoina. En väitä kaikkien sanojen edustuvan uralilaista perintösananastoa, mutta sanojen johtaminen yhteisestä rekonstruktioasusta on tunnetun äännekehityksen puitteissa mahdollista, eivätkä sanat sisällä kantauralin fonotaksin kannalta mahdottomia yhtymiä. Yhteinen asu voidaan rekonstruoida sanapareille:

- kma. *üžä- 'kutsua' ja kprm. *už- (< kur. *ešə-) (6.1.46)
- kma. *kukšə 'kuiva' ja kprm. *kqs 'kuiva' (< kur. *koksə, tosin mari M *kukšo*) (6.1.8)
- kma. *lüşkəðə 'löysä' ja kprm. *ljškjid 'antelias, armelias' (< kur. *lušk-) (6.1.11)
- kma. *müčə- 'mätäs' ja kprm. *muč 'mätäs' (< kur. *močča) (6.1.15)
- kma. *nolyə 'jalava', kprm. *nulo 'jalava' (< esim. kur. *ńalka) (6.1.18)
- kma. *pündaks ja kprm. *pīdes 'pohja' (< kur. *punta-) (6.1.21),
- kma. *šua- 'hapata, käydä' ja kprm. *šu- 'hapata' (monia mahdollisia asuja) (6.1.27)
- kma. *tüşte- 'neuvoa' ja kprm. *djš- 'oppia, harjaantua' (< kur. *tukš-) (6.1.37)

Mariin ja permiin rajoittuvassa sanastossa tavataan muutama alkuperältään iranilainen sana, joita vanhemmassa tutkimuksessa on pidetty yhteisinä lainoina, kma. *rūm- 'hämärä' ja kprm. *rām 'hämärä', kma. *weryə 'munuainen', kprm. *värk 'id.', kma. *wūrde- 'pitää, kasvattaa (eläimiä); elättää', kprm. *verd- 'kasvattaa, hoitaa; syöttää'. Marin ja permin yhteistä iranilaista alkuperää on kannatettu myös uudemmassa tutkimuksessa sanoille kma. *weryə ja kma. *wūrde- (Holopainen 2019: 311–312; 319–321). Marin vastineita on pyritty selittämään myös lainaksi kantapermistä (Rédei 1986: 67; 79; 80). Kma. *weryə 'munuainen' ja kprm. *värk -sanojen yhteistä iranilaista alkuperää vastustaa se, että komin edustus voidaan selittää marin kanssa yhteisestä asusta vain olettamalla sekundaaria *ad hoc* -geminaatiota (ks. kohta 6.1.40). Kma. *wūrde- 'pitää, kasvattaa (eläimiä); elättää', kprm. *verd- 'kasvattaa, hoitaa; syöttää' -sanojen iranilaiseen alkuperään itseensä liittyy ratkaisemattomia äänteellisiä ongelmia (ks. kohta 6.1.42), eikä rinnakkaislainautumista voida poissulkea. Kma. *rūm- 'hämärä' ja kprm. *rām 'hämärä' -sanojen palautuminen samaan iranilaiseen sanueeseen vaikuttaa todennäköiseltä, mutta marin ja permin asuja ei voida johtaa säännöllisesti yhteisestä rekonstruktioasusta, mikä viittaa rinnakkaislainautumiseen (ks. kohta 6.3.27).

Kielikunnan sisäisiksi lainoiksi voidaan marilais-permiläiseen sanastoon kuuluvista sanoista analysoida vain neljä tapausta ja niissäkin permiläisperäisyys on osin ehdollista. Permiläisiä lainoja ovat:

- kma. *oʒə 'ori' ja kprm. *uʒ 'ori' (6.1.20)
- kma. *lūlpə 'leppä' (← kudm. *lūlpu) ja kprm. *lōpu/lolpu 'leppä' (6.1.12)
- mari *lūs* 'havu' (← udm. *līs*) ja kprm. *līs 'havu' (6.1.13)
- kma. *üşkəʒ 'härkä, sonni' ja kprm. *äš(k) 'sonni, härkä' (6.1.45)

Marin kprm. *oʒə 'ori' -sana voidaan analysoida permiläiseksi lainaksi, mikäli sanalle esitetyn iranilaisen lainaetymologian äänteelliset yksityiskohdat pitävät paikkansa ja permin *ʒ palautuu sanassa esipermin *č:hen. Marissa sanansisäinen *č ei assibiloidu (ks. kohta 3.3.2), joten marin edustus johtaa olettamaan lainautumista permistä. Koska kantapermin muodon ja udmurtin ja komin nykymuotojen välillä ei 'ori' -sanassa ole äänteellistä eroa, voi marin *oʒə 'ori' edustaa myös selvästi kantapermiä myöhempää udmurtilaista lainaa. Udmurtilainoiksi voidaan äänteellisesti selittää myös kma. *lūlpə 'leppä' (← kudm. *lūlpu) erityisesti, mikäli udmurtin *l:lliset muodot on mahdollista selittää kansanaetymologisen reanalyysin kautta syntyneiksi. Marin *lūs* 'havu' -sana ei sibilanttiedustuksen perusteella palaudu kantamariin, joten sitä on syytä pitää lainana udmurtin sanasta *līs*. Kma. *üşkəʒ 'härkä, sonni' -sana voidaan analysoida permiläiseksi lainaksi *kS-yhtymän metateesin perusteella, joka on permiläisissä kielissä säännöllinen (ks. kohta 3.4.3), mutta marista kyseistä kehitystä ei tunneta (ks. kohta 3.3.3).

Jakojäännökseksi jää joukko sanoja (9), joilla lieenee jonkinlainen etymologinen yhteys, joskin on vaikea sanoa, mikä tuon yhteyden täsmällinen luonne on. Tähän joukkoon kuuluvat nähdäkseni sanaparit:

- kma. *āʒnə 'ennen' ja kprm. *wōʒ 'aikaisin, varhain' (6.1.47)
- kma. *wūryeñə 'kupari', kprm. *īrgän 'kupari' (6.1.43)
- kma. *kīne 'hamppu', kprm. *kän 'id.' (6.1.6)
- kma. *lūste- 'lypsää' ja kprm. *līšt- (6.1.14)

- kma. *mũškər 'vatsa', kprm. *mjš(k) 'selkä' (6.1.17)
- kma. *šäptər 'herukka' ja udm. *suter*, komi *seter* 'id.' (6.1.34)
- kma. *šu/üwəks 'palje, nahkasäkki' ja kprm. *šepjś '(nahka)säkki' (6.1.29)
- kma. *šürtər 'lanka, rihma', kprm. *šärt 'id.' (6.1.32)
- kma. *ištər 'jalkarätti' ja kprm. *jštjř 'jalkarätti' (6.1.1)

Kma. *lũste- 'lypsää' ja kprm. *ljšt- (6.1.14) -sanoja muistuttavia sanoja esiintyy kielikunnan länsipäässä, esim. sm. *lypsää*. Yhteisen kanta-asun rekonstruointi sanoille on mahdotonta, joten sanat onkin mahdollisesti lainattu kieliin erikseen vasta yhteisen kantakielivaiheen jälkeen. Kma. *kiñe 'hamppu', kprm. *kän 'id.' (6.1.6) -sanoja muistuttavia sanoja esiintyy iranilaisissa kielissä (Rédei 1986: 70–71; Holopainen 2019: 381), mutta marin ja permin sanoja ei voida johtaa yhteisestä rekonstruktioasusta, joten ne lienevätkin rinnakkaisia lainoja. Udmurtin *suter* ja komin *seter* 'herukka' eivät vastaa toisiaan äänne-laillisesti, mikä viittaa kantapermin jälkeiseen alkuperään.

7.2.3.2 Kantasuomalaiset lainasanat kantapermissä

Kuten kohdassa 6.2 totesin eivät permiläisistä kielistä esitetyt udmurtiin asti ulottuvat lainasanat muodosta ajallisesti yhtenäistä ryhmää. Lainoja on toisaalta oletettu saadun jo ennen permiläisiin kieliin johtaneita ääntenmuutoksia, esim. kprm. *kiś- < esiprm. *küps(V)- ← kksm. *küpc/śi (ks. kohta 6.2.7), kprm. *ped < esiprm. *pinta ← ksm. *pinta (6.2.14), udm. *vuž*, komi *važ* 'vanha' < kprm. *vāž < esiprm. *vanša ← ksm. *vanša (6.2.17) ja toisaalta selvästi vasta kanta-uralista kantapermiin johtaneiden ääntenmuutosten jälkeen, esim. udm. *dongi*- 'työntää, tyrkätä, sysätä' ← ims. *tonke-t. *tunke- (6.2.3), kprm. *vargVs 'kuriton; viekas' ← ksm. *varkas' 'varas' (6.2.16).

Ennen permiläisiä ääntenmuutoksia (ks. kohta 3.4) saaduille lainoille on tyypillistä, että permin sanaa ja niihin rinnastettuja itämerensuomen sanoja on vanhemmassa etymologisessa kirjallisuudessa pidetty vastineina, mutta itämerensuomen sanalle esitetty germaaninen tai balttilainen lainaetymologia on pakottanut tulkitsemaan sanojen suhdetta uudelleen. Tällaisia tapauksia ovat udm. *kiśma*- 'kypsyä', komi *kiśmi*-, J *kiśmi*- 'kypsyä' ~ sm. *kypsi*, udm. *l'uk* '(lyhde)koko; joukko, parvi, lauma', komi *juk* 'lääjä' ~ sm. *joukko*, udm. *luo*, komi *lija* ~ sm. *liiva*, udm. *ped*: *pedpal* 'ulkopuoli', *pedlo* 'ulos' ~ sm. *pinta*, komi *vot*- 'kerätä, poimia (sieniä, marjoja)' ~ sm. *ottaa*, vi. *vōtta*, udm. *vuž*, komi *važ* 'vanha' ~ sm. *vanha*. Suurimmassa osassa tapauksia aikaisempi rinnastus permiläisiin kieliin ei ole itämerensuomalaiselle sanalle tarjotun lainaetymologian hyväksymisen esteenä, eikä sanoja ole tarvetta selittää kielikunnan sisäisiksi lainoiksi, sillä rinnastus on alun perinkin ollut äänteellisesti epäsäännöllinen ja sanojen yhteenkuuluvuus kyseenalaista. Voidaan hyväksyä sm. *pinta*-sanalle esitetty germaaninen lainaetymologia ilman, että on tarvetta selittää udmurtin *ped*- lainaksi itämerensuomesta, sillä sanojen rinnastamiselle ei ole äänteellistä tai semanttista perustetta. Udmurtin sana palautuu kantapermin *ä:hän (ks. kohta 3.4.4.2.3), ei rinnastuksen ja lainaetymologian vaatimaan *i-A:han. Huomautettakoon lisäksi, että alkuperän selityksen puuttuminen ei automaattisesti tee mistä tahansa lainaetymologiasta lähtökohtaisesti yhtään sen todennäköisempää tai hyväksyttävämpää alkuperän selitystä.

On monia syitä epäillä permiläisten kielten kantasuomalaisia lainaetymologioita. Kritiikki liittyy lainaetymologioiden äänteellisiin, semanttisiin, levikillisiin ja kronologisiin yksityiskohtiin sekä esitettyyn lainasanakerrostumaan kokonaisuutena. Osaltaan itämerensuomalaisuutta on pyritty perustelemaan sanan nuoruuteen viittaavilla fonotaktisilla yksityiskohdilla. Udmurtin *pul'j* 'rakko; kupla' -sanana (ks. kohta 6.2.1) nuorta ikää on perusteltu sanan kaksitavuisuudella. Udm. *luo*, komi *lja* < kprm. *lja 'hiekkä' -sanoja on rakenteensa puolesta niin ikään epäilty lainoiksi (6.2.12). Näissä pohdinnoissa ei ole huomioitu omaperäisen kehityksen mahdollisuutta. Vokaaliloppuisuutta tavataan udmurtissa myös perintösanastossa, esim. udm. *punj* 'koira', udm. *līmī* 'lumi' ja vokaaliyhtymiä taas saattaa syntyä myös johtoprosessin tuloksena, vrt. kprm. *kj-a 'aamurusko'. Nämä havainnot eivät ehkä vielä riitä hylkäämään esitettyjä lainaetymologioita, mutta osoittavat joka tapauksessa, että laina-alkuperä ei ole yksinomainen, eikä välttämättä edes todennäköinen selitysvaihtoehto sanojen fonotaktiselle rakenteelle.

Ongelmallista permiläisten kielten yhteisten itämerensuomalaisten lainojen kokonaisuuden kannalta on, että aineistossa on vain vähän toistuvia lainasubstituutioita ja monessa tapauksessa ne ovat keskenään ristiriitaisia. Itämerensuomen *u-o:ta on toisinaan substituoitu kprm. *ɔ:lla, kprm. *pɔl'j ← ksm. *pullo (6.2.1), toisinaan taas kprm. *u:lla, udm. *vunetj-* 'unohtaa', komi *vun-* 'unohtua', *vunəd-* 'unohtaa' (< kprm. *vun-) ← pksm. *unohta- (6.2.18). Kantasuomen *cc:n substitutiosta on kaksi ristiriitaista esimerkkiä, vrt. ksm. *roocci 'ruotsalainen' → kprm. *roć > udm. *žuč* 'venäläinen', komi *roć*, SysY *roć*, J *ruć* ja ksm. *muccoi 'nuori vaimo' → kprm. *mo/ož- 'ystävätar'. Esitettyjen lainaetymologioiden perusteella ei ole mahdollista luoda johdonmukaista kuvaa lainasubstituutioista, mikä viittaa siihen, että ainakaan kaikki esitetyt lainaetymologiat eivät pidä paikkaansa.

Kantapermin *pɔl'j 'kupla; rakko' -sanalle voidaan nähdäkseni esittää vastine saamesta, ksa. *peaðē '(linnun) rinta', eikä permiläisten kielten sanuetta voida kokonaisuutena pitää lainana kantasuomesta, joskin komin murteiden *b:*llisten asujen (Peč. Skr. Ud.) *bol'* ~ (Peč. Skr. Ud.) (SysY SysK) *bol'k* 'kupla', *bol'gan*, *bul'gan* 'kupla' (Ud.) taustalla saattaa olla lainautuminen itämerensuomesta, vrt. ly. *bul'k* (mon. *bul'kud*) 'paise, näppylä; (särjen) uimarakko', ve. *bul'k* (mon. *bul'kud*) 'kupla, märkänäppylä', ly. *bul'kuine* 'märkivä näppylä, pieni paise, pieni kupla' (ks. kohta 6.2.1). Omaperäinen johdosselitys voidaan esittää komin sanalle *vot-* 'kerätä, poimia (sieniä, marjoja)' (< kprm. *vot- < kur. *wexə-ptä- 'ottaa, tarttua' ← kur. *wexə- 'ottaa, tarttua' (ks. kohdat 4.3.17 ja 6.2.15).

Äännekreiteereihin perustuen en pidä uskottavana seuraavien sanojen lainautumista kantasuomesta:

- komi *kotjir* 'joukko, poikue, perhe' (6.2.5)
- udm. *ped:* *pedpal* 'ulkopuoli' (6.2.14)
- udm. *vuž*, komi *važ* 'vanha' (6.2.17)
- udm. *vunetj-* 'unohtaa', komi *vun-* 'unohtua', *vunəd-* 'unohtaa' (6.2.18)

Sanoille, komi *kotjir* 'joukko, poikue, perhe' ja udm. *vuž*, komi *važ* 'vanha', esitetty varhaiskantasuomalainen lainaetymologia voidaan hylätä vedoten niiden vaatimien lainasubstituutioiden anakronismiin, mikä on voitu päätellä vertaamalla lainasubstituutioita permiläisten kielten iranilaisissa lainoissa havaittuun korrelaatioon. Komin *kotjir* 'joukko, poikue, perhe' -sanalle esitetyn lainaetymologian

mukaan sana on lainaa varhaiskantasuomen sanasta *katras (Koivulehto 1981b: 207). Komin vokaaliedustus voidaan selittää aikaisemmasta keskikantapermin *a:sta (ks. kohta 3.4.4.1, 3.4.4.2.7). Vokaalisubstituution perusteella samanikäisissä iranilaisissa lainoissa (ks. kohta 5.3) permiläisille kielille vierasta *tr-yhtymää on substituoitu metateesilla (ks. kohdat 5.3.1.9, 5.3.1.12, 5.3.1.13 ja 5.3.1.2). Mitään erityistä syytä olettaa komin *tj*-sekvenssin palautuvan juuri *tr-yhtymään ei *tr-yhtymän metateesisubstituution vuoksi ole. Vokaalisubstituution ja denasalisaation suhteellinen ajoitus on myös syynä epäillä udm. *vuž*, komi *važ* 'vanha' -sanojen itämerensuomalaisuutta (ks. kohta 5.5.2, 6.2.17). Sanoille udm. *vuneti-* 'unohtaa', komi *vun-* 'unohtua', *vunəd-* 'unohtaa' esitettyä lainaetymologiaa en pidä uskottavana, sillä se ei tyydyttävästi selitä permiläisten kielten v:llisyyttä.

Komin *burňa* 'suuri haapapuusta koverrettu astia, laari' ja udmurtin *berño* 'myllyn tuutti, oluenpanosammio' ovat kulkusanoja, eikä ole syytä pitää sanoja lainoina juuri kantasuomesta (ks. kohta 6.3.25). Komin *jš-* 'olla kiihtynyt, vallaton' on mahdollisesti rinnakkainen iranilainen laina (ks. kohta 6.2.4).

Useammassa tapauksessa lainaetymologia ei ole selvästi mahdoton, mutta vakuuttavia perusteita pitää permin sanaa lainana kantasuomesta ei ole:

- udm. *dongi-* 'työntää, tyrkätä, sysätä' (6.2.3)
- udm. *inmar* 'jumala' (6.2.10)
- kprm. *juk 'kasa' (6.2.11)
- kprm. *kjski- 'vetää' (6.2.6)
- kprm. *kiš- 'kypsyä' (6.2.7)
- kprm. *kək- 'kuokkia' (6.2.8)
- kprm. *kopir 'köyristynyt, koukistunut' (6.2.9)
- kprm. *mo/ɔʒ 'ystävätär' (6.2.13)
- kprm. *lja 'hiekkä' (6.2.12)
- kprm. *vargVs 'kuriton; viekas' (6.2.16)

Kprm. *lja 'hiekkä' ja *juk 'kasa' ja *kjski- 'vetää'-sanojen lainaetymologian ongelmana on, että permiläisten kielten asut ovat äänteellisesti monitulkintaisia ja voivat palautua monenlaisiin lähtömuotoihin riippuen sanan ikäyksestä. Ei lainaetymologiaa itseään lukuun ottamatta ole syytä esimerkiksi olettaa kprm. *juk 'kasa' -sanana palautuvan sm. *joukko*-sanaa vastaavaan lähtömuotoon. Kprm. *lja-sanan kantasuomalaisuuden kannalta ongelmallista on myös sen nykyisellään suppea levikki itämerensuomessa (ks. kohta 6.2.12). Kprm. *kiš- 'kypsyä' -sana on nähdäkseni pikemminkin itämerensuomen kanssa yhteinen perintösana kuin laina. Sanoille kprm. *juk 'kasa' ja kprm. *vargVs 'kuriton; viekas' on tarjolla muitakin alkuperän selityksiä, joista kantasuomalainen lainaetymologia ei ole erotu selvästi kaikkein vakuuttavimpana.

Udm. *dongi-* 'työntää, tyrkätä, sysätä' (6.2.3) kprm. *kopir 'köyristynyt, koukistunut' (6.2.9) ovat deskriptiivisiä ja samankaltaisia sanoja esiintyy muissakin kielissä. Deskriptiivisyys ei itsessään vielä poissulje lainautumista, mutta voitaneen kysyä, kuinka todennäköinen lainaselitys on yksittäisten sanojen osalta, jos lainasanakerrostumaa itsessään on vaikea hahmotella. Sama argumentti pätee jäljelle jääviin sanoihin. Ei tämän aineiston analyysin perusteella ole selvää, että permiläisissä kielissä on kantasuomalaista alkuperää oleva lainasanakerrostuma.

7.2.3.3 Kantapermiläiset lainasanat marissa

Perustuen marin kantapermiläisiin lainoihin on marin alkuperäisen puhuma-alueen oletettu sijainneen nykyistä idempänä lähempänä permiläisten kielten muinaista puhuma-aluetta, joka on osin yhtenevä udmurtin nykyisen puhuma-alueen kanssa (Agygási 2019: 255–258). Kantapermiläis-kantamarilaisten kontaktien oletetaan kestäneen 900-luvulle, jonka jälkeen mari on edelleen jäänyt kontaktiin kantaudmurtin puhujien kanssa. Nykyiselle puhuma-alueelleen Vetlugan, Volgan ja Vjatkan väliselle vesistöalueelle marit olisivat tämän näkemyksen mukaan muuttaneet vasta mongolien ajamina vuoden 1236 jälkeen (mts. 258). Tämä oletus ei saa tukea marin kantapermiläisinä pidettyjen lainojen tarkemmasta analyysistä.

Marin kantapermiläisiksi esitettyjen sanojen tarkempi etymologinen analyysi paljastaa, että marissa on yli 40 esitetystä lainaetymologista huolimatta vain muutamia sanoja, joiden osalta kantapermiläinen ajoitus on millään muotoa mahdollinen. Mikään yksittäinen alkuperän selitys ei kokonaisuudessaan selitä kyseisten sanojen taustaa marissa ja näyttääkin siltä, että kyse on heterogeenisestä joukosta sanoja.

Tapauksia, joiden etymologista yhteenkuuluvuutta pidän perusteettomana, on aineistosta noin neljännes. Tähän kategoriaan kuuluvia ovat sanat:

- *čak* 'lähellä, liki; tiheä, tiivis' (6.3.1)
- **jāktə* 'vähäoksainen puu; mänty' (6.3.3)
- **lakemä-* 'jäädä, tarttua kiinni puuhun' (6.3.10)
- **luḏə* 'harmaa' (6.3.11)
- **lūyē-* 'sekoittaa (taikinaa)' (6.3.12)
- **nūmala-* 'kantaa' (6.3.18)
- **āḏar* 'oksainen, lehtevä' (6.3.43)
- **reyēn(č)ə* 'jäkälä' (6.3.26)
- **šāndaš* 'harja, häkilä' (6.3.30)
- **šūyə* 'kaarnakuoriainen' (6.3.29)
- *wake-* 'oksetuttaa' (6.3.36),
- **wārəš* 'harjanne, harju' (6.3.38)
- **wāš* 'vastaan' (6.3.39)
- **ūmša* 'suu' (6.3.42)

En siis pidä pelkästään marin sanoille tarjottua permiläistä lainaetymologiaa hylättävänä, vaan en ole ylipäättään vakuuttunut siitä, että sanat ovat minkäänlaisessa etymologisessa yhteydessä. Yhteenkuulumattomuuteen on monia syitä. Suurimmassa osassa kyse on äänteellisestä vastaamattomuudesta. Sanoja, joihin rekonstruoidaan kantamarin **γ*, **lūyē-* 'sekoittaa (taikinaa)', **reyēn(č)ə* 'jäkälä', **šūyə* 'kaarnakuoriainen' on pidetty permiläisinä lainoina, sillä velaarispiranti ei esiinny marin perintösanastossa. Ei kuitenkaan ole mitään todisteita siitä, että sanojen lainaoriginaaliksi esitetyt permiläisten kielten asut, esim. kma. **lūyē-* 'sekoittaa (taikinaa)' -sanaan verratut komi *loj-*, P *voj-* 'alustaa, vaivata (taikinaa)', udm. *laji-* - sanat palautuisivat lainaetymologian edellyttämään aikaisempaan velaarisiin. Olen hylännyt marin sanoille esitetyn permiläisen lainaetymologian myös tapauksissa, joissa marin sanojen selittäminen vaatii jonkinlaisen äänteellisen erityisselityksen, jonka olettamiselle ei löydy aineistosta tarpeeksi tukea. Tällaisia ovat tapaukset, joissa permin **r-*:ää vastaa marissa **l*, **luḏə* 'harmaa', komi *rud* '(tumman)harmaa' (6.3.11),

*lüďä- 'pelätä', komi *rod-* 'pelätä, arkailla' (6.3.13). Sanojen palauttaminen aikaisempaan *r:ään ei ole marin murre-edustuksen perusteella perusteltua (ks. kohta 3.3.4.3.2.2).

Denasalisaatiota on pidetty permiläisyyden kriteerinä, mutta osoitan kappaleessa 3.3.4.3, että muutos on marissa myös odotuksenmukainen omaperäinen kehitys kantaauralin *ə-vartaloissa. Tällä perusteella kma. *āďar 'oksainen, lehtevä' (6.3.43), joka palautuu säännöllisesti kantaauralin asuun *antə ei vaadi selitykseen lainautumista permistä, vaan sanan äänne-edustus voidaan selittää säännöllisen omaperäisen äännekehityksen puitteissa. En ole myöskään pitänyt vakuuttavana kma. *ūmša 'suu' -asuun palautetulle sanalle esitettyä permiläistä lainaetymologiaa, sillä marin murre-edustuksen perusteella, I N (Ob, Oka, Ok, Mm₄, Ms) *upša*, I N (Okr, Mm₂, Mm₃) *umša*, Up *šūma*, Lu *ošma*, L *āšma* 'suu' (TschWb: 871–872), ei ole erityistä syytä olettaa kantamariin valitun asun ensisijaisuutta.

Hylkäyslistalla ovat niin ikään tapaukset, joissa marin sanan jakaminen vartaloon ja johdinainekseen perustellaan lainaetymologialla itsellään, esim. *jāktə 'vähäoksainen puu; mänty' (6.3.3), *nūmala- 'kantaa' (6.3.18). Jaottelulle on pyritty löytämään rinnakkaistapauksia, joiden verrannollisuus ei vakuuta. Yhdessä tapauksessa *lakemä- 'jäädä, tarttua kiinni puuhun' (6.3.10), pääasiallinen syy epäillä sanojen yhteenkuuluvuutta liittyy merkityseroon.

Varsin monessa tapauksessa marin ja permiläisten kielten yhteenkuuluvuus on mahdollinen, mutta kyse on marissa permiläisten lainojen sijaan perintösanoista tai rinnakkaisesta lainautumisesta. Perintösanoihin marissa kuuluvat nähdäkseni sanat:

- *kīl 'kahva, kädensija; side; soittimen kieli' (6.3.5)
- *lüďä- 'pelätä' (6.3.13, ks. kohta 3.3.4.3.2.2)
- *müďe- 'peittää (vaatteella, maalla)' (6.3.16)

Rinnakkaisia indoeurooppalaisia lainoja marissa ja permiläisissä kielissä edustavat mahdollisesti:

- *kerďə 'miekka' (6.3.4)
- *kār 'tiukaksi kierretty' (6.3.8)
- *rūm- 'hämärä' (6.3.27),
- *ürďəž 'sivu; kylki' (6.3.40)

Marin *čoya* 'luuton, ruodoton liha' (6.3.2) ja *tūš 'siemen, jyvä' (6.3.34) ovat mahdollisesti marissa ja komissa rinnakkaisia lainoja Volgan alueen turkkilaiskielistä. Marin sanat *pańe* 'lusikka' (6.3.21) ja *pūrńa 'kori, koppa' (6.3.25) ovat kulkusanoja, marin *lūste- 'lypsää' (6.3.14) ei ole lainaa permistä, vaan on osa suomalais-permiläisille kielille yhteistä substraattia. Kyseistä substraattia edustaa mahdollisesti myös marin *nōšlem* 'piestä, lyödä' (6.3.19).

Muutamissa tapauksissa esitetty permiläinen lainaetymologia voidaan hyväksyä, mutta kyse ei ole kantapermiläisistä lainoista mariin, vaan myöhemmistä udmurtilaisista lainoista tai udmurtin äänteellisestä vaikutuksesta:

- *moγər 'ruumis; puoli' (6.3.15)
- *lūlpə 'leppä' (6.1.12)
- *ürt 'sielu, henki' (6.3.41)

- *pĩĩre- 'puristaa' (6.3.22)
- šššš 'koiranheisi' (6.3.32)
- tũš, tũjũš 'tuohiastia' (6.3.35)

Sanojen lainautumista udmurtista voidaan perustella äänteellisesti ja kronologisesti. Sanasta *moγər 'ruumis; puoli' ei esiinny *γ:llistä asua länsimarissa, jossa tavataan äännelaillisesti odotuksenmukainen L *moγār*. Koska *γ:lliset asut eivät palaudu kantamariin, ei sana myöskään voi olla tätä vanhempi laina. Ei ole kronologisesti mahdollista, että marissa on kantamarin jälkeisiä kantapermiläisiä lainoja. Sama kronologinen hylkäysperuste voidaan esittää sanoille šššš 'koiranheisi' ja tũš, tũjũš 'tuohiastia'.

Marin *lũpə 'leppä'-sanaa on pidetty lainana kantapermin asusta *ləl 'leppä' (Zhivlov 2014: 124). Nähdäkseni kantapermin vokaali, johon udmurtin vokalismin sanassa palautuu (kudm. *lũpu) on ollut laadultaan takainen *o, josta on säännöllisesti kehittynyt pyöreä keskivokaali toisen tavun ehdollistamana vasta kantaudmurtissa (ks. kohta 3.4.4.2.6). Komin ja udmurtin murre-edustus viittaa sanan osalta lisäksi eri kantapermin vokaaleihin, komi kantapermin *ɔ:hon, udmurtti kantapermin *o:hon. Olen niin ikään esittänyt, että sanan alkuosa on kantaudmurtissa kansanetymologisesti tulkittu sanaksi *lul 'sielu, henki', joka osaltaan vahvistaa ajoituksen kantaudmurttilaiseksi.

Jos sanojen palauttaminen kantakieleen perustuu lainaetymologian itseensä, ajaututaan herkästi kehäpäätelmään. Tästä syystä en ole kelpuuttanut kantapermiläisiksi lainoiksi sanoja, joiden suppealevikkisyys tekee sanojen palautumisen kantamariin tai kantapermiin epätodennäköiseksi. Sanojen *kāl'čak* 'miekkasärki' (vain Volgalla) (6.3.6), *lače* 'kontti' (vain Udoralla) (6.3.9), *ńuγo* 'kivennuoliainen' (vain itämarissa) (6.3.20), *poš* 'merta' (vain Luzalla) (6.3.24), *suńa* 'eräs lintu' (vain länsimarissa) (6.3.28) osalta etymologinen yhteys on mahdollinen, mutta ajoitus on levikin ja osin äänteellisin perustein kantapermiä ja kantamaria myöhempi.

Jäljelle jää joukko sanoja, jotka todennäköisesti kuuluvat etymologisesti yhteen, mutta ovat alkuperältään tuntemattomia, eikä sanojen lainautumista mariin ja permiin yhteisestä kolmannelle lähteestä voida poissulkea:

- *ńũγəðə 'sakea, kiinteä' (6.3.17)
- ššrmăč 'suitset, ohjakset' (6.3.31)
- *tĩlăčə 'kuu, kuukausi' (6.3.33)
- *wũrt 'niisi' (6.3.37)

Sinällään marin I N *ššrmăč*, Vo *ššrmĩč*, U Lu *ššrmũč*, L *sermăc* 'suitset, ohjakset' sekä udm. *šermet*, komi *šermed* ovat epäilemättä etymologisessa yhteydessä, mutta siinäkin tapauksessa, että marin sana on lainaa permistä, ei äänteellisiä perusteita ajoittaa sana kantapermiläiseksi juurikaan ole, sillä kantapermin ja udmurtin äänneasut ovat identtiset ja marin horjuva murre-edustus viittaa sekin vasta kantamarin jälkeiseen lainautumisajankohtaan. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että marissa ei ole permiläisiä lainasanoja, jotka olisi ilman muuta ajoitettava kantapermiläisiksi, eivätkä tähän otaksumaan perustuvat ajatukset marin historiallisesta puhuma-alueesta näin ollen voi pitää paikkansa.

7.3 Metodiset tulokset

Lähtöoletuksena etymologisessa tutkimuksessa on, ettei sanoja ilmesty kieleen tyhjästä, vaan ne ovat joko ikivanhaa perintöä, kielessä ennestään olevien ainesten pohjalta muodostettuja tai lainattuja (K. Häkkinen 1983: 381–382). Nykysuomen lekseemeistä n. 90% on joko johdettuja tai yhdistettyjä (mp.), vastaavia lukuja ei ole saatavilla kantauralista tai myöhemmistä välikantakielistä kuten kantapermistä tai kantamarista, mutta voitaneen olettaa, että johdokset edustavat näissäkin huomattavaa määrää lekseemeistä. Johdosten kiistämättömästä määrästä huolimatta etymologinen tutkimus on uralistiikassa keskittynyt sanavartaloiden rekonstruoimiseen, ja johdinmorfologia on jäänyt suhteellisen vähälle huomiolle.

Väitöskirjani osoittaa, että johdinmorfologia tulisi etymologisessa tutkimuksessa ottaa laajemmin huomioon pääsääntöisesti kahdesta syystä. Ensinnäkin sanojen analysoiminen johdoksiksi tarjoaa monille sanoille varsin ilmeisen alkuperän selityksen. Toisaalta havaitsematon johtimellisuus selittää monia sellaisia äännehistorian yksityiskohtia, joita on turhaan yritetty ratkaista muilla tavoin, esimerkiksi uusia vokaalifoneemeja rekonstruoimalla (ks. esim. 3.3.6.1).

Tässä tutkimuksessa esitetyistä uusista rinnastuksista suuri osa edellyttää sanojen analysoimista johdoksiksi silloinkin, kun nämä ovat synkronisesti läpinäkyvättömiä. Marin reilusta tusinasta uudesta rinnastuksesta noin puolet edellyttää johdosselitystä. Permiläisissä kielissä luku on samansuuntainen, noin paristakymmenestä uudesta rinnastuksesta vähän reilu puolet selittyy johdoksiksi (ks. kohta 7.2.1). Sanan analysoiminen johdokseksi tapauksissa, joissa johdin on edelleen produktiivinen osa derivaatiomorfologiaa, on nähdäkseni ongelmatonta siinäkin tapauksessa, että johdoksen perustana oleva vartalo ei ole kielessä säilynyt. Esimerkiksi ‘rauhallista’ merkitsevät sanat, I *üñâšə*, Lu *üñšü*, hahmottuvat äidinkielen puhujan kielitajussa partisiipeiksi siitä huolimatta, että selvää vartaloa ei marissa esiinny³⁰.

Kun sana rakenteensa synkronisesta läpinäkyvättömyydestä huolimatta analysoidaan diakroniseksi johdokseksi, on meneteltävä varoen. *Ad hoc* - johdosselitykset voidaan välttää vaatimalla johtosuhteelta – äänneasun ja merkityksen tavoin – rinnakkaistapauksia. Esimerkiksi kprm. *kut- ‘ottaa t. saada kiinni’ -sanan johdoksellisuus ei ole ensisilmäyksellä ilmeistä, mutta saman rakenteen jakavien joukosta löytyy tapaus, jonka perusteella *-t-aineksen voidaan olettaa edustavan alun perin johdinta, kprm. *sut- ‘saada kiinni, saapua’ (> udm. *sutj-* ‘saada kiinni, saapua’) ← kprm. *su- ‘saapua, saavuttaa, tavata’ (> komi *su-* ‘saapua, saavuttaa, tavata’). Kun on rinnakkaistapauksen valossa mahdollista pitää sanaa johdokseksi, voidaan vastineiden etsinnässä edetä tavanomaisten menetelmien mukaisesti. Äännelaillisesti kantapermin *t palautuu kur. *pt-yhtymään (ks. kohta 3.4.3) ja kprm. *u aikaisempaan *o-a:han, *a:han tai *e-a:han (3.4.4.2.12). Vastineiden etsiminen teoreettisten rekonstruktiotasujan *kopta-, *kapta/ə- tai kepta- perusteella ei tuota tulosta, mutta koska permiläisissä kielissä monet sanansisäiset yksittäiskonsonantit (ks. kohta 3.4.2) katoavat, voidaan etsintä ulottaa myös kolmitavuisiin asuihin *koCV-pta-, *kaCV-pta/ə-, *keCV-pta-. Tähän sapluunaan sopii kur. *kokə-pta-, joten kantapermin *kut ‘ottaa t. saada kiinni’ -sanan taustalta näyttääkin paljastuvan uralilaisen *kokə- ‘tarkastaa pyydys, saalis’ -verbin kausatiivijohdos. Kausatiivitulkinnan oikeellisuutta

³⁰ Kiitän Alexander Pustyakovia äidinkieltään koskevan näkemyksen jakamisesta.

tukee lisäksi, että permistä löytyy saman rakenteen jakavien sanojen joukosta muitakin tavallisten uralilaisten verbivartaloiden kausatiivijohdoksia:

- *vet-äs 'verkko' (← *wiðə-ptä- 'pyydystää' ← kur. *wiðə- 'hakata; tappaa; pyydystää')
- *vot- 'kerätä, poimia' (< *wexə-ptä- 'ottaa, tarttua' ← kur. *wexə- 'ottaa, tarttua')
- *vät- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa' (< *wätä-/ptä- ← kur. *wätä- 'kuljettaa, johdattaa, ajaa')

Johdosselityksen on noudatettava samoja äännelakeja kuin muidenkin rinnastusten. Semantiikan osalta olen sallinnut tietyn liikkumavaran, jos sanan täsmällisen merkityksen rekonstruointi on lähtökohtaisesti epävarmaa. Näin olen verrannut kprm. *jəm-a 'noita(-akka)' -sanaa kantauraliin merkityksessä 'pyhä, yliluonnollinen' palautettuun *jemä-sanueeseen. Permin sana on adjektiivijohdos, joten sanan alkuperäinen merkitys lienee ollut 'joka on pyhä, jolla on yliluonnollinen (kyky)'.

Osa esittämistäni johdosselityksistä on muita teoreettisempia, enkä ole vielä löytänyt niille selviä rinnakkaistapauksia. Näin on esimerkiksi marin *pokšəm 'halla; aamupakkanen; kuura, huurre' -sanalle antamani johdosselityksen osalta. Olen kuitenkin sisällyttänyt sen tutkimukseeni muutamastakin syystä. Toisaalta ugrilaisten kielten perusteella voidaan rekonstruoida verbivartalo *pað'ə- 'jäätymä', jonka johdokseksi sana semantiikaltaan sopii, ja -m itsessään on tunnettu deverbaalinen nominijohdin. Johdosselityksen teoreettisin otaksuma on selittää kš-aines verbijohtimeksi, mutta kuten sana-artikkelissa totean ei johdinten yhdistelymahdollisuuksista kantaauralissa tiedetä oikeastaan mitään.

Sen lisäksi, että monien sanojen alkuperä voidaan selittää johdosten avulla, on johdoksellisuuden huomioiminen oleellista myös äännehistoriallisten pohdintojen kannalta. Monessa tapauksessa lähteminen johtimen sisältävästä rekonstruktioasusta selittää epäodotuksenmukaisen äänne-edustuksen. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat tapaukset, joissa permiläisten kielten vokalismin viittaa selittämättömästi kantauraliin *ə-vartaloihin, muiden sukukielten palautuessa ainakin enimmäkseen *A-vartaloon. Näin on esimerkiksi kur. *koðwa 'hetki' -sanueeseen palautettujen sanojen osalta. Itämerensuomi ja saame, sm. *kotva*, saIn. *kuáđfi* 'kokemakertojen väli verkoilla t. pitkälläsiimalla pyydettyä' palautuvat *a-vartaloon, mutta vastineiksi esitetyt udm. *keļi*- 'yöpyä, nukkua' ja komi *voj-kov* 'vuorokausi', SysY *qjkel*- P *oj-keļ*- heijastavat vokalismin osalta säännöllisesti kur. *o-ə:ta (ks. kohta 4.4.1). Useimpiin vastaaviin tapauksiin voidaan toiseen tavuun rekonstruoida johdinaines *-jə:

- *jə-verbistin:
 - esiprm. *bärä 'perä' (> kprm. *bär > udm. *ber* 'takaosa', komi *ber* 'taka-, selkä; takaisin', J *bór*) → *bärä-jə > kprm. *bjr- 'loppua, päättävä' (ks. kohta 4.3.1)
 - kur. *koðwa 'hetki, verkon kokemakertojen väli' → *koðwa-jə- 'viettää hetki' > *koðwə > kprm. *kql- 'yöpyä' (ks. kohta 4.4.1)
 - kkprm. *dara 'terä; reuna' → *dara-jə 'takoa' > *darə- > mkprm. *dor- 'takoa'
- *jə-adjektiivijohdin:

- kur. *śonta 'sonta, paska' → *śonta-jə 'sontainen, likainen' > esiprm. *śontə > kprm. *śeḍ 'musta, likainen' (ks. kohta 3.3.4.3.1.11)
- *jə-deminutiivijohdin:
 - kur. *penä 'koira' → *penä-jə 'koiranen' > *penə > kprm. *ponj 'koira'
 - kur. *šilmä 'silmä' → *šilmä-jə > *šilmə > kprm. *šin(m)- 'silmä' (voi jatkaa myös monikon *j-aineista gen./akk. vartaloa) (ks. kohta 4.4.7)

Ei ole täysin selvää, johtuuko permiläisten kielten *ə-vartaloiden vokaalinkehitystä noudatteleva kehitys *a-vartaloissa johdinaines *jə:stä itsestään vai siitä, että alkuperäisen vartalovokaalin ja *j:n yhdistelmästä syntynyt kontraktiovokaali on ollut laadullisesti toisen tavun vokaalin kaltainen.

7.4 Jatkotutkimuksen näkymiä

Tutkimukseni osoittaa, että etymologisen perustutkimuksen saralla marissa ja permiläisissä kielissä on edelleen tehtävää, olipa tarkoituksena tutkia sitten perintösanastoa tai näihin kieliin saatuja lainoja. Muutamien kymmenien sanojen selittäminen perintösanoiksi ei tee vielä lukumääräisesti merkittävää lovea kantamariin tai kantapermiin palautuvaan tuntemattomaan sanastoon, mutta tuloksia voidaan pitää jatkotutkimuksen kannalta rohkaisevina, sillä ensinnäkin ne osoittavat, että äännehistorialliset mallit, joiden rekonstruomisessa marilla tai permillä ei ole ollut keskeistä roolia, toimivat myös kyseisten kielihäarojen osalta tyydyttävästi, vaikka yksityiskohdissa epäilemättä onkin monenlaista viilattavaa. Toisekseen tämä tutkimus ei ole millään sanaston osa-alueella suinkaan tutkimuksen päätepiste, vaan sen alku. Marin ja permiläisten kielten sanastoon kohdistuva perustutkimus on aiheellista myös, mikäli kielihäaroista halutaan tulevaisuudessa julkaista etymologisia sanakirjoja, jotka eivät koostu yksinomaan vanhan kierrätyksestä.

Uralistiikassa etymologinen sanastomateriaali esitetään usein johto-opillisesti jäsentämättömänä ja vastinesarjoihin luetaan kuuluvaksi monenikäisiä johdoksia. Uralistiikasta puuttuu LIV:n kaltainen johto-opillisesti jäsennelty etymologinen perusteos. Tämän tutkimuksen kirjoittaminen olisi ollut huomattavasti helpompaa, mikäli olisi olemassa ajantasainen kuvaus kantaauralin johto-opista. Diakronisen johto-opin alalla on uralilaisissa kielissä vielä paljon tutkittavaa ja osaltaan tarkoituksena on jatkaa marin ja permiläisten kielten osalta tätä tutkimusta, jolle väitöskirjani toivon mukaan luo jonkinlaisen perustan osoittamalla johto-opin selitysvoiman myös etymologisessa tutkimuksessa.

Tässä tutkimuksessa marin ja permiläisten kielten turkkilaisia lainoja on käsitelty vain ohimennen. Monet tutkimuksessani esitetyistä permiläisten kielten äännehistoriaa koskevista näkemyksistä ja ajoituksista, erityisesti denasalisaatiota koskeva suhteellinen ajoitus, ovat ristiriidassa volganbolgaarilainojen perusteella tehtyjen aikaisempien ajoitusten kanssa, joten permiläisten kielten vanhimpia volganbolgaarilainoja koskevien näkemysten päivitys ja aineiston kriittinen tarkastelu on tätä taustaa vasten todennäköisesti paikallaan.

Lähteet

- Abaev = Абасев, В. И. 1958–1989: *Историко-этимологический словарь осетинского языка* I–IV. Москва-Ленинград: Издательство Академии наук СССР / Ленинград: издательство «Наука».
- Adams, Douglas Q. 2013: *A Dictionary of Tocharian B. Revised and Greatly Enlarged*. Leiden Studies in Indo-European 10. Amsterdam – New York: Rodopi.
- Agyagási, Klára 2019: *Chuvash Historical Phonetics*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Ahmetjanov 2015 = Ахметьянов, Р. Г. 2015: *Этимологический словарь татарского языка*. Том I–II. Казань: Издательство «Магариф–Вақыт».
- Aikio, Ante 2002: New and Old Samoyed Etymologies. – *FUF* 57: 9–57
- Aikio, Ante 2006a: New and Old Samoyed Etymologies (Part 2). – *FUF* 59: 5–34.
- Aikio, Ante 2006b: On Germanic-Saami contacts and Saami prehistory. – *SUSA* 91: 9–55.
- Aikio, Ante 2007: Etymological Nativization of Loanwords: A case study of Saami and Finnish. – Ida Toivonen & Diana Nelson (toim.), *Saami linguistics*. Current Issues in Linguistic Theory 288: 17–52. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Aikio, Ante 2009: *The Saami loanwords in Finnish and Karelian*. Oulu.
- Aikio 2012 = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2012: On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi & Erika Sandman (toim.), *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue. Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. SUST 264: 227–250. Helsinki: SUS.
- Aikio 2013a = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2013a: Uralilaisen kantakielen vokaalistosta. Etymologia ja kielihistoria: Erkki Itkosen ja Aulis J. Joen 100-vuotisjuhlaseminaarin ojenne 19.4.2013.
- Aikio 2013b = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2013b: Studies in Uralic Etymology I: Saami Etymologies. – *Linguistica Uralica* 3/2013: 161–174.
- Aikio 2014a = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2014a: Studies in Uralic Etymology II: Finnic Etymologies. – *Linguistica Uralica* 1/2014: 1–19.
- Aikio 2014b = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2014b: Studies in Uralic Etymology III: Mari Etymologies. – *Linguistica Uralica* 2/2014: 81–93.
- Aikio 2014c = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2014c: On the reconstruction of Proto-Mari vocalism. – *Journal of Language Relationship / Вопросы языкового родства* 11: 125–157.
- Aikio 2014d = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2014d: The Uralic Yukaghir lexical correspondences: genetic inheritance, language contact or chance resemblance? – *FUF* 62: 7–76.
- Aikio 2015a = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2015a: Studies in Uralic Etymology IV: Ob-Ugric Etymologies. – *Linguistica Uralica* 1/2015: 1–20.
- Aikio 2015b = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2015b: The Finnic ‘secondary e-stems’ and Proto-Uralic vocalism. – *SUSA* 95: 25–66.

- Aikio 2018a = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2018a: *Uralic Etymological Dictionary*. Näyte tulevan sanakirjan käsikirjoituksesta. Suomalais-Ugrilainen Seura 16.2.2018.
- Aikio 2018b = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2018b: Notes on the development of some consonant clusters in Hungarian. – Sampsa Holopainen & Janne Saarikivi (toim.), *Peri orthotētos etymōn. Uusiutuva uralilainen etymologia*. Uralica Helsingiensia 11: 77–90. Helsinki: SUS.
- Aikio tulossa a = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio): Proto-Uralic. – Marianne Bakró-Nagy, Johanna Laakso & Elena Skribnik (toim.), *The Oxford Guide to the Uralic Languages*. Oxford University Press.
- Aikio tulossa b = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio): *Studies in Uralic Etymology V: Permic etymologies*. Käsikirjoitus, kommentoitava 9.1.2020 alkaen <academia.edu>.
- Aikio & Kallio 2005 = Aikio, Ante & Kallio Petri 2005: Hartmut Katz: Studien zu den alteren indoiranischen Lehnwörtern in den uralischen Sprachen. – *Die Sprache* 45/1–2: 212–222.
- ÁKE = Munkácsi, Bernát 1901: *Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben*. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia.
- Alhoniemi, Alho 2010: *Marin kielioppi*. 2. painos. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten X. Helsinki: SUS.
- Anttila, Raimo 1989: *Historical and Comparative Linguistics*. Current issues in linguistic theory 6. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company.
- Ašmarin = Ашмарин, Николай Иванович 1994–2000 [1929–1950]: *Словарь чувашского языка. Чăваш сăмахăсен кӗнеки*. Чебоксары.
- Bakró-Nagy Sz., Marianne 1992: *Proto-Phonotactics. Phonotactic Investigation of the PU and PFU Consonant System*. Studia Uralica Band 5. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Bartens, Raija 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. SUST 232. Helsinki: SUS.
- Bartens, Raija 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. SUST 238. Helsinki: SUS.
- Beekes, Robert 2010: *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Volume 10/1–2. Leiden – Boston: Brill.
- Bereczki, Gábor 1977: Permi-cseremisiz lexikális kölcsönzések. – *NyK* 79: 57–77.
- Bereczki, Gábor 1988: Geschichte der wolgafinnischen Sprachen. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*: 314–350. Leiden – New York – København – Köln: E.J. Brill.
- Bereczki, Gábor 1992: *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte II*. Studia Uralo-Altaica 34. Szeged.
- Bereczki, Gábor 1994: *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I*. Studia Uralo-Altaica 35. Szeged.
- Bereczki, Gábor 2002: *A cseremisiz nyelv történeti alaktana*. Debrecen: Debrecen University Press.
- Bereczki, Gábor 2013: *Etymologisches Wörterbuch des Tscheremissischen (Mari)*. Der einheimische Wortschatz. Nach dem Tode des Verfassers herausgegeben von Klára Agyagási und Eberhard Winkler. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica Band 86. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag in Kommission.

- Bielmeier, Roland 1989: Sarmatisch, Alanisch, Jassisch und Altossetisch. – RüdigerSchmitt (toim.), *Compendium Linguarum Iranicarum*: 236–245. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Björklöf, Sofia 2018: Uusia lainaetymologioita viron koillisrannikon rantamurteen länsiryhmässä. – Sampsa Holopainen & Janne Saarikivi (toim.), *Peri orthotētos etymōn. Uusiutuva uralilainen etymologia*. Uralica Helsingiensia 11: 357–487. Helsinki: SUS.
- Blažek, Václav 2012: Was there a Volgaic unity within Finno-Ugric?. – *FUF* 61: 29–91.
- Burrow, Thomas 1954: M. Mayrhofer, Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen I. – *Archivum Linguisticum* 6/I: 60–62.
- Campbell, Lyle 2004: *Historical Linguistics: An Introduction*. 2. painos. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cantera, Alberto 2017: The phonology of Iranian, – Jared Klein, Brian Joseph, Matthias Fritz (toim.) & Mark Wenthe (av.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*, Volume 1: 566–599. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Chantraine, Pierre 2009: *Dictionnaire étymologie de la langue grecque. Histoire des mots*. Nouvelle édition 2009 achevé par Jean Taillardat, Olivier Masson & Jean-Louis Perpillou. Librairie Klincksieck série linguistique 20. Klincksieck.
- Cheung, Johnny 2002: *Studies in the Historical Development of the Ossetic Vocalism*. Beiträge zur Iranistik Band 21. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Cheung, Johnny 2007: *Etymological Dictionary of the Iranian Verb*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Volume 2. Leiden – Boston: Brill.
- Clauson, Gerard 1972: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- CLICS = Rzymiski, Christoph & Tresoldi, Tiago ym. 2019: *Database of Cross-Linguistic Colexifications. Reproducible analysis of cross-linguistic polysemies*. <<https://clics.clld.org/>>.
- Collinder, Björn 1955: *Fenno-Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Uralic languages*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Collinder, Björn 1960: *Comparative Grammar of the Uralic Languages*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Csúcs, Sándor 2005: *Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Csúcs, Sándor 2010: Permiläisen kantakielen sanastosta. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*. SUST 259: 277–385. Helsinki: SUS.
- DatSemShift = Zalizniak, Anna ym. 2016–2020: *Database of Semantic Shifts*. Moscow: Institute of Linguistics, Russian Academy of Sciences. <<http://datsemshift.ru/>>.
- Derksen, Rick 2008: *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Volume 4. Leiden: Brill.
- Derksen, Rick 2015: *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Volume 13. Leiden: Brill.
- de Vaan, Michiel 2008: *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic languages*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Volume 7. Leiden: Brill.
- DeWoS = Steinitz, Wolfgang 1966–1991: *Dialektologisches und etymologisches*

- Wörterbuch der ostjakischen Sprache*. Berlin: Akademie Verlag.
- Durkin, Philip 2009: *The Oxford Guide to Etymology*. Oxford: Oxford University Press.
- Emmerick, Ronald E. 1989: Khotanese and Tumshuqese. – Rüdiger Schmitt (toim.), *Compendium Linguarum Iranicarum*: 204–229. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Emmerick, R. E. & Skjærvø, P. O. 1997: *Studies in the vocabulary of Khotanese III*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- ESIJ = Расторгуева, В. С. & Эдельман, Д. И. 2000–2007: *Этимологический словарь иранских языков I–III*. Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН.
- ETY = Eesti etümoloogiasõnaraamat [verkkojulkaisu]. Eesti Keele Instituut. <<https://www.eki.ee/dict/ety/>>.
- Europaeus, David Emanuel Daniel 1853: *Komparativ framställning af de finsk-ungerska språkens räkneorden, till bevis för Ungrarnes stamförvandtskap med Finnarne, och den indo-germaniska folkstammens urförvandtskap med den finsk-ungerska*. Helsingfors: J. C. Frenckell & Son.
- EWAia: Mayrhofer, Manfred 1992–2001: *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*. Band I–III. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Fedotov 1990 = Федотов, М. Р. 1990: *Чувашко-марийские языковые взаимосвязи*. Саранск Издательство: саратовского университета.
- François, Alexandre 2008: Semantic maps and the typology of colexification. Intertwining polysemous networks across languages. – Martine Vanhove (toim.), *From Polysemy to Semantic change: Towards a Typology of Lexical Semantic Associations*. Studies in Language Companion Series 106: 163–215. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
- Frog 2012: Evolution, Revolution and Ethnocultural Substrata. From Finno-Ugric Sky-God to the North Finnic God-Smith Ilmarinen. – Anna-Leena Siikala & Eila Stepanova (toim.), *Mythic discourses: Studies in Finno-Ugrian traditions*. Studia Fennica Folkloristica 20: 25–43.
- Fox, Anthony 1995: *Linguistic Reconstruction. An Introduction to Theory and Method*. Oxford: Oxford University Press.
- FUF = Finnisch-Ugrische Forschungen.
- Galkin 1964 = Галкин, И. С. 1964: *Историческая грамматика марийского языка. Морфология часть I*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Galkin 1966 = Галкин, И. С. 1966: *Историческая грамматика марийского языка. Морфология часть II*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Genetz, Arvid 1896: Suomalais-ugrilainen d ensimmäisen ja toisen tavuun vokaalien välissä. – *Vähäisiä kirjelmiä* 23/8.
- Gharib, Badresaman 1995: *Sogdian Dictionary. Sogdian–Persian–English*. Tehran: Farhang Publications.
- Golden, Peter B. 1992: *An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Grünthal, Riho 1996: Kann man auf die ostseefinnisch-permische Gleichsetzung fi. *joukko* ~ wotj. *l'uk*, *juk* ~ syrj. *juk* verzichten?. *FUF* 53/1–3: 183–191.
- Györke, József 1935: *Die Wortbildungslehre des uralischen (Primäre Bildungssuffixe)*. Tartu.
- Haavio, Martti 1959: *Karjalan jumalat. Uskontotieteellinen tutkimus*. Porvoo: WSOY.
- Haavio, Martti 1967: *Suomalainen mytologia*. Porvoo: WSOY.

- Hakulinen, Lauri 1939: Syttyä. – *Virittäjä* 43: 115–119.
- Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4. korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Hakulinen, Lauri 1999: *Sanat on kaikki sarvipäitä. Lauri Hakulisen kirjoituksia ja puheita vuosilta 1926–1974*. Helsinki: SKS.
- Harms, Robert T. 1967: Split, Shift and Merger in the Permic vowels. – *Ural-Altaische Jahrbücher* 39: 163–198.
- Heine & Kuteva 2002 = Heine, Bernd & Kuteva, Tania 2002: *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge University Press.
- Helimski 1984 = Helimskij, Eugen 1984: Permi szófejtések. – *NyK* 86: 196–199.
- Helimski, Eugen 2005: The 13th Proto-Samoyedic vowel. – Beáta Wagner-Nagy (toim.), *Mikola-konferencia 2004*: 27–41.
- Helimski, Eugen 2009: József Györke, Toivo Lehtisalo und einige Fragen der samojedischen etymologischen Derivationslehre. – Éva Fancsaly (toim.), *Tanár és tanítvány*: 52–62.
- Hock, Hans Henrich 1991: *Principles of Historical Linguistics*. 2. painos. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Holmberg, Uno 1914: *Suomensuvun uskonnot IV. Permalaisten uskonto*. Porvoo: WSOY.
- Holopainen & Kuokkala & Junttila 2017 = Holopainen, Sampsa & Kuokkala, Juha & Junttila, Santeri 2017: Indoeurópai jövevényszavak és a második szótagi labiális magánhangzók fejlődése az uráli nyelvekben. – Tamás Forgács, Miklós Németh & Balázs Sinkovics (toim.), *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IX*: 109–136. Szeged: SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék.
- Holopainen, Sampsa 2018: Indo-Iranian loanwords confined to Saami. – Sampsa Holopainen & Janne Saarikivi (toim.), *Peri orthotētos etymōn. Uusiutuva uralilainen etymologia*. *Uralica Helsingiensia* 11: 135–179. Helsinki: SUS.
- Holopainen, Sampsa 2019: *Indo-Iranian borrowings in Uralic. Critical overview of the sound substitutions and distribution criterion*. Helsinki.
- Holopainen, Sampsa 2020: Hungarian *szédër*, Ossetic *zedyr* ‘blackberry’ and some other berry names. – Sampsa Holopainen, Juha Kuokkala, Janne Saarikivi & Susanna Virtanen (toim.), *Ёмас сымыу нэ́кве вѣртур этност самын патым. Scripta miscellanea in honorem Ulla-Maija Forsberg*. *SUST* 275: 103–111. Helsinki: SUS.
- Honti, László 1982: *Geschichte des obugrischen Vokalismus der ersten Silbe*. *Bibliotheca Uralica* 6. Budapest: Akadémiai kiadó.
- Häkkinen, Jaakko 2007: *Kantauralin murteutumisen vokaalivastaavuuksien valossa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: Suomalais-ugrilainen laitos.
- Häkkinen, Jaakko 2009: Kantauralin ajoitus ja paikannus: perustelut puntarissa. – *SUSA* 92: 9–56.
- Häkkinen, Jaakko 2012: After the protolanguage: Invisible convergence, false divergence and boundary shift. – *FUF* 61: 7–28.
- Häkkinen, Jaakko 2019: Kantasuomen keskivokaalit: paluu. – Santeri Junttila & Juha Kuokkala (toim.), *Petri Kallio Rocks. Liber semisaecularis 7.2.2019*: 24–40. Helsinki: Kallion etymologiseura.
- Häkkinen, Kaisa 1983: *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrilaisten kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17. Turku.

- Häkkinen, Kaisa 2002: *Suomen kielen historia 1. Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 69. Turku.
- Häkkinen, Kaisa 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Juva: WSOY.
- InWb = Itkonen, Erkki 1986–1989: *Inarilappisches Wörterbuch*. Herausgegeben von Erkki Itkonen. Unter Mitarbeit von Raija Bartens und Lea Laitinen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XX, 1–3. Helsinki: SUS.
- Itkonen, Erkki 1939–1940: Über den ursprung einiger lappischen wörter. – *FUF* 26: 192–197.
- Itkonen, Erkki 1946: Zur Frage nach der Entwicklung des Vokalismus der ersten Silbe in den finnisch-ugrischen Sprachen, insbesondere im Mordwinischen. – *FUF* 29: 222–337.
- Itkonen, Erkki 1954: Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen. – *FUF* 31/3: 149–345.
- Itkonen, Erkki 1956: Etymologische Beiträge. – Géza Bárczi & Loránd Benkő (toim.), *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Írták tisztelői, barátai és tanítványai*: 612–622. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Itkonen, Erkki 1959: Etymologisches Wörterbuch der uralischen Sprachen. – *UAJb* 56/1–4: 56–80.
- Itkonen, Erkki 1973: Zur Geschichte des Partitivs. – *FUF* 40: 278–339.
- Itkonen, Terho 1997: Reflections on Pre-Uralic and the "Saami-Finnic protolanguage". – *FUF* 54: 229–266.
- Janhunen, Juha 1981: Uralilaisen kantakielen sanastosta. – *SUSA* 77: 219–274.
- Janhunen, Juha 1992: Petrified Verbal Nouns in Early Uralic. – Pál Derék, Marianne Sz. Bakró-Nagy, Timothy Riese & Péter Hajdú (toim.), *Rédei-Festschrift*: 239–244. Wien – Budapest.
- Janhunen, Juha 2009: Proto-Uralic – What, where, and when? – Jussi Ylikoski (toim.), *The Quasiquicentennial of the Finno-Ugrian Society*. SUST 258: 57–78.
- Jarva, Vesa 2003: *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Jyväskylä Studies in Humanities 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Johanson, Lars 1998: The History of Turkic. – Lars Johanson & Éva Á. Csató (toim.), *The Turkic Languages*: 81–125. London – New York: Routledge.
- Joki, Aulis J. 1962: Finnischugrisches im Ossetischen? — *Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Paaavo Ravila*. SUST 125: 147–170. Helsinki: SUS.
- Joki, Aulis J. 1973: *Uralier und Indogermanen – Die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen*. SUST 151. Helsinki: SUS.
- Junttila, Santeri 2015: *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa. Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. Helsinki.
- Kazancev 1980 = Казанцев, Д. Е. 1980: К вопросу о месте и времени проникновения иранских слов в древнемарийский язык. – *Вопросы марийского языка. Вопросы грамматики и лексикологии* 43: 90–119.
- Kalima, Jalo 1919: *Die ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen*. SUST 44. Helsinki: SUS.
- Kallio, Petri 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. SUST 253: 229–249. Helsinki: SUS.
- Kallio, Petri 2008: The Etymology of Finnish *sauna* 'Sauna'. – Kees Dekker, Alasdair MacDonald & Hermann Niebaum (toim.), *Northern Voices: Essays on Old*

- Germanic and Related Topics Offered to Professor Tette Hofstra*. Mediaevalia Groningana New Series 11: 313–319.
- Kallio, Petri 2012a: The non-initial syllable vowel reductions from Proto-Uralic to Proto-Finnic. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi & Erika Sandman (toim.), *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue. Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. SUST 264: 163–175. Helsinki: SUS.
- Kallio, Petri 2012b: The Prehistoric Germanic Loanword Strata in Finnic. – Riho Grünthal & Petri Kallio (toim.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe*. SUST 266: 225–238. Helsinki: SUS.
- Kallio, Petri 2012c: Jälkitavujen diftongit kantasuomessa. – *Fenno-Ugrica Suecana Nova Series* 14: 31–40.
- Kallio, Petri 2016: Historical Phonology from Proto-Finnic to Proto-Livonian. – Valts Ernštreits & Karl Pajusalu (toim.), *Studies on Livonian II. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 7-1: 36–65.
- Kallio, Petri 2018: Ensitavun diftongit kantasuomessa. – Sampsa Holopainen & Janne Saarikivi (toim.), *Peri orthotētos etymōn. Uusiutuva uralilainen etymologia*. Uralica Helsingiensia 11: 251–268.
- Kangasmaa-Minn, Eeva 1998: Mari. – Daniel Abondolo (toim.), *The Uralic Languages*. Routledge language family descriptions: 219–248.
- Kassian & Zhivlov & Starostin 2015 = Kassian, Alexei & Zhivlov, Mikhail & Starostin, George 2015: Proto-Indo-European-Uralic Comparison from the Probabilistic Point of View. – *The Journal of Indo-European Studies* 43/3&4: 301–392.
- Katz, Hartmut 2003: *Studien zu den älteren indoiranischen Lehnwörtern in den uralischen Sprachen*. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.
- Kel'makov 2003 = Кельмаков, В. К. 2003: *Диалектная и историческая фонетика удмуртского языка. Часть 1*. Ижевск: Издательский дом Удмуртский университет.
- KESKJ = Лыткин, В. И. & Гуляев, Е. С. 1999: *Краткий этимологический словарь коми языка*. Переиздание с дополнением. Сыктывкар: Коми книжное издательство.
- Kim, Jeongdo 2018: Uusia etävästineita suomen onomatopoeettisille sanoille. – Sampsa Holopainen & Janne Saarikivi (toim.), *Peri orthotētos etymōn. Uusiutuva uralilainen etymologia*. Uralica Helsingiensia 11: 181–204. Helsinki: SUS.
- Klein, Ernest 1966–1967: *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language* I–II. Amsterdam – London – New York: Elsevier Publishing Company.
- Klotz, Emanuel 2017: *Urslawisches Wörterbuch*. Facitas.
- Kluge 2011 = Kluge – *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbeitet von Elmar Seebold, 25. durchgesehene und erweiterte Auflage. Berlin – Boston: Walter de Gruyter.
- Koch, Peter 2016: Meaning change and semantic shifts. – Päivi Juvonen & Maria Koptjevskaja-Tamm (toim.), *The Lexical Typology of Semantic Shifts*. Cognitive Linguistic Research 58: 21–66. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton.
- Koivulehto, Jorma 1981a: Reflexe des germ. /ē¹/ im Finnischen und die Datierung der germanisch-finnischen Lehnbeziehungen. – *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 103/2: 167–203; 103/3: 333–376.
- Koivulehto, Jorma 1981b: *Paikan ja joukon tulo kieleen*. – *Virittäjä* 85: 195–213.

- Koivulehto, Jorma 1983: Suomalaisten maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa. – *SUSA* 78: 107–132.
- Koivulehto, Jorma 1986: *Pinta ja rasva*. – *Virittäjä* 90: 164–177.
- Koivulehto, Jorma 1988: Lapin ja itämerensuomen suhteesta – ieur. -*Tr*-yhtymän korvautuminen lainoissa. – *Virittäjä* 92/1: 26–51.
- Koivulehto, Jorma 1999a: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153: 207–236. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Koivulehto, Jorma 1999b: *Verba mutuata. Quae vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis relinquerint*. SUST 237. Helsinki: SUS.
- Koivulehto, Jorma 2001a: Zum frühen iranischen und indoiranischen lexikalischen Einfluss auf das Finnisch-Ugrische. – Klaus Karttunen & Petteri Koskikallio (toim.), *Vidyārṇavavandanam. Essays in Honour of Asko Parpola*. Studia Orientalia 94: 359–378.
- Koivulehto, Jorma 2001b: The earliest contacts between IE and Uralic speakers in the light of lexical loans. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (toim.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. SUST: 242: 235–263. Helsinki: SUS.
- Koivulehto, Jorma 2006: Wie alt sind die Kontakte zwischen Finnisch-Ugrisch und Balto-Slavisch? – Juhani Nuorluoto (toim.), *The Slavization of the Russian North. Mechanisms and Chronology*. Slavica Helsingiensia 27: 179–196.
- Koivulehto, Jorma 2009: Etymologisesti hämääriä *-(is)ta*-johdosverbejä, lainoja ja omapohjaisia. – *SUSA* 92: 79–102.
- Koponen, Eino 2005: juogat. – Ulla-Maija Kulonen, Irja Seurujärvi Kari & Risto Pulkkinen (toim.), *The Saami: A Cultural Encyclopaedia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 925: 154. Helsinki: SKS.
- Korenchy, Éva 1974: Permi vokalizmusproblémák. – *NyK* 76: 37–75.
- Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: SKS.
- KPRS = Батолова, Р. М. & Кривошекова-Гантман, А. С. 1985: *Коми-пермяко-русский словарь. Коми-пермяко-русский словарь*. Институт языкознания Академии наук СССР, Пермский государственный педагогический институт. Москва: «Русский язык»
- KRS = Лыткин, В. И. 1961: *Коми-роча словарь. Коми-русский словарь*. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей.
- Kulonen, Ulla-Maija 1996: *Sanojen alkuperä ja sen selittäminen. Etymologista leksikografiaa*. Helsinki: SKS.
- Kulonen, Ulla-Maija 2002: Kielitiede ja Suomen väestön juuret. – Riho Grünthal (toim.), *Ennen, muinoin. Miten menneisyyttämme tutkitaan*: 102–116. Helsinki: SKS.
- Kuokkala, Juha 2018: Finnic-Saamic labial vowels in non-initial syllables: An etymological evaluation. – Sampsa Holopainen & Janne Saarikivi (toim.), *Peri orthotētos etymōn. Uusiutuva uralilainen etymologia*. Uralica Helsingiensia 11: 11–74. Helsinki: SUS.
- Kuokkala, Juha 2019: Suomen *keino*, saamen *geaidnu* ja kantaskandinaavin diftongiassimilaatio. – Santeri Junttila & Juha Kuokkala (toim.), *Petri Kallio Rocks. Liber semisaecularis 7.2.2019*: 116–132. Helsinki: Kallion etymologiseura.

- Kümmel, Martin Joachim 2017: Agricultural terms in Indo-Iranian. – Martine Robbeets & Alexander Savelyev (toim.), *Language Dispersal Beyond Farming*: 275–290. John Benjamins Publishing Company.
- Kövesi A., Magda 1965: *A permi nyelvek ősi képzője*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Laakso, Johanna 1997: Permiläisten N/V-vartaloiden etymologisesta taustasta. – Johanna Laakso (toim.), *V. I. Lytkinin satavuotismuisto. Helsingissä 15.12.1995 järjestetyn permiläisten kielten symposiumin esitelmiä*. Castrenianumin toimitteita 52: 71–86. Helsinki.
- Laakso, Johanna 2015: The history of word-formation in Uralic. – Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen & Franz Rainer (toim.), *Word-Formation: An International Handbook of the Languages of Europe*. Volume 3. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 40.3: 406–419. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Lav, Enye & Luutonen, Jorma 2012: *Reverse Dictionary of Komi (Zyryan). Обратный словарь коми (зырянского) языка*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXXIV. Helsinki: SUS.
- Lehtiranta, Juhani 1989: *Yhteisaamelainen sanasto*. SUST 200. Helsinki: SUS.
- Lehtisalo, Toivo 1936: *Über die primären ururalischen Ableitungssuffixe*. SUST 72. Helsinki: SUS.
- LIV = Rix, Helmut & Kümmel, Martin & Zehnder, Thomas & Lipp, Reiner & Schirmer, Brigitte 2001: *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Stammbildungen*. Zweite, erweiterte und verbesserte Auflage bearbeitet von Martin Kümmel und Helmut Rix. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Lubotsky, Alexander 2001: The Indo-Iranian substratum. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (toim.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. SUST 242: 301–318. Helsinki: SUS.
- Lubotsky, Alexander 2002: Scythian elements in Old Iranian. – Nicholas Sims-Williams (toim.), *Indo-Iranian Languages and Peoples*. Proceedings of the British Academy 116: 189–202. Oxford: The British Academy.
- Lubotsky, Alexander 2018: The phonology of Proto-Indo-Iranian. – Jared Klein, Brian Joseph & Matthias Fritz (toim.), Mark Wenthe (av.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*, Volume 3: 1875–1887: Berlin: De Gruyter Mouton.
- Luutonen ym. 2002 = Luutonen, Jorma & Saarinen, Sirkka & Moisio, Arto & Sergejev, Oleg & Matrosova, Lidiya 2002: *Reverse Dictionary of Mari (Cheremis). Обратный словарь марийского языка*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXVIII. Helsinki: SUS.
- Lytkin 1961 = Лыткин, В. И. 1961: *Коми-язьвинский диалект*. Москва: Академии наук СССР.
- Lytkin 1964 = Лыткин, В. И. 1964: *Исторический вокализм пермских языков*. Москва: Наука.
- Lytkin, V.I. 1967: Vepsäläiset ja komi-syrjäänit. – *Virittäjä* 71: 23–27.
- Lönnrot, Elias 1874–1880: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja* I–II. Helsinki: SKS.
- Martirosyan, Hrach K. 2009: *Etymological dictionary of the Armenian inherited Lexicon*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Volume 8. Leiden: Brill.
- Matasović, Ranko 2009: *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Volume 9. Leiden: Brill.

- Mayrhofer, Manfred 1956–1980: *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. A Concise Etymological Sanskrit Dictionary*. Band I–IV. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Metsäranta, Niklas 2012: *Permiläisten kielten sanastosuhteista*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Suomalais-ugrilainen kielentutkimus.
- Metsäranta, Niklas 2017: Päivitettyjä permiläisiä etymologioita ja rinnastuksia. – *SUSA* 96: 213–243.
- Metsäranta, Niklas 2018: Marin ja permiläisten kielten jakamista äänteenmuutoksista – aitoa konvergenssia vai kielikunnan sisäistä lainautumista? – Sampsa Holopainen & Janne Saarikivi (toim.), *Peri orthotētos etymōn. Uusiutuva uralilainen etymologia*. Uralica Helsingiensia 11: 91–133. Helsinki: SUS.
- Metsäranta, Niklas 2019: Komin *tom* 'nuori'. – Santeri Junttila & Juha Kuokkala (toim.), *Petri Kallio Rocks. Liber semisaecularis 7.2.2019*: 133–138. Helsinki: Kallion etymologiseura.
- Metsäranta, Niklas 2020: *Läpiä päähän*. Huomioita itämerensuomalaisesta läpisanueesta. –Sampsa Holopainen, Juha Kuokkala, Janne Saarikivi & Susanna Virtanen (toim.), *Ёмас сымыһ нэҕве вөртур этност самыһ патум. Scripta miscellanea in honorem Ulla-Maija Forsberg*. SUST 275: 228–232. Helsinki: SUS.
- Mikola, Tibor 2004: *Studien zur Geschichte der samojedischen Sprachen*. – Beáta Wagner-Nagy (toim.), *Studia Uralo-Altaica* 45. Szeged: SzTE Finnisch-Ugrisches Institut.
- MNySz = Beke, Ödön 1997–2001: *Mari nyelvjárás szótár (Tscheremissisches Dialektwörterbuch) I–IX*. Unter Mitarbeit von Zsófia M. Velenyák und József Erdődi. Neuredigiert von Gábor Bereczki. Bearbeitet von Margarita Kuznecova. Herausgegeben von János Pusztay. Bibliotheca Ceremissica. Szombathely.
- MordWb = Paasonen, Heikki 1990–1996: *Mordwinisches Wörterbuch*. Zusammengestellt von Kaino Heikkilä. Unter Mitarbeit von Hans-Hermannn Bartens, Aleksandr Feoktistow und Grigori Jermuschkin. Bearbeitet und herausgegeben von Martti Kahla. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Helsinki: SUS.
- Morgenstierne, Georg 2003: *A New Etymological Vocabulary of Pashto*. Beiträge zur Iranistik 23. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- MSS = Moisisio, Arto 1992: *Marilais-suomalainen sanakirja*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisu 41. Turku.
- Munkácsi, Bernát 1896: *A votják nyelv szótára*. Lexicon lingvæ votiacorum. Budapest.
- Munkácsi, Bernhard 1903: Verschiedenheit in den arischen Lehnwörtern der finnisch-magyarischen Sprachen. – *Keleti Szemle* IV: 374–384.
- Munkácsi, Bernhard 1910: «Stadt» in den ostfinnischen Sprachen. – *Keleti Szemle* XI: 169–171.
- MUSz = Budenz, József 1873–1881: *Magyar-ugor összehasonlító szótár*. Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala.
- Nasibullin & Dudorov 1992 = Насибуллин, Риф Шакрисламович & Дудоров, Виктор Юрьевич 1992: *Обратный словарь удмуртского языка*. Ижевск: Издательство Удмуртский университет.
- Neahttadigisánit = Giellatekno, University of Tromsø, <<https://saan.oahpa.no/>>.

- Nikulín, Andrey 2013 (julkaisematon): *Six Uralic Etymologies*. – https://www.academia.edu/28497819/Six_Uralic_Etymologies_2013_reviewed_2016_.
- NyK = Nyelvtudományi Közlemények.
- OFUJa = Лыткин, В. И. & Майтинская, К. Е. & Реден, Карой 1976: *Основы финно-угорского языкознания, марийский, пермские и угорские языки*. Москва: Издательство Наука.
- O'Rourke, Patrick 2016: Comments on Proto-Uralic etymology: Derivations and lexemes. – *Linguistica Uralica* 4/2016: 241–246.
- Paasonen, Heikki 1906: Streitige etymologien. – *FUF* 6: 120.
- Paasonen, Heikki 1908: Adalék a finn-ugor δ' hang történetéhez. – *NyK* 38: 190–192.
- Paasonen, Heikki 1948: *Ost-tscheremissisches Wörterbuch*. Bearbeitet und herausgegeben von Paavo Siro. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XI. Helsinki: SUS.
- Palunčić, Filip 2013: On Ossetic metathesis. – *Studia Iranica* 42: 23–41.
- Palunčić, Filip 2019: Ossetic historical phonology and North-Eastern Iranian anthroponomastics from the North Pontic region. 1st – 5th C. CE. – Pavel B. Lurje (toim.), *Proceedings of the Eight European Conference of Iranian Studies*. Studies on Pre-Islamic Iran and on Historical Linguistics. Volume 1: 311–329. Saint Petersburg: The State Hermitage Publishers.
- Parpola, Asko 1999: Varhaisten indoeurooppalaishkontaktien ajoitus ja paikannus kielellisen ja arkeologisen aineiston perusteella. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153: 179–206. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Parpola, Asko 2010: New Etymologies for Some Finnish Words. – Klaus Karttunen (toim.), *Anantam Śāstram. Indological and Linguistic Studies in Honour of Bertil Tikkannen*. *Studia Orientalia* 108: 305–318. Helsinki: Societas Orientalis Fennica.
- Parpola, Asko 2019: Jumal' avita!. – Santeri Juntila & Juha Kuokkala (toim.), *Petri Kallio Rocks. Liber semisaecularis 7.2.2019*: 139–150. Helsinki: Kallion etymologiseura.
- Payne, John 1989: Pāmir Languages. – Rüdiger Schmitt (toim.), *Compendium Linguarum Iranicarum*: 417–444. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Ponarâdov 2012 = Понарядов: В. В. 2012: Насколько достоверны современные реконструкции пра-финно-пермского вокализма. – *Вопросы финно-угорской филологии* 3 (8): 78–91.
- Ponarâdov 2013 = Понарядов: В. В. 2013: К совершенствованию пермской этимологии. – *Известия Коми научного центра УрО РАН* 3(15): 100–102.
- Pystynen, Juho 2018: *Itämerensuomen pitkien vokaalien alkuperä*. Pro gradu - tutkielma. Helsingin yliopisto: Suomen kielen ja suomalais-ugrilaiden kielten ja kulttuurien maisteriohjelma.
- Pystynen, Juho 2019: Kantasuomen keskivokaalit: vahvempia ja heikompia tuloksia. – Santeri Juntila & Juha Kuokkala (toim.), *Petri Kallio Rocks. Liber semisaecularis 7.2.2019*: 41–47. Helsinki: Kallion etymologiseura.
- Rapola, Martti 1947: *Kieli elää. Pakinoita ja tutkielmia*. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Rauhala, Ilona 2011: The terms for black and white and their development in the Uralic languages. – *SUSA* 93: 267–302.
- Rauhala, Ilona 2015: *Uralilaiset adjektiivit. Sanaluokan historian hahmottelua*. Helsinki.

- Raun, Alo 1988: Proto-Uralic Comparative-historical Morphosyntax. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*: 555–574. Leiden – New York – København – Köln: E.J. Brill.
- Ravila, Paavo 1938: Über die entstehung des tscheremissischen konjugationssystems. – *FUF* 25: 1–25.
- Ravila, Paavo 1966: *Johdatus kielihistoriaan*. 3. painos. Tietolipas 3. Helsinki: SKS.
- Ravila, Paavo 1975: *Johdatus kielihistoriaan*. 4. painos. Tietolipas 3. Helsinki: SKS.
- Rédei, Károly 1963: Az ősspermi első szótagbeli **j* > **ö* és **ö* > **j* hangváltásáról. – *NyK* 65: 371–373.
- Rédei, Károly 1968: A permi nyelvek első szótagi magánhangzóinak a történetéhez. – *NyK* 70: 35–45.
- Rédei, Károly 1970: *Die syrjänischen Lehnwörter im Wogulischen*. The Hague: Mouton & Co.
- Rédei, Károly 1975: Wortbildung in der PU/PFU-Grundsprache. – *NyK* 77: 93–102.
- Rédei, Károly 1978: Szófejtések. – *NyK* 80: 120–126.
- Rédei, Károly 1984: Die delabialisierende Wirkung der anlautenden und inlautenden labialen Konsonanten im Urpermischen. – *FUF* 46: 53–59.
- Rédei, Károly 1986: *Zu den indogermanisch-uralischen Sprachkontakten*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Rédei, Károly 1988: Geschichte der permischen Sprachen. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*: 351–394. Leiden – New York – København – Köln: E.J. Brill.
- Rédei & Róna-Tas 1972 = Rédei, Károly & Róna-Tas, András 1972: A permi nyelvek ősspermi kori bolgár-török jövevényszavai. – *NyK* 74: 281–298.
- Rédei & Róna-Tas 1983 = Rédei, Károly & Róna-Tas, András 1983: Early Bulgarian Loanwords in the Permian Languages. – *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 37: 3–41.
- Reshetnikov, Kirill & Zhivlov, Mikhail 2011: Studies in Uralic vocalism II: Reflexes of Proto-Uralic **a* in Samoyed, Mansi and Permic. – *Journal of Language Relationship / Вопросы языкового родства* 5: 96–109.
- Rey, Alain ym. 1992: *Dictionnaire historique de la langue française*. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Riese, Timothy 1998: Permian. – Daniel Abondolo (toim.), *The Uralic Languages*. Routledge language family descriptions: 249–275.
- Rintala, Päivi 2003: *Iha köyhän laihakin. Tutkimus itämerensuomen iha-kantaisista sanoista*. Helsinki: SUS.
- Róna-Tas, András 1988: Turkic Influence on the Uralic Languages. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*: 742–780. Leiden – New York – København – Köln: E.J. Brill.
- Räsänen, Martti 1920: *Die Tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen*. SUST 48. Helsinki: SUS.
- Räsänen, Martti 1923: *Die Tatarischen Lehnwörter im Tscheremissischen*. SUST 50. Helsinki: SUS.
- Räsänen, Martti 1956: Volgan-suomalaisten ja Itämeren-suomalaisten yhteisiä taivaanjumaluuksia. – *Kalevalaseuran vuosikirja* 36: 103–107.
- Saarikivi, Janne 2005: *New Finnic-Mari etymological parallels*. Congressus Decimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Joškar-Ola 15.–21.8.2005 -kongressin ojenne.
- Saarikivi, Janne 2006: *Substrata Uralica. Studies on Finno-Ugrian substrate in northern Russian dialects*. Väitöskirja.

- Saarikivi, Janne 2007: Uusia vanhoja sanoja. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. SUST 253: 325–347. Helsinki: SUS.
- Saarikivi, Janne 2010: *ystävältä, uskosta* ja vokaaleista. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*. SUST 259: 249–263. Helsinki: SUS.
- Saarikivi, Janne 2018: Finnic and other Western Uralic borrowings in Permian. – Sampsa Holopainen & Janne Saarikivi (toim.), *Peri orthotētos etymōn. Uusiutuva uralilainen etymologia*. Uralica Helsingiensia 11: 269–355. Helsinki: SUS.
- Saarikivi tulossa = Saarikivi, Janne: *The divergence of Proto-Uralic and its offspring. A descendent reconstruction*. Käsikirjoitus.
- Saarinén, Sirkka 2010: Marin sanaston alkuperästä. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*. SUST 259: 335–341.
- Sadovski, Velizar 2017: The Lexicon of Iranian. – Jared Klein, Brian Joseph & Matthias Fritz (toim.), Mark Wenthe (av.), *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics*: 566–599. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Salminen, Tapani 2010: Huomioita lintujen nimityksistä. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*. SUST 259: 343–358. Helsinki: SUS.
- Sammallahti, Pekka 1988: Historical Phonology of the Uralic Languages with Special Reference to Samoyed, Ugric and Permic. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*: 478–554. Leiden – New York – København – Köln: E.J. Brill.
- Sammallahti, Pekka 1993: *Sámi-suoma-sámi sátnegirji. Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjegiisá Oy.
- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Savatkova 1969 = Саваткова, А. А. 1969: *Русские заимствования в марийском языке*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Savatkova 2008 = Саваткова, А. А. 2008: *Словарь горномарийского языка*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Schmidt, Gernot 1973: Die iranischen Wörter für „Tochter“ und „Vater“ und die Reflexe des interkonsonantischen H (ə) in den idg. Sprachen. – *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 87: 36–83.
- Schmitt, Rüdiger 1989: Die mittelliranischen Sprachen im Überblick. – Rüdiger Schmitt (toim.), *Compendium Linguarum Iranicarum*: 95–105. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Sebestyén N., Irén: Fák és fás helyek régi nevei az uráli nyelvekben. – *NyK* 51: 412–484.
- Seebold, Elmar 1981: *Etymologie. Eine Einführung am Beispiel der deutschen Sprache*. München: Verlag C. H. Beck.
- Setälä, Emil 1896: A finn-ugor δ és δ' . – *NyK* 26: 377–437.
- Setälä, E. N. 1900: I. N. Smirnow's untersuchungen über die ostfinnen. – *SUSA* 17: 1–52.
- Setälä, E. N. 1902: Zur finnisch-ugrischen lautlehre. 1. Über finnisch-ugrische č-laute. 2. Über die finnisch-ugrischen s-laute. – *FUF* II: 219–276.
- Setälä, E. N. 1913: Beiträge zur finnisch-ugrischen wortkunde. – *FUF* XIII: 307–315.

- Sims-Williams, Nicholas 1989: Bactrian. – Rüdiger Schmitt (toim.), *Compendium Linguarum Iranicarum*: 230–235. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Sivula, Jaakko 1989: *Lintu soidessa sokea. Suomen murteiden kiimatermistö*. Helsinki: SKS.
- SKES = Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki & Reino Peltola (toim.) 1955–1978: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VI. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 12. Helsinki: SUS.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SlkWb = Donner, Kai & Sirelius, U. T. & Alatalo, Jarmo 2004: *Sölkupisches Wörterbuch*. Zusammengestellt und herausgegeben von Jarmo Alatalo. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXX. Helsinki: SUS.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja* [verkkojulkaisu]. [1985–]2012. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <<http://kaino.kotus.fi/sms>>. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. Päivitetty 16.1.2020.
- SSA = Itkonen, Erkki & Ulla-Maija Kulonen (toim.) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1–3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SSKZD = Жилина, Т. И. & Сахарова, М. А. & Сорвачева, В. А. 1961: *Сравнительный словарь коми-зырянских диалектов*. Сыктывкар: Коми книжное издательство.
- Stüber, Karin 2002: *Die primären s-Stämme des Indogermanischen*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura (Société Finno-Ougrienne).
- SUSA = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja (Journal de la Société Finno-Ougrienne). Helsinki: SUS.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne). Helsinki: SUS.
- SW = Janhunen, Juha 1977: *Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien*. Castrenianumin toimitteita 17. Helsinki.
- Sweetser, Eve 1990: *From etymology to pragmatics: metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SyrjWb = Fokos-Fuchs, D. R. 1959: *Syrjänisches Wörterbuch*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SyrjWsch = Wichmann, Yrjö & Uotila, T. E. 1942: *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre*. Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann. Bearbeitet und herausgegeben von T. E. Uotila. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VII. Helsinki: SUS.
- Szilasi, Móricz 1901: *Cseremisz szótár (Vocabularium čeremissicum)*. Budapest: A magyar tudományos akadémia.
- TESz = Benkő, Loránd (päätoim.), Lajos Kiss & László Papp (toim.) 1967–1976: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Toivonen, Y. H. 1928: Zur Geschichte der finnisch-ugrischen inlautenden affrikaten. – *FUF* 19: 1–279.
- Toivonen, Y. H. 1944: *Sanat puhuvat. Muutamien sanojen ja kuvitelmien historiaa*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- TschWb = Moisio, Arto & Saarinen, Sirkka 2008: *Tscheremissisches Wörterbuch*. Aufgezeichnet von Volmari Porkka, Arvid Genetz, Yrjö Wichmann, Martti Räsänen, T. E. Uotila und Erkki Itkonen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXXII,

- Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 151. Helsinki: SUS – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- TSS = Moisio, Arto & Daher, Okan 2016: *Tataarilais-suomalainen sanakirja. Татарча-финча сүзлек. Tatarça-finça sözlük*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten XVIII. Helsinki: SUS.
- Tunkelo, E.A. 1913: Wortgeschichtliche beiträge. – *FUF* XIII/1–3: 74–119.
- Tunkelo, E. A. 1946: *Vepsän kielen äännehistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 228. Helsinki: SKS.
- UAlb = Ural-Altaische Jahrbücher.
- UEW = Rédei, Károly 1988–1991: *Uralisches Etymologisches Wörterbuch* I–III. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- URS = Вахрушева, В. М. 1983: *Удмурт-эуч словарь. Удмуртско-русский словарь*. Москва: Русский язык.
- USS = Maksimov, Sergej & Danilov, Vadim & Saarinen, Sirkka 2008: *Udmurttilais-suomalainen sanakirja*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen julkaisuja 79. Turku.
- Uotila, T.E. 1930: Etymologioita. – *Virittäjä* 34: 170–183.
- Uotila, T.E. 1933: *Zur Geschichte des Konsonantismus in den permischen Sprachen*. SUST 65. Helsinki: SKS.
- Uotila, T. E. 1938: *Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Wörterverzeichnis*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten VI. Helsinki: SUS.
- Uotila, T.E. 1942: Itämerensuomen -ri-johdin. – *Virittäjä* 46: 277–284.
- Vasilev 1928 = Васильев, В. М. 1928: *Марий мутэр*. Моско: СССР калык-влак рӱдӱ савыктыш.
- Vasmer = Фасмер, Макс 1964–1973: *Этимологический словарь русского языка* I–IV. Москва: Издательство «Прогресс».
- Veršinin = Вершинин, В.И. 2011: *Словарь марийских говоров Татарстана и Удмуртии*. Йошкар-Ола.
- Veršinin = Вершинин, В.И. 2017–2018: *Марий мут-влакын кушеч лиймышт (этимологий мутер)* I–II. Йошкар-Ола.
- Viitso, Tiit-Rein 2012: Early Metallurgy in Language: The History of Metal Names in Finnic. – Riho Grünthal & Petri Kallio (toim.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe*. SUST 266: 185–200. Helsinki: SUS.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja* [verkkojulkaisu]. [1985–]2014. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 38. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <<http://kaino.kotus.fi/vks/>>. Jatkovasti päivitettävä julkaisu. Päivitetty 22.11.2019.
- Wichmann, Yrjö 1912: Etymologisches aus den permischen sprachen. – *FUF* 12/1: 128–138.
- Wichmann, Yrjö 1914: Etymologisches aus den permischen sprachen. – *FUF* 14: 81–120.
- Wichmann, Yrjö 1915: *Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Wotjakischen mit Rücksicht auf das Syrjänische*. SUST 36. Helsinki: SUS.
- Wichmann, Yrjö 1923–1924: Etymologisches aus den permischen Sprachen. – *FUF* 16/2-3: 185–212.
- Wichmann, Yrjö 1953: *Tscheremissische Texte mit Wörterverzeichnis und grammatikalischen Abriss*. 2. painos. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten V. Helsinki: SUS.

- Wichmann, Yrjö 1954: *Wotjakische chrestomathie mit Glossar. Grammatikalischer Abriss von D.R. Fuchs*. 2. täydennetty painos. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten II. Helsinki: SUS.
- Wiedemann, Ferdinand Johan 1964 [1881]: *Syrjänisches-Deutsches Wörterbuch. Nebst einem wotjakisch-deutschen im Anhang und einem deutschen Register*. Photomechanischer Nachdruck. The Hague: Mouton & Co.
- WogWb = Kannisto, Artturi & Eiras, Vuokko & Moisio, Arto 2013: *Wogulisches Wörterbuch*. Gesammelt und geordnet von Artturi Kannisto, bearbeitet von Vuokko Eiras, herausgegeben von Arto Moisio. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXXV, Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 173. Helsinki: Société Finno-Ougrienne – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- WOT = Róna-Tas, András & Berta, Árpád 2011: *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian. Part 1&2*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- WotjWsch = Wichmann, Yrjö & Uotila, T. E. & Korhonen, Mikko 1987: *Wotjakischer Wortschatz*. Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann. Bearbeitet von T. E. Uotila und Mikko Korhonen. Herausgegeben von Mikko Korhonen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXI. Helsinki: SUS.
- Ylikoski, Jussi 2016: Suomen *kiuas*, karjalan *kiukua* ja havainnot etymologian tutkimusperinteestä. – *Sananjalka* 58: 7–23.
- Zhivlov, Mikhail 2010: Studies in Uralic vocalism I: A more economical solution for the reconstruction of the Proto-Permic vowel system. – *Journal of Language Relationship / Вопросы языкового родства* 4: 167–176.
- Zhivlov 2013 = Живлов, М. А. 2013: *Андроновский арийский язык*. 217–220.
- Zhivlov, Mikhail 2014: Studies in Uralic vocalism III. – *Journal of Language Relationship / Вопросы языкового родства* 12: 113–148.
- ÅDB = Bergsland, Knut & Mattson Magga, Lajla 1993: *Åarjelsaemien-daaroen baakoegærja / Sydsamisk-norsk ordbok*. Alta: Idut.

Liite 1

Marin perintösanasto

Kur. *a-a

kur. *a-a	mkma.	nyk.	lähteet
*amta- 'antaa'	*omδe- 'täyttyä maidolla'	I N <i>omda</i> , V <i>omda</i> , Lu <i>omta</i> 'täyttyy maidolla (rinta, utare)'	Aikio 2018a: 6
*appa- 'syödä ahnaasti'	*uwe- 'ahmia'	I <i>uwe</i> - 'niellä paljon kerralla, ahmia, syödä ahnaasti, puraista, näykkäistä'	uusi rinnastus, ks. kohta 4.1.11
*apta- 'haukkua'	*opte- 'haukkua'	I L <i>opte</i> -	Aikio 2015b: 54
*aōma 'uni'	*om(ə) 'uni'	I <i>omo</i> , L <i>om</i>	Aikio 2015b: 53
*čača- 'syntyä, kasvaa'	*šača- 'syntyä'	I <i>šoča</i> -, L <i>šača</i> -	Aikio 2015b: 54
*čaŋa- 'iskeä'	*čaŋe- 'hakata rakennuspalkkeja, loveta'	I <i>čoŋe</i> -, L <i>čaŋe</i> -	Aikio 2015b: 54
*ja/ɛlka 'jalka'	*jāl 'jalka'	I <i>jol</i> , L <i>jal</i>	Aikio 2015b: 64
*kačka- 'purra'	*kačka- 'syödä'	I <i>kočka</i> -, L <i>kačka</i> - 'syödä'	Aikio 2015b: 54
*kaja- 'sarastaa'	*kāja- 'olla näkyvissä, ilmestyä'	I <i>koja</i> -, L <i>kaja</i> -	Aikio 2015b: 54
*kajwa- 'kaivaa'	*koe- 'lapioida'	I <i>kue</i> -, L <i>koe</i> -	Aikio 2015b: 54
*kala 'kala'	*kol 'kala'	I L <i>kol</i>	Aikio 2015b: 54
*kama 'iho, kuori'	*kom 'kuori'	I L <i>kom</i>	Aikio 2015b: 55
*kanta- 'kantaa'	*kānde- 'kantaa, tuoda'	I <i>konde</i> -, L <i>kande</i> - 'kantaa, tuoda'	Aikio 2015b: 55
*kara- 'kaivaa'	*kāre- 'kovertaa, kaivaa'	I <i>kore</i> -, L <i>kare</i> - 'kovertaa, kaivaa'	Aikio 2015b: 55
*kaḍ'a- 'jättää'	*koḍa- 'jääädä', *koḍe- 'jättää'	I L <i>koḍa</i> - 'jääädä', I L <i>koḍe</i> - 'jättää'	Aikio 2015b: 54
*nataw 'puolison sisar'	*nuḍə 'puolison nuorempi sisar'	I <i>nudo</i> , L <i>nuḍə</i>	Aikio 2015b: 55
*pa/ɛrma 'paarma'	*pārmə 'paarma'	I <i>pormo</i> , L <i>parmə</i>	Aikio 2015b: 65
*pakta- 'ajaa takaa'	*pokte- 'ajaa takaa'	I L <i>pokte</i> -	Zhivlov 2014: 143; Aikio 2015b: 55
*panča- 'avata'	*pāča- 'avata'	I <i>poča</i> -, L <i>pača</i> -	Aikio 2015b: 55

*para 'hyvä'	*porə/*purə 'hyvä'	I <i>poro</i> , L <i>purə</i>	Zhivlov 2014: 127; Aikio 2015b: 64–65
*pata 'pata'	*pāt 'pata'	I <i>pot</i> , L <i>pat</i>	Aikio 2015b: 55
*sala- 'varastaa'	*soləšta- 'varastaa'	I L <i>šoläšta-</i>	Aikio 2015b: 55
*sapša/ə 'keppimäinen esine'	*sopš 'puola'	I <i>šopš</i> , I (M) <i>sops</i> , L <i>šapš</i>	UEW: 432; Aikio 2015b:
*šara- 'paskantaa'	*šāra- 'paskantaa'	I <i>šora-</i> , L <i>šara-</i>	Aikio 2015b: 56
*wanča- 'liikkua varoen'	*wānče- 'mennä yli'	I <i>wońče-</i> , L <i>wanče-</i>	Aikio 2015b: 56
*watka- 'kuoria (puuta)'	*wātke- 'id.'	N <i>wotke-</i> , L <i>wakta-</i>	Aikio 2015b: 56

Kur. *a-ə

kur. *a-ə	mkma.	nyk.	lähteet
*antə 'juuri; oksa'	*ādar 'oksainen, lehtevä'	I N <i>ođar</i> , Lu <i>ađar</i> 'oksainen, lehtevä'	ks. kohta 3.3.4.3.2.6
*aškəl 'askel'	*āškəl 'askel'	I <i>oškəl</i> , L <i>aškəl</i>	Aikio 2015b: 54
*čašə 'mallas, ohra'	*šož 'ohra'	I L <i>šož</i> 'ohra'	Aikio 2015b: 52
*jajkə- 'laulaa; laulu'	*jo 'loitsu'	I <i>ju</i> , L <i>jo</i> 'loitsu'	uusi rinnastus, ks. kohta 4.1.2
*jasə 'kolea sää'	*jož 'viileä ilma, viileä tuli'	I <i>juž</i> , L <i>jož</i> 'viileä ilma, viileä tuuli'	Aikio 2015b: 52
*jaðə-ntə- 'kysyä' ← *jaðə- 'kysyä'	*jāða- 'kysyä'	I <i>joða-</i> , L <i>jaða-</i>	Aikio 2015b: 52, ks. kohta 3.3.4.3.2.1
*kalə- 'kuolla'	*kole- 'kuolla'	I L <i>kole-</i>	Aikio 2015b: 52
*kamtə 'kansi'	*komðəs 'kansi'	I L <i>komðäš</i>	Aikio 2015b: 52
*karkə- 'purra, olla pureva'	*kār-ž-, *kār-št- 'tehdä kipeää'	I N <i>korža-</i> 'särkeä, tehdä kipeää', I N <i>koršta</i> , <i>košta</i> , Lu L <i>karšta</i> 'tekee kipeää, särkee'	Metsäranta 2017: 223, ks. kohta 4.1.4
*ñalə- 'nuolla'	*nüle- 'nuolla'	I <i>nule-</i> , L <i>nāle-</i>	Aikio 2015b: 53
*pað'ə- 'jäätyä' → *pað'ə-kšə- ma	*pokšəm 'pakkanen'	I L <i>pokšəm</i> 'halla; aamupakkanen; kuura'	uusi rinnastus, ks. kohta 4.1.7
*šalə 'suoli'	*šol(ə) 'suoli'	I <i>šolo</i> , L <i>šol</i>	Aikio 2015b: 53
*šarwə 'sarvi'	*šur 'sarvi'	I L <i>šur</i>	Aikio 2015b: 53
*saxə- 'saapua; saada'	*šoa- 'tulla, saapua'	I <i>šua-</i> , L <i>šoa-</i> 'tulla, saapua'	Zhivlov 2014: 131–132; Aikio 2015b: 53
*tammə 'tammi'	*tum(ə) 'tammi'	I <i>tumo</i> , L <i>tum</i>	Aikio 2015b: 53
*wajə 'voi'	*ü 'voi'	I <i>üj</i> , L <i>ü</i>	Aikio 2015b: 53

*wajŋə- 'hengittää'	*ūŋə-šə 'rauhallinen'	I ūŋəšə, Lu ūŋūšū	uusi rinnastus, ks. kohta 4.1.13
------------------------	--------------------------	-------------------	-------------------------------------

Kur. *e-ə

kur. *e-ə	mkma.	nyk.	lähteet
*kejə- 'kiehua'	*küa- 'kiehua, kypsyä'	I L küa-	UEW: 143–144
*kenčə- 'etsiä'	*kičälä- 'etsiä'	I kâčala-, L kəčälä-	UEW: 145–146, äännekehityksestä ks. 3.3.4.2
*kerə 'kuori'	*kūr 'niini, kaarna'	I kūr, L kər 'niini, kaarna'	UEW: 148–149
?*leštə 'lehti'	*liš-äs 'lehti'	I lāštāš, L (ə)lāštāš	UEW: 689
*mekšə 'mehiläinen'	*müks 'mehiläinen'	I L müks	UEW: 271
*menə- 'mennä'	*mie- 'mennä'	I mije-, L mie-	UEW: 272
*pejrə 'piiri, raja; ympäri'	*pūr-ðe- 'asettaa ympäri'	I pūrðe-, L pərðe- 'peittää, verhota, kääriä'	uusi rinnastus, ks. kohta 4.1.8
*tejnəš 'tiine'	*tūəž 'tiine'	I tūž, tūjūž, L tūž	Aikio 2014b: 90–91
*wenə- 'venyä'	*wie- 'suoristaa'	N wije-, L wiä 'suoristaa'	uusi rinnastus, ks. kohta 4.1.12
*werə 'veri'	*wūr 'veri'	I wūr, L wər	UEW: 576
*wetə 'vesi'	*wūt 'vesi'	I wūt, L wət	UEW: 570–571

Kur. *e-ä

kur. *e-ä	mkma.	nyk.	lähteet
*čecä 'setä'	*čüčə 'eno'	I čüčö, L čəčə 'eno'	UEW: 34
*elä- 'elää'	*ile- 'elää, asua'	I ile-, L əle- 'elää, asua'	UEW: 73
*keltä- 'sitoa; jännittää'	*kīlðe 'sitoa, solmia, kiinnittää'	I N kâlðe-, Ok kil'ðe-, Vo kîlte-, Lu L kâlðe-	UEW: 657, ks. myös kohta 6.3.5
*lewV-/lexə- 'olla, tulla joksikin; synnyttää'	*liä- 'olla, tulla; poikia, synnyttää (eläimistä)'	I lija-, L liä-	UEW: 243–244; Aikio 2014d: 22– 23
*neljä '4'	*nīl '4'	I nâl, L nəl	UEW: 315–316
*nelmä 'kieli'	*jīlmə 'kieli'	I jâlme, L jəlmə	UEW: 313–314; Aikio 2015b: 66
*pečä 'mänty'	*pūncə 'mänty'	I pūncö, Lu pūncū	UEW: 727
*peljä 'korva'	*pīlāš 'korva'	I pālāš, L pālāš	UEW: 370
*penä/ə 'koira'	*pi 'koira'	I pij, L pi	UEW: 371
*pesä 'pesä'	*pīzākš 'pesä'	I pāžāš, I (Ok) pīzāš, Lu pūžākš, L pəžāš	UEW: 375
*repä- 'kettu'	*rīwəž 'kettu'	I rāwəž, L rəwəž	UEW: 423–424
*selkä 'selkä'	*šīlāž 'ristiselkä'	I šālāž, Lu šəlāž 'ristiselkä'	UEW: 772
*šepä 'kaula'	*šū 'kaula'	I šūj, L šū	UEW: 473–474

*terä 'reuna, sivu; ranta; terä'	*tūr 'laita, reuna, sivu; ranta'	I <i>tūr</i> , L <i>tər</i>	UEW: 522
----------------------------------	----------------------------------	-----------------------------	----------

Kur. *ę-a

kur. *ę-a	mkma.	nyk.	lähteet
*ęla- 'ala-'	*ül- 'ala'	I L <i>ül-</i>	Aikio 2015b: 59
*męksa 'maksa'	*moks 'maksa'	I L <i>mokš</i>	Aikio 2015b: 59
*męrja 'marja'	*mūr 'mansikka'	I L <i>mör</i> 'mansikka'	Aikio 2015b: 59
*ńę/anča- 'venyä'	*nünčək 'taikina'	I N <i>nönčək</i> , L <i>nünčək</i> 'taikina'	Aikio 2015b: 84–85
*ńęrka 'rusto'	*nūrȳə 'rusto'	I <i>nörȳö</i> , L <i>nörȳə</i>	Aikio 2015b: 58, vrt. *ńęrə 'heikko, pehmeä'
*pęnka 'psykoaktiivinen sieni'	*ponȳə 'sieni'	I <i>ponȳo</i> , L <i>ponȳə</i> 'sieni'	Aikio 2015b: 59
*śęta '100'	*śüðə '100'	I <i>śüðö</i> , L <i>śüðə</i>	Aikio 2015b: 60
*śę/appa 'hapan'	*śāpa	I <i>śopo</i> , <i>śowo</i> , L <i>śapə</i>	Zhivlov 2014: 129; Aikio 2015b: 65
*węlka- 'tulla alas, laskeutua'	*wāle- 'laskeutua, vajota'	I <i>wole-</i> , L <i>wale-</i> 'laskeutua, vajota'	Aikio 2015b: 60

Kur. *ę-ə

kur. *ę-ə	mkma.	nyk.	lähteet
*ęppə 'appi'	*owə 'appi'	Lu <i>owö</i> , L <i>owə</i>	UEW: 14; Aikio 2015b: 57
*ęptə 'hius'	*üp	I L <i>üp</i>	UEW: 14–15; Aikio 2015b: 57
*ęrə- 'olla sekaisin (mielentilasta)'	*ürä- 'hämmästyä, olla hämmästyksissä'	I <i>öra-</i> , L <i>örä-</i> 'hämmästyä, hämmästellä, olla hämmästyksissä'	uusi rinnastus, ks. 4.1.14
*keččə 'pilaantunut, pahanhajuinen'	*kāčə 'väkevä, kitkerä'	I <i>kočo</i> , L <i>kačə</i> 'väkevä, kitkerä'	UEW: 113; Aikio 2014a: 5–8; Aikio 2015b: 58
*lęksə- 'veistää'	*lokšəncə- 'veistää'	I <i>lokšinčə-</i> , L <i>loksənzə-</i> 'veistää'	UEW: 683; Aikio 2015b: 58
*lęmpə 'lampi, suo'	*lo/āp 'notko, alanne'	I <i>lop</i>	UEW: 235, äännekehityksestä ks. kohta 3.3.4.1
*lępsə 'kehto'	?	I Vo <i>lepš(!)</i> , U <i>lūpšə</i>	Aikio 2015b: 58
*lęðə-ntə- 'pelätä'	*lüðä- 'pelätä'	I <i>lüða-</i> , L <i>lüðä-</i> 'pelätä, olla peloissaan'	Aikio 2014b: 85–86
*męxə 'maa'	*mü- 'maa', *mü-ðe- 'peittää maalla'	I <i>mländə</i> , N <i>mələndə</i> , Vo <i>mülande</i> , Lu <i>müländə</i> ,	Aikio 2015b: 58, ks. myös kohta 6.3.16

		<i>müländə, L müländə</i> 'maa', I <i>L müde-</i>	
*ñęčkə 'märkä'	*năčkə 'kosteä, märkä'	I <i>nočko, L načkă</i>	Zhivlov 2014: 135; Aikio 2015b: 58
*ñękcəm 'kidus'	*năšmə 'kitalaki'	I <i>nošmo, L našmă</i> 'kitalaki'	UEW: 311–312; Aikio 2015b: 58
*ñęlə 'nuoli'	*nülə 'nuoli'	I <i>nölä</i>	UEW: 317; Aikio 2015b: 58
*ñęrə 'heikko, pehmeä'	*nürə 'taipuisa, notkea'	I <i>nörö, L nöră</i> 'taipuisa, notkea'	UEW: 324; Zhivlov 2014: 135–136; Aikio 2015b: 58
*śęmə 'suomu'	*šüm 'suomu'	I <i>šüm, L süm(!)</i>	UEW: 476; Aikio 2015b: 59
*sęnə 'suoni'	*sün 'suoni, jänne'	I <i>šön, šün, Ok šün</i> Lu L <i>šün</i>	UEW: 441; Aikio 2015b: 59
*sęntə- 'raivata (metsää)'	*süďä- 'raivata (metsää)'	I <i>šüďa-, L šüďä-</i>	Aikio 2014b: 89–90
*śęrə '(taka)reuna'	*šür 'sivu, kylki'	I L <i>šör</i> 'sivu, kylki, reuna, laita'	KESKJ: 270, ks. kohta 4.1.10
*tęktə 'kuikka'	*toktə 'kuikka'	Lu <i>toktə-lōđo</i>	UEW: 530; Aikio 2015b: 59
*węlkə- 'valo'	*wălyalte- 'loistaa; koittaa (päivä)'	I <i>wolyalte-, L walyalte-</i> 'loistaa; koittaa (päivä)'	UEW: 554–555; Aikio 2015b: 59
*đ'ęmə 'tuomi'	*lom-bə 'tuomi'	I <i>lombo, L lombă</i>	UEW: 65; Aikio 2015b: 57

Kur. *i-ə

kur. *i-ə	mkma.	nyk.	lähteet
*kičə 'vastasatanut lumi; lumikide'	*kič- vastasatanut lumi'	L <i>kăčă</i> 'vastasatanut lumi'	UEW: 662–663
*kiškə- 'heittää'	*kiške- 'heittää, heittää'	I <i>kăške-, I (Ok) kiške-, L kăške-</i>	UEW: 667; Sammallahti 1988: 552
*kiwə 'kivi'	*kü 'kivi'	I <i>küj, L kü</i>	UEW: 163
*nijnə 'niini'	*ni	I <i>nij, Vo ni, Up ni, Lu L ni</i>	UEW: 707
*nimə 'nimi'	*lüm 'nimi'	I <i>lüm, L ləm</i>	UEW: 305
*pilwə 'pilvi'	*pīl 'pilvi'	I <i>pəl, L pəl</i>	UEW: 381
*pintə- 'sulkea, panna kiinni'	*piďälä- 'puolustaa'	I (Ok) <i>piďala-, N U pôďala-</i> 'puolustaa, puolustella (esim. syytettyä), suojella, vapauttaa, pelastaa, sääliä'	uusi rinnastus, ks. kohta 3.3.4.3.2.4
*piŋə 'hammas'	*pü 'hammas'	I <i>püj, L pü</i>	UEW: 382
*pisə- 'pysyä'	*pižä- 'pysyä'	I <i>piža-, L pižä-</i>	UEW: 732
*wittə '5'	*wić '5'	I <i>wić, L wăc</i>	UEW: 577

Kur. *i-A

kur. *i-ä, *i-a	mkma.	nyk.	lähteet
*(j)ikä 'vuosi, ikä'	*i → *i-γə 'poikanen'	I <i>ij</i> , L <i>i</i> 'vuosi' → I <i>iye</i> , L <i>iγə</i> 'poikanen'	UEW: 98, johdoksen osalta ks. kohta 4.1.1.
*kirä- 'hakata, lyödä'	*kīre- 'hakata'	I <i>kāre</i> -, Lu <i>kære</i> -	UEW: 666
*kiska- 'repiä, kiskoa'	*küškeða- 'repiä, kiskoa, katkaista'	I <i>kuškeða</i> - Vo Up <i>küşkeða</i> , Lu <i>kõškeða</i> -, L <i>kâškeða</i> -	Aikio 2014c: 156
*ñickä- 'repiä, vetää'	*jīcke- 'nyppiä, repiä'	I (Ok) <i>jīcke</i> -, L <i>jăcke</i> - 'nyppiä, repiä'	Aikio 2014b: 82–83
*pirtä 'seinä'	*pīrdəž 'seinä'	I <i>pārđəž</i>	Aikio 2015b: 63
*pistä- 'asettaa'	*pište- 'asettaa'	I <i>pâšte</i> -, L <i>pište</i> - (!)	UEW: 733
*pitä- 'pitää'	*pīce- 'pitää kiinni'	I <i>pāze</i> -, I (Ok) <i>piže</i> -, L <i>pəze</i> - 'pitää kiinni'	Aikio 2014b: 86–88
*šilmä 'silmä'	*šin-ča 'silmä'	I <i>šinča</i> , L <i>sənzä</i>	UEW: 479
*wiša(-ra) 'vihreä'	*ūžar 'vihreä'	I <i>užar</i> , Vo Up <i>ūžar</i> , Lu <i>ōžar</i> , L <i>âžar</i> , <i>žar</i>	UEW: 823

Kur. *o-a

kur. *o-a	mkma.	nyk.	lähteet
*kočka 'kotka'	*kučkəž 'kotka'	I <i>kučkəž</i> , L <i>kučkəž</i>	UEW: 668; Aikio 2015b: 60
*kopa 'kuori'	*küwə 'ruumenet'	I <i>kuwo</i> , Vo <i>kūwo</i> 'ruumenet'	UEW: 180–181; Aikio 2015b: 60
*koppala 'koppelo'	*küwəlcə 'koppelo'	I <i>kuwəlcə</i> , Up <i>kūwūlcə</i>	UEW: 181; Aikio 2015b: 60
*kota 'kota, talo'	*kuðə 'kesäkeittiö'	I <i>kuðə</i> , L <i>kuðə</i> 'kesäkeittiö'	UEW: 190; Aikio 2015b: 61
*močča 'mätäs'	*müčə 'mätäs'	I <i>mučo-wuj</i> , L <i>măčə-wuj</i>	UEW: 704; Zhivlov 2014: 137
*ojwa 'pää'	*wuj 'pää'	I L <i>wuj</i>	UEW: 336–337; Aikio 2015b: 61
*oksa 'oksa'	*uks 'oksa'	I L <i>ukš</i>	UEW: 716; Aikio 2015b: 61
*onša 'liha, osuus'	*užəš 'osa, osuus'	I <i>užəš</i> 'osa, osuus'	UEW: 333; Aikio 2015b: 61
*ora(-p/wa) 'orava'	*ur 'orava'	I L <i>ur</i>	UEW: 343; Aikio 2015b: 61
*šoma- 'väsyä'	*šūma- 'väsyä'	I <i>šuma</i> -, L <i>šəma</i> -	Aikio 2015b: 61
*šonta 'sonta'	*šāndə 'paska'	I <i>šondo</i> 'virtsa', L <i>šāndə</i> 'paska'	UEW: 764–765; Aikio 2015b: 62
*šoð'a 'sota'	*šuðala- 'kirota; torua'	I L <i>šuðala</i> - 'kirota; torua'	UEW: 777; Aikio 2015b: 61
*šoðka 'vesilintu'	*šoe 'sorsa'	I <i>ola-šue</i> , L <i>ala-šoe</i> 'kirjava sorsa(laji)'	UEW: 482; Aikio 2015b: 61
*wočə- 'odottaa'	*wüče- 'odottaa'	I <i>wüče</i> -, L <i>wăče</i> -	UEW: 334; Aikio 2015b: 62

*worka- 'ommella'	*ür̥ye- 'ommella', *wür̥yem 'vaatteet'	I <i>ur̥ye-</i> , L <i>âr̥ye-</i> 'ommella', I <i>wur̥yem</i> , L <i>wâr̥yem</i> 'vaatteet'	UEW: 584–585; Aikio 2015b: 62
*wosa 'kauppatavara'	*wūžale- 'myydä'	I <i>užale-</i> , L <i>wâžale-</i> 'myydä'	UEW: 585; Aikio 2015b: 62

Kur. *o-ə

kur. *o-ə	mkma.	nyk.	lähteet
*joŋsə 'jousi'	*jāŋež 'jousi'	I <i>joŋež</i> , L <i>jan̄gež</i>	UEW: 101–102; Zhivlov 2014: 139
*koksə 'kuiva'	*kukšə 'kuiva'	I <i>kukšo</i> , L <i>kukšô</i>	UEW: 670
*kolməs 'kaarna'	*kūməž 'koivun kaaran'	I <i>kumâž</i> , L <i>kâmâž</i> 'koivun kaarna'	Aikio 2013b: 168–169; Zhivlov 2014: 140
*koppə 'home'	*küpe- 'homehtua'	I <i>kupe-</i> , L <i>kâpa</i> 'homehtua'	UEW: 680; Zhivlov 2014: 140
*kowsə 'kuusi'	*koz	I L <i>kož</i> , I (M) <i>koz</i>	UEW: 222–223; Zhivlov 2014: 139
*moŋkə 'vartalo'	*moŋkər 'ruumis, vartalo; puoli'	L <i>moŋgâr</i>	UEW: 286, ks. myös kohta 6.3.15
*moškə- 'pestä'	*mūška- 'pestä'	I <i>muška-</i> , L <i>mâška-</i>	UEW: 289; Zhivlov 2014: 140
*oksə- 'oksentaa'	*uksəńca- 'oksentaa'	I <i>ukšĩńca-</i> , L <i>ukšânza-</i>	UEW: 716–717
*polwə 'polvi'	*pül-wuj 'polvi' (<i>wuj</i> 'pää')	I <i>pul-wuj</i> , L <i>pul-</i> ~ <i>pâl-wuj</i>	UEW: 393; Zhivlov 2014: 140
*pončə 'hätä'	*páč 'hätä'	I <i>poč</i> , L <i>pač</i>	UEW: 353; Zhivlov 2014: 140; Aikio 2018b: 79–83
*poŋə 'povi'	*poŋəš 'povi'	I <i>pomâš</i> , L <i>poŋgâš</i>	UEW: 395; Zhivlov 2014: 140
*šoja-hta-	*šakte- 'soittaa'	I <i>šokte-</i> , L <i>šakte-</i> 'soittaa'	UEW: 482–483; Zhivlov 2014: 139
*soksə 'mato'	*suks 'mato'	I L <i>šukš</i> , I (M) <i>suks</i>	UEW: 764; Zhivlov 2014: 140
*šoŋə 'vaahto'	*šoŋ 'vaahto'	I <i>šoŋ</i> , L <i>šoŋg</i>	UEW: 621; Zhivlov 2014: 140
*sorə 'sormi, vaaksa'	*so/ār	Up <i>šor</i> , I <i>šorž</i> 'vaaksa'	Zhivlov 2014: 140
*toŋə 'ydin'	*toŋ 'ydin'	I <i>tom</i> , L <i>toŋg</i>	UEW: 800
*wolə- 'olla'	*ūla- 'olla'	I <i>ula-</i> , L <i>âla-</i>	UEW: 580–581; Zhivlov 2014: 140
*towlə 'tuuli'	*tul 'tuuli'	L <i>tul</i> 'myrsky, myrskytuuli, voimakas tuuli'	UEW: 800; Aikio 2012: 243

Kur. *u-a

kur. *u-a	mkma.	nyk.	lähteet
*juma 'jumala'	*jümə 'jumala'	I <i>jumo</i> , L <i>jômâ</i> 'jumala; taivas; ikoni'	UEW: 638
*kuma 'kumara, kumo; taipua'	*kümək 'kumollaan'	I <i>kumâk</i> , L <i>kâmâk</i> 'kumollaan, alassuin'	UEW: 201
*kumta 'leveä'	*kümða 'leveä'	I <i>kumda</i> , L <i>kâmða</i>	UEW: 203–204
*kuða- 'kutoa'	*kue- 'kutoa'	I <i>kue</i> -, L <i>koe</i> -	UEW: 675
*kuð'a- 'nylkeä; kuoria'	*küðaša- 'riisua, riisuutua'	I <i>kuðaša</i> -, L <i>kâðaša</i> - 'riisua, riisuutua'	UEW: 165–166
*luka '10'	*lu '10'	I L <i>lu</i>	UEW: 253
*luma- 'lumota'	*lūme- 'taikoa'	I <i>šiñcam lume</i> -, L <i>sənzām lōme</i> - 'sokaista taikomalla'	UEW: 694
*lunta 'hanhi'	*lüðə 'sorsa, hanhi'	I <i>luðo</i> , L <i>lâðê</i> 'sorsa, hanhi'	UEW: 254
*lupsa 'kaste'	*lūps 'kaste'	I <i>lupš</i> , I (M MM) <i>lups</i> , L <i>lâpš</i>	UEW: 261
*muna	*mūnə 'muna'	I <i>munno</i> , L <i>mânê</i>	UEW: 285–286
*mura 'huuto; lauulu'	*mūra 'lauulu'	I <i>muro</i> , L <i>mârê</i> 'lauulu'	UEW: 287–288
*nulka 'jalokuusi'	*nūlyə 'jalokuusi, pihtakuusi'	I <i>nulyo</i> , Lu <i>nōlyō</i> 'jalokuusi, pihtakuusi'	UEW: 327
*puna 'karva'	*pūn 'karva'	I <i>pun</i> , L <i>pân</i>	UEW: 402
*puna- 'punoa'	*pūne- punoa'	I <i>pune</i> -, L <i>pâne</i> -	UEW: 402–403
*punta- 'pohja'	*pūndaks 'pohja'	I <i>pundaš</i> , I (M MM) <i>pundas</i> , Vo <i>pūndaš</i> , Lu <i>pūndakš</i> , L <i>pāndaš</i>	UEW: 740
*puwa- 'puhaltaa'	*pue- 'puhaltaa', *puala- (mom.)'	I N Up <i>pue</i> - 'puhaltaa', I N Vo <i>puala</i> -, Lu Lu <i>pualēš</i>	UEW: 411
*sula 'sula'	*sūle- 'sulaa'	I <i>šule</i> -, I (M) <i>sule</i> - L <i>šâle</i> -	UEW: 450
*šurwa- 'työntää'	*šure- 'työntää'	I <i>šure</i> -, L <i>šâre</i> - 'työntää'	UEW: 491
*šupa 'ohut, nopeasti kuluva'	kma. *šoe 'harva, ei tiheä'	I <i>šue</i> , L <i>šoe</i>	Aikio 2015a: 5
*turpa 'turpa, huuli'	*tūrɁə 'huuli'	I <i>türwō</i> , L <i>tərɁə</i> 'huuli'	UEW: 801

Kur. *u-ə

kur. *u-ə	mkma.	nyk.	lähteet
*kulmə '3'	*kūm '3'	I <i>kum</i> , L <i>kâm</i>	UEW: 174
*kunšə- 'kusta'	*kūža- 'kusta'	I <i>kuža</i> -, L <i>kâža</i> -	UEW: 210
*kuntə 'pituus'	*kūt 'pituus'	I N <i>kut</i> , Vo Up <i>kūt</i> , Lu <i>kōt</i> , L <i>kât</i>	uusi rinnastus, ks. kohta 3.3.4.3.3.1
*kurə 'veden uurtama maastonkohta', *kurə- 'uurtaa'	*kūrək 'mäki, vuori', *kūrala- 'kyntää'	I <i>kurâk</i> , L <i>kârâk</i> 'mäki, vuori', I <i>kurala</i> -, L <i>kârala</i> - 'kyntää'	UEW: 677; Saarikivi 2007: 338–340;

			Metsäranta 2017: 215–218
*kutkə 'muurahainen'	*kütə 'muurahainen'	I <i>kutko</i> , L <i>kâtkə</i>	UEW: 678–679
*kuwlə- 'kuulla'	*kola- 'kuulla'	I L <i>kola-</i>	UEW: 197–198
*kuδ'ə- 'kutea'	*ku(j)a- 'olla sukupuoliyhteydessä'	I L <i>kujä-</i> 'olla sukupuoliyhteydessä'	Genetz 1896: 10; Paasonen 1908: 191, ks. kohta 4.1.3
*kuttə '6'	*küt '6'	I <i>kut</i> , L <i>kât</i>	UEW: 225
*lukə-ntə- 'laskea'	*lūḁa- 'laskea, lukea'	I <i>luḁa-</i> , L <i>lāḁa-</i> 'laskea, lukea'	UEW: 253
*lumə 'lumi'	*lūm 'lumi'	I <i>lum</i> , L <i>lām</i> 'lumi'	UEW: 253–254
*luwə 'luu'	*lu 'luu'	I L <i>lu</i> 'luu'	UEW: 254–255
*ńurmə 'ruohoa kasvava paikka, niitty'	*nūr 'pelto'	I <i>nur</i> , L <i>nâr</i> 'pelto'	Saarikivi 2005
*nusə- 'kaapia (nahkaa)'	*nūze- 'hangata, kaapia, raapia'	I <i>nuže-</i> , Up <i>nūže-</i> 'hangata, kaapia, raapia'	Bereczki 2013: 169
*pučkə 'putki'	*pūč 'putki'	I <i>puč</i> , L <i>pâč</i>	UEW: 397–398
*purə- 'purra'	*pūra- 'purra'	I <i>pura-</i> , L <i>pâra-</i>	UEW: 405–406
*purkə 'lumipyry'	*pūryəž 'lumipyry, lumimyrsky', *pūryə šte- 'pyryttää'	I N <i>purýəž</i> , I <i>purýāšte-</i> , Lu <i>pōryāšte-</i> , L <i>pā/ürýāšte-</i> 'pyryttää'	UEW: 406
*puskə- 'pistää'	*pūškəla- 'pistää'	I <i>pūškūlā-(!)</i> , Ok <i>pūškūlā-</i> (!), Vo <i>pūškūlā-</i> , Lu <i>pōškōlā-</i> , L <i>pāškēlā-</i> '(hyönteinen) pistää; pistää (neulalla)'	UEW: 408
*śuwə 'suu'	*im(ə)-śu 'neulansilmä'	I <i>imə-śu</i> , L <i>im- śu</i> 'neulansilmä'	UEW: 492–493
*tuktə 'poikkipuu'	*tūktə 'tukikaari (veneessä)'	L <i>tāktā</i> 'tukikaari (veneessä)'	UEW: 534
*tulə 'tuli'	*tul 'tuli'	I <i>tul</i> , L <i>tāl</i>	UEW: 535
*tumpə 'selkä'	*tūp 'selkä'	I L <i>tup</i> , Vo Up <i>tūp</i> , Lu <i>tōp</i>	UEW: 538, äänteellinen selitys ks. kohta 3.3.4.1
*tunə- 'tottua, oppia'	*tūnema- 'oppia, opetella'	I N <i>tunema-</i> , Vo <i>tūñema-</i> (!), Lu <i>tōmejā-(!)</i> L <i>tāmeñā- (!)</i>	UEW: 537; Aikio 2013a: 14
*ujə- 'uida'	*iä- 'uida'	I <i>ija-</i> , L <i>iä-</i>	UEW: 542
*uwšə 'lammas'	*ūž-γa 'lampaantalja'	I <i>užγa</i> , L <i>āžγa</i> 'lampaantalja'	UEW: 541
*wuδ'ə 'uusi'	*u 'uusi'	I <i>u</i> , L <i>u</i>	UEW: 587

Kur. *ü-ə

kur. *ü-ə	mkma.	nyk.	lähteet
-----------	-------	------	---------

*küjə 'käärme'	*kī-škə 'käärme'	I <i>kiške</i> , L <i>kəškə</i>	UEW: 154–155
*künčə 'kynsi'	*küč 'kynsi'	I <i>küč</i> , L <i>kəč</i>	UEW: 157–158
*küšə 'paksu'	*küž-γə 'paksu'	I <i>küžγə</i> , L <i>kəžγə</i>	UEW: 161
*kütə 'keskiosa'	*kīδ-al 'vyötärö'	I <i>kəδal</i> , L <i>kəδäl</i> 'vyötärö'	UEW: 163; Sammallahti 1988: 544
*kütə- 'sitoa'	*kīčke- 'valjastaa'	I <i>kičke</i> -, L <i>kəcke</i> - 'valjastaa'	UEW: 903
*sūjə 'syy, vuosirengas'	*ši(j) 'vuosirengas'	N <i>šija</i> , <i>ši</i> , L <i>šaj(a)!</i>	UEW: 443
*sūkəš 'syksy'	*šižə 'syksy'	I <i>šəžə</i> , L <i>šəžə</i>	UEW: 443
*sülə 'syli(mitta)'	*sūl(ə) 'syli(mitta)'	I <i>šülə</i> , I (Ok) <i>sül'ə</i> , L <i>šəl</i>	UEW: 444
*sūd'ə 'puuhiili'	*šū 'hiili'	I <i>šūj</i> , L <i>šū</i>	UEW: 477–478
*tūjə 'tyvi'	*tūj 'tyvi; alku'	I <i>tūj</i> , L <i>təj</i>	UEW: 523–524

Kur. *ü-ä

kur. *ü-ä	mkma.	nyk.	lähteet
*külmä 'kylmä'	*kīlmə 'jäätynyt, jäinen'	I <i>kälme</i> , L <i>kəlmə</i>	UEW: 663
*künčä- 'kaivaa'	*künče- 'kaivaa'	I <i>künče</i> -	UEW: 663–664
*künärä 'kynärä'	*kīner 'kynärä'	I <i>kāner</i> , L <i>kāner</i>	UEW: 158–159; Sammallahti 1988: 544
*wülä 'ylä'	*wül- 'ylä-'	I <i>wül</i> -, L <i>wəl</i> -	UEW: 573–574

Kur. *ä-ə

kur. *ä-ə	mkma.	nyk.	lähteet
*jäntəj 'jänne'	*jīdāj 'jänne'	I <i>jədāj</i> , L <i>jədāj</i>	UEW: 92; Aikio 2014c: 154
*jäjə 'jää'	*i 'jää'	I <i>ij</i> , L <i>i</i>	UEW: 92;
*jäšəjə 'jäsen'	*jīžəj 'jäsen; (korren) solmu'	I <i>jəžəj</i> , Vo <i>jīžij</i> , Lu <i>jəžəj</i> , !L <i>ježəj</i>	UEW: 95; Aikio 2014c: 154
*kärə- 'kääriä, sitoa'	*kirä- 'pujottaa'	I <i>kerä</i> -, L <i>kerä</i> - 'pujottaa'	Aikio 2002: 18–20
*kärkə 'palokärki'	*kirə 'palokärki'	I <i>kerə</i> , L <i>kerə</i>	UEW: 652
*kätə 'käsi'	*kit 'käsi'	I L <i>kit</i>	UEW: 140
*läktə- 'lähteä'	*lektä- 'lähteä, tulla ulos'	I <i>lekta</i> -, L <i>läktä</i> -	UEW: 239–240
*lāmə 'liemi'	*lem 'keitto, liemi'	I L <i>lem</i>	UEW: 245; Aikio 2012: 232–241
*lämpə 'lämmin'	*lip, *liwə 'haalea, leuto, lämmin'	L <i>lip</i> , I Vo <i>lewe</i> , U Lu L <i>liwə</i>	UEW: 685
*mälkä 'rinta'	*mel 'rinta'	I L <i>mel</i>	UEW: 267

*nälä- 'niellä'	*nelä- 'niellä'	I <i>nelä-</i> , L <i>nelä-</i>	UEW: 315; Aikio 2012: 232–241
*närä 'nenä'	*nir 'nenä, kuono, nokka'	I L <i>ner</i>	UEW: 303–304; Aikio 2012: 232–241
*päntä- 'sittoa'	*piḍä- 'sittoa'	I <i>piḍä-</i> , L <i>piḍä-</i>	Aikio 2014c: 138
*šājčəmə '7'	*šim '7'	I N <i>šām</i> , I (Ok) <i>šim</i> , <i>šišim</i> (← udm. <i>šižim</i>), Up Lu L <i>šām</i>	UEW: 773
*sāja 'märkä, mätä'	*sü 'märkä, mätä'	I <i>šuj</i> , Ok <i>šuj</i> L <i>šü</i>	UEW: 434; Aikio 2012: 229
*sälä 'rasva'	*sel 'rasva'	I L <i>šel</i> , Ok <i>šel</i>	UEW: 758
*sāṇə- 'kammata'	*seṇä- 'penkoa, tonkia; etsiä tarkkaan'	I <i>šeṇa-</i> , Ok <i>šeṇa-</i> , L <i>šāṅgä-</i>	uusi rinnastus, ks. kohta 4.1.9
*šāṅkə 'kuiva oksa; sänki'	*šeṇgə 'kuiva oksa'	I <i>-šeṅge</i> , I (M) <i>šeṅge</i> , L <i>šāṅgə</i> 'kuivunut oksa (L); kasvava puu (M L)'	UEW: 756; Bereczki 2013: 222–223
*tājo 'täi'	*ti 'täi'	I <i>tij</i> , L <i>ti</i>	UEW: 515
*tāwmə- 'täyttä' ← *tāwḍ-mə-	*temä- 'täyttä'	I <i>tema-</i> , L <i>temä-</i>	ks. kohta 4.3.14
*tāwḍə 'täysi'	*tić 'täysi'	I <i>tić</i> , L <i>cic</i>	UEW: 518
*wākə 'voima'	*wi 'voima'	I <i>wij</i> , L <i>wi</i>	UEW: 563
*wāṇəw 'vävy'	*wiṇə 'vävy'	I <i>wēṇe</i> , Up L <i>wiṇə</i> , L <i>wiṇgə</i>	UEW: 565–566
*wāḍəmə 'ydin'	*wim 'luuydin'	I <i>wem</i> , Up <i>wimə</i> , Lu <i>mimə</i> , L <i>wim</i>	UEW: 572–573
*āṇə- 'palaa'	*eṇä- 'korventua'	I <i>eṇa-</i> , !L <i>əṅgä-</i>	UEW: 26

Kur. *ä-ä

kur. *ä-ä	mkma.	nyk.	lähteet
*čākä- 'laittaa, panna sisään'	*čie- 'pukea, pukeutua'	I <i>čije-</i> , L <i>čie-</i>	Aikio 2015b: 63
*jämä- 'jähmettyä, puutua'	*jime- 'puutua, sokeutua'	I <i>jāme-</i> , L <i>jāme-</i>	Aikio 2015b: 63
*jārwä 'järvi'	*jer	I <i>jer</i> , L <i>jār</i>	UEW: 633
*jārä	*jīr- 'ympäri-'	I <i>jār-</i> , L <i>jār</i>	UEW: 94–95
*kājä 'koi'	*kije 'koi'	I <i>kije</i>	Aikio 2015b: 63
*kältä- 'vetää nuottaa' ← *kälä- 'kahlata'	*kelḍe 'nuotta'	I L <i>kelḍe</i>	UEW: 649
*kälä- 'kahlata'	*kelä- 'kahlata'	I <i>kela-</i> , L <i>kelä-</i>	UEW: 133–134; Aikio 2015b: 63
*kämä 'kenkä, saapas'	*kem 'saapas'	I L <i>kem</i>	UEW: 650; Aikio 2015b: 63
*känsä- 'kylmetä'	*kiže-	L <i>kiže-</i>	
*lämä 'rupi'	*lim(ə) 'rupi'	I <i>lümö</i> , L <i>lim</i>	UEW: 686; Aikio 2015b: 63

*pälä 'puoli'	*pel(ə) 'puoli'	I <i>pel</i> , L <i>pelə</i>	UEW: 362–363; Aikio 2015b: 63
*šākä 'monni, made'	*ši-kol 'monni'	I <i>šij</i> -, L <i>ši</i> -	UEW: 469; Aikio 2015b: 66
*šälä- 'leikata'	*šelä- 'pilkkoa'	I <i>šela</i> -, L <i>šelä</i> -	UEW: 470–471; Aikio 2015b: 64
*šänä 'sieni'	*šin 'taula'	I <i>šen</i> , Up Lu L <i>šin</i>	Aikio 2015b: 66
*särnä 'saarni'	*šertnə	I <i>šarthē</i> , I (Ok) <i>sarthīj</i> , <i>šarthīj</i> , N <i>šertnē</i> , Lu <i>šernə</i> , L <i>šärtni</i>	UEW: 752; Aikio 2015b: 64
*särä 'suoni'	*ser 'verisuoni'	I <i>šer</i> , I (Ok) <i>šer</i> , L <i>šär</i>	UEW: 437; Aikio 2015b: 64
*šäsänä 'tikka'	*šištə 'tikka'	I <i>šište</i> , Up Lu L <i>šištə</i>	Aikio 2015b: 64
*tälwä 'talvi'	*tel(ə) 'talvi'	I <i>tele</i> , L <i>tel</i>	UEW: 516; Aikio 2015b: 64
*wärkä 'munuainen'	*weryə	I <i>werye</i> , L <i>wärɣə</i>	UEW: 817–818
*wätä- 'kuljettaa, johdattaa, ajaa'	*wiðe- 'viedä johonkin, johdattaa, kuljettaa'	I <i>wüðe</i> -, Vo U Lu L <i>wiðe</i> -	UEW: 569–570; Aikio 2014c: 155
*äjmä 'neula'	*im(ə) 'neula'	I <i>ime</i> , L <i>im</i>	UEW: 22–23; Aikio 2015b: 62
*älä 'syli'	*elte 'sylillinen'	I <i>öltö</i> , <i>elte</i> 'sylillinen'	UEW: 23–24; Aikio 2015b: 62
*äskä 'kiila'	*iskə 'kiila'	I <i>iške</i> , L <i>iškə</i>	T. Itkonen 1997: 259

Liite 2

Permiläisten kielten perintösanasto

Kur. *a-a

kur. *a-a	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*aja- 'ajaa, pacta'	*oj- 'ajaa takaa'	*uj-, <i>ujj-</i> 'ajaa takaa', J <i>ujj-</i> , U <i>ujj-</i>	*qj- > <i>voj-</i> 'karata, lähteä karkuun jnk kanssa, viedä nopeasti pois'	KESKJ: 61; UEW: 4; Aikio 2015b: 54
*a/ɛmpa- 'ampua'	*ub- 'ampua'	*ubj- > <i>ibj-</i>	-	UEW: 606–607; Aikio 2018a: 6
*amta- 'antaa'	*ud- 'antaa juoda ja syödä'	*ud- > <i>udj-</i> 'antaa juoda'	*ud > <i>ud-</i> , J <i>ud-</i> 'juottaa, syöttää, antaa ruokaa'	UEW: 8; Aikio 2018a: 6
*apta- 'haukkua'	*ut- 'haukkua'	ut- > <i>utj-</i> 'haukkua'	*ut- > <i>uvt-</i> , <i>ut-</i>	UEW: 14; Aikio 2015b: 54
*arja- 'revetä'	*or- 'katketa, revetä'	*ür- > <i>urj-</i> 'kitkeä; revetä', urs. <i>ur-</i> , B <i>ur-</i> , šošm. <i>ur-</i>	*q̄r- > <i>or-</i> 'katketa, revetä; väsyä', SysY <i>q̄r-</i> J <i>úr-</i>	KESKJ: 206–207; Aikio 2018a: 13
*aška/ilə 'askel'	*oškil 'askel'	(Wied.) <i>učkil</i>	*q̄škil > <i>voškov</i> , J <i>úškol</i>	UEW: 19; Aikio 2015b: 54
*aɕma 'uni'	*un(m) 'uni'	*um(m) > <i>um</i>	*u/q̄n(m) > S (LL, Skr. SysK) <i>on</i> , SysY <i>q̄n</i> J J <i>ún</i> , S (VyčY, Vym, İz. VyčA, Ud.) <i>un(m)</i>	KESKJ: 297; Aikio 2015b: 53
*čača- 'syntyä'	*čuž- 'syntyä, kasvaa'	*čužj- > <i>čjžj-</i> 'syntyä, kasvaa', (Let. Ud.) <i>čuž-</i>	*čuž- > S P J <i>čuž-</i> 'syntyä, kasvaa', (Let. Ud.) <i>čuž-</i>	SSKZD: 418; UEW: 52; Aikio 2015b: 54
*kača- 'antaa lahja'	*kož- 'lahja, myötäjäiset'	*kúžim > <i>kužim</i> 'lahja'	*kožin > <i>kožin</i> 'myötäjäiset', SysY <i>kōžin</i> , J <i>kúžin</i>	KESKJ: 127–128; UEW: 111; Aikio 2015b: 54
*kajwa- 'kaivaa'	*koj- 'heittää'	*kuja- > <i>kuj-</i> 'heittää', urs. B <i>kujal-</i>	*koj- > <i>koj-</i> 'viskata; kaataa', SysY <i>kōj-</i> , J <i>kújal-</i>	KESKJ: 128; Aikio 2015b: 54
*kala- 'kalastaa verkolla' → *kala-ma	*kulām 'verkko'	-	*kulēm > <i>kulēm</i> 'kalin'	Aikio 2015b: 54
*kana- 'kaivaa'	*kun-	-	*kun-dj- > <i>kundj-</i> 'haudata', mprm. <i>kund-</i>	KESKJ: 146; Zhivlov 2014: 127
*kaɕ'a- 'jättää'	*kol'-	*kül'j- > <i>kjł'j-</i> 'jättää', urs.	*kql'- > <i>kol'-</i> 'jättää, jättää', SysY <i>kql'-</i> J <i>kúl'-</i>	KESKJ: 131; UEW: 115–116; Aikio 2015b: 54

		<i>kol'ə-, kul'ə-, B kol'ə-</i>		
*ña/ɛnča- 'venyā'	*núž- 'venyā'	*núž- > <i>núža-</i> 'venyā, pitkittyä'	*núž- > <i>núžal-</i>	UEW: 323; Aikio 2015b: 65
*panča- 'avata'	*puž- 'kääriä ylös'	*puž- > <i>pužaltj-</i> 'kääriä ylös'	*puž > <i>puž-</i> 'kääriä ylös', J <i>puž-</i>	Aikio 2015b: 54
*pa/ɛra 'hyvä'	*bur 'hyvä'	<i>bur</i> 'oikea; (vanh.) hyvä''	<i>bur</i>	KESKJ: 42; Zhivlov 2014: 127; Aikio 2015b: 64–65
*śara- 'kuiva'	*śur- 'kova, kuiva'	*śur- > <i>śurmj-</i> 'kovettua (ihosta)'	*śur- > (I) <i>śur-</i> 'mennä vanhaksi, kovettua', (I), <i>śurem</i> , J <i>śurem</i> 'kuiva, kova'	KESKJ: 275; UEW: 466; Aikio 2015b: 56
*śarja 'palkki'	*śorj 'tanko, orsi'	*śurj > <i>śurj</i> 'tanko, orsi (kanoille, pyykille)', urs. <i>śurə</i> , šośm. <i>śurj</i> , B <i>śorə</i>	*śorj > <i>śor(j)</i> , J <i>śúr</i> 'id.'	Lytkin 1964: 62; KESKJ: 253; Aikio 2015b: 56
*ta/ɛnta- 'säikähtää'	*dud- 'säikähtää' -	-	*dud- > <i>dud-</i> 'säikähtää (hevosesta, karjasta)'	KESKJ: 97; Zhivlov 2014: 143
*ta/ɛŋka 'takku'	*tug 'ripsu, tupsu'	*tug > <i>tug</i> 'ripsu, tupsu, töyhtö'	<i>tug(j)</i>	Zhivlov 2014: 143; Aikio 2015b: 65
*tala 'katos, suoja'	*tul- 'maja'	*tulj > <i>tijlīs</i> 'maja'	-	UEW: 508; Aikio 2015b: 56
*ta/ɛrna 'ruoho'	*turjŋ	*turjŋ > <i>turjŋ</i>	turun	Aikio 2015b: 65
*wanča- 'liikkua varoen'	*vuž- 'mennä yli'	*vužj- > <i>vjžj-</i> 'mennä yli'	*vuž > <i>vuž-</i> , J <i>vuž-</i>	UEW: 557; Aikio 2015b: 56
*wančaw 'juuri'	*vužj 'juuri'	*vužj > <i>vjžj</i> 'juuri'	*vuži > <i>vuž(j)</i> , J <i>vuž</i>	KESKJ: 69–70; UEW: 548; Aikio 2015b: 56
*wa/ɛŋkaw 'kädensija'	*vugi 'kädensija'	*vugi > <i>vugj</i> 'kädensija, sanka'	*vugi > <i>vug(j)</i>	KESKJ: 69; Zhivlov 2014: 143; Aikio 2015b: 65

Kur. *a-ə

kur. *a-ə	kprm.	udm.	komi	lähteet
*ańə 'kälý'	*oń- 'vanhemma	-	*qńa > <i>ońa</i> 'vanhemman veljen vaimo'	UEW: 10; Aikio 2015b: 51

	n veljen vaimo'			
*anə 'suuri, moni'	*una	*uno > <i>uno</i>	*una > <i>una</i>	Zhivlov 2014: 130
*čašə 'mallas, ohra'	*čuži 'mallas'	*čuž- > <i>čužjem</i> 'mallas'	*čuž > <i>čuž(j)</i> , <i>čužva</i> 'vierre', (Let.) <i>čužva</i>	SSKZD: 418; KESKJ: 312; Aikio 2015b: 52
*jasə 'viileä sää'	*juz-	*juz > <i>juz</i> 'viileä'	*juz- > <i>juzgi-</i> 'jomottaa, kolottaa, vihloa kylmästä (hampaat)'	KESKJ: 334; Aikio 2015b: 52
*jaðə- 'kysyä'	*ju- 'kysyä'	*jua- > <i>jua-</i>	*jual- > <i>juav-</i>	Aikio 2015b: 52
*kajə 'ruoho, korsi, vihne'	*kij	<i>kij</i> 'vihne'	<i>kij</i>	Aikio 2015b: 52
*kalə- 'kuolla'	*kul- 'kuolla'	*kul- > <i>kulj-</i>	*kul- > <i>kuv-</i> , J <i>kul-</i>	UEW: 173; Aikio 2015b: 52
*kamtə 'kansi'	*kud 'koppa, kori'	*kud- > <i>kudj</i> 'koppa, kori'	*kud > <i>kud</i>	Aikio 2015b: 52
*karkə- 'olla pureva'	*kur- → *kur- <i>id</i> 'karvas, katkera', *kur-t- <i>é</i> 'purra'	*kur- > <i>kurjt</i> 'karvas, katkera', <i>kurtčj-</i> 'purra, puraista'	*kur- > <i>kurjd</i> , <i>kurččj-</i>	Aikio 2015b: 52; Metsäranta 2017: 218–223
*maŋsə- 'olla väsynyt'	*muž- 'väsyä'	-	*muž > <i>muž-</i> 'väsyä'	Aikio 2015b: 52
*nálə- 'nuolla'	*nul- 'nuolla'	*nul- > <i>nulj-</i>	*nul- > <i>nuv-</i> , J <i>nul-</i>	UEW: 321; Aikio 2015b: 53
*parəwa 'lautta, parvi'	*pur 'lautta'	*pur > <i>pur</i>	*pur > <i>pur</i>	Aikio 2015b: 53
*šalə 'suoli'	*šul 'suoli'	*šul > <i>šul</i>	*šul > <i>šuv(j)</i>	Aikio 2015b: 53
*šarwə 'sarvi'	*šur 'sarvi'	*šur > <i>šur</i>	*šur > <i>šur</i>	KESKJ: 274; Aikio 2015b: 53
*saxə- 'saapua, saada'	*su- 'saapua, sada kiinni'	*su- > <i>su-tj-</i> 'saada kiinni, saapua'	*su- > <i>su-</i> 'saapua, saavuttaa, tavata'	Zhivlov 2014: 131–132; Aikio 2015b: 53
*wajə 'rasva'	?	<i>věj</i> 'voi, rasva, öljy'	<i>vīj</i>	Aikio 2015b: 53

Kur. *e-ə

kur. *e-ə	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*ejə 'yö'	*oj 'yö'	*uj- > <i>uj</i> , Lo <i>uj</i>	*qj- > <i>voj</i> , SysY <i>qj</i> , J <i>újj</i>	KESKJ: 60; UEW: 72

*jerə- 'kirota, kiroilla'	*jor- 'kirota'	*jūr- > <i>juriškj-</i> , B <i>jør-</i> 'kirota, kiroilla, manata'	*jǫr- > <i>jor-</i> , SysY <i>jǫr-</i> , J <i>jūr-</i>	KESKJ: 101; UEW: 97–98
*kej(x)ə- 'olla soitimella'	*koj- 'olla soitimella'	-	*kǫj- > <i>koj-</i> 'olla soitimella', <i>kojt</i> , SysY <i>kǫj-</i> , J <i>kūt'</i> 'soidin(paikka)'	KESKJ: 128; UEW: 143
*kerə 'kuori'	*korj 'kuori'	*kūr > <i>kur</i> , Lo. <i>kur</i> , B <i>kør</i> 'kuori, kaarna'	*kǫri > <i>kor(j)</i> , SysY <i>kǫr</i>	KESKJ: 133; UEW: 148–149
*keskə 'ristiselkä, keski(osa)'	*koskj 'ristiselkä'	*kūs > <i>kus</i> , Lo. <i>kus</i> B <i>køs</i>	*kǫsk > <i>kos(k)</i> , SysY <i>kǫs</i> , J <i>küsk</i>	KESKJ: 134
*lelə 'lyly'	*lol	-	*lǫl > I <i>lō</i> 'puun mutkan kova puoli'	KESKJ: 160; UEW: 244
*lewlə 'henki'	*lolj 'henki, sielu'	*lül > <i>lul</i> , Lo. <i>lul</i> 'sielu, henki, elämä'	*lǫli > <i>lov</i> , SysY <i>lǫl</i> , J <i>lül</i> , * <i>lolja</i> > <i>lovja</i> , J <i>lúlja</i> 'elävä, eloisa'	Lytkin 1961: 142; KESKJ: 160; UEW: 247–248
*mekšə 'mehiläinen'	*moš(k) 'mehiläinen'	*mūš > <i>muš</i>	*mǫš > <i>-muš</i> , P <i>moš</i> , J <i>muš</i>	KESKJ: 169; UEW: 271
*menə- 'mennä'	(!) *mun- 'mennä'	*munj- > <i>mīnj-</i> 'mennä'	*mun- > <i>mun-</i> , J <i>mun-</i> 'id.'	KESKJ: 178; UEW: 272
*metə 'mesi'	*mā 'hunaja'	<i>mu</i>	<i>ma</i>	KESKJ: 167; UEW: 273
*pejrə 'piiri, raja; ympäri'	*borj 'piennar'	?*bū/ur > <i>ana-</i> <i>bur</i> 'pellonpiennar'	*bǫri > <i>bor(j)</i>	KESKJ: 40; Metsäranta 2019: 133–138
*pelə- 'pelätä'	*pol- 'pelätä'	*pū/ul > <i>pulj-</i>	*pǫl- > <i>pol-</i> , SysY <i>pǫl-</i> , J <i>púl-</i>	KESKJ: 223; UEW: 370
*penä- j/*penə 'koira'	*ponj 'koira'	*pūnj > <i>punj</i> , urs. <i>punə</i> , šošm. <i>punij/ə</i> , B <i>pənə</i>	*pǫni > <i>pon(j)</i> , SysY <i>pǫn</i> , J <i>pún</i>	Lytkin 1964: 60; KESKJ: 224–225; UEW: 371; Metsäranta 2017: 228–229
*sentə- 'syntyä, lisääntyä'	*sod- 'lisääntyä'	-	*sǫd- > <i>sod-</i> 'lisääntyä', SysY <i>sǫd-</i> , J <i>súd-</i>	KESKJ: 259
*tejə 'tie'	*toj 'tie'	-	*tǫj > <i>tuj</i> , J <i>túj</i>	Lytkin 1961: 188; UEW: 794
*tejmə- 'pehmeä; olla pehmeä'	*tom 'nuori'	-	*tǫm 'nuori' > <i>tom</i> 'nuori', SysY <i>tǫm</i> , J <i>túm</i>	Aikio 2015a: 15–16; Metsäranta 2019: 133–138
*werə 'veri'	*vir 'veri'	<i>vir</i>	<i>vir</i>	UEW: 576
*wetə 'vesi'	*vā 'vesi'	<i>vu</i>	<i>va</i>	KESKJ: 46; UEW: 570
*wexə- 'ottaa, tarttua'	*vo-/və- 'tulla, saapua'	*vūj > <i>vuj-</i> 'tulla, saapua', B <i>vu-</i> , <i>vuu-</i> , J <i>vuj-</i> , <i>vuij-</i>	*vǫ/o > <i>vo-</i> , SysY <i>vo-</i> , J <i>vúølt-</i> 'id.'	KESKJ: 63; uusi rinnastus, ks. 4.3.17

Kur. *e-ä

kur. *e-ä	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*čečä 'setä'	*čož 'eno'	*čož > <i>čuž(-murt)</i> 'eno'	*čož > S SysY J <i>čož</i> 'eno', (Let. Ud.) <i>čož</i>	SSKZD: 414; KESKJ: 308; UEW: 34–35
*elä- 'elää'	*ol- 'elää, olla'	*ol- > ulj-	*ol- > S J <i>ol-</i>	KESKJ: 203; UEW: 73
*jemä 'yliluonnolli nen'	*jom-a 'noita'	-	*jom-a > S <i>jom-a</i> 'noita'	uusi rinnastus, ks. 4.3.3
*keč-kä ← *kenčə- 'etsiä'	*kočk- 'etsiä'	*kočk- > <i>kuški-</i> , G <i>kučki-</i>	(!) *koš- > P <i>košši-</i> , J <i>košši-</i>	UEW: 145–146, ks. myös kohta 3.3.4.2
*kerjä- 'pyytää'	*kər- 'pyytää'	*kor- > <i>kurj-</i> 'pyytää, rukoilla'	*kor- > S J <i>kor-</i> 'pyytää, kerjätä'	KESKJ: 133; UEW: 149
*lewV- /lexə- 'olla, tulla joksikin; synnyttää'	*lo- 'olla, tulla'	*lü- > <i>luj-</i> , B <i>lu-</i> , <i>lu-</i> , J <i>luj-</i> , <i>luj-</i> 'olla, tulla (olemaan)'	*lo- > <i>lo-</i> , SysY <i>lo-</i> , mprm. <i>lq-</i> , ! J <i>lu</i>	KESKJ: 161; UEW: 243–244; WotjWsch: 148; Aikio 2014d: 22–23
*menkä 'syy, aihe; asia' < *men-kä	*mög 'syy, aihe; asia, työ'	*mog > <i>mug</i> 'syy, aihe, perustelu, tarkoitus'	*mog > <i>mog</i> 'asia, työ, toimi; tarve; tehtävä, toimeksianto; pyyntö'	uusi rinnastus, ks. kohta 4.3.9.
*mertä 'ihminen'	*mört 'ihminen'	*mort > <i>murt</i>	*mort > S J <i>mort</i>	KESKJ: 174
*neljä '4'	*nol' '4'	*nül' > <i>njl'</i> , urs. B <i>nul'</i>	*nol' > S <i>nol'</i> , SysY <i>nol'</i> , J <i>nül'</i>	KESKJ: 189; UEW: 315–316
*pečä 'mänty'	*požem 'mänty'	*požim > <i>pužim</i>	*požem > S <i>požem</i> , J <i>požém</i>	KESKJ: 223; UEW: 727
*peksä- 'hakata'	*pes-	*pes- > <i>pos-</i>	*pes- > S <i>pes-</i> , J <i>pés-</i>	UEW: 368–369
*peljä 'korva'	*pel' 'korva'	*pel' > <i>pel'</i>	*pel' > S J <i>pel'</i>	UEW: 370
*peð'ä 'kupla; rakko; linnun rinta'	*pəl' 'kupla, rakko'	*pol' > <i>pul'i</i> 'rakko, rakkula; kupla, pore'	*pol' > S <i>bol'</i> , P <i>va-pol'</i> 'vesirakko, vesikello', J <i>pol'</i> '(vesi- t. saippua)kupla'	uusi rinnastus, ks. kohta 6.2.1
*perä 'peräosa'	(!)*bär 'takaosa; perä'	*ber > <i>ber</i> 'takaosa; perä'	*bör > S <i>bər</i> , J <i>bór</i>	UEW: 373
*pesä 'pesä'	*poz 'pesä'	*poz > <i>puz</i> 'muna'	*poz > S SysY J <i>poz</i>	KESKJ: 223; UEW: 375
*set-tä- 'polttää' (← *setə 'noki; puuhiili'?)	*sot- 'polttää'	*sot- > <i>sutj-</i> 'polttää'	*sot- > <i>sot-</i> SysY <i>sot</i> , J <i>sot-</i> 'polttää'	uusi rinnastus ks. kohta 4.3.12

*šepä 'kaula'	*šiäs 'länget'	<i>šies</i> 'länget'	<i>S šijes, J šíos</i>	UEW: 473–474
*šeŋkä 'kapea'	*šog	*šog > <i>šug</i> 'vaikea, hankala, tukala'	*šog > <i>S šog</i> 'suru, murhe, <i>J šogal-</i> 'murehtia'	Aikio tulossa b
*tenä 'hinta, arvo'	*don 'hinta, maksu'	*don > <i>dun</i>	*don > <i>S J don</i>	KESKJ: 95; UEW: 521
*wexə-ptä- 'ottaa, tarttua' ← *wexə- 'ottaa, tarttua'	*vot- 'kerätä, poimia'	-	*vot- > <i>vot-</i> , SysY <i>vot-</i> 'kerätä, poimia (sieniä, marjoja)'	uusi rinnastus, ks. kohta 6.2.15

Kur. *ę-a

kur. *ę-a	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*čëppa- 'leikata, loveta'	*čup- 'salvoa, tehdä lovi'	*čup > <i>čupi-</i> 'salvoa, tehdä puuhun pilkka'	*čup > <i>čup-</i>	Aikio 2015b: 59
*ękta- 'ripustaa'	(!) *okt- 'asettaa sadin'	-	*okti- > <i>okti-</i> , SysY <i>okti-</i> 'asettaa sadin'	UEW: 5–6; Aikio 2015b: 59
*ęla- 'ala-'	*ul- 'ala-	*ul- > <i>ul-</i>	*ul- > <i>ul-</i>	UEW: 6; Aikio 2015b: 59
*ęńa 'kesy'	*uń- 'hiljainen, rauhallinen; ovela'		*uńę > Peč. <i>uńę</i> , VyčA <i>uńe</i> 'hiljainen, rauhallinen; ovela'	Aikio tulossa b
*kečä- 'ymmärtää; osata'	*kuž- 'osata'	*kužim > <i>kužim</i> 'voima, voimakkuus'	*kuž- > <i>kuž-</i> 'osata', <i>J kuž-</i>	Zhivlov 2014: 143; Aikio 2015b: 59
*męksa 'maksa'	*musk 'maksa'	*mus > <i>mus</i>	*musk- > <i>mus(k-)</i>	KESKJ: 179; UEW: 264; Aikio 2015b: 59
*sęksa 'Pinus sibirica'	*susj-pu 'siperiansem bra'	<i>susj-pu</i> 'kataja'	<i>suspu</i>	KESKJ: 267; Aikio 2015b: 60
*šęlkaw 'salko, paalu'	*šul 'jalas'	*šul > <i>dęd' i šul</i> 'reen antura, jalas'	*šul > <i>dod' šuv</i>	KESKJ: 273; Reshetnikov & Zhivlov 2011: 106; Aikio 2015b: 60
*šęta '100'	*šo '100'	*šu > <i>šu</i> , B <i>šu</i> , urs. <i>šu</i> (mutta <i>šuos</i>)	*šq > <i>šo</i> , SysY <i>šq</i>	Lytikin 1964: 61; UEW: 467; Aikio 2015b: 60
*tęrka 'kurki'	*turig	*turi > <i>turi</i>	*turig > <i>turi</i> , (LL) <i>turig</i>	KESKJ: 287; Aikio 2015b: 60
*šęra- 'kuivua'	*šur-	-	*šur- > <i>šurav-</i> 'kuivua'	Zhivlov 2014: 133

*ńęra 'suo'	*ńur 'suo'	ńur 'suo'	ńur 'suo'	KESKJ: 201; Zhivlov 2014: 143
*sek-ka 'sakka'	*suk 'tiheä'	-	*suk > suk 'tiheä, sankka'	KESKJ: 266; Zhivlov 2014: 142

Kur. *ę-ə

kur. *ę-ə	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*čęčə 'villisorsa'	*čęž 'sorsa'	*čęž > čęž	*čęž > (Ud.) čęž	KESKJ: 310; Aikio 2015b: 57
*ęšə- 'leiriytyä'	*už- 'nukkua'	*įži- > iżi-	*už- > uż-	KESKJ: 296; Aikio 2015b: 58
*ęđə 'vuosi'	*wq- 'vuosi'	*wa- > wa-pum 'aikakausi'	*q > vo, SysY q, J u 'vuosi'	KESKJ: 59; Aikio 2015b: 57
*jękə 'joki'	*ju 'joki'	ju-	ju	UEW: 99–100; Zhivlov 2014: 134
*jęxə- 'juoda'	*ju- 'juoda'	*ju- > juj-, S ju- , K d'u-	*ju- > ju-, J ju-	UEW: 103; Zhivlov 2014: 134
*lęntə 'lansi, alava maa'	*lud 'pelto, aukea'	lud 'pelto, aukea'	lud	Aikio 2015b: 58
*męxə 'maa'	*mu 'maa'	mu	mu	UEW: 263; Aikio 2015b: 58
*ńękćəm 'kidus'	*ńę/okćim 'kidukset'	-	(V) ńokćim, (Sys.) ńękćim 'kidukset'	UEW: 311–312; Aikio 2015b: 58
*ńęlə 'nuoli'	*ńęl 'nuoli'	ńęl	ńęv(j), J ńul	KESKJ: 197; Aikio 2015b: 58
*ńęrə 'heikko, pehmeä'	*ńęrə 'heikko; vitsa'	ńęr 'vitsa, varpu; piiska, raippa; vapa'	ńęr 'heikko (veitsen terästä)', ńęr(j) 'vitsa, varpu; verso', J ńur	KESKJ: 198; Zhivlov 2014: Aikio 2015b: 58
*śęmə 'suomu'	*śęm 'suomu'	śęm, K śóm	śęm, J śum 'suomu; raha'	UEW: 476; Aikio 2015b: 59
*sęnə 'suoni'	*sęn 'suoni'	sęn	sęn	UEW: 441; Aikio 2015b: 59
*śęrə '(taka)reuna '	*śęr 'jonkin takana t. toisella puolella oleva paikka'	śęr 'tausta, jnk takana (t. toisella puolella) oleva paikka	śęr- 'jonkin takana sijaitseva'	KESKJ: 270; uusi rinnastus, ks. kohta 4.1.10
*tęktə 'kuikka'	*toktj 'kuikka'	-	(Ud.) toktj	Aikio 2015b: 59
*đ'ęmə 'tuomi'	*l'ęm 'tuomenmarj a'	l'ęm 'tuomenmarja'	l'ęm(j-) 'id.', J l'um	KESKJ: 164–165; UEW: 65–66; Aikio 2015b: 57

Kur. *i-ə

kur. *i-ə	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*ipsə 'haju'	*is 'haju'	-	<i>is</i>	KESKJ: 109; UEW: 83–84
*kiwə 'kivi'	*ki 'kivi'	<i>ke</i> (!)	<i>-ki</i>	UEW: 163–164
*kiškə- 'heittää'	*kišk- 'kaataa'	<i>kiška-</i>	<i>kiškav-</i>	KESKJ: 124–125; UEW: 667; Sammallahti 1988: 552
*nimə 'nimi'	*nim 'nimi'	<i>nim</i>	<i>nim</i>	UEW: 305
*nimə- 'imeä'	*nim- 'imeä'	-	P <i>nimav-</i>	UEW: 82–83; Sammallahti 1988: 536
*nijə 'niini'	*nin 'niini'	<i>nin</i>	<i>nin</i>	UEW: 707
*pilwə 'pilvi'	*pil 'pilvi'	<i>pil'em</i>	<i>piv</i> , mprm. <i>pil</i>	KESKJ: 221; UEW: 381
*pijə 'hammas'	*piñ 'hammas'	<i>piñ</i>	<i>piñ</i>	KESKJ: 222; UEW: 382
*šikə 'hius, hiukset; letti'	*ši 'karva, hius'	<i>ši</i>	<i>ši</i> 'karva, hius, jouhi'	UEW: 471
*wiðə- 'hakata; tappaa; pyydystää'	*vi- 'tappaa'	<i>vijj-</i>	<i>vi-</i>	UEW: 566–567
*wiksə 'väljoki'	*vis(k) 'väljoki'	<i>vis(k)</i> 'väli(matka), väliaika'	<i>vis(k)</i> 'jolma, kanava'	KESKJ: 58; UEW: 823; Aikio 2015a: 1–2
*wittə '5'	*vit '5'	<i>vit'</i>	<i>vit</i>	UEW: 577

Kur. *i-A

kur. *i-ä, *i-a	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*činqä 'tuki'	*čeg 'pylväs; puunaula'	*čeg > čog '(puu)naula; tappi; paalu; neulepuikko'	*čeg- > čeges 'sivulauta; pylväs'	uusi rinnastus, ks. kohta 4.3.2
*iskä- 'uskoa'	*eskj- 'uskoa'	*eskj- > oskj-	*eskj- > eskj-, J <i>jésk-</i>	KESKJ: 332; UEW: 76
*ji/elmA 'ilma, taivas'	*jen(m)	! <i>in(m)</i> 'taivas'	*jen(m) > jen(m), J <i>jen</i> 'jumala, taivas'	KESKJ: 99
*kirä- 'hakata, lyödä'	*ker- 'hakata'	*kera- > kora- 'hakata, kaataa'	*keral- > kerav-, J <i>kéral-</i>	KESKJ: 121–122

		(metsää); paloittella'		
*kiška- 'repiä'	*keš- 'repiä'	*keš- > <i>keš-</i> 'repiä, kiskoa, halko'	*kqš- > S (LL), P <i>koš-</i> 'repiä, kiskoa; kuoria', SysY <i>kqšal-</i> , J <i>kúšal-</i>	UEW: 162; KESKJ: 135
*limpä- 'lentää'	*leb- lentää'	*leb- > <i>lobj-</i>	*leb- > <i>leb-</i> J <i>leb-</i>	KESKJ: 165
*miñä 'miniä'	*meñ 'miniä'	*meñ > <i>meñ</i>	*mqñ > <i>moñ</i> , SysY <i>mqñ</i> J <i>mún</i>	UEW: 276
*ñičkä- 'repiä'	*ñečk- 'nykiä, kiskoa'	-	<i>ñeč-</i> , <i>ñečkj-</i> 'nykiä, kiskoa'	KESKJ: 187–188; Sammallahti 1988: 546; Aikio 2014b: 82–83
*pirtä 'seinä'	*berd 'seinä'	*berd > <i>bord</i>	*berd > <i>berd</i> , J <i>berd-</i>	KESKJ: 39; Aikio 2015b: 63
*šilmä-j 'silmä'	*šin(m) 'silmä'	<i>šin(m)</i>	<i>šin(m)</i>	UEW: 479, ks. kohta 4.4.7
*wiðə-ptä- 'pyydystää' ← *wiðə- 'hakata; tappaa; pyydystää'	*vet-äs 'verkko'	*vetes > <i>votes</i>	(Ud.) <i>vetes</i>	uusi rinnastus, ks. kohta 6.1.44
*wiša 'vihreä'	*vež 'vihreä'	*vež > <i>vož</i>	vež > <i>vež</i> , J <i>viž</i> 'vihreä, keltainen'	KESKJ: 49; UEW: 823

Kur. *o-a

kur. *o-a	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*kočka 'kotka'	*kuč 'kotka'	(Wichm.) <i>kuč</i> 'kotkaa muistuttava lintu'	<i>kuč</i> 'kotka'	KESKJ: 148; Aikio 2015b: 60
*koja 'rasva'	*kqj- 'lihoa'	*kwaj- > <i>kwajj-</i> 'lihoa, pulskestua'	-	UEW: 195–196; Zhivlov 2014: 137
*kopa 'iho'	*ku 'nahka, iho'	<i>ku</i> 'iho, nahka'	<i>ku</i> 'nahka, iho'	KESKJ: 143; Aikio 2015b: 60
*korja- 'kerätä'	*kur- 'kaapia kasaan'	<i>kurja-</i> 'kaapia, raapia', urs. <i>kurjal-</i> , B <i>kørjal-</i>	<i>kural-</i> 'kerätä, haravoida kasaan'	KESKJ: 146; Aikio 2015b: 60
*koška- 'kuiva'	*kqš- 'kuivua'	*kwaš- > <i>kwašmj-</i> 'kuivua'	*kqš- > <i>košmj-</i> J <i>kúštj-</i> 'kuivata'	UEW: 223–224; Zhivlov 2014: 136–137
*kota 'maja'	*kqj-la 'metsäkota, kesäkeittiö'	<i>kwala</i> 'pyhäkkö; kesäkeittiö'	<i>kola</i> , SysY <i>kqla</i> 'metsäkota', SysY <i>vič-kq</i> , J <i>vič-kú</i>	KESKJ: 114; UEW: 190; Aikio 2015b: 61

			'kirkko'- <i>ka, -ko, -ku, -kö</i>	
*koð'ka 'henki'	*kul' 'paha henki; taudinhenki'	<i>kjl'</i> 'tartunta, tarttuva tauti'	<i>kul'</i> 'paha henki'	Aikio 2015b: 60
*lowna '(keski)päivä'	*lun 'päivä'	*lunal > <i>nunal</i> 'päivä'	<i>lun</i> 'päivä, etelä'	KESKJ: 163; Zhivlov 2014: 137
*močča 'mätäs'	*muč 'mätäs'	<i>muč</i> 'mätäs'	-	Zhivlov 2014: 137
*ñomala 'jänis'	?*ñimil 'jänis'	-	<i>J ñimól</i> 'jänis'	KESKJ: 191; Aikio 2015b: 61
*ora(-p/wa) 'orava'	*ur 'orava'	-	<i>ur</i>	KESKJ: 297–298; UEW: 343; Aikio 2015b: 61
*orja 'orja'	*wɔ _{2r} 'orja, palvelija'	<i>war, var</i> 'palvelija, orja'	-	Aikio 2015b: 61
*oð'a 'raaka, liha'	*ul' 'kosteä; raaka'	<i>il'</i> 'kosteä; raaka'	<i>ul'</i>	Aikio 2015b: 61
*počaw 'poro'	*puž- 'peura, poro'	<i>pužej, pužej</i> 'peura, poro'	-	Aikio 2015b: 61
*šoma- 'väsyä'	*šum- 'olla nälkäinen'	<i>šuma-</i> 'olla nälkäinen'	<i>šumav-, J šimál-</i>	UEW: 485; Aikio 2015b: 61
*šoðka 'sotka'	*šul 'sorsa'	<i>pestro-šulj</i>	<i>šuv-čęž</i> 'sorsa'	Aikio 2015b: 61
*tolwa 'kiila'	*tul 'nalkki, kiila'	<i>tul</i> 'nalkki, kiila'	<i>tuv(j)</i> 'naula, hiusneula; kiila'	KESKJ: 284–285; Aikio 2015b: 62
*toxə-nta 'vedennouse minen' ← *toxə- 'lisääntyä, nousta (vesi)'	*tud 'tulva'	<i>tudvu</i> 'tulva'	-	ks. kohta 4.3.15
*worka- 'ommella'	*vur- ommella'	<i>vurj-</i>	<i>vur-</i>	UEW: 584–585; Aikio 2015b: 62
*wosa 'kauppatava ra'	*vuz- 'tavara; myydä'	<i>vuz</i> 'tavara, kauppa', <i>vuzä-</i> 'myydä'	<i>vuzav-, J vuzál-</i> 'myydä'	UEW: 585; Aikio 2015b: 62

Kur. *o-ə

kur. *o-ə	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*kojə 'aamunkoi, sarastus'	*kij-a 'aamurusko'	-	<i>kja</i> (aamu)rusko'	UEW: 167; Zhivlov 2014: 139
*kojə-ra 'koiras'	*kijr 'koiras'	-	<i>kijr</i> 'koiras'	UEW: 168–169; Zhivlov 2014: 137

*kokə-pta- 'tarkastaa pyydys, saalis' ← *kokə- 'tarkastaa pyydys, saalis'	*ku-t- 'saada kiinni'	<i>kutj-</i> 'ottaa (t. saada) kiinni, tarttua, siepata, tavoittaa'	<i>kut-</i> 'pitää kiinni, saada kiinni'	uusi rinnastus, ks. kohta 4.3.5
*koksə 'kuiva'	*kqs 'kuiva'	<i>kēs</i>	<i>kos</i> , P <i>kēs</i> , J <i>kuus</i>	UEW: 670
*koškə 'koski'	*ko ₂ šk 'koski'	-	<i>koś(k)</i> , <i>košt</i> , J <i>kušk</i>	KESKJ: 135; UEW: 674
*kowsə 'kuusi'	*koz 'kuusi'	<i>kiz</i>	<i>koz(j)</i> , P <i>kēz</i> , J <i>kuuz</i>	UEW: 222–223; Aikio 2012: 242–243; Zhivlov 2014: 139
*kodwa-jə- 'yöpyä' ← *kodwa 'kotva'	*kol- 'yöpyä'	<i>kelj-</i> 'yöpyä, nukkua'	<i>voj-kov</i> 'vuorokausi', SysY <i>ojkēl-</i> P <i>oj-kēl-</i>	KESKJ: 61; Aikio 2015b: 60; Metsäranta 2017: 224–230
*monə 'moni'	*mīn- 'jnk verran'	<i>mīnda</i> 'verran, arviolta, noin'	<i>mīnda</i> 'noin', J <i>mōmdā</i> 'niin monta'	UEW: 279–280; Zhivlov 2014: 140
*moŋkə 'ruumis, vartalo'	*mīg 'ruumis, keho'	<i>mugor</i> 'ruumis, keho'	<i>mīger</i> 'siluetti, vartalo', J <i>mōgér</i> 'keho, vartalo'	UEW: 286
*morə '(puun)runko'	*mīr 'kanto'	<i>mīrk</i> 'tylppä, tylsä(kärkinen); latvaton puu; kanto; töpö'	<i>mīr</i> 'kanto'	uusi rinnastus, ks. kohta 4.3.8
*moškə- 'pestä'	*mīšk- 'pestä'	*mīšk- > <i>miškj-</i> , S <i>mīšk-</i>	*mīšk- > <i>mīškj-</i> , J <i>miškal-</i>	UEW: 289; Zhivlov 2014: 140
*oksə- 'oksentaa'	*qsk- 'oksennus; oksentaa'	<i>eskj-</i> 'oksentaa'	<i>vos</i> 'oksennus', SysY <i>qs-</i> P <i>ēs-</i> , J <i>ūs-ot-</i>	KESKJ: 63; UEW: 716–717
*oŋə 'suu'	*qm 'suu'	<i>īm</i> 'suu'	<i>vom</i> , P <i>ēm</i> , J <i>um</i>	Zhivlov 2014: 140
*owrə 'uurre, uoma, ura'	*qr 'uoma'	<i>ēr</i> 'uoma'	<i>vor(j)</i> 'kaukalo', P <i>er</i> , J <i>ur</i>	Metsäranta 2017: 234–238
*owðəmə 'uudin, vuodeverho'	*qn(m) 'vuodeverho'	<i>īn</i> 'vuodeverho', M <i>īn(m)</i>	<i>von(j)</i> , P <i>ēn</i> , J <i>un</i>	UEW: 541–542; Aikio 2012: 242–243
*pojə 'poika'	*pi 'poika'	<i>pi</i> 'poika'	<i>pi</i> 'poika', J <i>īci-pi</i> 'lanko', <i>pijāl-</i> , <i>piāl-</i> 'synnyttää, saada poikasia'	UEW: 390
*pončə 'häntä'	*bož 'häntä'	<i>bjž</i>	<i>bēž</i> , J <i>buiž</i>	UEW: 353; Zhivlov 2014: 140
*poŋə 'povi'	*pi 'rinta, povi'	<i>pi</i>	<i>pi</i> 'rinta'	UEW: 395; Zhivlov 2014: 140

*šojə 'pistin'	*šj 'keihäs, pistin'	ši 'pistin, piikki', MU šj	šj 'keihäs, pistin'	UEW: 787–788; Zhivlov 2014: 141
*šojə- 'soida'	*šj-l- 'laulaa'	šil'j- 'kukkua'	šjv- 'laulaa'	UEW: 482; Zhivlov 2014: 139, ks. kohta 4.3.13.
*šokə- 'sanoa, puhua'	*šu- 'sanoa'	šuj-	šu, J šu-	UEW: 786–787; Zhivlov 2014: 136
*šoltə- 'ommella; kiinnittää sitoa'	*šəlt- 'sitoo'	šəltet, šəlit 'kammita, köydet, siteet'	P šəvt, šəvtet 'lieka, kammita, kahleet'	Metsäranta 2017: 230–233
*šonta-jə 'sontainen, paskainen' ← *šonta 'sonta, paska'	*šəd 'musta; likainen'	šəd 'musta'	šəd 'musta', šud	UEW: 764–765; Aikio 2015b: 62, permin osalta ks. kohta 3.3.4.3.1.11
*sokə- 'pureskella'	*səskj- 'pureskella'	siskj-	səskj-	KESKJ: 264; UEW: 448–449; Zhivlov 2014: 141
*toŋə- 'paikata'	*dəm- 'paikata'	-	dəm- 'paikata (vaate), padota', dəmas 'paikka', J dumas, dəməd 'pato', J dumat	UEW: 798
*towlə 'tuuli'	*təl 'tuuli'	təl	təv, J tul	UEW: 800; Aikio 2012: 242–243
*toxə- 'tuoda'	*tu- 'lisääntyä, nousta'	-	tu- 'lisääntyä, nousta, vedestä'	ks. kohta 4.3.15
*worə 'metsä'	*vər 'metsä'	vjr 'kumpu, (pieni) mäki'	ver 'metsä', J vuur	Zhivlov 2014: 141

Kur. *u-ə

kur. *u-ə	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*juwrə 'juuri'	*jyr 'pää'	jyr 'pää'	jur 'pää', J jur	UEW: 639
*kulkə- 'kulkea'	*kjl- 'kulkea virran mukana'	-	kjl-al- 'kulkea myötävirtaa', J kol-t- 'kulkea virran mukana'	UEW: 198
*kumpə 'kumpu'	*gjbəd 'suomaa, turve'	gjbəd 'humus; turve'	gjbəd 'hete, suomaa, mätäs (suossa)'	UEW: 203; Aikio 2013a: 13

*kumsə '20'	*kij '20'	<i>kij</i>	<i>kij</i>	KESKJ: 150; UEW: 224–225; Aikio 2013b: 13
*kuńsə- 'kusta, kusi'	*kij 'kusi'	<i>kij</i>	<i>kuj</i> , J <i>kuj</i>	UEW: 210; Aikio 2013a: 13
*kunə/a 'vatsa'	*kinəm 'vatsa'	-	<i>kin-əm</i> , J <i>kən-óm</i>	UEW: 208
*kurə 'veden uurtama maastonkoht a'	*kij- 'uurre; uurttaa (vedestä)'	<i>kij-</i> 'ratkoa; puhkaista, murtaa (pato); vaota'	<i>kij</i> 'jyrkänne', <i>kij-</i> 'kaivaa; huuhtoa, uurttaa'	Saarikivi 2007: 338–340; Metsäranta 2017: 215–218
*kusə- 'yskiä'	*kij- 'yskiä'	<i>kij-</i>	<i>kij-</i> , J <i>kəz-ót-</i>	UEW: 223
*kuwlə- 'kuulla'	*kil- 'kuulla'	<i>kij-</i>	<i>kij-</i> , J <i>kəl-</i>	UEW: 197–198
*kuδə- 'kutea'	*kil- 'kutea'	-	<i>kul'-mj-</i>	KESKJ: 145; UEW: 194
*kuttə '6'	?	<i>kwat</i>	<i>kwat</i> , <i>kvajt</i> , J <i>kwat</i> , <i>kwat</i>	UEW: 225
*lumə 'lumi'	*lijmij 'lumi'	<i>lijmij</i>	<i>lijm(j)</i> , J <i>lom</i>	KESKJ: 164; UEW: 253–254
*luwə 'luu'	*lij 'luu'	<i>lij</i>	<i>lij</i> , J <i>lə</i>	UEW: 254–255
*nukəsə 'soopeli, näätä'	*nij 'soopeli, näätä'	<i>nij</i>	<i>nij</i> , J <i>nij</i>	UEW: 326; Aikio 2013a: 13
*pučkə 'sisus'	*pičk- 'sisus'	<i>puš</i>	<i>pičk-es</i> 'sisus'	UEW: 398; Aikio 2014a: 11–14
*puńə- 'vääntää, kiertää'	*biń- 'keriä, vyyhdetä'	<i>biń-</i> 'keriä, vyyhdetä'	-	UEW: 403; Aikio 2013a: 13
*purə- 'purra'	*pur- 'purra'	<i>purj-</i>	<i>pur-</i>	UEW: 405–406
*purkə- 'pyry(ttää)'	*pir- 'pyry(ttää)'	<i>pur-žj-</i> 'kohota, nousta (pöly, jauhot)'	<i>pir-a</i> 'kinos', J <i>pər- ž-ót-</i>	UEW: 406; Aikio 2013a: 13
*suwə 'suu'	*su 'suu'	<i>su</i>	<i>su</i> :	UEW: 492–493
*tuktə 'poikkipuu'	*tik 'poikki- t. tukipuu'	-	(Ud.) <i>tik(j)</i>	UEW: 534
*tulə 'tuli'	*tij 'tuli'	<i>tij</i>	<i>tij-kert</i> 'tulukset', <i>tijla</i> 'raivio'	UEW: 535
*tulkə 'nuotta'	*tij 'nuotta'	-	<i>tij</i>	UEW: 536
*tumpə 'selkä'	*tijb- 'selkä'	<i>tijbir</i> 'selkä'	-	UEW: 538
*tumtə- 'tuntea'	(!) *täd- 'tietää'	<i>todj-</i> 'tietää'	<i>təd-</i> , J <i>tód-</i> 'tietää, saada tietää', (!) <i>tijdal</i> , P <i>tijdav-</i> , J <i>tuudal-</i> 'olla näkyvissä'	UEW: 536–537

*tunə- 'tottua, oppia'	(!) *tun- 'ennustaa'	<i>tuno</i> 'tietäjä, parantaja'	<i>tun</i> 'tietäjä', <i>tunal-</i> 'esittää aikuista, ennustaa'	UEW: 537; Aikio 2013a: 14
*tuxə 'järvi'	*tj 'järvi'	<i>tj</i>	<i>tj</i> , <i>J tə</i>	UEW: 533; Aikio 2013a: 14
*ulkə 'riuku, orsi, kotapuu'	*jl 'kotapuu'	-	(I) <i>l̥</i>	UEW: 543
*wuð'ə- 'uusi'	*vil' 'uusi'	<i>vil'</i>	<i>vil'</i> , <i>J vil'</i>	UEW: 587
*uwšə 'lammas'	*jž 'lammas'	<i>jž</i>	<i>jž</i>	UEW: 541; Aikio 2015b

Kur. *u-a

kur. *u-a	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*jurma 'syväne'	*jir 'syväne, kurimus'	-	<i>jir</i> , <i>J jər</i>	KESKJ: 111; UEW: 105–106
*kuma 'olla kumossa, kasvot alaspäin'	*kjm- 'olla kumossa'	<i>kjma-</i> 'kaataa kumoon' <i>kjm-es</i> 'otsa'	<i>kjmn̄</i> 'kumossa' <i>kjm-es</i> , <i>J kəm-és</i> 'otsa'	UEW: 201–202
*kuña- 'ummistaa silmät'	*kijn- 'ummistaa silmät'	<i>kjñ-</i>	<i>kuñ-</i> <i>J kuñ-</i>	UEW: 208–209
*kupsa- 'sammua'	*kjs 'sammua'	<i>kjsj-</i>	<i>kus-</i> , <i>J kus-</i>	UEW: 214–215
*kura 'käyrä, mutka'	*kjr- 'kiero, vino'	<i>kjrjž</i> 'kiero, käyrä, väärä'	<i>kjrjšen</i> 'vinossa'	UEW: 220
*kuða- 'kutoa'	*kj- 'kutoa, punoa'	<i>kuj-</i> , <i>S kj-</i>	<i>kj-</i> , <i>J ku-</i>	UEW: 675
*lukə-nta 'luku(määrä)'	*lijd 'luku(määrä)'	<i>lijd</i>	<i>lijd</i>	UEW: 253
*lupsa 'kaste'	*ljs-va 'kaste'	<i>ljs-vu</i>	<i>ljs-va</i>	KESKJ: 164; Aikio 2013a: 14
*muča 'sairaus; heikkous'	*mijž 'taudinhenki '	<i>mijž</i> 'taudinhenki'	<i>mijž</i> 'syllisyys, synti', <i>J mēžá</i> 'syllinen'	UEW: 283; Aikio 2013b: 163
*mukka 'puhua epäselvästi, änkyttää'	*mjk- 'puhua epäselvästi'	<i>mjk-mak</i> <i>veraške</i> 'puhua epäselvästi t. änkyttäen'	<i>mjktav-</i> 'änkyttää, mumista'	KESKJ: 181–182; Saarikivi 2007: 333–335
*mura 'muurain'	*mjr 'marja'	-	<i>mjr</i> , <i>hurmjr</i> 'lakka' (<i>hur</i> 'suo')	UEW: 287
*nulka 'jalokuusi, pihtakuusi'	*nijl 'siperianpiht a'	<i>nijl-pu</i>	<i>nijl</i> , <i>J nöl</i>	UEW: 327

*puna- 'punoa'	*p̥in- 'punoa'	<i>pun̥i-</i> 'punoa, palmikoida; kiertää, kietoa'	<i>p̥in-</i>	UEW: 402–403
*punta- 'pohja'	*p̥id- 'pohja'	<i>p̥id-es</i> 'pohja'	<i>p̥id-es, J p̥od-és</i>	UEW: 740–741
*puð'a- 'särkeä, murtua, hajaantua'	*p̥il'- 'halkaista'	<i>p̥il'̥i-</i> 'halkaista, lohkaista'	-	UEW: 389–390; Aikio 2013a: 14
*sula- 'sulaa'	*s̥il 'sula'	<i>s̥il-m̥i-</i> 'keittää hajalle; sulaa'	<i>s̥il, J s̥ol</i> 'sula'	UEW: 450–451
*tukša/o- 'hakata, lyödä (kuoliaaksi)'	*t̥išk̥i- 'hakata, lyödä (kuoliaaksi)' , *t̥išk̥ 'taisto'	<i>t̥išk̥a-</i> 'hakata, piestä', <i>t̥išk̥</i> 'verinen taisto'	<i>t̥išk̥i-</i> 'hakata, lyödä', <i>t̥išk̥(k-)</i> 'taistelu'	Aikio tulossa b
*tulka 'sulka'	*t̥il 'sulka'	<i>t̥il̥i</i>	<i>t̥il, J t̥ol</i>	UEW: 535–536
*turpa 'huuli; turpa'	*t̥irp 'huuli'	<i>t̥irp̥i</i> 'huuli'	<i>t̥irp, J t̥orp</i>	UEW: 801
*ulka- 'ulko-; kauka-'	*j̥il- 'kauka-	-	<i>j̥il-</i> 'kauka-'	UEW: 803

Kur. *ü-ə

kur. *ü-ə	kprm.	udm.	komi	lähteet
*küččə 'silmukka'	*k̥ič 'silmukka'	<i>k̥ič</i> 'ansa, silmukka'	<i>k̥ič</i> 'rengas; sormus; silmukka; kehä'	Kassian & Zhivlov & Starostin 2015: 337–338
*küjə- 'seurata, ajaa takaa'	*k̥ij- 'pyydystää, saada kiinni'	-	<i>k̥ij-</i> , <i>J k̥oj-</i>	UEW: 155; Aikio 2015a: 10–11
*küjə 'käärme'	*k̥ij 'käärme'	<i>k̥ij</i> 'käärme'	<i>k̥ij</i> 'nahkiainen; juotikas'	UEW: 154–155; SSA: 467
*künčə 'kynsi'	*g̥iž 'kynsi'	<i>g̥iž̥i</i>	<i>g̥iž̥, J g̥ož̥</i>	UEW: 157
*küntə 'savu'	*k̥id 'auer'	<i>č̥in-k̥id</i> 'autere, auer'	-	UEW: 158; SW: 79
*küpśə 'kypsä'	*kiś- 'kypsyä'	<i>kiśmal-</i> 'kypsyä'	<i>kiśm̥i-</i> , <i>J kiśmi-</i>	UEW: 665
*küśə 'paksu'	*k̥iz 'paksu'	<i>k̥iz</i>	<i>k̥iz, J k̥oż</i>	UEW: 161
*küt̥kə- 'sitoa'	*k̥it̥ki- 'valjastaa'	<i>k̥it̥ki-</i> 'valjastaa'	-	UEW: 163, 903

*müškə 'selkä, vatsa'	*mišk 'selkä'	<i>mjš(k-)</i> 'selkä'	<i>mjš(k-), J mōšk</i>	UEW: 703–704
*nükə 'nyt, jo'	*ni 'jo'	<i>ni</i> 'jo'	<i>ñin, P ñi</i>	UEW: 707
*süjə 'vuosirengas , syy'	*si	<i>J si</i> 'vuosirengas'	<i>si</i> 'hius', <i>J si</i>	UEW: 443
*sükəs 'syksy'	*sižil 'syksy'	<i>sižil</i>	-	UEW: 443
*sülə 'syli(mitta)'	*sıl 'syli(mitta)'	<i>sul, sıl</i>	<i>sıl</i>	UEW: 444
*tūjə 'tyvi'	*dij 'tyvi'	<i>din, S K din</i> '(puun, kasvin varren) tyvi'	<i>din, P din</i> '(puun) tyvi; lähiseutu; (korvan juuri)'	KESKJ: 94; UEW: 523–524
*tūrə 'täysi'	*tjir	<i>tjir</i>	<i>tjir, J tər</i>	UEW: 524

Kur. *ü-ä

kur. *ü-ä	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*küljä 'leveä, väljä'	*kıl'-	<i>kıl'a-</i> 'olla isonlainen (sopimaton, esim. jalkineet); olla horjuva, höllässä'	-	Aikio tulossa b
*külmä 'kylmä'	*kın(m) 'kylmä, jäinen'	<i>kın(m-)</i> 'routainen, jäinen'	<i>kın, J kən</i> 'kylmä, jäätynyt'	UEW: 663
*wülä 'ylä-'	*vıl	<i>vıl</i> 'yläpuoli, - osa'	<i>vıl, J vøl</i>	UEW: 573–574

Kur. *ä-ə

kur. *ä-ə	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*čänə 'savu'	*čij 'savu'	<i>čjn, čij</i>	<i>čjn, J čən</i>	KESKJ: 291–292; UEW: 59; Aikio 2015a: 2–3
*jänə 'jää'	?	<i>jē</i>	<i>jī, J jū</i>	UEW: 93
*jäśə(n) 'jäsen'	*jäz 'jäsen, nivel'	<i>joz</i> 'nivel'	<i>jēz</i> 'väki, kansa', <i>J jöz</i> 'aika'	UEW: 95
*kälə 'kieli'	*kıl 'kieli, puhe, sana'	<i>kıl</i> 'kieli; sana, puhe'	<i>kij(j), J kəl</i>	KESKJ: 149; UEW: 144–145
*kärkə 'palokärki'	*kır 'palokärki'	<i>kır</i>	<i>(šed)-kır</i>	KESKJ: 153; UEW: 652
*käskə- 'käskeä'	*käs- 'käskeä;	<i>kos-</i> 'käskeä, toivoa, tahtoa'	<i>kēsji-</i> 'luvata, tahtoa', <i>J kōsji-</i>	UEW: 653

	luvata, toivoa'			
*kätö 'käsi'	*ki 'käsi'	<i>ki</i>	<i>ki</i>	KESKJ: 123; UEW: 140
*läktö- 'lähteä'	*IVkt- 'tulla'	<i>lįktį-</i> 'tulla'	<i>lok(t)-</i> 'tulla', J <i>lok(t)-</i>	KESKJ: 160; UEW: 239–240
*lāmō 'liemi'	*lįm 'liemi'	<i>lįm</i> '(kala)keitto, liemi'	-	UEW: 245
*mälō 'mieli'	*mįl 'mieli, ajatus'	<i>mįl-kįd</i> 'mieli; mieliala; luonne'	<i>mįv</i> 'ajatus, mieli; tunne', <i>mįl-kįd</i> , J <i>mōl-kōd</i> 'ymmärrys, järki; ajattelutapa'	UEW: 701–702
*mälkō 'rinta'	*mįl 'rinta'	<i>mįl</i>	-	UEW: 267
*mänō- 'vapautua, pelastua'	*mįn- 'irtautua, vapautua'	-	<i>mįn-</i> 'irtautua, vapautua', J <i>mōn-</i>	UEW: 268
*nājō 'tytär, tyttö, neiti'	*nįl 'tyttö, tytär'	<i>nįl</i> 'tyttö, tytär'	<i>nįv, nįl</i>	KESKJ: 196
*ńālō- 'niellä'	*ńįl- 'niellä'	<i>ńįl-</i>	<i>ńįl-</i> , J <i>ńōl-</i>	UEW: 315
*nārō 'nenä'	*nįr 'nenä, nokka, kuono'	<i>nįr</i>	<i>nįr</i> , J <i>nōr</i>	UEW: 303–304
*pājō- 'kiehua'	*pį- 'kiehua'	-	<i>pu-</i> , J <i>pu-</i>	KESKJ: 232; UEW: 368
*pälkō- 'kylpeä'	*pįl- 'kylpeä'	<i>pįlašķį-</i> 'uida, kylpeä, peseytyä'	<i>pįłšį-</i> , P <i>pįvšį-</i> , J <i>pūłši-</i> (!) 'kylpeä (saunassa)'	UEW: 380–381
*pājō 'pää'	(!) *pōį '(alku- t. loppu)pää'	<i>pum</i> 'loppu; kärki'	<i>pon</i> '(alku)pää; kärki, loppu', J <i>pon</i>	UEW: 365
*pārō 'pieni pala, päre'	*pįr-įg 'muru'	<i>pįrį</i> 'muru'	<i>pįrįg</i>	UEW: 366; Pystynen 2018: 89; 94
*sājō 'mätä, märkä'	*si-ś 'laho, pilaantunut'	<i>śis</i> 'laho'	<i>śis</i> 'pilaantunut', J <i>śis</i>	UEW: 434
*sälō 'rasva'	*sįl 'silava, rasva'	-	<i>sįl</i> 'silava, rasva'	UEW: 758
*sājō- 'kammata, soutaa; penkoa'	*sįį- 'kammata'	<i>sįn</i> 'kampa', <i>sįna-</i> 'kammata'	<i>sįnan</i> 'kampa'	uusi rinnastus, ks. kohta 4.1.9
*sājō 'sää(ilmiö)'	*sįįād 'auer'	-	<i>sįņēd</i> 'auer'	UEW: 435
*tājō 'tái'	?	<i>tej</i>	<i>toj</i> , J <i>tųj</i>	UEW: 515
*tāwmō- 'täysi, täyttää' ← *tāwō-mō-	*tįm- 'täyttää, tukkia, asettaa este'	<i>tįmį-</i> 'padota' <i>tįmet</i> 'tekojärvi, pato'	(Lu.) <i>tįm-</i> 'täyttää; sulkea, tukkia; asettaa este, aidata', <i>tįmēd</i> 'aitaus'	KESKJ: 293

*tāwə 'keuhkot'	*tj 'keuhkot'	<i>tj</i>	<i>tj</i>	KESKJ: 292; UEW: 519
*wākə 'voima'	*vi 'voima'	<i>kat'-vi</i> 'voima, kyky', <i>joz-vi</i> 'kahden nivelen väli'	<i>jez-vi</i> 'jäteet lihassa	UEW: 563
*āŋə- 'palaa'	*jñ- 'liekki, liekehtiä'	-	<i>jñ</i> 'liekki', <i>jñal-</i> 'liekehtiä'	UEW: 26
*ārə- 'alkoholijuo ma, juoda alkoholia'	*jr- 'alkoholijuo ma'	-	<i>jreš</i> 'kalja, kvassi', J <i>oróš</i>	UEW: 85; Pystynen 2018: 89, 94–95

Kur. *ä-ä

kur. *ä-ä	mkprm.	udm.	komi	lähteet
*jämä- 'jäykistyä, jähmettyä'	*jäd- 'sakeutua, hyytyä' < *jäm-t-	-	<i>jed-</i> 'sakeutua, hyytyä' (Sys, Vyč.) <i>jodmj-</i> ja (Iž.) <i>jedmj-</i> 'kuolla, riutua, kuihtua; jäykistyä, kangistua; jäädä puoliraa'aksi (esim. peruna, nauris); hyytyä, juoksettua'	UEW: 92–93, ks. kohta 4.3.4.
*jāŋkā 'jänkä, suo, räme'	*jäg/*jeg 'suo(metsä)	-	<i>jegir, jegir</i>	UEW: 93; Aikio 2015b: 63
*järä 'ympäri(stö) ,	*jär- 'ympäristö'	<i>joros</i> 'lähiseutu, ympäristö'	<i>jēr</i> 'kasvimaa', J <i>jór</i> 'aita, aidattu alue'	UEW: 94–95
*kājä 'koi'	*kāj 'koi'	<i>kej</i>	<i>kej</i>	UEW: 167–168; Aikio 2015b: 63
*kälä- 'kahlata'	*käl-/ *kel- 'kahlata'→ *käl-t- 'kalastaa nuotalla'	<i>koli-, kaltj-</i>	<i>kev-, J kel-, kól-, kevt-</i>	KESKJ: 120, 138; UEW: 133–134; Aikio 2015b: 63
*kämä 'kenkä'	*kām 'jalkineet'	-	<i>kēm, J kôm</i>	KESKJ: 140–141; UEW: 650
*kāñsä- 'jäähdyä'	*kāž- 'jäähdyä'	<i>kežeg</i> 'kuume', <i>kežjt</i> 'kylmä'	<i>kežjd</i> 'kylmä; pakkanen'	UEW: 648; Aikio
*kār-tä- 'sitoa'	*kārt- 'sitoa, solmia'	<i>kertti-</i> 'sitoa, solmia'	<i>kert-</i>	Aikio 2002; Pystynen 2018: 90–93
*kāsä 'kosteus'	*kāz- 'kostua'	-	<i>keždal-</i> 'kostua (tulitikuista)'	Aikio 2015b: 63

*lämä 'rupi'	*lām 'rupi'	<i>lom</i>	<i>lēm</i>	UEW: 686; Aikio 2015b: 63
*näkö-ntä 'näentä'	*näd 'järki, ymmärrys'	<i>nod</i> 'neuvokkuus, älykkyys'	<i>nēd</i> 'arvoitus'	uusi rinnastus, ks. kohta 4.3.10
*pälä 'puoli'	*päl 'puoli'	<i>pal</i>	<i>pēl, J pōl</i>	UEW: 362–363
*pänä- 'hioa'	*pän- 'hioa'	(Wied.) <i>penon</i> 'hiomakivi'	-	UEW: 365; Aikio 2015b: 63
*räppä 'aukko, luukku'	*rāp- '(tuuletus)au- kko'	<i>žopi</i> 'savuaukko'	<i>repēd</i> 'savuaukko'	UEW: 743
*säksä 'lika, epäpuhtaus'	*sās 'likainen, epäpuhtas'	<i>ses</i>	<i>sēs</i>	UEW: 755; Aikio 2015b: 64
*sälä- 'nousta (veneeseen, rekeen)'	*säl- 'nousta (veneeseen, ratsaille)'	-	<i>sēl-</i> 'nousta, astua (laivaan, ratsaille)', <i>J sōlt-</i> 'valjastaa'	UEW: 434–435; Aikio 2015b: 64
*sāṅšä- 'istuutua, lopettaa'	*sīž- 'asettua'	-	(I) <i>sīž-</i> 'asettua'	Zhivlov 2014: 129; Aikio 2015b: 64
*säppä 'sappi'	*sāp 'sappi'	<i>sep, (Wied.) sōp</i>	<i>sēp(t), J sōp</i>	KESKJ: 263; UEW: 435–436; Aikio 2015b
*särä 'suoni, juuri'	*sār 'suoni'	<i>vir-ser</i> 'verisuoni'	-	UEW: 437; Aikio 2015b: 64
*šāsna 'tikka'	*šīz 'tikka'	<i>šīz</i>	<i>šīz</i>	KESKJ: 255; UEW: 772; Aikio 2015b: 64
*tälwä 'talvi'	*tāl 'talvi'	<i>tol</i>	<i>tēv, J tōl</i>	KESKJ: 283; UEW: 516
*tärä- 'mahtua, sopia'	*tār- 'mahtua, sopia'	<i>terj-</i> 'mahtua, sopia'	<i>tēr-</i> 'mahtua, sopia'	KESKJ: 284; UEW: 522; Aikio 2015b: 64
*wätä-/ptä- ← *wätä- 'kuljettaa, johdattaa, ajaa'	*vāt- 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa'	-	<i>vēt-, vētli-</i> 'ajaa (pois, takaa); saavuttaa', <i>J vōt-</i>	uusi rinnastus, ks. kohta 4.3.19.
*äjmä 'neula'	*(j)em 'neula'	-	<i>jem, J im</i>	UEW: 22–23
*älä 'syli'	*āl 'syli'	<i>al</i> 'syli, polvet'	<i>ēl-ež, J ōl-iž</i>	UEW: 23; Aikio 2015b: 62
*ämärə- 'ammentaa'	*ämīr-t- 'ammentaa'	<i>omīrt-</i>	-	UEW: 25

